

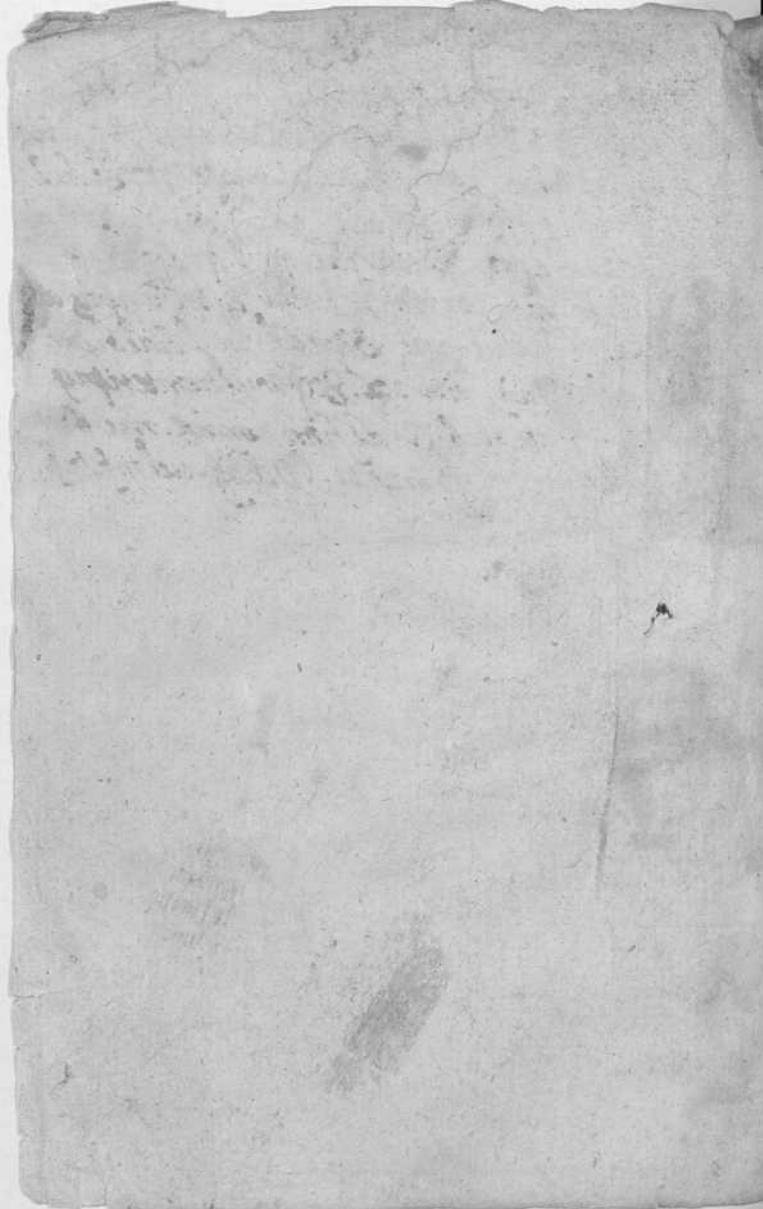
54

54-1-9

233

ore Velentus, acie modicum quod est abasch
 S. quo simpuliter S. S. idocconi dequid ius
 S. coisib. coguab. cais. maso. ff. S. lit
 ff. de sui. delib. S. dar. in l. cum quidam au
 22. ff. de leg. Idem hae. in l. quap. in de h
 curio. lib. 20. ad. fi. notat. q. bre. tempus de
 cit. Unius anni S. paul. in l. fidelit. in
 ff. de iud. nu. 22. Sed multum tempus
 S. in reb. S. de fidei. conis. nu. 6.
 gla. in l. fi. ff. S. nager. Vedag. uel in f. con.

raffe unu
 in die et
 verum e

ELENCHI DI-
CTIONVM, QVAE
ENODANTVR IN LIBRIS
QVATVOR

DE VERBO. SIGNIFI. DO. AN-
DREA ALCIA. IVRECON.

Eiusdem Elenchi in Commentarijs de uerborum signifi.

EX VLTIMA AVTORIS RE-
COGNITIONE.

*fecit Alcia, com
per uerba libelli sui
hoc emblemata
ta Alcia. ut in
prijis in commen
tarijs restat. p
folijs.*

Excudebantur Lugduni.

M. D. XL.

FLENCHE DE
GRIENVALD OVAE
ENODANTUR IN LIBRIS
GVALTOR

DE TIBERIO SIGNIFICANTIA
DREAR ALIA VARRONIA
Enghel Elanchip Constantij de hooftman 1789
EX VLTIMA AVTORIS RE
COGNITIONE

Amstelredamum Lugdun. M. D. C. C. C.

I N D E X
PROVERBIA IVRE
 CONSVLTVS PECVLIA-
 RIA.

Ab aula recessisse	190
A cane non magno sæpe tenetur aper	191
Ad manum non habere	187
Aequa lance	189
Aequis passibus	180
Africani lex	192
Alienis uestigijs insistere	189
Altare spoliat, ut aliud operiat	190
Apparent rari nantes in gurgite vasto	193
A proposito cadere	200
Asinus asinum non prendit	192
Catenati labores	192
Cato sui temporis	185
Clodius accuset moechos Catilina Cethegum	192
Collyrio uno omnibus morbis mederi	190
Color questus	188
Conniuentibus oculis	188
Cui aduenit unum, non aduenit solum	192
De manu in manum	187
De plano fieri	189
Dominus rogans præcipit	192
Domus sua cuiq; refugium	187
Donare ad processus	219
Dubius euentus litis	186
Duos lepores eodem tempore capere	191

I N D E X

Dupondij iuuenes	185
Emanfor	187
Emendicata suffragia	190
Emissa manu	187
Εν πλάττει	188
Eremodicium	186
Eremodicio potiores	ibidem
Erro	187
Extra manum mittere	187
Facibus solem adiuuare	190
Factum transactum est	188
Falcem in alienam messem mittere	190
Felici diplomate uti	187
Fertilior seges est alienis semper in agris, Vicinumq; pecus grandius uber habet.	191
Fortunam in sinu habere	187
Frustratim lupus agnum comedit	191
Hebraeus nihil Hebraeo, Catilina Cethego	191
Herculis clypeus	185
Humanitus contingere	189
lactus retis	187
In folle offerre	189
In manu habere	187
In sinu gaudere	187
Isauricus	189
Κατὰ ἄχρησις	184
Labyrinthus	190
Lance una trutinare	189
Leuato uelo fieri	189

I N D E X

<i>Lytæ & prolytæ</i>	185
<i>Malus choraules &c.</i>	192
<i>Manus pretium</i>	187
• <i>Margaritæ ante porcos</i>	190
<i>Mingere ad parietem</i>	191
<i>Mus in pera</i>	191
<i>Nihili coactio</i>	192
<i>Non ad liquidum</i>	189
• <i>Noxa caput sequitur</i>	190
<i>Ob solum punctum caruit Robertus Asello</i>	191
<i>Οἶκο τευ ὁ μάστρυς</i>	186
<i>Οἶκ⊕ φίλ⊕ οἶκ⊕ ἀρεῖς⊕</i>	187
<i>Omni exceptione maior</i>	189
<i>Oua hodie præstant, quos lux det crastina pullis.</i>	191
<i>Παχυμερές ερον</i>	188
<i>Paries dealbatus</i>	190
<i>Pedem in fouea habere</i>	188
<i>Per manus tradi</i>	187
<i>Per Satyram</i>	185
<i>Probationes de domo</i>	186
<i>Probationes luce clariores</i>	196
<i>Πρὸς ἔω⊕</i>	185
<i>Qualis uerue, talis offa</i>	192
<i>Quid ad rhombum?</i>	191
<i>Rem non nouam aggredi</i>	191
<i>Reuoluto mantello</i>	192
<i>Respondere ad rogatum</i>	186
• <i>Saturninus</i>	185
• <i>Serpens in sinu</i>	191

I N D E X

Similes habent labra lactucas	163
Sitientibus agris tuis alienos irrigas	189
Spargere aquam	189
Summo digito	180
Suo Marte	190
Tanti offa quanti panis intinctua	191
Temere ne iura	186
Τετραδ' ῥαχμου	185
Vespertilio	186
Vestigij inherere	189
Vsura nautica	189

T R O P I

Allegoria	101
Ἀλλόθετε	102
Abusio	184
Amphibologia	199
Anaphora	197
Ἀπῶνοια	200
Ἀντιῶτωσις	202
Antonomasia	194
Aposiopesis	193
Auxesis	195
Barbarismus	201
Battologia	198
Cautilatio	196
Conculcatio	197
Dialyton	19

I N D E X

Δύναμις	200
Disſimulatio	199
Ενδ' αὐτῶ	193
Epanalepſis	197
Epanodoſis	198
Geminatio	197
Gryphus	199
Hyperbole	196
Hiſteron proteron	194
Hiſterologia	194
Ironia	199
Κατὰ πρόθεσιν	189
Lyptote	195
μετάφορα	183
Nugatio	198
Oximorus	199
Parallage	198
Paræmia	184
Parelcon	195
Παρεργασία	195
Parifon	203
Παριωνομία	199. & ſeq.
Paronomoſia	203
Periſſologia	197
Pleonafmos	195
Præſumptio	201
Prolepſis	193
Protheſis	194
Syncoπα	194

Synecdoche	194
Solœcismus	201
Subauditio	198
Ἰμῆσις	199
Tractatus	199
Tractus	200
Zeugma	194

F I N I S.

Q V A E L E G E S, I V R E
 C O N S V L T O R V M Q V E L O C A
 præter cæterorum traditiones hoc in li-
 bro obiter declarata sint.

l. uenditor. commu. prædio.	220
l. fina. de ædil. edic.	215
l. si uero. §. de uiro. solu. matri.	211
l. fideicommissum. §. si cui ita. de lega. iij.	145
l. Plautius. de auro & argen. lega.	78
l. sicut. de adimen. legat.	297
l. prospexit. ff. qui & à quibus man.	16
l. famosi. in fine ad. l. Iul. maie.	104
l. nec in ea. ad. l. Iul. de adul.	102
l. ij. C. de patrib. qui fil.	109
Rubrica. C. de senten. sine pericu.	221
l. ea quidem. C. de accusa.	44

Apud

I N D E X
 APVD AVTORES HV-
 MANITATIS.

<i>Plautus in Amphitr. explicatus eo carmine,</i>	228
<i>Hunc hominem detexam pallio. pag.</i>	318
<i>Idem in Aulul. nihili coactio.</i>	192
<i>Et in eadem fabula eodem carmine: Quando manus ad trabem etc.</i>	200
<i>Catulli uersus: Verum ad millia quindecim ducenta. quid significet.</i>	228
<i>Item Saty. xiiij. dispositis prædiucs hamis. quid sint hamæ.</i>	228

F I N I S.

I N D E X

Insolidum	221	Penes	211
In summa	221	Penissimus	211
Interesse	176	Periculum	121
Iureconsulti à Valle calum		Perfuncti	219
nij's defensi	202. & seq.	Perfunctoriæ	ibidem
Lanipedia mulier	219	Περὶ σρωμα	207
Lapillus	214	Perplexa	199
Latrunculator	219	Pessun dare	219. & seq.
Liber	215	Pignus	211. & seq.
Maiores nostri qui	207	Plaga	222
Margarita	214	Pollia	222
Meliorare	218	Portare	209
Momento fieri	196	Πορθμίνω	209
Mulier	203. & seq.	Portus	ibidem
Munus	204	Possessio	204. & seq.
Neta lana	210	Potitus hostium	222
Nonademit legatum	195	Præstauimus	218
Notoria quæ dicantur	219	Præuaricari	209
Nouale	205	Probrum	206
Nonitius	216	Processus	219
Noxa unde	203	Προπώλαε	219
Noxia	203	Proprium	207
Otiosa pecunia	196	Pupillares	205
Paganus	221	Pulsare	207
Pannicularia ratio	219	Pultare	208
Παρατετικῶς	200	Quot diebus	212
Peculium	204	Reliquare	220
Pellex quid & unde dicta		Reliquatores uectigaliū	220
205		Schemata cognitionū	220
		Sequior	

I N D E X

Sequior sexus	220		
Sequioris uitæ	ibidem	Vacua pecunia	196
Si aqua pluuiæ nocet	200	Venenarij	220
Singulare pro plurali	196	Venter	222
Solarium	220	Ventrem facere	222
Solatium	ibidem	Verberare	207
Soluta oratio	199	Versicolores lanæ	210
Σόφισμα	209	et 211	
Speciose personæ qui	220	Versicolores uestes	ibidem
Spectabiles qui	ibidem	Versipellis	210
Stemma	220	Veterator	215, et seq.
Stuprum	206, et seq.	Victus	212
Suus hæres	222	Vocabula aliquot iurecon-	
Tergiuersari	209	sultis cum reliquis auto-	
Testamentum unde	203	ribus cõmunia	220, et se.
Testamentarius	222	Vocabula aliquot iurecon-	
Testimonium	222	sultis propria	219
Thesaurus	204	Volumen	205, et seq.
Θυσιαστίον τῶν ἑβραίων	ibidem	Vsua	222
Tractatoria	187	Vsurpare	222
Turba	212, et seq.		

FINIS

I N D E X

Q V A E L E G E S, I V

R E C O N S V L T O R V M Q V E L O C A

præter cæterorum traditiones hoc in libro
obiter declarata sint.

l. ij. de adoptio.	216
l. more. ff. de ferijs.	21
l. ex sylua. l. arboribus. de usufruc.	72. & 73
l. si seruitus. de ser. urba. prædio.	252
l. fina. si cer. peta.	303
l. fundi. §. si ruta. de actio. empti.	109
l. cum in plures. §. locator horrei. loc.	100
l. j. §. sed sciendū. l. idem o filius. de ædil. edic.	216. & 217
l. eo iure. in quib. cau. pig.	395
l. naturalis. §. quod si faciam. de præscrip. uerb.	46
l. si ita quis. de hæredi. insti.	295
l. pater. §. filium. de leg. iij.	302
l. hæres. §. penul. de lega. iij.	524
l. liberto. §. filium. de. annu. lega.	175
l. quæsitum. de fundo instruc.	515. & 517. & 526
l. tabernæ. de fundo instru.	369
l. iij. l. uinum. de triti. uino oleoq; lega.	412
l. alimenta. de alimen. lega.	223
l. j. de successo. edi.	309
Rubrica de operis liber.	364. & 165
l. cum precario. de precar.	98
l. is cui. de actio. & obliga.	237
l. qui ante. de uerbo. obliga.	276
	l. inter

I N D E X

<i>l. inter stipu. in princi. de uerbo. obliga.</i>	163
<i>l. qui res. in fi. de solutio.</i>	171
<i>l. nonnulli. de accusa.</i>	480
<i>l. famosi. in fi. ad. l. iul. maiesta.</i>	599
<i>l. penul. de bon. damna.</i>	382
<i>l. non dubito. de capti.</i>	239
<i>l. fina. de mune. & hono.</i>	497
<i>l. omnes. C. de ferijs.</i>	475
<i>l. mortuorum. C. de relig.</i>	499
<i>l. j. C. de eunuchis.</i>	264
<i>l. penul. C. de posthu. heredi. insti.</i>	311
<i>l. cum quidam. C. de uerbo. signifi.</i>	71
<i>l. j. §. illo. C. de Lati. liber. tol.</i>	344
<i>Insti. de tutel. in princi.</i>	436
<i>l. j. de dona. cau. mor.</i>	159
<i>§. quædam. insti. de actio.</i>	358
<i>In authen. de non alienan. §. quidam.</i>	290

APVD AVTORES HVMA
NITATIS.

<i>Explicatum Vergilij carmen in Bucol. Dum queror & diuos quanquam nil testibus illis Profeci & c.</i>	87
<i>Ouidij carmen in Heroid. Sic ubi Colchorum memini regina uocari.</i>	317
<i>Iuuen. quoque Saty. ij. explicatus</i>	
<i>Horrida quale facit residens in codice pellex</i>	438
<i>Item Saty. xiiij. dispositis prædiues hamis.</i>	438
<i>Ausonius quoque poëta quid senserit eo carmine:</i>	
<i>Urbis ab æternæ & c.</i>	187

F I N I S.

E L E N C H V S

D I C T I O N V M

que in cōmentarijs
enodantur.

A

Abates pagina

143. & pa

gina 345

Abesse 35. &

347. & 396.

Ablatiui absoluti natura

506

Abrogare legi 219

Abrogatio 219

Absens 296. & seq.

Abusiue quando uerba acci
pianur 4

Accepto ferens dat 173

Accidere 317. & seq.

Accipeditat à capere 167

Accola 495

Accumbere 254

Accusare 393

Accusatoris præmiū ibidē

Axiōd'guæ 485

Actio quando reperta, &

quale uerbum sit 355

Actionis uerbo an exceptio

contineatur

25

Actionem dare 357

Actionū formulæ uariæ 235

Actionum species uariæ 358

Actionis rei immobilis for=

mula 355

Actionis in personam for=

mula 356

Actionis personalis natura

442

Actiones an mobilibus ad=

numerandæ 196. & 197

Actionem habens an rem

habeat 299

Acta 145

Actum 44

Actus 314. & 318

Actus perfectio per uerbū

præteriti temporis de=

notatur 137

Ad pro iuxta 157. & 158

Adam Hebræis quid 510. sc.

Administratores serui 408

Adiudicare 174

Aduena quo distet ab inco=

la 496. & seq.

Aduerbiū ueteribus qd 366

Aduentitium peculium 364

Adulescentia 408

Adulte

I N D E X

Adulteriū iure gentiū pro-		Aleator κατὰ τὴν προῖα	
brū esse	215. 216. 213. 214	θειῶν quis sit	459
Adulter	2	Alibi	317
Adulter κατὰ τὴν προῖα		Alienare quid	157
θειῶν quis sit	459	Alienatio multifariam acci-	
Aedere rationes	192	pitur	66 & seq.
Aedificia Romæ fieri quæ		Alienationis species quot	
dicantur	289	secundum. x i 1. tab.	234
Aedilium officium	497	Alienatū quid proprie	157
Aedes quid, & quo à domo		Allusio ab Etymolo. quid	
distent	424	distet	367
Aegrotatio	217	Allusio quid	367
Aerarium	42	Alexipharmacōn	84
Aes	2 & 231	Alternatiua quæ	253
Aeris appellatio cur omnē		Ambiguum uerbū quid	257
pecuniā cōplectatur	429	Amica apud ueteres quæ	308
Aes suum	ibidem	Amici qui appellandi	457.
Aes nostrum	430	456. & seq.	
Aes alienum	429	Amicitiam multis modis	
Aestiuā hora	11	accipi	455
Aetatum distinctio	408.	Amicus an sine mandato ad	
& sequen.		agendū admittatur	456
Aeterna autoritas	34	Amicus an in causa amici	
Agasones	406	testificari possit ibidem	
Aeger quid, et unde dicatur		Ἀμωελ & ἄγρια	410
65. 233. et se. et 423. et se.		Amplius uim comparatio-	
Agi quæ dicantur	481. & se.	nis amittere	182
Ἀμαγμα	47	Amphora	412
Aleator	2	Ἀναδικομαε quid	412

Ἀντάλλαγμα	47	maticorum	ibidem
Ancilla seruum nō cōtinet		Apothecarij	416
111		Apud distat à penes	151
Angiportus	146. & seq.	Apud se habere qd sit	199
Annulus quis sit	282	Arbitratores qui	160
Annus uariè iſtitutus apud		Arbitrorū duo genera	ibid.
ueteres Roma. 292. seq.		Arbitrorū definitiones re-	
Annui reditus	197	cte sententiā appellari	121
Annonarij	414	Arbitratu Titij, quo sensu	
Ἀνοιχθ unde dicatur		dicatur	161
495. & seq.		Arbitria iudiciorum instar	
Anulus leuis pretij q̄s	171	se habere	160
Ante ad quid referatur	276	Arbores grandes quæ	73
Ante Calendas	280	Arbores cæduæ	72
Ante xx. Annū Gellio quid		Arbustum quid	177
282		Archeiote	497
Ante diem decimum Calen-		Ἀρχῆου	498
darum quomodo acci-		Arca	148 & 423 & seq.
piendum	278 & seq.	Arelate urbs	264
Antestatus	492	Argentum Gallis quid	321.
Antidora	29	& seq.	
Ἀνοιχθ	497	Argentarij edcre tenentur	
Apostoli qui & unde dicti		191	
224		Argentariorū officiū ibidē	
Ἀποσις	286	Arguere reum	393
Ἀποφαντικῶς	430	Argumentum ab Etymolo-	
Ἀποσπῶω quid	265	gia	365
Ἀποτέλεσμα	17	Argumentum ab allusione	
Ἀποτέλεσματᾶ Mathe-		367	
D. And. Alc.			bb

I N D E X

Argumentū à cōtrarijs	306	Autoritas quid	234
Armenta cur dicta	190	Auius proauum non exclu-	
Armorū appellatione quæ		dit	127. & seq.
ueniunt	113	B	
Arrogatio unde, et quid	219	B Accalaurius unde dica-	
Ἀρτώ	510	tur	148
Artemon quid, & an sit		Βάλαν & quid	333
pars nauis	ibidem	Βάλλω quid	477
Ἀρτήμα	ibidem & seq.	Βάανσ & quis	416
Articuli an ad causam per-		Basis	524
tineant	363	Βασιλικæ uie quæ	319
Artifices qui dicuntur	415	Beare quid	125
Artifices quo distant à mer-		Beati q, et cur sic dicti ibi.	
catoribus	156	Beatulus	ibidem
Artificiales operæ	165	Bellaria quid	338
Ἀσφάλεια	372	Βέλος quid	477
Assignare uarie accipi	225	Beneficiarij	44
Assignare libertū quid	ibi.	Beneficiarius fundus	451
Attestatio	86	Berlma quid	487
Attestati oculi fiat	89	Biffextus quid, & cur sic	
Attegiæ quid	362	dictus	203
Atrienfes serui unde dicti,		Biualueum	525
& quanta eorum auto-		Boiæ quid	437
ritas	405	Bona	86
Ἀτραπός quid	319	Bonorū appellatio quid cō-	
Augustus unde 144. &	366	plectatur 50. 418 et se.	
Augustales	498	Bona dupliciter accipi	124
Aureus nummus	321	Bona & hereditas quomō-	
Aureus quō taxetur	472	do differant	419

I N D E X

Bona quæ plus incommodi quam cõmodi habent pprie bona non esse	182	Calumniatores qui	477
Bonorũ possessio quid, quo mō acquiritur, & quo ab hereditate distat	288	Capere differt ab accipere	167
& sequen.		Carbones	336
Bonæ fidei emptor quis	227	Carceraticum	382
Bonorũ possessor an pprie heres appellari pos.	289	Castrati	262. & seq.
Buxula	525. & seq.	Castrense peculium	364
C		Casus sex quibus filiorũ appellatiõẽ generaliter nepotes non significantur	449. & sequen.
Caducus quid	75	Cauillari	350 & 473
Caducus paries	ibid.	Cauere	149 & 372
Cadus	412	Cautio Iustiniano quid ibi.	
Camētitiij parietes qui	318	Cedere diem quid	426
Casa quæ dicantur	509	Censere quid	229
Casar proprie quis	294	Censores quales & unde dicti	ibidem
Cæso utero natus an pari iure cum fratribus gaudeat	293	Centesima usura quæ	175
Cæteri	323	Centumuirales causæ	487
Calciarium	381	Centumuirale iudiciũ	ibid.
Calende unde & qui dies	204	Centonarij	185
Calliditas	270	Ceration	175
Caluire quid	473	Cerauniæ uuæ	412
Calumniari quid & unde dicitur	ibidem	Certari multa quid	274
		Cessio in iure quid	356
		Cessionarius	30
		Χάλος quid	322
		Charisteria	380
		bb 2	Ciba

I N D E X

Cibare	481	Codicilli quomodo declaran	
Cibaria	117. & seq	di	95
Cibi appellatio quid conti-		Codicilli an pars testamen-	
neat	481	ti	519
Cibarius panis quis ibidem		Codicilli an tantum plurali-	
Cydoniæ uivæ	421	ter dicantur	304. seq.
Cirsi quid	425	Cœpisse quis dicatur	292
Cis	280. & seq.	Coetum quot constituât	112
Citatio inutilis an sit cita-		Cœnacularium quid	386
tio	452	Cœnaticum	ibidem
Ciues	9	Cogitatio mulieris an causa	
Ciues Roma. hodie qui	435	sit mōstroforum partuū	
Ciues Rom. liberti qui	343	284. seq.	
Ciuitas pro ciuibus	2	Cognoscere	140
Ciuitas Perusina	10	Collaria uincula quæ	437
Ciuilis dies	11	Collegæ qui	184. seq. & 244
Ciuilis incerta actio	46	Collegia quæ	185
Ciuiliter possidere quid	236	Collegij uaria nomina	185
Ciuiliter bona quæ	124	Collegiorum uaria genera	
Ciuiliter añū numerare quo		ibidem	
modo capiendum	288	Collegiū tribuscōstare ibi.	
Clarigatio quid	375	Collegia quo sensu iure pro	
Clarissimi	212	hibita	ibidem
Clarissima foemina quæ	213	Collegia fabror. cur institu.	
Clarum	78. & seq.	& eorū instrumēta	483
Claudij unde	391	Coloniæ Romanorum quæ	
Cliens clientis mei	123	fuertint, & quæ causa de	
Cloacarium	381	ductionis	464
Coccali quid	338	Colonus quo sensu uineas	
		suas	

I N D E X

<i>suas apellet</i>	194	<i>Congregatio quot requirit</i>	
<i>Colonarium quid</i>	289		113
& 380		<i>Coni quid</i>	338
<i>Columnarium</i>	290	<i>Cōiūcta quibus casibus pro</i>	
<i>Comicæ uestes quales esse de</i>		<i>disiūctis accipiūtur</i>	130
<i>beant</i>	261	<i>Cōiunctæ dictiōes quæ ibid.</i>	
<i>Comistra</i>	380	<i>Coniunctionis species</i>	394
<i>Comitatus</i>	65	<i>Cōiunctivæ regularis signi-</i>	
<i>Comitatus unde</i>	502	<i>ficatio ē ut cōiūgat</i>	130
<i>Cōmēdare uariè accipi</i>	369	<i>Coniectura quibus ex causis</i>	
<i>Cōmunis usus loquēdi</i>	3	<i>assumatur</i>	1
<i>Cōparatiuum cui confertur</i>		<i>Canon</i>	42
307		<i>Consors à proximo quid di-</i>	
<i>Cōpensas dare dicitur</i>	172	<i>stet</i>	316
<i>Conatus à crimine differt</i>		<i>Consuetudo post hoim me-</i>	
137		<i>moriā quæ sit</i>	432. seq.
<i>Conceptio hominis quomo-</i>		<i>Consulariū ornamenta</i>	213
<i>do intelligenda</i>	471	<i>Consultor quando furti dam-</i>	
<i>Conciuis an sit uox Latina</i>		<i>nandus</i>	136
465		<i>Consulta criminosæ an male</i>	
<i>Cōcraticij parietes qui</i>	318	<i>facta</i>	441
<i>Concubina ueteribus quæ</i>		<i>Contestatio quid</i>	89
301		<i>Contexta lana</i>	210
<i>Conditionalis obligationis</i>		<i>Continentia urbis quæ</i>	303
<i>natura</i>	426 & seq.	& 347	
<i>Confarreatio</i>	121	<i>Continentes prouincia</i>	208
<i>Confirmans quando dare in</i>		<i>Contingere pro mori</i>	328
<i>telligitur</i>	298. seq.	<i>Contignatio unde</i>	150
<i>Congiarium</i>	381	<i>Contra facere quomodo in-</i>	
		<i>bb 3 telli</i>	

I N D E X

telligendum	373	Creditum	30
Contrahere	48. seq.	Crimen à conatu distat	137
Cōtractus quare dictus ibi		Cubicularij qui	406
Cōtrahētium uerba quomo		Cubitus	314
do intelligenda	398	Culleus quod amphoras con	
Contraria distare à diuersis		tineat	412
252. & seq.		Culmus	74
Contrariorum natura qua		Culpa quomodo praestanda	
253		in cōtractibus	460. seq
Contubernium quid	368	Culpa magna an & qualis	
Contubernaes qui ibidem		fit	400
Conuena	497	Culpa nomen generale esse	
Conuitium	209	454	
Cōuitia an malefacta	441	Culpa simpliciter posita in	
Copes	195	lege, pro qua accipiat	
Copiarum negotium	219	460	
Coram fieri quid dicatur		Cum potero quomodo intel	
421		ligendum	256
Coronarium	381	Cum dari poterit	438
Corrupisse	27	Cum consilio alicuius face	
Cratitij parietes qui	318	re quomō capiendū	422
Crederet	30	Cum commodum erit quo	
Creditor proprie quis	139	modo intelligendum	255
Creditor cōditionalis	28	Cupa	412
Creditor cōditionalis quan		Cupulae quae uasa	ibidem
do uere creditor dicatur		Curiosi qui	90
28		Custodia	2
Creditoris loco esse	130	Custodia pro quo accipia	
Creditores	27. 28. & seq.	tur & quo à uinculis dif	
		ferat	

I N D E X

ferat	452	Decurie iudicum	487
D		Dedititij liberti qui	343
D Aemonium meridiana	84	Deferre reum quid	393
num		Delata hereditas que	308
Da etyli quid	338	Delegare quid	242
Damnum quid distat àperi		Demens an intelligat quod	
culo	169	omnes intelligunt	430
Damnum à lucro cessante		Denarius	322. & 454
differre	181		473
Damnatus uoti	21	Dendrophori	185 & 337
Dardanarij	219	Denunciatio cui fiat	90
Dare 46. 172. 173. & 198		Denominatio rei unde sume	
De prouincia	375	da	362
Debere, quid comprehendat		Deportari arbitrato an	
359		quid committi possit	162
Debitor proprie quis	137.	Depositarius à sequestro	
st seq.		quomodo differat	226
Debitor stricte quis	225	Derogare legi quid	219
& sequen.	5	Derogatio quid	ibidem
Decacuminatio	73	Describere	140
Decaprotia	43	Desinere abesse	34
Decemprimi	ibidem	Detestor	487. seq.
Decemuiri	498	Detestatio quid	88
Decennialia uota que	476	Detestatio ad quem mittat	
Decessio quid	354	tur	89
Decretales bonorum posses		Detexere	210. & seq.
siones que	309. seq.	Detexta lana	210
Decurionum origo, & cur		Deuotus	3
sic dicti	499 & seq.	Diarium quid	117 & 381

I N D E X

Diathyron	525 seq.	ε̄ sequen.	
Diaulus	314	Διαυλῶν	525
Διαβολῆς quid	351	Directa actio	21
Διαζῆν quid	406	Disiunctiua quid	70. 252
Διάετα	117	Disiuncta oratio Iurifcon=	
Διάλυσίς quid	134	sultis quid	71
Dicta criminoſe an maleſa=		Disiuncta oratio Rhetori	
eta	441	bus quid	ibidem
Dictator	143	Disiuncta quando pro con=	
Dictionē à uerbo distare	5	iuncta ponitur	133
Didactra quid	380	Disiunctæ dictiones quæ	130
Didascalìa quid	ibidem	Dispensator quis ε̄ unde	
Dies tribus modis accipi=		dicatur	332 seq.
tur	11	Dispungere	140
Dies fissus quis	231	Dispunctio quid	ibidem
Dies naturalis quæ	11	Diſſimilia quæ	ibidem
Dies interciſus quis	231	Diffolutionis finitio	134
Diffindere diē quid	ibidem	Districtus unde	502
Diffindere Horatio qd ibid.		Dithyron	525
Diffindere uina quid	412	Diuerſa quo differūt à con=	
Digitus meſſura	314	trarijs	253
Digitales unæ	411	Diuidere unde	516
Dignitatũ nomina	211	Diuortium	215
Dilatio	209 sequen.	Diuortium à repudio diſta=	
Dimiſſorij apoſtoli qui	224	re	375. ε̄ seq.
Dimiſſoriæ literæ quid ε̄		Diuortium nullum an di=	
cur ſic dictæ	ibidem	uortium	453
Δύναμις quid	436	Do, dico, addico, hæc uerba	
Dioceſis quid ε̄ unde	502	ad quid referantur	357

Docto

I N D E X

Doctores legū magistros ap	Δούς	ibidem
pellari 143	Ducenarij exactores 40	
Dodrans 314	Duces unde dicti 123	
Dolia quæ uasa 411	Duci ibidem	
Dolichus 314	Duellum quid 479	
Dolus generalis uox est 162	Dum quid denotet 190	
Dolus malus aberit, quo	Duracina uue quæ 410	
sensu accipiendum 162	Duumuiri 498	
Domiciliū cōstitutū qd 403	Duumuiri quales 275	
Domiciliū an quis pluribus	E	
ī locis habere possit 494	E ΚΥΡΩΣ quæ 303	
Dominiū quid 386	E ΚΥΡΩΣ quid ibidem	
Domus 2	ΕΚΤΡΟΜΙΑΣ qui 265	
Domus ab ædibus an diffe-	Edictales bonorum posses-	
rat 424	siones quæ sint 310	
Domus quomodo pro fami-	Educatio 117	
lia capiatur 403	ΕΥΧΕΡΙΣΙΑ quid 304	
Domus cuiusq; quæ sit 404	Elate quid	
Dona quæ dicantur 433	Electio nulla an sit electio	
Donatio quid 366	452	
Donatiuum 381	Electores imperij 39	
Donatio mortis causa ex	Eligere 70	
Homero orta 1,9	Eluscatio quid 217	
Donationis uerbū quālibet	Emancipati an in familia	
donationem complecti-	386	
tur 158	Emancipatio quid & quo-	
Donum à munere quo di-	modo fieri solet 492	
stet 379 & seq	ΕΜΒΟΛΙΣΜΟΣ 203	
Δούκαερα 485	Emphyteosis quo ure inuen	

I N D E X

ta	28	Ϟ 380	
Emphyteotam differre à su		Errones qui dicantur	458
perficiario	116	Esse ad ueritatē referri	378
Empronemata	157. Ϟ seq.	Est an etiā präteritum tem=	
Εμπούσα	84	pus significet	252
Emptio matrimo. 121 Ϟ se.		Εσθλα	125
Emptio nulla, an sit emptio		Et cætera quid sonet	323
37		Επαύραι quæ	301
Ενεχυράζω	488	Ετερα	323
Ενεχυρον	ibidem	Ετερομορφία quid	284
Ενικουσιᾶ Ϟ quid	276	Επήρεια quid	351
Ενούκιου	380	Eunuchi q et cur dicti	262
Εντελής	416	Euocare sacra	500
Επάγω	511	Eunnē quid	262
Επάθλου	380	Exargentare quid	322
Επάυλια quid	ibidem	Εξαργυρίζω quid	ibidem
Epichera	ibidem	Exceptio quid	26 Ϟ
Επικότη	73	366	
Episcopus Arcadio qd	497	Exceptio perpetua	28
Episcopus inutilis an sit		Exceptio nisi statim proba	
episcopus	452	ri possit an sit alicuius	
Equites cur dicti	467	momenti	467
Equitum census Ϟ insigne		Excommunicatus quatenus	
487		à iudiciario actu repul=	
Erit an etiā präteritum tem		sus	161
pus demonstrat	252	Exercentes artem per alios	
Eridanus an idem cū Rho=		an sint uiles	415
dano	264	Exhibere	51. Ϟ 527
Ερμηνευτικόν quid	312	Exigere	226. Ϟ 466
		Exigere	

I N D E X

Exigere uarie capi	370	Fallacia	270
Exilium an idem possit qd'		Falsus tutor quis	452
mors naturalis	492	Falsum testamētum	ibi.
Ex legibus quomodo intel-		Familia quot modis capia-	
ligendum	20	tur & unde dicatur	382
Eximere actionē quid	52	& . 10. paginis sequen-	
Expensæ		tibus	
Expungere quid	141	Familia quos complectatur,	
Executi	265	quot constet, & unde di-	
Ex uirili seu p̄ uirilem sexū		catur	111
& per lineā uirilē descē-		Familia pro agnatiōe	387
dentes differunt	142	Familia p̄ hereditate	383
F		Familiæ erciscunde actio	
Fabrica generale nomen		qualis	358
est	483	Famosi libelli crimen cuius	
Fabrico unde	ibidem	iudicij sit	399
Fabri qui, & nomen genera-		Famul ueteribus quid	383
le esse	482	Famulus à seruo distat	194
Fabri tignarij qui	150	Famulari unde	383
Fabricenses unde	483	Fataliter quid fieri	284
Facere amplissimæ signifi-		Felices	125
cationis esse	440	Ferri quæ dicantur	481
Facere non oportere	373	Feudum quid	451
Factores qui, & an sordidi		Fictus quid	380
417		Fideicommissa quomodo pe-	
Factum quid	348	tantur	359
Factū & gestū κατ'εχρησι-		Fideiussor sub conditione	
uōs nihil distant	145	promittit	138
Facta ab his quæ iuris sunt		Fiduciarius	492
differre	173	Figurate dicta an p̄prietati	

I N D E X

cohereant	22	Formæ finitio	33
Filius unde	183	Fossa quid	230
Filiorum appellatio quos cõ tineat	222 et 399	Frater an & quomodo so- rorem complectatur	7
Filij appellatiõe quo pacto nepotes & ceteri descẽ dẽtes cõtineantur	444	Fraus	191
Filijs in conditiõe positis an nepotes cõtineantur	449	Fraudis species	269. & se
Filios legitimos patris fami- liam sequi	392	Fraus à dolo differt ibidem	
Filios esse dominos rerũ pa- ternarum	146	Fraus dolo inest	162
Filio filijsq; quomodo intel- ligendum	247	Fraus à pœna quo distat	270
Filijs exhereditatis an nepo- tes quoq; exhereditati cẽ- seantur	450	Fribusculũ Vlpiano qd	376
Filijs prouisis an nepotibus quoq; prouisum sit	445	Fructuaria uilla quæ	395
Filijs in dãdi casu an de fœ- mina intelligatur	248	Fruges qd et unde	173. & se.
Filia	218	Frugũ duplex genus ibidem	
Filia in datiuo plurali quo- modo finiat	238	Frugifere arbores	Plinio ibidem
Finita quæ dicantur	468	Frumen	ibidem
Fiscus	42	Fruementum	ibidem
Florentini qui	375	Fugitiuus quis dicatur	458
Fœnus unde dicatur	245	Fundus	147
		Fundus quid & unde dica- tur	233. & 423. & seq.
		Fundi uectigales	40
		Funeris impesa quũ admini- stranda	401. & se.
		Furiosus an absens	527 &
			528
		Fur	2
		Fur unde	366
			Fur

Fur ἡ τῆς προπαύλας	459	Gesta ad priuatorum actus	
dicatur		quoq; pertinere contra	
Furem facere quid	440	Vallam	145
Furē non esse differt à furto		Gestum	48
noxaq; soluto	347	Glans caduca	75
Furtum unde	367	Glandis appellatio quid cō-	
Furtum non natura sed ciui		tineat	485
li lege probrū esse	115	Γουτρία	352
Furto noxaq; solutus quis		Græca uua quæ	410
347		Gressus	314
Futurum tempus	25	Grex quot constet	113
G		H	
Gener an prognerum		Habere quō accipiēdū	
contineat	286	330 & 371	
Gener ad prognerum quoq;		Hæres quā latè pertineat	
porrigitur	127	154	
Γείσα	513	Hæreditas	14 & 54
Γενετλίδια quid	380	Hæres scriptus quibus casi-	
Generale delictū quid	273	bus non scriptum comple-	
Gens quot requirit	113	ctatur	154
Gens pro agnatione	388	Hæredis appellatio quos cō-	
Gens latius pertinet ac fami-		prendat	340
lia	132	Hæredem per multas succes-	
Gentiles qui & unde	132	siones accipi	163
& 388		Hæreditas quale nomē sit &	
Gentiles clarioris familiæ a-		quid complectatur	354
gnatos esse	132	Hæreditatis appellatio an	
Germanorum reges	435	dānosā cōtineat	240. se
Germinalis arbor	73	Hæreditas & bona quo di-	
ibidem		stent	419

I N D E X

Heresis	215	Idus unde	516
Hama quid	483	Vios	183
Hyperthyron	525	Illegitimus an ex familia	
Hypetrium quid	425	388	
Hypetria	514	Illegitimi uentrem sequun=	
Hypotheca	488	tur	392
Hypothyron	525	Illiberales quæstus qui	417
Hippagius quo sensu equos		Illud donatum datum intelli	
suos appellat	194	gi quod deductis expēsis	
Homo quos contineat & un		superest	168
de dicatur	311	Illustres qui	211
Honestâ exercitia que	416	Imam auriculâ uellere	86
Honorarium quid	380	Immissum à proiecto differ=	
Horreum quid	100	re	512
Horti urbani an rustici præ		Impensarum species	176
dij appellatione contine=		Impetrare actionem	357
antur	396	Impluuiũ ueteribus qd	424
Hostire quid sit	478	Impostores	270
Hostis	239	Impostura unde	ibidem
Hostem captum an occide=		Impubes quis	407
re liceat	493	In cum accusatiuo quid si=	
Hostimentum quid	478	gnificet	281
Humanitus accidere.	327	In ære meo quomodo capien	
		dum	430
I		Incertus possessor quis	87
I Actatoria uerba an obli=		Incola	493
gent & alicuius esse=		Incrustationes quid	179
ctus sint	458	In cubare quid	254
Iatrea quid	380	In compedibus opus facere	
Iduare quid	204. & 516		435

438		nem sumant	519
Indefinita oratio quæ	☞	Insula	3. ☞ 333
cui equipolleat	320	Insularius quis	ibidem
Indicare reum quid	393	Intentio proprietati præua	
Indictio	42	let	199
In diē mortis quid sonet	281	Intergeriui parietes qui	318
In diebus quid sonet	439	Intercalari	203
In diebus illis, quomodo capiendum	ibidem	Intercalaris dies cur dictus	
Indiuidua quatuor modis accipi	233		205
Infamis	211	Intercalaris mensis	206
Infantia	408	Interdicere ueteribus quid	
Infans an absens	527 ☞		358
seq.		Interdicta unde dicantur	
Inhonoratæ personæ	416	ibidem	
Inibi	317	Interdicta exhibitoria quæ	
In ptate habere quid	435	re dicta	55
In precario quæ culpa præstanda	462	Interdū quā uim habet	134
In præsentiam	211	Interesse triplex genus	379
In præsentia fieri	421	Interpretatio ubi locum habet	4
Inquantū iudici uidebitur, quid sonet	361	Intestabilis	152
Instructa taberna quæ	368	Intestatus trifariam accipitur	ibidem
Instrumentum quid	366	Intra qd significet	280. se.
Instrumentorum appellatio ne quid cõtineatur	209	Intra Calendas	ibidem
Instrumenta unde perfectio		Intra diē mortis quomodo accipiendum	ibidem
		Intra xx. annū Gellio quid	
			282

In illa

I N D E X

In uilla nutritus an seruus rusticus	423	Ius postliminij	240
In uinculis esse quis dicatur	437 & 457	Ius proximitatis ad quos re- feratur	316
In uigesimo anno quomodo intelligendum	282	Ius quatuor liberorum qui bus concessum	287
In utero existēs an & quan- do pro nato habeatur	312 & 470	Ius trium liberorum ad quid profuerit	287. & seq.
In utero existens an homo dicatur	313	Iura corporalibus adscribi	202
Ἡμιτελεῖς ἐυνεῖχοι qui	263	Iura prædiorum quid	186
ὑπερβαίνοντες dies	205	Iura patronatus unde	129
Ἐπὸ γείσασα	513	Iure ciuili alijs subijci	384
Ἐπὸ θεῶν	488	Iurisdictio	3
Is ad quē ea res pertinet quo modo intelligitur	166	Iustus amor quis	267
Ita uti optimus maximusq; est, quid sonet	339. seq.	Iusta hereditas quæ & cur sic dicta sit	ibidem
Iter quid & unde dicatur	318. 440 & seq.	Iusti liberi qui	ibidem
Iudex quomodo iudicare de- beat	361	Iustum pactum quod	ibidem
Iudicium accipi quid	357	Iustum pretium, quo sensu accipiendum	189
Iugerum	314	Iustū præliū liuio quid	267
Iulij unde dicti	391	Iusta uxor quæ	ibidem
Iulus	ibidem	Iuuentus	408
Iumenta unde	190	Ixyæ quid	425
Ius uarijs modis accipi	186	Ἡμερόσυνον quid	380
		K	
		Καταχρηστικῶς τὸ ῥῶμα	215
		Καταχρηστικῶς ἡ ὥρα	11
		Καταχρηστικῶς ἄλλοτε ποτε accipi uel propria inter	

pretatione reiecta	145	natione continetur	159
Καταχρησις	ibidem	Legati	213
Κυφωυ quid	437	Legatarius an & quando	
Κωλα quid	719	heredis appellatione ueniat	442. seq.
L			
L Acus quid	230	Legatarius quō possessionem	
L Læse maiestatis crimen		ingreditur	443
an perduellionis	479	Legitimi heredes	267
Lagoæ uuæ	411	Legitima hereditas quæ, &	
Lata culpa quid	430	cur sic dicta	266
Lata culpa quid, & cur do=		Leporariæ uuæ	411
lo proxima	455	Leuca	314
Lata culpa an, & qualis do=		Leuis culpa quæ 431. &	455
lus sit	460	Lex Aelia Sentia cur sic di=	
Latior culpa qua ratione		cta	164
dicatur	ibidem	Lex falcidia unde dicta	243
Lateritij parietes qui	318	Lex fusia Caninia unde di=	
Latus clauis	212	cta	244
Laticlauus Tribunus	487	Legis actio quid, et quæ eius	
Latini liberti qui	343	solemnia uerba	356
Latomie quid	438	&	357
Laudare pro citare lepidè		Lex præsumptionem non se=	
ponitur	106	quitur, sed uice uersa	193
Laudatorium quid	443	Libellus incertus an sit li=	
Laudum barbaram esse uo=		bellus	452
cem	221	Liberatio	122
Lecticarij	406	Liberi à filijs qd distet	249
Legare uariè accipi	242	Liberi an pluraliter tantum	
Legatum quo modo sub do=		dicantur	304
D. And. Alc.		cc Libe	

Liberorum appellationem latissime pertinere 141 444 & seq.	ctus 42	Loca argumentorum sedes 145
Libertus noster 146	Locupletes qui sint 480	Locus 147 & seq.
Libertus liberti mei 213	Locus ab effectu quis sit	
Libertus an libertam conti- neat 343	Lorica 179	
Libertus, & cliens se ad pa- tronum habent ut seruus ad dominum 129	Loricationes quid ibidem	
Libertates contineri in gene- rali petitiōe legatorū 180	Lucri cessantis ratio quādo habenda est 181	
Libertorū appellatione qui contineantur 518	Lucri cessantis ratio à dam- no distat ibidem	
Libycæ uue 411	Lusci qui fuerint 217	
Libripens 492	Lusciorū duo genera ibidem	
Licentiati cur dicti 143	M	
Licentiati quādo pro docto- ribus habendi ibidem	M Aceria quid 318	
Ligna quæ dicantur 337	M Machinatio 270	
Liquidum 78	Meniana unde dicta 512	
Lis 2	Magister unde 367	
Lis quid comprehendat 81	Magistri unde, & qui 143	
Litis contestatio unde 89	Magister haste quis ibidem	
Litem contestari quid 357	Magister nauis ibidem	
Λύτρον quid 240. 380	Magister pecoris ibidem	
Littus 230	Magistrare 142	
Littus publicum ibidem	Magistratus cur dicti 143	
Liuius Salinator unde di- ctus 435	Magistratum uaria nomi- na 497. & seq.	
	Magnarij negociatores qui	

I N D E X

415		Materiae finitio	33 & 336
Maguntini antistitis fraus		& sequen.	
191. & seq.		Materfamilias	121
Majestatis lex ex Tacito		Matrimonium nullum an ma-	
399		trimonium sit	453
Maior pars anni quae	317	Medimnus	412
Maiores nostri qui	127	Menses unde dicti	206 &
Malefici ueteribus qui fue-		sequen.	
rint	441	Mensis diuisio	203
Maleficia unde	ibidem	Mensis absolutè quot dies	
Male fidei possessor	228	complectitur	206
Malus an sit pars nauis	511	Mens legis quã certa	20
Mancipes	42	Mercis appellatio quae com-	
Mancipia quo iure facta &		plectitur	415
unde dicantur	435	Mercis appellatione mobi-	
Mangones qui & unde di-		lia tantũ complecti	156
cti	414	Mercari quid	ibidem
Manifestum	77	Mercatores qui & unde	
Manifestarius fur	26	ibi. & 413. seq.	
Mansum	315	Mercatus unde	156
Mapalia quid	362	Mereri quid	395
Maritus inutilis an sit mari-		Meritoria loca quid	ibi.
tus	453	Meritoria scorta	ibidem
Masculinum quomodo fœ-		Meritorij muli	ibidem
minimum complectatur		Merum imperiũ quid, cur	
382. & 399		sic dicatur, & in quibus	
Mastigophori	185	cõsistat	434 & 435. seq.
& 495		Metreta	412
		cc 2	Meum

Meū esse quid dicatur	193	Momentum	205
& seq.		Monachi cur dicti	366
Miliarium	324	Monstrum	84
Mineral	118. & 380	Monstrosorum partuū species duæ in mulieribus	283
Mūp	206	Morbus quid distet à uitio	216
Mūvu	ibidem	Morychus	514
Mūvu ḥoy quid	380	Mortuus natus, an natus aut procreatus dici possit	265. & seq.
Mimistrare quid	406	Mos cōdendarū urbiū	499
Minus quā uim habeat	76	Mouentia	196
Minus positiuo iūctū quid demonstrat	182	Multa quale uerbū, & quid distet à pœna	271. & seq. & 520. & seq.
Minus cōparationis naturam perdere	ibidem	Multare quid	271
Minus soluere	31	Mulier unde, & an uirginē uiri potētē cōtineat	32
& 238. & seq.		Mulierem familiam suam non propagare	391
Minutum	206	Mulieres an castrētur	263
Miopes	217	Muliones	406
Miraculum	84	Munifices	44
Myropolæ qui	417	Municipes qui olim fuerit, qui hodie sint, unde dicti, & quibus modis fi ant	44. 465. & seq.
Mixtum imperiū in quibus exerceatur	434		
Mobilia	196		
Modica sūma in iure quæ	378		
Modius iniquus	452		
Modius quot sextarios contineat	412		
Molendinum unde	367		

I N D E X

Munus bifariam accipi sequen.	432	Naulum	382
Munus uarie accipitur	42	Nec, non esse disiunctiuam dictionē contra Augustinum	
Munus à dono differre & seq.	379	num	130
Munus personale	495	Necubi	317
Munera militaria	44	Necessaria impensæ	176
Murus propriè quid	317	Negationis natura	490
Muri urbiū cur sancti	500	Νεῦν ἠγορεύεται	74
Mutus an absens	528	Negligere an ad factum referatur	430
Mutua quorum causa induta sint	245	Negligens in qua re quis dicitur	432
Mutua pecunia	2	Negligentia magna	460
N		Nepos ad pronepotem pro-	
Nationū diuisio	239	tenditur	127
Natura alijs subijci	384	Nepotes liberorum appellatione contineri	444
Naturalis dies	11	Nepos quā filij appellatione non uenit	447.449
Naturalis, filij appellatione continetur	450	Nepos non proprie, sed per interpretationem sub filio continetur	184
Naturales, an ex familia	388	Nemo	490
Naturalis obligatio	29	Negociorū gestor quam culpa præstare teneatur	462
Naturaliter possidere quid	236	Neptis quā appellatione filie non continetur	447
Naturaliter bona quæ	124	Neque, non esse disiunctiuam uocantē contra Augustinū	130
Natus ab oriundo differt	304		
Natorū appellatio quos cōplectatur	222		

I N D E X

Nicostrategi	498	plectatur	489
Νικητήριον quid	380	Noxia qd distet à noxa	489
Nyctalopes	217	Nuclei quid	338
N.L. quid ueteribus signifi-		Numella quid	437
carunt	361	Numerus pro ordine	334
Nobilis mater an filium no-		Nummus	473
bilitet	392	Nummus cur primum signa-	
Nobile officium iudicis quid		tus	273
79		Nummum à pecunia distare	
Nolle cuius sit	431	454	
Νυκταλωπίαι	27	Nuncubi	317
Nominis appellationem ua-		Nunciatio amplè significa-	
rie accipi	18.19 & se.	tionis	90
Nomen unde quis sortiatur		Nuptiæ unde dictæ	366
414		Nuptias quid faciat	516
Nomina & iura mobilibus		Nurus pronurum quoq; con-	
ne, an immobilibus adnu-		plectitur	126 & seq.
meranda sint	196	Nutrire	481
Nominatū delictū quid	273	Nutritium	381
Nominum iuris diuisio	241	O	
Non posse, quid sonet	256	○ Obligatio	47
Notatio Ciceroni quid	509	○ Obligationis uerbum	
Notio generalis uox	207	generale est	48
Notorium	77	Obligationis in diem natu-	
Notoria quæ dicantur	90	ra	417 & seq.
Noualis	74	Obnunciare	90
Noxa quæ delicta comple-		Obnunciatio	90
ctatur	398	Obnunciatio Augurū	90
Noxæ appellatio quid com-		Obscurū uerbū quid	135
		Ob	

I N D E X

Obsonium	381	Optare	70
Occumbere quid	254	Optimus maximus	323
Occurro	216	Optimum maximumq; quid	
Octavo mense natus an ui-		tradere, quid sonet	193
uere possit	266	Optimus Iupiter cur	125
Octonarij exactores	40	Opus structile	509 & 524
Officiales operæ	165	Opus factum restitui, quo	
Officium iudicis merū	27	sensu accipiendum	180
Officium iudicis quale re-		Opere locato, quomodo ca-	
medium	496	piendum	16 & seq.
Olitor unde dicatur	396	Ordinarij serui qui	334
Omnia mea mecū porto quo		Orgia	314
sensu accipiendum	194	Oriundus cuius respectu di-	
Omphacium quomodo fiat		cat ur	304
Dioscoridi	410	Oriundū distare à nato	304
Ὀμολογία	307	Ornamenta ædium an earū	
Opæ, consilio quomodo ac-		pars sint	524
cipienda	135	Op⊕ Aristoteli quid	509
Operæ antiquis quid	405	Ὀροι Luciano quid	508
Operarū duplex species	165	Orthæ	512
Operarij serui	405	Ostentum quid	83
Opifices sordidi	416	Ostentorum duo genera ibi.	
Oportebit	24		
Oportere ad qd pertineat s2		P	
Ὀπῶραι	486	P Aedagogus an utilis	417
Oppidò aduerbium	501	Palam, uariam habet si-	
Oppidum quid, & unde di-		gnificationem	77
ctum	500. & seq.	Palam fieri	79
Opprobrium quid	115	Palma quos fructus ferat, &	

I N D E X

eius genera	328	Passus	314
Γαλλόκην quid	300	Patris appellatio quādo anū	
Palmus	314	complectatur	409
Palus quid	339	Patris nomine auius quando	
Γανσελιν &	335	que demonstratur	128
Parasanga	314	Paterfamiliās quis	314
Περκαζόσω quid	410	Patria	10
Γαβαλίγισμ & quid	351	Patriapotestas ad quos per	
Parere quid	280	tineat	434. & seq
Parentes uulgò uocari, qui		Patronus patronam continet	
eiusdem gentis sunt	128	129	
Parentis appellatio quos con		Patronam proprie non esse	
tineat	127	uxorem patroni ibidem	
Parentela unde	128	Patronus an propatruū com	
Paria facere quid	440	plectatur	303
Paries quid	318	Pauper quis dicatur	480
Parietum genera uaria ibidē		Pecuaescere	76
Πάρκοκος	494	Peculium, Vallæ quid	15
Παρονομασία quid	368	& 241. & 364	
Parricida	2	Pecunia	202
Pars	329. & seq.	Pecuniæ appellationem la	
Pars trifariā accipitur	170	tissime pertinere	453
Partis appellatione quid ue		Pecunia unde	15 & 353
niat	63	Pecunia mutua	2
Particularis oratio	320	Pedamenta quid	73 & 339
Partum rei furtiue partem		Pedamentorum genera tria	
non esse	64	339	
Pascua sylua quæ	75	Pellex quid, & unde dicta	
Pastinari quid	177	300	

I N D E X

Penes & apud differre	151	Pertinere late pertinet	162
Periā quid	358	& seq.	
Per in compositione uarie ac cipi	335	Peruenire	168
Peragere quis dicatur	466	Peruenisse ad me quid dica= tur	142
Peragere reum quid	335	Perusina ciuitas	10
Perduelles qui	479	Pes in numeris quid	314
Perduelliones qui	ibidem	Peti, agi, uendicari, ad quid spectent	359
Perduellionis crimen quod et an idem cum crimine læ= sæ maiestatis	ibidem	Petitio quas actiones com= prehendat	355
Perfectū bifariā accipi	390	Peto pro repeto	198
Perfectus annus quando di= catur	282	Picea quid	338
Perfectū ædificium quodnam dicendum	290	Pigmentarij an mercatores	415
Periculum à dāno distare	150	Pignus unde dictum	488
Περὶ φόβου	511	Pignerans alienare dicitur	157
Permutans dare intelligitur	172	Pinus quid	358
Pernoctare quid	335	Pirata an perduellis	479
Pernox luna	335	Πύρις quid	338
Perorare quis dicatur	336	Φάρμακία Galeno quid	85
Perpetrare ad quid refer= iur	335	Φάρμακου	484
Persequutio	27 & 79	Φάρμακον quid, & unde	84
& 358		Φέγω quid	367
Persequi quid sit	144	Φόβου quid sit	380
Pertica	314	Φυτίου quid	ibidem
		Φῶρ quid	367
		Φράζω quid	270

I N D E X

Plani	270	Portari quæ dicantur	484
Plebs	486	Portitor ueteribus quis sit	
Plebs à populo qd distet	382	403.417	
Pletrum	314	Portorium quid	403
Plebiscitum unde	151	Portentum	83
Plus minus, quid	376 & seq.	Portio quid	329
Pluris ue quid polleat ibid.		Portiuncula	330
Pluris aureorum x x x. quo=		Portus	146
modo intelligendum	472	Pos, quæ composita habeat	
Plus tempore petere	32	404	
Pœna capitalis quæ	219. se.	Possidere quis dicatur ibidē	
Pœnæ & multæ, multæ dif=		Possidere, & habere quid	
ferentiæ	271, & 272, &	disideant	372
520, & seq.		Possessio	234
Pœnam à fraude differre		Possessio unde	367 & 404
270. & seq.		Possessio pro pprietate	176
526		Possessionis species	235
Pomum quid	409	Possessio legata quomodo	
Pontifex unde	143. & seq.	accipiendum	176
& 361		Possessiones Festo quid	176
Pontifices Petri successores		Possum quid significet	255.
esse	156	& seq.	
Populus quot conficitur	113	Post, ad quid referatur	278
Populus à plebe quomodo		& seq.	
differat	382	Post diem decimum Calenda	
Popularis causa	31	rum quomodo intelligen=	
Πυρρῶν quid	483	dum	279
Porrigere	127	Posterula	525. & seq.
Πυρρῶν	410	Posthumus quis	328
		Postquam	

I N D E X

Postquam fari poterit	438	Principia quid	
Postulare quid	393	Priuatus lacus quid à pu-	
Potestas multifariam acci-		blico distet	230
pitur	434. & seq.	Pro præpositio quam uim	
Pratum quid & unde	75	habeat	90
Præco an sordidus	418	Pro præpositionem uarie	
Præconium	381	in cōpositiōe accipi	286
Præquoque uua	411	Proauus cur dictus	ibidem
Prædium quid	234	Προαύλιου quid	380
Præfectus liburnicarū quam		Probrum	115
culpam præstare teneat-		Probri duplex species	ibi.
tur	462	Proconsules	287 & 112
Præscriptio	26 & 466	Procurator ad lites an le-	
Præscriptis uerbis agere		uissimam culpam præsta-	
46		re teneatur	462
Præsentia ad quid referat-		Prodigere quid	84
tur	527	Prodigium quid	ibidem
Præsens tempus	24	Profectitium peculium	245
Præsidēs	212	& 364	
Præsumptio iuris & de iu-		Progeniti qui	222
re quæ sit	433	Progenitores qui	ibidem
Prætores	212	Progener quare dictus	286
Prætorium quid	395	Prognati qui	222
Prætoria ornamenta quæ		Promissio	24
213		Pronepos cur dictus	222
Prætor ueteribus quid	395	Pronepotes liberorū appel-	
Præuaricari	425	latione cōtineri	443.
Præuaricatores qui	ibidē	& seq.	
Primogenitus quis	195	Pronūciare ppriè qd	120
		Προ	160

I D E X

Προπάλαια quid	459	Prouinciales qui	374
Propolæ	414	Proximus quis sit & unde	
Propositum habere quid sit		dicatur	195 & 315
100		Pseudothyron	525
Proprator quis sit	287	Publica unde dicta	38
Proprietas uerborũ quomodo intelligenda	1	Publica utilitas quot modis consideretur	496
Proprietas uerborũ ubi maxime attendatur	442	Publicæ res	41
& 449		Publicanus	40
Prorex	287	Publica uectigalia	42
Προσῆλυτος &	495 & 497	Publicus lacus quis	230
Profocer cur dictus	286	Publice fieri quid dicatur	79
Protestor	488	Puer unde dicatur	324
Protestatio ss & sequenti		Puer proprie quis	407
Protestationis duplex species	ibidem	Puer triplicem significationem habet	ibidem
Protestatio qd declarat ibi.		Puer cætum annorum quomodo accipiendum	ibi.
Pro tempore	201	Pueritia	408
Prothyron	525.526	Puera	324
Protutor	286	Puerpera quæ, & unde dicta	ibidem
Proiectum ab immisso distare	512	Puella unde	ibidem
Prouentus generale nomen	173 & seq.	Pugillares quid, & an pluraliter tantum efferantur	
Prouincia iure Pontificio quid	209	304 & seq.	
Prouincia cur distat	208	Pumilio an monstrum	283
		Punctum	205

I N D E X

Punctū in oratione soluta loco copulæ esse	134	Quasi castrense peculium	364
Populus	492	Quatenus facere possit, quomodo accipiendū	258
Pupillus quis, & unde dica tur	491	Quicumq; hæres	197
Pupillus anintelligere dice tur quod omnes intelli gunt	430	Quilibet de familia quo modo capiendum	388
Pupillus nescit, q̄ est in ute ro	325	Quingenta sestertia, quā tā summā cōtineāt	480
Puppus	491	Quinquennialia uota	475
Puræ obligationis natura 426 & seq.		& seq.	
Purpureæ uuæ quæ	411	Quisquis mihi hæres erit quō intelligendū	46
Q		R	
Quadrans diei	203	Rapuisse	26
Quadrantal	412	Raptor	ibidem
Quadrupes p̄ pecude	133	Ratio legis	21
Quæstio	82	Retaliator es qui	417
Quanti ea res erit, quid so net	360	Recipere p̄ promittere se præstaturum	412
Quanti eam rem esse appa ret, quid sonet	ibidem	Receptum quid	293
Quāto minus, quomodo ac cipiendum	306 & seq.	Receptitius seruus q̄	411
Quantus	202	Recitare	120
Quātum Galli regi annuē pendant	66	Recognoscere cognoscere quoq; significare	440
Quartumuirī	498	Recte	171
		Rectorem scholasti corum nomine contineri	392
		Reddere quid	172
		Reddere	

I N D E X

Reddere pro dare	198	Res qualis dictio	529
Reddere rationes	192	Rei appellatione partē cō-	
Redhibitoria à quibus in-		tineri	169
stituta	398	Romam habere patriam	
Reditus generale nomē est		quis dicatur	303
173		Res abesse quæ uideatur 12	
Refutatorij apostoli	224	et seq.	
Reges principio quomodo		Rei appellatio latissima 15	
assumpti	39	et 18. 19. et 20	
Religiosus	3	Re coniuncti qui	194
Reliqui	198. et 322	Residuū uarie accipi	199
Remitto	198	Restituere	170. et 528.
Remittere ius quod quis		et seq.	
habet aut habere spe-		Restituere quis dicatur	80
rat, quō intelligēdū	139	Restituere uariē accipitur	
Remittēs dare dicitur	173	52. et seq.	
Remuneratoria donatio		Restituere retro statuere	
29		172	
Renūciare hospitium qd	91	Restitutio in integrum an	
Renūciari suffragia, aut		ciuitati competat	41
magistratus, quid. ibidē		Restitutionis uerbo omnis	
Renūciatio	91. et 198	utilitas continetur	180
Repeto	198	et seq	
Repromitto	149	Reuenditores qui	414.
Repudiare quale uerbū	69	Reuerētiales apostoli	224
Repudium	215. et seq.	Reus debendi	19. et 20
Repudium à diuortio quid		Reus credendi	20
distet	375. et seq	Reum facere quid	440
Res	5. et 53	Rei, qui ueteribus	20

Ridica

Ridica quid	339	Schoenus	814
Ripa	300	Sciscere quid	158
Rite	171	Scissum	26
Rite unde dicatur	171	Scribæ an ignobiles	418
Ritus	ibidem	Scripta criminoſe an male facta	448
Rhodanus	264	Securus quis ſit	372
Rhodiæ uuæ	411	Sedes quid	404
Rogatio quid	219	Semis	314
Roma	187	Semita quid & quomodo ab itinere diſtet	319
Romæ appellatio	9.10	Senatus officiũ 486. & ſeq	
Romæ natus diſſert ab eo quod eſt Romam habere patriam	303	Senatorum cenſus, & inſigne	487
Ruſtica ſeruitus cur dicta	394	Senecta	409
Ruſtica mancipia quæ	332	Sententia legis 21. & ſeq.	
Ruſtica uilla quæ	395	Sententia arbitratorũ trãſactioni ſimilis eſt	160
Ruta quæ dicantur	509	Sentiã, Romæ familiã fuiſſe	164
S			
Sacellum unde	367	Separo	210
Sacramētum quid	357	Sequalis quid	286
Sacramēto uincere quid ibi.		Sequeſter quis, & unde	226
Salarium	381	Sequeſtres à depositarijs quo diſtent	ibidem
Salua dignitate quomodo accipiendum	258	Sequi	123. 126
Satiſdare	149	Serie, quæ uafa	412
Satiſfacio	ibidem	Seruus	211
Satiſfactio uera ſolutio non eſt	144	Serui appellatio ancillam continet	

I N D E X

continet	111	Siliqua uarie capitur	178
Seruus nec arbitrator, nec ar-		Sylua cædua	72 & seq.
biter esse potest	160. seq.	Similia quæ	140
Serui an, et quomodo iure quod		Συμβόλαι	47
proprium habeant	364	Simplex naturalis obliga-	
Seruorum appellatio unde		tio duplex	29
fluxerit	493	Simplex iurisdictio in qui-	
Serua	218	bus consistat	435
Seruitus prædiorum quid	186	Simplex negligentia	460
Sesire Gallis quid	404	Συναλλαγµα	45
Seu ampliandi uim habere		Syndicus	143
133		Sine liberis decedere quomo-	
Sextarius unde dictus	412	do accipiendum	309
Sexto Calendas	204	Singulare pro plurali	320
Sextumuiuri	498	Singularis oratio	320
Sicilia	208 & seq.	Syphon quid	483
Sicilicus duplici drachma		Siquis quomodo accipien-	
constat	175	dum	7
Siclus	ibidem	Sistere in iudicio	527
Sycophantæ qui, & unde di-		Socer unde dictus, & an pro	
cti	474	socerum complectatur	
Sicubi	317	127 & 303	
Sigillum	85	Socrus unde dicta, & an pro	
Signatus	188	socrum contineat	303
Signatorius anulus	171	Socera an dicatur	ibidem
Significationem uarijs mo-		Solarium	381
dis considerari	6	Solatium	380
Σύγλυφτοι	497	Solennitas	33
Silere quæ dicantur	431	Solidus quid	232. & 472
		Soluere	

I N D E X

Soluere	122	Spectabiles qui	212
Solutio	ibidem	Spectrum	84
Solutio quàm latè pateat		Specularia	517. & seq.
349		Spes in iure uariè accipi-	
Solutus quis dicatur	122	tur	138
Soluto matrimonio dotem		Spes quæ presenti iure niti-	
reddi, quomodo intelli-		tur	ibidem
gendum	505. & seq.	Spes proximior quæ ibidem	
Soluendo esse quis dicatur		Spes remota Platoni uigilan-	
212		tiū somniū dicitur ibidē	
Soluta pro separatis	134	Spithama	314
Soluta oratio	ibidem	Sponsio	22. & seq.
Solutam orationē magis con-		Spōsione cōtendere qd	357
iunctam quàm disiunctā		Sponsor	23
inferre	ibidem	Sponsus	23
Sonticus morbus quis	231	Sponsalia cur dicta	22
Sophistæ ueteribus qui	252	Sportula	380
Σόφιστæ	350. & seq.	Sportule	499
Σοφιστικὸς syllogismus quis		Sportule iudicum unde di-	
351		ctæ	357
Sordida exercitia que	417	Spurij appellatione filij non	
Sordidi quæstus qui	ibidem	continentur	142
Soteria quid	380	Spurij uentrē sequuntur	392
Spadones unde dicti	265	Stabula ueteribus qd	354. se.
Spadonū uaria genera	262	Stadium	314
Spathe quid	338	Stagnum quid	230
Speciale delictum quid	173	Stater	175
Speciose personæ qui	211.	Stat umina quid	339
212. & seq.		Statuere	120
		dd	Satuta

I N D E X

Statuta unde	ibidem	Subsignatum quid	ibidem
Stathmus	314	Substantiæ finitio	33
Stephanitæ uue	411	Suburbana uue	411
Stipendium quid & unde		Sui potestatem non facere	
65. & 380		quid sit	436
Stipes quid	66	Sulphurata quid	337
Stipulatio alienum factum		Summa	202
promittēs non ualet	162	Summouere	
Stipulatio quo iure inuenta		Summum ius, summa iniuria	
27		quo sensu accipien-	
Stirpes quid	73	dum	145
Stragula	119	Superficies quid	424
Stramenta quid	481	Superficiarius ab emphy-	
Strena	381	teota quo distat	126
Strobyli quid	338	Superficiaria bona cuius	
Structilis basis	524	sint	125
Structile opus	509	Superillustres qui	211
Structuræ exemptiles	517	Superiores qui sint	127
Stuprum	213	Supremus	326
Subdialia pauimenta	514	Supremæ tabulæ	324
Subdijunctiua quæ 252. sc.		Suspectum tutorem facere	
Subdijunctiuorum duo ge-		pagina	440
nera	254	Suum	194
Subdiuales ambulationes		Suum ambiguum uerbum	
514		esse	504
Subgrunde	513	T	
Subgrundia	ibidem	Tabellio an ignobilis	
Subnotare	140	418	
Subsignare quid	55	Taberna quid, & unde dicta	369.

I N D E X

Æta	365. & 368	tentia dicatur	267
Tabernarij qui	368	Testato admonere	89
Tardi menses	11	Testationis nomen generale	
Taxativa particula quæ fre		est	ibidem
quæ subaudiatur 282 .sc.		Testes unde dicti	488
Techna unde	270	Testes ueteribus	87
Τεικτωϋ quis dicatur	482	Testes an instrumenta dicā=	
Tectorium	509	tur	210
Telesphori	498	Testimonium	152
Telesphoria	ibidem	Thymelici qui	262
Telum quæ cõplectitur	113	Thlasia qui	ibidem
& seq. & 477		Θλάω quid	ibidem
Temon	511	Θλάσσαι qui	ibidem
Tẽpus accepti iudicij quod		Tibia qui	ibidem
dicatur	307	Θλίβω	ibidem
Ter enixa quæ dicatur	288	Θλέωτροϋ quid	380
Terminus instanciarum ciui		Tibicines qui	262
lium	474	Tignum quid & unde	150
Terminus instantiarum cri=		& 482	
minalium	474	Tignarius faber quis ibidẽ	
Terra integra quæ	75	Τηλδ̃ quid	477
Terra proficisa quæ	75	Timeo	491
Territorium quid & unde		Tyrannus	3
51. & seq.		Τόκ & Aristophani	245
Testacei parietes	318	Tolerare uitam	406
Testari	12 & 487	Torcularia uasa unde dicta	
Testamentum unde	152	412	
& 367. & 488		Toxicũ quid & unde	477
Testamentum cur iusta sen=		Τόξ & quid	ibidem
		dd 2	Τόξευμα

I N D E X

Tόξεννα quid	ibidem	Tuum	366
Tragica uestes quales esse debeant	261. & seq.	V	
Transigere quis dicatur	466. & 467.	V Adari quid	357
Trāfacta quæ dicatur	467.	V Vades quid	ibidem
Translatio	2. & 145.	Vadimonium facere	ibid.
Trāsmarinæ prouinciæ	208	Væ, priuatiuam esse parti- culam	515
Trapezita quis	416	Væcors	ibidem
Tributum quare dictū	66	Vasanus	ibidem
Tricennalia uota	476	Varices quid	425
Τριόρησις qui	285	Varicari quid	425
Tripediana uuæ	411	Vasallus uox Barbara	129
Triumphalia ornāmēta	213	Vasarium	381
Triumuiui	497	Vasorū uaria noīa	411. seq.
Τρόφιμα quid	380	Vestigal	40
Τρόφιμα quid	410	Vestigales fundi	ibidem
Tugurium quid & unde di- ctum	361. & seq.	Vestigales fundi quomodo locandi	443
Turba quot constet & un- de dicatur	112. & seq.	Vectores serui qui	406
Turma quot equitibus con- stet	499	Vel multis modis accipi	201
Tutor unde dictus	366	Venalitiæ res quæ	414
Tutor quam culpam præsta- re debeat	462	Venalitiij serui appellatione mercis nō cōtinētur	156
Tutor filijs datus an nepo- tibus quoq; datus cen- seatur	447	Venalitiarij qui	414
		Venditio ante traditionem perfecta non est	157
		Vendicationis rei mobilis formula	356
		Venenum	483. & seq.

I N D E X

Venire diem	426	Vicinales uie quæ	319
Venisse ad heredem quid dicatur	331	Victus	117
Verba quot modis accipiuntur	3	Vidua quæ, & unde dicta	515
Verbum à dictione differre pag. 5		Viduum ueteribus quid	516
Verbis coniuncti qui	294	Viginti milia passuum, quomodo accipienda	12. 13
Vere ad quid refertur	171	& seq.	
Vereor	491	Vigesimalij exactores	40
Veriloquium Ciceroni	307	Viles persone quæ	415
Vestibulum	526	416. & seq.	
Vestis	119	Villa quid & unde	65
Vestis unde dicta	261	& 395	
Vestimentum	ibidem	Villa triplex genus	ibid.
Vestiarium	381	Villa quid Gallis significat	424
Vestimentorum diuisio	261	Villicus quis	333
Vestitum pactum quod	267	Vinaria uasa proprie quæ	411. & seq.
Via quid & unde dicta, & quot modis accipitur	318	Vinctus quis dicatur	437
Viarum genera	319	Vincula quo distent à custodia	457
Vie publicæ securitas ad quem spectet	ibidem	Vinculorum uaria genera	437
Via qualis seruitus	394	Vindiciæ quid	356
Viaticum	381	Vindex quid	ibidem
Vicani	76	Vindicta manumissi	344
Vicanalia	ibidem	Vir	7
Vicarij serui qui	334	Vir Bartolo quid	409
Vicennalia nota	476	d d 3 Virilis	

I N D E X

Virilis portio quæ	301	Vrbana seruitus	394
Viriutas quousq; duret	408	Vrbana mancipia quæ	332
Vis unde dicatur	331	Vrbana prædia quæ	394
Vi fieri quid sit	ibidem	Vrbana uilla quæ	395
Vitiū à morbo differre	216	Vrbum	499
Viuere quid contineat	461	Vrnalia uasa quæ	412
Vls	280. & seq.	Vsucapio an in rebus immo- bilibus locum habeat.	468
Vltimus	326	Vsucapione quid acquiri- tur	334
Vltimum testamentum	324	Vsura quid	244
Vlna	314	Vsuram in fructu non esse quid sit	ibidem
Vnciarie uuæ	411	Vsurarius an mercator	414
Vnguentarij an sordidi	417	Vsus quantum polleat	187.
Vniuersum pro singulis sui portioibus	198. & seq.	& seq.	
Vniuersalis oratio	320. seq.	Vsus loquendi quomodo accipiendus	3
Volūtas contrahentium ex quibus constet & an sit uerbis præferenda	441. & seq.	Vsus sui causa quæ quis ha- bere dicatur	404. & seq.
Voluptaria impense	179	Vsufuctus duplex	60
Votū quid, & pro quo nū- cupari soleāt uota	474. & seq.	Vti cuius natura sit	259
Votireus	20	Vti optimus maximus quæ est, quomodo capiendum	ibidem
Vrbare	499	Vtilis actio	21
Vrbs unde dicta	ibidem	Vtiles impense	177
Vrbs Romana	187	Vtrobi	
Vrbs sacra quæ	ibidem		
Vrbis appellatio	8. & seq.		

I N D E X

Vtrobi	317	X	X	
Vuarum edulium genera		X	Enicon	381
411			Xenium	ibidem
Vulgaris amicitia quæ	456	Xenoparochi		498
Vxor an in uiri familia	385	Xerolophum quid		271
Vxor quando usu habetur		Z		
122		Zelozie		518
Vxorem in uiri manum conuenire quid	121			

FINIS.

X	Einleitung	1
X	Kapitel I	1
X	Kapitel II	1
X	Kapitel III	1
X	Kapitel IV	1
X	Kapitel V	1
X	Kapitel VI	1
X	Kapitel VII	1
X	Kapitel VIII	1
X	Kapitel IX	1
X	Kapitel X	1
X	Kapitel XI	1
X	Kapitel XII	1
X	Kapitel XIII	1
X	Kapitel XIV	1
X	Kapitel XV	1
X	Kapitel XVI	1
X	Kapitel XVII	1
X	Kapitel XVIII	1
X	Kapitel XIX	1
X	Kapitel XX	1
X	Kapitel XXI	1
X	Kapitel XXII	1
X	Kapitel XXIII	1
X	Kapitel XXIV	1
X	Kapitel XXV	1
X	Kapitel XXVI	1
X	Kapitel XXVII	1
X	Kapitel XXVIII	1
X	Kapitel XXIX	1
X	Kapitel XXX	1
X	Kapitel XXXI	1
X	Kapitel XXXII	1
X	Kapitel XXXIII	1
X	Kapitel XXXIV	1
X	Kapitel XXXV	1
X	Kapitel XXXVI	1
X	Kapitel XXXVII	1
X	Kapitel XXXVIII	1
X	Kapitel XXXIX	1
X	Kapitel XL	1
X	Kapitel XLI	1
X	Kapitel XLII	1
X	Kapitel XLIII	1
X	Kapitel XLIV	1
X	Kapitel XLV	1
X	Kapitel XLVI	1
X	Kapitel XLVII	1
X	Kapitel XLVIII	1
X	Kapitel XLIX	1
X	Kapitel L	1

D N.

ANDREAE

ALCIATI IURECON-

SULTI CLARISSIMI

DE VERBORVM SIGNIFICATIO-
NE, LIBRI QVATVOR.

Eiusdem in tractatum eius argumenti ueterum Iurecon-
sultorum, Commentaria,

EX VLTIMA AVTORIS RE-
COGNITIONE.

Excudebatur Lugduni. 1540.

AMPLISSI. VI-
RO FRANCISCO A-
TURNONE ARCHIEPI-
SCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS.

S. D. P.

A ILLUSTRIS est nominis tui ubiq; gentiũ fama ampliss. pater, is per uniuersam Galliã de te circunfertur rumor, ut præstãtia morũ, eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicent; rarissimũq; tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadã prouidẽtia ortũ hisce temporibus uideri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianã Rempub. affligi, et tot undiq; noxarũ uelut examinibus opprimi cernimus. Sic ut enim quoties humanis corporibus maxima morborũ uitia inualescũt, tũ summorũ medicorũ nobis manus necessaria est: sic in tãta principũ discordia, tantis bellorũ tumultibus, Reipublicæ interfuit, maximos etiam, et ut Poetarum princeps ait, pietate meritiq; graues uiros nasci, qui post quã deorũ ira paulisper cõquieuerit, tot urgentibus malis occurrãt, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus precipuum te futurum sperant, auguranturq; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te præluere uideant, quæ ad hanc rem perficiendã sunt necessarie:

humanitatem singularem, morum integritatem eximiam,
doctrinam præcellentem, siue Latinè, siue Græcè disse=
rendum sit, facundiam inæstimabilem. Ad hæc cuius rei
felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tyrocinium nu=
per conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersæ Gallie
commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetra=
ri efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christia=
nissimo Regi, incomparabilis que uirtutis Heroine illu=
stris, regie sorori tã gratus es, ut nihil præclarũ, nihil se=
riũ, nihil qd' ad rerũ summã ptineat, absq; cõsilio tuo tra=
ctãdum censeat. Quibus animi tui, fortunaq; dotibus, &
ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decre=
uissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum.
Extabãt inter legales nostras exercitationes commentarij
octauo ab hinc anno, me dictãte, ab auditoribus meis ex=
cepti: qui siue quòd ab autore ipso supremã adhuc manũ
nõ accepissent, siue qd' per librorum traduces uitiarẽtur,
nõ poterãt diutius absq; nominis mei nota inemẽdati age=
re. Eos (quòd & interpellãtiũ me scholasticorũ uoces apli=
us ferrè nõ possem) ut publicũ acciperẽt, editurus, in ma=
nus rursus assũpsi, correctioresq; factos nõ mediocri aucta=
rio locupletauì. Proximis enim Vulcanalibus quo tpe pu=
blicis à lectionibus ppter uindemias feriamur, quatuor il=
lis libros adieci. Hos oēs nomini tuo dicare, his te patronũ
nominare cõstitui. Cũ enim utriusq; turis sis peritissimus,
nemo est q' facilius id patrociniũ suscipere, susceptoq; re=
ctius p̃fungi possit. Quod eo audẽtius à me factũ est, quo=
niã nullo hæc rē labori tibi futurã sũ arbitratus: alioquin
non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, no=
stros

stros hosce commentarios ingerere, uel doctissimis studijs
 importunus ipse obstrepere uellem. Accipies igitur lata
 fronte, nuper à nobis communicatos studiosis omnibus,
 hosce libellos, qui non modicam iuris ciuiliis partē, Cim-
 merijs prius obuolutā tenebris, illustrāt. Cū enim in signifi-
 catione uerborum, mentisq; coniectura ferè omnes lites uer-
 sentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod ue-
 terem nullus condignè tractarat. Non me latet patrum
 nostrorum memoria Bartholomæum Veronensem, cui à
 cepis cognomentum, nescio quid hac in re composuisse,
 sed eius dictata ad manus meas minime peruenerunt: quod
 hi penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant:
 at fortè thesauri, ut in prouerbio est, carbones erant.
 Mihi non libet temere de illecto opere ferre senten-
 tiam, sed tamen res ipsa planè ostendit, recte hunc tra-
 ctatum ab eo percipi non posse, qui ab humanioribus
 studijs abhorreat: sicut nec uice uersa, qui hasce solas
 literas profiteatur, nisi idem iuris quoque ciuiliis disci-
 plina præcellat, oleum & operam hisce in responsis in-
 terpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd im-
 pense humaniorum literarum professioni non faueam:
 earumq; cultores pro dignitate suspiciendos, colendosq;
 non arbitrer: sed quòd unaquæque ars suos habet fines,
 & intra quos consistat cancellos, ut mimine de altera in
 alteram desultare facile quis possit. Conuenit Iureconsul-
 to oratorie artis sciētia, facilioremq; ad ius Quiritium
 aditum præstat: non tamen corpus efficit, solam eius su-
 perficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconsulti Accur-
 sius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos uete-
 res locum

res locum suum tenere potuissent, quos tamen constat, ne summis quidem labijs alias artes attigisse. Quo fit ut eorum ineptam censuram non possim non admirari, qui grauisimo supercilio, & fluentis sona, ut Lucretius ait, scaturigine, hoc solum nomine in eos inuehuntur, quod bonarum literarum fuerint rudes: quasi quisquam sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat, quod musicam ignoret: Galenum praestantissimum medicum damnet, quod Geometrae Euclidis circinum nunquam in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa legum sylua tractatum offendes, cui explicatio adeo sint humanitatis studia necessaria: hic (fateor) absque eorum notione intelligi perfecte nequit. Quapropter suarum uirium conscius Bartolus, qui que post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderunt, quod ad haec responsa attinet nihil ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cum pro uiribus meis aliquandiu elaborassem, ad umbilicumque peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non satis à me factum esse: nec enim sola Iureconsultorum, quae hanc sub rubricam congeruntur, responsa, omnem rem declarant. Necessario itaque manum rursus tabulae admoui, & quatuor hosce libros summa celeritate, & memet in horas praueiciens (quod facere consueuerunt, quum paululum tantummodo deesse conficiendo negotio industrii artifices existimant) composui. Qui qualescunque sint ingens afferunt uniuerso Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam si quicquam à me, idque humanitus erroris in eis commissum sit, à facili, iustoque lectore, ueniam promeriturum:

quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd
 bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani dereli-
 cta, cum huc concessissem, commodatitijs libris, hisq; pau-
 cis, tantum mihi negotium aggredièdū fuit. Erunt fortè,
 qui maiorem elegantiam requirent, & ob Latine maiesta-
 tis condignam à me rationem non habitā diem mihi dicēt:
 quòd nimis plana humilisq; nostra oratio, nō schematis
 ornetur, nō dictionibus ex antiquitate repetitis abundet,
 non Ciceronianorum uerborū maiestate refulgeat. Sed hi
 uelim sciant, hæc ab eo minime expetenda esse, qui mani-
 bus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiusq; fari-
 næ autores uerset, quiq; humanitatis studia non ex pro-
 fesso, sed obiter quādoque, & aliud agens, interuisat.
 Ad hæc me scenæ seruire necessarium fuit: quotus enim
 quisque ex legalibus mystis nostra legeret, si præter an-
 xiam legum scrutationem, cornu quoque copiæ in ma-
 nibus habendum illi esset, unde & antiqua uocabula
 addiscere, & figuratos loquendi modos percipere ne-
 cesse haberet? Vix eorum conuitia ferre possum, quoti-
 diè que cum eis mihi iurgandū est, qui qualemcunque
 hanc meam dictionem tanquam obscuram calumniā-
 tur, illud que à uulgo exclamāt, indoctius loquare, sed
 apertius. Quid hi quaeso facerent, si paulò elegantiore
 stylo nostratia hæc constarent? abijcerent manibus tan-
 quam enigmata, & inter Heraclyti, & Lycophronis
 tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id
 mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planissimos
 & absque sermonis scrupulo compositos commenta-
 rios declaraturum me profiterer, obscuriora ipsis au-
 toribus

toribus tradidissim, interpreteq; ipse, uel potius nata
tore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit La-
tine ut cuique scripsisse: elegantiam sermonis oratoria-
bus permittimus, quanquam & ipsorum non modica laus
sit perspicuitas. Sed cum quælibet ars sua habeat uo-
cabula, nobis necessario nostris utendum: quæ tametsi
aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non id-
circo tamē noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret.
Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui hu-
iusmodi accusatoribus non magis scribo, quam Persio
& Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, uete-
ranorumque iudicium reformidans, solos Tyrones ad
disciplinam uoco, quibus hæc in præsentia non aliam
præsertim ob causam exhibenda duxi, quam ut fidem
meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque
fueram, resectis tot interpretum superfluis opinio-
nibus, iuris ciuilibus prudentiam per quadringenta, &
eò amplius, maxima uolumina dispersam, in unum
corpus colligere, & contextui ueterum legum an-
nexis glossematibus illustrare. Ad quod opus compo-
nendum me uelis, remisque (quod dicitur) prope-
rantem, necessitas ipsa, cui ne dii quidem, ut ille ait,
resistunt, retinuit: properantique iniecit manum. Belli-
ca enim clade censu afflictio, subire aduocationes, respon-
saque consulētib; dare coactus, cum alioquin ope meæ
censeri non possem, ad alias curas animum traduxi. Ve-
rum ne omnino conturbasse promissionis meæ rationes ui-
derer, id contracti alieni aris in præsentia parte aliqua

dissoluere constitui. Solent autem duri exactores, a quo
 animo id omne ab his qui foro cesserint, tametsi mo-
 dicum accipere, & quicquid datur in lucro re-
 putare. Interim igitur Augustissime p̄sulis,
 has lucubrationes tanquam eius operis
 specimē quoddam accipies, quas si
 probaueris, alicundēque mihi
 proueniat commoditas,
 alacriorem ad cæ-
 tera prosequen-
 da animum
 feceris.

Vale. Biturgibus. Calend. Maij.

M. . D. . XXIX.

ANDREAE

ALCIATI IURISCON.

De Verborum significatione

Liber primus.

VM inuenta sint uerba, ut dicen-
tis sententiam exprimant, merito
eius uolūtas in primis spectāda^a:
cognoscitur autē ex eo quod uer-
ba ipsa indicāt. Hæc quatuor mo-
dis accipiūtur, ex proprietate, ex
improprio, ex usu, & per inter-

a l. labeo. de
supel. leg.

pretationē. Sigillatim igitur de omnibus uidendū, & tri-
pliciter proprietatē uerborū assumi Fab. Quint. li. viii.
ostēdit. Primus eius intellectus est sua uniuscuiusq; rei ap-
pellatio. Nō tñ inquit Fabius, quicquid nō erit propriū,
protinus improprij uitio laborabit: cū multa sint et Græ-
cè, & Latine non denominata, quæ per translationē, uel
κτράχουσιu necessario dicimus: ut iaculatus est sudem,
uel pilam. Vnde quæ suo loco, & bene translata sunt, pro-
pria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad
uim significandi referenda, nec auditu, sed intellectu per-
pendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plu-
ra quæ sunt eiusdē nominis, & unde cætera deducta sunt:
ut uortex, cōtorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter
uertitur: inde propter flexū capillorū pars summa capi-
tis, itemq; summi montes, proprie tamē ad aquā refertur.

4 5 Sed iste

Sed iste casus mihi sub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Augustale appellamus, & tabernacula principum militiae lex Principia appellat^b, & uenales, & nouitios pro seruis^c. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri possit significantius, ut cum Celsus inumbratam quietem furiosi dixit^d, quin conspectu sanae mentis uidebatur. Ad hanc speciem pertinet, cum aliqua res speciali sibi nomine, & communi cum alijs appellari potest: nam quod peculiariter sibi est, id eius est proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus: cum stuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice committitur, κατὰ ἄλλοις ἑστέον loquimur^e. Praeter Fabij declarationem quartus quoque casus adduci potest, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum est, quin species generi suo proprie inesse censeatur^f. Eodem pertinet, cum uoce utimur quae lata significatione multa continet, nam omnia comprehendi arbitramur: ut cum lex intestabilem aliquem esse iubet^g, intelligitur ut non solum eius testimonium non recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici possit. Sic cum lex municipalis petitionem concederet, etiam repetitionem concedi responsum est^h: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare quod reddimus: Eadem ratione appellatione Dicecesis, ciuitatis quoque ipsius nedum agri procurationem in legibus contineriⁱ. creditur. Sed & si quod uerbum sit, cuius specialis, itemque generalis

^b l. officiu. de Fe. mil.
^c l. r. de edil. edict.

^d l. quod de meo. §. de sequi. pos.

^e l. inter. §. de adult.

^f Bald. l. ij. C. de iur. aur.

^g l. cum lege. de testa.

^h Bart. rubri. fol. matr.

ⁱ l. ij. de offic. ord.

neralis possit esse significatio, utroq; modo accipietur, nec altera censebitur impropria: ut cum lex iurisdictio- nem alicui concedit, non de speciali tantum censebitur actum, sed de mero quoq; & mixto imperio k: quod & de adoptionis nomine dicendum, quod generali annota- tione etiam arrogationem continet. Idem quoq; dicendū de his nominibus, quæ uariam significationem alicuius spe- ciei habet, & nō magis propriè uno quàm alio modo acci- piuntur, ut Soror: significat enim utrinq; coniunctam, si- gnificat consanguineam tantum, itemq; uterinam tantum. Cum igitur sororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex su- prascriptis casibus cōiuncta sit cōtinebitur, idq; propriè. Aliud est cum in altera specie improprietas est, ueluti cum dicimus Dominium, propriè de directo accipitur^l: nā qui utiliter dominus est, abusiuè uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc casu potentior significatio accipietur, quæ ex proprietate descēdit, Sed quomodo propriā signi- ficationē dignoscemus? Et crebriore sententiā proditū est, tribus modis fieri^m, ab autoritate, à definitiōe, ab etymo- logia. Nō enim dubiū est id prudentiū autoritati tributū, ut quo dicēdi modo usi sunt, & nos uti possimus, pprièq; dicere uideamur. A qua sententiā nec ego discedo, tametsi obseruauerim quāq; M. Tulliū nō ita arbitratū uideri, q̄ fa- cere cōtumeliā Philippica iii. improprie dici cēsuit, hocq; nomine M. Ant. dānat: cū tñ et Plau. in Asi. et M. Ca. hoc dicēdi modo usi sunt. Idē epist. lib. vii. Fabiū Gallū repre- hēdit, qui duo no^c scripserat, qd' tñ exēplo Græci sermo- nis defēdi potuit, à quo nec Ver. abstinuit, Si duo praterea tales idē tulisset Terra uiros. Sic A. Gell. fuisse uerbū

Latinum

k A lexā. rub.
de iur. hom.
iud.

l xmdia i o

h

p voto dampna
Socy. confle
vit. volu. v. i. e.

72 et 73
474.

n a p Sapientie

m Bart. l. oēs
pop. de iur.
& iur.

Latinum non esse pro defendere arbitratur, cum tamen hoc significatu apud Traquillum in Augusto reperitur. Fuere & qui possibile uocem probam non arbitrarentur, & Graeca mallet uti: ut Cicero Epist. fam. lib. IX. Μεπεσι δ' ὑπαρξουσιν scito secundum Diodorum iudicare. Et Iu-

n 1. an. oibus,
de leg. 1.

lianus: Quia conditio ἀδ' ὑπαρξουσιν id est impossibilis, pro non scripta habetur. Sed tamen aliorum Iurisperitorum autoritas obtinuit, ut Latine ciuitati reddita haec dictio censeatur. De etymologia uero & allusione ita demum proprietatem uocabulorum cognosci proditum est, si de-

1. tabernae,
infra eod.

finitioni non aduersarentur, qua de re inferius loco suo a nobis tractatum est. Definitio autem in iure omnis periculosa est: rarum est enim ut non subverti possit.

Quapropter cum definitio sit proprie & breuiter comprehensa rerum substantiae enarratio, quae genere, specie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil.) constat, non ferme multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce

subtilitates Iureconsulti Dialecticis reliquerunt, ipsiq; satis habuerunt, si substantiam rei ex communi regula describerent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod a nobis Paradoxorum v. 1. lib. tractatum est. Quandoq; satis duxerunt,

si genus & differentias solum apponerent, quod in doli mali

p 1. j. de dolo,

definitione cernere est. Quandoq; ex modo per quam res introducta est eam descripserunt, ut in seruitute, & in stipulatione apparet. Quandoq; ab ipso effectu, ut cum appellationem definierunt esse primae sententiae quae in pedetis

Dec. in rub.
extra de
proba,

sit rescissionem. Quandoq; & tales definitiones retulerunt quae non nisi improprie acceptis uerbis defendi possint, Quod Decius annotauit, & ipse in recentiorum definitio-

nibus ue-

nibus uerum esse fateor, non in his quas ueteres tradiderunt. **EXPLICIT** articulo quæ uerborum sit proprietas, & quomodo cognoscatur, uidentū est, quæadmodum ea significatio accipienda sit. Et ab omnibus traditū est in quacunq; materia, etiā si pœnā irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest, nisi aliā loquētis mentē conijciamus: ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quā in hominū uerbis. Cuius rei illa est causa, quod lex semper de ratione legis certa est, facileq; quæ nā illa sit assequitur: at hominū incertos animi motus discernere nemo possit: unde & plerunq; uidemus uerba legum uberiores interpretationem assumere, quā in cōtractibus uel testamētis fieri soleat: quod infra lib. I. I. differemus. Oritur tamen plerūq; ambiguitas, cum de ratione legis non constat, in qua re illud sciendum est. Si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri & minui decisionē: quoniā leges nō tā in uerborum forma quā in ratione cōsistunt. Si uero nō sit expressa, sed unica tantum reddi probabiliter possit, idem censendum. Quapropter si in municipio lege successionis existentibus masculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ratione, id est solo agnatorum fauore, id introductū esse etiā aduersus Bart, sentētiam receptius est, ab huiusmodi ratione & lex restringetur, & extendetur. Quod si duabus rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera sublata, sustineri nihilo minus generalitatem legis: quod utiq; et nobis uidetur, dum singule rationes efficaces sint, & sufficiant, alioquin quod ex duabus causis introductum est, altera cessante extinguitur, cum duo uincula arctius

r d. l. cum lege

f l. scire. de Na
t gl. l. quāuis
C. de fideic.u in. l. j. C. de
adult.Affinitatis.
Instit. de
nupt.

la arctius ligent. Ecce familia iniuriam pratori fecit, damnum dedit, album corrumpit, is ius uindictæ publicæ prosequitur, dominus ne pro omnibus tenebitur?

¶ I. si famil. de
fur. om. iud.

Et lex teneri ait γ : Duplex enim hic est ratio, nempe quia plura hæc censentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram cessare, ut quia unicum

¶ I. illud. ad. 1.
Aquil.

est factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno solidum soluens, ceteros liberat^z. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali decisioni sufficiat: quo fit ut licet quan-

¶ Socy. l. ij. §.
ex his. de
verb. obl.

doque non tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio^a. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promisit, partem soluendo non liberatur.

Finge is promissor decessit duobus heredibus relictis, num alter dimidium hominem præstando liberabitur?

Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex $\times$ 1. tab. obligationem diuisit: non igitur

tanta est ratio in heredem sicut in principali, & tamen proditum est nec heredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri posse aliquis affir-

met, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. pluribus rationibus motum magis præsumit^b.

¶ Saly. l. si ser
ui. C. de no.
xal.

Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhesisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam

¶ Baro. titio
genero. de
cond. et de.

dotatam excludentibus etiã de ea actũ intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit^c excludeturq; favore

agnatio

agnaticis, quæ sola probabilis est huius statuti ratio, & quâ uideamus etiâ Iurecōsultis ipsis quandoq; præ oculis fuisse. Sed quid si ratio legû correctâ sit, an legē quoq; correctâ dicemus? et Accursius corrigi existimauit: quæ propter eû hodie lex noua etiâ cognatos in successione eû agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, easq; cōstitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendū cû ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cōiuncta, ita ut altera ab altera proxime depēdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulsua correctâ, adhuc lex uiget. Idem dicendū cum legis ratio generaliter nō corrigitur, sed aliquo casu tantum: nā & in illo quoq; seruāda est lex, donec cōtraria cōstitutione abrogetur. Et hæc quidē de ratione legis dicta sufficiāt, ex quibus ea potest colligi cōclusio. Quâuis lex generaliter loquatur, restringendū tamē, ut cessante ratione & ipsa cesset. Cū enim ratio sit anima, uigorq; ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse quod ratione careat, etiâ si uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Nō procedit tamē id pronunciatū quibusdā casibus. Primus, cū id agitur ne quis lucro priuetur, nā quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnū faciat, potius ab huiusmodi lucro arceri aliquē patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idēq; Bar. sensit. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiu fecit, lege Iul. prohibetur seruos intra l. x. diem manumittere, ne questionibus subducantur: quid ergo si seruus extra ministerium mulieris fuerit, uel in provincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quod

d Scetexā in
fitu. de leg.
agn. suc.
e glo. l. j. de te
git. tut.

f c. miramur
de ser. ord.

g l. j. in prin.
de cad. tol.

h Arc. l. ij. de
vulg.

i c. a multis,
de etate &
qual.

k Ladigere. S.
quamuis, de
iur. pat.

l d. l. omnes,
pop.

se quòd hic ratio legis cesset, cum nihil de adulterio ipse
 sciât, qui absens fuit. Vlpia. tamē negat^m, quāuis enim id
 in 1. prospexit^o qui & a quiⁱ
 bus ma.^o perquam durū sit, tamē lex ita scripta est. Interpretatur
 igitur doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captādo
 agit, nēpe libertate acquirēda. Vnde cōsequēter proposi
 tam speciē sic finiūt, Lex est in municipio, quicūq; in pa
 latio sanguinē fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cu
 curbitula, uel secta uena agrū in palatio adiuuit, in pœ
 nam legis incidere existimant, cū de lucri priuationē tra
 ctetur, quod secus esset, si de damno uitādo ageretur. Sed
 hoc ego planē ridiculū arbitror. Quis enim existimet uo
 luisse legislatorē medicā manū, quæ præmio potius inui
 tanda erat, ulla penitus pœna afficere? & eā legem nō co
 arctet ex subiecta materia, ut de ea sanguinis fusione in
 telligatur, quæ in speciē uel leuis delicti cadat? meritō
 itaq; fuerūt ex recentioribus qui hanc decisionē reproba
 rentⁿ. Nec me illud exemplū legis Iuliæ mouet, quoniam
 in eo seruo nō omnino cessat ratio legis, cum, tametsi ab
 sens, potuerit aliquid ex cōseruis intelligere, uel de priore
 dominæ uita attestari. deq; eius moribus, & pristina in
 stitutione: quæ argumenta, quāuis paulo remotius à cer
 tæ rei cognitione absint, in hocq; legis durities uersetur,
 tamen omnino aliena dici non possunt, & maxime in ser
 uis, quorū ingenia maiores nostri suspecta habuerūt, præ
 fertim cum nec damnum libertatis eis inferatur, sed dif
 feratur potius, cum post sexagesimum diem nulla sit
 prohibitio. Extat C. Casij Iureconsulti apud Cornelium
 Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. consul
 tum Syllanianum defendit, suadetq; seruos cæso domino
 ulti

n Saly. Alex.
 Felyn.

ultimo supplicio afficiendos, etiã si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumēta conquirere in eo quod à sapiēti-
 oribus deliberatum est. Sed & si nunc primū statuē-
 dum haberemus, creditis ne seruum interficiendi domini
 animum insumpsisse, ut non uox minax excideret? nihil
 per temeritatem proloqueretur? sanè consiliū occultuit,
 telum inter ignaros parauit, num excubias transfiret? cu-
 biculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret
 omnibus nescijs? multa sceleris indicia præueniunt, serui
 si prodent, possumus singuli inter plures, tuti inter an-
 xios, postremo si pereundum sit non multi inter nocen-
 tes agere, & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito
 quoq; legis Iuliæ exemplo dicendum est. Secundus casus
 est: Cum lex uerbis geminatis præter uniuersalem dictio-
 nem utitur, nam tunc de his qui idonei non sunt, & con-
 sequenter in quibus ratio legis aliquo modo cæsat, lex
 adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit ut qui-
 cunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non di-
 stinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam uel
 ne, & ita Saly. sensu^o. Idem quando sola dictio uniuersa
 lis adest, & super actu iam cõcesso disponitur: tunc enim
 non restringimus ad idoneos, ne aliàs dispositio esset su-
 persua: ut cum Iureconsultus dixit, nunciationem omni-
 bus diebus fieri posse^P, intelligitur etiam feriatis, cum
 iam ex prætoris edicto nunciatio permetteretur. Idem
 etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exem-
 plum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter
 si seruus necem domini ultus fuerit, ex Senatusconsulto
 libertatem acquirit, tametsi aliàs ad libertatē peruenire

Saly. l. ij. C.
de noxa,

P l. j. § nuncia-
tio. de ope-
no, nuncia,

- q. l. ff. . §. utrū. prohibeatur⁹. Atq; hæc communiter recepta sunt, & in
 ad Syll, his sibi locum uendicant, quæ iure civili non satis admitte
 rentur. Quod si impedimentum iure naturali uel gentiū
 sit, tunc semper lex quibuscunq; uerbis concepta sit re-
 stringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittēdo
 2 l. promiten, dotem (inquit lex^r) omnes cuiuscunq; sexus conditionisq;
 do. de iure dotium, sint obligantur: restringitur dummodo ætate sint idonei,
 quia aliàs naturale impedimentum obstaret. Quapropter
 superscripta lege homicidam puniente, putauerim in eū
 non adnuduerti, qui in sui tutelam occiderit, quoniam
 id iure naturali permissum est, nec in hoc Salyceti senten-
 tiam sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro for-
 ma obseruari constituit certa ex ratione, nam ea cessante
 adhuc obseruanda est forma, aliàs perperam agitur. Qua
 propter si minor fundū sterilem absq; prætoris autori-
 3 l. si fundus, tate uendat, uenditio est nulla^r. Sic ecclesia etiam si uti-
 de reb. . co. liter & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus,
 nisi forma à lege in huiusmodi alienationibus requisita
 4 cap. j. de reb. seruetur^r. Cuius rei hæc est ratio, quòd ea que ad rigorem
 eccle. in. 6. iuris cōseruandum constituta sunt, ad unguem obseruari
 debent, nec aduersus eorum omissionem cuiquam succur-
 5 Bal. l. iuris, ritur^u. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Casius apud
 C. q. admit. Tacitum) omne magnum exemplū, quod contra singulos
 utilitate publica rependitur: nam & fuso exercitu, cū de-
 cimur quisq; fuste feritur, etiam strenui fortiuntur. Puta-
 uerim tamen si ea forma non publico, sed priuato tantū
 fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet
 de alimentis futuris sine decreto transigi non possit, si ta-
 men transactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam

eam transactionem prætor habet^x. Idem credendum cum ratio formæ correctæ est, quocirca quâvis nepotē ex filio emancipato pater in testamento instituere uel exheredē facere cogeretur^y, idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impune præteribit^z, cum ratio legis sit correctæ, quoniam emancipationis patriæq; potestatis differentia nouissime sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhaerendum crit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat fratres filiosq; eorum, qui principem occiderint ad supplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq; Decius respondit^a: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorum saluti prospiciunt, Tyrannicide absterreantur, uerisimile autem non est quenq; eius saluti uoluisse consultum, cui inimicitias denunciauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fecerit centum solidis multari, non continebitur chirurgus ut dixit, neq; tonsor, qui nouacula summa cutem inciderit. Lex constituit quencunq; cuiusuis conditionis testari posse^b, intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, merito nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait, contra instrumentum uel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reieciisse nisi friuolas exceptiones^c, ne aliàs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quamuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iussione demandari solent.^d

^x l. cum hi. §. eā. de trāsa.
^y l. inter cæte ra. de liber. & posthu.
^z Barto. §. & quid si tantum,

^a Consil, 60.

^b l. f. C. de sacros. eccles.

^c l. ea nobis, C. de adub.

^d c. qui ad a. gen. de procur. in. 6.

Lex in successione agnatos cognatis præfert, intelligitur de agnatis masculis, cū appareat ita fauore agnationis cōstitutum, quæ licet in fœminis sit, tamē cū eis extinguitur Lex stantibus masculis fœminas excludit, intelligitur si masculi uelint uel possint succedere, alioqui non obstant fœminis. Dat præmium exulem capiēti, intelligitur & eum magistratibus exhibenti, alioqui frustra dicitur captus: & hæc quidem exempla sufficiāt. Restrigitur autem dispositio legis plerunq; nō quod eius ratio penitus cesset, sed quod alia contraria ratio id suadeat, quæ efficacior sit. cuius rei perfectam doctrinam qui tractare uellet, eum oporteret quoruncunq; casuum rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari quæ præualeant, quod ego supra humanas uires esse arbitror. Meritò igitur insigniores tantummodo frequentioresq; aliquos modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernendos uia studiosis patere possit. Et in primis frequēs is est modus cū interpretatione dispositio restringitur, ea ratione quod uerba debeant civiliter, & secūdum ius interpretari. In qua re duplex est tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legū dispositionibus. Primo ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula est: Vniuscuiusq; uerba siue in contractibus, siue in testamentis, ad dispositionem iuris referri debere: quoniam qui libet secūdum leges siue Quiritium, siue municipales agere uoluisse præsumitur^e. Id pronunciatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cum dispositioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præsumatur, tūc

stamus

^e l. quidā. de
verb. obli.

stamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborū proprietati succumbit. Et ideo fideicommisso, si uterq; hæredum sine liberis decesserit, fœminæ relicto, priore cum masculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen si ex lege municipali existētibus masculis fœminæ excluderentur, fidei commissio locus non esset ^f: quoniam fœmina hic ex præsumpta mēte aduersus uim uerborū admittitur. quæ præsumptio propter legem cessat, uidetur enim ex legis suæ sententia testator noluisse fœminas stantibus masculis admitti: atq; ita communiter traditū est. Eadem ratione propter eandem municipij legē receptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantum intelligi ^g: quamuis enim appellatio filiorum etiam fœminæ contineantur, id nō ex sermonis proprietate, sed per interpretationem ex præsumpta mente introductum est, quæ præsumptio per coniecturam statuti tollitur, & à proprietate uerborum nō recedimus. Et ideo quidam duobus filijs institutis, cum fidei commississet uter eorum sine filijs decederet, ut superstiti restitueret: eū qui relicta filia decesserat, respondit Dynus ad restitutionem teneri ^h: quoniam appellatio ^h filij hoc casu propter legem municipij non comprehenderetur fœmina. Quæ sententia nobis quoq; placet, maxime si appareret testatorem etiam propriam filiam exclusisse, ut masculos tantum institueret ⁱ. Secunda sectio est: ⁱ Quoties sermonis proprietates repugnat, ad eam potius attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes instituit, simul eos propter coniunctæ naturam uo-

^f Barto. l. hæredes. §. cū ita. ad Tre.

^g Bal. Anch. l. tres fratres, de pact.

^h Feli. c. ius generale. j. di.

ⁱ Paul. confi. 410 casus iste frequen.

k c. raynutius
de testa.

casse creditur ^l, quamuis ex dispositione legis in successione prius pater quam filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit, si pater filios & filias instituerit, receptius est simul mares & foeminas admitti:

l in his. de
cōdi. & de,
monstra.
m Ancha. di.
tres fratres.

quod Paul. Castrēsis, & Socy. probat ^l. Tametsi Ancharanus ^m prius masculos, deinde eis nō existentibus, foeminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem alia coniectura adducantur, tunc aliter statuendum esset. Veluti cum praeter legis aut naturae ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in

n l. gallus. de
lib. & post.

patre filiam & nepotes ex eo instituente ⁿ. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non praesudicantia cū quo contrahitur, & quae sui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cū quis fundum emphyteoticum sibi & filijs stipulatur, nam existente huiusmodi lege, quae mares in successione foeminae praeserat, etiam, si pater sibi & filijs masculis & foeminis stipulatus sit, admittentur tamen prius masculi ^o, quoniam pater filijs sti-

o Bar. l. ut iur.
ris. §. ut lib.
ri. de ope. li.

pulando censetur uti heredibus stipulatus: at ex lege haeredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cū uerba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege reguletur? Qui casus maxime ad rem praesentem pertinet, & hic non modica est dubietas: uiderentur enim restringēda, idq; Antonius Butrius sensit ^p, dū uocatis à testatore per fideicommissum proximioribus descendentibus, quae uerba etiam propriē foeminas cōtinēt, ipse respondit, solos mares admitti, propter supra scriptā municipum legem: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedēte maritus dimidiam dotis partem lucretur,

p But. cōsi. ij.
de constit.

pater

pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solū intelligetur egisse : idq; Rayn. probauit q 1. post dotē, in. 4. lectus fol. mat.

& plerique alij. Eòdem confert quod constitutū est hæredē qui legata soluere generaliter promisit, cauitq; intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integrat : uiden' igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari ? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum : quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expressè relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, s 1. si prior, fol. mat.

quæ iure facienda esset ¹, idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referantur, qualia sunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores descendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promissione uero legatorum ideo subauditur scilicet uia Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est uersimile necessariò promittentem uel leius suum donare : si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promisit, intelligetur conductore pensionem soluentem ² : natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet ^u. Quar u 1. insulam. de præf. verb.

ta species est, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit

b 4   soluere

soluere centum, intelligitur de moneta à lege permissa: qui domum conducit, intelligitur secundū morem patriæ cōduxisse: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia se obligasse iudicabitur, quæ ex eius cōtractus lege domino ab huiusmodi clientibus debentur. Et generaliter uerū est quod Baldus scripsit^x, qui aliquam actionē orditur, is legi de ea uerba facienti se adstrinxisse uideri debet.

SE Q VENS tractatus de plebiscito municipali, quando iuxta antiquiores leges restringi debeat, & regula est, debere, quoniam statuta secundū ius cōmune interpretationem accipiunt^y. Et quoties statutum de aliqua re, p̄sona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris cōmunis dispositione intelligitur^z. Quæ ratione si lex uel statutū de aliqua re argumentetur, & decidat, respectu cuiuscunq; alterius impedimenti aptitudinē præsumimus^a. Ex hac regula quamplurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumenta nisi intra mensem apud Cēsorē insinuentur, fide careant, nō nocebit alienigenis ignoratibus, cū is terminus nō nisi à die sciētia iure cōmuni labatur^b. Rursus lex. Exules, & quicumq; solū uerterunt impune reuertantur, qui ob falsi crimē exulat reuerti nequebit, quoniā iure cōmuni generali abolitione de his actum non uidetur^c. Itē lex: Qui cuiusq; possessionē intrare uel apprehēdere ausus fuerit soluat pœnā, non uidebūtur in eā uindemiatōres, fœnificæ, mēsores, huiusmodiq; artifices commississe^d, qui alieno iussu ingressi sunt, sed autor solus plectetur. Item lex: Qui sibi debitum æs decennio nō exegerit, tempore exclusus esto: qui agere, suumq; ius petere non potuit, legis præscriptiōne non submouebitur.^e

Item

x Bal. l. si duo. de acq. hæc.

y l. ij. C. de no. x. l. ut grada. tim. §. j. de mun.

a l. qui testamē. to. de testa.

b l. genero. de his qui not.

c l. Lucius. ad S. C. Turp.

d glo. l. in rem. §. tignū. de rei uend.

e l. si in fin. C. de ann. exc.

Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus solidum soluat: intelligitur nisi inuentarium confecerit^f. Rursus lex: Instrumenta publica etiam misso in neruū carcerēq; debitorum executionē habeāt: nō cēsebitur prouidisse quo minus cedere bonis addictus possit^g. Item lex: Victus uictori cēseatur in expensis condēnatus, intelligit Ful.^h nisi iustam causam litigādi habuerit. Lex ait: Vxore præmorta maritus lucretur dotē, intelligitur saluo iure liberorū prioris matrimonij, nō enim per hanc tam generalem uerborū formulam cēseri debet illis quicquā dāni illatūⁱ. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secūdas nuptias transierit, an huiusmodi lucrū filijs quos ex priore uxore sustulit reseruare tenebitur? et licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari debere^k: nisi cōstet non contēplatione matrimonij aut filiorū ita à lege constitutum^l, sed potius ut spe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; statutis deprehendi potest. Lex ait: Omnia instrumēta insinuētur, si id factum nō fuerit nullius sint momēti: nō comprehendet instrumēta dotiū, cum speciali dotis fauore iure ueteri insinuatio in his sublata sit^m. Lex mandat stari iuramento eius qui damnū passus sit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam usq; summā iurari debeatⁿ. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: restringitur si dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, non nisi in eum qui dolo malo cædem patrauerit locū habet^o. Lex ait: Suspectus perperati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & persistat, quia lex antiqua non uenisse eum interpretatur.

f l. si. C. de iud. delib.

g Bal. l. j. C. q. bo ced.

h Fulg. cōsi. 5.

i Barto. l. hæ. edi. C. de sē. nup.

k l. forminæ. C. eo. tit.

l Dec. auth. si. qua. cod. t. it.

m l. si. C. de iur. redot.

n Ang. l. uideamus. §. de ferre. de in lit. iur.

o Ias. l. in actionibus. de in lit. iur.

- p 6. j. de iud. interpretatur, qui nō præstitit^p. Lex inquit: Prætor cōtro-
 uersias arbitrato iureconsulti communi partium cōsensu
 electi definiat: intelligitur de cōtrouersijs, in quibus pro-
 babilis sit ambiguitas, claras enim ipse nexime consulto
 q Lille. §. j. de decidet^q. Lex, Prætor agnatos ad compromissum cogat,
 leg. iij. intelligitur si aliqui litigatorū petierint: nec enim non
 r 1. j. §. fin. de petenti se prætor exhibet^r, quod & in ea lege pluries re-
 iur. delib. sponsum est, quæ alienigenam satisfacere iubet, intelligitur
 enim si cautio petita fuerit^r. Lex: Terraconensis rex im-
 s 1. peto. §. fin. mobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote
 de leg. ij. ab uxore accepta immobilia alienare, cū de hoc casu lex
 t Authent. res communis actū non fuisse existimet^t. Lex: Debitor solue-
 que. C. cō. re nō teneatur nisi restituta sibi syngrapha non compre-
 de leg. hendetur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acce-
 u 1. ff. C. de si ptilatione uel antapocha liberare debitorē sit paratus.^u
 infiru, Lex: Quisquis triticū uel uinum extra territorium ad-
 x 1. cætera. §. ptum aduehat nō punietur^x: qui item uinum gustus cau-
 sed si quis. sa abspportauerit impune fecerit^y, quod & in eo qui usus
 de leg. j. sui causa abspportet responsum est. Lex: Negotiatorū co-
 y 1. j. C. quez dicibus integra præstetur fides: intelligitur in his que
 res exp. ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorū ab his
 quibus pater debet, conueniri possunt: intelligitur si pa-
 z Bal. l. de qui tris heredes esse uoluerint, idq; Bal. probat^z. Lex: Mu-
 bus, de li. lier absq; cōsensu agnati cōtrahere uel donare nequeat.
 a Bal. l. genera poterit ecclesie donare, & alio modo in piam causam
 li. C. de fa. transferre^a. Lex: In grauibus delictis triumuiui capita
 erofan, eccl. les liberè inquirant: nō poterunt tamen nisi præcedente
 b c. j. de offic fama, uel legitimis indicijs^b, Lex: Ob contumaciam exul
 ord. possit

possit impune occidi ^c, aliquis eum armis occidit, quæ licet
 citè ferri non poterant, responsum est legem prohiben-
 tem arma deferre, sibi locum non uendicare, cū quis fert
 ut talem occidat ^d, quod utiq; faterer, si exulem lex ceu
 hostem publicū iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri,
 aliud poena facientem liberare. Lex: Mortuo succedant
 proximi consanguinei paterni, decessit aliquis relicto cō
 sanguineo utriq; coniuncto, itemq; altero ex patre tan-
 tum, Ancharanus utriq; coniunctum admitti solum cen-
 suit, exemplo lustinianæ constitutionis ^e: Mihi uidetur
 uinculum paternum in statuentium consideratione solum
 fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem.
 Lex: Mulier dotata non succedat, intelligetur ipsi, qui
 dotem dedit, idq; de suo ^f. Quid si negat nubere, &
 mauult casta uiuere? Respondeo, non ideo magis succe-
 det ^g, cum per eam stet quo minus dotata dicatur ^h.
 Quid si qui dotem dedit stipulatus fuerat eam sibi red-
 di? & cum appareat propter dotem eam excludi,
 succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationem re-
 mittant ⁱ. Quid si minimam dotem consequuta sit? re-
 spondeo nihil refert, cum agere possit ut congrua assi-
 gnetur ^k. Lex: Nepos auo materno quantum sit re-
 spectu legitimæ succedat, nisi quando eius hæredi-
 tati renunciatum sit: respondi secundum ius com-
 mune intelligi ^l, & ideo si uiuo patre mater decesse-
 rit, eius renunciatio filijs non oberit. Lex: Publico
 documento debitor, soluat nulla exceptione obstan-
 te: poterit nihilominus obijci illud non esse publicum
 instrumentum ^m, actorem pugnantiā inuicem di-
 cere,

c l. si cui, de
seruit.

d Nel. in tra-
in, 3, temp

e Auth. itaq;
C. cōmu, de
suc

f Ba. l. j. C. de
leg. hæ.

g Bald. l. ma-
ter. C. de iur-
re dot.

h Ba. l. pactū,
C. de col.

i Bald. l. si. C.
de dot. pro-

k Dec. authē.
præterea. co-
l. ij. C. un-
de ut. & ux.

l Alexan. d. l.
pactum.

m l. non putat
uit. § non
quæuis. de
contab.

cere, uel legitimam personam standi in iudicio non habere, quia pupillus, aut sacer, abhominatusq; eundem dolo malo petere, instrumentum falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut metu contraxisse, uel simulatum, foenebrem uel contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq; manifestum esse, uel incontinenti probaturum.

Admittetur & exceptio ex contractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq; quaelibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendensⁿ, sed haec satis & super. Quod diximus statuta secundum leges declarari, restringiq; quibusdam casibus, non procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commodè & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, ut saluum ius filiorum prioris matrimonij censere-

Mod. ca. ex parte. ij. de offic. dele.

Roman. & Dec. d. autem, si praeterea.

tur^o. Idem si diceret, maritus decedente uxore sine liberis communibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorum communium, nisi ut qui communes non sunt reijciatur? Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges non restringi. Quo fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter, uel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, utrum malit intelligamus, nec distinguatur persona reperiri possit, uel ne,

Bart. l. iij. §. ij. de dā. i. fe. q. l. si quando. de leg. j.

Iaf. l. prope randum.

cum hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderet, sed superfluum esset^p. Nam & si uictum uictori in expensis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne alias frustra ita constitutum sit^q. nec ulla iniquitas subest, r

cum uictor

cum uictor de damno uitādo & ipse agat, cui æquius est succurri¹. Eòdem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominiū acquiri, de directo dominio intelligendum, ut aliquid iuri cōmuni adde-
dere uideatur². Quo argumento, cum latis tribus sententijs conformibus statutū non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andr. Sicul. ^u hoc intelligēdum etiam si euidenter id constare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit. Aret. quoq;
cum in statuto diceretur à nulla mera interlocutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem³, quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutum dicat, aduersus sententiā nulla exceptio opponi possit, præter talē & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum⁴ frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiā alia quoq; ratione idem Bald. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris communis non seruantur, hæ quoq; seruari non debeant? & refert, inquit ille⁵, an lex simpliciter indicat feriæ, & intelligetur secundum ius commune, an uero procedat ulterius, quasdamq; exceptiões inducat, & nō respiciemus

1. si seruū. §. sequitur. de verb. ob.

Bar. l. iij. de usucap.

u Barb. conf. 18. in fi. j. li.

x Aret. conf. 105.

y Bar. d. l. j. §. nūciatio. de oper. no.

z I. ita nobis. C. de adult.

a in. l. j. §. ff. de fer.

- respicemus ius commune cum in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio. ^b Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiore significationem ex iure communi mutuari, ut in hac questione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, praeter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi absens non uidetur ^c, & ideo in regula statuti non censetur comprehensus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cum regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quae incidenter dicuntur superfluant, dum principale ociosum non sit ^d. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quam formulam uerbalem, ut cum statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si non institutionis iure pater reliquerit ^e, idque uerum arbitror: quoniam non tanti est ratio quae Iustinianum mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris communis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus est? & traditum est non excludi, nec de eo uerba statuti accipienda. ^g

^b l. tribunus. §. si. de testa. milit.

^c c. ad audientiam. de cle. non res.

^d l. i. §. i. col. 16. de offic. eius.

^e Bal. l. maximum. C. de lib. præt.

^f l. meminimus. C. de leg. hær.

^g l. i. §. omnes pop. in li.

Quæ ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur,
 quod maxime controuersum sit. Quapropter cum lex
 maritum unâ cum filijs prioris matrimonij generaliter
 in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respon-
 di non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam,
 quàm id maxime controuersi propter doctorum uarias
 opinioniones iuris esset^h, cuius non est uerisimile rationem
 nullam habuisse decuriones. Baldus tamen aia ratione præ-
 dicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse
 censuit, quod uidelicet statutum iuris correctorium ab
 eo interpretationem accipere non debeat. Quam ratio-
 nem crebriore calculo reprobari constat, cum semper ius
 commune obseruemus, præterquàm in eo quod expressè con-
 fiat correctum. ex supra dictis igitur Baldi ratio distin-
 guenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ car-
 do in eo uersatur, ut legis municipalis rationem specte-
 mus, & ex uerisimiliter constituamus, ex iure communi
 restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisq; locis
 ubi simpliciter constitutum est maritum uxore mortua
 lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij,
 nec fit ulla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit,
 ut promptius mulieres nubereⁱ, cum alioquin uiduæ
 propter legale^k onus dotis inhærens uiros æquales faci-
 le non reperirent. Et ex his satis dilucidè explicauimus
 quibus casibus statuta à iure communi restringi non de-
 beant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex
 generalitate statuti damnum indebitè pateretur, semper
 restrictionē ad ius commune faciendā. Ecce: lex scripta
 est, instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec heres
 quidem:

^h Dec. consil.
 246.

ⁱ Cur. cōf. 78
^k d. l. hac edic.

quidem : non censebitur prohibitus hæres aduersum ire
qui inuentarium fecerit : quoniam iniquum esset de
suo eum teneri, indebiteq; id damni subire, quamobrem

l. 1. ff. de in cõ
putatiõ. C.
de iur. deli.

fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit eluso-
ria, quàm ut iniquitas ulla tolleretur¹. Nam generaliter
fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescri-
ptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas ali-
qua introducatur: nec ex hoc solum, sed alijs & ferè infi-
nitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia
certa regula adscribi non potest, nisi ut iudex semper ra-
tionem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum mo-
deretur, uel generaliter obseruari iubeat. Duximus au-
tem ex innumeris aliquas causas describi operæpretium
fore, ut hac quoq; in re studiosorum laboribus consule-
remus. Hæ ut plurimum ex huiusmodi prædicamentis con-
sistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore,
bono, malo ue, iusta excusatione, de singulis igitur uiden-
dum. Et in primis ex persona propter excellentiam à re-
gula generali recedi quandoq; uidemus: quapropter
lex^m iudicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex
scripto pronuncientⁿ, in his sibi locum non uendicat,
qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfe-
ctus prætorio, uel episcopus. Nam & constitutum
est in generali excommunicationis suspensionis ue
sententia, qui pontificie sunt dignitatis non compre-
hendi: plurima enim illustribus dignioribusq; hu-
iusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non
permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex
scripto in ius uocari potest^o, per procuratorem etiam in
causa

1 causa

m l. ij. C. de
senten. ex
peri.

n c. vbi. de sen
tẽ. exc. l. 6.

• l. quoties. C.
de dig.

caussa criminali litigat^p. Qui cingulo militari decora-
 tur ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi poena soli
 plebeij afficiantur^q: is etiam si aduersus eum aliquid in
 dicij emerferit, quaestioni subijci non debet^r. Sic doctor
 uel medicus ob aes alienū, uel munus aliquod in carcerem
 detrudi non potest^t. Sic lex mulierem compromitti
 prohibens, eam nō comprehendet, quæ excellenti dignita-
 te splendeat^t. Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea
 potestas cōcessa nō uideatur, qua illustrē personam sub-
 mouere possit^u. Vnde nec archiepiscopi uicarius epi-
 scopū iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorem
 dicet: quod si quis ius in illum decernendi habeat, mi-
 tigare tamen poenam tenebitur, eiusq; honori quantum
 in se erit deferre^x. Quod tamen in poena corporali in-
 telligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis
 multantur^y. Cæterū & ad hæc pertinere uidentur quæ
 propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure
 reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui
 & tempore priores fuerunt: nisi tamen maioris digni-
 tatis excellentia præpolleat, qui posteriorē elegerit^z: nā
 & in sacerdotijs in ambiguo prior præsumitur, isq; cæ-
 teris præfertur, quem Romanus pontifex designarit^a.
 Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum or-
 dinē extenditur: is enim nihilominus propter pontificis
 autoritatē illi cedit^b. Propter excellentem quoq; scien-
 tiā à cōmunibus iuris regulis recedimus: unde quāuis do-
 ctor extra patriam suā profitēs ab onere tutelæ in patria
 nō sit immunis, si tñ ualde in disciplina emineat, exre-
 scripto diui Pij excusabitur^c. Sic ex delicto ad bestias
 And. Alci. de uer. sic. c damnatus

l. fina. C. de iniur.

l. defertorē, § poena, de re mil.

l. milites, C. de quest.

l. ne quis, C. de aduo. di. iudic.

c. dilecti, de arbi.

c. j. in fi. de offic. ord. in sexto.

c. ij. de offi. delegati. in sexto.

l. propèrati, dum §. sin. autē uterq; C. de iud.

C. de iud.

l. ij. de alb. scri.

c. si a sede, de preben. in sexto.

c. hi q aut, eo. tit.

l. sed repro- bari §. am- plius. de ex- cus. tut.

damnatus propter singularem artificij scientiã ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi ^d. Sic edictum prætoris minori X XV. annis restitutionẽ in integrum concedẽs, in minore summæ peritiæ, & perquã industrio non obseruabitur ^e. Sed an ipso iure excellens scientia proffit, an uerò solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? & puto principem ad eundem, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romanis dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat ^f: quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiã postulat ^g: Standum enim in hoc quoq; regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quãtum tamen sit respectu excusationis à tutela aliud obseruabitur, quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris cõprehensum est. Propter indolem quoq; & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri ^h, tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentia subsit. Cui non absimile, legum cãdidatum studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esse ⁱ: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus cõcessa eorum personam respectu in doctis non competat: quapropter si bi obstrepentem uicinum fabrum domo non eijciet ^k, ab oneribus immunis non erit ^l, quod si ad ordinem ipsum pertineat, secus est. Nõ subijcietur ergo doctor quæstioni quoniã inde nota et dedecus in eius dignitatis ceteros uiros suboriretur. ^m Eadem ratioẽ putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere ⁿ.

^d l. ad bestias. de poenis.

^e l. j. C. qui & aduer. quos.

^f c. innotuit. de elect.

^g c. de multa. i. fin. de præb.

^h Inno. c. cum in cãctis. de elec.

ⁱ glo. l. j. C. de ann. ciuit.

^k Iaf. l. j. in fi. fol. mat.

^l l. j. C. de col. leg.

^m l. j. C. de tyro.

ⁿ Feli. c. cleri. c. de iudi.

cum caterorum id propter popelli opinionem interfit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam, auctoritatemq; hominis à regulis cõmunibus quãdoq; recedimus^o: o
 quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogandum, cõsanguinei testimonium suspectum esse, si-
 cut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem
 (quãquã hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus^p. p
 Sic iudicem absoluit resposso suo Angelus, qui causæ ca-
 pitalis accusatum magnæ existimationis uirum, nõ in com-
 pedibus ius dicere iusserat^u, sed urbem pro carcere, etiã q
 absq; uadibus, assignauerat, cum is uiolato iureiurando
 solum uertisset: nam & tutor legitimus satisfacere debet,
 si tamen honestate probitateq; præcellat, hoc ab huiusmo-
 di uiro non expectabitur^r. r
 Quapropter quãuis quisquis
 immobilia non possidet iudicio fisti satisfacere teneatur, si
 quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendacio s
 abhorrens propè est ut eius sponsioni stetur^f. f
 Quara-
 tione cum statutum esset ut quilibet iuxta qualitã per-
 sone satisfaceret, respondit Baldus, eũ qui probis sit mo-
 ribus & spectatæ fidei liberari^t, si iuramento cauerit:
 tametsi satisfacere solum is dicatur, qui fideiusoribus cre-
 ditori consulit. Sed & illud constat, quãuis arbiter extra
 locum compromissi sententiam dicere non possit, pro-
 ter tamen hominis auctoritatem indulgendum, ut etiam
 in secessibus rem finire possit^u. u
 Ex historia quoq;
 proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum,
 cum prius sacris initiati non essent, in episcopos ta-
 men electos fuisse^x: quod propter singularem uitæ inte-
 gritatẽ toleratum fuit, cũ alioquin antistes esse nequeat, x

l. f. l. iuber-
 mus. C. de
 iudic.

l. ij. in pria
 de testib.

l. si à bonæ
 de rei vend.

l. legitimus.
 ff. de leg. tut.

pau. l. si quis
 stipu. sit sti-
 chum. §. fin.
 de verb.

l. abstinẽdũ.
 C. quorum
 appel.

l. si cũ dies.
 §. si arbiter.
 de arb.

§. his omni-
 bus. l. xj. d. f.

nisi qui antea iam diu sacra tractauerit. Propter homi-
nis quoq; desidiam socordiâq; multa contra regulas cōsti-
tuta sunt: quamobrem quāuis procurator post litem con-
testatam submoueri non possit, si tamen iners & contu-

¶ I. eñ qui res. max appareat, iustè reuocabitur^y. Sic & tutor eadem
C. de proc.
¶ I. hæc enim nota inustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis
S. sin. be su amoueri^z. Sic quamuis ex regula nemo iuri suo renūciare
spe. tut. cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus,
& curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diui-

¶ cap. nisi. de tio illi cedat^a. Quo exemplo etiam uidemus conductore
renun.

¶ b. l. ædā. C. lo. ab ædibus^b, emphyteotam à fundo^c deturbari, si in re

¶ c. auth. qui rē. male uersetur: quod & in cliente, quem uasalum uocāt
C. de sacro receptum est^d. Et que de tali desidia traduntur, in ni-

¶ d. c. j. S. q. cūq; mia quoq; seueritate locum habent: cum ut Nerue Impe-
de pa. ten. ratori dictum fuit, æquè malus is princeps sit sub quo om-

¶ e. l. ij. S. j. de tia durius quàm æquū fuit afficiebat^e. Sic & pater fami-
his qui sunt lias quamuis emācipare filium non sit cogendus, si tamen
sui. ultra quā paternæ pietatis officium suadeat male eū ha-

¶ f. l. si quis a buerit, iudicis autoritate cogetur^e. Vnde etiā uir ab uxore
par. re separatur, qui nimium morosus, seuusq; sit^g. Sed & ex

¶ g. c. literas. de hac causa societatem dirimere permissum est: durum est
rest. spol.

¶ h. l. si conuene enim cum rixoso homine diutius conuersari^h. Præcepto
rit. pro soc. ris quoq; nimia seuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæ-

terum inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari
iubent: quocirca in grauißimis delictis qualia sunt im-
pietatis in Deum, læsæ maiestatis in principem, sacerdo-

tij per

tij per sordes ambitum (simoniam uocant) acquisitio ,
 etiam si legitimæ probationes admittantur , inimici tamē
 testimonium recipiendum non estⁱ . Sic & lex aduersus
 fœneratores lata , non intelligitur eum comprehendere ,
 qui iusto hosti fœneratitiã pecuniã dederit^k : nam & lex
 Pompeia parricidam culeo insuens , de eo non intelligi-
 tur qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit^l .
 Quod ut uerũ sit , non tamen laudandus est , qui iura natu-
 ralia sic contempsit^m . Eadem ratione traditum est ho-
 sti impune uiolandam fidemⁿ , præterquam cū ei aliquid
 specialiter promissum est^o . Sed ambas hasce quæstiones
 ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officijs ter-
 tio elegantissime explicat , is igitur aduudus . Propter per-
 sonarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogã-
 tio , ut in hisce speciebus : lex est , cum eo cui sacris interdĩ-
 ctum sit , nemo quicquam commune habeat , ad se ueniẽtẽ
 auerſetur , colloquio non dignetur : non intelligentur pro-
 hibiti consanguinei^p . Quo sensu & lex in receptatores
 scripta^q , & edictum prætoris de seruo corrupto , ad pro-
 ximos non trahentur . Sed nec lex quidem prohibens ad-
 uocato aduersus Rempublicam patrocinari , uetabit quo-
 minus me meosq; tuear^r . Sic & S . C. Syllanianum , quo
 hæres scriptus non prius hereditatem adire potest , quã
 defuncti testatoris necem ultus fuerit , non censebitur pa-
 tri necessitatem imponere ut filium accuset^s , nec uice
 uersa filio ut patrem deferat : nam nec tutor pro pupillo
 subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniun-
 ctos^t , quod & ad aduocatum producendum est , ut usq;
 ad quartum gradum aduersus consanguineos causam

c. per tuas
de sym.

k xliij. q. iij.
ab illo.

l. minime, de
relig.

m. l. si adulte-
riũ. §. libera-

to. de adult.

n 22. q. ij. dñs.
o l. j. §. nõ fue-
it. de dolo.

p ca. inter. de
sent. exc.

q l. si. de rece-

r l. penul. de
post.

s d. §. liberto
la. l. j. C. de
his quib. us
indig.

t l. humanita-
tis. C. de ex-
cus. tuto

dicere cogi non debeat^u, cum lege Iulia Papia iudicio

u l. petitionē. C. de adu. diu iud. rum publicorum, nec testi quidem denuntiari possit ut testimonium uel aduersus sobrinis genitos dicat^x, & mi

x l. lege Iulia. de testib. liti emansori detur uenia, qui affectioni parentū & affi

y l. q. cū vno. in fin. de re milit. nium hoc dedit, ut aliquandiu à signis abesset^y, & qui

z l. ij. §. ij. qui farisd. cog. cunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto

præter mentionem fecit, qualemcunq; fideiussorem iudi

cio sistendi causa accipere teneatur^z, cum alioquin

non nisi idoneum accipere cogeret. Huiusmodi enim

affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum

potissima ex ea in dubijs rebus coniectura assumatur.

Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepo

tes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos

auus loco filiorum habere tractarēque solitus est^a. Sic

in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij

sint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui ma

xime testator afficiebatur^b: nam & legatum sacerdoti

quàmuis ecclesie factū censeatur, si tamen is sacerdos affi

nitate uel alia affectione testatori iunctus probaretur,

promptius est ad eum quàm ad ecclesiam pertinere^c. Et

quæ de consanguinitate dicta sunt, in magna quoq; ami

citia locum habent: quapropter ex testamento imperse

cto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testa

toris dilectionem debetur^d. Iudex ob amicitie licitum ar

dorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcir

co sordium aut gratie reus fiet^e. Et in legatis licet pro

pter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen pro

pter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur ma

ximam deberi^f: quod & in stipulatione receptum

est.

u l. petitionē. C. de adu. diu iud.

x l. lege Iulia. de testib.

y l. q. cū vno. in fin. de re milit.

z l. ij. §. ij. qui farisd. cog.

a l. alimēta. §. j. de alf. leg.

b l. si quis ser. uū. §. si ita. de leg. ij.

c c. requisisti de testa.

d l. in testamē. to. de fi. lib.

e gl. c. nisi. de offi. de leg.

f l. si seruus pl. §. fina. de leg. j.

est ^g. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cum alioquin absq; mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere ^h. Quod si quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maxime inter patrem & filium obseruabitur, cum nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quamuis lex quem libet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat ⁱ, qui quantum ad filium attinet, aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hereditatem grauatius sit, interim nullam cautionem prestabit ^k. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit ^l, nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis cæteris succedet ^m. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet ⁿ, eorum alimonie si in carcere detineatur prouidebit ^o, tabellionē ut documēta illis etiā gratuito edat, ex officio coget ^p. Si quis ob inopiam nō apellauerit, uel post prouocationē fatalia labi permiserit, eum restituet ^q multam etiā, si eius portio colligatori debeat, abolebit. ^r Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis ocij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiam pro-

l'capiēda. in
b. de reg. iur.

h Bar. l. nō sō
lū. § q alie
no. de. pcur.

i l. fin. §. illo
procul. C. de
bo. quæ lib.

k l. imperatore
ad Treb.

l l. qui officij,
de contrahē.
emp.

m l. iij. C. de ad
uo. di. iudic
cum.

n l. q. j. c. in præ
mis.

o l. iudices. C.
de epī. aud.

p l. tā demētis.
C. de epī au

q §. alij. i. aut.
de his q ingo

r l. illicitas. ff.
de offi. præf.

pter personæ ignobilitatem pleraq; aduersus iuris cõmunis regulas introducta reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest, si tamen uilis abiectaq; persona sit, remissio filijs qui honestam personam sustineant non nocebit ^f. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligimus, qui uilis, scædioreq; uita sit ^t: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpẽ uitã maculosamq; agat ^u, de huiusmodi quoq; intellexisse non uidebitur, cum infamie notam inurit ^x, his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seuerius uindicandum. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierẽ in carcerẽ duci uetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iulie pœnas ob uilitatẽ sit ^y, & hæc quidẽ quod ad personas attinet sufficiant. Ex re fit quãdoq; legis generalis restrictio, idq; uarijs ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si qua huiusmodi, quorũ exẽpla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen si leue sit munus, & quod cito explicari soleat, immunes non erunt ^z. Mater filijs tutores petere debet, si tamen tenuissimæ sint pupilli facultates excusabitur ^a. Sic et Senatusconsultũ quo legari domibus affixa prohibetur, de modici pretij rebus, itẽq; gurgustijs nõ intelligitur. ^b Et editum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem ^c, Senatusconsultũ Syllan. de uulnere ad uulnusculum non producet ^d. Sic tutor qui pupillo modicam

quantia

l. sed & si
filios de iur.
l. si cū dote.
S. eo aut, so.
ma.

l. senatoris. ff
de ri. nup.
x l. ij. C. ut int.
cer. tem.

Bal. l. confen
taneã. C. quõ
& qñ iu.

l. decurio for
tunã. C. de
decur.

l. ij. C. ad ter
tul.

l. senatus. S.
marcellus.
de leg. j.

l. quælitũ de
re iud.

l. j. S. pen. ad
Syll.

quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nō excusabitur^e. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamē nō improbè accipiet^f. Quod & in sacerdotiū aliquod conferente receptum est, non enim Symonica, ut uocant, labis reus erit^g. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi possit, non excusantur qui ternas subierint^h. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; & magis de plano procedi, uel cū de rebus leuibusⁱ ciuilitur agitur, uel cum de modicis criminibus accusatio instruitur^k: nam & ea quæ leuis solennitatis sunt, si omittantur, actum nō uitiant^l. In legis perito quoq; proditum est, non iure eū quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & laborum reuolutionem clienti consilio suo cauit^m: quod tamen ego non satis probo, nec receptum uideturⁿ, cum iam exantlati labores & ærumnæ, quibus ars ista ad discitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici solet, de rebus minimis nullā esse prætoris cura^o: quod ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius cōmune nihil inducendum sit: nec restitutio in integrum concedenda: cum uero secundū ius cōmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationē habendam^p: unde qui uel oboli reliquator est, actione ex empto rem nō consequitur, aduersus deiectū petitorio iudicio non experietur^q. Sed an emphyteoticum fundum tanquam integrū canonē nō soluerit amittet? & cum hāc legem partes contra ctui dixerint, propius est ut amittat: quod crediderim uerū, cū inde argui cōtemptus aliquis potest, alioquin humanus est, per imprudētiam factū arbitrari^r. Quapropter nec

c s inquilinus

e gl. auth. m. noris. C. qui da. tu.

f l. solēt. de offic. proc.

g c. si quæstiones. de sym.

h l. si is q tres. i si. de exc. tut.

i auth. nisi. C. de sen. experic.

k l. leuia. de accusa.

l l. j. §. si. de uē inspi.

m gl. xi. q. si. non licet.

n Specu.

o l. scio. de integ. restit.

p l. si proprie. tarius. de dā no infe.

q las. auth. qui rē. C. de fan. eccle.

r quāuis. de cōdi. & de.

inquilinus qui exempto nummo p̄sionē soluit submouebitur, in quam sententiam Bal. & Paulus Castrensis trāsfiere. Propter sterilitatē à regula generali uarijs quoq; speciebus recedimus: quapropter colonus qui agri culturam non deserere promisit, salua fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fuerit ¹. Et constitutio, quæ rerum ecclesie alienationem fieri posse generali: er negat, non tamen de sterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligitur, poterunt enim absq; alia solennitate alienari ². Quod & in consuetudine receptum est, quæ si huiusmodi alienationes infirmet, de modici redditus possessionibus non intelligitur, nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi ³, hoc est, præstare occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obseruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit ⁴. Sic propter anni sterilitatem fit colono remissio mercedis. Censetur autem is fundus sterilis, cuius cultura tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono supersit ⁵. Bartolus etiam remissionem faciendam censet, cum in dimidia iusti pretij deductis operis & impedijs colonus lederetur: quæ sententia crebriore calculo approbata est ⁶. Propter rerum meliorationem fit & quandoq; legum restrictio, ut cum lex locatorem dānat, ne quid ultra pensionem conuentam petere possit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter sp̄em magna fertilitas anni superuenerit ⁷. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo

3 causa

a glo. l. ij. C. de agri. lib. xj.

a l. q. 2. terru las.

a c. cæterum, de don.

a c. de fidelitate. de capit. conr.

a l. mediterranea. C. de anno. lib. x.

a l. licet. C. lo

4 causa

a gl. l. si merces. S. uis maior. loc.

non obseruabitur, qui propria industria diuina domus
 fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit^a, fruetur
 enim parta suo labore fecunditate donec uixerit, quod
 & innocent. probat: quod eius legis exemplo constitu-
 tum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium
 pertinentis cultorem (saluo iure canonis) inquietari non
 sinit^c. Propter rei euidentissimam perspicuitatem aliqua
 quoq; specialiter indulta sunt, quò fit ut quamuis prius-
 quam aliquis ad profitendi munus doctor possit promo-
 ueri præcessisse oporteat^d, diligentem morum doctri-
 næq; inuestigationem, si tamen fama is sit nouissima ido-
 neus, aliud examen non est necessarium^e, cum populi tes-
 timonium pro examine sufficiat^f. Nam & licet in ma-
 ioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio,
 ubi tamen euidentissime de delicto constat, non est ulte-
 rius quicquam quod rei pœnam differat concedendum^g.
 Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia pro-
 batione non opus est^h. Et qui ad locum citatus est sibi
 intutum, si id apertissime constet, nec excusatione qui-
 dem mittere tenetur, tantum abest ut ipse coràm ueni-
 re debeatⁱ. Soletq; uulgò dici in notorijs ordinem iu-
 diciarium minime obseruandum^k: uocant autem no-
 strates doctores notorium, uoce minime proba, id
 quod palàm constat: cum ueteres notorium pro denun-
 tiatione facinoris acciperent^l, cum in id publice consti-
 tuti Emisarij & curiosi indicium perpetrati facinoris
 per elogium præsidii faciebant, quod munus in Pagorum
 Syndicos ut plurimum hodie translatum est; nec eo
 casu

b c. si. de per
cl e.

S. causa

c l. quicq. C.
de oi ag. def

d l. magistros
C. de prof

e Io. And. c. c. 6
stitutus. ij. &
app.

f c. nullus. 2. 4.
dist.

g c. consuluit.
de app.

h l. ciues. C. de
app.

i Cle. pastora
lis. de re iud.

k c. ad nostrā
de iureiur.

l Labaccusat.
ad Turpis.

casu solennia accusationum perpenduntur, sed solum (ut Gordianus Imp. constituit^m) falsis nec ne quis sit notorius insimulatus. Propter ea quæ de nouo emergunt fit & quandoq; huiusmodi interpretatio: ecce tibi postquã in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamẽ quicquam nuper ad litigatorũ aures peruenit indulgendum estⁿ, nam & post litis contestationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatorie amplius opponi nequeant, nec ulli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit prescriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit admitteatur^o. Sic & restitutionis in integrũ postulatio quãuis iterari non possit, ex noua tamen causa permitteatur^p. Sic & in iudicio rei uendicationis absolutus quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum conueniri^q, si ad eũ peruenisse denuo possessio asseratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum est. Vnde qui soluto matrimonio per diortium dotẽ repetit, si lite pendente iterum matrimonium instauretur exceptione submouendus est^r: quinimo etiam qui actione caret, litem instituere potest si accepto iudicio certũ sit ei actionẽ tũc cõpetituram^s: quod ex eo exẽplo cõstat, cũ Titius & Meuius separatim si alteri fundus datus non esset sibi stipulati sunt, adiuuanturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere^t, & qui nouam rem desiderat, nouum ei consiliũ atq; remediũ suggerendũ^u. Ex qualitate quoq; fit plerunq; legis restrictio, unde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatem uerba accipi debere, & ideo qui aurigæ seu agitatori alicuius factionis

equitij

m Lea quidem.
C. de acus.

breuiss.

n Bar. I admo
nendi.

o Lelegãter. S.
si qs post. de
condi. inde.
p l. j. C. si sãp.
in integ.

q l. si a te. de
excep. rei
iudi.

r l. si seruus. de
condi fur.
s l. si titius. de
uerb.

t l. de ætate. S.
ex causa. de
inter. acti.

u l. j. de uet. in
spic.

7 causa

quitij usum legat, uidetur concessisse ut his quoq; in Cir-
 censibus uti possit ^x. & si est principis edicto quilibet ^x I. plen^o. Ser-
 miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, ^y g^{tij}. de usu.
 intelligitur ut quisquis iuxta conditionem suam armatus ^y Bar. l. si non
 sit ^y, eques equestri, pedes peditum more. Si praesuli a Pō- fortē. S. li-
 tifice Roma. indultū sit ut etiam interdictionis tēpore sa bertus. de
 cra celebrare, & missae operari queat, solenniter, & cū con, ind^o
 honoris sui insignibus operabitur ^a. Sic seruus sibi possi a I. ex milita-
 dere licere stipulans, de sola detentione stipulatus credi ri. de testa.
 tur ^b. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de mil^o
 Sericeis stragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non con b I. stip. ista ha-
 ueniunt, & uestis atra debetur, qui color uiduas solus bere. S. hi q^o
 decet ^c. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam esse de uer,
 iubens falcidia uice, ex qualitate personae de legitima iu c Iaf. sibi
 re naturae debita declarabitur ^d. Rex Anglorū aliquid se d Bar. l. j. ad. l.
 cūdum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico falcia
 censetur. Mulier feudum ut uocant, sibi & filijs stipu- e c. j. de benefo-
 lata, filiabus quoq; cautum uoluisse existimabitur ^e, & si form.
 qua similia. His consequens est, ut si quicquā cum aliqua
 qualitate constitutū sit, & ea non adsit, dispositio quoq;
 locum sibi non uendicet. Vnde edictū praetoris, quo eius
 bona possideri iubet qui fraudationis causa latitat, in eū f I. falcifur
 non obseruabitur, a quo fraus absit ^f. Et lex in eum S. j. ex qb.
 lata qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non cau. in pos.
 habebit locum nisi & ipsa effusio probetur ^g. Sicut c. licet. de p/
 nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Chri- ba.
 stiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id
 ipsum probetur, mandatum de Christiano homine
 percutiendo factum ^h. Et qui asserit conspiratione ad- h c. j. de homi-
 uersa= clin c.

- uersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare debetⁱ, cum aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberet. Eòdem pertinet, quod uulgo traditum est, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire^{l^c}: ut cum in ea dicitur, qui datum dederit: uel possidentem turbauerit, centum soluat & ablata restituat: non censebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cū uerbum restitutionis huic casui non quadret. Sic Pontificis constitutio^l, usurarij manifesti testamentum irritum esse iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur^m: quid enim ad illum poena sepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cum illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicitⁿ, alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absq; ea actus ualebit, quapropter si loco exempli apposita sit, non arctabit regulam^o. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, que in fine legis addita reperiatur^p. nam & si conditio in lege aliqua reperiatur non leuis momenti esse solet, & tamen quandoq; ex legislatoris mēte nullius efficaciae est^q, idq; Iason annotauit. Caterum illud non diffitendum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoq; legis locum non esse. Finge curatorem prodigio uel furioso datum esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, non ne curator

rator munere suo defungetur^r? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ male libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, nonne pœnis legum eximetur^t? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur, solent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat nerui sint, nonne facta pace, quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur^t? Quaratione & legem Op-
 t. cuius suator M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes iniure reddendo dicantur^u. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur^x. Sic ad monachos scribens Alexan III. Pont. Max. nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos sæpe proponant^y. Nam & procurator quamuis re nõ integra reuocari nequeat, sitamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur^z. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur^a: superueniens enim dignitas eam liberat. Verum non promiscuè & indistinctè hæc procedunt, in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta sit, & effectus nondum perfectus, prædicta obseruentur^b, alioquin quod ex causa impulsiva constitutum est, ea deficiente nihilominus durat^c. Idem si finalis causa effectus

l. j. uerfl. tan
 diu. de cura,
 fur.

s l. imperialis
 C. de nups

t l. j. in pri. C.
 de cad. toll.

u l. si quos. C.
 de offi. præf.
 præ.

x l. cura. §. de
 ficientium.
 de mu.

y c. suggestiõ,
 de deci.

z l. cū quis, de
 solut.

a l. uniuersos.
 C. de decur.

b Com. d. l. j.

c l. j. §. sextum
 de postul.

- se effectus sit consummatus ^d. Hinc est quod si uxor in bonis mariti propter paupertatē, quartam lege debitam consecuta sit ^e, tametsi locuples deinde alienarū hereditatum accessione facta, nō tamē accepta hereditibus mariti restituet, cū ut id lucrum faciat, satis sit si tēpore quo illud lex defert paupertatis qualitas adsit ^f, nec quicquā refert id tunc consecuta ab herede fuerit, an minus, cum sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; uisum est. ^g Propter aduersam qualitatem ex aspectu statim deprehensam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres sentētias tametsi allegentur nullæ, iubet absq; mora executionis effectū accipere, ^h non continebuntur, quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent: ⁱ nisi & id dubium probabili exceptione refricari possit: ^k Si uero aliunde nullæ appareant, quamuis incontinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem uerius est, ne aliàs lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibēdis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitium ex earum inspectione pateat, admittitur exceptio. ^l Quod & in noui operis nunciatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nūciat, nō super sedebit dominus, quum ex ipsius actus inspectione apparet nunciationem irritam: ^m nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reiici. ⁿ Quinimo receptum est quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reiiciendum ^o, si cum aliena

^d l. fi. vndelib.
^e auth. præter
ea. C. vnde
ui.

^f l. quæcunq;
^g §. si. de pub.

^h Dec. cōf. 24

3. causa

ⁱ Cl. j. dere iu
dic.

^j Mod. l. iiii.
^k §. cōdemna
tū. de re. iu.

^k Peru. c. dile.
ctō. q. 52. in
fi.

^l gl. l. j. de tab.
exhib.

^m Bartol. l. j. in
princip. de
ope. no.

ⁿ l. fi. in fi. C.
ut nemo pri.

^o Bartol. l. si
vnus. §. pa.
ctus. de pac.

aliena iactura locupletaretur. Illud quoque indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge probatum esse me uulnus Titio intulisse in caput, patefactaque testimonia, potero nihilominus à iudice pere re ut inspiciat, deprehensurum nullam Titio in capite cicatricem esse^p. Sicut & uiceuersa: Si quisquæ ex aspectu minor pronuntiatus sit, eis non nocebit^q, qui alijs argumentis ueritatē se demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus^r, sententiam de etate ex aspectu latam, nunquam in rem iudicatam transire credidit, quominus semper retractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoque, quin ius dicatur exceptionem nõ obesse certū est, cū illata est tā atrox iniuria, ut ex aspectu aestimari possit^s. Propter subrogationis qualitatem fit etiā quædam strictior interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiore gradū ascendere, & illustrioribus se preponere audet^t, eum distringere non censebitur, qui eius cuius personam gerit, sedē tuetur^u: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitrato suo se geret, sed id potissimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt^x. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari, cui substituitur^y. Videmus quoque propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque aliter in iure decerni. Regula est. Etiam insanem procurationis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere^z. Et quod de procuratore

^p Bal. l. si quis testibus, C. de testi.

^q l. minor ex aspectu, de min.

^r Bald. l. si minor, C. de integ. testi.

grauis

^s l. eadē, de feri.

^t l. j. C. ut dig. ord. fer. li. i. z
^u l. cōperimus C. de prox. fac. fer.

^x Cle. quia, de sup. neg. pre
^y l. si. cū. §. qui iniuriarū, si quis cau.

^z c. q̄a episcopus, v. q. iij

D. And. Alci. de uer. sig.

d

ratore

- ratore diximus, in tutore quoque producendum est, ut is se propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur^a. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conveniunt. Omne animi vitium (inquit ille) tantò conspectius in se Crimen habet, quantò maior qui peccat habetur. Hinc est ut quorum industria electa est, alium substituere non possint^b, & quibus substituere permissum est, non quemvis, sed æquè idoneum substituere debeant. Sic
- a** Ba. l. cassius de sen. Canonicus non nisi ex ordine assumet quem sui loco constituat^c. Cuius rei argumento, & doctor cui per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet.
- b** l. inter. de. bfol. Ius autem substituendi regulariter nemini competit, nisi ex causa: ut si quis iuste absens^d, uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur^e. Filium quoque à patre substitui lex quandoque suadente æquitate præter iuris civilis regulas concedit^f. Priuilegia quoque ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimantur, ut quia in corpore iuris reposita sint, huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum non est^g. Idem cum ei personæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta sit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religiosis foeminis princeps concessit, ne extraordinaria aliqua in
- c** c. si quis iusto. in fi. de elec. dictione atterantur^h. Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit, ei derogatum
- d** l. fuggerente. C. de off. etus.
- e** Bal. l. fin. de exc. tut.
- f** l. sciendum. §. legati. de leg.
- g** g. l. ij. §. legati. de iud.
- h** Cy. l. j. C. quæ impe. it. pu.

rogatum per generalem maximi pontificis legem nõ cen-
 sebiturⁱ. Constitutioni quoq; per sacrosanctam synodum
 edita generalia Roma. Pontificis diplomata nihil ob-
 sunt^k: sicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus admi-
 niculis adiuuantur^l. Et sacerdotij à sede apostolica, non
 obstante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, ni-
 hil secularibus, ut uocāt patronis damni inferret^m. Cete-
 rum & ea firmissima sunt priuilegia, quæ remuneratio-
 nis causa indulta reperiuntur, ut si princeps ciues de se be-
 ne meritos aliqua immunitate donat, non censebitur de hoc
 actum generali reuocationeⁿ: quod maxime procedit cū
 non subdito, uel in piã causam quicquã collatum est, nec
 enim ea reuocari facile possunt. Sed & propter obliga-
 tionem, quæ ob antidota dicitur, plurimã constituta esse
 constat, quæ ab his collecta cernere est, quos ea cura te-
 tigit^o, nos breuitate contenti ad alia festinamus. Pro-
 pter paritatem quoq; qualitatis non nihil lex concedit, ut
 si promiserim tibi Titium fideiussorem dare, liberabor,
 dum æquẽ idoneum aliquem præstem^p: si domo tibi lo-
 cata uti frui non liceat, excusabitur locator, qui æquẽ
 commodam aliam præstare paratus sit^q: sic is cuius ele-
 cta est industria neminem substituere quamuis queat,
 æquẽ tamen idoneum ex causa sui loco quandoque
 designabit^r. Ex quantitate quoque non rarò fit ge-
 neralis legis restrictio, ad quam ea exempla hoc in
 tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem
 actuum, ad personarum seu rerum numerum, ad ma-
 gnam contumaciam, ad criminis immanitatem attinent,
 de quibus pauca subiicienda duxi. Et in primis id sciendũ,

d 2 iteratio

i c. cū nõ ff.
 ceat. in ff. de
 ele. in 6.

k c. nonnulli. de
 rescrip.
 gl. cle. dudũ.
 S. nos etenĩ
 de sep.

m Rota deci.
 iij, in nouis

n l. si pater. S.
 ff. de dona.

o Iaf. l. ex hoc
 iure,

l. causa

p l. qui aut. S.
 sed si qs. de
 const. pec.

q l. si quis dor-
 mum. loc.

r glo. in. l. j. C.
 de man. &
 col. lib. xj.

l. causa

iterationem quacunq; in re plurimum pollere, cum maiorem animi, siue in bonum, siue in malum, deliberationem ostēdat. Hinc est quòd confessionē iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non posse^f, quod accipiendum,

^s Iaf. l. error. C. de iu. ign.
^z l. j. de cōstit. pecu.

nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto^t quod iteratum fuerit, receptum est actionem nasci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata sit, serè dicendum est^u. Hinc iterata confessio extra iudicium, iudicialis confessionis uim habet^x: sicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non nisi ex certa scientia, uel motu proprio abolentur^z: cuius exemplum in uacantium bonorum concessione est^a. Sed

^u l. si. C. ad leg. falci.
^x l. cū scimus, de agri. lib. xi.
^z §. & hoc, in aut. ut nulli iur.

& qui ex custodia semel euasit fideiussoribus amplius non credetur^b, sed in uinculis ius dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauseam redijt, generali principis abolitione non fruetur^c. Mulier quæ obligationem iterauit, S. C. Velleiano non erit tuta^d. Quæ recepto consensu fundum doti addictum uendente marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur^e. Sic leuia delicta propter usum & consuetudinem grauioribus annumerentur^f.

^{l. j. C. de pet. bo. lib. x.}
^b l. lege corn. ad Syll.

Sed de geminationis huius effectū plura differere superuacuum est, cum non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex personarū seu actū multitudinem fit arctior interpretatio, cum lex hospiti iubet ut uiatores suscipiat, non eum coget qui nimio aliorum numero occupetur^g. Cum iudici prohibet ne causas pedaneis demādet^h, aut ne noctu pronuntiet, nō procedet quoties multitudine litium Præses prægraueturⁱ. Sed & publico iudicio damnati, bona quæ aliàs fiscus annotaret,

^c l. iij. C. de e. p. aud.
^d l. si mulier ulsi. C. ad Vell.

^e Authē. siue a me. C. eo. tit.
^f §. criminis. 25. dist.

^g l. j. fur. ad na.
^h l. placet. C. de pœna iud.

ⁱ Bal. Sitacq. in proœ. ff.

ret, filijs plerunq; relinquuntur^k. si eorum magnus sit^k l. fi. de bo-
 numerus. Propter multitudinē quoq; delinquētium, quō
 magis refrenentur, licitum proconsuli est leges transgre
 di^l, & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter
 exemplum pœnæ sisti malum potest^m, alioquin si de plu
 rimorum periculis agitur, & crimen leue est, facilius
 uenia indulgetur, & conuiuētibus oculis inultum iudex
 delictum finitⁿ. propter nimiam contumaciam ple
 runq; stricti iuris ratio intenditur, quapropter quamuis
 æquum non sit, ex contumacia quenquā totius causæ dam
 no multari^o, uel pluribus contumacem pœnis affici^p,
 nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; statui
 tur. Sic & missus in possessionem rei seruandæ causa, in
 nimia obstinationis pœnam antiquū possessore deiicit^q,
 & extra ades deturbat, rursuq; solet dici, qui ex pri
 mo decreto in possessione sit, ex nimia rei cōtumacia fru
 ctus acquirere^r. Propter delicti atrocitatem regulari
 ter quoq; proditum est, ei licere qui pro tribunali sedet
 pœnas augere, quapropter tali casu etiam in defunctū se
 uiet^s: quod in famosis latronibus aliorum terrendorum
 causa fieri solet: diebus feriatis ius dicet^t: mulieris uel a
 liās impuri hominis testimoniū non auersabitur^u, cum
 & L. Catilinæ coniurationem Fulvia mulier detexerit^x:
 pro huiusmodi quoq; manifestè fontibus, & nouissima
 meritis, patronus non audiet^a. Sunt autem grauissima
 facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in
 DEVM. & Simonia, uiarumq; in seßio occidendi ho
 minis causa à latrone facta. Ex loco quàm plurima quoq;
 constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur,

k l. fi. de bo-
dam.

l auth. facta,
in si. depœn.
m c. latoris, de
cleri. ex com

n c. ut cōstitue
retur. 9. o. dif.

o c. quoniam
freq. §. si nau
tem. ut lite
non contest.
p gl. l. sed si. §.
sed si. ex qb.
cau. ma.
q liiij. §. duas,
de dam. infe
r l. fulcinius.
§. si. ex qui.
cau. in pos.

glo. l. ij. arb
fur. c. af:

t l. omnes, C.
de fer.

u c. in fidei. de
hæret.

p l. in quæstio
nib. ad. l. iul.
maie.

a Bal. l. per o
mnes. de def.
ciuit:

unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam
 obseruare debet, si aliò eat, non tenebitur, quia ut uulgò
 b c. illa. 12 dist. dicitur, cum Romæ fueris Romano uiuito more ^b. Sic
 c l. si. C. de test. qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solen-
 nitatem testari ^c. Idem in eo qui in hostico sit, is enim iu-
 d l. rescripta. re militari quomodo uoluerit, potueritq; disponet ^d. Sed
 de test. mili. & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à mune-
 re suo reijcitur, si coram principe, uel in eius prætorio
 e l. si duas. §. sit, submouebitur ^e. Nam & Romanus Pontifex ius cru-
 Philosoph. & l. si mili- cem ante se deferendi Patriarchis non concedit, quoties
 res §. scribit. de excu. rut. Romæ, uel in comitatu suo reperiantur ^f. Ad partes has
 f c. antiqua. de attinet etiã quod de origine, domicilioq; uariè sancitum
 priuil. reperitur: qua ratione fit, ut tamet si liberè fieri qualibet
 debeat electio, præferendi tamen sint incolæ alienigenis,
 & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, non est
 g c. nullis. c. quisquam ex aliena diocesi aduocandus ^g. Quod & in
 nec emeritis, ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria eccle-
 l. xj dist. sia potius quàm ex aliena ordinandi sunt ^h, etiam si quo
 h l. in eccl. ijs. ad D E V M loci origo nullius momenti sit: quod & ple-
 C. de epif. et rig; Philosophi uidere, qui rogati, cuiates essent, munda
 cler. nos se respondebant: nam illud certissimum est, Summos
 (ut inquit Satyricus) posse uiros, & magna exempla da-
 turos Veruecū in patria, crassoq; sub aère nasci. Sed &
 receptum est, obreptū uideri Romano Pontifici, cū quis
 sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se nata-
 les, domiciliumq; consequi, quàm in ipso sacerdotij lo-
 i gl. c. si propo co ⁱ. Eum quoq; qui mediocris sit nobilitatis in amplissi-
 nte, de ref. ma urbe, præferendum ei tradunt, qui tenuioris sit loci
 k Bar. l. j. C. de primarius ^k. In quam sententiam puto non accessisset
 alex ciui.

Iulius Caesar, qui ignobili alpium uico iter faciēs, ibi male se primum esse dicebat, quàm secundum Romæ. Ex his probabilis eorum existimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua studium uigebat originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinēses, præferendos se accersitis in suagymnasia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus sensit¹. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ uerò facundiæq; plurimū, nec dubium est quin alienigenæ semper præcellerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florētinus, Alexanderq; Forcorneliensis Bononiæ: Iason, Deciusq; Mediolanenses, Ticini: quo loco & Bald⁹ Perusio patria derelicta, maluit consensescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uerò plerūq; alia spectantur. Loci quoq; uicinitas non rarò in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciæ questore, solennes largitiones proximæ prouinciæ questori à ciuibus præstabitur^m, non enim eas interim retineri fas est. Et siquid aliud à iudice etiā iustè petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet, quod si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id quod sua interest, ab eo qui concedere neglexit, consequiⁿ. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet^o. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, qd ut proximis^p, & uicinis prius detur^q. Quod si certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debbit.

*§. de uisita
xiii. reg.*

m l. j. C. de c. larg. tit.

n l. iij §. si tã, de dam.

o l. diuus, de tut. & cur. dat.

p l. ij. C. de an. ciuil.

q l. si qs decli, nandū. C. de epis, & cler.

- r l. cū nauclerū
 C. de nauic. bibit^r Sed & si in uicinia quisquam facinorosus habitet
 uerisimile est id ab eo factum esse damnum, de quo uici-
 mus cōqueritur^r: uetus enim prouerbiū est, Aliquid ma-
 s l. dñs horr. lo
 cari li propter uicinum malū. Quapropter qui uenditor fun-
 di confinem uicinum celauerit, quem si emptor sciuis-
 set non esset empturus, in id quod interest condemnabi-
 I. quod sepe.
 in ff. de cōtr.
 emp. tur^r: nam & ex proximitate tēporis, scripturæ, rei, ple-
 raq; introducta sunt, quæ ab alijs coacta sciens ego præ-
 tereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate
 præsumi scientiam. Ad hæc etiam pertinet, quòd ab ipso
 loco absentia iustam plerunq; præstat excusationē: quo-
 fit ut absente patre, filius fami. in iudicio esse possit^u, idē
 non expectato eius cōsensu legitimā uxorē ducet^x. Filiā-
 x l. si nepos. in
 ff. de ri. iur. fa. iudex ex patris absentis bonis dotē accipere iubebit^y,
 de dote eo casu absq; eius consensu filiam agentem au-
 y l. profectia.
 de iur. dot. diet^z. Sed & si consuetudine inductū sit sacerdotiū sine
 alterius consilio conferri non posse, intelligetur dum ille
 sit præsens, a loquin eo absente, libera erit collatio^a.
 a c. j. ne fede
 uacan. in. 6. Qua ratione, & si mulier absq; cōsanguinei cōsensu le-
 ge municipij obligari nequeat, isq; absit, poterit iudex
 decreto suo contractum firmare^b. Sic enim et pupillus
 b Bal. l. turpia.
 §. j. de leg. j. absente tutore hereditatem adit: Et abbas deficientibus
 c l. bonorū. C.
 qui adm. monachis de immobilibus monasterij bonis dissonet, suf-
 ficietq; eius, qui superior illi gradu sit, assensus^d: quod et
 d cl. j. d. reb. ec.
 e glo. c. potuit.
 de loc. in alio rectore receptum est^c. Ex ipso tempore mul-
 ta quoque aliter atque aliter interpretamur, & quan-
 doq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs
 in speciebus contingit. Ecce lex generaliter quenquam co-
 gi inuitum non debere iubet, ut rem suam uendat, & ta-
 men

men caritatis & penuriae tempore ad adiles spectat ut
 annonam urbi sufficiant^f: possessoresq; ceteris a quo pre-
 tio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, pe-
 stilitatis tempore inducta sunt, quae hinc recensere longũ
 esset. Ex diurnitate quoq; temporis, omnis usucapionũ
 atq; praescriptionum materia vires trahit, latius digesta
 quam ut hinc referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore
 toleratus, diuq; impune egit, si ad poenam trahatur mitius
 plectetur, aliquatenusq; subleuabitur, quod eius legis ar-
 gumento admissum est, quae poenam eius temperari man-
 dat qui diutino tempore in reatu fuit^g. Est autem reatus,
 habitus ipse reorũ, cũ squalidi, promissa barba, de salute
 litigant, & rerum suarũ anxij satagunt. Sed & decretum
 actui necessarium ex diurnitate temporis interuenisse
 praesumitur^h, & iussu patris filiũfam. hereditatem ad ijs
 se eadem causa crediturⁱ: Sed & si longo tẽpore fratres se
 paratim hereditatem paternam possederint, uersimile fit
 familiae inter eos diuisionẽ factã^k. Vice uersa, propter ni-
 miam temporis celeritatẽ oritur mala praesumptio: quae
 propter lex priuilegia doctoribus cõcedens de his non in-
 telligetur, qui nec debito tempore studijs operam dede-
 rint nec seruato ordine, sed per saltũ promoti fuerint^l,
 Brutedium nigrũ (inquit Cornelius Tacitus) artibus ho-
 nestis copiosum, & si rectũ iter perageret, ad clarissima
 quaeq; iturũ festinatio stimulabat, dũ aequales, dein supe-
 riores, postremò suamet ipse spes anteceperat: quod mul-
 tos etiam bonos persuadedit, qui spretis quae tarda cũ se-
 curitate, ad praematura uel cum exitio properant. His
 igitur iure illud carmẽ obijci poterit: Tu nimum prope-

^f l. annona, de
 extraor. cri.

^g l. si diutino,
 de poen.

^h l. qui in alie-
 na, de acqui.
 her.

ⁱ l. si filius, C.
 de pet. her.
^k glo. l. pene.
 com. diuid.

^l pen. de ad-
 uoca. di. iud.

- ras, & adhuc tua messis in herba est. Ad supradicta & illud pertinet, quod qui diutius persistere noluerit, & a munere sibi concessio desciuerit, priuilegio legis indignus plerunq; existimatur^m: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini quicquēnio destiterint, ab albo abraduntur, munereq; priuanturⁿ. Nam & in indulgentia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant^o: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est, ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent^p. Quo exemplo & in scholastico receptum est, si uagus, & deses relictis studijs uitam degat, ceu exautoratum ceterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet^q, etiam si loco sui alium substituit, non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque, aduersus eos qui destiterunt innouata sunt, quoniam lex perseuerantes adiuuat, sopitos uerò, & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusatio- nem institutam ad heredem transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit^r. Sic quamuis per litis con- testationem actio perpetua fiat, si tamen iudicio acce- pto quis citra iustam causam supersedeat, tanquam desti- terit^s, frustrarem in controuersiam deduxisse existima- bitur. Nā & è contrario, lex generaliter pœnam impo- nens, in eo qui non perseuerauerit plerunque limitabi- tur. Ecce, qui accusat testamentum ceu falsum, uel in officiosum, eius omni commodo priuatur, nisi incepta li- te destiterit^t. Patronus qui libertum capitalis facino- ris reum
- ^m l. iij. C. de do me. & pro.
ⁿ l. fi. C. de ad. di. iud.
^o l. ne quidem C. de test. mi
^p l. semp̄r. de iure immun.
^q l. qui in col. legio. de exc. tut.
^r l. nā & si. § heredi. de in off. test.
^s gl. c. placuit. ij. § potest. 16. q. 1.
^t l. alia. C. de his quib. ut in d.

vis rerum detulerit, iure patronatus multatur, si non li-
 tem deseruerit ^u. Filius, uel libertus, qui sine uenia pa-
 trem uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto
 multam pendere iussi sunt, nisi tamen amissa lite malint
 maiorum suorum humanitatem experiri ^x. Qui se liti
 obtulit cum non possideret, perinde condemnatur atq; si
 possideret: quod si ante iudicium acceptum pœniteat, &
 se possessorem neget, contrà est ^y. Quisquis reum ad
 uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coë-
 gerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri pœniten-
 tia, nimirũ ante iudicium acceptum, sibi consuluerit ^z:
 nam & generaliter, quoties quis ob mendacium multa-
 tur, si re integra pœniteat uanitatis, absolutionem con-
 sequitur ^a. Propter periculum quoq; quod etiam in mo-
 dici temporis mora uersatur, legis generalitati sepiissime
 derogatur: quapropter etiam si constitutum sit nuntia-
 tionem noui operis, siue iustam siue iniustam, contemni
 non debere, cum tamen periculum in mora est, rectè ne-
 gligetur ^b: præposterè enim hac ex causa nobis agere per-
 mittitur, quod in ea specie apparet, cum testamenti sub-
 scriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum
 allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci ^c. Sic
 quoties mora damnum inferret, non obstante appellatio-
 ne, fit executio ^d. In messium, uidemiarumq; feriis ius
 dicitur ^e. Is quoque qui aliàs rem alienare prohibetur,
 ex hac causa tutò alienabit: ut in herede qui adhuc
 hereditatem adire nondum decreuit ^f, uel qui iam adiit,
 sed fideicommissò restituere iussus est ^g. Sic qui in pos-
 sessione ex primo decreto missus est, uel qui tanquam se-
 quester

^u l. in seruicia
 t's. Spetisse
 de bo. lib.

^x l. quãuis. de
 in ius uoc.
^y l. is qui se. de
 rei uendi.

^z l. in crimina
 li. C. de iur.
 om. iudi.
^a c. j. §. porro.
 que fuer. præ
 mai. cã feu.

^b l. de pup. §. si
 qs. riuos. de
 ope. no. nun.

^c l. si quis ex
 sig. uerfi. &
 si. ff. quæ ad.
 tes. ap.
^d l. si. d' ap. rec.
^e l. eadẽ. de fer.

^f l. aristo. de iu
 re delib.

^g l. mulier. §. si
 hzres. ad tra

- quester depositū fidei suae accepit, fructus distrahet tempore perituros ^h. Sic propria autoritate ei qui cum pecunia mea fugiet manum iniiciam ⁱ, quemlibetq; fugituum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet, quamuis ad iurisdictionem suam nō pertineat ^{lc}, si interim dum praesidem moratur, periculum sit ne euadat. Corn. quoq; Tac. Seditioem, inquit, coeptantes praesenti duorum militum supplicio repressi sunt: iusserat id Memmius castrorum praefectus, bono magis exemplo, quam concessio iure. Et ex eo quoq; restringitur legis regula, quod in tempore res gesta non sit, soletq; dici, Serò sapiunt Phryges: nam & deiectus possessione cum petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes probationesq; conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus ^l, quamuis aliis spoliato soleat concedi, ut suspenso petitorio momenti causam prosequatur, hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare possit, non tamē postquā in causa sua conclusum sit hoc iure utetur ^m. Sic & sententia aduersus procuratorē mutatū lata, efficax erit, si mutationis nō, nisi postquā in causa conclusum fuit, certior sit factus ⁿ. Quo exemplo & illud in confesso est, quolibet tempore uenditori denuntiari posse ut liti adsit, ne res euincatur, dum tamē prope ipsam condemnationem id non fiat ^o. Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum tamen postquam in causa conclusum sit adeptum non proponatur ^p. Ceterum ad haec quoq; pertinent quae propter senium uel uetustatem inducta aduersus communes regulas
- ^h l. si magistra tus . de priuil. credi.
- ⁱ l. ait. § si de birorē. de his que in frau. cred.
- ^k l. si. l. j. col. antepe. de offic. eius.
- ^l c. pastoralis de cau. poss.
- ^m Bart. l. is qui reus. ad si. de pub. iud.
- ⁿ c. auditis. de procur.
- ^o l. si rem. § si. de euic.
- ^p Bar. l. si mater. § eadem. de execu. rei iud.

nes regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia
 sunt, in re dubia, confusisq; testimonijs antiquioribus
 potius credendum esse: è cōtrario patrato facinore cum
 questione exquirendum est, à iunioribus incipi debere ^q I. i. §. j. de
 Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ
 testamenti deponendæ sint, uerius esse ut antiquiorem
 præferamus ^r. Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit
 lex, cæteros antecedit, quem meliora stipendia, uel la-
 bor prolixior fecerit, antecire ^r I. ff. de ff. inst.
 Sente, eius uicem qui in ordine uetustior est supplebit ^s I. ij. C. de off.
 Solet enim antiquioribus pluribus ex causis deferrî: nam
 & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocys ad-
 discant, quod in problematis sectione. xxx. Aristote-
 les attestatur. Propter rerum quoq; usum callidiores ha-
 bentur, unde maior in eis est prudentia, non ita rerum
 affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad
 hæc, & erga deorum cultum sunt reuerentiores, tanquã
 ad eos quamprimum transituri: Vnde & Græcum car-
 men etiam adagio celebre, ἔρφα νέων βδλαίει μείσωρ,
 εὐχαι δὲ νεβόντων. Vota senum, iuuenum facta, & con-
 sulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta sunt, qui-
 bus generalitate legum eximuntur. Præstat enim plerisq;
 in rebus senectus maiorem autoritatē, præstat excusatio-
 nem, præstat maiorē obseruantiam, quæ omnia sigillatim
 referre præsentis nō est instituti. Ex bono quoq; fit gene-
 ralis restrictio uarijs ex causis, quarū potissima quæ ad
 Reipub. utilitatē pertinet. Lex enim quantumuis amplis
 uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publi-
 cæ utilitati obsit: & ideo tali casu nullum crimen incur-
 rit, qui

- ¶ *l. nec dāno, rit, qui rescripto principis non obsequitur^u, licet
 fa. C. de prec. aliā pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune sena
 impe, off. ctutē non uenerabūtur, cum ex hoc publica utilitas læ-
 deretur^x: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus
 ¶ *l. potroris, Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia
 C. de off. rec. immunitatis amplissimis uerbis concepta ad tempus bel-
 li nō protrahentur, cum ex hoc publica lederetur utili-
 ¶ *l. iubemus, tas^y. Sic propter generales priuilegiorū derogationes,
 C. de fac. sã. ea sublata nō intelliguntur, quæ pro publica utilitate ui-
 eccle. gilantibus cōcessa sunt^z. Sic quāuis solus princeps exu-
 ¶ *l. decurio, C. de iul. li. xij* li ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ
 utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet, ut cū
 ueniam se exuli daturū edicit, qui alium exulē occiderit,
 uel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum
 ¶ *l. non oēs, in est^a. Sic lex generaliter seruū manumitti prohibens, de
 fi. de re. mil. eo non intelligitur, cui ex causa publicæ utilitatis id præ-
 ¶ *l. v. si qui, mium constitutū est^b. Sic aduersus legis rationemq; na-
 ad Syll. turalem receptū fuit, ut filius tametsi nō hæres, pro Pri-
 mipili debito teneatur, uxorq; in pignore posteriorē cau-
 ¶ *l. iij. C. de sam habere censeatur^c: cum enim annona militaris apud
 primip. Primipilū resideat, publicè interfuit nullam eius ad diem
 dimensionem moram fieri, & qualemcunq; pro necessitate
 tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq; quæ
 ¶ *Bal. l. j. C. de quod nominatim Baldus^d commemorat, à nobis recense-
 hære. uel act. ri operæpretium non est. Ex hoc consequens est, ut etiā
 uend. propter pacem multa specialiter permissa ostendamus,
 quibus generalibus legibus derogatū est: & ideo potest
 Res publica ciuis sui bona alienare, ut pacē cū hoste redi-
 mat, ressumq; est, ualere fœdus, quo hinc & inde di-
 repta*******

repta inter hostes remittuntur, in eorum damnum, qui-
 bus ablata sunt, si aliter pax fieri nō potuit. Sic & im-
 puberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suaden-
 te pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditū est, filium
 qui patri exuli alimenta præstare cogi potest, si qui ob
 uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione
 non teneri. Et quæ de pace probantur, etiam tunc lo-
 cum habent, cū de euitando periculo, seu offensione (scā-
 dalum Græci dicunt) agitur: quo casu præses nec appel-
 lationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut
 quia latronem manifestum, uel seditiosum, & factione
 cruenta famosum militem deprehenderit: nam & ius-
 sionibus principum impune non parebitur, cum inde
 publica quædam infamia, scandalumq; exurgeret: cum
 generaliter receptum sit dispensationem principis nul-
 lam esse, cum sine manifesto scandalo, administrationisq;
 decoloratione, admitti non potest. Quinimo ipse Roma-
 nus Pontifex, quæ aliàs uiuentiū nemo iudicat, si manife-
 stè tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam male audiat,
 scandalūq; inde oriatur, poterit apud uniuersale conciliū
 accusari, itemq; gradu deiici, quod & frequētius rece-
 ptum est. Nec his diuersum est, quod propter futuri ma-
 li periculum, pleraq; è summo iure remitti constat:
 unde nepti nubenti solus aui consensus sufficit, nec pa-
 ter expectandus est, ne interim dilatis nuptijs dedecus
 aliquod muliebri facilitate subeat. Qua ratione
 & qui in prouincia officium administrat, in ea fi-
 lias suas matrimonio collocare potest, licet in filio non
 idem responsum sit: propter honestatem enim cōseruan-
 dam

Bald. Ang. l.
 bene azeno.
 C. de quad.
 præ.

f ca. j. § si quis
 hominē. de
 pace tenen.
 in scu.

g l. si quis f. §
 quid tamen.
 de iniu. ru.
 h c. si quando.
 de rescri.

i j. d. 7. de illa

k gl. c. spapa.
 xl. dist.

l Dec. cōf. 151.

m l. oratiōe §
 si. de ri. nup.

n l. si quis offi-
 cial. in si. de
 ri. nupt.

- l. ij. §. i. ubi** *dam angustior aliquando fit interpretatio. nam & ali-*
Ias. de in ius *cui honori designatus, ante confirmationem administrare*
uoc. *non debet, nisi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam*
longè absit, ut interim periculū sit, ne ad honorem faciē-
c. nihil. de *tia iura dissipentur & pereāt^p. Propter actus infirmi-*
ele. *tatem iniquitatemq; legis generalitas etiam quandoq; mi-*
nuitur: quapropter confirmatio generalis statutorū ad
c. j. de iure, *rum obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adis-*
in. in 6. *gitur^q. Et constitutio pro contractibus solui centesimam*
l. j. C. de eu- *iubens, ad illicitos contractus non trahetur^r: & qui lege*
nuch. *municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones ce-*
dere, non tenebuntur lege, si actu nullo uel irrito cesse-
Bar. l. filiū. §. *runt^f. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de senten-*
si quis. de *tia, testamento, contractu, instrumēto uerba facit, de ua-*
leg. præst. *lidis utique semper intelligit^r. Sic quod dicitur, ultimis*
l. iij. §. con- *pactionibus priores extinguī, intelligitur si iure ualeāt^u.*
demnatum. *Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens surrepti-*
de re iur. *tia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit^x. Sic fami-*
l. si qs añ. de *liæ eriscundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cō-*
acqui. pos. *muniū diuisio fit, si qua tamen illicitè in his reperian-*
x gl. c. ex teno *tur, ut mala medicamenta, in ea actione non diidentur^y,*
re. de rescr. *nam & de re illicita societas contrahi non potest. Man-*
l. cætera. §. *datum quoq; semper restringitur, ne quid aduersus leges*
mala. fa. cr. *cōmissum existimetur^z. Vnde & filius qui peculio acce-*
l. si procur. de *pto iussu patris negotietur, fœnore uel male artibus*
cond. inde. *quæsitā non præstabit, non enim id factū patris uolūate*
Bart. l. cū o *credibile est^a. Cæterum & leges quæ generaliter aliqui-*
portet. C. de *bus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel*
bo. quæ lib. *ali*

mali futuri quandam præsumptionem restringuntur.

Quo fit ut qui semel ab officio deiectus est, iterum recipi non debeat ^b. Quapropter questor propter sor-

des à munere exclusus, nisi ex certa principis scientia amplius non audietur ^c: quod & in tabellione, itemq; tu-

tores responsum est. Vnde & comes palatinus, cui ex sa-

cro rescripto tabelliones creandi ius sit, ex crimine sum-

motum non restituet ^e. Propter affectationem quoq; fit

huiusmodi restrictio, qd' in eo exemplo apparet, quo pro-

ditum est, priuilegia alicui propter officium indulta, ei

non competere, qui summa affectatione per precum im-

portunitatem obtinuerit ^f: odio enim lex ambitiosos

hæc infectatur, auxietudinemq; omnem damnat. Vn-

de tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen

sit affectatus, non præstabit ^g: quod & ignorantia

admissum est ^h. Idemq; in eo qui ultro absens fuit, ut

excusari posset responsum est ⁱ. Sic & tutor, qui tres

tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non

est ^k: quod & generaliter statutum est in quibuscunq;

causis, quibus tutores excusari solent, ut affectata nō

possunt ^l. Sic Bartolus cum propter pacem generalis

abolitio concessa esset, ea uti non posse respōdit, qui hoc

futurum prævidentes confidentius deliquerint ^m. Huc

etiam afferenda sunt, quæ propter probabilem metus

uel uolentia suspitionem, ex regulis iuris detorquētur:

ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs con-

stitutata est, non seruari posse aiunt, cum probabilis

metus Cardinalibus persuaserit, ut aliò eāt quàm quo lo-

co Pontifex fato functus sit ⁿ. Sic prætor in proximo

D. And. Alc. de uerb. signi. e oppido

b l. nulli. C. de
pala. sacra.

c l. si quis. C.
de cohar

d l. si cui. § i. f.
de. de accus.

e l. ij. C. de ind.
lib.

12 CAUSA

f l. uniuersi. C.
de lega. li. x.

g l. qd' contra. C.
de ince. nup.

h l. si fertus
plu. § si qd.
de leg. j.

i l. & qui da
ta. ex quib.
cau. ma.

k l. spadonē. §
si. de exc. tu.

l. uxori. § j.
de fal.

m Barto. l. j. §
hæc autē, si
quis test.

n c. ubi. § por
ro. de elect.
in sexto.

- oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse non potest^o: nam & propter iustum timorem ommissa appellatio non nocet, eiusq; denūtiatio, etiam si legitime facta non sit, damno nō est^p. Generaliterq; lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit quo minus fiat^q. Exiusta quoque excusatione legum iussa plerunq; temperantur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cetera diffusius pertractanda ociosioribus relinquemus. Et in primis iustus error, uel ignorantia meretur ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idq; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter
- c.** si uero alii sacris ei non interdicetur, qui imprudens in iudicium percussit^r: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit^s: non censebitur receptator, qui ignorabat patratam eadem^t: non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat^u: qua ratione & tyroni delinquenti propter praesumptam militaris disciplinae ignorantiam facilius indulgetur^x: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxae non erit^y: sicut nec ei qui abominato, interdictoq; opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret^z: uice uersa qui exulem nesciens occiderit, praemium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint^a. Et generaliter factendum, ignorantiam facti probabilem excusare, quo minus poenae sit locus^b. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit,

• Cle. j. de fo. compet.

p c. si. de app.

q l. i. omnibus. infra tit. j.

U. causa.

r c. si uero alii quis. de sen. excom.

s l. itē. §. si. q. uirg. de i. iur.

t l. j. de recep.

u d. l. qui contra.

x l. qui cō meatus. de re mis.

y quæst. Bar.

z l. ca. inter. de sent. exc.

a Bart. l. 5. §. utrū. ad Syl.

b l. semper. §. hoc interd.

ctum. quod ui. aut clam.

soluit ignorans rem emphyteoticam esse à iure suo, effe-
 ctu non cadet^c. Sed & cliens, aut emphyteota qui domi-
 num non agnouit, & clientem se uel emphyteotam ne-
 gat, eadem ratione excusari potest^d, dum probabilis sit
 is error. Hæres quoque cum uerisimiliter quid testator
 fecerit ignoret: à pœna quam ille promiserit restitutio-
 ne in integrum liberabitur^e. Senatusconsulto quoq;
 Macedoniano non excludetur, qui filiosfamilâs mutuam
 pecuniam dedit, cum se sui iuris esse ille assereret^f, &
 ita se publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteo-
 ta succurreretur aduersus dominum, qui fundo emphyteo-
 tico manum iniecit, quoniam canõn sibi non soluere-
 tur^g: nam quamuis resolutio iure emphyteotæ propter le-
 gem contractus creditores excludantur, æquitas tamen
 suadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphy-
 teotæ locum reponat, cum uerisimiliter ipsi si negligen-
 tiæ debitoris admoniti fuissent, ut pignoris ius conserua-
 rent, de suo satisfacissent: quod ex factõ Alexander re-
 spondit^h, et iniquum nobis uisum non est. Sed & eadem
 ratione aduersus præscriptionem domino succurreretur
 cum iustè ignorauit rei se præscriptæ dominũ esse: quod
 etiam in xl. annorum præscriptione receptius estⁱ.
 Filius quoq; quem ignoranter habere se nesciens testator
 præterierit, nec legata quidẽ soluet^k: hereditatis quo-
 que transmissio ab eo qui probabiliter sibi delatam igno-
 rauit, in heredem fiet, decretoq; prætoris illi providebi-
 tur^l. Sed & miles qui nescius filiũ præterijt, nequaquã
 exheredasse eum censebitur^m. Lex quoque alienatio-
 nem rerũ quæ fideicomisso subijciuntur prohibet, nõ ob-
 seruabitur,

c glo. l. ij. C. de iur. emph.

d ca. si uassalus. si defecit. fue. cõtr.

e l. cum filius. § in hac. de uerb. f l. ij. C. ad ma ccd.

g l. lex uecti. gal. de pig.

h Alex. consil. 45. in. 5.

i Bart. l. j. § si quis aut. de iur. act. priu.

k Bart. l. filio præterito. de iur. rup.

l l. pantonius. de acq. hæer.

m l. militis co. § miles de testa. mil.

- seruabitur cum haeres iusta ignorantia fidei nihil commissam fuisse crediditⁿ. Defectus quoq; iudicis iustā praestat à lege generali recedendi occasionem: quapropter poterunt decuriones propria autoritate manus ei iniicere, quē curiali fortunæ adstrictum contendant^o, si praesidis adeundi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter cōstituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, ppria autoritate illatā iniuriā ulcisci fas est^p. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post ali- quod tempus propria autoritate praedonem deturbabit, si praeses absens proponatur^q. Sic uacante Roma Imperatoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est^r. Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt^s, & si qua similia. Ceterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utilitatem alienæ praefert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit qui se plus diligit ullū. Μισῶ (ait Euripides) σοφιστὴν ὄσις ἄκωτῶ σὸ φός id est. Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur adusq; certum tempus domum tibi locauerim, si interim in usum meū ea mihi sit opus, potero te eiicere^t. Quamuis procurationem rerum tuarum ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarū curam deprecaborⁿ. Quamuis ex lege lapides, uel materiam, quæ in agro meo sit uedere cogar: si tamē ea mihi usus sit, nulla me ratio^x coget, ut alienum commodum proprio preponam. Sic & cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit^y: non enim thermis: non nymphæis*
- g* l. in §. si. de leg. ij.
o l. generali. C. de cur
p l. nullius. C. de iudi.
q l. si alius §. bellif. quod ui.
r c. licet. de fo. comp.
s l. ubi. de cur. dat. ab his.
t l. ædē. C. loc.
u l. filius. fa. §. si. de procur.
x l. uēditōr §. si. cō. præd.
y l. si qs. ij. C. de aquædu.

nymphais, aut balneis ex diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & cōsuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cādēdi, uel pecora pascendi habet restringitur, quatenus in usum suū dominus nō indigeat^z. Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tuō omittet^a, nā & qui non nisi quatenus facere potest cōuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus est^b: & qui aduersus quemcunq; hominē patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit^c. Excusandus & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patrēfam. in ius uocant^d, nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cū procurationis uel tutela muneri deseruientes inofficiosum testamentū dixerūt, tametsi nō obtineant^e, legato eis in tabulis sibi relicto nō priuabuntur^f: unde & si in accusatione huiusmodi ex cā instituta succūbant, non tamē calūniā notā subibunt^g: nam & qui iussu testatoris aliquem manumittit^h, qui legis imperio obsequens facinorosum cepit, prēmio nullo dignus estⁱ, cū muneri imposito uterq; potius rectē defunctus dicatur, quā sponte adactum rē prēmio dignē uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriae sententiae exceptione reiici, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendatⁱ, si uero alij iurisdictionem mandare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum enim hūmanis in actionibus plurimū consensui tribuatur, qui ex necessitate agit,

z Io. And. c. dē lecti. de arb.

a l. licet. de arbitr.

b Rom. l. maritū sol. matr.

c c. petitio. de iureiur.

d l. quæsitū. de in ius uoc.

e l. aduersus. §. j. de inoff.

f l. mater. C. de calum.

g l. proxime. de ritu nup.

h d. l. §. Sutrū ad Syl.

i c. inter dīte. de si. infr.

- k** l. cum fidei. non ideo consentire^k existimatur, quare nec poena spon-
 de fid. lib. te delinquentium plectetur. Sic qui adigente fame propter
 necessitatem furtum facit, laqueo non praefocabitur, tametsi
l c. si quis. de municipij lex generalibus uerbis coepta sit^l. Sed et mul-
 fur. ta propter necessitatem conceduntur, quae alias prohibe-
 tur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinam domum,
m Inno. c. cum ec uel sacram turrim munire, et eis pro pro pugnaculo uti^m.
 clesia. de im Eadem ratione et in ecclesia fas erit hospitem recipereⁿ,
 munit. eccle. reⁿ, et baptismi sacramentum etiam a seculari conferri^o,
n xlij. dist. nulli. ex necessitate enim lex permittit constitutos a iudicibus
o c. sanctum. de ordines negligi^p. Vnde et res prohibita alienari quando-
 consecra. di que propter necessitatem distrahitur^q: et iudex qui me-
 stinct. iij. rum imperium, seu gladij ius alteri demandare non potest,
p Bar. l. cum na propter necessitatem tamen iure substituit^r. Sic et spu-
 marchorum. rum imperium, seu gladij ius alteri demandare non potest,
 C. de nau. q
q l. ij. C. de pa. propter necessitatem tamen iure substituit^r. Sic et spu-
 qui fil. rij et ignominia notati homines, quandoque propter neces-
r l. placet. C. sitatem ab honoribus non reijciuntur^r. Sed et quoties lex
 de peda. iu. consensum aliquorum requirit, etiam eis incosultis, si ne-
s l. eos. l. spu cessitas subsit, recte agitur^r, quod pluribus exemplis a re-
 rij. de decu centioribus productum est^u. Allud tamen sciendum, quae ne-
 rion. cessitate suadete constituta sunt, ea cessante aboleri: quo-
t l. tutor q re, niam quod contra regulas iuris pro necessitate statuitur, }
 pert. de ad, solum sibi locum uedicat quatenus subsit necessitas^x. Sed }
 mi. tut. }
u Feli. c. cum ac }
 cessissent. de }
 constit. }
x l. senatus. de }
 off. praef. }
 }
y l. si fideius, cere potuerunt^y: quapropter Agareni milites eo praetex-
 for ff. qui sa, tu quod a principibus suis praeter furandi impunitatem
 tisd. cog. alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt, quis
z Ang. l. ij. S enim eos compulit ut talem militiam sequerentur? quod
 cu in eade. }
 ff. ad. l. tho, } et Angelus scripsit^z.

ANDREAE

ALCIATI IURISCI.

de Verborum Significatione.

LIBER II.

VPERIORE LIBRO, QVO
à nobis de eo intellectu tractatū
fuit, qui ex proprietate sermo-
nis assumitur, potuit & quid-
nam improprium sit, quod Græ-
ci ἀκυροῦ dicunt, cognosci: nimi-
rū ut impropriū dicatur, cū quā-

que rē nō suo nomine appellamus: quo vitio Tyronē suū
M. Cicero epistolarū lib. xvi. arguit, qui valetudini fide-
liter inseruiēdo scripserat, quod aduerbiū alieno loco po-
sitū, ut impropriēdictū ipse nō probat. Illud etiam impro-
priū cēseri uulgò traditur, quod cū aliqua adiectione,
nō autē simpliciter profertur^a, ut cū fratrem patruelem dicitur,
cum patruū magnū: quapropter in lege municipali
quæ fratrem, uel patruum matri præferat, huiusmodi uo-
cati non intelligētur^b. Sed quid in sorore, quam uterinā
appellant? & propriē sororem esse, cum in secundo gra-
du sit, receptius est, quæ uterina non propter impro-
prietatem, sed ratione differentiæ dicitur^c. Sicut & pro-

^a Bar. S. quæ-
sitū. l. l. lucr.
de leg. iij.

^b Doct. l. i. C.
de suc. ed.

^c Socy. confil.
25. in iij.

c 4 nepos

nepos & proauus propriè nepos atque auus est, quoniã præpositio illa ordinem, non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim propriũ sit quod uni soli conuenit, non caret abusu q̄ latiore uerbo id designat, quod peculiari uoce dicendũ erat: ut cum lex iulia quod adulterium est, stuprum di-

- d l. inter liber-
ras. de adul.
e l. ij. de offic.
procur. cit d, uei cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconsu-
lem tam liberi quam serui: quod enim ad liberos attinet
manumissio impropriè dicitur ^c. Sed & cum emphyteo-
ta, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se
f l. j. si ag. ue-
ctig. ⁿ dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè
dominium est, quod directum uocamus ^f. Illud tamen du-
bium non est, sub genere suo quamlibet speciem propriè
comprenderi, quod a nobis alibi diffusius explicatum est.
g l. non aliter.
de leg. iij. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uer-
ba secundum proprietatem intelligenda non esse ^g: quod
tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctan-
dum. Quorum ille amplissimus, quando subiecta mate-
ria aliud suaderet, ut cum dominus remissionem colono
h l. si vno. loc. ob sterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur ^h, intelligetur
enim potius transactum, & ideo subsequuta ubertate re-
petetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipula-
tus, secundum contractus naturam intelligetur, ut si uen-
ditor dominus non sit, sufficiat translata usucapionis fa-
i l. si stipu. de cultas. ⁱ Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit ut
usur. aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco
k l. in sil. de præscr. uer. prescriptis uerbis agendum erit ^k, semper enim subie-
ⁿ ctæ materie ratio quid ferat perspicendum est. Consti-
tuo

tuo Titium syndicum meum, cum procuratorem debuisset dicere, nihilominus erit procurator: idem si subdituo dixissem¹. Sic monachus cum in professione sibi reseruati proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto pretio fundum in emphyteosim me tradere dicam, non emphyteosis quæ modo precio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum foenerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed restitutionem censi^m. Alius est casus quo uerba improprie accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumusⁿ, & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mente uendit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit redditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cū dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficet quod naturaliter tantum debebatur^o: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solum dicant, se assignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad XXV. annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur^p. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filius familiæ defun-

ⁿ
 & Syndico

1 Feli. c. intam
 tū. de sym.

ⁿ
 & emphyteosi

m Bal. l. fin. C.
 de usur.

n l. si tibi,
 si cer. pet.

o l. qbus. & do
 minus. de cō
 di. & dem.

p Ang. l. ij. C.
 de cōar. tu.

- eto patre qui hereditatem sibi delatam adire se dixerit,
 immiscuisse ei se censebitur^q, quoniam ut actus ualeat
 fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sume-
 tur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic
 et cum aliquis Titiam et suos instituisse, de filiis intel-
 lexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam es-
 sent: licet enim filii, sui heredes proprie sint, qui in pa-
 tris manu ex lege XII. tabul. erant, tamen ne substitu-
 tio corruat, etiam suos heredes in foemina intelligimus,
 quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest^r. Sic
 pater filium et nepotes instituens ordine successiuo
 contra naturam coniuncte instituisse uidebitur, tanquam
 id fecerit ne se uiuente mortuo filio praeteritione testa-
 mentum rumperetur^t. In sententijs quoque iudicium fit eadem
 interpretatio: unde si alij fundus, alij usus fructus adiu-
 dicatus sit, non erit usus fructus communicandus, ne ui-
 deatur id iudicatum quod in iudicis mandato non conti-
 netur^t: qui enim familiae erciscundae disceptator assu-
 mitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum
 proximum agnatum iudex tutorem se dedisse in decreto
 asseruisset, respondit Bartolus, dedisse, id est, datum con-
 firmasse intelligendum^u, in libellis uero iudicialijs hu-
 iusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium
 intentione soleant declarari^x, quod et in testimonijs
 receptum est^y. Fit enim semper interpretatio, ne discor-
 des et periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicem di-
 cta uideantur: semper enim etiam in quacunque materia re-
 pugnantia huiusmodi excludenda sunt, et scripturae scri-
 pturis concordanda, et si qua diuersa, uel discrepantia ui-
 dentur^z.

q l. si qui pu-
 tar. de acqui-
 ren. h. er.

r Guid. Pap.
 dec. 548.

s l. gallus §. j.

t gl. l. et puto.
 in princ. fa-
 erciscu.

u Barto. l. j. C.
 de neg. gest.

x l. si quis in
 tentione. de
 iud.

y c. cum tu. de
 testib.

dentur, conciliari inuicem debent^z. Sed & ne elusoria^z dispositio reddatur, uerba improprie accipientur, quod ea specie constitutum est, cum Rom. Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit, licet enim ciuitas proprie solum intelligitur quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiam de suburbij actum credetur^a, alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratio ne usu syluæ legato, Hadrianus constituit usum fructum deberi^b: quia nisi liceret legatario cedere syluam, nihil ex huiusmodi legato cōsequeretur. Idem cū qualitas personæ à proprietate uerborum nos recedere suadet, ut cū pater filio pro falcidia sua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito^c: nam & si uir imperitus quicquā dixerit, nō proprie, sed crassa Minerua, accipiendum erit, quod maxime in his obseruandū, qui uulgari, & simplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt^d. Sic seruus qui sibi licere possidere stipulatus est, de simplici detentione, nō autē ciuili possessione intelligetur^e, quod etiā ad testes productum est, qui de his testimonium perhibēt quæ uiderunt: nec possessionem quatenus iuris est definire sciunt. Ex absurdo quoque ut euitetur impropria significatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur semper ita legem interpretandam, ut absurda non tolerentur^f. Quapropter lex eum qui furti pactus sit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur^g, id quippe inhumanum esset. Sic ubicunq; uerba legis ad absurdum trahi possunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniā tali casu non uideatur hæc fuisse legis mens^h. Sed & in edicto prætoris

quo

l. fina. C. de eden.

c. si ciuitas, de sen. exc

b l. ditus, de usu.

c Barto. l. i. ad leg. Falc.

d glo. l. quoti. es. fa. etc.

e l. stip. ista. §. hi qui. de uerb. obi.

f l. nam. absur. dū. de bon. lib.

g l. furti. §. pactus. de infam.

h l. scire. §. 2. l. iud. de exc. tut.

- quo parentes sine uenia in ius uocari nequeunt, parētes non propriē tantum usq; ad tritauum, sed omnes in infirmitū accipiemusⁱ, quoniam hoc honestius esse lex ait, & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem quæ uitio caret^k, censeari ambiguum uocem quæ propriē unum, impropriē aliud significat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum sit, nunquā legem ita interpretādam, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat^l. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hāc partē edicti habere nōnullas reprehēssiones^m, decreto itaq; ista temperari debebunt, & quæ sequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationē uerbis impropriē acceptis, quoties de mente uerissimi cōstat, quæ ex cōsuetudine patrisfam. uel loci in quo uersatur, potest deprendi, itēq; dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde subsequunturⁿ: idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat: nā sicut uerba generalia ex quā plurimis à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusuū intellectum fieri non potest) ita etiam impropriē accipiuntur. Sed nunquid ut uerissimi menti obsequamur, poterunt uerba non solū impropriē, sed impropriissime quoq; accipi? Et Aret.^o Iasonq; negant, maxime improprietatis rationem ullam esse: quapropter si testator dixerit se filijs pupillis suis talem curatorem dare, non existimabitur datus tutor^q: nam & si quis fundū leget, cuius solus ususfructus ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur^r. Sed tamen in contrariam sententiam frequentius
- ⁱ l. iij. §. j. de in ius uoc.
- ^k l. in ambigua. de ll.
- ^l l. si §. in com. put. de iure delib.
- ^m l. Saluius. de leg. præst.
- ⁿ l. si ser. plu. §. fin. de leg. j.
- ^o Aret. l. a Titio. de uerb. sig. tit.
- ^p l. si. quod. tit.
- ^q l. tutores. §. j. de admin. tut.
- ^r l. quod. re. §. j. de leg. j.

tius itum est, ea in specie quādo pater filiae relinquit pro sua falcidia, impropriissime enim de legitima iure naturae debita intelligitur^f. Idem cū quis dicit se legare monumētum intelligitur ius mortuum in illud inferendi^m. Cum pater se filiae relinquere iure restitutionis dixit, de institutione intelligiturⁿ, nam non omnes sciunt uerbo instituendi uti, unde satis est, si id quoquo modo enuntient, quod æquè polleat. In instrumento mandati dictum erat, dominum cōstitueret Titium a sinū ad defendendū causam, respondit Hostien. procuratorem rectè constitutum uideri. Quo argumēto cū executor in testamēto adiectus esset his uerbis, Titium dilapidatorem bonorum meorū esse iubeo^x, respondit Baldus sufficere, nam & testator qui legatū reliquerat donec filius in tutelam suam peruenisset, non de XIIII. āno, sed quinto & uigesimo etiā per summam improprietatem intellexisse creditur^z. Accedit his quōd etiā nutu legata, uel fideicōmissa relinqui possunt^a, quantō magis quomodocūq; conceptis uerbis poterunt^a. Quo fit ut qui sibi ipsi legare se clientulū dicat, absoluisse à clientele iure (uassalitiū uocant) hominē censeatur^b: & qui filium suum uiuum, & mortuum Sempronio legare se dicit, in uita tutorē Sempronium facere, post mortem illi substituere credatur^c. Vir locuples qui paupertatem suā Titio relinquere professus sit, de uniuersis facultatibus intelligatur^d. Nec me mouent quæ in aduersam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non suberat, uel error profertentis in aperto erat^e, ut meritō aliud constituendum necessario fuerit. Nam & si uerbis utamur, quæ salua ratione Latini ser-

f d.l.j. ad leg. Falc.
t l. monumētū C. de leg.
u Bald. l. si cū āte. C. de donatio. ante nupt.

x Taf. d. l. infra lam de præ. scri. uerb.

z l. cū filio de leg. iij.
a l. nutu, de leg. iij.

b l. cetera. & qui ab hosti. de leg. j.
c Socyn. l. qui duos. de reb. pub.
d l. Lucius. & heredū. ad Treb.

e l. iij. de l. j.

monis

monis alium casum non comprehendunt, non est dubium

- § 1. Plautius, de auro & arg.
 § l. si. ad treb. pareat ea praevalere debet, praesertim cum de rustici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda voluntate agitur. Nam & sacerdos qui in sacri lauacri mysterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia spiritalis sancta, Christianum rectè baptizasse aestimatus est h.
 § c. retulerat. de consec. dist. 4. Quid si sermone aliquo usus quis proponatur, qui ex obsoleta tantum antiquorum observatione sustineri pro idoneo possit? Et eius rationem non haberi duobus exemplis patet. Alterum cum est, tabolenusi ueste, mundo, ornamentisq; muliebribus legatis, omnem uestem, & mundum deberi respondit: quia illa demonstratio, muliebria, neq; uesti, neq; mundo, applicari salua ratione recti sermonis potest, & tamen ex Non. Marc. constat ueteres mundum etiam uentro genere dixisse. Lucilius: Legauit quidam uxori mundum omne. Alterum est, cum filius ceterum testator reliquisset, etià de filiabus actum Vlp. scripsit: quia filiorum appellatione, etiam foeminae continentur, & tamen ueteres datiuum casum non filiabus, sed filijs dixerunt, quod exemplo Naeui, & Plauti Priscianus ostendit: ut appareat non ex eo quod masculinum concipiat foemininum, sed ex proprietate sermonis sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam ueterum declinationem neglexisset: affectatus enim hic loquendi modus Iureconsultis nostris¹, sicut & ceteris prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria tenco magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam commentarij

inculto.

§ l. si quis ita, de test. tut.

§ l. ij. §. post. hos quosq; de orig. iur.

mentarij

mentarij pleriq; extant, his uerborum foetoribus penitus immersum, cum Mediolano Bononiam esset iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxisse, deinde remisso equo, per literas Veterinarium certiore fecisse, ut in tale diuersorium iret, equum suum accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum non intellexisse assereret: integramq; lapsi temporis mercedem petebat, eius epistolæ uerba hæc erant: Pegasus qui me tollit succussit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretumq; ex eo tempore præcido. Quæsitum est, uter æquiores causas haberet, & eorum consensu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literato-
rem cõdemnari, qui ignobili huiusmodi sermone uti non debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur possit^m, alioquin huiusmodi testationes dammum ei nullum inferre. Quapropter Romanus homo qui ad Græcum scribat, non Latine, sed Græcè conceptis uerbis uti debetⁿ. Sed an quod de improprio sermone diximus, etiam in ficto obseruandum erit? & si fictus casus non solum ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex que ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberato obseruabitur, cuius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu anuli aurei, indultum à principe sit^o. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalè reliquerit, beneficio principis natalibus restitutum^p. Sed & ciuibus à Republica cõcessum,

*necesse est fuitas
licet degramatio*

^m Saljenationis. in auth. de non alie.

ⁿ l. j. de excus. tut.

^o l. cū ex oratione. de excus. tut.

^p Bar. l. si is q. pro empt.

- sum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues sint, quantum sit tamen eorū respectu quæ ab ipsa Republica proueniunt ^q. Sic si lex municipij ad duumviratum neminem admittat nisi sit originarius, alienigena quoq; recipietur, qui ius ciuitatis hac formā impetrauit, ut pro originario ciue habeatur ^r. Sic lex quæ in herede loquitur ut hereditatem adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoq; possessore locum habet, qui & effectu, & nomine pro herede habetur ^t. Sed si respectu nominis solū sit æquatio, tunc aliud dicendum est, ut in filiosa. quem lex dominum interpretatur, etiam uiuente patre, nō intelligitur generali dominorum appellatione de eo actū. Sed & si censoria lege cautum sit, ne uniones, aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis, & superpositijs non existimabitur uetitum ^u. Theodosij tamen constitutio quæ uellera sacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet ^x: sed id propter existimationem hominū receptum est, & ne facile rebellibus esset tyrannū imperatorie maiestatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcelino constat: qua ratione Andr. Siculus cum lege artificū caueretur, ne peregrinos pānos præter quā coccineos habere liceret, excusari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quod si alicui relictum sit cum legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debetur, tamen si ueniā ætatis impetrarit ^z: is enim licet in his quæ à principe proueniunt omnino pro maiore habeatur, quātum tamen sit ex testatoris uolūtate aliud est, qui cōsiliij maturitatem in eo spectauit, quæ à natura, nō à princi
- q Bar. l. si maritus. §. legis. de adul.
- r Bar. d. l. oēs. popul.
- s l. i. §. bonorū. ad Treb.
- t l. in suis. de lib. & posth. Bar. l. sciendum. qui factifid. cog.
- u l. j. §. hoc autē. de fonte.
- x l. iij. C. de uest. olob.
- y Barb. cons. xxix. ii.
- z l. si C. de his qui uen.

à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus ni fal-
lor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanā
dare, uocabulis, nominibus ué barbaris nō potes, quòd ea
à naturali ciuium usu uim, atq; proprietatem accipiant.
Quid rursus si nō ratione nominis, sed solū effectu æqua-
tio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet,
et regula est: *Quæ de casu uero disposita sunt, ad fictum*
quoq; extendi^a: quoniam fictio ueritatem imitatur, et
æquè ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quòd lex Aquilia
quæ datum hero, id est domino, damnum resarciri iubet,
etiam quod hereditati iacenti illatum est ulciscitur. ^b
Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico no-
tans, in eis quoq; qui fictè cōdemnati sunt locum habet, ^c
ut quia quis sit confessus, quem lex pro condemnato ha-
bet. S. C. Macedonianum in Republica quoq; obseruabi-
tur, quæ filio fami. mutuam pecuniam dederit ^d, et tamē ^d
Republica fictam personam sustinet ^e. Sic leges pleræq;
pœnales, quæ facientem gladio insequuntur, etiam de eo
intelliguntur, qui per alium facit ^f. Qui pecuniam à reo
petere arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec à fide-
iussore quidem eius petet ^g. Non tamen regula huiusmo-
di perpetua est, sed pleræq; habet exceptiones, ut cū di-
uersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet: ^h
quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nō
poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio ⁱ, id enim do-
nationem contineret, de qua huiusmodi mandato nō cen-
setur actum. Sic S. C. Trebel. de herede uerba faciens, in
fideicommissario locum non habet ^k: nec enim per fi-
deicommissarium tabulæ testamenti, sicut per aditionem

^a l. ff. de mag.
con.

^b l. liber. j. § ff
seruus. ad. l.
Aquil.
^c Bart. l. icūs,
de infra.

^d l. nihil. ad
ma.
^e l. mortuo. de
fid.

^f l. diuus. de
fal.

^g l. aduersus.
de arb.

^h l. illud. de pe-
tit. hered.

ⁱ l. non abstru-
lit. C. de no;

^k l. j. § deniq;
ad Treb.

D. Andrea Alciati de uerb. sig. f heredi-

- hæredis sustinentur: nec tamen negari potest, quim fidei-*
commissarius effectu censeatur hæres^l. Eadem ratione
edictum prætoris, ei qui negotia alterius gesserit actio-
nem eo nomine promittens, locum nõ habuisset in eo qui
hæreditaria negotia gessisset, nisi & id prætor expressim
cauisset^m: qui enim uiuentis negotium curat, affectione
quadam motus uidetur, quæ ei obesse non debet. At qui
hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam
ex obsequio laude dignus, quàm ex curiositate quadã ni-
*mia reprehendens*ⁿ. Non procedit prædicta regula etiã,
quando uerisimile est id actum, ut in casu uero tantum
dispositio perficeretur: Veluti cum quis iurat se solutu-
rum, non poterit id compensare quod eo tempore sibi
debeatur^o: quod si ex noua causa incipiat deberi, aliud
fortè esset, quod Bartol. sensit^p. Sic cum uerba persone
inhærentem qualitatem respiciunt, apparet id actum, ne
per alium fiat^q: unde & initiatus qui publicè macellum
uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coër-
cebitur, si per alium exerceat^r. Sic & lex collegij eum
qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non in-
telligetur illi notam inferre, qui ipse mercimonijs nõ præ-
fuit^s, quamuis seruorum institorumq; opera ea in re
usus proponatur: nam & M. Crassus, haud dubiè Roma-
norum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum
opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censeatur
autem personæ qualitatem respexisse, cum natura rei
hoc suadet^t, uel cum uerba hoc exprimunt, ut si dica-
tur: Personaliter, per se proprijs manibus, ipsemet, & si
qua similia^u, quamuis huiusmodi uerba non ad eò effi-
cacia
- I l. postulãte. ad Treb.
 m l. iij. §. hæc uerba, de ne go. gest.
 n glos. l. culpa, infra tit. j.
 o c. ad nostrã, infra de iure iur.
 p Barto. l. am. plus. rã ra. ha.
 q l. iij. §. si pc. quod quisq; iur.
 r Cle. j. de uita & hon. cler.
 s l. humilẽ, C. de inc. nup.
 t d. l. iij.
 u l. iubemus. C. de erog. mil. an.

cacia sint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præua-
 leat^x. Sic & testator apposita conditione, si hæres si-
 ne filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis
 decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subse-
 quens matrimonium, uel per rescriptum principis, ius-
 sti filij effecti sunt, quia illa uerba naturam respiciunt,
 non legis fictionem^y. In materia quoque stricta, & quæ
 ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi inter-
 pretatio: quapropter Rom. Pont. si beneficium quod
 morte uacauerit conferri tibi mandauit, isq; sacerdos
 non mortuus sit, sed aliàs priuatus, exautoratus ue,
 mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum,
 non de ciuili præsumitur^z: huiusmodi enim gratiæ ad
 beneficia angustè accipiuntur, nec in eis licita est exten-
 sio. Sic Iustiniani constitutionem^a, aduersus eos latam,
 qui rei alienæ uacuum possessionem occupent, receptius
 est in eo non obseruari, qui rem hæreditariam occupa-
 uerit: hæreditas enim improprie uice personæ fungitur.
 Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet
 publico præconio, proscriptioneq; certis locis diuulga-
 ri, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamli-
 bet personam, etiam si uniuersitas esset, excludi. Respon-
 dit Raph. & Ias. ^b hæreditatis iacentis illabefacta esse iu-
 ra: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem,
 quo sex mensium præscriptio aduersus iuris cõmunis re-
 gulas inducitur, tum quòd hæreditati ipsi negligentiam
 imputare nõ possumus: quòd si eo casu lex iuberet, ut qui
 cunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud ostēderet, putarē
 excludi hæredem, is enim ius ad rem habeat, nempe ius

x l. diuus, de
fal.

y Alexā. con-
sil. 5. in 7. c.
innotuit. de
elect.

z c. susceptus,
de resc. i. 6.

a l. fi. C. unde
vi.

b, Ias. l. si is qd
pro emp. 7.
not.

- adeundi, quo rem consequi potuisset ^c. Et ex his consequens est, ut leges municipales, si correctoriae sint, uel limitatoriae, ad casum fictum non trahantur, idque uulgo receptum est: cum enim haec interpretatio ex extensione fiat,
- c** l. inde §. idē ius, ad leg. Aquil.
- d** Imol. §. & quid si tantum.
- e** Roma. cōsil. 456.
- f** Bar. l. si sic, de verb
- g** l. si cō dote, sol. matr.
- h** l. ex ea §. in sulā, de ver.
- i** l. actione §. pub. pro so.
- k** l. j. in fin. de contra tabu.
- l** l. deo nobis C. de epif. & cler.
- m** Bar. l. cū pauper §. hære, dit. de leg. ij.
- n** l. intercidit, in fi. de con. di. & demō,
- in his nullum esse extensioni locum constat ^d, nisi in casibus quos infra loco suo attingemus. Qua ratione nec in poenalibus, odiosis uel casus fictus comprehendetur: ^e idem si dispositio taxatiue concepta proponatur, ut cum quis se pro facto suo tantum obligauit ^f. Idem in dispositione hominis dicendum, cum casus fictus sub uerbis comprehendi non potest ^g: qua de re diffusius sequenti libro tractabitur. Et ex his quoque ardua illa quaestio finiri potest, an appellatione mortis, de morte quoque civili accipimus, in quo regula est, non accipi ^h, quia uis uerborum talem sensum non patitur. Si tamen mors civilis omnino eiusdem effectus, quo ad id de quo agitur, sit, tunc ex interpretatione de ea quoque actum censebitur. Vnde si sit dictum, societatem morte finiri, etiam publicatione finietur, ⁱ & sicut mortuus non impedit, quo minus sequens agnatus proximus sit, ita & deportatus ^k. Et pactum de dote in casum uxoriae mortis lucrifacienda, etiam in eum casum intelligetur, cum in religiosum monasterium secessit, ^l nec enim uerisimile est uoluisse maritum hoc casu expectare, exigendaeque dotis moram pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quae indiuiduae uitae consuetudinem contempsit: sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorum religiosorum albo se professus est, qui omnino ex instituto suo sint incapaces ^m. Idem in his qui in metallum damnati sunt, & serui poenae fiunt: ⁿ

nec enim speratur fore, ut hi unquam liberentur, ut merito eorum intersit mortem expectare, unde seruitutem illam morti comparamus^o: & si fortè accidat ut indulgentia principis restituantur, iam non illi, sed alij, nouiq; homines existimantur.^p In deportatis uerò spes hæc restitutionis non omnino extinguitur, eorumq; interesse existimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo respõsum est, qui post mortem grauatus erat fideicommissum restituere^q: possidebit enim post publicationem fiscus, donec morte extincto reo, dies fideicommissi uenerit. Cæterum in casibus quoq; quibus permissa non est extensio, sed uerbis statueretur, nunquã appellatione mortis de ciuili intelligimus, ut in Pontificis Romani gratia, qua in casum mortis mādatur alicui prouideri, sacerdotiumq; conferri^r, in his enim præterquã si motu proprio indultæ sunt^s, fit stricta interpretatio. Et hæc quod ad improprietatem, fictioneq; pertinet, hæctenus. Ex usu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is cõmunis loquendi usus proprietati quoq; uerborum præualet, dũ tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium est, ex autoritate doctorum, propriã quoq; t significationem duci^t, quantaq; eius uis sit, ostendit Cicero, qui quandoq; usum optimum magistrum appellat, quandoq; omnium magistrorum præcepta superare asserit. Horatius quoq;: Multa renascetur quæ iam cecidere, cadentq; Quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, Quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Quintilianus lib. i. cap. 5. Autoritatem, inquit, sermonis consuetudo superat. Et inferius: Cõsuetudinem

o Lex factio. §. si quis rog. ij. ad Treb. l. j. §. filius, ad Tertul.

q l. statius. §. si. de iur. iur.

r d. c. susceptu, de rescrip. s Cle. ne roma ni. §. sane, uerli morie te. de elect.

t Bar. d. l. oēs; Pop. iij. q.

sermonis, uocabo consensum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non solum uerborum communium uerae & propriae significationes usu mutantur, sed legum quoque ipsarum iussa tacito consensu obliterantur. Bartolus^u, tamen, quod ex communi usu dicitur non esse ex propria significatione asserit, sed potius ἐσχηματισμένον seu ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi immutari nequit^x. Et ideo existimauit Saly. cum lege municipalis caueretur, uerba ex propria significatione accipi debere, in ea intestatum non censi pupillum, qui etiam si uoluisset testamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi usu, non ex propria significatione est^y. Addunt alij, idem esse si lex mandet uerba nullo extrinsecus addito intelligi^z. Sed in hac ego sententiam minime iuerim, qui supra ex opinatissimis scriptoribus ostenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta nisi ex hominum usu? Si quidem uetustissimam linguam Chaldaeorum seu Hebraeorum fuisse constat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cum apud Assyrios inuentas litteras, & in Aegyptum per Mercurium, in Graeciam per Cadmum Phoenicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorum consensu traditum sit. Id & eo argumento Eusebius Caesariensis confirmat, quod literarum nomina apud Hebraeos, suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, & c. cum apud alias gentes nihil significant, solumque quaedam in his peregrinae linguae imitatio appareat,

ii in l. labeo de sub. leg.

x l. ij. de usufr. ca. re.

y l. ij. de suis & leg.

z Feli. in proe. decr.

reat, ab eo sermone alij orti, ex usu & consuetudine, vim, augmentum, naturam suam receperunt. Quapropter nequaquam credendum est, naturalem rei significationem non posse populi autoritate imminui. Nec uerum est figuratum huiusmodi sermonem dici, cum contrapotiis is figuratus sit, qui præter usum accipitur, unde *ἔκτρωμα* figura, quam abusum Latine dicimus. Arbitror igitur etiam in statutis municipalibus, & quacunq; alia materia communem hunc usum obseruari debere, ex quo consequens est, ut licet appellatione bestiarum solummodo feræ contineantur ^a, ut leones, ursi, pantheræ, tamen propter communem usum omnia ^a etiam domestica comprehenduntur ^b. Sic in testimonio quod quis possederit, intelligitur, id est detinuerit. Sic in statuto Titii & omnes de eius domo eijciuntur, etiã naturales filij eijciuntur. Sic arma ex cõmuni usu hodie dicimus, etiã iurecõsulti definitione explosa ^c. Sic testator uxorẽ suã usufructuariã, dominã moderatricẽ relinqũes, de solis alimentis, & solita prerogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significant, tamen ex usu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem, nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablati præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, nõ tenebitur: quia uulgò nõ dicimur gauisi, nisi ea re quæ in nostram utilitatem peruenerit. Sic lex poenam constituens ei qui rem alterius acceperit, non solum de re aliena iure dominij, sed etiã propter simplicem possessionẽ intelligitur ^d: idq; propter communẽ usum. Declarãda tamẽ hæc est conclusio quibusdã modis:

^a l. j. Bestias de postu.
^b Felyn. in. d. proe.

^c l. armorum infra eo.

^d Bart. in rub. de ope. no.

Et in primis uiderentur supradicta in communi usu pro-
cedere, quem periti introduxissent, idq; Fabij Quintilia-
ni sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitu-
dinis usus nequaquã in animaduersione esse deberet: nam
 & uulgi opinionem iureconsultus reprobat, cum qui
 promittere obligatus sit, satisfidare debere existimantis,
 & Baldus plerunq; scripsit, idiotarum usum pro abusu
 esse. Felynus nec excellentissimos, nec item imperitissi-
 mos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eorum sententia
 usum communem constituendum. Sed cum ex mente pro-
 ferentis uerba accipienda sint, ego aliter finiendum cen-
 seo, ut sicut in testamentis patriiffamiliãs consuetudo spe-
 ctatur in contractibus ipsorum cõtrahentium, ita & in
 statutis eam sententiam sequamur, de qua uerisimile est
 ipsos legumlatores intellexisse. Si igitur ab excellentissi-
 mis facta sint, eo modo loquutos illos uerisimile crede-
 mus, quo peritissimi solent: Si ab imperitis, crassa Mimer-
 ua uerba accipientur: nam & Celsus peculium pro repo-
 sititia pecunia interpretatur, ex rusticorum senum au-
 toritate, qui pecuniam sine peculio fragilem esse solent
 dicere f. Sed & quoties aliqua dictio ex communi usu la-
 tius accipitur, quàm ex proprietate soleret, in dubio ex
 proprietate accipienda est, si ratio legis non æquè ex
 communi usu militet: exëpli causa, Nepotes auo propriè
 dicuntur, qui eo uiuente concepti sunt, ex usu tamen etiã
 qui post eius mortem concepti sunt, eo nomine dici pos-
 sunt: nũquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorũ
 possessionẽ aui decernēs, etiã in his sibi locũ uēdicabit, q̄
 cõcepti nõ fuerãt? & cũ q̄ cõceptus nõ est, nõ possit fingi
 natus.

g l. si dictum,
de euic.

f l. si chorus,
de leg. iij.

natus, sequitur inter eos nullā fuisse proximitatē, et ideo huiusmodi nepos reijciatur ^g. Quapropter in prædicta ^g l. itē. de fide & leg. municipali lege, qui rem alterius acceperit puniente, si apparet legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nō comprehenderetur possessor, tametsi probaretur ex communi usu rem alterius dici, etiam cuius sola possessio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietatis potius quā usus communis spectaretur. Si uerò paratio secundum utranq; significationem sit, tunc etiam communis usus attenditur. Vnde lex Iulia de adulteris, non solum in iusta uxore, & quæ in manum uiri conuenit, locum habet: sed etiam in iniusta ^h, idem, cum qua matrimonium est, licet non solenniter celebratum, idq; propter communem usum ex Homeri carmine, οὐ μὲν οὖν φίλος ἀλόχου μερόπων ἀνθρώπων, quod alibi exposuimus. Cæterum & illud sciendum, ex communi peritorum in Latino sermone usu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter si Latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligetur, si uerò filiis dixerit, aliud est ⁱ: licet hæc differentia in uulgari sermone ⁱ l. quod si nepo. de testat. constitui nequeat. Quapropter cum ex cōmuni consuetudine in lingua uulgari probatum esset, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Alexander ^k, non idcirco ad sermonem Latinum quicquam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in factō disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi Latinè loquentium usu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego

subsisto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcæ linguae significatione ad Latinam argumentari iureconsultum, ut in glande & ueneno, & longe maior sit uulgaris nostræ locutionis cum Latina, quam illi cum Græco sermone affinitas. Nec illud omitendum, communem loquendi usum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui postea inuenerit ¹, sicut & in testamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is usus probandus est, qui tū erat, cum ille testaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id utiq; uerum est, ut id tamen loqui existimetur, quod à principio legumlatores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est communis usus, olim fuisse non præsumitur ^m, nisi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatū allegerat, idq; exēplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorum filios curia non summouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, si qua lex ex eo sensu, quem à principio habuerit, iniqua esset, posse ex præsentis usu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatoris constitutione habemus, ⁿ qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera subeunda compelli iussit, quod edictum adeò execrabile, & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore

tamen

¹ Socy. l. gal/
lus. Si eius.
in il.

^m Bart. d. l. la/
beo.

ⁿ l. quidā. C.
de decur.

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum ut hi soli plectantur, qui monachatio non ob CHRISTI cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas infringitur. Efficax autem communis hic erit usus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit quod ad huiusmodi tempus attinet, itemque quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut si de eo agatur quod uerisimiliter sepiissime, & à quàm plurimis fieri, uel dici soleat, id ipsum necessario probandum fit: si uero de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerunt, quamuis pauci fuisse proponantur: atque ita Bartolus sentit^o. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorum libris de eiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex communi usu pupillos & impuberes continet^p: cum enim tales quoque pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipalis de his actum arbitrabitur, quod in his dictionibus quoque producendum est, quæ ex usu contrariam antiquæ significationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic noīabantur, quo sensu & Home. & Verg. usi sunt: ut religiosus & deuotus, quæ olim in malā partē, hodie in bonam ex usu accipiuntur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cū uis uerborū id nō significat, sed

^o d. l. labeo,

^p d. l. j. de suis.

sed extensio inducit, de similibus enim ad similia, ei qui iu-

- q. l. nō possunt. *risdictioni præest, procedere fas est^q, atq; ita ius dicere:*
 de. ll.
- z. l. nō solū. *Similis autem ille casus existimatur^x, qui eadem, uel maio-*
 qui primipi *re ratione nititur, quiq; eiusdem effectus est, tametsi uer-*
 lum. de exc. *bis sit dissimilis, satisq; est si similitudo sit eius respectu*
 tut.
- z. c. nō pōt. in *de quo agitur, licet in cæteris differant^f. In fauorabili-*
 si. de præb. *bus quoq; pro simili habetur, etiam quod non æquè tanta*
 in. 6.
- z. c. ū. de limo. *ratione fulcitur^t. Igitur de similibus ad similia regula-*
 riter in lege fit extensio (nam quod ad dispositiones ho-
 minum attinet, in sequentem librum reseruau) præter-
 quā tribus casibus. Primus, cū legis correctio iudicaretur,
 quapropter solet dici, in correctorijs non permitti extē-
 sionē. Secundus casus, cum lex pœnalis est. Tertius, cū
 lex limitatoria, seu ut nostrates doctores dicunt, exorbi-
 tans est, utraq; uoce non satis proba, nisi quod à ueterū
 sermone limitatoriū minus degenerat: est enim limitare,
 intra limites suos restringere, unde limitati agri, Plinio
 libro XVII. Frontino, Agennio, Boëthio, & iurecon-
 sultis. Nam & Cicero ad Appium Pulchrum, De tua pro-
 lixa (inquit) beneficaq; natura limitabit aliquid poste-
 rior annus. meritò & nos limitantia appellabimusea,
 quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq;
 legis derogant. De singulis igitur quibusq; uidentur.
 In primo casu communiter ea sententia approbatur, ut
 in correctorijs licita non sit extensio, quod enim mutatū
 non reperitur, cur iterim firmum esse non debet^u? In
 uniuersum enim solet dici, legum correctionem semper
 euitandam^x: quod leges inuicem repugnare uidentur,
 debent distinctionum fœdere conciliari, nec censebitur
 absurda

z. l. præcipi.
 mus. l. si. C.
 de ap.
 z. si. in auth.
 de admi.

absurda subauditio, ut huiusmodi disidijs obuiam eatur, nam absque tali interpretatione ne mystica quidem Evangelica consisterent, nec quisquam tam caute, uel promiscuo, domesticoq; sermone uti posset, qui non alicuius repugnantiae notam incideret: non enim pro tinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari. Hinc est, quod ne legum correctio inducatur, argumentum a contrario sensu, tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia praecedentia aduersus naturam suam non refertur^z. Hinc est, quod in correctorijs, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio, quod & in dispositionibus quoq; procedit: non enim aliud est dispositio, quam iuris communis quaedam in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quae & priuilegium dici potest: in his igitur extensio, etiam si eadem, uel maior ratio adsit, locum non habet^a. Sunt enim dispensationes odiosae, & annexam mandati Pontificij formam habent^b, a qua recedi non potest, merito praefracte nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restrungitur praedicta regula, quando ratio in lege expressa est, tunc enim ex ea fit extensio^c: quoniam omnis casus in ea comprehensus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quaedam in sui sententiam adducentibus, quae non in correctorijs sed in limitatoris locum habent. Mihi haud sane uerisimilis, nec ex ueterum mente^d uidetur haec sententia:

Y I. apud. C. de fur,

z gl. c. cu sint gula, verb. prioratibus, de praeb. l. 6

a c. fi. de post, praela.
b c. cui de no. de preb. l. 6.

c Iaf. anthene, quas act,

d Imo. S. de vi ro. Gem. c. j. de tep, ord in. 6.

e gl. l. quibus. C. de iudeic.
 C. de iudeic.

f gl. l. authē. vt
 hi q. ob. ver.
 a1 euratione
 nē.

g cle. j. de elec.
 ver. praelatū

h Bar. l. libero
 rū. infra eo.

i l. maximū. C.
 de lib. præt.

k Soci. confi.
 30. in. j.

tia: cum enim in lege idem sit, siue ratio exprimat, siue
 unica tantum adduci queat^e, consequens esset ut regula
 nunquam procederet, nisi ubi lex ex plurimis rationibus
 sancita esset: qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta
 etiam esset, cum tunc non quia tractaretur de correctio-
 ne præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationi-
 bus cessaret. Nam ^g ex eo confutatur hæc opinio, quod
 receptissimi iuris est, quoties eadem ratio id suadeat, in
 c. in rectorijs fieri extensionem, de stricta uocabuli signifi-
 catione ad latam^f: quam significationem quid opus esset
 respici, si etiam citra uocis generalitatem fieret extensio:
 cum unica in ratione frequentissimum sit omnē legis car-
 dinem uersari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes,
 dum constitutionem eam, quæ quemcunq; religiosum in
 præfulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam cor-
 rectoria erat, non extēdi tradiderunt, quo minus in col-
 legam eligi possit^g: tametsi eadem esset ratio, nempe ne
 disparis conditionis homines socientur. Sensit ^h Barto-
 lus dum legem municipale, quæ stantibus filiis mascu-
 lis fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnatio-
 nis conseruandæ tradidit^h, quæ sola probabiliter addu-
 ci poterat. Illud non diffiteor si ex rationis in lege noua
 i l. maximū. C. de lib. præt.
 expressione appareret contrariam legis ueteris ratio-
 nem generaliter correctamⁱ, tunc extensionem permitti
 debere. Quapropter cum electione statutorū consta-
 ret, masculos fœminis ubique præferri, ^g sic iuris com-
 munis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli
 sententiam non procedere, ^h ideo si lex noua fœminis
 patrum præfert, etiam patrum filios esse præferendos.^k

Nam

Nam & iustitiani lex^l uxori inopi in bonis mariti quar-
 tam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur^l
 etiam si nemo filiorum adsit, tametsi plures extent ascen-
 dentes. apparet enim propter uxoris inopiam generali-
 ter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes
 preferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per no-
 uam corrigitur, etiam plerisque reclamantibus^m, putau-
 rim non solum in correctorijs, sed etiam pœnalibus si-
 mul extensionem permittendamⁿ. Restringitur rursus
 prædicta regula, in his quæ relatione quadam cõiungun-
 tur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi censen-
 dum erit^o: quapropter lex noua legem iuliam Viscelliam
 de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxis-
 se existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens,
 de reo quoq; egisse creditur^p, sic pœna imposita uenditi,
 intelligetur & emptorem distringere^q. Quod tamen
 declarandum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud
 obseruabitur^r. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra
 quartam bonorum legare possit, non censebitur uice uer-
 sa prohibuisse, quin quantuncunq; uelit marito uxor
 relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditio-
 nem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus
 blandicijs seducti, male hæredibus suis consuluerent:
 quod Socinus rectè respondit^s. Eadem ratioene cre-
 brius traditum est, si lex sororem à fratribus hæreditate
 excludat, non censeari ex aduerso fratrem prohibi-
 tum quo minus ipse sororis hæreditatem adipiscatur:
 quamuis enim ius succedendi reciprocum esse debeat, ta-
 men uerisimilius est uoluisse legis latorẽ masculis tantum
 consule

auth. præter
 ea, C. unde

m glo. cle. ij. de
 ætat,
 n Abb. c. si. de
 rescrip.

o l. si. de ind. vj
 diu. tol.

p gl. l. p. inter-
 uallũ. de iud.
 q l. si. de accep.

r c. si. de verb.
 signifi.

s cõsi. 75. in. 3

consulere^t. Sic & cum lex iuberet, quæcunq; per fratres cohabitantes acquirerentur, esse communia, responsum est, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunq; permitti, ut per alium melior conditio nostra effici possit, deterior non possit.^u

Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum est, in his quoq; procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur^x. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahatur, quo minus detrahatur prohiberi per testatorem possit, in ea quoq; extēdetur, quam ex Senatusconsulto Trebelliano hæredes retinere pos-

sunt^y, quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate absq; alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correctæ antiquiore lege, centum annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cum in ecclesia loquatur, ad Rempublicam nõ producitur^z. Rursus hoc intelligendum, ut fiat extensio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio est facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana iisdem passibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem auctoris requirens, alioquin usucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur.^z

Huius autem extentionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quòd propter paritatem casibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, sed lex ipsa uidetur au-

gere

6 Doct. l. lege
xij. C. de le-
git. hære.

u l. 3. C. de pac.

x gl. i. si q's fer-
uo, C. de fur.

y Bar. l. marcel-
lus, ad treb.

z authen. quas
actio.

a Bar. l. eū qui
S. prætor. de
publ.

gere, sicut in extensione, quam uulgo passiuam uocant, traditum quoq; est. Cuius rei exemplum, cum lex mino rem uiginti quinque annis testari prohibet, non poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere^b. Ad haec pertinent etiam quae de accessorijis dicuntur, ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoq; trahi, idq; dispensationis exemplo: quo traditur eum qui iure dispensationis sacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum^c: id enim consequens est concessi sacerdotij, quod pluribus alijs speciebus declarari posset^d. Idem in his dicendum, quae equioris cuiusdam naturae sunt, & alterius instar reguntur^e, ut in legitima quae ex intestatorum successione formam accipit, nam ea successione commutata, & ipsam quoq; commutari dicimus^f. Sic lege Iulia Papia correctæ, quae matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoq; correctum censetur, quod ad hoc exemplum traditum erat nec senatoris filiam liberto nubere posse: cum enim ex una radice uitium nascatur, consequens est, ut una lege tolli sufficiat. Idem cum extensio ex ui eius regula fit, cui licet plus, & id quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur^g. Et ideo si ex statuto exules & p̄fugi possint impune occidi, utiq; et uulnerari poterunt: cum filius qui patriam prodidit, occidit, ceu hostis publicus possit, uidetur & exheredariⁱ. Aduertendum enim est, quoniam si argumentum inducitur in eadem specie, cum minus in maiori contineatur, non

.D And. Alc. de uerb. signifi. g uide=

b Bar. l. ij. de
lega. j.

c gl. c. q̄a in t̄a
tū, de præb.

d Ias. l. si. col.
6. de cōstit.

e gl. c. non de
bet. de consang.

f authē. præterea. C.
vnde uir.

g l. fin. C. de
nup.

h l. in ea. uerfi.
nec occider.
re. de adul.

i l. in suis. de li
be, & posth.

uidetur id tam per extensionem fieri, quàm ex ui uerborum descendere. Si uero in diuersa specie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendū: quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utiq; crebriore calculo ap-
 k Car. cle. ne probatum est^k. Sanè in correctorijs quoque fit extensio,
 romani. 4. cum ad antiquum ius redigimur^l. Sed dubitatur, de quo
 opp. de elec. iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis a-
 I c. olim tibi. gnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti propo-
 de uerb. fig. uuntur. Filius sororis gradu proximus hereditatem pe-
 tebat, quoniam ex lege iustiniani^m agnationis iura ei tri-
 m l. lege. C. & buta sunt, hancq; interpretationem ut ipse cōprehendere
 legi. hære. tur sumendā assererat, quia hoc modo ad ius antiquum,
 nimirum x i i. tabul. reducebamur: nam & uidemus in
 C. per uene legitimationibus fieri extensionemⁿ, quia tametsi dispen-
 rabilem. qui sationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: di-
 si. sint leg. uersum uidebatur, statutum enim illud ideo restringitur,
 quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius com-
 mune reducatur, cessabit restrictio, non si ad legem
 o. S. ceterū. de x i i. tabul. quæ iam diu ante sublata erat^o. iure autem
 leg. agn. suc. communi filius sororis agnatus non est, in quam partem
 & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationi-
 bus transij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod
 ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis
 uigebat^p. Nec legitimationem uerum est esse fauora-
 p gl. statutū. bilem, quia iuri naturæ confirmis sit, sed quia benefi-
 de præb. i. c. cium est principis, in quo fit lata significatio^q. Ex men-
 Fely: c. cū te quoque correctoriæ legis fit extensio, cum alijs eluso-
 accessissent. ria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter
 de const. Pontificis
 q Bar. l. ij. de Pontificis
 uerb. obli.

Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur^r: absurdum enim esset, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulæ que generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur^r. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ feneratoros in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producit, qui funebri pompæ & feralibus intersunt, & honoris causa funus prosequuntur^r: cum alioquin non difficulter uel spillo aliquis humani diuinique iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaque hoc pacto poenæ legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus^u. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur^x: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumque referat si ex abundantia in exceptionibus aliqua dicantur^y. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoque interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quæ propter lex Federici puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extenderetur^z.

^r cle. si. derefc.^s Cur. cõf. 45. col. ij.^t gl. in cle. j. de sepul. in uer. sepelire.^u auth. ex testamento. C. de coll.^x Dec. c. cū dē lecta. col. iij. decõfir. util.^y Alex. l. si. qd̄ quisq; iur.^z Bar. auth. sacramēta. c. si aduer. uē dī

Sic & lex pontificum, sub pœna clãdestinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam salutem lata, in

- a c. ex tenore. *terpretatione declarabitur*^a. Sunt & pleraque similia,
 q. si. sint leg.
 b Fely. c. transf. *quæ ab alijs tradita*^b, recensere hoc opusculo operæ
 lato. dec. c. f. *pretium non est*. N V N C ad materiam pœnalem transf
 e c. in pœnis, *tionem non adiuuandas, sed restringendas esse, semper que*
 de reg. iur. *in mitiorem partem deflectendum: solet que uulgò dici,*
 d l. & si q. s. *stituta sit*^d. Quapropter quibus casibus constitutio pœ
 diuus. de rel. *nalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum*
 e Io. An. c. di, *habet*^e. Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorã
 spendia. de *tes male afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos*
 resc. in. 6. *non alligat*^f. Et constitutio declaratoria, licet etiam
 f ca. tibi q. de *ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea ex*
 resc. eo. lib. *pressa, non trahitur*^g. Et prohibitio matrimonij sub
 g gl. cl. j. de iur. *pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari uetare*
 uerbo de cae *credatur, non tamen pœnam infligit*^h. Qua ratione
 h l. solet. d. e. i. f. *& in contractibus, si pœna ex parte alterius adiecta*
 i Bal. c. j. qual. *proponatur, alterum tamen non coërcebit*ⁱ. Et substitu
 dom. feud. *tio quæ de uno casu ad alium extenditur, non habet lo*
 k l. pater seu *cum, si pœna apponatur*^k. Et pœna in capitulo ali
 rinã. de cõd. *quo contractus adiecta, alia in parte repetita non cense*
 l. in testamen *tur*^l. Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque
 to. co. tit. *alicuius iuris intelligitur: nam & ea, quoties ex delicto*
 m l. fi. C. de bo *uero uel presunto irrogatur, potest pœna appella*
 liber. *ri*^m: unde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quo
 n S. c. u. igitur, *ties expressim hoc in lege cautum reperiatur*ⁿ. Qua
 i authen. de *propter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen*
 non ali. *aliquid*

aliquid minus obseruauit, non ideo Feudo, quod uocant, multabitur^o, nisi expressim lege feudorum is casus comprehensus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est^p, uidi que quandoque ex facto dubitari. Titius fundum uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteosim acceperat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquenium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit: querebatur, an sicut à contractu emphyteotico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam uidebatur, ab utroq; cecidisse^q, cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana uisa est, ne pœna principalis contractus, etiam separatam redimendi pactionem afficeret, quæ quamuis contractui inesset, uerè tamen separatam causam habebat^r. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimetur, consequens est, ueram esse regulam, in pœnalibus extensionem non fieri^t. In his tamem casibus, quibus legem correctoriam extendi à me suprâ scriptum est, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; distringet: idemq; in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus, si aliàs quid absurdum consequeretur, uel lex esset elusoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia simili casu à nobis suprâ tradita, nouis exemplis rursus hîc ostendere, operæ pretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nusquã non repetita, facillimũ sit reperire^t. Præter igitur eos casus, alij quoq;

^o c. j. §. illud. quæ fu. pr. cau.

^d glo. c. fi. de iure pat.

^q Cep. de simul. contract. in. ij. præsu.

^r Barb. consil. 21. in. j.

^s l. cūquidã. de lib. & posth. l. af.

^t Gem. c. j. de tempo. ord. in. 6.

annotari possunt, quibus lex poenalis producitur. Primus, cum maior ratio est in casu omissio, fiet enim huiusmodi extensio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cum incestum deprehensum liceat interficere, multo magis iure poterit contumelia affici^u, quod Attici πορφαίνεσθαι uocabant. Sic & rescriptum diuorum fratrum, quo Praesidi prouinciae, unde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdiceret unde oriundus est, ad eum quoque casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cum incola esset, non in ea prouincia quid admisit^x: cum maior ratio uigeat, propter fugam, a loco in quo deliquit, atque ita plerisque uisum est^y. Hinc etiam communi sententia receptum est, si ex lege municipij profugus possit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundem quoque civili iudicio condemnare poterit^z: quod tamen in latrunculo non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet^a. Videtur tamen, & forte receptius est, etiam si maior ratio non subsit, sed similis seu aequalis, extensioni quoque locum esse: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum est, filium a patre, non solum ex illis quatuordecim in Iulianiani constitutione relatis causis, exheredari posse, sed etiam ex alijs aequè grauib^b. Nam & iura clientelorum, non solum adimi expressis ex causis constat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur^c. Sed tamen aduerti aequum est, rationem horum exemplorum esse, ne filij uel clientis ingratitude diutius impunita permaneat, quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferuntur, ita iustum fuit ex culpa auferri: quae ratio generaliter

u f. nec in ea de adult.

l. relegatorum
§. interdiceret
de inter. &
rel.

y Marthesil. in
traç. ext. li.

z l. ex eo. C. de
ag. in reb.
a l. solemus. in
li. de iud.

b Doct. aut. non
licet. C. de li
be. prae.
c c. j. §. pe. que
su. pri. cau.

raliter locum sibi uendicat. causeq; illæ exempla legis ipsius sunt, quibus exemplis ratio restringenda non fuit^d, maxime cum ea ratio lege scripta proponatur. Melius itaq; hæc sententia alijs exemplis probatur, & in primis Delata ex senatusconsulto Tertulliano successione mater priuatur, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti, inquit Vulpianus, deficiūt^e. Quid si cum prægnās esset, bonis curatorem dari non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio qua indignum ultro eligentes, ipso iure in temeritatis poenam priuantur: etiā ad eos, qui a Romano Pontifice scilicet indignum postulāt, produciturf: quoniam eadē utroq; casu ratio est. Sic & lex ad Barbaricū, uini, olei, & liquidis trāslationem prohibens, ad arida quoque protrahitur^g. Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex sentētia legis accusari poterit^h, quod argumēto est, in poenalibus pro ipsa poena euitanda fieri extensionem. Secundus casus est, cum de criminis uindicta agitur, cum enim publicè inter sit maleficia impunita non esseⁱ (quia ut est in Publij Mimi uersiculo: Bonis nocet, quicumque parcat improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legibus procedemus^k, quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur poenarum acerbitas^l. Hinc est, quòd lex quæ ab exercitu missum infamia notat, eū quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est^m. Hinc & Modestinus: Lubricum, inquit, lingue ad poenam facile trahendum non est, si non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad

^d c. si papa. de priuil. in 6.

^e l. ij. §. quid si curatores. ad Tertull.

^f c. j. de po. præl. l. gl. si.

^g l. j. C. quæ res exp.

^h l. cū mulier. fol. mat.

ⁱ l. ita uulnera tus. ad. l. aq.

^k Bar. l. quæ admodū. C. de agr. & cen.

^l gl. sicut. de homi.

^m l. ij. §. exercitū. de infā.

exemplum legis uindicandum sitⁿ. Cornelius Tacitus li-
 bro primo: Augustus, inquit, cognitionē de famosis libel-
 lis specie legis maiestatis tractauit, cōmōtus Cassij Seue-
 ri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus
 scriptis diffamauerat: mox Tyberius consultante Poma-
 peio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur,
 exercendas leges esse respondit: hunc quoq; asserauerāt
 carmina in scuitiam, superbiamq; eius, & discordem cū
 matre animum. Quibus uerbis apparet Modestinum
 de æquiparatis loqui, in quibus dubium non est fieri ex-
 tensionem^o. Ad hanc speciem propius accedit, quod se-
 pius lectum est, in pœnis maleficiorum, de similibus ad
 similia procedendum esse^p: cum enim facinus patratum
 impune esse non debeat, ex similitudine aliarum pœna-
 rum cōstituetur, quemadmodum & in hunc sit ammā-
 uertendum. Quapropter cum in lege municipali cri-
 men præuarcationis arbitrio Præsidis uindicandum
 permitteretur, dixi instar pœnæ in S. C. Turpiliano cō-
 prensæ, uel si qua huic similis, condemnationem redi-
 gendam, & ideo plus minus ex causa arbitrato Præsi-
 dis discernendum. Tertius casus est, eadem ratio sub-
 est, & idem rei nomen hoc suadet, fiet enim extensio à
 nomine uero ad nomen improprium, & quod tantum-
 modo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ
 de uxore uerba faciens, etiā in ea intelligitur, quæ de
 facto uxor sit^q, uideturq; id ex ea extensione induci,
 quæ de propria significatione uocabuli, ad latā in qua-
 cunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quæ
 nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat,
 ad eum

n l. famosi . in
 fi. ad leg. iul.
 ma,

o Bar. l. quod
 vero, de ll.

p Bald. l. si q;
 ip. de iurif.
 om. iud.

q l. si uxor &
 j. de adult.

ad eum

ad eum non trahi, qui protutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat^r, quod specialiter indultum uidetur proliis fauore, ne illegitima censeatur, itemq; dotis, cuius alioquin constitutio nulla esset. Adde quod non omnino eadem est ratio, cum tutor efficacius pleniusq; administrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum potestas nulla sit^t, ut in ea nihil uereamur ne in summa dotis modum excedat. Quartus casus est, cum propter aliquem fauorem penalis dispositionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs supra à nobis probatum est. Idem si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ utilitate agatur^t. Idem si cultui Christiano, fideiq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunq; similibus locum habet^u. Vltimus casus est in subrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet: quando sede uacante ob interregnum ius sodalitio deuolutum est^x. Idem quando id ad quod fit extensio non esset penitus separatum, unde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de iisdem presbiteriis intelligitur, de secularibus non intelligitur^y. Idem quãdo connectuntur quadam consequentia, nam tunc altero mutato, & alterum interpolatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epistolarum lib x. refert. Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magistratum, neu sit in magistratu minor triginta annis: item quicumq; magistratum coeperit, sit in Senatu: subsequenti est edictum Augusti, quod permisit maiores XXXII.

l. fi. C. pe int. mat.

s. l. ij. de eo qui pto tut.

t. gl. c. sciant. de elec. in. 6.

u. c. ij. de diuor

x. gl. c. cle. et si. de rescrip. uer. episcopi.

y. d. c. sciant.

annis magistratum capere, an iisdem & in senatū deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus coeperant, posse, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magistratū non coeperit, tametsi x xii. annis maior sit, non posse in senatum eligi. Quod si uice uersa edicto illo in senatū cooptari maiores x xii. annis posse statutū esset, utiq; & in magistratū potuissent eligi: nam & illud receptū est, cum certa aetas dignitatibus ordinē annexū habentibus constituta est, & certa ordinis, si restringatur in dignitate aetas, respectu quoq; ordinis mutata existimari^a. Eodem modo si aetas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim haec munera conferantur, censebitur in alijs quoq; mutatum^b. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in casu simpliciter loquatur, tamen de ceteris quoq; egisse intelligitur, qui in lege antiqua comprehensim si proponuntur^c. Illud non omittendum, quamuis plurimis casibus in poenis extensionem fieri supra docuerimus, id intelligendum, cum huiusmodi poenae ex iusta & probabili causa inductae sunt: quod si poena supra delictum esset, & per terrorem concussionemq; potius quam ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia, quae patri ius occidendi moechum deprensū concedit, in auo, & proauo, ceterisque maioribus locū non tenet^d. Occidere enim aliquem propria auctoritate per quam crudele est. Sic & constitutio pro crimine paterno etiam filios poena afficiens, ad filias

^a c. cū i cūctis, dei elect.

^b gl. cle. generalis, de xrate.

^c gl. c. dispensatio de resc. in. c. uerb. quae stiones.

^d l. patri. de aulice.

filias non extēditur^e : quamuis enim & in odiosis masculinum ad foeminas protrahatur^f, in pœna tamen tam irrationabili non fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum, & nostrates interpretēs materiam hanc exorbitantem appellant : cum enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id est communi, & lata uia diuertere dicuntur : unde & Augustinus de Ciuitate Dei lib. ix. Nihil approbātes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapiētiae. Quicquid igitur præter communes regulas in ductum est, id exorbitare dicitur : nos etiā limitatorium earatione dicimus, quòd intra certos limites communē regulam coërceat, quo fit ut Iasonis sententiam minime sequēdam arbitrer, inter has uoces differentiam constituentis^g. Igitur in hac materia cōmuniter receptum est, si subsit eadem ratio extensionē fieri debere : quapropter Constantinus Imperator cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri quæ secundò nupsisset, aduersus cōmunes regulas abstulisset : De his, inquit, quæ portentosa uilitatis, abiectioneq; pudicitiae sunt, satis etiam tacitè cautū putamus^h. Sic & Rom. Pontifex, cum quandoq; propter malam testiū ualetudinem, eos ante litem contestatā aduersus cōmunes regulas recipi assēruisset, eiusdem æquitatis similitudine, etiam antiqua instrumenta renouari iussitⁱ. Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiōes interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet, correctoria enim strictius accipiuntur, quoniā legi abrogāt, & totam extinguūt : at hæc derogāt tantūmodo, & aliis

e l. quifqs. C.
 ad. l. lul. ma.
 f l. si qs id. de
 iur. om. iud.

g Ias. si cōstā
 re. fol. mat.

h l. his solis. C.
 deruoc. do.

i c. cū dilectā.
 de cōfir. ut.

quanti

- quantulum suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, meritò in his dilata-
- k** Imol. d. § de tione prohibenda non est^k. Hinc est quòd in casibus specia-
- uuro. libus de armato milite ad sacris initiatum aduocatumq;
- l** l. miles. de re argumentamur^l: tametsi alius militiae professores cen-
- tudi. seantur, & de libertate ad piam causam, de alimentis ad
- m** l. si vnus. ubi dotem^m. Sic succurrendum rustico propter imperitiam,
- l. a. f. C. d. test. uel mulieri propter simplicitatē dicimusⁿ, sicut & mi-
- n** l. i. C. d. iu. ligi. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos ple-
- o** l. i. j. c. de cur. runque producimus^o: & quæ de furiosis aut mente ca-
- fur. ptis, ad absentes^p, & illi enim legis intellectu abesse exi-
- p** l. i. j. § fi. solu. stimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, ce-
- matr. clesijs quoq; nõ denegari arbitramur^q. Sic quod in lege
- q** l. i. j. quando ex fac. tut. falcidia cõstitutum est, ad eam quoq; portione extēdimus
- r** Bar. l. marcel quæ ex s. c. Trebelliano deducitur^r. Sic lex quæ de pos-
- lus. ad Treb. sessione limitando loquitur, etiam ad iura protrahetur,
- s** l. regulariter. quæ tamen constat improprie possideri^s. Hinc Constanti-
- d. petit. h. r. ni sanctio, natis post donationē filijs, ius reuocandi dona-
- tori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem
- t** l. si unquã. c. subsit ratio^t. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis
- dereuo. don. alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permit-
- titur: etiã tunc obseruabitur, cum prohibitio in matris
- u** aut. resque. uel fratris testamento facta est^u, his scilicet casibus, qui-
- c. cõ. de leg. bus mater filia, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc
- etiam est, quòd licet soleat dici, ab exceptione regulam
- confirmari, tamen intelligendũ sit, non solum hoc in casti-
- bus exceptis non procedere, sed nec his qui pari ratione
- x** Abb. d. c. cõ cum exceptis innituntur^x. Fit autem huiusmodi exten-
- dilecta. sio, etiam si non omnino tanta ratio, quanta in casu ex-
- presso

presso sit: quod hoc exemplo inducitur, Theodosij constitutione aduersus cōmunem regulam, hereditas ascendens ex testamento descendentum delata, tametsi non adita, trāsmittitur: quid si intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat, expressa enim uolūtas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo facto testamento, solum præsumitur. Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extensionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret^a. Quapropter & si lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio uetita cēferetur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendū, ut deprendamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit, quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat^b? nec enim ex taxatiua uerisimile est legis dispositionem emendari^c, sicut nec ea quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dicitur^d. Mandauerat quis procuratori, ut centū aureos tantum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quod aliter non solerent pecuniæ id genus hominibus mutuari: responsum est, dominum in fœnus quoq; propter cōsuetudinē, obligatū uideri. Quid item si materia pia, fauorabilisq; sit, nonne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit^e? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio^f: nam & cum statutum esset, ne à sententia definitiua tantum appellari

Y l. j. C. de his qui ante a. per. tab.

a l. ij. C. de pa. qui fil.

b l. ob es. C. de præd. mi.

c Alex. l. j. C. de bon. pos. fec. ta.

d l. ij. §. iurari de iure iur.

e l. itud. in ff. C. de fa. san. ecc.

f Alex. l. miles de re iudi.

- g *Par. de cast. confis.* appellari ad Metropolis Senatū posset: responsum est 3: nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorē publicū, ne quis extra patriā litium tricis implicetur: & definitiua mentio censetur in lege facta, quod in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si ad eō iustū & utilione dignū sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæ pretiū sit poenam extēdere? quod in ea specie traditū est, qua Iustinianusⁿ certis tantū ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequētius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadē æquitate reuocationi locum esse. Quod & in his causis receptū est, quibus patri permissum est, filium exheredare: cuius sententiæ ille est cardo, quod cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tāquā exempla regulam arctare nō debent, quod & supra à nobis tractatū estⁱ. Sequens causus est in his quæ ius personale inducūt, uel fauore certarum personarū constituūt^k, nō enim ad consequentiā trahenda sunt, quod huiusmodi cum iuris specialis sint, à cōmuni propriè exorbitant^l, meritoq; priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est singulis lata: ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarū indulgentur: unde priuilegium militū, ut post sententiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cælestis militiæ pugilem non producet^m. Tertius est, cum aliquid ualde odiosum uel irrationabile inducitur, ut cū lex patri filios filias uel sanguinolentos uictus causa uendere concessit, non enim alia ex causa id fieri poteritⁿ: opinor & si sanguinolenti, id est infantes, & iam iam nati, non sint, uenditionē irritam futuram. Accursius quid sanguino
- i *d.c. si papa. de priuil. in sexto.*
- k *l. j. de cōstit. prin.*
- l *c. quæ a iure. de regu. iur. in sexto.*
- m *Bar. d. l. j. C. de iur. ig.*
- n *gl. l. ij. C. de pat. qui fil.*

*sanguinolentus in ea lege significaret ignorauit, nos ex
 codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam
 peruenimus: hocq; argumentato arbitramur de iure non
 licere patri, tamen si principi, filium suum inuitum obfi-
 dem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus est
 in statutis seu legibus municipalibus, in quibus non uide-
 tur licita extensio, unde & lex Iulia de maritandis ordi-
 nibus, quæ uirum iubet, quicquid ad se peruenerit à ser-
 uo dotali, quem uolente uxore manumisit, restituere: in so-
 cero non procedit. De uiro, inquit Vulpianus, lex loqui-
 tur^o, de socero nihil in lege scriptum, & hoc Labeo
 quasi omissum annotat. In quibus igitur casibus lex defi-
 cit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego respon-
 so non moueor, cum non sit in uiro soceroq; æqualis ra-
 tio: si quidem mulier marito manumissori consentiens,
 cum ob magnam coniunctionem possit alia præsumptio
 accipi, non facile creditur uoluisse donare, quod in socero
 est cõtrà: sicut uidemus & in extraneis, quibus si per-
 mittamus rem nostrã possidere, in possessorio nobis præ-
 iudicamus, quod non ita est in uiro & uxore^p: præsumi-
 tur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis ha-
 bere, nec ideo deteriore in aliquo suam causam facere,
 quod maxime in casu prædicto dicendũ fuit, cũ donatio
 uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, socero à
 nuru non prohibeatur^q. Verius est igitur in lege quoq;
 municipalì, iuxta supradictas distinctiones extensionem
 permittendã, ut si lex sit iuri cõmuni similis, uel etiã limi-
 tatoria interpretatione producat: si correctoria uel
 pœnalis non temere extendatur. Vnde & aliquæ quæ-
 stiones*

d. l. si uero §
 de uiro. fol.
 matri.

p l. qui: iure &
 acqui. poss.

q l. iij § for-
 crui. de don-
 in. uir.

- stiones finiri possint. Lex ait, Si quis triticū extra territorium super equo, asino, uel curru portauerit, deprensus soluat centum. Salyce. existimat qui super humeris gestat, uel mullū agit, pœna quoq; afficiendū: propius enim est ut effectus ipse exportationis consideratus sit, non auferendi modus. Cui & ego assentior, præterquam in eo qui humeris gestat, cū enim eo modo longè minus exportari quàm iumētis possit, nō est uerisimile uoluisse legislatorem talē afficere. Lex ait, Triticum extra territorium nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non posse, extensionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eludetur. Sed an uinū, oleū, liquamina? Et non censebuntur uetita, non enim tanta est ratio. Quid uice uersa si uinum, oleum, liquamina deferri non sinantur, an triticū? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, nisi cū lex ad Barbaricū trāsferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugū illecti Barbari, impetū in nos faciāt, quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait, Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis fœminæ nō succedāt, mortua est mulier, Salyce. negat statuto locū esse. Si quis, inquit, ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cum absurdū non sit, uoluisse legislatorē etiam in fœminarum successionibus masculorum utilitati prospicere: & dicto, si quis, non omnino extensione, sed ex ui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur. Lex ait, Patruis in successione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hereditas pertineat. Salyce. putat etiam in tutela consanguineos præferri
- g l. si ferui. C. de nox.
- f Bar. l. quæ sitū. S. illud. de leg. iij.
- t Bal. in. d. l. omnes pop.
- ii l. j. C. quæ res expor.
- x l. j. infra eo.

ferri: quæ propter & si lex agnatos cognatis in successio-
 ne anteponat, in tutela quoq; extendetur, præterquam
 matris respectu, cui tutela defertur, non propter succes-
 sionem, sed propter præsumptum prolis suæ amorem:
 unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret^y. y Dec. cõfi. 16
 Lex, Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non suc-
 cedant: quid si testatus sit, & eas præterierit? & cum re-
 gula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius
 dicendi nullum, uel bon. possessio. cont. tabul. petendi nõ
 habere, sequitur ex testamento quoq; exclusas^z. z Bar. l. gallus
 §. & quid si
 tantum.
 Et putarem non esse locum legi, & fœminis bon. possess.
 con. tab. concedendam, huiusmodi enim lex correctoria
 est^a, & ideo strictam solum interpretationem recipit: a l. maximũ.
 C. de li. præg.
 unde cum favore masculorum, ab intestato fœminas ex-
 cludat, non debet extendi condito testamento, quãdo ma-
 sculorum fauor non subest: & cum huiusmodi lex dupli-
 ci cardine insistant, altero quo fœminæ excluduntur, alte-
 ro quo mares uocantur: Si inclusiuum caput cessat, igitur
 & exclusiuum^b: maxime cum in hisce tricis perple-
 xis uel humanius sit pro his pronuntiare, qui iure com-
 muni, & naturali ratione potiores sunt^c: & ita sentio, b l. alteri. de
 adimen. leg.
 c l. æquis. ad
 Tertul.
 licet alij contrã. Lex ait, Existētibus masculis, mater ex-
 cludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex pro-
 ducenda, ut exclusa matre, quæ prior in gradu est, soror
 quoq; reijciatur: Sed contrã responsum est^d, cum diuer-
 so iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem ex-
 cludet, & beneficio sororis mater quoq; fruetur. Quæ
 ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ por-
 D. And. Alc. de uerb. signi. h rigeretur,

rigetur, & si à patruelibus mater excludatur, non ideo
 e Dec. cōs. 71. amita erit exclusa, diuerso enim iure succedunt^c. Lex
 ait, Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam,
 quid si per iudicem non stat quominus definiat? Et re-
 f Rom. cōs. 85 sponsum est salarium deberi^f. Lex ait, Rem uenditam a-
 gnatus intra annū ius redimēdi habeat: quid si in solutū
 data sit? Pleriq; deficere uerba legis dixerunt, relatumq;
 g Spectu. tit. de extat pronuntiatum sic fuisse^g. Mihi durum hoc uide-
 emptione. S. tur, propter rationē legis, & quia uerba omnino non de-
 nūc uidēdū. ficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienatio-
 nem ex lege x i i. tabularum pertinet^h. Lex ait, Mari-
 h l. statuliberi tus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum
 a cæteris. in partem relinquere non possit, testator eam heredem in-
 s. de statul. stituit, cum clausula, si testamentum nō ualeret, ut dona-
 tione mortis causa deberetur, atq; ita stipulatus uxoris
 e Dec. cōs. 196 nomine erat notarius, cum testamentum irritum fuisset,
 Respondit Decius ualere donationemⁱ, quoniam dona-
 tio causa mortis propriē ultima uoluntas non esset. Con-
 trariū obtentū fuit, propter rationē legis, ne facile agro-
 tantes mariti (quo potissimū tempore testari solent) blan-
 ditijs muliebribus seducantur, & lata significatio uocis
 non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi.
 Lex ait, Mandatū testibus probari nō possit, sed solis pu-
 blicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald.
 k Bal. l. obser posse credidit^k, quoniā lex illa correctoria & dura, ad
 uare. S. si. q. hunc casum trahi nō debet. Quod & mihi uidetur, nam
 fj. d' off. pro. quamuis quo ad effectum ratificatio mandato equipare-
 tur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui
 aliquē fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficia-
 tur,

tur, percussit quis tridēte, uel capite securis, quid statuē dum? Et Bald. ¹ si iudici federit instrumentum æquē ¹ Bald. d. l. omnes pop. grauē plagam infligere, simileq; fuscinae esse, duplo puniendū rectē respondit. Lex ait, Adulter ducētis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorē? Et Salycetus ait non trahi, quare cum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi alias grauius stupro adulterium castigaretur^m. Ego subsisto, quoniam supra uidimus, in pœna rum similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuē accipiunturⁿ. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adultério, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri, nam alia in raptore, alia in fure constituta uide mus^o. Lex ait, Quoties litis æstimatio uiginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumētis quis probare uelit? Et receptū est hoc permittendū esse, cessat enim subornationis metus^p. Lex ait, Mulier absque duorum ægnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est, per alium poterit? Et respōsum est posse, dum autoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit^q. Lex ait, Qui in ecclesia aliquē percusserit, grauiissime plectatur, percussit aliquis in cœmiterio, respōsum uel legi locū esse, quoniā æquiparata hæc sunt iure ueteri^r. Lex, Vicinus ædificati prætorium uendere teneatur, cum in fauorem edificantis facta sit, non imponet aliquam necessitatem emptoris: tāetsi aliās emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, sint. Lex, Mulier sine liberis decedens teneatur triētē hæ

m § item lex
Iul. Instit.
de pub. iud.
n d. l. inter cæ
teras.

o Insti. ui ho.
ra. uerf. ridi
culum,

p Bart. l. certū
cōdi. § quo
niam, si cer
pet.

q l. apud § ff.
ex qu. cau.
i pos Alex.
cōfil. 189°
in 7.

r Arch. 12. q.
j. nulla.

s Bal. l. j. C.
de com. ser^o

reditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, non puto, si adsit patruus, cum eo admittetur:

† Alexā cōf. Licet Alexāder etiam si solus sit, putet legi locum esse^t.
36.in.6.

Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferatur: extat consanguineus, itemq; frater uterinus: Responsum est uterinum non succedere^u, qui propriè agnatus non est, licet

iura agnationis ex lege Iustiniani consecutus sit: cessat enim in eo agnationis conseruandæ ratio, quæ sola legis latorem mouit. Lex, Frater in patris successione sororem excludat: auus deceßit solis nepte nepoteq; relictis, quos

ex duobus filiis sustulerat: Responsum est, nepotem potior rem esse^x, tum ex ratione legis, tñ quòd appellatiõe patris auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq; lata significatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrè, de fratre patruele non intellige

getur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano^y. Lex, Syngraphæ manu debitoris scriptæ, plena fides adhibeatur: quid si aliena manu scripta, sed à debitore

subscripta sit? Responsum est, idem esse^z, quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex, Quisquis contractum aliquè iniuerit: quid si distractū? Et receptum, idem esse^a, si eadem ratio sit utroque in casu. Lex præmiū accusatori

decernit: quid in denuntiatore? & idem quoq; debebitur, sit enim extensio fauore publicæ utilitatis, ne crimen

impune sit^b. Lex, Frater non possit propter æs sibi debitum fratrè in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et uerius est nec cessionarium quidem posse^c, qui

creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex, Maritus dotis sibi datæ tertiam partem

lucretur

† Bal. l. scim⁹
7. q. C. de
inoffi.

† Alex. cōf. l.
87. in. 6.

† l. si ita stip.
S. chryso /
gonus.

† l. si unus.
S. pactus ne.

ff. de pac.

† l. 5. S. hi quò
que. ad Svll.

† l. si post di
uortiu, sol.
mat.

lucretur: quid si solum promissa sit? Non extendetur^d, ni
 si generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat, & itaⁿ Taf. l. j. col. if.
 Baldo uidetur^c. Lex existentibus fratribus defuncti, ma-
 ter excludatur: quid si extent sorores ex latere patris tan-
 tum? Et à matre eas excludi uerius^f, nec ius commune^f Alex. c. 65.
 hoc casu correctum censebitur, cum nec fratris appella-
 tione ui uerbi contineatur soror, sed per extentionem tan-
 tum, quæ in correctorijs locum non habet, præsertim cū
 non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla suffi-
 ciāt, cum alioquin quàm plurima alia potuissent addu-
 ci, sed id mihi laboriosum magis, quàm utile lectori fuis-
 set. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquã inter-
 pretationem glosam^u ue accipiant? Et Bartolus^g credi-
 dit solum friuolam interpretationem reiectam censi,
 cum uera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit,
 naturaliter sit necessaria^h. autoritateq; ipsorum legisla-
 torum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alio-
 quin absurda, inepta, iniquaq; quàm plurima adolesce-
 rent: nam & uidemus demandata iudici causa ut eam ap-
 pellatione remota cognoscat, solum friuolas, calumnio-
 sasq; appellationes submoueri^k. Quæ uerba Bartol. ut
 in se uerba sunt, crebrioreq; calculo approbata, indigent
 tamen clariore expositione. Et in primis cum à uerbis
 legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem,
 de extensiuâ intelligetur, quatenus ui uerborum cõprehen-
 di non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur ex-
 clusum uidebitur, quod Baldus sensit^l: qua ratione etiã
 in substitutione expressa uulgari non continebitur pu-
 illaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum

ⁿ Taf. l. j. col. if.
 si cer. pet.
^e Bal. ibi.

^f Alex. c. 65.
 45. in. 7.

^g Bar. d. l. om-
 nes. pop.

^h l. j. §. his le-
 gib. d. ori-
 tu.

ⁱ l. sed & si. §.
 quæ situm.
 de leg. iij.
^k l. j. §. si. a
 qui. app.

^l Bal. d. l. ij.

- m Bal. l. pre. C. de ipub. *figura inest^m. Cum uero glossas fieri prohibet, restrictio nes uel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eā expositionem qua uerbum aliquod obscurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen lib. primo interpretationem linguæ secretioris γλώσσεως dici à Græcis autor est. Dionysius glossematicam dictionē esse ait, priscam, obscuriorem, circū loquutionibus constantem. Diomedes quoque genera loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, historicum, glossematicum, commune. Quid si dicatur ad litteram uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum, ineptumq; aliquid consequatur, ne ue extensione ultra uerborum uim utamur: qua propter & tunc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protraheturⁿ: quod accipiendum, cum mixtū ex ui sermonis nō prouenit, quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet foemininum? Et Franc. Curt. respondit, tunc quoque concipere, indeq; existimat si lege municipali in hereditate fraterna agnati foeminis preponatur, etiam in sororis successione potiores fore tametsi uerba ad literā intelligi debeant: cuius sententiā ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione, eiusq; uerbis comprēdi dicitur, sicut species sub genere^o, nec ui extensionis producitur: quod si ratio expressa non sit, existente superscripta lege aliud censerem: & ita Bal.^p*
- o Pet. Cy. l. iura nō in sing. supra de ll.
- p Bald. cō si. 460. in .5.
- q Corn. l. 14. in. ij.
- r Alexan. l. 14. in. 7.
- Corneiusq;^q responderunt, & frequentiore sentētia receptum est^r. Quid si lex dicat statutum præcisè intelligendum, obseruandumq;? Et præcisè hic significat sine tectorio

teftorio aliquo, & fermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. v 111. Nemini cuius causam non reciperem tam humili, tam sordido, tam præcisè negaui, quàm hic mihi planè sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponant, superfluaq; amputent, & quod uulgo dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcisè quandoque dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum lib. 11. Id, inquit, præcisè dicitur, ut si quis Atheniensium Rempub. dicat consilio regi, desit illud, Areopagi. Ad Herennium quoque lib. 11 11. Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquatur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcunque alia quæ illi dispositioni officiant, ambiguanq; reddant^r. aitq; Bald. huiusmodi uerbis quæcunque glossæmata reijci, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus^r, nec ex litera, sed ex πλάττει est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, non in his tantum, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum est, quod argumentum à speciali dicimus, nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequens est ut ius commune in contrarium sit, & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed

^s Taf. d. 1. o 2a
pop. col. pe.

^t Bal. d. l. maximum.

ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia^u, quæ damna-
 tam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regula
 riter mulieris testimonium recipi, tali igitur casu puta-
 uerim etiam in correctorijs huic argumēto locum esse,
 quia propriè ab extensione non prouenit, cum lex, quæ
 speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs cen-
 scatur: hacq; in specie eorum sentētiam probo, qui illud
 quod per huiusmodi argumentum inducitur uerbis le-
 gis expressè comprehendì existimauerunt^x. Alterū genus
 est quod ab inclusiōe unius dicitur: Lex enim unum in-
 cludens, aliud à contrariō sensu excludere uidetur^y, &
 uniuersa^z: hocq; casu tacitè & per coniecturam uerius
 est sensum talem accipi^a, & ideo hac specie non utere-
 mur ad iuris antiqui correctionē, nisi cum aliàs lex ipsa
 municipalis elusoria redderetur^b. Aliud genus loci est,
 qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiūt exceptio-
 ne regulā cōfirmari^c, nā quod in exceptione cōpresum
 non est, sequitur sub ipsa regula contineri^d, & hoc ca-
 su argumētum ex proprietate sermonis descendit, & ui-
 uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiam si corre-
 ctoria sit, assumendum^e: idq; aliqui probant. Sed ex ad-
 uerso obstat, quòd si lex sacri sodalitijs eos fructibus sa-
 cerdotiorum priuet, qui nō residēt, præterquā si infirmi,
 uel in Pontif. Romani obsequio sint, tamen nō intellige-
 tur eos priuasse, qui in Episcopi sui obsequio sint, cum
 nec hi iure cōmuni priuētur^f. Verum respondendum est,
 exceptionem hoc casu regulam non cōfirmare, tum quia
 regula à iure cōmuni interpretationē recipit, tum quia
 exceptio de Rom. Pontifici obsequentibus, satis osten-
 dit

u l. qui testa-
 mēto. §. mii.
 l. i. de testa.

x Domini. c. j.
 prima dist.

y l. maritus,
 C. d. proc.

z l. cū pretor.
 de iudi.

a l. apud antiq.
 C. de fur.

b glo. l. nulla.
 auth. diacono,
 nullam. C. de
 epi. & cler.

c l. nam quod
 §. si. de penu
 leg.

d c. cū dilectia.
 de cōf. uti.

e Alexā. auth.
 ex testamen
 to, C. de col.

f c. ad audien-
 tiam. de cle.
 non ref.

dit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt, non enim minor est ecclesie utilitas. Postremus locus qui ἐμπατιστικῶς à contrario sensu dicitur, soletq; ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoq; legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit^g. nō autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortissimum autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cū lex dicit, cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatē sacerdotū constituta, non sequitur, ergo extra Italiā obtineat^h: cū Italiæ mētio nō ideo sit facta, ut puincia exclu datur, sed quia frequētius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq; res publicæ nullis subiectæ principibus sæpißimæ huiusmodi Plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inqt Hieronymus)ⁱ antequam cōuenirēt, non sequitur ut postea cōuenerint, sed scriptura quod factū nō sit ostendit. Sic in Euāgelio Matthæi: Et nō cognouit eā, donec peperisset: nō sequit̄, postquā peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderāt arcemq; tenebant, id est credebant fore ut iam tam tenerent. Pleraq; sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρτυρικῶς colligit Hieronymus. Sic & nos plerunq; loquimur, cum dicimus, Iudices priusquam de causa cognoscerent, reum condemnarunt, nō sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic mo-

g c. cū aposto
lica de his
quæ fi,

h authē, cassæ
C. de sacros
san. eccl.

i c. qd dicitur,
extra eo,

dus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africa-
 nus ^k, ut alius prætor, quam cuius iurisdictio esset, ius di-
 ceret, & priusquam adiretur mutata uoluntas fuerit,
 nemo compellitur conuentioni stare: non enim sequitur
 postquam aditus sit non licere utriq; parti ab eius iu-
 dicio recedere. Sic cum testator iussisset fideicommissa-
 rio caueri si filia non diuorteret, rescripserunt Seue-
 rus & Antonius ^l, non uideri remissa in cautionem in
 casu diuortij, quia non est uerisimile testatorem ad tur-
 pem hunc casum attendisse, imò potius credendum est,
 illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo mo-
 do non diuersuram, ut conditio uim causæ impulsuæ
 respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argu-
 menta legitime non sumi à contrario causæ impulsuæ
 sensu, sicut nec uerborum, quæ narratiua uocant, uel quæ
 modum, non autem conditionem inducunt ^m. Itemq; quo-
 ties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid in-
 ductum sit ⁿ: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio,
 mēsq; proferētis cessat^o. Finge igitur, lex iubet quòd
 minor XVIII. annis non possit absq; certa solennitate
 obligari, non censebitur ut post illud tempus uelit eum
 legitime obligari ^q, sed tantummodo prohibitio illius
 legis deficiet, & casus ceu omisus ex dispositione iuris
 communis limitabitur: talem enim esse mentem legislato-
 ris credendum est, ne inducta ad prohibendum permit-
 tere uideantur ^q. Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mu-
 tuo ultra quincuncem accipiat, non sequitur permissas
 esse quincunces usuras, quas constat lege Pontificum pro-
 hiberi, sed simpliciter apparet, intra quincuncem nihil
 à lege

k l. si conuene-
 rit. de iuris.
 om. iud.

l l. ij. C. de cõ-
 dict. incert.
 ubi Cy.

m l. titio cõtũ.
 in princ. ff.
 de condi. &
 demonst.

n §. affinitatis.
 infl. de nup.

o l. j. §. sexum.
 de postul.

p Bal. l. j. C. de
 inut. stip.

q l. legata inu-
 riliter. de le-
 ga. j.

à lege municipij dispositum. Ex his quoq; consequens est, qui unum dicit, licet à contrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præsumptam non censeatur ea excludere, quæ ei quod dictum est connexa, accessoria, similia sunt^t: cum ut argumentum ualeat non solum à contrario uerborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, sed ex cõiectura oriatur, regulariter in statutis rectorijs non assumi, nisi his in casibus, quibus supra in eis extènsioni locum esse docuimus: ut cum aliàs dispositio superflua redderetur, uel elusoria. Vnde cum lex municipalis sic scripta est, non existentibus masculis, fœminæ succedant, receptũ est eis existentibus fœminas excludi. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, possit de dote testari, à contrario sensu intelligitur, ut si habeat non possit, ne alioqui superflua esset^t. Assumetur tamen quãdo nõ per extensionẽ, sed ex uerbis quoq; aliquo modo cõprenditur, ut in eo casu dictũ, qui à speciali dicitur^u. Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus^x. Sed & quoties correctio legis nulla inducitur, non est dubiũ tali argumento locũ esse^y, nã tũc regulariter supra ostendimus permitti extensionem, nisi esset expressim prohibita, ut quia cautum uerba ad literam intelligi debere^z: itemq; nisi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum consequeretur: quæ omnia superius declarata sunt. Suprascriptæ quæstioni coheret alia quoque regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem esse disciplinam^a. Videndum igitur, quomodo intelli

^t Feli. c. nõne, de præsum.

^s Alexã. l. j. de offic. eius.

^t Anch. consi. 213. pro isto prin.

^u Bal. l. obseruare. § pro fifici. i. iij. quest.

^x Bald. consi. 173. in pu. cã. in. iij. q.

^y Feli. d. c. si gnificasti. de fo. comp.

^z glo. cle. i. de usur.

^a gl. rub. ff. de acqui. poss.

intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eadē

- b la bemptio est ratio, ibi eādē esse contrariorum dispositionem^b :
 ne. de pact.
 c l. inter stipu. ubi diuersa sit ratio, diuersam^c : ubi cōtraria, cōtrariā^d :
 .§. sacram. tuncq; esse regulæ locum, quæ in topicis traditur: id pro-
 de uerb.
 d l. et si cōtra. positum in proposito operari, quod in opposito opposi-
 de uulg.
 e l. si .§. fin. de tum^e. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum,
 leg. iij. sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus quibus
 supra ostensum est à uerbis non recedi, & extensioni lo-
 cum nō esse, huic quoque regulæ nihil tribueretur. Hincq;
 est quòd si lex municipij sororem excludit ab hæreditate
 fratris, non uidetur uice uersa fratrem sororis hæredita-
 te priuasse^f: sicut uidemus, quòd media iuris prudentia
 masculos uolebat fœminis succedere, & non ex aduerso
 fœminas maribus: quoniam commodius uisum erat, sic iu-
 ra constituere, ut plerunq; hæreditates ad masculos con-
 fluerent, obtinuitq; diu hæc sententia, donec per Iustinia-
 num abrogata est. Sic Senatuscōsulto Tertulliano mater
 filio succedebat, & non filij matri, donec deinde ex Or-
 ficiano ei quoque prouisum est. Vnde apparet quamuis
 g .§. filium, in æquum sit successiones esse reciprocas^g, non tamen hoc
 authē. quib. sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege cauea-
 mo. nat. eff. tur: nec enim id per regulam ueterem generaliter statu-
 suj. tum est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas: sed cer-
 ti tantum casibus^h. Vnde extensioni, quam passiuam uo-
 h l. si ab eo. C. cant, locus non est. Quapropter ex facto pronuntia-
 deleg. hæ. tum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succe-
 l. cōmuniū. dere, non censerī uice uersa uetitum filio legitimo, quomi-
 C. de na. lib. nus ipse ei qui natalibus restitutus esset, succederet. Ca-
 terum

terum & è conuerso, si lex fratrem ab hereditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hereditatem adireⁱ: uerba enim legis obseruanda sunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum si quicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequentiam sit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Castrensis^k legem qua soror ab hereditate fratris reijcitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiã ab hereditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio cõseruandæ agnationis expressa sit, quo casu supra aduersam huic Curtij^l sententiam probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus quibus extensio fit, fortissimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq; , etiam si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur^m. Cuius rei exempla quàm plurima Iason refert. Hinc est, quod si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidem poteritⁿ: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censetur prohibitus & absoluere^o, nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis seuitiam. Quapropter heretice impietatis quæsitores, delatum ad se reum absoluere poterit, condemnare solus non poterit^p. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur^q: paribus enim passibus in iure ambulant datio & ademptio. ^r Et hæc quidem

ⁱ Bal. l. testam. nō ideo. C. de testam.

^k Paul. cõfi. 340. hereditas prædiū. Dec. cõ. 71. in fi.
^l Curt. cõf. 9.

^m Iaf. l. 1. fi. C. de indi. uid. tol.

ⁿ Bald. c. j. de mut. petit.

^o l. nemo qui. de reg. iur. gl. cle. j. de hærti. uer. eos.

^q Bald. l. fi. C. de fideicõ. gl. l. cū pro. ponebatur. de leg. ij.

quidem sufficiat. Ceterum cum extensio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt forte qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisq; tam ueteribus quam recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatam, ut minime nostra opera quisquã indigere possit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iureconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquam M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in cõtentione uerborum consistit: Iureconsultum uero id solum decet, ut rationes legis consideret, ubi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamẽ ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat quam testatum esse, & intestatum? & tamen de uno casu ad alium argumentamur^r. Quid amplius dissidet, quam sacerdos & asinus? & tamen de uno ad alium Alexander Põtifex, ceu de similibus argumẽtando, processit. Quòd

s l. causa. de uulg.

t c. fi. de treu. Antonius Butr. annotauit^r. Quid rursus tam male coheret quam perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen

u c. nerui test. xij. dist. Gregorius similia hæc existimauit^u. Ex similitudine igitur rationis legum scientia porrò extendenda est locorum argumentorum uel sedibus: hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis.

ANDREAE ALCIATI IURISCON.

De Verborum significa-
tione Liber

III.

UPEREST NVNC VT AD actio-
nes hominū deueniamus, & sicut
à nobis, quemadmodum legibus
extensio fieri possit, supra ex-
positum est, ita in praesentia decla-
remus, quemadmodū contractus,
& ultimæ morientium testationes
ad casum omiſsum per interpretationem produci possint.
Nec absq; cōsilio nobis uisum est materiā hanc separatim
tradere, nō quòd inter cōtractus quoq; & ultimas uolū-
tates aliquæ nō sint differentia^a, sed qd' multò maiores si-
mul hæc habeāt cū legū interpretatione discordias. Qua-
rū est causa quòd legis dispositio ex sola mente unūquēq;
obliget: neq; enim legis mēs aut ratio ideo minus pollet,
quòd uerbis non sit expressa, cum nō minus committat in
legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans ratio-
nem negligit^b, quàm qui utrunq; negligit: at in humanis
actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo
expressa proponatur^c. Ad hæc rationem legis perseru-
tari

^a Iac. l. que de
leg. ff. de le-
gat. j.

^b c. fin. de reg.
iur. in. 6.

^c l. quidā cū
filiū. de hē
red. insti.

- tari plerunq; facile est, ex eaq; argumentari concessum est: cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum, quod leges, si de eo casu interrogati fuissent, uerisimiliter cōstituisset^d: quē sensum, *ἐκ τῆς ἐπιφρασίας*, id est, ex bono & æquo accipi, Aristoteles Moraliū V. autor est. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus discernere difficile est, in contractibus longè difficilior, cū semper debēdi reus negaturus sit ne productio fiat^c, creditor propter utilitatem sit affirmaturus: meritò igitur fatendum est interpretationes huiusmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoq; in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris^f, cum de actione fiunt uerba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem intendit, de speciali tantum accipitur^g. In lege cum diœcesis fit mētio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur^h: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis estⁱ. In lege singularis, quam *ἀόριστον*, id est, indefinitam uocant, semper uniuersali æquipollet^k: in dispositione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi uendicat^l: at si testator curatorem dare se impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur^m. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri, cum testator filijs tutores dat, nepotibus consuluisse nō uideturⁿ. Si lex uniuersali termino etiam geminato utatur, ut quicumq;, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est^o. Vnde qui sibi & quibuscunq; hæredibus feudum, quod uocant, stipulatur,

tur, etiam de extraneis, & alijs incapacibus egisse præsumitur, idq; receptius est. Quoties tamen uoluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet, quoniam sicut uerba legum generaliter quatenus ratio suadet, intelliguntur: ita & hominum dispositiones, regulasq; illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum, ad legum scita argumentum ualere^p, sicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hisce uoluntatibus ad contractus^q: cumq; inter hos aliqua differentia sit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quam contractibus accedere^r. Igitur ut ad rem ueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem extricari posse. Prima est, Provisio, qua quid purè dispositum est, in uno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit, ususfructus communicabitur: quia fundi appellatione etiam ususfructus continetur^s, nec error testatoris faciet, ut alij solus ususfructus detur, nisi aliter uerba conceperit. Sic & testator qui tutores filijs dedit, de eo non intellexisse censetur, quem habere se ignorabat, tametsi uerisimile sit ei quoque si sciuiisset daturum^t. Sic cum d otem pater daret, si in alterum casum, uel diuortij, uel mortis stipulatus sit, in alterum in quem non pepigit, mulieris actionem esse responsum est^u. Et conclusionis ratio illa est, quòd in dubio standum est uerbis, nec uidetur quis aliud sensisse, quam quod uerbis expressit. Non obseruatur prædictum axioma quatuor casibus. Primus est cum id quod ommissum est uirtute expressi intelligi potest, uel ex natu-

p i. nō iposibile. de pac.

q d. l. quæ de legato.

r gl. l. j. C. de his quib. vt indig.

s l. si alij. de usufr. leg.

t l. si qs ita. §. si quis cum. de testa. tut.

u l. si cū doct. sol. mat.

- ra actus ^x, uel ex antecedente, consequentēue ^y necessa-
 rio, uel propter connexitatem ^z, uel quia inuicem se re-
 x l. si non fue rit, pro soc.
 y l. illud, de ac spiciant ^a, uel quia per argumentum à contrario sensu id
 quir, haer. suadeatur ^b, uel quia prouisum in simplicibus esset, et de
 z l. lucius .s. casu mixto agatur ^c, uel quia testator plus expresserit, nā
 paul⁹, de ad mini, tut.
 a l. alteri, de Quod & quandoq; uice uersa accipitur, & ex minori
 adim, leg. Quod & quandoq; uice uersa accipitur, & ex minori
 b l. aliquan do, de cōdi, per coniecturam ad id quod maius est perducimur. Sanè
 & demon. & quaedam propter fauorem ultimarum uoluntatum pro
 c l. si ita, de li. consequentibus seu connexis habentur, quæ in contracti-
 & posth. bus separata censentur. Ecce, qui uendit fundum, iter seu
 d l. q. quartū, uiam ad eum præstare non tenetur, nisi expressim ita
 de leg. i. conuentum sit ^e, & tamen hæres fundum à testatore dare
 e l. i. uēden/ iussus, uiam quoque ad eum præstabit ^f. Qui mandat nu-
 do, de con trah. empr. merum Canonicorum coërceri, quia redditus diminuti
 f l. binas, de proponantur, non censetur id mandasse, ut auctis faculta-
 scriu. vrb. an. tibus augeantur ^g, quod tamen in ultimis uoluntatibus cō-
 præd. tra est ^h. His non ab simile quod in dispositione legis Bar.
 g c. si. de verb. scripsit, in causa læse maiestatis, famosi, itemq; alij testes
 signi. reprobri admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum ac-
 h l. iū. s. si, de cusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce
 leg. iij. testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimū
 i Bar. l. in que successorem esse, non poterit, nec huiusmodi consequen-
 stionibus, ad tia aduincula eadē priuilegia habebunt ⁱ. Secundus ca-
 le. Iul. maie. sus est, quando uerisimilis mens testatoris est, ut idem sit
 in casu omissio. Quod in eo responsum est, qui uterum si-
 lie pregnantis instituit, cum se inscio ruri albescente ca-
 k l. titius. s. si. lo iam enixa esset, erit enim infans ex eo testamento hæ-
 de liberis & res ^k. Sic & qui posthumum instituit, quem crede-
 posth. bat in

bat in lucem se mortuo uenturum, eo quoque casu instituisse censebitur, quo se uiuo nascatur¹. Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cum de eadem persona agitur, idem enim ille nepos est, siue iam natus, siue post nascetur, siue uiuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omissio habebitur, cum enim testator de ea non cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter constituere^m, cum praesumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem transierit, non obserueturⁿ, nam actus hominum ultra eorum praesentem cogitationem non operantur^o: & receptum est, testantium uoluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo quod ex se uerum sit, maxime cum regulariter ulla persona extrinsecus assumi non solet^q: nam etiam in substitutione uulgari nunquam uidemus omissum uerbis casum ex mente comprehendendi, cum substituti persona uariatur^r: mandatum quoque ad aliam personam non producit, tametsi idem effectus consequi inde possit^t. Nec me quicquam mouet quod à Seuero Imp. constitutum est, posthumum testamento matris praeteritum, quae in puerperio repentina morte decessit coniectura mentis matris cum fratribus censi institutum, nec eo casu testamentum ceu inofficiosum expugnari posse^t: Quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullum filijs damnum inde oritur, atque etiam odio querelae ita constitutum. Minus quoque moueor Papiniani responsio^u, quo pactio nem dotis mihi uel fratri heredi meo restituendae, non prodesse fratri respondit, si haeres non sit, sed filijs potius

l. fina. C. de post. hær.

m d. l. si quis ita. § si quis cum.

n d. l. quidem cum f.

o nō omnis. ff. cer. pet.

p l. quo loco. §. j. de hær. insti.

q l. si ita stip. §. chryso.

go. de uerb. l. si paterfa.

r l. si paterfa. impube. ubi Imo. de vul.

s l. mandasti. de neg. gest.

t l. iij. C. de inoffi. test

u d. l. tale. §. si.

meis, quos postea susceperam, hæredesq; scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiue addita erat, cum crederet stipulator fore, ut is esset hæres, unde susceptis postea filijs ipsi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum hæredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici: & licet Accursius ex eo responso generaliter censeat, id pro statuto habendum, quod uerisimiliter constitutum fuisset, si de eo quaesitum foret, ut demus uerum esse in legibus quarum mens sola obligat^x, in actioni-

- ^x l. nominis. §. i. infra eo. bus certè hominum aliud est, & ex hic tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum quorundam sententiam probare non possim, mentem testatoris obseruari arbitrantium, etiam si aduersus uerba faciendum sit^y. Si enim id sequeremur, sola mens absque ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod supra falsum esse ostendi. Ad mentem igitur attendimus, non quando aduersatur uerbis, sed quando præter uerba est, cum scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea communiter recepta sententia deprehendi potest, qua traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filijs, non censeari filios aliquo modo ex testamento uocatos, ^z cum quæ in cõditione sunt, ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit, ut quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen à uerbis recedimus, & solum in cõditione positos arbitramur: huiusmodiq; quamplurimas coniecturas in Socyni responsis confutatas cernere est, quæ in præsentia referre operæpretium non est. Posset tamen tam euidentis coniectura mentis allegari, ut ad casum

^y l. hæredes. §. cum ita. ad trebel. l. p. ubi. §. fin. de condi. & demon.

^z Glo. in. l. lucius. de hæred. instit.

Cur. cõf. 45

Corn. consil. 118. ij. Socy. cõf. 126. iij.

sum

sum quoque omissum dispositio testatoris merito producenda uideretur. Quo argumento in substitutione uniuersali, casu quo nullus filiorum testatoris sit superstes, respondit Alex. substitutum etiam à feminis legatarijs excludi propter quasdam coniecturas. Tertius est quando casus non omnino omissus est, tunc enim ex mente fiet extensio. Cuius rei exemplum est, quando testator in simplicibus disposuit, non enim mixtum casum omnino omisisse creditur, qua de re infra quinto axioma diffusius agetur. Sed et si sub uerbis aliquo modo contineri potest, pro omisso non erit, quod in ea specie à Decio rñsum est, cum testator Titio substituisset, et eius filijs deficiētibus, seu decedētibus: licet enim non dicatur decedere qui non natus est, dicitur tamen ἐν πλάτῃ et crassa Mimerua, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi potest, ut deficere dicatur, quod nunquam inceperit. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solum intelligi. Ceterum et casus ille omissus non censebitur, qui ex uerbis saltem improprie acceptis comprehendere potest. Idem quoties testator unicum casum expressisset, uerisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur. Quod et in conditionibus procedit, quamuis specialiter et ad unguem obseruari debeant. Idem opinarer quoties id esset expressum quod frequentius solet euenire, ut non censeatur rarius contingentem casum exclusisse, in quo eadem etiam idemque effectus sit. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere, nam de eo quod ex sequela est, actum quoque interpretabimur. Quapropter cum negociator

Alex. cōsit.
17.vij.

Dec. cōsil.
227.

1. titio vsuf.
fruc. decōd.
& demon.

b 1. diuus. de
vsu & habio

c 1. mulier. in
prin. adtreb

d glos. authen.
cassa. C. de fa
crofac. eccl.

e 1. cuiusq. §.
pen. de inst.

Titio mandasset ut mutuo centum sola. acciperet, responsum est sub usuris accipi posse, quod non soleant negotiatores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam

- f Rom. l. iij. §. uelint f. Quartus est cum casus omisus est similis expressurari. de iur. re iur. so, & eundem effectum habet, fit enim ad eum extensio. Quapropter si mandauero ut pro Titio fideiubeas, & tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter
- g l. fina. §. fina. egeris quàm quod mandatum sit, nihilominus tenebor. §. mand. l. af. l. si procura, Vnde & lason cum diligenter seruandos mandati fines tor. c. de pro docuisset, ab eiusq; forma non recedendū, subdidit tamen cur. posse plenius uberiუსq; adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatū
- h l. iam tamē. non est, sed mandato uicinum, expediri^h. Itemq; quod cō- §. penul. iud fol. nexum, quod antecedens, quod consequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu
- i Bartol. l. in dominium transferri possitⁱ: cōcessaq; exequutori facultate uendendi ut creditoribus satisfiat: poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde huiusmodi causa satisfactionis obseruetur^k. Qua ratione
- k Bart. l. alio, in quaestione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex præposito colum. iij. de ali. leg. sito cuidam concesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bonis usq; ad quingentos aureos alienaret: is cēsus quosdam uendiderat: responsum fuit, quamuis huiusmodi iura appellacione bonorum immobilium stricto sermone, non
- l l. adino. §. in uenditione. contineantur^l, tamen propter effectus similitudinem de re iud. non esse dubitandum, quim alienatio fieri potuerit. Quandoq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non fit huiusmodi

modi extensio: ut cum Prætor tutoribus permittit uende
 re, si illi obligent, nihil agunt^m: si enim uoluisset Prætor
 ut eis obligare liceret, non rectè partibus suis functus di-
 ceretur qui uenditionem concessisset, meritò decreti for-
 ma seruanda fuit. In materia quoq; stricta in qua à uer-
 bis non recedimus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ
 propter ambitionem sacerdotum restringuntur, non ac-
 cipietur huiusmodi interpretatioⁿ. Sed & extensio non
 fiet ad casum principis dispensatione indultū, tum quia
 de tali testatorem cogitasse non est uerisimile^o, tum quia
 idem omnino effectus inde non prouenit^p. Qui enim ali-
 quid filio prohibet antequam legitimam ætatem habuerit,
 de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur, non
 enim princeps rescripto suo maturitatem consilij illi da-
 re potest^q. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitran-
 tur, ut si pro tutore fideiussero, isq; non administrauerit,
 tametsi adhuc iste cõueniri possit, ego tamen non possim,
 ipse enim conuenietur, tanquã socij qui administrauit fi-
 deiussor^r, at ego pro eo solū promississe cõseor, quod pro
 propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idem
 effectus non sit, ad hunc casum fideiussio mea non protra-
 hetur^t. Quo exemplo cum miles in procinctu societatem
 prædæ de hostibus faciendæ cum Titio contraxisset, dixi,
 in hanc causam id non protrahendum, quod is ab alio so-
 cio consequuturus erat, sed id solum, quod ipse manu,
 uirtute bellica cœpisset: nam & solet dici^t, Socius socij
 mei, mihi socius non est. SECVNDVM axioma in hoc tra-
 ctatu est, prouisio conditionalis in unum casum, non
 trahitur ad omissum, qui expresso dissimilis sit^v. Qua-

i 4 propter

^m l. si pupillo
rū. §. si præ
tor, de reb,
co.

ⁿ c. susceptū,
de res. in, 6.

^o l. apud iul.
§. si. de le. j.
^p l. si. C. de his
qui ve æta.

^q l. j. de minor

^r l. si. C. si tu
non gess.

^t l. iij. §. illud,
rem pup. fal.

^t l. nam & ff.
pro soc.

^v l. si cū dotē,
sol. mat.

propter pater dotem sibi reddi in casum mortis filiae stipulatus, in casum diuortij integram filiae actionem reliquisse censebitur: & uice uersa, si in casum diuortij sibi stipulatus sit, filiae haeredes in casum mortis dotem repetent: casus enim hi dissimiles sunt, cum qui sibi diuortio sequuto pascitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipsa diuortat, aut marito diuortendi causam praestet. Qui uero in casum mortis stipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, possit iterum nubere. Nec obstat quod extraneus dotem sibi reddi in casu facti matrimonij, & quoquo modo soluti, stipulatus, in eum quoq; casum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit, & sic factum non sit, nam hoc ex mente inductum est, constabat enim de errore extranei matrimonium ualere existimantis, unde datum ob causam, ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoq; responso^x, quo traditum est, posthumum suum haeredem commodissime institui, siue uiuo me siue mortuo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo quia omissus sit, natus rumpet testamentum: ex mente enim testatoris apparet, hosce casus eum pro diuersis habuisse, ut qui forte cuperet, uel uidere sibi haeredem, uel suppositium partum post mortem uereretur, uel alia simili causa. Quod si appareret conditionem se mortuo appositam, quia existimaret se tunc moriturum, cum praeter spem superuixerit, aliud ex Iustiniანი sanctione esset ^y. Ego tamen Iustiani decisionem proprietate uerbi defendi arbitor, quia dictio intra decem menses, significat, usq; ad decem menses, quòd infra declarauit ^z. Pro eadem sententia etiam illud

^x l. si extraneus. de cond. di. ob cau.

^x l. cōmodif.

^y l. fin. C. de posthu. her.

^z l. si qd sic. infra cod.

illud inducitur, quòd fideicommissum alicui relictum, si hères sine liberis decesserit, adoptionis commento non ^a extinguitur^z, non enim naturalis, & adoptitiuus hoc casu uidetur similes, quia cum conditio à testatore appositae ex incerto euentu pendeat, nō debet in potestate haredis esse, adoptando sibi filios fideicommissarium eludere. ^a Quapropter existimauerunt quidam, si filij antè iam adoptati fuissent, tunc conditionem pro defecta haberi ^b: deficit enim hoc casu ratio, solentq; in iure adoptiui pariter in causa cum iustis filiis esse ^c: & id non nominis solum respectu ^d (nam & ipsi filij sunt) sed etiam effectus. ^e Quam sententiam defendi posse opinor cum testator huius rei conscius erat, scilicet haredi filios adoptiuos esse. Idemq; certius affirmandum, cum uerba conditionis de filiis legitimis tantum concepta sunt: qua tamen in re aliter Decio ^f uisum est. Sanè operæpretium est S. cōsultum referre, ad has adoptiones pertimens, P. Mario, L. A sinio cos s. tempore Neronis factum, quod hisce uerbis Corn. Tacitus lib. xv. refert: Percrebruerat ea tempestate prauissimus mos, cum propinquis comitijs aut sorte prouinciarum pleriq; orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasq; aut prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatuum adeunt, ibi nature munus labores educandi aduersus fraudem, & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta, & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis sine sollicitu-

^a 1. fideicōm. sum. de cōd.

^a 1. nec ei. §. j. de adop.

^b Rayn. d. §. qd si tantū.

^c 1. nec in ea. de adul.

^d 1. fin. de bo. dam.

^e 1. si te parēs. C. de suis et leg.

^f Dec. 398.

dine parens, sine luctu orbis, longa patrum uota repente
 adaequaret. Factum ex eo. S. Consultum: ne simulata ado-
 ptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne usurpan-
 dis quidem hereditatibus prodesset. Quibus uerbis satis
 ostenditur, quantam differentiam antiqui inter iustos fi-
 lios, & adoptiuos constituerint. Hincq; consequenter de-
 ducitur, an grauatus si sine filiis deceberit, si filios legiti-
 matos, hoc est natalibus beneficio principis restitutos,
 relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est
 conditionem defecisse, siue per subsequens matrimonium,
 siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea
 specie receptum est, cum conditionis uerba sunt, si sine fi-
 liis legitimis, & naturalibus deceberint. Lex enim hosce
 iustis filiis equiparat, nihilq; legitimos à legitimatis dif-
 ferre iubet, nec hi inuicem dissimiles à legitimis, & natu-
 ralibus censentur^s: cum nō ex sola legis imagine, sed etiā
 ex origine naturæ filij sint^h. Sed quid si uerba conditio-
 nis concepta sint, si deceberit sine filiis ex se legitime na-
 tisⁱ uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim nō
 est dubium per rescriptum legitimos excludi. Quid si
 per subsequens matrimonium? & iste uidetur casus disti-
 milis, cum testator tempore originis uoluerit legitimos
 nasci, qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tem-
 pus regiturⁱ. & hac ratione ita Ant. But. decidit, & re-
 spondit in questione facti Bald. Alexanderq; k, nam &
 idem (inquit ille) in feudo traditum est, quod aliquis sibi
 & filiis legitime descendentibus stipulatus esset, nam le-
 gitimati per subsequens matrimonium, legitime descen-
 dere non dicuntur: idq; Baldus^l probauit. Accidit quòd
 & ex

g l. illud. §. re-
 liqui. quib⁹
 mo. nat. effi.
 sui.

h Alex. ij. l. j.

i l. in delictis.
 §. si extra-
 ne⁹. de nox.

k Bal. 367. in
 §. Ale. cōsi.
 §. in. 7.

l Bal. c. natu-
 rales. si de
 feud. suo.

ex consuetudine, quæ hereditatē primogenito defert,
 non admittetur naturalis maior natu, in iusti filij postea
 nati damnus, quamuis deinde per subsequentes nuptias
 legitima iura cōsequutus proponatur^m. Sunt tamen qui
 in contrariam sententiā transierintⁿ: quia hi qui sequu-
 tis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorum filiorum haben-
 tur, lexq; huiusmodi pro omnino similibus habetⁿ, nec
 crebriore calculo recepta uidetur ea sententia^o, ut acce-
 pto feudo pro se & legitime descendentes tales reijcian-
 tur, imò pleriq; omnes admitti censuerunt. Ego hac in re
 sic arbitror distinguendum: Aut enim loquimur in na-
 turali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit,
 & uerius est non deficere conditionem: quia lex præsu-
 mit legitime natus, ex actu enim subsequuto præsumit
 usque à principio affectu maritali concubinā cognitam,^p
 quæ præsumptio ueritati innititur^q, & in hoc à fictio-
 ne distat, quod ea aduersus ueritatem est^r: meritò igitur
 ex illis uerbis non existimabitur tanquam illegitime natus
 summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicom-
 missum ab ascendente factum sit, idem iuris putarem, idq;
 paternæ pietatis coniectura^r. Nec me mouet quod legiti-
 me natus non dicatur, qualitatq; uerbi repugnet: quia re-
 spondeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur,
 lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq; huius-
 modi fauore filiorum capienda est^t. Sicut etiam uide-
 mus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uer-
 sa cōiunctam pro separata aduersus propriam sermonis
 uim accipi^u: nam et licet qualitas adiuncta uerbo ad uerbi
 tēpus referatur, fauore tamen descendētium aliud quan-
 doque

m Ioan. Andr.
 reg. sine cul-
 pa.

n Imo .c. inno-
 tuit. Dec.
 155.

o l. j. in fi. iur.
 cia. l. fi. §. ex
 bonis. d' bo-
 dam.

o c. tanta. qui
 fil. sint leg.

p l. cum qs. ver.
 nec enim. C.
 de nat. lib.

q l. fi. de prob.
 r l. filio quem.
 de liber. &
 posthu.

t l. generaliter.
 §. cum autē.
 C. de instit.
 & subit.

u §. sed hoc
 præsentī. in
 autē: de san-
 epif.

u Arg. d. l. ge-
 neraliter. in
 prin.

doque obseruari scimus ^x. Nam & rescriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit succederent, si absq; liberis moreretur ^y, eam interpretationem non habet, ut uerbum succederent, secundum dictionem impuberi restringatur ^z. Aut loquimur in fideicommissio quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilior est Alexandri sententia: hic enim ex fictione legis solum legitime natus dicitur ^a, unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet ^b, cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non est ulla causa. Aliud tamen esset in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius est ut etiam huiusmodi admittantur ^c, praesertim cum in re dubia non erret qui ad uersus fiscum iudicat. In dispositione quoq; legis, quae legitime natos solum ad dignitatem admittit, idem respondendum est, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet ^d: fit enim latior interpretatio, ut supra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur responsum est, hos quoq; subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse, debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio ^e, nisi cum statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urget: uidetur enim conditionem in uno casu, ad dissimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario, uulgaris expressa ad tacitam pupillarem ^f, & tamen hi casus omnino dissimiles sunt,

^x c. fina. xx. q. ij. § itē opp.
^y cap. Raynu.
^z Bar. l. centu.
 rio. ij. q. iij.
 mēbri. prin.

^a d. c. tanta.

^b d. l. fina. c. de
 his qui ueni.

^c c. j. § penult.
 quibus mo.
 feu, amit.

^d c. innotuit.
 de elect.

^e Bal. l. consil.
 183. ij.

^f l. iam hoc iur.
 re. de uulgar.

sunt, cum tempore, tum modo, tum etiam effectu ^f. Sed communiter in hoc deuentum est, cum dicamus hasce substitutiones, natura sui conditione habere: non enim aliud est substitutio, quam conditionalis institutio. Expressio igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex presumit si de alia cogitatum fuisset, eam quoque testatorem aequè expressurum fuisse. Quòd enim pupillaris contineat uulgarem, est ipsius testatoris fauor: quòd uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem respicit. Meritò igitur utriusque fauore, & propter paterni pupillarisque testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si uoluit testator tam suam, quam impuberis hereditatem eo decedente ad substitutum pertinere, multo magis suam uoluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo uerborum inducitur: conditio enim illa, si filius hæres non erit, potest intelligi immutabiliter ^g, & ideo adita hereditate à pupillo non prorsus extinguitur spes substituti, quia quamuis hæres sit, potest nuda uoluntate usque ad pubertatem abstinere, sententiamque mutare, quòd rectè Pyleus & ueteres cõsuerunt, ^g licet Accursius & post eum alij manifesto cauillo differant. quorum rationibus haudquaquam difficile est respondere, cum maiore facilitate se paternæ hereditati quam extraneorum impuberes immisceant, quod & alibi attigimus ^h. Rursus obstat conditio si intra decem menses proximos mortis meæ nascetur, illi est dissimilis, si me uiuo nascetur, & tamen ad hanc producitur ^h. Sed ex his quæ supra retuli, satis constat fieri hanc extensionem,

quia

^f l. sed si plur
res. §. ad substitu
titos.

^g l. ei qui. de
cond. inst.

^g l. impuber
ribus. l. neces
sarijs. de ac
quir. hæred
l. pen. de au
to. tut.

^h l. ex contra
ctu. de re iur
di. l. si filius
qui patri. de
vulg.

^h l. ãna. C. de
postu. hære.

quia testator se tūc moriturum credebat : unde si prater
 spem superuixit, non ideo rumpitur testamentum ^{i. Rur-}
 sus instari potest: conditio si nubere noluerit, ab ea pluri-
 mum differt, si nubere non potuerit: nolle enim & non
 posse, perquam dissimilia sunt ^{k:} & tamen in substitutio-
 nibus, conditio, si hæres esse noluerit, intelligitur, uel nõ
 potuerit: & uice uersa ^{l.} Sed respondendum est, hos ca-
 sus ex præsumpta testatoris uoluntate absimiles non esse.
 Cum enim de substitutione uulgari agatur, per quam
 ipsi testatori succeditur, & sic de eius fauore tractetur,
 uerisimile est, quod de altero expressit, alterum quoq;
 cum eadem subsit ratio, trahi uoluisse. Quapropter si
 appareat testatorem non ad testamenti sui fauorem at-
 tendisse, sed ad hæredis pœnam, aliud dicendum esset: ut
 in hac specie, Titium instituit, & si Titius eiusq; filij no-
 lent nomen & gentilia testatoris insignia deferre, sub-
 stituit Caium: is Titius liberos nullos suscepit, unde non
 potuerunt nomen & insignia deferri, nõquid substitu-
 tus admittatur? Et Socynus^m respondit, substitutioni lo-
 cum non esse, quoniam is casus dissimilis sit, & de pœna
 agatur. Quæ tamen decisio penes me dubia est, cum ex
 natura conditionis appareat, fauorem suum, siue suæ sa-
 miliæ in animaduersione testatoris fuisse, & ideo nomen
 & stemmata geri uoluerit: quòd si in hoc Titium cum
 liberis decedentem grauauit, quantomagis casu quo sine
 liberis decederet? Et ex his in alia quoq; quæstione quid
 sentiendum sit discerni potest: Testator instituit uentrem
 uxoris, & si masculus nascatur, & in pupillari etate
 decederet,

i Barto. l. gal-
 lus, in prin.

k d. i. pater se,
 uerinam, de
 cond.

l d. §. & quid
 si tantū. l. si
 C. de instit.
 & substit.

m Socy. consi.
 258

decederet, substituit Sempronium, si nascantur foeminae, instituit eas in cccc. aureis, uenter nihil peperit, nunquid substitutus admittetur? Ex facto consultus Alexā.ⁿ respondit substitutum non admitti, & hunc casum omis- sum censi, cū altero casu nascentium foeminarum Sempronio nihi reliquerit^o. Ego hac in re uereor ne sententia eius uera non sit: pupillaris enim illa substitutio uulgarē continet^p, unde non nato masculino, potuit testamen- tum à secundo gradu, id est, à substitutione uires assume- re^q. Et ideo hic casus nō uidetur omissus esse: accedit de functi mens qui foeminis solum cccc. reliquit, quoniā reliquum hæreditatis ad substitutum pertinere uoluit, & licet particularis institutio, si alius hæres nō sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cum tamen uniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & foeminis præferri^r: receptumq; Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum^f. Sed iterum tandem obijcitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quandocunq; sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronium pupillo hæredem fore^t: ex qua apparet, Sempronij sub- stitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respec- tu persone, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu conditionum, quia etiam si Titius cum liberis decesserit nihilominus erit substitutioni locus^u. Sed respondendum est, hunc casum omnino esse expresso dissimilē: hæc enim uerba

n confi. 188. ij.

o lñ ita scri- ptū. de li. & posth.

p l. pe. de ven. inspi.

q l. iij. §. si. de lib. et posth.

r l. filius a pa tre. eo. tit.

f Bal. l. fin. q. 35. C. de hæc re. insti.

t Bar. l. quan- diu. ij. de ac- quir. hære.

v Pau. de Cas. consili. 152. præfens du- bit. uidetur formari. in j. in nouiss.

uerba, quādo cūq; decesserit sine liberis, uerborum compendio uulgarem quoq; substitutionem continent: unde Titio præcedente, caput illud, si hæres nō erit, dicitur euenisse, meritō substitutus, ceu hoc casu uocatus admittitur. Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem ullam esse. Ex conditione quoq; dissimilitudo nō est: quia cum secundus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset^x, nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest, apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem^y, ut ab intestato se derelictam hereditatem accipere filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodesse heredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutum prætulit^z. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi^a, tamen non procedit, quando aliās testator etiam fuisset relicturus^b: at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorem respiciebat, de quo amplius non quæritur, cum satis sit hereditatem cum instituti cui succeditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti cum quis heredi quādo cūq; sine filijs fatoungeretur Titium substituisset, isq; hæres uiuo testatore liberis superstibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectum, tametsi hac in re post Oldradum^c aliter Socynus responderit^d. TERTIVM huius tractatus axioma est:

x l. cohæredi.
in princ. de
vulg.

y Bar. l. illis
libertis. de
condi.

z l. publi. §.
fi. eod. tit.

a l. i. testamē
to. eod. tit.

b gl. l. j. C.
de instit.

c Oldr. cōsi.
141.

d Socy. 76.
in li. iij.

est. Cōditio necessaria, siue actū ipsum, siue effectū respiciat, ad casum similē porrigitur: tūcq; nō refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent, diuus Marcus cum emancipati essent legatum deberi iudicauit ^e, ea enim conditio effectui actus necessaria erat, nēpe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret ^f. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cū mater sub conditione emancipationis reliquisset, uel etiam donasset, nam & filijs morte patris sui iuris effectis debebitur ^g, effectum enim solum mater respexisse creditur. Vnde etiam solet dici, nō de itinere, sed de meta curādum ^h. Sed tamen hisce aduersatur Vlp. responsum, si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emancipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse conditionem ⁱ, sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittitur. Quibus uerbis apparet: non solū emancipato deberi fideicommissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortissima esse *αὐτιμωλία*, ut Accur. Bartolusq; non citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea sententia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani responsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea conditione relictum est, is enim uidetur odio patris hanc adiecisse conditionem, ne quicquam omnino in eum peruenire possit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uerò alia interpretatio assumitur, quæ sub tali conditione legasse magis creditur, ut liberis suis consuleret, quàm quòd patrē odio haberet. Aduersatur rur-

D. And. Alc. de uerb. signi.

k

sus

e l. mulier. ad trebel.

f l. si mar. C. de instit.

g l. si. C. de dona. que sub. h Bart. l. cum seruus, de verb.

i l. fideic. § si cui ita, de leg. iij.

sus responso suo Pomponius^k, mihi saepe (ut ille inquit) uocandus ad partes, pater enim ne prateritione testamentum rumpatur, necessario posthumum instituire debet: ea institutio duplicem conditionem continet, si se uiuo, uel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuum expressio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. sentiendum est, talē conditionem uoluntariam appellante, quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci^l, potuit mater simpliciter filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituire, & tamen casus mortis ad deportationem emancipationemq; producitur. Igitur ut pugnancia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiam à coniectura mentis testatoris uim, & robur accipere^m. Et ideo ubi probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quod in ea solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cum non satis constat, quæ mens patrisfam. esset, à uerbis nõ debuit recedi, qui fortè alterum casum expressit, quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi: nam si propter necessitatē institutionis motus fuisset, quid oportuit alterū casum omittere? & dum anxie morosus est, alterū exprimere? cum satis illi fuisset, si simpliciter eū qui nascetur instituisset. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censebiturⁿ. Quod & in ea specie cendum, cum testator sic uerba concepit: Si quis filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur^o: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato si-

mul

k d.l. commo
diif.

l d.l. mulier.

m l.in condi-
tionibus.de
cond.& de
morst.

n l. maritus.
de procur.

o l.fi pater fi-
liū.de vulg.

mul admitti, unde conditio ad eum casum non produci-
 tur, sed potius tabula testamenti præteritione rumpitur.
 Cuius rei aliqua quoque exēpla afferri possent^p, nisi præ-
 dicta sat, superq; esse arbitrarer. Sed quid si limitatiua, ^p 1. si ita quis,
 ut ita dicam, dictione usus sit testator? exempli causa: Si de uulg.
 filij mihi nascentur, hæredes sunt, & si sine liberis de-
 cesserint, tunc Sempronius hæres esto: nemine nato, re-
 sponsum est, substitutum non admitti, propter dictionem
 tuam, quæ ita restringit, ut ad casum omissum productio
 fieri nequeat, & ita hanc uocem pleriq; responsis suis de-
 clararunt, Anch. Socynus, Decius^q, & si qui alij. Nam ^q Deci. 352,
 & uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta pro- Soci. 258.
 ponatur, pupillarem in se nullam habet, ut serè receptus
 est. Sed nobis dubia uidetur horum sententia, cum Gal-
 li Aquilij uerba sic concepta sint: Qui nepos me mortuo ^r Alex. l. quã,
 intra .X. menses nascetur, tunc & c. tamē in eis fit exten- uis. C. de im-
 sio, & ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris pub.
 substitutio hac fórmula concipitur: Si Titius hæres non
 erit, tunc Seius esto^f: & tamen pupillarem in se habet. ^f l. j. de uulg.
 Alij^r non hanc uim illi dictioni attribuunt, sed gemina- ^t Dec. consil.
 tioni, ut cum dictum est, & tunc & eo casu. Sed & hæc o 315.
 pinio uerisimilis non est: Quis enim credat dictis iuribus
 locum non futurum, si præter aduerbium illud temporis,
 adiectum quoq; fuisset eo casu? Mihi certe non fit uerisi-
 mile: cum enim testator eo casu dicit, per argumentū à cō-
 trario sensu uidetur cæteros casus excludere: quod argu-
 mentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis conie-
 ctura spectanda est, quia una præsumptio aliam tollit^u. ^u 1. diuus. de
 Et ex his illa decidi cōtrouersia potest: Testator uentrem in inte. rest.

k 2 uxor

uxoris instituit, si masculum pareret, eiq; Seium substituit, & si foeminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio caeso uentre, extractoq; foetu masculino decessit, qui etiam aliquantulum superuixit. Queritur: an Seius admitti possit? Et uidebatur plerisque excludendus, non enim masculum peperit, cui caeso uentre infans ex-

- x Lanniculus, tractus est x. Sed tamen cum haec conditio, si masculu pe
 § si. infra co. peperit, necessaria sit, propius est effectum considerari,
 & substitutioni locum esse: idq; crebriore calculo appro
 y Alexand. l. 1. quod dici batur. de libe. & posthu. batum est y. Rursus & illa uetus quaestio definiri po
 test: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua per
 manserit, & post eius mortem Titio: uxor secundo nu
 psit, disceptatur inter Titium & haeredem, utrius, donec
 uxor morietur, ususfructus esse debeat: & frequentior ea
 z d. l. mulier. uidetur sententia z, ut statim Titius ususfructum habeat,
 ut conditio mortis etiam ad secundas nuptias porriga
 tur, cum huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta,
 haeredi prodesse non debeat a: unde si ad secundas nuptias
 properauerit, legatario locum faciet. Sed haec me deci
 sio dubium ancipitemq; reddit: cum enim testator in con
 ditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse ui
 detur, potuisse eam secundo nubere: unde cum Titium no
 nisi post eius mortem uocauerit, manifeste apparet, in ca
 sum nuptiarum uoluisse interim excludi: sicut alias quo
 que traditum est, cum testator in conditione filios mascu
 los scripssisset, si deinde in alia substitutione filiorum sim
 plicem mentionem faciat, non censeris de masculis tantum
 egisse b: cum enim eorum rationem semel dixerit, si de
 masculis quoque alio in loco sensisset, utiq; & tunc ex
 pressisset.

preſiſſet^c. Nam & diui Marci ſententia nō tam communem ſententiam adiuuat, q̄ proſternit expugnatq̄; . In ea enim mater moris caſum expreſſerat, quia non crediderat fore ut pater eos emāciparet^d: ſi igitur credidiſſet id futurum, caſus pro omiſſo haberetur. At in hac quaſtione, cogitauit teſtator eam ſecundō, nupturam, igitur omiſſus eſt caſus: hincq̄; apparet, non ſolius uxoris cauſa dilationem adiectam, ſed hæredis quoque, cuius utilitati in caſu omiſſo proſpexit^e. Quapropter non temere arbitror hoc caſu à uerbis recedendum, adhærendumq̄; regulæ, qua proditum eſt, pœnam priuationis à teſtatore iuſſam, ad hæredem potiusquā ad eū cuius fauore indicitur pertinere^f. Communem igitur in hac quaſtione ſententiam minime ſequendam cenſerem cum uxor ipſa iuuenis eſſet, & quam ueriſimiliter potuit teſtator credere alium torum appetituram. Sed & ſi in legato diceretur, poſt mortem uxoris, tūc & eo caſu Titio uſumfructū, clarius eſſet, propter uim geminationis, interim illi non deberi^g: Quod & ſerè receptius eſt. Sed quid è conuerſo ſtatuendum? Reliquit uxori uſumfructum, ſi uidua permaneret, & ſi alias nuptias celebraret, Titio: non celebravit, ſed periit, Titius ne admittetur? Et admitti ſutilibus quibusdam rationibus Socynus reſpondit^h, ſed idem alibi alia ſentit: pu- to enim uerius eſſe, eū non admitti: cum non euenerit conditio, unde meritō hæredi remanebit, diſſimilis enim eſt nuptiarū mortisq̄; caſus. **Q V A R T A** principalis regula eſt: Conditionem ſpontaneam præciſe & ad unguem ſeruari, nec ad ſimiles caſus extendi debere. Vnde conditio, ſi ſeruo dederitⁱ, ad dominū non prorogabitur: & cō-

^c l. j. §. ſinata
tē ad def. C
de cad. tol.
^d d. l. mulier
uerſic. quæ
quia,

^e l. uxori uſumfructum
uillæ. de uſu
fruc. leg.

^f l. uxorem. §.
hære, de le
ga. iij.

^g d. l. uxoris

^h Soci. conſil.
10. in. 3. con
ſil. 5. eo. lib.

ⁱ l. qui hære.
di. & §. j. de
condi.

ditio, ut heredi detur, non eam interpretationē accipiet, ut fideicommissarijs dari possit: debet enim factū ipsum obseruari, ut si quis incapaci dare iussus sit, det, licet num-

k 1. Mæuius, mos accipiētis non faciat^k. Et conditio si decefferit sine
eo. tit.

l 1. filiusfa. §. cum quis, de leg. j. S. mox decedant, uel succedere nolint, aut non possint^l: ser-
uatur enim conditio uti ad literā scripta est, nec fit exten-

m 1. cui fun- dus, de cōd. duus redditur^m, alioqui non diceretur in specie obserua-
ta. Non procedit axioma hoc, quando actus per omnia ex

n 1. in condi- tionibus, §. patronus, eo tit. S. possessore locum tenetⁿ, quoniam is & nomine & esse
ctu heres existimatur. Eadem etiā in eo, cui Prætor con-

o 1. is qui, §. fin. de leg. præst. S. tra tabulas bonorum possessionem dedit, obseruabitur^o.
Item in herede quoque heredis, nā & is heres censetur^p.

p 1. paterfaide vulga. S. Sed & in eo cui libertatis causa bona ex diui Marci. con-
stitutione addicuntur, idē responsum est^p. Sic conditioni

q 1. iij. §. sub cō di. d. lib. ut pupillo detur satisfacet, qui tutori dederit, quoniā is
r 1. si fundus, de condi. pro pupillo accipit^r, imò cautius ei soluitur. Sic illa uer-

s 1. si peculiū. §. j. i. statull beri. §. j. de statulib. ba, si centum soluerit, accipiuntur uel compēsauerit. Qui
enim compēsatur, soluit, id est liberat^s. Adde quòd cui cō-

t 1. iij. uerfi. un de. de stat. S. & ego tibi conditionē adimplesem^t. Sic & eadem condi-

u 1. iulianus ait. de cōdi. & demon. tio per acceptilationem obseruatur, quoniam acceptila-
tio dispositione legis solutio est^u. Quæ tamen omnia intel-
ligenda sunt, nisi alia mens sit testatoris, ut quia inter cas-
sum expressum, & eum qui à lege subrogatur aliqua sit
differentia

differentia, quæ uerisimiliter testatorem retrahat, ut ea in questione supra à nobis dictū est, cū Titio relinquatur si heres sine filijs legitime natis deceſerit, nam legitimus per sequens matrimonū defectum cōditionis nō inducet. Quod & in ea conditione constitutum est, si legitima etatis erit, ut qui ueniam etatis impetrauerit nihilominus excludatur ^x. Rursus non procedit regula, quādo conditio iure adimpleri non potest, idq; testatorem non præteribat, sufficet enim si de facto seruetur ^y. Quapropter qui filiæ furiosæ fideicommissit, si sine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexisse creditur: cū furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere ^z. Sic qui hereditarium seruum iussus est manumittere, & deinde heres esse, satis est si de facto manumittat ^a: de iure enim quomodo potest, cum adhuc heres non sit? Sic si pater sacerdotis fideicommittat, si decesserit absque filijs, de naturalibus, & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur ^b, uel si monachus sit, de ipsa ecclesia ^c. Nam & illud receptū est: si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis generis erogationem conuertendam ^d. Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprendi potest, non modum, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontalis conditio à necessaria non differret. Vnde conditio, si tutela per pubertatem, seu per XIIII. annos finiatur, etiam euenisse censebitur,

^x l. si. C. de his qui ven.

^y l. lex facto. §. si quis rog. ij. ad Treb.

^z l. hereditib. §. si. ad tre.

^a l. mulier. §. i. de condi. inst.

^b l. si qs postu. hu. de lib. & posthu. §. sed hoc præfenti. de sanct. epif. Capr. con. si. 20.

^d l. legatū. de vfu. leg.

- e 1. liberto §. si morte tutoris finita fuerit ^c : idq; ex coniectura mentis
 fi. de an. leg.
 f Larethus. de testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusa, dederis,
 stat. ho. per alium adimpleri potest ^f, sicut & faciendi conditio,
 nisi cum persone electa sit industria. Eodem pertinet &
 illa conditio, si me mortuo posthumus nascatur, nam si
 testator eam adiecit, quod crederet se illa aegritudine mo-
 riturum, nihil oberit, quo minus & qui se uiuo nascetur
 g d. l. fi. C. de heres sit §. Cui non absimile, in conditione, si quis prior
 post. her. diem suum sine filiis obierit, quam receptum est, etiam
 h Iheredes §. cum ita, ad extendi, cum posterior absq; prole decedat ^h. Quarum
 treb. definitio illa est ratio, quod in conditionibus potissimum
 defunctorum mens spectanda sit. Igitur cum casus
 ueniet, diligenter animaduertendum est, quae fuerit testa-
 toris sententia, ut ex ea ad casum omissum, uel progre-
 diamur, uel intra cancellos uerborum consistamus. De
 i Bal. l. preci cipimur tamen plerunq; ut Baldus inquit ⁱ, dum scri-
 b⁹. C. de im pulose nimis, & anxie coniecturis ceu exploratis rebus
 pub. utimur. Quod ut manifestius fiat, aliquibus etiam qua-
 stionibus ostensuri sumus. In primis igitur dubitari con-
 suevit, an aequae in directis substitutionibus atq; in fidei-
 commissis ad casum omissum fiat extensio. Et Pontanus ^k
 k Rom. d. l. si in fideicommissis quidem fieri censuit, quod in eis sola te-
 cum dotem. statoris mens obseruetur, in substitutionibus uero non
 l I. iubemus. idem esse, quod haec expressis uerbis concipi debeant ^l.
 C. de test. Quapropter (inquit) uidemus si pluribus heredibus
 m l. vel singu scriptis aliquis post mortem omnium directo substitu-
 lis. de vulg. tus sit, non uidetur inuicem heredes substituti ^m, & ta-
 n l. titia §. scia men in fideicommissis post mortem omnium relicto aliud
 libertis. de est ⁿ. In quam sententiam Dy. Paulusq; Castr. concessit. Idem
 leg. ij. & Socy.

Socy. quodam responso^o censuit, hoc potissimum ar-
 gumento usus, quòd hæredi, cuius nomen inconsulto de-
 lectum est, Prætor bonorum possessionem non decernit,
 quia ex coniectura tantum constat eum hæredem^p. In
 aduersam penitus sententiam alij iurare^q, potiusq; adiu-
 uandam extensione directam substitutionem, quam obli-
 quam censuerunt: fauorabilior enim directa est^r, meritò
 benignius accipi debet. Nam Socy Bartolus facilius extendi
 ad casum omissum conditionem in persona instituti credi-
 dit, quam in substitutionibus extendatur^f. Sed has ego
 opiniones à ueritate longe lateq; abesse arbitror: cū enim
 omnis ultima uoluntas à mente testatoris pendeat, non
 uidetur inter hos casus probabilis esse differentia, so-
 lumq; id erit obseruandum, an mens illa aliquo modo ex
 uerbis accipi possit^t, consutaturq; maximè ex prædictis
 axiomatis, quibus apparet non recipi communiter hu-
 iusmodi distinctionem. Quinetiam ueterum probatiss-
 simi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret.
 Ias.^u Nec uerum est, in fideicommissio post mortem reli-
 cto censerì hæredes inuicem substitutos, nisi non solum
 post omnium mortem, sed etiam in tota hereditate substi-
 tutum sit: non enim posset tota hereditas per eum qui ul-
 timus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenis-
 se autem non potuit, nisi inuicem factam substitutionem
 proponamus. Nulla igitur inter substitutionē fideicom-
 missi: hoc casu est differentia. Nec me mouet, quod ex con-
 iectura Prætor bonorum possessionem hæredi scripto,
 cuius nomen inconsulto deletum est, non decernit: quia
 satis est ei iure ciuili prouisum esse^x: cōiecturāq; in hoc
 k s suffice

Socy. cōst.
 140. in. j.

l. j. si tab. tes-
 sta. ext.

q Corn. cōst.
 320. in. 4.

r c. si pater, de
 testa.

f Bar. l. galp.
 in prin.

t l. j. §. si nau-
 tem, de here-
 inst.

v d. l. vel sin-
 gulis.

x l. j. §. sed si
 legi. de his
 que in test.

sufficere, prae torij enim edicti uerba huic nō cōueniebant, quibus ei qui scriptus est, bonorū possessio datur: at hic scriptus nō dicitur, cū nomē eius deletū sit. Secundo queritur: an substitutus posthumo, casu quo ille moriatur, cēseatur etiā substitutus, si nō nascatur? Et in uulgari substitutione crebrior est sentētia, huiusmodi quoq; casu uo-

y Ray. in tra-
cta. substi.
z l. ff. C. de in-
sti. Cur. cōf.
55.

catū cēseri^y. Si igitur testator filiū, qui sibi nascetur hā-
redē instituit, et si hāeres erit, & impubes decesserit, Caiū
substituit, nō nato filio Caius admittetur^z, idq; ex uerisi-

a Soci. consil.
52.

militate inductū est. In substitutione uero fideicommissaria idē quoq; Socynus respōdit, cū nulla ratio differen-

b Dec. 227.

tiae afferri possit^a. Quod enim testatorem mouit, ut casu quo adita hāereditate filius decederet substitutum ceteris praeferret, idē & mouere uerisimiliter debuit, si filius nō nasceretur: nā, ut inquit Decius^b, quod postea re cōcepta permittitur, à principio quoq; permittendū est. In quam sententiā, & nos quoq; transeundū putamus. Imō etiā si filius nascatur, & hāeres esse nolit, adhuc substitutioni locū esse arbitramur, eadē enim semper ratio mētis subest.

c Rom. consil.
c. Mod. d. l.
j. de vulg.

Audētius respōdit Pontanus, substitutionē si filius in rerū natura nō esset, ad casum quoq; producendam quo uereret, & impubes decederet^c. Tertio dubitatur. Testator instituit uario modo posthumos tā masculos quā fēminas, deinde posthumis, si omnes in pupillari aetate morerentur, amitam substituit, unus tantū posthumus natus & impubes mortuus est, an ad amitam pertinebit hāereditas, an ad matrē quae filio intestato legitima est hāeres?

d Old. consil.
142.

Et Old. respōdit^d, amitam excludi, cum in casum pluriū nascentium substituta sit: unde uno tantum in lu-

cem edito, casus pro omisso est: quod maxime favore matris statuendum est, ne à luctuosa filij hæreditate reijciatur, cum æquum non sit tacita coniectura eam priuari, & in hanc sententiam pleriq; transiuere. Sed uerior est aduersantium opinio^c, ex Pauli responso, qui his uerbis, ceteri oēs filij filiaeq; meæ hæredes sunt, recte unicum filiū hæredatū scribit.^f Nā et si nullus natus esset, prædicto casu receptius est^g substitutæ amitæ locū futurum, idq; etiam in matris dānū, dū oīno tacita non esset uulgaris substitutio, quanto magis uniconato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet? ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitā^h. Quod & in ea specie à me responsum est, cum in institutione testator se unum uel plures qui nascentur instituere dixisset: quamuis enim in substitutione subiiciatur, & casu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plures secundum institutionis formam, à qua declaratio nem substitutio accipitⁱ. Quarto hæsitatum est, cum testator iussisset, si filij absq; masculis morerentur, relictis foeminis, hæreditatem suam in partes tres diuidi, ex quibus una foeminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset ut hi filij absque masculis foeminisq; decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit^k non esse, quia deficit conditio, cum nec foeminas qui dem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt^l, propter mentem testatoris: in quam sententiam et ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium Semproniumq; etiam in neptium suarum damnū admitti, quanto magis eis nō natis & omni hoc damnō cessante? Nam & Ange

^e Aret. l. placet. de lib. & posth. Ray. d. 5. & quid si tantum.
^f l. titius. in prin. de lib. & posth.
^g Barto. d. l. j. col. antepe. uerli. j.
^h Bart. d. 5. cū ita, in li.

ⁱ l. j. C. de imp. pub.

^k Dec. cons. 89.

^l Rayn. & Lā cc. d. 5. & qd li.

¶ Ang. confi. 95. in fi. & Angelus^m non dissimili quaestione cum omissum esse hunc casum ui uerborum praefatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conscientia absterretur, ne contra uoluntate defuncti respondeat, quae in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoque specie non parum alteratum fuit, Testator masculos qui sibi nascerentur instituit, & si sine filiis decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommissum substituit: Si uero non nascerentur masculi, sed foeminae, instituit uxorem, foeminis dotem constituit. Cum nec mares nec foeminae nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locum non esse, uxoremque excludiⁿ, quoniam hic casus omissus esset. Et quia testator casu nascentium filiorum noluit a luctuosa eorum hereditate matrem excludi, quae ratio eis non natis, deficit: in quam sententiam & Fulg. transijt^o, quia cum institueret paterfamilias uxorem, dotemque foeminis relinqueret, uerisimiliter credidit fore, ut ex persona matris sua quoque hereditas tandem ad ipsas deuolueretur. Quid si testator uxorem excitare uoluit ad sobolis procreationem? nam & constat eas ex foecunditate magis amari, atque ita recentioribus plerisque placuit: mihi haec sententia omnino menti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem substituerit satis eam uidetur potiore fecisse, etiam memine nato: & cum eam uocauerit, etiam exclusis filiabus, quanto magis hoc casu uocasse censendus est? & quae supra pro Ancharani sententia inducuntur adeo leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farsari, quod Plautus inquit, diffilari possint.

Sexto dubitatum fuit, Pater filium iussit si sine liberis & intestatus decederet fundum Sempronianum Titio dare: hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa conditione restituendum, interim mortuus est sine liberis filius condito testamento, num legatum Titio debeat? Et Socynus deberi respondit P: Quoniam eam conditionem pater apposuit: quod uolebat ut filius de eo prædio posset disponere, quod ubi non faceret, quia nollet aut nõ posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri. hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturq; is intestatus, qui quo ad rem de qua agitur testatus non est^a. Sed hæc sententia sanequam futilis mihi uidetur, cum coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera (nempe quod intestatus non deceßit) defecerit, clarum est legatum non deberi^r. Nec quicquam facit quod de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu quo ad eum peruenisset, id est conditio qua sibi à iure restituendus erat iam euenisset, unde cum ante eius euentum deceßerit, euanescit legatum, id que alij recte probant^f. Septimo quaeritur, Pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iussit ut post mortem Seio hæreditatem restituere, non est initiatus, sed sine liberis deceßit, an locus erit fidicommisso? Alexander respondit^t, hæreditatem Seio restituendam, quoniam uideatur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorum defectum, unde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contra, cum hæc conditio spontanea sit ergo præcise obseruanda, aliàs defecisse uidetur.

Quid

P Socy. confil.
92. in iij.

q .S. quod autem de legi.
ag. tut

r l. si hæredi.
pl. de condic.
inst.

f Rayn. d. S.
& quid is
tantum.

t Alex. confil.
100. in. 4.

Quid enim si liberis superstitis ante sacerdotium susceptis decessisset, nonne uerba expresse Seiū admittunt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facile, cum ratio in obscuro sit, a uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio præualeret, nec refert conditionem esse uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad casum omissum protenditur, ut supra docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrem heredem instituit: & si se uiuo moreretur, uulgariter & per fideicommissum præfectos ptochotrophij substituit, deinde mortuus est uiuo quidem fratre, sed absente, qui huius rei inscius relictis liberis & ipse decessit, petebant à filio hæreditatem qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniam illa conditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; casum debuit, quo se mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iason probauit^u. Sed hæc opinio sanequam^m ridicula est, uulgaris enim illa substitutio, si hæres non erit, intelligitur, uel aliū heredem non fecerit: unde cum in filium frater iste ius adeundi transmiserit^x, non uideo cur præfecti excludendi non sint, manifesta enim est differentia, si uiuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, merito præfecti erunt potiores, si mortuo testatore transmittet^y. Quid ergo illi aduersus uerba mentemq; defuncti satagunt? Sensere communiter id doctores^z, dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiasset: tunc enim casus non omnino dissimiles sunt, nimirum innuentes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse.

u l. cū proponas. C. de her. red. inst.

x l. Pantoni. de acq. her.

y l. j. §. cum autem. de ca. duc. toll.

z Alex. l. j. in 4. col. uerfi. secundo modo. de uulg. & iij. qd. j. effectus.

QUINTVM principale axioma est, Dispositum in casibus simplicibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositum est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili, aut in mixto inseparabili. de omnibus igitur uidendum. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita est. Vnde quod de senatore statuitur, in eo quoq; senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit, non enim ideo desijt senator esse. Et seruis leſticarijs legatis, is qui & leſticarius, & coquus est debetur: & si lege municipali cautum sit, ut macellarij sint immunes, is quoq; qui & macellarius, & piscator sit immunis habebitur, & si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat. Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur, quæ patrisfamilie promiscuo quoque usu erant. Cum enim maritus principaliter sit, uidetur potius pro usu suo parasse, uxoremq; in sequeclam admisisse, nec secerni potest quid principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam simplicis legati immutat. Sic & constitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat, in rectore cui dignitas adsit, ut quia collegiata, ut uocant, ecclesie sit ædituus, locum nõ habet: tum quia non ita facile dignitate quisquam priuandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: unde uix est, ut iuxta alterius

y 1. per adoptionem. de adop.

z 1. seruis vrb. ba. §. penul. de leg. iij.

a Bald. l. om. niũ. in fi. de act.

b l. cũ ex oratione. §. fin. de ex ec. tut.

c l. hoc legatiũ. de leg. iij.

d c. statutũ. de elect. in. 6.

simpli

- simplicis naturā regatur, idq; præsertim cū de poena agitur. Sic lex Iulia quæ adulterij crimen quinquennij præscriptioe submoueri sinit^e, ad adulterium, cui incestus iungatur, non protrahi, qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquæ quæstiōes possunt. Lege municipij mulier absq; agnati cōsensu cōtrahere prohibetur, nū et donare causa mortis? Et prohiberi quibusdā uisum est^f, quia huiusmodi actus dum fit, formam cōtractus habet, licet postquā inductus est, ultimas poti⁹ uolūtates imitetur g. Ipse in cōtrariā eo partē, et Rom. Socynū, Iasonemq; sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationē cōtractus immutat: lex enim agnati consensum req̄siuit, ne fragilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc cōtractu deficit, qui ex simplici uolūtate reuocatur, & ambulatorius est^h. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus sit, is enim sine curatore non contrahet, & tamen nō minus causa mortis donare prohibetur, quam testari, uel codicillos facereⁱ. Possit ergo prior sentētia sustineri, quando mulier ex lege nō solum contrahere prohibetur, sed etiā testamentum facere, quo casu pleriq; loquuntur. LEX prohibet fundos aliquo contractu extraneis alienari, hæres iussu testatoris extraneo uendidit, an in legem commisit? Et cum iste propter iussum testatoris alienet, propius est ut lex de simplici loquens, ad hūc casum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iussum testatoris, repugnat^k. LEX concedit priuilegia scholaribus, quid in scholasticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore scientiæ non fiunt exules, quæ constitutionis Federici ratio est^l. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel aliquorum*
- e** l. vim pas. fam. §. præscripta. de adult.
- f** Ancha. cōsi. 384.
- g** gl. l. j. de do te præleg.
- h** l. sed iterim. §. j. de donatio. inter vi.
- i** Bal. l. j. de tut. & cur.
- k** A lex. l. si dignum. ad le. fal.
- l** Aut. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Sa li. ibi.

aliquorum ordinum humanius est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rursus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius^m, quendam plenissime restituit, ab alio citra spem successionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negatⁿ, quoniam illegitimos restituere poterat, is illegitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hereditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cum hæc qualitas dispositionem simplicem non mutet, sed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad successionem facere potest, etiam illum quantum ad bona restituere poterit, qui iam quantum ad personam attinet restitutus est. In secundo casu cum mixta sunt separabilia, unumquodq; sua natura, suoq; iure regitur^o. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod supra est, poterit ex pœnitentia secundum contractus innominati naturam aboleri^p. Et si ita facta sit hereditatio, si filius natus natæue erit, ex hæres esto, utrisque natis non rumpitur testamentum, quia uterque separatim exheredatum se reperit^q. Quo fit ut appareat hæc etiam in stricta atq; odiosa materia obseruari^r, propterea enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur^t. Et ex his consequens est, quod si domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iustæ estimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum est, censeatur uenditio, quatenus supra pretium ualeat, sit donatio^t, si tamen actum hoc sit, & ita frequentius receptum est:

D. And. Alc. de uerb. signi. l. cum

m l. j. C. de affect.

n Inter constituta. Cur. & c.

o l. si uita. in fi. C. de becomat.

p l. aristo. de donat.

q l. si ita. de in iusto. rup. Corn. cõst. 66. in. j.

f l. si statu li. §. si. de stat.

t l. si spõsus. §. circa. de donat. inter uir.

cum enim separationem hæc materia recipiat, utrunque

- u Andr. Sic. l. de se censendum est, tametsi alij contra ^u. Sic si quis plurimum artium magister sit sub eius artis iudice conuenitur, ob quam in ius uocatur, ad causamq; actionis atitende
- x l. j. §. fina. de tribu. mus ^x. Sic & in hac quaestione discernendum est, uendo tibi domum acceptis centum aureis, & etiam uinea, qua alijs centum aureis æstimatur, quem contractum hunc ar
- y Bal. in .ph. feudo. colū. bitrabimur? Baldus omnino esse uenditionem ^y, Romanus omnino esse innominatum contractum censuerunt ^z.
- z Roma. d. l. aristo. Ego duos esse contractus magis arbitrator, & domum partim uenditam, partim permutatam esse: quod si disparis sit ualoris res & pretiū, quod maius erit obseruabimus ^a.
- a Bart. d. l. aristo. Quapropter cum ex cōsuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in uenditionibus soluatur, in prædicto casu non nisi dimidium laudatiui pendetur, quod si pars permutata maior sit, nihil
- b Guid. pap. q. 92. in fin. præstabitur ^b, quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cum & partem tantum potuisset incola uendere, nec ideo dominus in toto iuste petiisset se præferri. In tertio casu cum mixtum separari non potest. Primo uidendum est, an proprie sub simplicibus contineatur? Et
- c l. quid ergo. §. ait. de infam. receptum est non contineri ^c, sed ex sententia legis tantū inesse: non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus censet: indeq; est, quod in fauorabilibus procedet axioma, ut sub simplicibus de mixto quoque actum humanitate suggerente existimemus ^d.
- d l. si ita scri. ptū. de libe. & post. Quapropter cum pater libros legales filio, si doctor iuris ciuilibus fieret, legauisset, & Philosophicos si in Philosophia, & utrunque gradum filius assumpsisset, utrunque

que legatum consequi debere Baldus respondit ^c. Sic & Alex. cū lege municipalī iurisdictione in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunque de mixtis posse cognoscere respondit ^f, quoniam hic de favore ordinariæ iurisdictionis agitur. Quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat ^g. Si tñ appareret non nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem providere, mixtumq; pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplum apud Bartolum est ^h. In odiosis uero crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum nō contineri, quæ tamen sententia per quā dubia est, cum in exheredatione contineri suprā docuerimus ⁱ. Nam & legata strictè accipiuntur & tamen in eis regula procedit ^k. Sic & priuilegia, quæ uis à iure cōmuni deflectant, tamen in eis quoque regula obseruabitur ^l. Sic & edictum prætoris infamia notās quibus nuptias uel bina sponsalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad casum mixtum porrigitur ^m. Sic in contractibus, si uaccam prægnantem tibi uendam, pacto si uitulum pariat, sit meus, si uitulam, foetus sit tuus, utroque nato suum quilibet habebit ⁿ. Quid censendum? & cum mixtum separationem recipit, uel simplici annexa est qualitas non repugnans, quia tunc proprie sub simplicibus cōtinetur, non dubitauerim in odiosis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exheredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex uerborum casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solū sub simplicibus cōtinetur, putarē uerius esse

^e Bald. l. si. C. com. de leg.

^f Alex. l. galus. S. ille casus.

^g Segn. cons. 48.

^h Bart. in. l. i. c. auus. de condi. & demō.

ⁱ d. l. si ita facta.

^k l. titiæ textores. de leg. ga. j.

^l l. ij. S. amplius. de excus. tut.

^m d. l. quid ergo.

ⁿ Bart. l. si extraneus. de cōd. ob cau.

in odiosis non contineri, & crebriorem sententiam sequer. Ita tamen ut quibus in casibus supra docui in pœnalibus fieri extensionem, in his quoque casibus simplices ad mixtū trahantur, & ex his complures quæstiones finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consuevit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprehendatur? & Pont. non comprehendit credidit, cum in contractibus, eius quod omissum est nulla ratio habeatur^o. Sed in hoc ego dissentio, feuda enim beneficia sunt, unde latam fauorabilemque interpretationem accipere debent, quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes continentur^p. Vnde & traditum est, naturam bonæ fidei hunc contractum seruare^q. Quod maxime admittendum, si cum principe initus sit, omnes enim eius contractus propter personæ qualitatē, in qua bonam fidem exuberare oportet, bonæ fidei existimantur^r. Secundo dubitatur, an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositum in simplicibus, ad mixtum casum producat^r? & Corneus^r respondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cum uerisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum cōcesserit causa omnium exceptionum dilatoriarū, hæc quoque comprehendantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur^r? Et aliqui non comprehendit dixerunt, quoniam exceptiones hæc mixtam naturam habet: ideoque in materia iudiciorum, quæ strictè accipitur, sub simplicibus contineri non debent, qua tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua masculi in beneficiarijs illis possessionibus

o l. quicquid.
de uerb. obl.

p cap. j. §. &
si clericulus.
de ali. feu.

q c. j. de benef.
fra.

v Bal. de pace
const. uerfi.
si qua uero.

f Corn. cōsil.
63. in 2.

e c. pastoralis.
de excep.

nibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locum habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse^u, at cum planè dubium est, utro sexu sit potior, respondit Bal. beneficio excludi^x, quod huiusmodi cōsuetudo stricte accipi debeat. Nec est uerisimile id actum, ut huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebant indulgeri. Quinto, lex erat, in causis motis uel mouendis sportulæ prius deponantur, quid in causa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa. Et Alexander ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit^z, quoniam plebiscitum id à iuris communis orbita recedit, & stricte accipi debet, meritò casus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si utroque casu eadem subsit, fiet extensio, quod supra à nobis traditum est. Sexto, lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mensium spatium eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul, capitalemq; controuersiam contineat? Et Angelus non comprehendit ea lege respondit^a, & ideo non nisi ultra triennij metas secundum ueterem iuris sanctionem perimim^b. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obseruabitur, quo pœna partim fisco, partim actori exolui debet? Et cum tale iudicium sit mixtum, non comprehendit hunc casum Alexander scripsit^c, si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est ut criminale potius existimem, sicut quæ priuato,

^u l. quæritur.
de stat. ho.
^x Bald. consi.
257. in. 3.

^y Cy. l. inuitus. q. xj. C. de proc.
^z Alex. consi. 96. in. 2.

^a Ang. consi. 257.

^b l. prophanum. C. de iudi.

^c Alex. in rubri. C. de iur.

d c. tuz. de pro
 cur.
 e Bart. d. l. ij
 de uerb.
 f l. cui pacto
 de fer. excep.
 g l. iij. C. de
 epi. aud.
 h l. lege. C. de
 nat. lib.
 i c. si. de Sym.
 k e. per hoc. de
 hæret. i. c. d.
 l. quæritur.
 l. præcipi-
 mus. S. hoc
 eodem. C. de
 app.
 m l. si commu-
 nē. ff. quem.
 fer. a.

ciuili erit^d. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulte-
 rio nati sunt natalibus restituere potest, itemq; eos qui
 ex incestu sunt geniti: quid de eo qui utroque uitio labo-
 rat? Et cum hic de principis beneficio tractetur, mate-
 riaq; sit fauore digna, censuerunt plerique eum qui adulte-
 rio incestoq; partu natus sit, nihilominus legitimum fieri
 posse, at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculosus
 sit, odiosior censeretur debet. Cui ergo quod minus est conce-
 ditur, id concessum non intelligetur quod plus est^e. Sed
 ego primam sententiam, quæ receptor est, sequor. Si enim
 quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex
 incestu procreati essent, sustulisset, utique omnes hac Co-
 mitis indulgentia natalibus restitui curare posset^g: et ta-
 men dubium non est, magis deliquisse ob delicti iteratio-
 nem in his omnibus patrem, quam qui in uno tantum pec-
 cauerit. Quapropter si delictum paratum respiciamus,
 casus mixtus minor est expressis, si ad filios ipsos atten-
 damus, cum eorum respectu concessio sit fauorabilis (inse-
 ricordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio^h) di-
 cendum est ad hunc quoque concessionem extendendam,
 quia in fauorabilibus sit extensio etiam si æque tanta ratio
 non subsitⁱ. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu due
 qualitates inuicem contrariæ concurrunt, constat poten-
 tiores attendit^k, quenam igitur qualitas ualidior existi-
 mabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem
 causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiã
 profanus fruetur^l. Sic si maior. xxv. annis communem
 cum minore causam habeat, et ipse minoris priuilegio
 utetur^m. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium
 erit

eruscationis munus quibuscunque administratoribus in
 dixisset, non cōprēdi: Cardinales eius purpuratos respon-
 sum estⁿ: talis enim qualitas, tāquam dignior, ceterorum
 administratorū nomenclatione eos eximit: qua de re pos-
 sent quāmplurima exempla adduci, quæ passim apud re-
 centiores collecta reperiuntur^o. Potentior quoq; ea cau-
 sa existimanda est, quæ benignior sit: quamobrē si pupil-
 lo legatum sit ea conditione, ut decem quæ hæredi natu-
 raliter debebat solueret, eamq; pecuniā hæres acceperit,
 potius iure obligationis datā, quā cōditionis adimplendæ
 causa creditur, quia id benignius est^p, tum ut legatarij
 integra legata ex uoluntate defuncti consequantur, tum
 ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat resti-
 tuisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, si Elephantes
 uel Cameli occisi fuerint, fit condemnatio tanquam iumē
 tis occisis, cum tamen mixtum sit genus, natura enim eo-
 rum fera est. Quæ feritas si respiceretur, legis Aquil-
 iæ locus non erat^q: nam id inductum credibile est, ut do-
 mino Elephantis uel Cameli damnum resarciatur, quod
 certe benignius est, ne impune in re aliena damnum de-
 tur. Rursum potentior ea est causa, quæ iure communi iu-
 uatur, quam quæ iure speciali, uel cōmentitio sustinetur.
 Quapropter miles in dubio uoluisse secundum ius com-
 mune testari magis creditur, quàm militari priuilegio
 uti^r. Hinc est, quòd si lex municipij non permittit ad-
 uersus doctorem inquiri, aduersus uero militem conce-
 dit: si quis idem, & doctor, & miles sit, qui crimine
 promiscuo deliquerit, ea respicietur qualitas quæ iuri cō-
 muni magis accedet^f. Causa quoq; naturalis fortuite, &

ⁿ Rom. consi.
428.

^o Feli. c. secun-
do, de iudæ.

^p l. si pupillus,
ad le. fal.

^q l. ij. in fin. ad
le. aquil.

^r l. nam si. de
iniust. rup.

^f Bal. l. si quis
dec. C. da
fal.

- extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt praeualebit^t, nisi tamen aliud ex subiecto argumeto appareat, ut cum frater miles aliū fratrem militem haeredem instituit, ex causa militie, & ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quam iure sanguinis, castrenseq; id peculium existimabitur^u: quod arbitror fauore militie constitutum. Specialis quoq; causa potentior generali existimanda est^x, sicut & causa prohibitiua permissiuā superat^y, & qualitas quæ nocet magis in animaduersione est, quam quæ prodest^z. Vnde si ordinis rector esse, qui Philosophiæ doctor sit, medicine uero auditor, legis prohibitionem ex Baldi^a responsō continebitur. Sed & hæc et huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extensionem attinet satis sunt. Superest ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus nõ ualeat, saltē eo modo ualere quo facere possumus: ea sub se quasdam species continet, qualis illa. Si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiuntur^b, si per modum, modus reiicitur, dispositio sustinetur. Rursus alia: qui actus proprie intellectis uerbis non ualeat, ex improprietate sustinebitur. Item alia, in ambiguis ea semper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quam pereat. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi quod ex eo quoq; mens testatoris declaratur^c, ex qua quandoq; eandē uim habet atque si ualidus esset. ut quando conditionem de facto impieri sufficit^d, quod supra attingimus. Idem in poenis quando
- ^t Bar. l. q. ha. bet. de tut.
- ^v l. c. allegas. C. de castr. pe.
- ^x l. seruis ut. ba. §. fin. de leg. iij.
- ^y l. fabinus. ff. com. diut.
- ^z l. si quis in gratiam. §. lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorum fin. ad syll.
- ^a Bal. i. proh. decr. iij. col.
- ^b l. impossibili. de verb.
- ^c l. si. de reb. e.
- ^d l. mulier. §. i. de condi. inst.

quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset. Quod & in criminibus quoque receptum est, cum enim iure fieri nequeat, sequitur ut si quis de facto committat, legitimis pœnis subiicitur f. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et nō uidetur. Quia propter stipulatio nulla, proprie stipulatio non est g: testamentum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumento, in cessione. Quod procedere Baldus censuit in actibus iuris h, aliās actus facti etiam proprie nomen seruant, tametsi perperam fiant i. Sed quid in contractibus iuris gentium? hi enim facti sunt. Et uidetur uenditionem nullam, posse uenditionem appellari k: sicut & matrimoniū nullum, matrimonium dicitur l: quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili sōmentū recipiant, uerius reor, non nisi improprie, & demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimatur, non habere, & inutilem habere m. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, uerum inutilem n: sed hoc ex effectu accipitur, quātum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declaremus, in qua à Bart. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta sententia necessario recedendum mihi uideo, quod omnes casus non comprehendit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur sciendum, non generaliter hīc nos querere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod supra declarauimus, nec de quocūq; effectu nos loqui, sed de eo tantū, qui

e l. vbi. C. de trans.
f l. nemo mar tyres. C. de fa. san. eccl.
g l. j. §. sed si mihi, de ver bo.

h Bal. l. iij. de test. tut.
i d l. mulier.
k l. labeo. in verb. eme rit. infra eo.
l l. quod ser uius. de cō. ob cau.

m c. j. de præ scrip.
n gl. l. ii. C. de plag.

- actui attentato cōfinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus uia, & si qua huiusmodi affinitate quadā iungūtur. In his ergo affirmandū, actum qui ea forma, & modo quo agitur non ualeat, in eum qui possibilis sit modum sustineri, si modo testatoris uel cōtrahentiū uoluntas eiusmodi praesumatur: nā & hoc credere humanius est, & ex eo suadetur, quòd semper id in interpretatiōe agendū, ne irriti omnino & elusorij sint cōtractus. Quod maxime absq; dubio procedit, cum expressum est per partes, mentis ipsorum esse, ut omni meliori modo quo possunt actus ualeat. Quae clausula si in tabulis addita sit testamentum praeteritione filij nullū, saltem iure codicillorū sustinebitur, & si pater filio certā rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur P. Non tamen tanti effectus est, ut actū sustineat in casum à partibus nō cogitatum, ut quia deinde insperatō euenit^q, uel per quā raro accidere soleret, nec sola generalitas uerborū sufficeret, si mens uerisimiliter ab eo casu absuit^r.
- Quod in ea specie receptū est, cū testator si non ualebit testamentū iussit iure codicillorum obseruari, praeterito enim posthumo rumpetur, nec in uim quidē fideicommissi poterit sustineri, nō enim uerisimiliter id uoluit testator
- f: possunt tamē id agere partes, ut etiā in casum non prouisum ualeat, ut cū aliquis ex causa quacunq; etiam incognita liberatur^t: quod tamen adhuc temperatur, ne dolū remissum facile credamusⁿ, & haec quidem cum mens partium clara est. Caterum etiā in dubijs, ut praedixi, potius credendum est uoluisse partes actum non omnino inutilem
- o l. j. de iure codicil.
- p Alex. confi. 112. in. 3.
- q Rom. confi. 294. Feli. c. cū super. de offi. deleg.
- r l. fistulas. de frumenta. de cōtrah. ēpti.
- f Soci. confi. 23. in. 4.
- t Alex. confi. 11. in. ij. col. pen.
- v l. tres fra. tres de pacti.

tilem facere, & ideo pro regula affirmandum est, huius
 modi quod geritur prout fieri potest sustineri. Quæ re-
 gula tunc non procedit, cum alicuius disponentium mens
 aduersatur: ueluti cum apparet quem uoluisse testamen-
 tum facere, nõ enim si irritum sit interpretabimur saltem
 iure codicillorum defendi^x. Ideã ratione nititur, quòd nõ^x l. nõ codicil-
 uidetur testator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut lum, C. de te-
 stator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut fia.
 diuisa in partes re aliter atq; aliter censeatur, qui hæ-
 res ex testamento est solidum consequitur, qui ex codi-
 cillis, partem iure fideicommissi, cum aliam partem legiti-
 mus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ di-
 uisio cum diuersa sit ab eo quod testator egerat, non ar-
 bitrabimur id sensisse, ut actus in hunc modum sustinea-
 tur. Quã ratione & libertas directa seruo alieno in te-
 stamento data in uim fideicommissi non firmabitur^y: trãsi^y l. si seruus. §.
 ret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam si seruus ali-
 soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam en^z, de leg. 1.
 hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis
 testatoris nec uere est, nec produci quidem potest, ^z un-
 de & ad extraneos hæredes non transit, quòd si in bo-
 nis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur.
 Quã ratione substitutio directa, in fideicõmissariam quã
 doq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa uale-
 re non potuit^a: si enim potuisset, quia actus non dicitur ir-
 ritus q̄ ualere potuit: nõ fiet hæc interpretatio^b. In cõtra
 ctibus quoq; quũ aliquem nobis obligamus, regula nõ pro-
 cedet: cum enim non nisi ex utriusq; partis consensu con-
 tractus uim accipiant, non est uerisimile eum qui obli-
 gatur, in alia specie consensurum^c: quinimo credendũ est,
 qui

a l. scæuola, ad
 treb.

b l. uerbis,
 de uulg.

c l. i. §. si quis
 ita, de uerb.
 oblig.

qui inutiliter se obligat, delectari actum inutilem se face-

- d l. an inutilis, re, nec creditorem admoniturum^d. Quapropter domi-
de accep.
nus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit non obli-
gatur^e: sic fideiussor eo tempore datus, quo in peculio ni-
quod iussu, hil est, nisi sic acceptus sit, ut in futurum tempus, quo in
peculio aliquid erit, obligaretur, frustra acceptus cense-
bitur^f. Sic inutiliter transigens, non uidetur uoluisse ex
facto obligari, quis enim credat aduersario, qui cum liti-
gatum est, uoluisse quenquam donare^g? Ceterum & ubi
l. suus, C. de repu. hære. lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino
actus perimitur. Vnde stipulatio cuius forma seruata non
h l. i. §. eum q. de cōst. pec. sit, nec in uim pacti quidem ualebit^h: fauore tamen libe-
rationis receptum est, ut si acceptilatio inutilis fuit, ta-
cita pactione id actum uideatur, ne petatur, quod Pau-
i l. si unus §. si acceptila- tus scripsit: Non quod ea tacitum pactum in se habeat
tio, de paci. (cum enim acceptilatio causa liberationis fiat, uinculum
obligationis nullum debet inducere) sed ex quadam equi-
tate naturali, qua quis obligatur non petere^k: & ita ego
k Bar. l. ubi. C. de trans sentio, licet alij aliter. Et hæc omnia quidem ex conie-
ctura mētis inducuntur, quæ tempore imiti actus fuisse pra-
sumitur. Sed quid si casus aliquis deinde superueniat, quæ
si partes euenturum credidissent, aliud constituisissent?
Et in hoc breuiter distinguendum est, cum quaeritur, an
uoluntas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in his lo-
quimur quæ ex unius arbitrio pendent, & tunc si res in-
cidat in eum casum in quem uerisimile sit cum aliter dis-
positurum, mutata uoluntas intelligitur^l. Qua ratio-
ne si pater filio tutorem dederit, usq; improbus factus fue-
rit, non sequetur magistratus iudicium testatoris^m, quæ

uerisimile est si hoc praeuidissetⁿ, tutorem non fuisse huiusmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator constitutus, si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus censebitur^o. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationem reuocatur^p. Sic testamentum natiuitate liberorum^q. Sic cum testator alienationem fauore pupilli prohibuisset, deindeq; constitisset pupillo eam expedire, respondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam^r. Sic cum testator iussisset, ne in fundo institutus eo amplius quicquam peteret, censuit Bart. ius accrescendi sublatum non uideri^s. Sic priuilegia monachis concessa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur^t. Hinc ex facto cum quidam unicum filium heredem scripsisset, & consanguineae puella pro dote centum legasset, quae summa tempore testamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem testamento decepsisset, legatum arbitrio iudicis moderandum plerisque uisum est, ne plus filio extranea puella consequatur. Aut in contractibus loquimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligitur rebus sic stantibus tantum facta promissio, nec alterius uoluntas mutata quicquam innouabit^u. Quod tamen perpetuum non est. Quid enim si prior contractus ex errore processisset^x? quid si ex fiducia^y? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuisset? ut si promiserim tibi gladium restituere, deinde furens petas^z. Quapropter & in scholastico responsum est, quamuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam sub iurisiurandi religione

ⁿ l. in confre, mando, de conf. tut.

^o l. cum quis, de sol.

^p l. rē, legatam autem, ex causa,

^r Aret. cōf. 220

^s Bart. l. quoties, § si duo in fi. de hære instit.

^t c. suggestum de dec.

^u l. sicut. C. de act.

^v l. lucius, de euec.

^x Bar. l. fin. § idem quæsiuit. d' condit. ind.

^y l. si. C. de nō num. pec.

^z 22. q. 2. ne quis,

religione promiserit, nihilominus si in aliud Gymnasium transeat, & ibi examine facto approbetur, non cense-

- a Imo. c. inter. p. de renū. periturum^a. Sed & conditiones quæ tacite ex natura contractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domū locauero, & habere licere promiserō, intelligetur rebus sic se habentibus, & pensione interim recepta^b. Sed & cum lex ex noua causa rescissionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem cōcedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse, ut cum quis donat, deinde liberos suscipit, rescinditur ex Constanti-
- c l. si unquam. C. de reuoc. do. ni rescripto contractus^c. Ceterum & quando tacitum pro expresso habendum sit, eodem serè modo distinguitur: in his enim quæ unius ex sententia conficiuntur, non
- d l. interuestē. de auro & arg. est dubium haberi, ^d in contractibus uero non haberi, si ab altero tantum id actum sit^e, si ab utroque, secus est:
- e l. si repeten. di. C. de con. di. ob cau. tunc enim idem est quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit^f: cum enim forma ex
- f l. j. de uerb. obl. necessitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduersione est: idem cum hæc uoluntas probari nō
- g l. iubemus. C. de testa. potest. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omissum est ex natura rei, in eum contractum accederet^h: sumitur & ex consuetudine, quæ in actionibus humanis potissimam uim habetⁱ: sumitur & ex præsa-
- h d. l. quero, tionibus, huiusmodiq; alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti non est^k. Sed nūquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernendos tres casus arbitror: Primus,
- i l. quod si no lit. §. q. a assi. dia. de adil. edi. tunc lex aliquid à partibus actum præsumit, nec huic partes ipse renunciare possunt^m, tunc huiusmodi legis dispositio
- k d. l. si seruus pluriū. §. si.
- m l. si paterfa. in princi. de adop.

dispositio

dispositio, non autem hominis censebitur. Quapropter
 ius accrescendi tametsi ex tacita quoque testatoris mente
 proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere
 existimaturⁿ: non enim potest quis partim testatus, par-
 tim intestatus mori. Sic Barto. in actione tutelæ, diem ex
 dispositione legis inesse, non autem ex hominis credi-
 dit^o: Quoniam si partes agerent ut ante diem ea actio
 oriretur, utique frustra agerent^p. Sic idem tradidit, pro-
 curatorem ad agendum legali dispositione, ad defenden-
 dum quoque constitutum censeri: ut enim id faciat, à lege
 ipsa etiam præter domini uoluntatem adigitur^q. Sic re-
 ceptum est, tempus quod à lege iudicatis confessus ue-
 rit^r, indulgetur tametsi in sententia iudicis sit expressum^r,
 pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudi-
 cis non sit, qualem terminum constituat^t. Nam et gene-
 raliter idem Barto. definiuit, illam obligationem à lege
 descendere, cum præter uerisimilem contrahentium uo-
 luntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta uolunta-
 te oritur, hominis obligatio, non legis est^t. Nec obest si
 quis dixerit, nõne legibus uoluntatē suam regere quili-
 bet creditur^u? Respondeo, uerum id esse, in his quæ libe-
 ro partiū arbitrio relicta sunt, alioquin nõ spõte facere,
 sed legis iussu partes creduntur^x. Quapropter legi Falci-
 diæ aduersus uoluntatē testatoris locū esse scriptum est^y:
 nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum
 in testamento suo haberet. Secūdus casus est, cum lex ali-
 quid præsumit cui partes renūciare possunt, et tunc hu-
 iusmodi dispositio hominis non legis dicitur: ut quod in
 mutuo æque bonū reddatur: in promissione dandi Char-
 tagini

n l. si in testō.
in ñ. de vul.

o Barto. l. ita
stipula, j. q.
p l. cordonem,
de oper, lib.

q Bar. l. nõ so-
lū, de præc.

r l. iij. § condē
natus, de re
iud.

l. ij. eo, tit.

t Barto. l. stip.
non diuide
q. viij.

v l. quidam cū
f. de verb.

x l. iij. de re
gu. iur.

y l. titia. ad
leg. fal.

- tagini, tempus quo illuc iri cōmode possit, & si qua simi-
 lia. Sensit hoc & Bartolus ^z, dum alias esse conditiones
 tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex na-
 tura rei, alias quæ ex præsumpta uoluntate. Quapro-
 pter cū lex Municipalis cōsanguineos de controuersijs
 compromittere iuberet, si cōpromissum fuerit, necessa-
 rio id dicitur factum, nō spōte, cum huic legi per alterū
 renūciari nequeat: licet Salycetus, & Alexander hac in
 re aliter senserint ^a. Ex hoc quoq; consequens est, ut con-
 tractui depositi clausula, dolum malū abesse, legis dispo-
 sitione inesse credatur, non spōte contrahentis ^b: non
 enim illi renunciari potest, cum dolus malus in futurum
 remitti nequeat ^c. Tertius casus est, quōties lex absq; par-
 tium respectu aliquid inducit, & tunc quoq; dispositio
 censebitur legalis ^d. Quæ ratione id quod interest, recte
 pœnam legalē appellauerimus ^e, inducitur enim in obli-
 gationibus faciendi, ut quanti ea res est soluendo, debi-
 tor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc sci-
 tu utilia sunt, tum quōd mitius cum lege agitur quam
 cum homine, tum etiam quōd dispositioni legis contra
 faciens insolidum condemnatur, dispositioni uero homi-
 nis, pro hereditarijs portionibus tantum ^f. Possent &
 aliæ differentie referri, quas in præsentia recensere ni-
 hil attinet. Postremo uidendum est, quoniam superius
 dictum à nobis fuit, non solum dispositiones hominum
 à legalibus differre, sed inter ipsas quoq; humanas actio-
 nes plerunq; non parum interesse, cur aliud constitutum
 in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non raro
 reperiamus. Exponendum itaq; quomodo certius hæc
 quoq;

^z Bart. l. quæ
 extrinsec?
 de condi. &
 demonst.

^a In. l. si quis
 maior, C. de
 transf.

^b Paul. Aret.
 §. Cato, §.
 oppo.

^c I. iurisgen. §.
 pen. de pac.

^d Bart. d. l. si
 pulationes.
 q. viij.

^e l. cum stip.
 sim a procu
 lo, eo, tit.

^f l. in deposti
 ti, ff. depo.

quoque discerni queant. Et regulariter solet affirmari eodem iure ultima morientium mandata, uiuentiumque contractus accipienda esse, deque altero ad alterum, ceu ad similem rem, interpretatione procedendum ^g, nisi tamen diuersa in his ratio afferatur: ea diuersitas quinq; ut plurimum, causis solet oriri. Prima, quod in testamentis fauorabilior interpretatio, quam in contractibus fiat ^h: hinc est quod institutis testamento filijs, etiam foeminas admitti indubitati iuris est: cum tamen, si quis pro se, & filijs emphyteosim recipiat, masculos tantum admitti ferereceptius sit. Eodem modo, institutis filijs, dubium non est, nepotes quoque contineri, cum in contractibus contra responsum sit ^h. Sic a legato quod filijs relictum sit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint: cum in contractibus huiusmodi interpretatio minime accipienda uideatur ^m. Sic si fidei filij commissum sit, coniectura paternae pietatis plus dictum, minus scriptum creditur, conditioque si sine filijs decesserit, extrinsecus sumitur ⁿ: quod in contractu locum sibi non uendicat. Sic legata domo, aditum quoque deberi respōsum est: ^o at uendita, uel familiae erciscundae iudicio diuisa, non deberi ^p. Sic conditio impossibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reiicitur ^q, cum tamen contractus ratos esse non sinat ^r. Secunda causa est, quia ultimae uoluntates promptius executioni mittuntur, pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pignoratitia ob hypothecam ^t, quandoque & officio iudicis, quod persecutionem uocant. Sed & interdicto plerumque succurritur possessionis adipiscendae causa ^t: quam

^g l. ita stipul. de verb. obl.

^h l. in test. de reg. iur.

ⁱ l. j. infra co.

^k Bart. infra. l. liberorū. Sa

ly. l. ij. C. de iure emphy.

^l autē. nisi. C. ad Treb.

^m Spec. tit. de loc. uerficu.

ⁿ l. 20.

^o l. cū acutissi. C. de fi. l. ubi Bal. in fin.

^p l. testattix. ff. fer. vend.

^q l. in uenden. do. de cōtra hen. empt.

^r l. j. de condi. instir.

^s l. impossibili. de uerbo.

^t l. in. C. com. de leg.

^u l. fi. C. de ed. diui. adria.

ob causam, & edictum diui Hadriani olim in usu erat: ^u

- u l. fin. C. quo, quæ omnia in contractibus aliter se habent, ex his enim
bo. ordinaria actione experiendum est, nullaq; executio præ
x l. minor cui statur ^x. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uolun-
fid. de min. tates post quàm dies cesserit in pēdenti esse non posse, cū
y l. receptum. in contractibus aliud sit iuris ^y: unde & illud receptius
com. præd. est, legatarium, qui partem ab altero hæredē petierit, nō
z l. si ex toto. est, legatarium, qui partem ab altero hæredē petierit, nō
§ j. de lega. j. censeri ius crediti diuississe ^z, cum in contractibus constet
a l. si credito. diuisionem fieri ^a, facilius enim hoc modo testatoris uo-
res. C. de pa. luntas exitum habebit ^b, nec suspendetur quatenus alius
b l. vel negare. ff. quem. test. aper. cohæres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitrato Seij
legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus lega-
c l. si. §. sed & tum debebitur, nec ulterius erit expectandum ^c, cum in
si quis. C. cō contractibus à persona non recedatur, longiorq; præste-
mu. de leg. tur dilatio ^d: cui rei consequens est, quod cautioni Mutia-
d l. si arbitra. ne in contractibus locum non esse uulgo traditum est, ^e
tu. de uerbo. obl. cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat
e l. mutiang. de cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat
cōd. & dem. cum dies uenerit se soluturum ^f, quod in contractibus
f l. inter. & l. admissum non est, nisi magna ex causa ^g. Tertia causa,
seq. qui fatif. cog. quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe testato-
g l. in omni- ris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contra-
bus. de iudi. hentium consensu perficiuntur, in illis igitur sola defun-
cti mens in animaduersione est: quapropter si bona sua
alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi pote-
runt ^h: quoniam uerisimile non est, uoluisse eum à se de-
fi autē. res q. scendentes fæminas indotatas agere, quod in prohibitio-
C. ad. l. fal. ne, quæ in contractu addita sit, non procedit ⁱ. Eadem ra-
i l. nulla. C. de tione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino
iur. dot. perfecta, priorem extinguit ^k, cum aliud sit in contracti-
k l. legatū sub bus

bus^l, ex actu enim inutili uoluntas tamen prospici potest, quod in legatis solum sufficit^m. item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at si annuum quid dari nobis stipulemur, una erit obligatioⁿ. Cuius rei ea uidetur ratio, quod in legatis uoluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, merito plura sunt legata: in stipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica est. Quarta causa originem à precedenti ducit, ea est, quod in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationiq; locus est. cum in contractibus quod factum est, infectum: quod ratum irritum, altero dissentiente, fieri non possit. °

Hinc si libertus de se benemerentem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet causa patrono, ut in sui fraudem id factum conqueratur^p, cum si causa mortis dederit, secus sit^q: quod enim huiusmodi alienatio ex nutu eius reuocari possit facillime fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adolescens cui curator datus sit absque eius autoritate contrahere non potest, ^r cum tamen testari, legare, causa mortis donare possit: ^f nec enim hic ullum subest periculum ne damnose agat, cum arbitrato suo omnia reuocandi ius illi sit. ^t Quapropter si municipali plebiscito cautum sit, ne absque agnati consensu mulier contrahat, id tamen ualebit, quod donatione causa mortis tradiderit, non enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc casu sibi uendicat, cum pœnitere possit^u: quo exemplo & illud quoq; responsum fuit, cum consuetudine quadam peregrinorum facultates quacunq; eorum ultima uoluntate

l. i. de nota
m l. si. de reb.
cred.

l. si stichū. §.
i. de verb.
obl.

o l. sicut. C. de
actio.

p l. vius. si. qd
in frau. patr.
q l. i. §. j. eo tit.

r l. si curato,
rē. C. de in
integ. rest.

f l. aurelio. §.
caus. de lib.
leg.

t l. sed terimo
§. j. de don.
inter vir.

u Iaf. l. ij. de le
ga. j.

- reiecta, ad principem pertinerent, si donationis nomine
 x d.l. diuus. quicquam ab eis alienatum esset, non uideri fraudem
 fisco factam: quod eo magis recipiendum est, quoniam
 illud in confessio sit, dispositionem stricti iuris in ultima
 uoluntate inductam, ad contractus minime producendam
 y l. non dubiū. esse y, nec econuerso. Quinta causa est, quia contractus
 C. de testa. etiam ex summi iuris rigore effectum habent, quod de re
 sua quemlibet disponere posse iustum est, at ultimæ uo-
 luntates indulgentia solum quadam, dispensatione q; legis
 z l. j. C. de fac. sustinetur z, cum in id tempus earum effectus confere-
 san, eccle. tur, quo quis mortuus est, nec res amplius sua est: quo fit
 ut suprema hæc iudicia ceu specialius quoddam auxi-
 lium à legibus consecuta, legum ipsarum naturam magis,
 a §. disponat. quàm contractuum imitantur a: quapropter & in legatis,
 in autent. de & in legum iusionibus, si quicquam factum non sit addi-
 nupt ta poena, statim fieri debet, ne in poenam incidamus: b
 b glo. l. j. C. de cum in contractibus non prius poenæ locus sit, quàm de-
 his quibus vt indig. claratum fuerit amplius fieri non posse c. Inde quoq; est,
 c d. l. ita stipu. quòd prohibita à testatore alienatione, non magis domi-
 nium transferri non potest: quàm si lex expressum ueta-
 ret d, cum tamen in contractu prohibitio eam transla-
 d l. marcellus. tionem non impediatur, sed in id quod interest agendum
 §. res quæ. sit e. Ceterum & contraria ratione institutum est, ut
 ad Treb. e l. ea lege. de antè quàm ultimæ uoluntates legis fomento conualuerint,
 cõd. ob cau. contractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter
 f l. j. §. finaur. ante conditionis euentum, in eistransmissioni locus non
 rem sub. C. est f, cum stipulatio conditionalis nihilominus ad hære-
 de cad. tol. des transeat g: firmiter enim unicuiq; acquisitum id cen-
 g §. ex condi. setur, quod propria ope consecutus est, quàm quod alieno
 tionali. infi. beneficio
 de verb. obi.

beneficio adipiscitur^h: unde alimentis mihi ex contractu
debitis, possum ex sententia mea transigere: cum si postre^h
mo alicuius elogio debeantur, absque prætoris decreto
non possumⁱ: qua ratione sunt qui putent, in ambiguo disⁱ
iunctiue obligationis casu ad legatarium electionem
spectare^l, cum in contractibus ad debitorem ipsum per^k
tineant^l: differentiæq; rationem esse, quòd hæredis hac
in re damnum in animaduersione non est, qui & de lu-
cro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit
(quod Poëta ille ait) Res non parva labore, sed relicta.
cui tamen rationi illud obesse uidetur, quod traditum est,
si manumissus à domino superstite seruus fuerit, pecu-
lium illi concessum censerit: sed si testamento ab hærede
libertas ei legata sit, non censerit: quod argumentum tri-
pliciter bene sanè dissoluit Accursius^m. Ego etiam illud^m
dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus
quicquam illi ulterius impendendi causam haberet, sed
peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud
Plautum Epidicus ait: Nouo liberto opus est quod pap-
pet. Cui respondet senex: Soccus, tunicam, pallium tibi
dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductum creda-
mus? quoniam qui hæredi seruum relinquit necessario
relinquit, at in necessitatibus non ita fit liberalitatis, &
munificentia larga interpretatioⁿ, nam & traditum est
alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facile in frau-
dem cuiusquam factas uideri, quoniam necessario fiant:^o
uulgò enim dicitur, superstitis est mancipium, & mo-
rientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus
recipit.

^h Glof. l. j. C. si
aduer. vend.

ⁱ l. cum hi. §.
plane. de
transf.

^k l. lucio. de le
ga. ij.
^l l. plerūq; in
fi. de iur. do.

^m l. j. C. de pec-
eius qui lib.

ⁿ l. rē legatam,
de adi. leg.
^o l. ex hoc ed
cto. de alie.
iud. mutan.
l. reos. de so
lu.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. De Verborum significatione LIBER III.

VM SUPERIORIBVS LI-
 bris à nobis de quadruplici uer-
 borū significatione nō indiligēter
 sit scriptū, superest ut de figuris
 & tropis aliq̄ subiicimus: quæcū
 mixtæ cuiusdā sint naturæ opere
 pretiū uisum fuit in hūc locū eas
 reseruare, quòd sat cōmode nō uidebantur posse supradi-
 ctæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædam solum
 ornatum respiciunt, & hæ ad proprietatem ipsam perti-
 nent, imò elegantiozem, & magis perspicuam orationem,
 quam ex ipsa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut
 merito Fab. Quintil. scripserit: Quæ bene translata sint,
 etiam propria dici solere. Quædam ad improprietatem pe-
 nit us pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis
 est earum maxima pars, aliæ ab usu prudentium autorita-
 tem sumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuuntur sed ex
 interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimū
 sunt Paræmiæ. Meritò igitur in ultimum librum re-
 cipiendum hunc tractatum censui, præsertim cum sic
 quoque gratiorem me rem facturum hisce opinarer, qui

iuris scrupulositatibus offensi, in amœniora studia di-
uertere desiderant: his enim hic libellus magis arridebit,
qui non pauca ex humanioribus studijs contineat, quan-
tâq; ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit,
declarat. Velim tamen hi sciant, me non omnino ex
Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed
crassiore Minerua, quod nostratibus doctoribus ma-
gis placere deprehendi, huiusmodi schemata, & tro-
pos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus
Philosophari sibi ait necesse esse sed paucis, nam omni-
no haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhetoribus
aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet:
quod si ipsi in hoc argumento à Grammaticorum tradi-
tionibus recesserunt, æquo animo ferre debent si Iurecon-
sultus eos, & ipse non omnino sequar, sed aliqua consul-
tò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni ma-
gis conducere existimaui. Ex his igitur longè frequen-
tissima est quam $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}\phi\omega\sigma\alpha\upsilon$ id est Translationem uo-
cant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consistere-
ret: cum propter uocabulorum angustiam similibus ple-
runq; uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia
translatum proprio elegantius sit: ut cum Iureconsul-
ti adulterinam monetam, adulterinam scientiam uocant,
& adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel
falsò describi^a. Sic ambulatoriam uoluntatem actio-
nem legis potestatem, stipulationem dicimus: sic uiam
aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initijs
plerunq; reperire est: hinc anfractus litium antiquare,
id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatum ius,

^a l. j. in fine. de
ser. corr.

b 1. R. C. de do
pat. an. n^upt.

frēni temperies, nuda cōuentio : sic in promptu dicimus, ad manum, in pendentī, prima facie, laquei legum; sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: Sic Rēpu. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis passibus ambulare ^b, tempora largiri causam capitalem, quæ ad statum pertinet dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in quocunq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum distat quæ κατ'ἀρχους, id est abusus dicitur, cū omisso proprio, & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cum lex Iulia adulterium stuprum appellauit, generalissimo nomine usa, cum speciale crimen insequeretur, meritò Paulus lex inquit Iulia stuprum, & adulterium non promiscue (ut habent vulgati codices) sed κατ'ἀρχους κατ'εἰρησῶς appellat φθορᾶν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit, κατ'ἀρχους κατ'εἰρησῶς nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomen suum proximo accōmodet. Metaphoræ quoque affines sunt paræmia, de quibus ERASMVVS ROTTERODAMVS locupletissimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit. Paræmia est celebre dictum, scita quæpiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentissimus perquàm eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci, & Diomedis permutatio. Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. Non soli Atridæ uxores amāt. Pecunia absque peculio fragilis. Officere luminibus. Cum sacco adire: Manu longa, manu breui

breui: Actum ne agas: Leonina societas: illotis manibus: Longe lateq; Sarcta tecta: Ruta Casa. Cæterum quedam & nos ab eo, fortè consultò, prætermiffa annotauimus: quæ quamuis non ita forsan elegantia sint, non tamè eius modi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLYPEVS: in hexasticho, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit, Οἷα τις ἠγεκλῆι παλαιόλου ἀσπίδος τέυξας, dicitur autè dere pulcher rima, & uarijs ornamenti insigni: ab Hesiodo sumptū, in opere cuius titulus ἀσπίς. DUPONDII IUVENES: studijs tantum initiati, in procemio, à dupondio nummo, quasi duobus a sibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod et stater dicitur, et τετραδράχμου, sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus. Eòdem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur post quàm perfecti, absolutiq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurthino, Quasi per Satyræ sententijs exquisitis in deditioem accipitur: id est non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed ut ipsi Imperatori libuisset. Eòdem pertinet quod Sabinus à Pomponio Cato sui temporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdas ue opiniones in iure civili sectatur: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἑστῶ, id est ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus

^c l. ij. de orig. iur.

^d l. j. de fenat. Bal. l. j. C. de sac. fan. eccl.

- e l. de etate. *S.* facta respondet, quod à nobis in disputationibus diffu-
 quod autē. sius explicatum est. Id Cicero RESPONDERE AD
 de inter. ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco. Nun-
 quam nobis adrogatum respondet, semper accusa-
 tori plusquam ad rogatum. EREMODICIVM lu-
 risconsulti appellant, quoties in iudicijs absente alte-
 ra parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradi-
 centem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici
 possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit.
 Demosthenes separatim ἐρημικὴ δίκην appellat. In per-
 iuros quoque prouerbiale est dictum, Vlpiano autore,
 f l. si diuo. in *πρὸς τὸς μὴ ὀμνῆ*, temere ne iura ^f: quod illis superim-
 si. de iureiur. dici solebat, cum fustium uel flagellorum ictibus subijce-
 rentur. DVBIVS EVENTVS LITIS EX Scaeuola ^g
 g l. quod debe-
 tur. de pec. dici solet, apudq; nos ferè prouerbij loco usurpatur,
 h l. pen. de te-
 sti. apertissimamq; habet significationem. PROBATIO-
 NES DE DOMO ^h uocantur non tam suspectae,
 quòd domestici testes non recipiantur, quàm confes-
 siones, & ipsius accusati rationes, cum quis proprio
 ore conuincitur: & suo, quod dicitur, gladio iugulatur:
 quo sensu, & Graecum adagium accipi potest ὀμνοῦν ὁ
 μὲν ἄνθρωπος. VESPERTILIONEM appellari in iure ⁱ
 i l. si ita quis,
 de cuius. apparet eum, qui ne creditoribus satisfaciat latitet,
 & uespere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opi-
 nor ex Aesopi fabula, qua inter cætera proditur uesperti-
 lionem cum mergo societatem nauticam contraxisset, &
 summersa nauis, cum uterq; decoxisset, uespertilionem nō
 nisi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter
 in undas

in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentem: ut proculdubio male sentiant qui uespillonem, uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq;

IACTVS RETIS^k pro re dubia, & mera spe, qua plerunq; homines decipiuntur. A MANU quoq; uarie parœmiæ deduci uidetur, ut cum dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum dimisisse, & manus iniectiōem reti

nuisse. Emissam quoque manum Modestinus dixit^l, pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro arte, unde & manus pretium Caio^m. DOMVM quoq; suam

unicuiq; tutissimum refugium Caiusⁿ scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula, οἶκός φῖλος οἶκός ἀρεῖς

& OMNEM fortunam in sinu meo habui^o, prouerbialiter etiā dixisse uidetur Scæuola, nō solū eo sensu quo in manu, id est potestate habere dicimus, sed etiā ut occultam, et sibi soli creditā rē ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Tusculanarum: quamuis et alio sensu

alibi accipiatur. ERRONEM quoq; frequenter uagantem, & rebus nugatorijs tēpora cōsumētem ex Vlpiano^p dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta.

Ouid. in Epist. Sapphus, Nec uos errone tellure admittite nostrū. Cui nō multū ab similis ē, & milesq; EMANSOR dicitur, hoc est, ut Modestinus interpretatur, q; diu uagatus, ad castra reuertitur. FELICIDIPLOMATE

uti dicuntur^q, qui omnia præproperè agunt: ab his ducto puerbio, q; cursu publico p dispositos equos omni tēpestate contempta, nocte dieq; iter agūt: quod absq; principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæsares^r apellant)

facere

^k l. si iactum, de act, emp

^l l. quidam, de prob.

^m l. mulieris, infra cod.

ⁿ l. pleriq; de in ius voc.

^o l. qui testamentum, de prob.

^p l. quis sit. S. errone. de ædi. ædic.

^q l. continetur de verb. obl.

^r C. de cur. publi. lib. xij.

- facere minime concessum erat, cuius rei præter Iureconsultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac. meminuerunt. *Ευπλάτῳ* quoq; frequenter Iureconsulti *ἑ* dicunt, eo sensu quo nos, largo modo, solemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant. id latius à nobis Dispuntionum libro I I. tractatum est. Cui significatione non absimile est, quod Vlpianus *παχυμεγέσῃ* dixit, id est crassius, & pingui Mimerua: quo sensu & Aulus Gel. lib. XIII. cap. I. utitur. **PEDEM IN FOVEA HABERE**, id est in periculo mortis esse. Pomponius ^u dixit his uerbis: Ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quam dixisse fertur Iulianus, Et si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere quædam uellem. **COLOR QUAE**
- SITVS** dicitur ^x, cum id quod uerè agimus, simulatione aliqua obtegimus, siue fraudandæ legis gratia, siue alia ex causa id fiat. solentq; hoc loquendi modo Iureconsulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; ofuscant. **FACTVM TRANSACTVM EST**, de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non possit. Cicer. in Catil. lib. I I I. atq; illud quod faciendum primum fuit, factum atq; transactum est: translatione ab eo ducta, quòd finis litibus per transactione imponatur.
- CONNIVENTIBVS OCVLIS** Vlpianus scripsit ^z, id est per dissimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perspicere non curat. Accursius stricta iuris ciuilibus ratione non inspecta interpretatus est.
- f I. in summa. Item lab. de aqua plu
- t I. quæ tuberonis, de pediculi.
- u I. apud, de fid. lib.
- x I. sed Iul. ff. ad Mac.
- y I. transacta. infra eod.
- z I. iiii. de manumiss.

tus est .DE PLANO^a apud eosdem fieri dicitur, quod facile, & absque causa cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores, & arduas causas pro tribunali sedentes cognoscunt: ubi uerò descenderint, in plano constituti, leuiora negotia decidunt. Honorius Imperator LEVATO VELO^b id fieri dixisse uidetur: Cum causa, inquit, huiusmodi leuato uelo cognoscantur. Quod & ipsum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE Calistratus intellexisse uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra mar supium ostentant, ita tamen, ut nec qualis, quanta ue sit agnoscatur: unde uulgari sermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij usu disidere non uidentur, cum OMNI EXCEPTIONE MAIOREM dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atrocilatrone, à uitio gentis. VSYRAS NAUTICAS, pro centesimis, & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere, & blandiri: metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id est mori. Sed & eodē pertinet, quod alibi dicitur, SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas^d. AEQVA quoque LANCE dicimus, & PASSIBVS AEQVIS, de his quæ similia sunt. unde & lance una trutinare apud eosdem reperitur. Iustinianus etiam $\alpha\epsilon\tau\alpha\epsilon\ \pi\acute{o}\delta\alpha$ fieri dixit, quod alienis ue stigijs insistere ueteres dicere consueuerunt, cum quis de suo nihil addit, sed aliena solum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE dictum est.

Vsurpatur

^a l. nequicquā.
§ plano.
dec. proc.

^b l. penul. C. de
naufr. li. xj.

^c l. cū seruis.
de cond. &
demonst.

^d l. præfes. C.
de ser.

- Vsurpatur eiusdem Imperatoris exemplo, de re quæ
 e l. nec in arb. amplius in usu non sit, ut ABAVLA RECESS
 C. de arb. S I S S E dicamus, translatione ab emeritis Palatinis
 iudicibus accepta. Idem quoque proverbialiter locutus
 uidetur, cum sub finem Institutionum, Sufficiat, inquit,
 hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse: ubi
 Accursius indicem digitum intelligit: ego posse etiam de
 tabula, seu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed
 f l. singuli. C. & Gratianus f EMENDICATA SVFFRA
 de accus. G I A appellavit, quæ leuiter causam adiuuant, ut poten
 tium commendationes, & Ciuitatum in alicuius hono
 g l. licet. C. an rem decreta. Proverbialiter quoque Gordianus dixit, &
 fer. ex del. NOXA CAPVT SEQVITVR: Quoniam ut
 Marcus Cato ait, nequiter factum semper durat, & reum
 g l. j. C. meliceat comitatur. Sic & Ouidius: Pœna potest demi, culpa per
 potens /
 xib. f. 314. ennis erit. Sed & Cōstantius imperator. §. SVO MAR
 TE, inquit cause discurrant: id est, suis uiribus, non au
 tem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoq; pontifi
 cio eiusdem moneta pleraq; leguntur, quorum aliqua rea
 ferre non omnino extra rem erit, qualia sunt: C O L L Y:
 h 29. dist. ne/ R I O uno omnibus morbis mederi^h. P A C I E V S so
 cesse. lem adiuuareⁱ: quod de superuacuis, & absurdis dici con
 i 6. q. j. si oia, sueuit. F A L C E M in alienam messem mittere^k: de
 k Cle. venera/ cognitionem, quæ ad alios pertinet, sibi arrogantis.
 bili. de elect. P A R I E S D E A L B A T V S, ex Actis Apostol.
 pro dissimulatore, & scedo homine^l. L A B Y R I N A
 I 23. q. j. para/ T H V S, de re confusa, & inexplicabili, unde La
 tus m 29. dist. § j. byrintus erroris^m. M A R G A R I T A E ante
 porcos, A L T A R E spoliat, ut aliud operiat.
 Mingere

MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in si-
 nu^m. Frustratim lupus comedit agnumⁿ. Malus chorau^m c. etfi. de iu-
 les bonus symphonicus^o. & si qua similia. Ceterumⁿ s. quia ergo.
 & uulgò ex Accursio recentioribusq; interpretibus quæ
 dam nobis in usu sunt, non omnino indecora, ut quibus
 sola uetustatis opinio desit, cætera quæ prouerbio neces-
 saria sunt, abunde supersint: ut cum de re difficili,
 AFRICANI LEGEM dicimusⁿ, quòd huius lu-
 reconsulti responsa, quæ passim in corpore leguntur
 obscura sint, & interpretatione indigeant. QUID AD
 RHOMBVM^o? de his quæ ad collationem admitti
 non debent, uel nihil ad rem propositam faciunt: uidetur
 à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitio
 nem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non
 nouam aggredi^p, De his, qui uxores uetulas accipiunt,
 obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cum hu-
 iusmodi uxorem duxisset, & mane constitutionem,
 cuius initium illis uerbis conceptum erat, auspicaretur.
 OB solum punctum caruit Robertus Asello^q: Ortum
 ex historia, quam Alber. Ros. recenset. Robertus opulen-
 ti sacerdotij, cui a sinus nomen, ut uocant, Abbas erat: cæ-
 terū auarus, & inhospitalis: quapropter carmen, quod
 pro sōribus monasterij proscriptum erat, commutato
 puncto inuenerit, Porta patens esto nulli: claudaris
 honesto. Id cum Pontifex Romanus rescuisset, sacer-
 dotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi tran-
 sijt, prouerbialeq; carmen ortum, de modico momento,
 rem magnam amittentibus. OVA hodie præstant, quos
 lux det cretina pullis^r: Vulgare carmen repræsen-
 tationis

m c. etfi. de iu-
dæis.

n s. quia ergo.
13. q. 1.

o 16. q. 1. legi.

n Taf. 1. quæ de
tis, sol. matr.

o gl. autent. li/
cet. C. de na-
lib.

p gl. l. rem non
nouā, C. de
iud.

q Alb. i. iudic.
punctus.

r l. cum hi. de
transacti.

tationis utilitatem aduersus procrastinatores ostendens,
quale est apud Plautum * Nihili coactio, in Aulularia.

- f l. quisquis *Sunt coactores qui in iure Collectarij dicuntur* ^f, hi in
C. si. cer. pe *auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi
uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procrastinatio
nem nequiuertunt exigere: ueneunt autem huiusmodi no=
mina, cum mala sint, modico pretio, quod usu etiamnum
uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipse coactor
Mercedes sequerer. Meminit & Suet. in Vesp. itemq; Se=
neca. Cui aduenit unum, non aduenit solum* ^r, prouer
biallyter dixit Accursius, quòd uno ex malo plura conse
quantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti.
- u glo. l. j. quod *quantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti.*
iussu. *DOMINVS cum rogat præcipit* ^u, & id habet aper=
x glo. l. quod in *DOMINVS cum rogat præcipit* ^u, & id habet aper=
hæredem. *et tam significationem. QVALIS uerue, talis offa:* ^x
eligere. de *uidetur non absimilis significationis esse illi. Similes hæ*
tribut. *bent labra lactucas: cum par pari refertur. ASINVS*
y glo. l. j. *ASINVM NON PRENDIT* ^y, de æmulatione,
res. de acqu. *ne, quæ inter æquales est, cum alteri quis cedere negat,*
poss. *quia parus fuerit cum eo conditionis. HEBRAEVS*
- z glo. l. quoniã, *NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO*
C. de iudæ. *z: cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis ne*
quit, quòd & ipse eodem labore morbo: non absimile il
a glo. l. nemo. *lud Iuuenalis carmen, Clodius accuset mœchos, Catilina*
C. de affell. *Cethegum. Tempore quisq; duos lepores sectatur eodẽ,* ^a
Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. Vulgatum
carmen, illi Iuuenalis non disidens, Pectora nostra duas
nõ admittetia curas. Nec itẽ illi Palladæ in Epigr. Γενο
b Iac. l. quæ ex *μεν & τῶν τῶν οὐδ' ἐν' ἐχέεις ἰδίῳν. Omnia q gustas nil*
triu fecus. de *proprij sed habes. TANTI offa, quãti panis intinctus,* ^b
verb. obl. *de his*

de his quæ diuersa existimantur cum eadē effectu sint. Ci-
tantur & prouerbij nomine ab Accursio Ouid. illi uer-
sus. Fertilior seges est alienis semper in agris, Vicinumq; c
pecus grandius uber habet. Sicut & ab Iasone^c illud Ver-
gilianum, Apparent rari nantes in gurgite uasto. in matē
ria difficilli & latissima, ad quā tamen extricandam pau-
ci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolum
aut alium magni nominis doctorē inceseret, solebat hoc
Ouid. afferre, A cane non magno saepe tenetur aper.

REVOLVTO MANTELLO, ex uulgari sermone dixit

Accursius^d, cum contrarijs exceptionibus quis aduersus
diuersos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut scenæ ser-
uiant, mutāt pallium. Et hæc quidem quod ad parcemiam
attinet satis & super, ne de fece (quod ille inquit) hau-
rire uidear. Ad reliquas igitur figuras transeundū. A P O
S I O P E S I S, id est reticentia, apud nos est, cum tacemus,
quod dicendum erat, sed ita tamen, ut subintelligi possit.

Hæc apud oratores habet affectum uel iræ, uel sollicitudi-
nis, uel id genus similem, apud nos nō item: quare quoties
Iureconsultus quæstionem refert, nec expresse decidit, si
affirmatiue thema proponit, censetur etiam affirmatiue
decidere, si negatiue, censetur & negatiue respondisse^e.

Evd'αδ'vω, quoties ex duobus unum dicitur, ut Pateris
libabat & auro, id est pateris aureis. Sic Scæuola^f Semis
sem patrimonij & portionis restituant, id est patrimo-
nij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legiti-
me, uel quod pacto debetur, id est legitimo pacto. Cui nō
ab simile, cum lex, Arguamus, inquit, id est arguēdo con g

uincamus. PROLEPSIS, quedam anticipatio, quæ

D. And. Alc. de uerb. signi. n fit ex

Iaf. l. re con-
iuncti. de les-
ga. iij.

d glo. l. pap. §
sed nec imp-
ff. de inoffi-
testa.

e l. cū fundus
§. seruum. a
cer. pet.
f l. lucius §.
Caius. ad S.
C. treb.

l. iij. §. possu-
mus. nau-
caup.

- fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurum, quod prius acciderat: unde dicitur posthumus, etiã qui uiuo testatore post testamentum natus est^h. Cui non absimile, cum insulam appellamus, quæ amplius non est, sed fuit. Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur, cum dos dicitur, quæ uerè dos non fuitⁱ, sed destinatione tantum: & cum uenderes, interpretamur, id est uendere uelles^k. Ceterum & quandoque diuersas res, præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, ut cum dicimus, uxori uestem, ornamenta, mundum, aurum, argentum, quod eius causa paratum esset, omne lego^l: intelligitur legata etiam uestis eius causa non parata. ANTONOMASIA est, cum ius ciuile Romanorum appellamus, per excellentiam^m κωτ' εφοχου. Sic Vrbs absolute pro Roma: quæ & quandoque urbs æterna diciturⁿ. Ansonius: Urbis ab æternæ deducam rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt. SYNECDOCHE, cum pars pro toto: lego portionem domus in qua consueuimus morari^o, intelligitur etiã de tota, nam & plerunque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro singulis suis partibus ponimus^p, ut quo anno, pro qua anni portione, pro tempore, id est pro quacunque temporis parte: sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte. PROTHESIS, ut cum dicimus de dote prælegata: præ abundat^q. HISTEROLOGIA, conuersus ordo, ut cum Iureconsultus prius determinat secundam quæstionem quàm primam^r: dicitur etiam histeron proteron. SYNCOPA, cum de medio tollitur, ut hæres meus da re damnus
- ^h l. iij. §. j. de iniust. rup.
- ⁱ l. si seruo. ff. de iur. dot.
- ^k l. si rem. §. si cum mihi. de præf. verb.
- ^l l. hæres. §. vxori. de lega. iij.
- ^m §. sed ius. in sti. d' iur. na.
- ⁿ l. j. C. de suar. lib. xj.
- ^o l. vxori. in prin. de lega. iij.
- ^p l. quæ de tota. de re uen.
- ^q gl. in rubri. de dot. præl.
- ^r l. iij. §. la. beo. de iur. cend.

re damnas esto, id est damnatus, alij tamen damnus legunt, ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterem lectionem magis probo. **L Y P T O T E**, id est defectiua, cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scauola interrogatus^t, de eo quem mater in actis professa erat ex^f l. si. de prob, alio quam ex marito sibi natum, respondit ueritati locum superfore, intellexit enim non stari dicto matris, & praesumi filium mariti, si in domo uicinis scientibus natus sit: idem est cum non ademit legatum dicimus^t, id est de dit. Eius contraria, **A V X E S I S**, id est augmentatiua, ut cum Papin.^u Huius, inquit, rei fortissimum argumentum est, cum loqueretur de argumento a contrario sensu, quod tamen plerunque subuertitur: sic & quandoque euentissimum dicitur, quod solis coniecturis constat^x. **P L E O N A S M O S**, cum dictio abundat, ut cum quis dicit, se oculo uidisse monachum^y, cui non multum apud Grammaticos disidet. **P A R E L C O N**, quae est superflua uocis additio: sed apud nos frequentior est, quae Graecè $\pi\alpha\rho\rho\gamma\epsilon\iota\alpha$ dici potest, id est, ut ita dicam, ociositas: cum aliqua dictio uel etiam clausula additur, quae minime ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita ut etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendum^z: & propterea uulgò solet dici, ex uerbis facti narratiuis enuntiatiuis ue non sumi argumentum^a, nisi in eis specialiter lex decisionem suam constituat. Huc pertinent Vlpiani uerba^b, quod ait lex, cum filia adulterum deprehenderit, ociosum non est, uoluit enim in ipsa turpitudine deprehendi: quod Solon & Draco dicunt $\alpha\rho\rho\rho\epsilon\epsilon\upsilon\alpha\rho\rho\rho\epsilon\epsilon\iota\chi\omicron\upsilon\tau\alpha$, id est, obscæna in obscænis

^t l. legata, de adi. leg.

^u l. j. de offic. eius.

^x l. si constan te. fol. ma.

^y 20. q. iij. pre seqs.

^z l. q. Romæ. S. callimachus.

^a gl. in. l. j. C. quando non pet.

^b l. quod ait lex, de adul.

scœnis habentem: ueteres tamen codices ἐν ἑργῶν castigatius habent. Intelligit Vlpianus ociosum, id est (ut nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter utitur. Plinius ad Traianum, Itemq; Scaeuola^c ociosam pecuniam dixit repositam, ex qua quis lucrum non faceret. aliquando etiam uacua dicitur^d. EPANODOSIS est quædam correctio, ut cum dicimus^e, Stichus imò Pamphilus liber esto. c. a. VILLATIO, cum quis scienter falso argumento utitur^g, aut uerba captat: nã, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, nō cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur: denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediunt, nō ad id, quod ex uerbis intelligi possit, obtemperent. Extat & facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iussis parere, unicam lentem emit, cum ille indefinite lentem emi mīdasset. Quintilianus metaphora speciem esse arbitratur, cum indefinita pro uniuersali, singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, excessus, ut cum lex probationes luce clariores requirit^h, uel momēto fieri iubet, quod satis est si nullo extraneo actu interueniente fiatⁱ. Item cum Antoninus Imperator se totius mundi dominum dixit, qui nec Persis, nec Scythiis, neque Sarmatis unquam imp^erauerit. Eodē pertinet & Constantij constitutio^l. Qui adorant, inquit, fabricenses nostram æternitatem, quam hyperbolen Amianus Marcellinus historie lib. X V. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutionis causa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri, uel

c l. qui semis, de usur.

d l. quintus, de po.

e l. stichus, de man. test.

g l. j. de regu. cat.

h l. fin. C. de prob.

i d. l. conu. nuus.

k l. de precat. ad leg. rhod.

l l. j. C. de fabr. l. ei.

uel cum fundum appellamus palmum terræ, cuius rei Accursius meminit ^m: & hac ratione dicit constitutum, ne stipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur, uiderat opinor ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quem possim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in contrariis, ut cum equi uenditor eum commendans dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi enim generalitas tanquā *ὑπερβολικῶς* dicta non obligat, idq; plerisque uidetur. Est & ANAPHORA, id est relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cum & ipsa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis ⁿ, quandoque non fit ad dictionem, sed ad tempus, ut cum lex dicit ^o, nepotes post aui mortē conceptos, illis cognatos dici nō proprie, sed *ἀναφορικῶς* quandoque alijs modis. Est & EPANALEPSIS, cum maiore significatione facta repetitio ^p, quam simpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus est, siue clausulam geminatam dicamus, siue solam uocem, ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demandabit alij causam, ut Baldus putauit ^q. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum est ^r. Est & alia geminationis species, quæ in uitium transit, & nullius effectus est, ut PERISSOLOGIA, id est uerborum adiectio superflua, quam & Conculcationem nostrates uocant ^s, cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus ^t, uitium morbumque ædiles dixerunt,

^m l. cū post .§. gener. de iur. dot.

ⁿ l. ij. in princ. C. de offic. præf. præf. l. itē. de suis & leg. ^p l. balista. ad treb.

^q Bald. c. fi. de off. de leg. ^r l. af. l. j. colum. viij. de off. eius.

^s gl. l. lecta. si cer. pet. ^t l. j. de ædifi. edi.

tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλων, id etiam à Grammaticis ὁ αὐτὸ dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ **B A T T O T O G I A** est, cuius exemplum apud Ouidium *Metamorph. lib. I I.* Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit^u, ut cum dicimus, qualis qualis, pro qualiscunque. ubi ubi, pro ubicunque. Est et quæ **N V G A T I O** dicitur^x, cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris consentit saluo iure suo. Est etiam **P A R A L A G E**, quæ per literarum transmutationem fit, ut in eo, qui cum Gratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatem legit^y: ualet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illis, quod erat Publ. Septimij Demetriij fieri iusserat, cum solum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Dame^z. Est et subauditio, quæ sepe Iureconsultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem subintelligit: in taxatiua exemplum est apud Venuleium^a, cum morbum fonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, subauditur tantum. Sed quid si ex tempore cū antiquis codicibus legas, id est statim? Melius itaq; Vlpianus, furti actionem^b non dominus rei surrepta, sed et ipse habet, intelligitur enim non dominus tantum. sic Cicero lib. de officijs **I I.** eam orationem susceptam dicit, nō de filio, sed de toto genere: subauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlp.^c dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim

u l gerit. de ac
qui. hære.
x gl. l. si debi
tor. §. j. q^b
mod. pig.

y l. qui habe
bat. de fide
lib.

z l. in testamē
to. de condi.
& demon.

a l. si. ff. de
ædil. edic.

b l. j. fur. aduer
nau.

c l. iij. §. si. de
mum.

enim maxime si in potestate, nam nec emancipatorum qui dem subit. Idem apud Callistratum^d: Scio, inquit, propter rem minimam quæque non restitui, si maiori rei præiudicetur: subauditur maxime. Est & AMPHIBOLOGIA cum ambiguitas oritur, uel ex singulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantissime per Fab. Quintil. lib. vii. nostri Iureconsulti sub rubrica de rebus dubijs pleraque attigere. Huic affinis est & ille locus, quem Tractatum, τῶν ἀρῶν ueteres dixerunt^e: fit, quoties quicquid constituerimus uerum esse, falsum reperitur. Eodem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in successione, & in stipulationibus habemus^f. Est & τῦνσις, id est sectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet^g, satis possessorem dare, uel cum usu hominem cepisse ait, id est satisfacere, & usu cepisse^h. Est & DIALYTON, cum sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellant solutam orationemⁱ: figura non solum nobis cum Grammaticis communis, sed etiam cum Rhetoribus. Est & quandoque IRONIAM reperire, cum uerba oppositum eius indicant, quod nos reuera sentimus: Latini etiam Dissimulationem uocant, ut cum lex, Pater, inquit, filium exheredauit^k: maximam scilicet ad illum affectionem ostendens. Videtur & quandoque Iureconsultus per Oximorum seu Gryphum, qui enigmatis est species, uoluisse lectorem morari: ut cum dixit^l, ante diem x. Calendarum, & post diem x. Calendarum: utroque sermone xi. dies significatur, quod loco suo explicaturus sum. Est etiam τὰ πρὸς τὸν νόμον, cum præter expectationem aliquid

^d l. scio, de in int. rest.

^e l. qui cccc. ad le, fal.

^f l. æquiffi. ad tertul. l. si tij. de verb.

^g l. quod si speciali. de min.

^h l. si post ac. ce. de iud.

ⁱ l. sepe, infra eo.

^k l. cū quidam. C. de lega.

^l l. anniculus, infra eod.

respondetur, ut promittis centum? tu respondes, arma ui
 rumq; canō^m: eius exempla apud Aristophanem pleraq;
 m l. quæ ex trinfecus. Sed & Plautus in Afin. Ad pedes quando alligatus es,
 de uero. bl æquum centupondium, ubi manus manicæ cōplexæ sunt,
 atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens,
 quum malus nequamq; sis: hæc enim uerba, quin malus,
 nequamq; sis, sunt per *παρὰ πρόσωπον* dicta. Non mul-
 tum illi ab simili *ἄρῶν*, cū à propoposito quis cadit,
 hoc est *ἄρῶν*. Malum, inquit Augustinus, cadere à pro-
 ppositoⁿ, sed peius simulare propositum. In id uitium inci-
 disse uidetur Modestinus, dum sub rubrica de pignorati-
 tia actione. C. Scium quem prius creditorem appellauerat,
 debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exemplaria. Est
 & TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non solum ad
 præsens tempus refertur, sed futurum quoq; comprehen-
 dit, quod Iureconsulti solent *παρὰ τῆς τῶν* dicere^o, id
 est cum extensione, unde apud Græcos præteriti imperfe-
 p l. j. unde leg. sti nomen. Vlpianus: Si intestatus mortuus esset *παρὰ*
 q l. iij. ex qb. cau. in pos. *τῆς τῶν* non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi
 hæc uerba, neq; defenderetur^q, *παρὰ τῆς τῶν* scripta
 sunt, ut neq; sufficiat unquā defendisse, si non daret defen-
 sio, neq; obsit sinunc offeratur. Quæ ratione, egerit, quan-
 doq; interpretamur, id est agere pseuerauerit. Est & *δυνα-*
 r l. aduersus de arbi. *τοῦ* quæ et possibilitas. Sabinus^r: Qui à fideiussione pe-
 f l. j. in princ. tit, *τῆς δυνατοῦ*, à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ ef-
 de aq. plu. fectum significant, ad potentiam solum referuntur: ut cū
 g l. j. §. & post. de ope. no. lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id est nocere possit^r. Sic,
 u l. si qs prio. ris. in prici. committunt se partes prætori^r, id est cōmittere possunt.
 C. de secun. nup. Sic, competit, id est competere poterit^u. Sic finitum di-
 citur,

citur, quod finire potuit^x. Is quoq; modus loquendi ad fi-
 guram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut,
 magnum damnū nō est in mora modici temporis^y, id est
 esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus,
 est filius, id est, esse præsumitur. Et ratio est, quoniā præ-
 sumptio pro ueritate in iure accipitur^z. Sed & quādoq;
 id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet
 eiusmodi nō sit: ut cum lex accusatum arbitrio iudicis^a,
 pro innocentia personæ remittit, intelligitur enim prima
 facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic
 & quādoq; ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit:
 ut cum dicimus, intelligo, id est, intelligere debeo^b.
 Appellauit propter uiolentiam iudicis^c, id est ap-
 pellare debuit. ALLEGORIAM autem non temere
 apud Iureconsultos reperies, cum enim perpetua, & re-
 mota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uer-
 bis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot es-
 sent sententiæ, uerumq; id carmē faceremus, quod ab Iaso
 ne audiui, cum de recentioris cuiusdam in tractatum de
 pactis interpretationibus sententiam rogatus esset. Cam-
 pana^d sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamen qui
 huc trahant cum Iureconsultus ait^e, imperium est gladij
 potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita lo-
 quar, dicitur, sed ἀλλεγορικῶς de iure puniendi faci-
 norosos homines. SOLOECISMVS quoq; raro oc-
 currit, tametsi sunt qui à Solone legumlatore dictum pu-
 tent, quod is in legibus suis pingui mimerua loquutus sit
 nostri enim autores puri sermonis obseruantissimi fue-
 re, nisi quis solœcum putet, cum dixit Vlpianus^f. Si quis

l. j. C. de por-
nis.

l. si debitoris,
de iudi.

l. si. de prob.

l. j. de cul. re

b xxij. q. d. v.
quacuncq;

l. j. §. si quis
ipius. quan-
do ap. sit

d l. peluis.
l. imperium.
de iuris. om.
iud.

f l. v. ad Syll.

in graui uoletudine affectus: præpositio enim abundat.

g l. quod fecerit
pe. in fin. de
cōtrah. epti.

Cumq; Caius teneri uenditorem ad interesse dixit^s, cum in id quod interest dicendum fuisset. Sed excusatur exemplo Græci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uire retriste. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab.

h l. eam quam
C. de fidei
com.

Quin. annotauit. Est et solæci species, quã ἀντίπρωσιν dicere possumus, cū casus pro casu ponitur, ut eã quam frater instituit^h, nihil prohibet fidei commissam peti: pro ab ea qua. Cui similis ἀλλόθετα, cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non raro occurrit. B A R B A -

i l. qui cum tu
roribus. in
fin. de transf.

RISMVS uero procul omnino abest, tamen si uulgari consuetudini non parum tribuisse Iureconsultos appareat,

k l. ius agnationis. ff. de
pac.

ut cum Liberum pro filio singulari numero dixerunt^k: & exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari imposto

l l. j. de uar.
cog.

rũ uerbo: & denaria neutro genere^m, sed utrumq; à Græco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorum, & in Iustiniani authenticis non spectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos constat Græcè scripsisse, eorumq; libros in Latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Græcè, nec Latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maxima uir doctrina,

m l. publiã.
dep.

ita & supra uires suas audax, nec à iureconsultis quidem temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundam significatione, ceu Latina maiestatis lesa, reos faceret, cuius accusationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutãda duxi: tum ut tantam eius arrogantiam nescio, certè φιλαυτίαν, aliquatenus retunderem: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendũ cognoscerent, & ueriora à iureconsultis, etiam in alienis

pro-

professionibus tradi, quā ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellantis ipsum quoque serui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re et Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter poenam etiam Nocumentum significare: Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut et ἄρκυ illa Homericæ, nox appellatur. Noxia uero ipsa est culpa, seu maleficium: Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum cum caere noxia. M. Manl. Quin etiam infelix uirtus et noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergilium noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo et alij ueteres sæpius utuntur, quod et alibi attingam. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationem mentis esse, autoritateque Gellij nititur, alioquin et ornamentum, uestimentum, pauimentum, idque genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasian, Rhetores parison habent, solumque in ea nominis conformitas spectatur: quod et Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni similitudinem referatur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quòd ueritatem etiam respicit, in testamenti enim mens potissimum dominatur. Tertio negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat:

cum

n l. plebs. S. R.
infra. eod.

cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto, aduersari Martianum Vlpiano ait, quod ille munus recte dici, quodcunque donum sit, hic donum generis nomen, munus speciei asseruerit: sed difficillima non est resolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem significet, siue cum causa siue absque causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generaliter accipi, ut in iurisdictione adoptioneque dicimus, quam rem, sicut & alias plerasque alibi, nimirum locis suis diffusius tractabo. Quinto, Vlpiani sententiam confutat, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitque absque aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: ceterum quoniam diminutiua forma peculium profertur, pro parte census accipi coeptum est, qualem seruis domini concedunt, qualemque filii familias à patre separatim habent: addit & Celsus, ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet: Graeci thesaurum dicunt, quod reposita sit *ἡσθησιμὴ*, id est in crastinum, seu futurum tempus fruenda unde & *ἐναυρίσει* reponere est. Sexto, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumque & imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate differuit: at

ego Vallarespondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atque ita in lege xii tabul. accipit. Festus quoq; Pomp. autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definitur: quod in eius responsi declaratione infra latius ostenditur. Septimo, in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dum terram proficissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valletiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo, Librum interpretatur partem operis, ut puta xii. sunt libri Aeneidos, Volumen uero minus esse libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinem diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio suo metitus est, ut Homeri xlviii. Sed sciendum est, non de significatione uerbi agere Vlpianum sed de mente defuncti: quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quòd si in modo loquendi eum Valletiam reprobat, recte iurecòsultum loquutum assero, & quid sibi uellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant ueteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbilicis manu gestabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius

tis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus non de diuisione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id est unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libro diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione constat: quod si probatur Vergilij Valerijq; Max. loquutio, qui uolumen in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro 11. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosq; nescio. Nono, probrum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrum ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobrationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimo, Modestinum insectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue scripsit: nam existimat Valla, etiam adulterium stuprum dici posse, autoritate Quintiliani. Sed ut ego non nega-

rim generalius esse stupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modestimi uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisset satis generali stupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Verg. Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & Undecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum damnat, qui parentes usq; ad tritauios proprio uocabulo dici asseruit, ultiores uerò maiorum appellatione contineri: nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περιβραχίονα scripsit: certissimum autem est Græcè sic dici omne quod insternitur, & circum iniiciatur. Decimotertio, Ossilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, est cum dolore cedere, Pulsare sine dolore, aitq; uerberare potius esse cum uerbere, seu flagello cedere, pulsare cum graui, & uehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusive dici, et

cum

cum qui pugnis ceciderit, sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum uerberatum ue diceret, non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur uerberasse quia sine impetu, nõ pulsasset: quæ sententia oppido quàm futilis est. Merito Iureconsultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata significatione accepto, & pulsare sine dolore, cum frequentatiuum sit à uerbo pello, unde fit pulto, pulso, impellitur autem quis etiam sine dolore. Decimoquarto, Masurij Sabini sententiam non omnino uidetur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor sit iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini sententiã arbitror, siue enim à Græco *παλλακή* ueniat, siue Latina sit uox à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probò qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini autoritas accedit: quorũ ueterem scripturam interpolauere pleriq; Vallam secuti, cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarũ, quæ uox ante Plinium, & Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco uero non aliud significat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei consentanea tradiderunt, pellicis significationem non ex autoribus accepisse, sed regula planè Lesbica usos, autores ipsos inuertisse, ut id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquinto, Cauium oblique perstringit, qui sentire uideatur idem esse

cauillari

cauillari, & calumniari, sed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & calumnia inde deducãtur, non tamen consequens est alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, non sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rursus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus. Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophistico accipitur, quod Græcè non σκῶμα ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto, præuaticari, tergiuersari, calumnia ri generalius accipienda existimat, quam iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, non doceres eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius poenæ locus sit. Decimosextimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cum tamen iureconsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi iureconsultum adiuuari: siquidem πρὸς τὴν ναῦν Græcè traicere est, unde portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitum nauibus deportari Linius plerunq; dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quod si ipse ferat, non propriè, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimo octauo, Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè sal-

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cum constet uitium corripit: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiozem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer cum tam leuibus argumentis, à recepta ubiq; Labeonis sententia descuiisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum

1. si cui §.j.
de-leg.iiij.

per c conuicium non per t scribatur. Decimonono, Versicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectæ sint: Valla ex uarijs autoribus ostendit, uersicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à se dicuntur satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit, sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est, unde homines in lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uersicolore dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iurecōsultus, lanis uersicoloribus legatis, quæ contineatur: & primo respondet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres non comprehensa: legato uero lanarum uersicolorium, eas intelligi quæ tinctæ sunt: & (quod dubitabilius erat) etiam neta, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc sint: tunc enim non lanæ, sed uestimentorum appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ stamen, & substamen est: De texta dicitur, cū perfecta est, et à textrimis instrumentis de trahi

trahi potest, unde & detexere auferre est. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum textit imaona Alesus: id est spoliat. Contexta est, quae quidem, in opere consummato est, sed cui tamen deest praetextura, quam Cimofiam uulgo uocamus. l. uestimētum, de aur. & argen. leg. Ex his apparet Versicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua similitudine, & uersicoloria arma Vergilius, & uersicolorem plumam Propertius, & uersicolorem caudam Cicero dixit. Vicesimo Penes idem quod Apud significare ostendit, cum tamen Vlpianus scripserit, penes te amplius esse, quam apud te: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illam suam ab autoribus quandoque confundi, quae tamen ex ui uerbi uerissima sit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penissimus, & penitissimus, ut Plautus caeteriq; antiquiores dixerunt. Vicesimo primo Vlpiani sententiam confutat, qui uictus appellatione etiam uestem contineri scripserit, cum plurimae gentes in Aethiopia absque uestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorum, qui absque uestibus non uiuunt: & quasi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Vicesimo secundo Pignus & Hypothecam idem esse, cum Martiano sentit, sed alteram Græcam, alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus proprie esse pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam esse: sed hæc non tã Valle

oppositior, quàm ipsorum inter se iure cōsultorū quædā
 quasi antinomia est, ea sic dissoluitur. Ex proprietate
 quidem sermonis ueram esse Vlpiani sententiam, siquidē
 à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus op
 positis sic dici, in immobilibus uero solitos ueteres
 iureconsultos potius Græca uoce uti, id est hypotheca,
 quæ Latinè suppositio dici potest, & ad utraq; eorum
 sermone trahitur. Catullus Oppositionem dicit: Fu
 ri uillula nostra non ad austri Flatus opposita est, nec ad
 Fauonij, Verum ad millia quindecim & ducenta: subau
 diuntur autem sestertia. Vicesimotertio, Ferruminare di
 xit esse consolidare, & conglutinare, non solum per ean
 dem materiam, ut iurecōsulti tradiderunt, sed etiam per
 aliam, idq; plurimis Plinij exemplis probat, qui ferrumi
 nari surculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in
 lapides dixit. Sed cum ferruminatio propriè sit ferri ip
 sius uel ignis liquefacti conglutinatio, apparet metapho
 rice hoc uerbo uti Plinium, & ideo iureconsulti senten
 tiæ nihil aduersari. Vicesimoquarto, Pomponiū, inquit,
 atq; Vlpianum corrumpere linguam Latinam, qui quot
 mensibus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensi
 bus, singulis diebus: cui ego dixero: tale conuitium Plau
 to quoq; M. Catoni, & deniq; doctissimo omnium Varro
 ni commune esse. Plaut. in Stich. Meministis quot Calēdis
 petere demensum cibum. Cato de re rust. Capita oleagina
 quot mensibus fodere oportet. Varro: Sacra quot mensi
 bus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt.
 Vicesimoquinto, Turbam non multitudinis hominum per
 turbationem, ut Labeo scripsit, sed simplicem perturba
 tionem,

tionem, etiam duorum existimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cõuiuium, sunt nouem conuicium. sed mihi hæc controuersia non admodum ei ab similibus uidetur, quam Macrobius tradidit, prius ne ouũ fuerit, an gallina. Labeo prius significatum turbæ, id est multitudinis, atque inde factã postea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, sed nec quos adducis autores sententiam tuam adiuuant, qui μετὰ πορρικῶς potuerunt turbam etiam duorũ dicere, nec etiam Græcus sermo τὴν βῆ in quo eadem potest esse hesitatio. & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus est, probabilior est iureconsulti sententia. Verba edicti sunt, Cuius dolo malo in turba damnum quod factum esse dicetur, ea non possunt commodè de perturbatione intelligi, quæ semper eum afficit, cui damnum infertur, necessario igitur de multitudine accipiendum. Vicesimosexto Iulianum improbat, qui exautorationem à principe simpliciter factam, ignominie notam inurere scripsit: contra Valla, cum exautorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuij testimonio uarijs locis probatur. Respondedo, in ueteri Republica hæc sententia posset procedere, quo tempore ex solo commeatu, uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Augusto, successoribusq; militia, à qua non nisi post uiginti stipendia mittebantur, tributa quoque illis sunt militaria insignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur. Vicesimo-

l. prætor. supra
d' inc. rui. nau.

l. ij. de infam.

septimo Depactum simpliciter pactum significare ait, ex
 autoritate Terentij Phorm. Depacisci mortem cupio: cū
 tamen Vlpianus in edicto de calumniatoribus depactus
 dicat, est turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba Te
 1. iij. de calum. rentij, ex Vlpiani declaratione posse intelligi, & etiam
 Cicer. ad Heren. lib. 11. Depactus cū hostibus, ut armare
 linqueret. Sed & idem autor in Verrem actione v. Sci-
 tote biduum cibo, tectoq; prohibitum, biduum in foro cu-
 stodijs detentū, neque antè dimissum, quàm ad cōditiones
 eius depactus est. His accedit, quòd huiusmodi preposi-
 tio quandoq; in malā partē accipitur, ut desperatus, de-
 mens, dedecet, deformis, degener. Vice simo octauo, Lapi-
 lum si magnus est gemmā esse asserit, quo nomine & mar-
 garitam dici posse arbitratur, aduersus Sabini, Vlpianiq;
 sentētiam, gemmas pellucidæ materiæ esse existimātium,
 ut smaragdos, chrysolithos, amethystos: non translucen-
 tes uero lapillos, ut obsidianos, & ueientanos: at marga-
 ritas nec lapillos nec gemmas esse, sed conchas, seu unio-
 nes: uerū ut in sententiam Iureconsultorum ego transeam,
 illud me in primis mouet, quod etymus pro illis est, uide-
 tur enim gemma dicta, quasi gemina, propter tranlucēti-
 naturam, deinde uidemus à similitudine in uitibus gēmas
 dici, ut Fab. autor est, & in Catone maiore M. Cicero.
 Vnde ostenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ sint:
 idem & Plinij autoritate constat, in anulis gemmas de-
 ferri affirmantis: unde & dactylothece dictæ, quod pro-
 fecto maioribus non conuenit: ad hæc quæ rationes à Val-
 la adducuntur, sanequàm frigide sunt: Lapillus, inquit, ge-
 nerale nomen est: bene sanè, sed cum trāslucet, peculiarior
 ri nos

In nomine gemma dicitur. Rursus, Gemmas, inquit, acci-
 pimus multorum cubitorum inueniri. Accepit forte à
 Luciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refer-
 tur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex dua-
 bus gemmis. Subijcit, Quid si non perluceant, quia adhuc
 incomptæ & imperfectæ: at qui satis est si natura sui pel-
 luceant, possintq; manu artificis in hunc usum poliri.
 Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma esset,
 quia translucida est naturæ: quasi Iureconsultus omnia
 translucentia definiat gemmam esse, & hunc honorem
 etiam speculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus
 loquitur. Postremò, inquit, reperiuntur, qui partim pel-
 luceant, partim non pelluceant. Respondeo, de his nihil à
 Iureconsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas po-
 tentior in his obseruaretur. Addit secū sentire. Q. Cur
 tium, itemq; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex
 auribus pendebant, candore, & magnitudine insignes:
 alter, Niueos, inquit, uiridesq; lapillos. Ipse quid horum
 uerba sententiæ nostræ obstant non uideo, puto nec ipse
 Valla satis norat, cum absque scrupulo ex Iureconsulto-
 rum distinctione possint intelligi: illud non diffiteor, dif-
 ferentiam hanc inter gemmam, & lapillum non semper
 ab autoribus obseruari, ut cum Catullus dixit. Aut pellu-
 ciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter sub ca-
 pite de gemmis omnes lapillos descripsit, sed Iurecon-
 sultus de proprietate loquitur, non de abusu, & trans-
 latione. Vice simonono, Venulei definitionem confutat, I. fina, de ædil.
edic,
 qui Veteratorem ex Celsi sententiâ non spatio seruien-
 di, sed ex genere, & causa esse existimandum ait, magisq;

approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mancipia appellat, quæ difficile sit reformare.

1. præcipiunt,
eo. tit.

Quibus uerbis apparet, spatium seruiendi definiri ueteratores, erigitur; hoc loco in iureconsultos cornua, tanquam contraria inuicem scripserint, quæ & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hunc locum citant. Sed profecto æquius fuisset, & etiã magis nomini suo consuluissent hi Grammatici, si intra professionis suæ cancellos cõstitissent, quandoquidẽ uulgò dicitur, quam quisq; nouit artem, in hac se exerceat: nõ enim sutores supra crepidam iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguendi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore seu mangone, qui mancipium distrahit, & ex edicto ædiliũ nõ potest ueteratorem pro nouitio uendere, tumq; nouitius secundum Vlpiani sententiam ex tyrociniõ seruitutis accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamiliã de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq; disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solent. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere et causa cõstituamus quæ dominus pro ueteratore habuit: aut de causa uectigalis agitur, & cum Respublica hac in re uoluntatem emptoris seu patrefamiliã non sequatur, simpliciter ueterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc casus

1. si. S. quoties,
de publica,

sicut Martiani sententia est probanda. Ex his igitur constat, non inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremò fuisse ex Grammaticis, qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerent, quòd bonam partem legis secundæ de origine iuris, itemq; pleraq; de officio præfecti prætorio, proconsulis, præsidis, à Fenestella surripuerint, eius nusquam facta mentione. Sed hi uelim mihi eius rei fidem faciant, à Fenestella Iureconsultum accepisse, qui enim titulo Fenestellæ liber circumfertur, à Pomponio Laeto ex uarijs autoribus in quandam farraginem cõpositus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine, impressoribusq; lucrosior fieret, idq; ego à Iano Parrhasio non semel accepi, qui suam quoq; hac in re operam illi adhibuisse se testabatur: stylusq; ipse planè indicat, unius auctoris opus illud nõ esse. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei sententiã, ut qui minime litigator, aut *Ὠλακίτις* sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum insolentia, ut in suis commentarijs ubiq; errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerent, nimirum quod ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiore fore: sed hæc hæctenus. Non negauerim tamen apud Iureconsultos quædam reperiri, quæ delicatum lectorem possint aliquantisper remorari: sed si qua uitium sonant, librarium incuriæ proculdubio tribuendum. nam & Caij interesse, cuius supra meminimus, in antiquis codicibus nõ

reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetq; à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse. Si quis graui ualitudine affectus: arbitror: non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi ualde grauem, sicut, incana menta Vergilius dixit, & indifficilem casum

- a l. Gallus. §. Scæuola^a, in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionem castigatorem arbitror. Nam & in diui Seueri re-
- b l. Atiaffa. §. scripto^b, quo uulgo legitur, eos qui testamento quid alienari uetant, nullius momenti scripturam esse: correctio-
diui, de, le, j. ra exemplaria eorum scriptum habent. Sicut & in Pauli responso^c, dum dicitur, ccontra si inter uirum, & uxorem facta sit donatio, simpliciter contra scribendum est. Ad instar uero, quod Iureconsulti quandoq; scripserint, non instar tantū, exemplo ueterum nō caret, suntq; huiusmodi controuersia nō tam doctrinae, quàm iudicij: sicut
- d l. cū quædā. de iur. l. om. iudic. cum exequi passiua significatione Vlpianus dixit^d, quærebatur an iudicis sententia exequi possit: uel idoneior Modestinus: sic &, quod in meo fundo nasciturum est, dixit
- e l. quod in re rē, de leg. j. Pomponius^e: sic & præstauimus uerbo pro præstitimus, uti Tribonianus nō eribuit: erūt & quibus omnino nō placebit deuirginare ancillā dixisse Paulū^f: & à Modestino scriptū, decreto Adriani plectēdos, qui mensuras & pondera falsassent^g. Iidē & sordidū uerbū existimabunt certiorare, pro eo quod est: certiorē facere, quo passim Iurecōsulti utūtur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ meliorescere.

Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellat, cum alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse quæ alijs in autoribus nunquã eo sensu reperiãtur, ut cū exhibere uerbo plerunq; pro eo utuntur quod est alere: donare ad processus^h, id est ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis est comitatu, id enim significat processus: unde & alibi dicitur, cum processisset imperator salutatus est & c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent^k, & ad exercitum deferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & à Grecis $\pi\rho\sigma\omega\lambda\alpha\epsilon$ dicuntur: est & apud eos Friusculum^l, pro digressu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nusquam alibi à me lecta, ut fortè frigusculum dicendum sit, cum maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola^m pro suspecti inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: iam friuola transfert Vcalegonⁿ. Lanipendia mulier pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. Latrunculator pro iudice rerum capitaliũ, seu, quod magis arbitror, præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirunt. Notoria pro denũciationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebant. Pannicularia ratio, quæ ad eas uestes uiliores pertinet, quas rei, & damnati rerum capitalium habent, cum ad supplicium ducuntur. Perfuntoriè est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo quod est utcunq; explicare. Pessundat, pedibus percutit, nouè dixit Paulus, cum in edicto edilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitiosum

^h l. nã imp. de don. int. uir.

ⁱ l. j. C. de sen. pass.

^k l. ob negot. ciũ. de cõp.

^l l. cum hic status. de don. inter.

^m l. solutũ. de pig. act.

ⁿ l. sed si uir. de don. int.

uitiosum, itē mulas quæ pessundant. Spectabiles quoque
 & speciosæ personæ gradu quodam dignitatis insignes,
 in iure plerunquæ dicuntur, cum hoc sensu hæ uoces a
 pud Ciceronem & antiquiores nullæ sint. Reliquare quo
 que apud eos dicitur, qui æs alienum integre non soluit,
 unde reliquatores uestigalium, qui reliqua publico de-
 bent. Sequioris uitæ eum appellant^o, qui sibi ipsi alimen-
 ta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet:
 unde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est muliebris.
 Solarium^p pro uestigali quod publico præstatur, ob so-
 li publici occupationem, sed idem quoque in priuatis ui-
 detur. Vlpianus^q, si quis in lapicidinis cedere uoluerit,
 non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domi-
 no præstet: quamuis Accursius nunc salarium, nunc so-
 latium legat. Schemata cognationum in antiquis codici-
 bus dixit Paulus, emendatius, ut arbitror, quàm stemmata
 Iuuenalis. Imagines enim in gentilitijs armaris usui erant,
 at coronæ non erant, cum enim stemma uox Græca esset,
 mirum sit apud Græcos pro gradu cognationum uel ima-
 ginibus nunquã reperiri. Venenarij sunt, qui aliquem ue-
 neno sustulerunt, eiusq; criminis sunt rei. Sunt & apud
 eos aliæ dictiones, utique & ipsæ raræ, sed tamen ab alijs
 quoque autoribus usurpatæ, quas simul referre operæ
 pretium duxi, aduersione locare, affirmatores, antapo-
 cho, antidora, antipherna, apocho, archiuuium, arrogan-
 tio, auditorium, basilica, bellissime breuiarij rationes, cal-
 ciarium, calendarium, cloacarium, cœnacularium, cœna-
 ticum, cancelli, cancellarij, capsarius, captiosus, captato-
 rius, castratus, catellus, chasma, commentariensis, coactor
 colle

collectarius, collonarium, conturbare, chorus pro cōgregatione, decidere, decretalis possessio, damnas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est soluit, diarium, dietarij, diffusus dies, desultor, emāfor, equitium, erronei serui, extorris, exiguiore res, foenebris pecunia, foeneravit, id est accepit foenore, fiduciaria hereditas, id est fideicommissaria, functiones pro tributis, genuina pietas^r, quamuis uulgati codices habeant gemina. Hamæ pro instrumento ad arcendū ignem. Debet, inquit lex^f, præfectus uigilum noctu coërrare cum hamis. Sic Iuuenalis: Dispositis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. Imaginaria uenditio, incontinenti infōrmatur actio, inpendenti, iurisdictio restituenda, impossibilis, impersonalis, insolidum, id est pro parte^t, in summa, id est breuiter, intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tēpora, licentia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianū coenaculum, misilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatorie res, in necem, id est in damnum, optio-
nes, obrepere iudici, officiales^u, opistographum, orcinus libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quandoque pro spe nautici foenoris, quandoque aliter, ut in Rubrica codicis de sententijs sine periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theodosianus, ut appareat de periculo seu experimento memorie accipiendum, perpetuarius emphyteota, Pagani pro quibuscunque nō militāribus

r l. iij. de libe-
ho. exh.

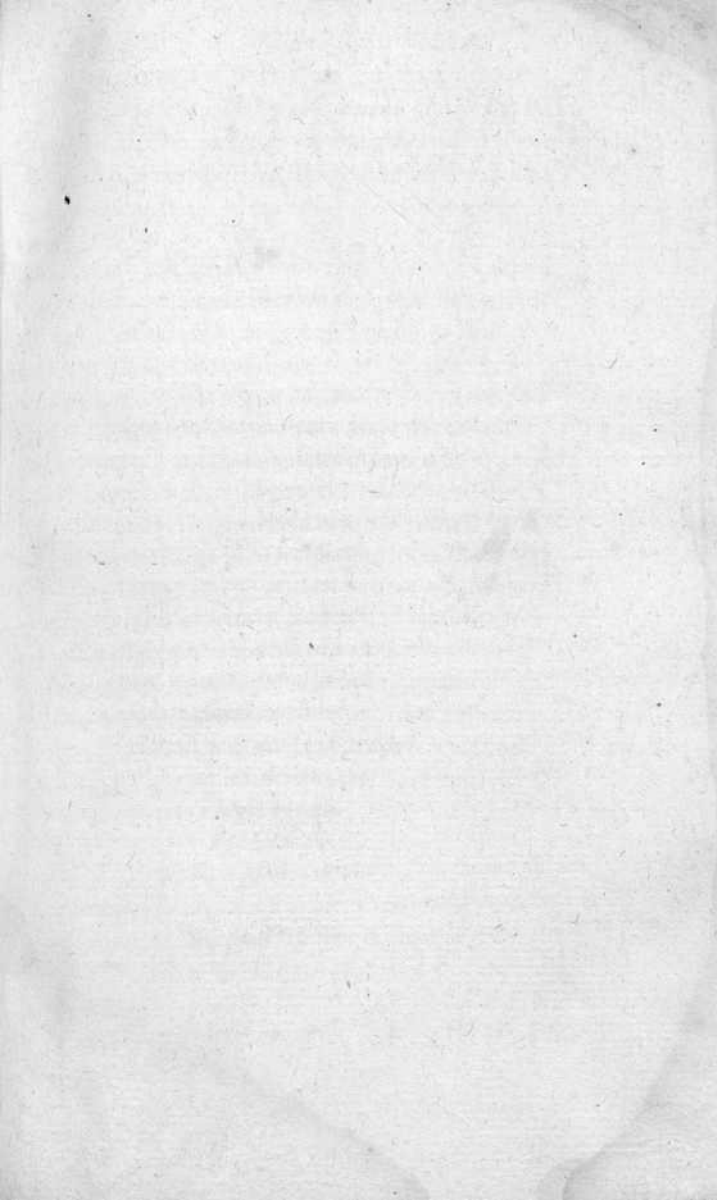
f l. ij. de officio
præfe. uig.

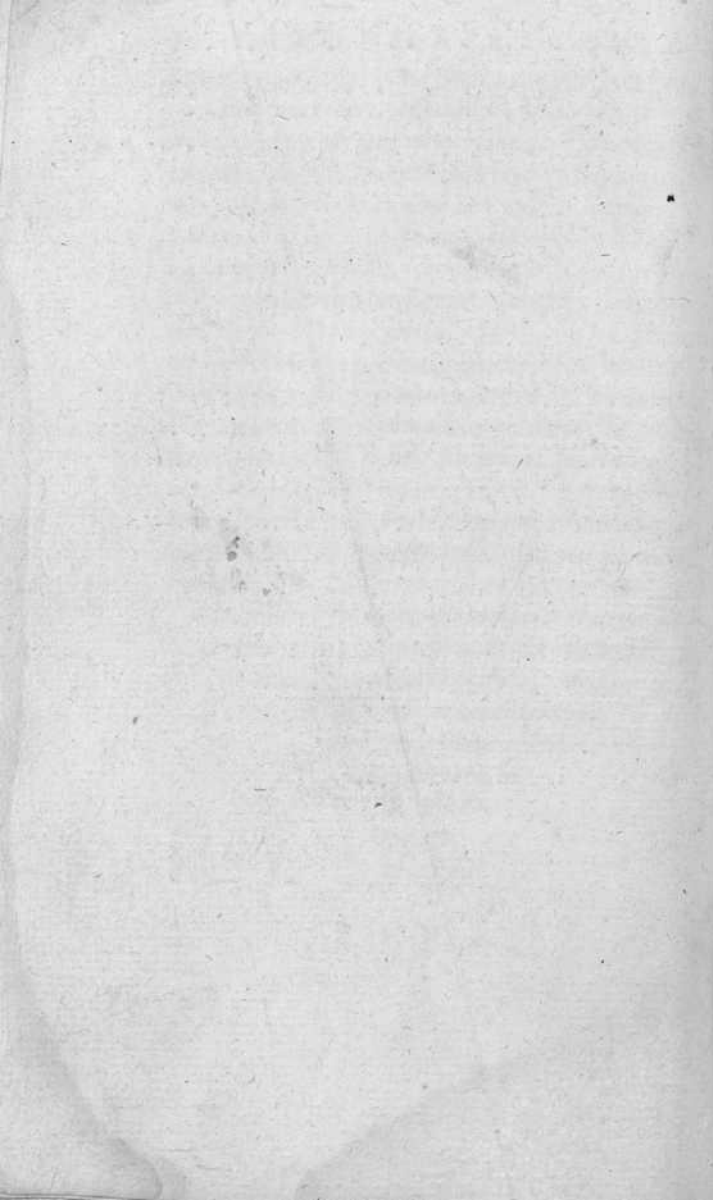
t l. ad ea. de re
gu. iur.

u l. præfides. si
cer. pet.

litantibus, plaga pro parte fundi, polia pro grege equo-
 rum, præbenda locare, præiudicium, prætorium pro do-
 mo in uilla, promercialis res, persona, potitus hostium, id
 est captus ab hostibus, exemplo Plauti in Captiuis, licet
 in titulo de captiuis, à quibusdam male sit immutatum:
 pulsare, id est agere, uel conuenire: quæstuarium, quo de
 agitur per inuersionem, reatus, receptitia dos, regimen-
 ta Reipublicæ, repertoriū, repetita die, repedare, restau-
 rari, religiosissimus princeps, in sacris patris, Synedria
 nauis, strata terrena, strenua, suspendiosi, suus hæres, de cu-
 ius uocis significatione interrogatus a Socyno Angelus
 Politianus obmutuit, cum tamen gloriatus esset in glos-
 sematis iuris ciuilibus se uel Accursium superare posse.
 Simplaria uenditio, Topiarius seruus, Temporaneus tu-
 tor, testamentarius pro tabellione, qui testamentum scri-
 pserit: testimoniū pro ipsius testis asseueratione in scri-
 pturam redacta: uelamentum operæ, uenalitium seruo-
 rum, uenter pro infante necdum nato: uentrem fa-
 cere paries, cum in uicini ædesporrigitur, ue-
 stiariū, uiaticū, uinarij, qui & uinosi,
 uimacia, uoluntariū: uoluptariū,
 usia Græca uox pro substā-
 tia, usurpare, id
 est, usu ca-
 pere,
 utensilia.

F I N I S.

ANDREAE
ALCIATI IURIS
CONS. DE VERBORVM
SIGNIFICATIONE
COMMENTA-
RIA.

VM inuenta sint uerba ut dicētis
intentionem exprimāt, merito eius
uolūtas in primis spectāda est. Co-
gnoscitur autem ex eo quod uerba
ipsa indicant. Ea quatuor modis
accipiuntur: ex proprietate, ex

usu, ex abusione, & per interpre-
tationem. Prima species ita intelligitur, ut in quacūq; ma-
teria, etiam pœnali, uerba eatenus capiantur, quatenus
proprietate sermonis ferre potest^a, nisi non ita uoluisse^a
autorem præsumamus: tunc enim ex coniectura restrin-

guntur. Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re. Quid enim
si de re tam modica, uel leui agatur, ut operæ pretium nō
sit dispositionē legis generaliter in ea seruari? Ex perso-
na, ut cum lex imponit certam pœnam delicto, & iniquū^b
esset si amplissimi gradus homines ea coercerentur. ^b

Nam et ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima
excellētia, multa cōstituta sunt, quibus à generalibus re-
gulis recessum est. Ex negocij qualitate, ut si necessitas
uadeat, uel periculū sit in mora, uel absurdū aliquid con-

D. Andreae Alciati de uerb. sig. A sequatur,

ⁿ
Uerba ex propria
intentionem

^a l. ea lege. sur
pra de testat

^b Rom. rep. de viro,

2
3

sequatur, res uel ad eum casum deueniat, quae maxime autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiam continentur, quae figurate dicuntur, quoniam figurae ad ornatum orationis pertinent, et proprietati coheret, possentque ferè omnium tam quae à Grammaticis, quam quae ab oratoribus traduntur exempla, apud Iureconsultos reperiri. Sed satis sit pauca ad monendi causa in medium attulisse. Et in primis latissima ea est species, quae per translationem fit: ut cum domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, ueter pro eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida non qui patrem solum occiderit, sed & qui ceteros coniunctos, quorum lex Pœpeia meminit, intelligitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cum lex noxium in aere puniri mandat, in bonis patrimonio uel exercenda ultionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuum receperit plecti mandetur, non de eo qui iuxta se tenuerit simpliciter accipimus, sed qui refugium praestiterit in domo sua uel aliena, idque occultandi causa. Ad hanc cognitionem etiam pertinet alia figurarum genera, ut quod affectionem uocamus: ueluti cum in lege quandoque adulter, fur, aleator dicitur, quae haec crimina affectat, quamuis non perfecerit. Et fugitiuus qui consilium fugiendi habuit, licet adhuc fugam non arripuerit. Huic non assimilis est anticipatio seu prolepsis, cum id nomen quod posterius res sumpsit, ante tempus describitur. Qua ratione litae quandoque appellamus antequam contestetur, tametsi proprie post iudicium acceptum, hoc nomen habeat. Sic & pecuniam mutuam dicimus, quae adhuc mutuo data non est, sed ea de estimatione habetur ut mutuetur. Huic figurae ea eloquutio contraria est, quare ea appellatione signamus, quam olim habuit,

e 1. j. §. j. supra
de ser. fug.

d 1. fugitiuus,
infra eod.

e 1. malum §.
ij. infra eod.

habuit, licet in p̄tia nō habeat: ut cū Proculus in sulā ap-
pellauit eū agrū, q̄ olim in sulā fuit, licet hodie p̄pter allu-
uionē desierit. Sic & in instrumētis, ē Titio mortuo aliq̄s
se filiū Titij appellat: suntq̄; plurimā id genus similia. Ad
scribi schematis quoq̄; p̄t, cū uerbū actus significatiuum
de potentia intelligimus: ut in lege x i i. tab. si aqua pluuia
nocet, id est nocere poterit. Et apud Labeonem ^g, si ratio-
nes tractasse uidebitur, id est uideri poterit. Est & fre-
quens in iure subauditio, ut cum dicimus, iurisdictio est
iudicis dādi licētia. pro in licētia. Sic & quandoq̄; taxati-
uam dictionē subaudimus, q̄nq̄; econuerso augmētatiuam:
maxime quādoq̄; dictionem reijcimus, ut cum duplex nega-
tio pro uicā ponitur, qui duodecimus est solēcismi mo-
dus. Quandoq̄; unam coniunctionem pro alia addimus.
Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, ut
quoties figura uel ornatu, uel necessitatis, uel empha-
seos causa apponitur, semper de ea censeamus, quod
& de proprietate iudicandum est: alioquin ad abu-
sum potius uel interpretationem pertineat, de quibus
inferius dicetur. Sicq̄; explicitus sit primus tractatus.

SEQVENS articulus de communi loquen-
di usu erit: is enim etiam proprietate potentior est
Tamet si quod ex prudentum consuetudine obtinuit,
non dubitem propter eorum auctoritatem proprie dici.
Alioquin Tyrannus improprie de malo principe dicere-
tur, cū olim sui natura qualemq̄; significaret, quod &
de Religioso & Deuoto dicendū esset, cū olim hae uoces
in malā partē solū acciperentur, at hodie solum in bonā.

Is usus uarie accipitur. In testamentis patrisfamil. con-
suetudo

f l. eis. supra q̄
cer. pct.

g l. labeo, de
statulib.

h l. imperium,
supra de iur.
ris. om. iud.

EX VTRA

i l. anniculus.
l. in usu. in
fra eod.

suetudo spectanda: in contractibus, ipsorum contrahentium: in privilegijs, eius qui concedit. Præsumiturq; secundum eum usum qui communiter in ciuitate obseruetur quemlibet agere, nisi de contraria obseruatione probatum sit, uel ille usus nuper & citra decennium inuauerit: nec enim uerisimile est, tam cito omnes in eius obseruantiam consensisse. Per abusum uerba regulariter non accipiuntur, nisi aliter actus uel periret k, uel elusorius redderetur. Idem & si eadem ratio nos inducat, ut quod ex proprio sensu dictum est, ad improprium trahamus: nam ex præsumpta mente disponentis huiusmodi interpretatio etiã in statutis & correctorijs dispositionibus admittetur. Hocq; casu nihil nos deterrebit, quominus personam de uniuersitate dicamus, testamentum de codicillis, curatorem pro tutore^l. Idem & tunc dicendum erit, cum aliter uerba legis captarentur fraus uel illi fieret. Quapropter si lege municipali triticum extra territorium abspportare nemini liceat^m, nec farinam de ferri concessum erit. Ex interpretatione quæ admittuntur, si extra uim uerborum ueniant, soli q; menti innitantur, nec in contractibus nec in testamentis obseruantur.ⁿ Quoniam in eis licet primum locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis saltem improprijs exprimi. Non ita est in legibus, quoniam uel sola mens legis obligat^o. Quapropter in eis argumentum de similibus ad similia passim seruator, & si eadem ratio subsit, una lex ad aliam trahitur, nisi correctiones uel pœnalia odiosa uel aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in contractibus & testamentis locum habent, si uerba aliquo

k l. cum filio.
supra de le.
iij.

l Alex. l. ij. su
pra de leg. ij.

m c. si ciuitas.
de sent. exc.
in. 6.

n l. quidã cum
filio. supra
de hæredib.
instit.

o c. certum. de
regul. iuris.
in. 6.

de privilegijs

de legibus

aliquo modo non patiantur, nisi uel natura rei, uel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione sua deatur.

Et ad hanc speciem pertinent plura argumentorum genera, ut quod à contrario sensu dicitur, et quod à connexis,

fitq; per interpretationem, ut quod commune est dicatur meum, ut uerbum maio

De verborum & rerū^a ris summa significatiuum minorem contineat, ut quod per me non possum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens repetita uideatur, ut in simplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quam plurima argumenta, quorū exēpla in Topicis Cicero refert.

RERVM. Verba significant, res significantur. Tametsi & res quandoq; etiam significēt, ut hieroglyphica apud Horum & Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est Emblemata. Sed & ex certis signis præsumptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatum pertinent: capitur hic ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio^p. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem assumere, qui ut Fortunatianus tradit, hanc differentiam inter uerbum, dictionem, & rem, constituunt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum est, dictio uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cum latuisset, per uerbi expressionem exijt, sic uerbum cum sensu dictio est, res est quæ exprimitur & ex uerbo dictioneq; declaratur: ut si interrogem, uerbum si quis, quid comprehendit? si quis, quatenus nudam ppro-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

uocati-

no
genera
argt.
a a
n n

na
=

1. filius famio
supra de tes
tamen.

na
Dico quid
sit?

nunciationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet quem ego ante animo concepi, dictio est, masculi uero & foeminae ex eo uerbo significatae, res sunt. Quam rem sic Vergil. explicuit:

Littera rem gestam loquitur, res ipsa medullam

Verbi, quam uiuax
mēs uidet, intus habet.   significatione.^b

Sane in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri, simpliciterq; scriptam rubricam, De uerborum significatione.

^b ¶ SIGNIFICATIONE. Sumitur haec significatione uarijs modis, nunc habito respectu ad ipsum proferentem, ut si uir imperitus sit, crassa Minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quae in contractum deducitur, accipiturq; huiusmodi declaratio etiam si praecisa indefinita generalia uerba sint. Quoniam nihil impedit quin adabilem uerisimilemq; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoque & distantium rationem ducet, interpretabimurq; ut cum effectu prolata sint, ut secundum debitum ordinem, ut actus potius sustineatur quam pereat, ut superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiore sensum disponant, ut ad ampliationem inducta non diminuāt, ad liberationem non obligēt, ad fauorem non noceāt, ut naturalē sensum potius quam
ciuilem

ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice of-
ficio suo fungatur, ut ad id quod principaliter gestū est
potius referantur, quam ad accessoria uel demōstratiua,
ut captiosa nō profint, ut clara nō offuscentur, ut super-
flua non noceant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreant,

possibilia inducant, ut
ad maiora expressis non
trahantur.

VLP. LIB. I. AD
EDICTVM.

Lex I.

Verbum hoc, si quis, tā
masculos^a quam fœ-
minas complectitur,^b

VERBVM. Quia
articulus hic refer-
tur ad hominem, quæ di-
ctio est cōmunis, meri-
to etiā ex sermonis pro-

prietate fœminas cōprehēdit, alioquin masculina appel-
latiua, ut filius, cubicularius, equus, adoptiuus non pro-
prie eas cōprenderēt, sed per extensionē, eamq; cōmuni
usu approbatam, ut Bald. scripsit^a, uel ut Ancharano
uisum est, per expositionē ex legis mēte deductā^b. Quod
uero conformis nominis non est, ut frater, nō nisi ex inter-
pretatione ad sororem traheretur^c, qua ratione nec a-
uūculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad ma-
trem pertinebit,^d idq; usus probat, licet alij contra^e,
præterquam cum in numero plurali quis de fratribus di-
xerit, nam & soror eorum hac appellatione ueniet^f.

^a ¶ MASCULOS. Vnde si expressa mentio facta
est de masculis, fœminæ excludētur. Idem si de uiro. Nam
& id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.

^b ¶ FOEMINAS COMPLECTITVR. Nisi
aliter sensisse autorem appareat^g, uel ex coniecturis, uel

A 4 cum

^a Bal. c. ad an-
dientiam. de
rescrip.

^b Anch. cōsist.
112.

^c Capra cōsist.
62.

^d Corn. cōsist.
271. in. iij.

^e Dec. l. fœmi-
næ. infra ti. j.

^f Paulus in. l.
tres fratres,
de pact.

^g l. Lucius. §.
quælitū. su-
pra de leij.

cum separatim de utroq; sexu actum est ^h, uel quia dispositio non bene foeminis conueniat. Quid enim si testator filios tutores, uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorum consilium requirat? Certe haec foeminis non conueniunt. Quid si filijs feudum acquiratur? ab his enim foeminae excluduntur. Quid si hereditatem relinquat, à qua foeminae ex lege municipali existentibus masculis reiiciantur ⁱ? Quid

PAVL. LIB. I. AD
E. DICTVM.

V Lex II.
Rbis^a appellatio mu-

ⁱ Ias. si quis id quod. su. pra de iuris. om iud.
^k Guid. Pape quest. 506. § l. quis. C. ad. l. iul. ma.
^m l. i. §. quare. supra de ven. tre in posses. mitter.
si ei qui primus nascetur castrum dono promissum sit? non enim consueuerit haec donari foeminis ^k. Idem et si lex perquam dura simulq; poenalis sit ^l, uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filium suum exheredat ^m. Idem et in contractibus, ut si pater sibi et filijs aliquid acquirat, sibi enim imputet qui legem apertius non dixit. Et id communi consensu traditum est, quod mihi nunquam placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulam sequutus est: quae si in edicto Praetoris poenali locum habet, quanto magis in contractibus seruanda est? Quapropter, et in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit, uel odiosa: uel nisi cautum sit, ut in ea ad literam uerba accipiatur, quod Bal. et Corneus existimant ⁿ. Sane et cum pater filijs tanquam heredibus stipulatus sit, tunc dubio procul etiam foeminae admittentur, nec communis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hic dixerunt.

ⁿ Bald. 460. in 5. Corn. 14. in 2.

^a e. si ciuitas, de sentent. ex. in. 6.

V RBIS. Idem in ciuitate, castro, uilla, oppido. ^a
Nam haec dictiones id proprie significant, quod am

bitu murorum continetur. Quod tamen non admittitur, ubi aliam mentem proferentis conijceremus, ut si dispositio elusoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam angusta interpretatio minime esset admittenda. ^b

Quin etiam si quis castrum uendat, de omni iurisdictione actum intelligetur.

ris, Romæ ^b autem, continentibus ædificijs finis exerceri cōsuevit. Sed ^c & ciuitas quandoq; nō

pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam eos comprehendere qui ex uicis oppidis ue eius urbis sint, Bartolus credit ^d. Alexander dissentit si de ciuibus dictum sit, quoz

niam Vicani non proprie ciues ^e sint. Id ego non probō, cum latiorem plerunq; habeat significationem quod de

ciuibus dicitur, quā de ciuitate ^f. Vnde in Hispania, Gallia, cæterisq; prouincijs erāt pleraq; oppida quorum incolæ ciues Romani dicebantur, ut est apud Liuium,

Pliniumq; & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunquam uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter communem sententiam sequor ^g, ut nihil in

ter sit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs similisq; argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis suburbiorumq; continebuntur. Alioquin etiam Vicani admittentur, nisi forte uel usus loquendi, uel qualitas negocij aliud indicent.

^b ¶ ROMÆ. Quid si dictum sit urbis Romane? & aiunt idem ac si Romæ. Quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliatiōis causa facta. In

^b l. j. § cum uehem. supra de off. præf. urb.

^c l. si quando. C. de bo. va cātib⁹. lib. 20

^d l. qui ex uis. co. supra ad municip.

^e § quicquid. in auth. quibus mo. nato effi. sui.

^f l. j. § procul. C. de lati. lib. 20. bertatol.

^g Ale. in rub. fol. mat.

quo dissentio, cū uerisimilius sit propter declarationē
accesisse. Nec enim urbs proprie de Roma solū dicitur.

h. ff. insti. de iure nat. sed per subauditionem, uel potius κατ' ἐξοχὴν^h. Quid item si dixerim in ciuitate Perusina: & traditur id tantū contineri quod muris clauditur: si uero econuerso, Perusinam ciuitatem appel-

lauerim, etiam de conti- tur^c, quod latius patet.

mentibus edificijs agi, ¶ Cuiusque diei^d maior ut id sit obseruandum, pars horarum est septem

l. si seruus cōmunis. de si pu. ser. quod priore loco fue- primarūm diei, non su- rit pronunciatumⁱ. premarum.

Quod ipse nequaquam probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substātiuū accedere Grammatici fateantur. Quapropter si urbs Ro-

l. nam quod. in fi. de pen. leg. ma dictum sit, cū nullū adiectiuum hic proponatur, per- inde habebitur, ac si Roma simpliciter dictum esset^k.

l. uxorem. de leg. liij. Sanè patriæ quoq; lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur^l, quin & quandoq; patriam de prouincia dici-

m. Bal. aut. fed. omnino. C. id ne vxor pro mar. mus, ut Bal. probat^m. Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandum est, si continentia quoq; ædificia habeant, quamuis fere omnes absq; subur-

n. d. l. nā quod. bis sint, & murotenus claudanturⁿ.

¶ FINITVR. Quid si ampliora mœnia maiorisq; ambitus nuper constructa fuerint? Et quod eis conti- nebitur urbs erit. Nec refert, ut Bartolus sentit, hic dubi- tare, possint ne populi sua sponte ciuitatē condere, quia etiā si nō possint (quod tamē iuregentiū falsum est) iā cō- ditā ampliorem munitioremq; reddere nō prohibentur.

¶ CUIVSQVE DIEI. ¶ Tribus modis dies

dies accipitur. Primo secundum Romanæ ecclesiæ mo-
 rem^o, qui & Atheniensium fuit, ut ab occasu solis inci-
 piat, & in sequentē occasum finiat, et hoc uulgò utimur.
 Est & dies ciuiliſ^p, à media nocte in sequentem mediam
 noctem, qui in præsentia apud Gallos Germanosq; ple-
 risque in locis est in usu. Est etiam naturalis ab ortu ad
 occasum solis, ut Censorinus autor est. Is uulgò semper
 horarum duodecim erat^q, quæ cum ipsa luce uel auge-
 bantur, uel minuebantur, cuius horologij rationem libro
 ultimo explicat M. Vitruuius. Quapropter huiusmodi
 horæ καὶ χρονία id est temporales uulgares uel appellate
 sunt. huius meminit Palladius rei rusticæ autor. Asco-
 niusq; Pedianus, & Plautus, cum horā æstiuā pro longa
 dixit, sic & Vergilius tardos menses appellauit Iunium &
 Tullium, quod horæ tunc sint longissimæ. Hinc & in Euāge-
 lio habetur, Nonne duodecim sunt horæ diei? De hoc à
 Iuriscōsulto hic agi pleriq; crediderūt, quāuis de eo intel-
 ligi quoq; possit q̄ iparibus sit horis, quas Græci ἰσχυροί-
 ναὶ uocāt, nā et in Italia et in puincijs, maximus est q̄n-
 decim horarū, qd' et Ptolemæo, Procliq; in sphaerā cōmēta-
 tarijs, facile dignosci pōt: ut merito sequens pars, licet lō-
 gior, tamē minor à Iuriscōsulto existimata sit: quod uesti-
 re non ita uegeti prōptiq; sicut mane simus. Vergil. 1 x.
 Nunc adeo melior quoniam pars acta diei.
 Hesiodus quoq; qui maturius mane operetur, tertiā par-
 tem conficere ait, Ἦως γὰρ τ' ἔργον τρίτου αἴου
 μετ' ἑταροῦ αἰῶνα. Qui ergo à meridie ad occasum opus fa-
 ciet, dimidiā operā præstitisse nō dicetur, nec diurnæ mer-
 cedis dimidiū merito consequetur. Sanè Martialis quodā
 epigrammate

epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uero palestræ, toro, conuiujs, iocisq; tribui, ut merito Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo serijs incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis &

conuiujs operam dabant: **V L P I A. LIBRO II.**
Carmen Poëtæ **AD EDICTVM.**

hoc est:

Lex III.

Prima salutates, atque **I**N itinere ^a faciendo uis altera continet hora,

Exercet raucos tertia causidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies lassis, septima finis erit.

Et quæ sequuntur. Extat etiam Græce similis argumenti distichon.

Ἐξ ὥραϊ μοχλοῖς ἰκανώταται ἀιδ'ε μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δ' ἰκνύμεναι ζῆβι λέγασι βροτοῖς.

In sextam labor usque horam, nam quæ inde notantur Litterulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrammatis ratio est, quoniam septima hora pex Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per iota. Quæ literæ coniunctæ Ζῆβι conficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sanè Victorinus in Rethorica Ciceronis, primum Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrū Serapidi animal duodecies uirinā fecisse quadā die obseruasset, pari semptpe interposito:

^a in tracta. de insul. in. 3 colum.

Id animal Horus Cynocephalū esse cōmētarijs prodidit.
IN ITINERE. Quid si nauigandum est: & Bar. ^a

quingenta miliaria, minus esse iusta diei navigatione arbitratu est. Ego nihil certum propter uentorum & molliciei incertitudinem constitui posse censeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Cato quò pedibus contendi possit, mari minime eundum cēsuit, quod etiam Iuriscōsulti probant.^b

ginti^b milia passuum^c in **¶** VIGINTI. Atque dies singulos peragenda, qui & hoc uidetur ar- bitrio boni uiri relin- sic sunt accipienda, ut si post bitrio boni uiri relin- hanc dinumerationem, mi- quēdum^c: quod uerum^c nus quàm xx. milia super est cum certa miliaria constituta nō sunt, alio-

quin hęc computatio seruabitur, ut in eo qui absens in ius uocatus est^d, ut in tutore qui se excusat, & ultra cen- tesimum lapidem abest^e, ut in eo qui ad præsidem tendit bonorum possessionem sibi decerni postulaturus^f. Sed & si lex non ipsum iter, sed certam mensuram respiciat, intercapedo non per milia passuum humi mensa accipi- tur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari, id' que ple- risq; uisum est, cum municipes constituissent, ne qui per quingenta miliaria uicinus esset, Prætor designare- tur. Sed hoc Paulus Castrensis, Alexan. & Iason non ad- miserunt^g, cum usus repugnet, constitutioq; ipsa homi- nes respiciat, qui ipsi minime per aëra uolitant, quod & nos probamus: cum enim de passuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura?

¶ PASSUUM. Per eam scilicet uiam per quam iter fieri consuevit^h: si uaria est consuetudo, præferetur que in planitie, etiam si alia breuior reperiretur:ⁱ quapropter

b l. ij. §. pe. su. pra si quis caut.

c l. continuus. §. cū ita de verb.

d l. j. si q. cau.

e §. qui autē. de excu. tut.

f l. ij. §. penult. quis ord.

g in. d. l. jo

h l. j. §. j. de his qui deiec.

i Arch. c. statu- rum, de resc. in. 6.

quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat,

k l. fin. §. cum enim. C. de iure delib.

nam id potissimum deligendum est^k.
d ¶ INTEGRVM diem. Singulis tamen septem diebus unum habebit in quo requiescat, usq; erit dominicus dies, quod pleriq; crediderunt^l: nos iure non probari id scimus, nec usquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

l Fefin. c. cum olim. de exc.

e ¶ CONVENIAT. Nam tunc seruanda est fides: idem si ut certo die ad sis Principis edito, uel legis iussu compellaris, tunc enim minime ad hanc computationem recurrendum est^m.

m Imol. d. §. cum ita.

f §. EIVS QUI. f. ¶ Non potest. Ex summo iure, ut Accursius sentit, nam ex bono & equo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequam caperetur, mortuum fingitⁿ: quæ interpretatio ut uera sit, uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego generaliter dixerim, hereditatem eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici: licet ex lege Cornelia hereditatem eius qui captus est dicere possimus: quoniam hæc captura in ea lege uice mortis successit.

n l. lex Corn. supra de vulga.

g ¶ SERVVS. Nam hereditas est successio in ius defu

defuncti, at serui nullum ius habent, in his uero casibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum recte dicitur: ut cum ideo non fuit aliquis manumissus, quia tabula testamenti, quibus libertas relinquebatur ex s. c. Siliciano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæpretium non

^o l. pen. C. de his quib;

PAVL. LIB. II.

AD EDICT.

Lex. IIII.

est P.

PECUNIA E. ^p l. seruis. C. de his quib; com. de iure

Pecuniæ appellatione rem^a significari Proculus ait.

Rem, id est substantiam, nec enim est uerisimile Proculum, cū hoc dixit, generaliter rem accepisse, sed in eum tantum

IDEM.

Lex. V.

Rei^a appellatio latior est quā pecuniæ: quā

modo sensum cum facultates censumq; significat: nam pecuniam antiqui à pecore deduxerunt, quod

uniuersa eorum facultas in pecorū fructu esset, ut Grammatici aiunt: quæ ratione et peculium dictum, quod quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

REI. ^a **R**ei appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaq; cōplectitur, & ad omnē obligationem contractumq; pertinet. Hinc æquitatem necessitatem uel aliquando significat, quandoque & ueritatem, plerunque & administrationem, sed & pro iudicio, controversia, sententia, accipitur: habet etiam negocij significatum, pro rei quoq; ipsius æstimatione nūc accipitur, nunc pro eo quod interest: homines quoq; rerum appellatione contineri dubiū non est^a, sicut & delicta, ceteraq;

^a l. omnia, in s. de leg. iij.

que

quæ in factò consistunt: sed & officia res appellantur: re stringitur autè ex subiecta materia quod alibi differam.

b ¶ **EXTRA** computationem. Accursius quatuor interpretationes affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt sed esse possint, accipiamus: ut hæreditas iacens, uel de seruituti-

bus quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur **b**: uel de actionibus quasi hæ pecuniæ appellatione non comprehendantur: uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, &

hanc probat, cum sacra uendi, & in pecuniam redigi non possint, quod in alijs rebus est. Sed profecto Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem quàm pecuniam ait, cum res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio non computatur: ut si de filio, uel consanguineo sentiens commendem tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei significationi conuenit, quam habet pecunia. Ausonius Poëta:

Imperium, litem, uenerem, cur una notat res? Horat.
Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.
Plautus in Pænulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle, nam ita pauxilla est, digitulis primoribus.

c ¶ **OPERE** legato. Alij codices habent locato: utrunq; recte, cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus quod ueri operis formam habeat, quæ quidem
forma

b l. j. de usufr.
lega.

forma non nisi ex consummatione contingit ^c : quapro-
 pter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc
 est ratio cur facti obligatio indiuidua sit ^d, licet aliter
 alij senserint. Sanè & mens loquentis quandoq; aliud sua
 det, ut cum quis argentum factum legat, nam & id uer-
 beo, id opus, qd̄ Græci ἀπὸ
 τέλειμα ^d vocāt, significari:
 id est ex opere facto corpus
 aliquod perfectum.

ptum sit, licet adhuc
 non perfectum ^e, non
 enim in obligatione ip-
 sum facere hoc casu uer-
 titur, sed res ipsa præ-
 statur. Qua ratione & si quis p^artem parietis, foueæ, uel
 maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit ^f: quia
 non dabet damnum alicui, neque ex parte operis inferri.
 Idem & cum de op^e ere certam formam non habente lo-
 quimur, ut paries, fouea, maceries, & similia: nam etiã
 si solum incepta sint, dicitur opus factum esse, secus si
 certi termini uel mensura addita proponatur ^g.

^d GRAECI ἀπὸ τέλειμα. Nomen id à perfectione
 absoluteq; deducitur, qua ratione Homerus quandoq;
 τετέλεισμένον ἔργον dixit eodem sensu, sed & ἀπὸ τε-
 λείματα Mathematicorum responsa dicuntur, ediditq;
 hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgo quadripartitus
 appellatur: meminit huius significationis etiam Eusta-
 thius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curiosita-
 tem damnat, qui omnia subiecerint planetarum potesta-
 ti: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc no-
 mine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius,
 stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis

D. And. Alc. de uerb. signi, B con

l. si is q̄ cccc.
 § j. ad. l. fal.
 l. in exc. ver
 ij. de verb.

l. & si. §. qd̄
 ergo, de aur.
 leg.

f. l. stip. § opus
 supra de op.
 no. nun.

g. l. stip. non di
 uiduntur.

conficta fuit, ut cum sua professione nihil lucraretur, & curiosis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias arufcarët, & ideo antiquis sapientioribusq; Philosophis damnata, Christianæ legi cōtraria, ab Imperatoribus etiã capitali ultione, coercita. Aduersus quã M. Cicero, Origenes, Pha

uorinus, & nouissime Ioannes Picus . xii. libris disertauit: quod si quis eorum (quanquã hæc rara auis) qualis Thrasyllus aut Ascleta

rion quandoq; uera prædixerit, id non astrorum sciētia, sed cacodæmonum aliquo impellente, uel falso prædicta ad euentum perducente factum est, quorum maxime interest, huic imposturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum sit, cur domini rerum, qui Christianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiusmodi apotelesmata permittant, quibus singulis annis ipsi efferuntur, bellaq; tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuiã, gradines, terræmotus, huiusmodiq; terriculamenta portenduntur. sicq; nocentium animos, uel in spem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu, & desperatione comminuunt, in causãque sunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri possint.

NOMINIS. Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, sicut cum dicimus uēdo nomē, lego, obligo, do insolutum, alioquin & alias significationes habet,

V LP. LIB. III.
AD EDICT.

Lex. vi.

NOMINIS^a & rei^b appellatio ad omnem

habet, sic enim causam, sic accepti expensiq; titulum^a,
 sic singula in conficiendis rationibus negocia appella-
 mus. Sed & in S. C. dicitur incertis nominibus pecuniã
 à Macedone filijs fa. credi solitam^b, sic & Horat. epist.
 lib. 11. Cautos nominibus certis expendere nummos.

Quandoq; & agnationem significat, ut cum prohi-
 bemus fundum de nomine nostro exire^c.

R E I. Licet hæc uox generaliter intelligatur, quã-
 doque tamen speciali significatione accipienda est, ut
 cum in rem quis agit, species enim designari tunc de-
 bet^d, nam & iura nõ uedicantur^e. Idem si res omnes meas

legauero, iura enim non continentur, quia nec possiden-

tur: pronomem autem meas possessiuum est, atq; ita Bal-

dus sensit^f, quod ego non probo, cum grãmatici in eam

significationem possessiuum non accipiant, in quam Bal-

dus existimauit: quapropter & cum rem alienam dici-

mus, etiam de iuribus intelligimus^g. Verius ergo est id

legatum per illam adiectionẽ solum ad ea coarctari quæ

in dominio nostro habemus^h. Sanè & cum res quas in il-

lo fundo habeo tibi promittã, iura nõ debentur, quoniã eo

loco nõ continenturⁱ. Dubiũ autem non est, quin uerba

etiã generalissima per adiectionẽ restringantur. Sed fin-

ge princeps mihi uniuersisq; rebus meis plenissimam im-

munitatẽ cõcessit, an subditi quoq; immunes sint? & esse

responsum est: sed quoniã ob mei fauorẽ hæc cõcessio fa-

cta est, non poterunt in domini damnũ ea uti: & ad me

pertinebit declaratio quos uelim immunes esse, ut bellissi-

me Andr. Siculus respõdit^k. Sanè possumus & genitiuũ

hoc cũ à reo id est obligato inflectere ut reus debendi di-

a l. pen. & fi.
 C. de cõtra.
 ff. deb.
 b l. j. ad mace.

c l. is qui. de
 leg. iij.

d l. si in rẽ. su
 pra de re iudic.

e l. uedicatio.
 eo. tit.

f l. j. de statu
 homi.

g c. fi. de præf.
 f. rip.

h l. quintus. S.
 arg. de aur.
 leg.

i l. catus. de
 leg. iij.

k consil. 26
 in ij.

catur, ex quocūq; contractu uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore inquit, reos appellabant, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur. Hincq; est, quod reus non solum debēdi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoq; per acceptilationem à nexu li

berari censetur: oblatā cōtractum & obligationem enim pecuniam non pertinet. ¶ Verbum ^c ex test non accipere¹. Dicitur & reus uoti is qui est, tam ex legum sententijs in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus est uoti, quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Vergil. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius sentit: ut nō parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent, in qua re Nonij quoque Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosque Macrobium sequi.

c ¶ §. VERBUM ex legibus. Quod mens una cum uerbis legis possunt, id sola eius mens potest, dum de ea constet. Cum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non exprimant, expressus à lege is casus dici potest^m: & propterea nihil refert etiam si materia poenalis uel odiosa sitⁿ, cum non per extensionem, sed per expressionem casus censeatur explicatus. Tūc autem mens dicitur certa, cum uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci possit, colligitur

I l. fideicō. §. si rem, de leg. iij.

in l. præter. de ope. no. nū. si l. cū mulier. ij. fol. mat.

tur^o: uel per argumentum, necessario & euidentissime
concludens, ita sensisse legislatorem infertur^p. Et in
his casibus actio ex lege directa oritur: quod si de men-
te non constat, sed per interpretationem Iurisconsulto-
rum lex ad eum casum porrigatur, rem tacite decisam

^o gl. 4. quāuis,
de fideicō.
^p Fel. c. in no-
stra, de res-
scrip. xj. col.

dicatur. Tuncq; potissi-
tia^d quam ex verbis^c.

num de legum exten-
sione tractamus. Hoc

autem casu actio quæ conceditur non directa, sed utilis
est^q: quoniam ex mente legis præsumpta propter utili-
tatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum
sit, cum uerisimile est legislatorem si de eo cogitasset,
idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea le-
ge agatur^r.

^q l. curatoris.
C. de ne. ge.

SENTENTIA. Eadem uidetur esse mens seu sentē-
tia, & ratio legis ut pleriq; omnes aiunt, aliqua tamē dif-
ferentia est, quia ex ratione deducitur sentētia, & pro-
pterea nunquā legis decisionē protrahimus, ubi nō æque
tanta ratio sit, quo fit ut si ex duabus rationibus aliquid
sit introductū, si altera tātum afferri possit, dispositio lo-
cū sibi nō uendicet^t, nisi clare constat ex mente legis uel
alteram sufficere^u: qua ratione & tūc ad casum similē, si
mēs hoc uelit, fiet extētio, tãetsi non æque tãta ratio ea
fieri suadeat, quod Socinus annotauit^u. Hinc etiam est
quod correctæ legis ratione, lex sublata cēsetur^x si tñ hu-
iusmodi ratio concludens non autem impulsua sit^y.

^r l. tale. in fin.
de pact.

VERBIS. Ea tamen præsumitur legis sententia,
quam uerba ostendunt^z: quapropter temere ab eis nō est
recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis ratio

^s l. si iā. supra,
de iur. om.
^t S. affinita-
tis. de nupt.
^u l. ij. S. ex his.
supra. de ver-
bo. ob.
^x l. j. supra de
leg. tut.
^y S. ex minæ.
Inst. de nup.
^z l. prospexit.
supra q. &
a quib.

nem per coniecturas nos assecutos credimus, quod si de ea constet, non est dubium quin & inde coarctatio inducatur, & si res suadet, extentio, quod aliàs admonui: quapropter non tanta est uerborum uis, ut si quis aduersus sententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, possit idcirco euadere: at qui eodem pu

a l. non dubiū
C. de ll.

nietur modo^a, ac si uerba quoq; uiolasset: quapropter qui triticū uel oleū filiofamil. credit, in S. C. Macedonianū

PAVL. LIB. II.
A D E D I C T.

LEX. VII.

Sponsio^a appellatur non solum quæ per spon-

- b l. sed iulia. §. incidet^b: & mulier cum intercedere pro alio uellet, si principaliter in se obligationem suscepit ex s. c. Vel
 c l. quamuis. §. leiano iuuabitur^c. Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interposito per fiduciam amico donet^d. Non ita in eo est qui aduersus uerba committit, sententiam seruat, nam id impune licet.

a l. sciendum,
supra de æ,
di. ed.

b l. ij. de suō.
c l. j. C. de suf
frag.

SPONSIO. a ¶ Sponsio uidetur solum de stipulatione dici, quod ex eo probatur cum promissum lex ait accipi quod nuda promissione, uel pollicitatione, uel sponsione debetur^a. Hinc & sponsalia^b dicta, quod ueteribus moris fuerit per stipulationem ea contrahere: quapropter cum lex ait^c, eos obligari qui sponsione propter suffragium contraxerint, de stipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo præmium agere possit: licet nostrates Iurisperiti eam legem non intelligentes contraria opinentur:

tur: cuius etiam lib. xxi. Amianus Marcellinus mentionem facit: nec quicquā nos mouet quod hic dicitur, omnis stipulatio promissioq;: quasi hoc sensu alterum superflueret, nam coniunctiua ostendit pro maiore declaratione id à Iureconsulto dictum, quod dubitari potuit ne stipulatio de sola inter
 sib^b interrogationem fit, sed rogatione diceretur d.
 omnis stipulatio promissioq;: Sanè & alio significatu sponsio accipitur,
 nimirum cum quis interposita stipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita esset sicut affirmabat: quo sensu Ciceroni, Quintiliano, Val. Max. cæterisq; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iurisconsultis quidam abstinuere^c.
 Hinc & sponsor dicitur, quamuis Accursius sponsorem eum tantummodo dici crediderit, qui sponte, & à nemi
 nerogatus pro aliena obligatione intercedat^f.

b ¶ SPONSIO. Quidam interpretantur, id est promissio: quod non conuenit, cum promissionis interrogatio non fiat, sed ideo interrogemus, ut promittatur: uerius ergo est ut de sponsalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iurisconsultus adducat, aperte ostendit, sponsonem tantummodo de stipulatione dici, alioquin si quamlibet pactionem sponsonis appellatione comprehendere, prout communis est sententia, uoluisset, non erat de una specie stipulationis solum hic exempli causa loquendum. Nec obstat^g, quod si in nouissima parte pactorum scriptum sit, Titius rogauit, sponso dicit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur,
 B 4 sed

d gl. in. l. f. de verb.

e l. si rē. supra de prescrip. ver.

f gl. in rub. in autē. de fid.

g l. iurisg. §. quod fere. de pact.

sed etiam stipulationis. quia pacti uim habent, non ex uerbo spondit, sed quia iam in modum pacti promissio praecesserat, & ideo lex in nouissima pactorum parte ita scriptum ait.

l. i. C. de
usur.

C ¶ PROMISSIO QVE. In scriptura promissio^h uidetur pro stipulatione accipi, quod tamen^o que^c.

in testimonijs non est, quoniam uerba testium ambigua aduersus eum qui produxit interpretantur: id autem uerbum ambiguum esse certum est, cum etiam simplex pactio promissio dici possit.

IDE M LIB. IIII.

AD EDICT.

LEX VIII.

VERBUM oportebit.

V ¶ Exemplum legis est, cum quis promittit quicquid dare facere oportebit, nam etiam ex ui sermonis praesens comprehenditur, cum qui dare facere debet tempore contractus, etiam post contractum dare facere teneatur, nec enim per eum contractum extinguitur praesens obligatio.

l. uerbum erit.
infra eod.

b ¶ PRAESENS. Tempus praesens ad praeteritum non refertur, nisi adiunctum participium id suadeat, ut cum dicimus, Troia capta est: aut cum id praeteritum etiam nunc durat^a. Quia ratione futurum quoque non comprehendit^b, nisi natura actus aliud inducat: ut cum lex punit eum qui delinquit, futuris enim negotijs lex prouidet. Idem in testatore qui dixerit, quas pecunias legauim uel lego sine diei appositione deberi annua, bima trima die uolo, refertur enim haec clausula etiam ad ea legata quae deinde uel

^a l. is qui put.
§. ait. supra
quod ui.

^b l. si stipu.
§. cum stipula
mur. supra
de uerb. ob.

in co=

in codicillis faciet ^c, nam hæc uoluntas durare præsumi-
 tur. Sed & dispositio de re præfenti facta ad futuram
 actionem trahetur ^d, quapropter & qui res ad se perti-
 nentes pignori supposuerit, de acquirēdis quoq; egisse ui-
 debitur, quoniã cum obligatio duret, censetur acquirē-
 da ex præsumpta cōtra
 rum ^e tempus significat. hentium uoluntate lo-
 ¶ verbo actionis, ^d non con co accessionis cetero-
 rum bonorū esse ^e, licet
 aliam rationem Bartolus adduxerit. Ceterum & si præ-
 fenti tempori addita sint uerba habentia tractum, nõ est
 dubium quin futurum comprehendant ^f, idem & si de futu-
 ris actum esse alia ratione præsumamus.

¶ FUTUREM. Id tempus regulariter nec ad præ-
 fens neq; ad præteritum refertur, nisi dispositio tractū
 habeat, ut quia in futurum quoq; duret: ueluti si promit-
 tã, qd' dolus malus aberit ^g, intelligetur etiã ut in præfen-
 ti nõ adsit, cum qui hodie dolus adest, etiam in posterum
 perseueret: & qui confirmet quod in codicillis scriptum
 erit, etiã quod codicillis iam factis legauit, cōfirmasse cre-
 ditur ^h. Sed & cum materia ita suadet præfens pro futu-
 ro, & futurum pro præfenti sumitur ⁱ.

¶ ACTIONIS. Actionis uerbo improprie ac-
 cepto contineri exceptionem dubium non est ^k, quia ex-
 cipiens agere dicitur, quod tanto magis procedit, cum de
 eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset:
 ut si quis compenset, sed Bartolus huiusmodi exceptio-
 nem proprie actionis uerbo contineri credidit, cui non as-
 sentio, quia lex uideri eũ agere dixit ^l, & propterea eũ

B 5 cui sacris

l. talis. de tes
g. 1.

l. si. §. fin. de
lib. leg.

e l. fin. C. que
res pig. l. si
qs soc. supra
pro socio.

f l. si ita quis.
de leg. 1.

g l. noui. supra
iudic. sol.

h l. plotiana. su
pra de cod.
i 52. q. 5. si pati
lus.

k l. i. supra de
except.

l amplius. in
si. supra rem
rat.

cui sacris interdictū sit, licet agere prohibeatur, compen-
 m e. cū inter. de sare tamen posse existimo^m, quæ sententia humanior est.

exc. **Ceterum** & is prouocator cui iudex ex officio succur-
 rit, non proprie agere dicitur, sicut nec reus eo casu exci-
 pere, quod pleriq; omnes sentiuntⁿ: qui uero replicatio
 n in. l. j. supra nem obijcit: actionē in-
 de iuris. om. iud. tendere proculdubio di-
 tinetur exceptio^c.

o inst. de repl. citur^o. VLP. LIB. V. AD
 in prin. c ¶ EXCEPTIO. EDICTVM.

Eius enim descriptio re LEX. IX.

pugnat, cum exceptio **M** Arcellus apud Iulia-
 sit actionis exclusio, ta- num tractans notat,
 met si dilatoria & solius uerbo rapuisse^a, & scissum^b
 intentionis exclusiones,

p Abb. rub. ex proprie quoq; exceptiones dicantur^p, uerbum enim
 tra. de exc. generale est, idemq; quod præscriptio significat. Fortu-
 natianus tamen rhetor, Præscriptio inquit, actionem ex-
 cludit, translatio differt.

a l. iii. § nō fo- **M**ARCELLVS. a ¶ Rapuisse. Hoc clarius locū
 lū, supra de sibi uēdicat, cum quis scindit frāgit^{ue} ui adhibita
 incend. uel eo animo, ut si prohibeatur uim adhibeat^a: alioquin

b l. iiii. supra. rapere est etiā de manibus auferre^b: & qui uerbis puel
 ne quis in. lam seducit, eam rapuisse dicitur^c. Sed & furari rapere

c c. ii. § q. i. est^d, improbius tamen fure, quāuis manifesto, est raptor.
 d l. si quis ex Quod cum ita sit, cur leuius punitur? manifestarius enim

fur. fur quadruplū cū re ablata infert, raptor triplū^c: an quod
 l. ex malef. fur potuit dominum latere, raptor minime, unde ex fur-
 ff. de acti. to potuit maius dānū domino inferri, qui nisi noxium de-
 prendisset, nesciuisset aduersus quē ius suū persequere-
 tur?

tur? Quapropter cum uterq; manifestus sit, grauius fur quam raptor plectitur, alij tamen aliter sentiunt.

b ¶ **SCISSVM**. Laceratū, fractū, quassatū. Sanè & uerbo corrupisse scissum fractūq; cōtineri in l. aquilia dicitur: quapropter sunt qui hic rupisse legāt, nō rapuis-

& fractum contineri, & vi si arg. Dinus, si lex municipalis certa pœna raptum.

IDEM LIB. VI. Lex. X. uicini aliqd rapuerit,

Creditores accipiēdos esse cōstat, eos qbus debetur ex quacūq; actiōe^a vel persecutiōe^b vel iure ciuili^c qui uel solas fores effregerit, cōtineri. Quid si igne adhibito corruerit: & idem dici posse ego existimauerim.

A lex. con. fi.
103, in fi.

CREDITORES. ¶ **Actiōe.** Non tamen reali, cum qui rei uendicatione conuenitur, improprie debitor dicatur, ut Accursius & ceteri existimant^a: quod ego non probo, quia negari non potest, qui rem meam possideat restituere eam mihi debere: nec nos mouet quod lex eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumento apparet nullo iure personam ipsam obligari, sed non ideo consequens est, ratione rei debitorem non esse.

a Insti. de act.
in princ. &
S. i.

b ¶ **PERSECVTIOE.** Quam uulgo officium iudicis merum appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur^b.

b l. pec. S. i. in
fra co.

c ¶ **IURE** ciuili. Hoc iure stipulatio inuenta est, & emphy

emphyteosis, literarūq; obligatio, & quæ ex sponsalitia largitate, uel tutela prouenit: nā & hæc VII. tab. uerbis inuēta est. Sanè & iure ciuili debetur, qd' ex iurisgētiū contracti. debetur, id enim ius grites approbauere^c.

^c l. iurisgē. su
pra de pac.

d ¶ SINE ulla. Qui ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de nō petendo, tu^d tus sit, debitor non est, nec quid ipso iure sit curamus, sed quid in effectu.

(sine vlla^d exceptiōis perpetuæ remotiōe) vel honorario uel extraordinario^e siue pure siue in diem, uel sub conditione^f. Quod si natura^g debeatur, nō sunt loco

e ¶ EXTRAORDINARIO. Cum deficiēte ciuili actione suggerēte equitate in causis iurisdictionis officium suum prætor impertit, ut cum

creditorum: sed & si nō sit mutua pecunia, sed contra-

^d l. cū filius, su
pra si certū
petā.

filiūfam. tuetur qui uaticum suum alteri mutauerit^d, & quosdam casus supra habemus sub rub. de uar. & extraordi. cognit.

^e in. l. j. si cer.
petā.

f ¶ SVE conditione. Si omnino sit extitura dubiū non est, ut Pont. ait^e, esse creditorem. Si uero incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatione: at ubi euenerit

^f l. is cui. su
pra de act.

etiam retro uidebitur proprie fuisse creditor^f, quod in legatis non est, nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro^g.

^g l. j. §. serui.
ad Syll.

g ¶ NATURA. De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur: quia de ea superius actum est, cum de iure ciuili dixit^h, multo minus uero de ea intelligendum est quam lex ciuilis reprobatur, quoniam hoc

^h l. legitima.
de pact.

casu

casu creditor dici non potest. superest ergo ut de simplici naturali obligatione loquamur, quã ius nostrũ nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex estⁱ, altera iure naturæ effi-

ⁱ Barto. l. ex hoc. supra de insti.

ctus^h creditorẽ accipiuntur,

CAIVS LIB. I. AD
EDICTVM
PROVIN.

Lex XI.

Creditorũ appellatio-
ne nõ tãtũ hi accipiũ-
tur qui pecuniã^a credidere,

et pignoris retentioni:
quoniã id nõ est alium
impetere, sed se tueri,
quæ naturalis defensionis
species est. In hac
creditor proprie nõ di-
citur, quia actionẽ hac
ex causa nullam habet:
largius tñ accepto ser-
mone dici creditor po-
terit, et ideo fideiussor

illi accedit^k. Altera uero quæ ad antidota, id est remunerationẽ pertinet, nec eo quidẽ iure ex se efficax est: quæ propter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimũ potest. Hinc est quod remuneratoria donatio insinuatione non indiget, ex ingratitude uel filijs deinde natis, nõ reuocatur, inter uirum et uxorem pmittitur, quapropter cãm sufficientẽ cõtractui præstat in bono uiro præsumitur alienationẽ rei ad ecclesiã uel minorem pertinetis, alioquin reuocabilem, confirmat^l.

^k l. fideiussor oblig. §. ij. supra de fid.

^h ¶ SED contractus. Subaudi quilibet alius, ipse castigatus in antiquo codice scriptum inueni, seu contractus, quod magis placet.

^l Taf. in. d. l. lex hoc.

CREDITORVM a ¶ Pecuniam. Videbatur enim

enim ita tantum accipiendum cum credere dicamur cui
 cunq; rei assentiamus alterius fidem secuti: sed tamē cō-
 munis usus peritorum creditorē generalius accipit, qua-
 cunq; ex causa quicquā debeat: merito ergo usum ma-
 gis quā etymologiā attēdemus. Quāvis tamē de credi-
 tore, ita dicamus, non

idē erit de uerbo crede re, uel nomine creditū: sed oēs quibus ex qualibet
 causa^b debeat.

hæc enim solū indicant VLP. I. A. LIB. VI.
 qui alterius fidē sequu- AD EDICTVM.

tus sit, ut Barto. sensit Lex XII.
 atq; alij pleriq; Tenēt

Salicetus, Fulgosius S I cui ex empto vel ex lo-
 Pontanus contra^m. berut cōtractu, sed & si ex

b ¶ CAUSA. Puta delicto^a debeat, mihi vis
 delicto, ut ait Accur-

sus. Sed hic ego generaliter malim quacunque ex causa,
 non solum contractu, sed etiam quasi contractu: qua ra-
 tione & cessionarium proprie creditorem esse ceteris
 consenserimⁿ.

S I C V I. a ¶ Ex delicto. Id dubium erat, cum delin-

quentis fidem sequutus uideri non possit creditor, ta-
 men idem quod in ceteris causis est, quomā delinquēs ui-

detur pœnæ semet obligasse: idēq; est in eo, cui quid ex le-
 gato fidei uel commissio debeat: nam hæres ad eundem illi

promittere censetur^o: proprie ergo creditores hi pro-
 pter usum autoritatēq; prudentiū dicentur, quāvis huic

significationi legis fictio causam dederit. Hinc est quod
 hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi legatū quasi as-
 alienum

in l. 1. supra si
 cer. pe.

em l. 1. supra si
 cer. pe.

u in d. l. 1.

o l. 1. apud Iul.
 si. ex qui
 bus cau,

alienum solui^p: alibiq; lex non solum creditoribus, sed etiam legatarijs providere se dixit^q.

l. j. C. de bonis aut. iud.
q l. r. §. licen.
C. de iud. del.

b ¶ **EX POPVLARI.** Intellige in actione qua principaliter iniuriam publicã seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus^r,

r l. pen. supra de pop. act.

nec fideiussor nobis ob-

detur posse creditoris loco ligatur^t, sed si principaliter aliquis sit læsus, puta quia uiolatũ eius sepulchrũ, uidetur etiã ante litem contestationẽ creditoris loco esse, & tẽpore^d minus soluitur. quapropter & tũc procuratorem constituit^t,

t l. si qs pro in fi. de fid.

& alius nemo admittitur, si ipse agere uelit^u, & hoc Accursius probat.

t l. licet. de pcur.

u l. iij. supra de sepultu. viol.

c ¶ **§. MINVS** soluit. Id est soluere uult, ut Iac. Barto. & Alb. interpretantur: nam si creditor quamuis post tempus solutionem recepisset, non posset amplius illam accessionem que ex mora orta est petere^x. Ipse hanc expositionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non possit, non tamen sequitur quin minus sit solutum, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse, faciliterq; remissio huius accessionis præsumitur, cum non nisi iudicis officio debeat. Quapropter si creditor nolit recipere, & debitor debitam summam sine temporis accessione deponat obfignetq; non liberatur: quod omnes hic probant^y.

x l. iij. C. de positi.

y l. obliga. C. de sol.

d ¶ **TEMPORE.** Eadem ratione dicitur etiam quis plus

plus tempore petere, quando ante tempus petit, & pro-
 z *§. plus. de* pterea in pœnam duplicantur illi induciæ^z. Sed nunquid
actionib. cum usuræ hodie omnino sint prohibitæ locum habeat
 hæc lex? & si creditoris nihil intersit esse tardius solutū,
 ut quia non est mercator, nec qui propter hanc moram
 quicquam damni subiue-
 rit, non procedere, mihi **IDEM LIB. VII.**
 uidetur uerius. **AD EDICT.**

MULIERIS,

Lex XIII.

Ma ¶ Viripotens.

Mulieris appellatione

Et hoc si uerba proprie

Met uirgo uiripotēs^a

accipiantur, alioquin

cōtinetur. ¶ Res^b abesse vi-

ex lata interpretatione

dentur, ut Sabinus ait, &

etiam non uiripotens mu-

Pedius probat, etiam hæ-

lier est, nimirum quia

quarum corpus manet for-

muliebris est sexus^a, necma^c mutata. & ideo si

etymologia repugnat cū

a mollicie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt.

Sanè si fœminam empturo uenditor dixerit, non esse mu-

b *l. alioquin.* lierem de corrupta intelligemus^b, nec enim de sexu ueri-simile est tunc fuisse dubitatum^c. Et M. Cicero cum ob-c *l. queritur* iurgaretur quòd uirginem senex duxisset, cras inquit mu-

lierem reddam.

b ¶ *§. RES* abesse. Et propterea non uidetur exhibe-ri quod mutata forma exhibetur^d, nec commodatum de-positum ue reddi, nisi in eadem causa reddatur^e.c ¶ **FORMA.** Ex forma enim res ipsa nomen assu-

mit: quapropter & ubi ea deest, rei quoque nomen

deficit, nisi quid minimum de forma mutatum propona-

tur

a *l. arg. §. mu-*
liebri. ff. de
aur. & argē.
leg.

b *l. alioquin.*
de contrah.
empt.

c *l. queritur*
§. mulierē,
de ædil.

d *l. iul. §. si qs.*
supra ad ex
hib.

e *l. iij. §. si red*
cta. supra
commo.

tur^f. Sanè materia, substantia, forma, solènitās simul dif-
ferunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scypho^f
metallū, in contractu consensus. Substantia est per quam
materia in certam speciem deducitur, ut in uasis, uel ue-
stibus artificium, in emptionis contractu pretium. For-
ma est quæ certæ illi spe-
corruptæ redditæ sunt, uel ciei nomen dat: in iuri-
transfigurata videri^d abes bus uero pro forma id
se: quoniã plerunq; plus est requiri dicitur quod or-
in manus^e pretio quàm in dinem respicit, ut in sti-
pulatione quod præce-
dat interrogatio, incontinēti respoñsio sequatur^g. Solen-
nitas actui perfectō extrinsecus accedit, ut autoritas tu-
toris in pupillorum, agnati consensus in mulierum con-
tractibus. Promiscuè tamen hæc doctores quandoq; acci-
piunt^h, substantiaq; generaliter definitur, quæ ad rei
essentiam necessario requiritur: quapropter materiam,
formam, solennitatēq; comprehendit.

^d ¶ VIDERI abesse. Et propterea res ipsa rursus
simpliciter petetur, tanquam si nihil restitutum sitⁱ. Se-
cus si ideo petatur quia aliquid illi extrinsecus desit: pu-
ta, cum quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non
enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de
euictione caueatur^k.

^e ¶ IN MANVS pretio, id est artis. Verg. Artificūq;
manus inter se, operumq; labores Miratur. Iulius Soli-
nus: Ea ædes manus Dædali ostēdebat. Sed quid si per hu-
iusmodi mutationem res facta sit pretiosior? Et ratio iu-
risconsulti ostendit tūc rem nō abesse: nō poterit tamen
D. Andr. Alc. de uerb. signi. C is qui

l. j. in fin. su-
pra de uent,
in spi,

Bald. in c. j.
de no. for-
fid.

l. in veditio-
nibus, de cō-
trah. empt.

l. etiã supra
de solut.

k l. iul. § j. su-
pra de uerb.
obli.

- 1 §. si quis in aliquo inst. de rerū diu. is qui restituit expensas repetere¹: quia sibi non licuit, in re quam alienam sciebat esse tam ingeniosum.
- f. §. DESINERE. Lex Atinia furtiuā rē usucapi prohibebat^m nisi ea in ptātem domini reuersa esset, desisset quod autē, supra de. v. f. q; res abesse. Declarat iuriscōsultus desisse abesse, si in domini ptātem liberā esset reuersa: quod intel- re ¶ Desinere^f autē abesse lige dummodo dominus res tūc videtur, cū sic redit in qui sciuit rē fuisse sibi ptātem, ne amittere possessionem possimus^s, ob hoc subtrahā sciat etiam re quod furto pridem subtra
- n l. qui filiū. §. pe. supra pro emp. si rursus contractetur, uersamⁿ. nam & tunc si rursus contractetur, noua actio furti dabitur^o. uerba eius legis hęc à Gellio commemorantur libro xvii. Quod subreptum erit eius rei aeterna autoritas esto: id est, aeternum tempus ad usucapiendum, ut alibi declarabimus.
- g. §. POSSIMVS. Sed quō dominus possessionem rei suae amittere pōt? et si ipse eā p uim recuperauerit, dubiū nō est posse ab eo auferri: quoniā in interdicto recuperandae exceptio dominij reijcitur^p. Sed et si nō furi sed successori eius particulari abstulerit, etiā per triticariā cōdictio nē restituere possessionē cōpelli potest, ut Accursius ait^q. Idemq; est si dominus ipse sponte rem habuerit ab eo qui uiolēter à possessore rapuerit: nā si dominus hoc sciebat, ex aequitate iuriscanonicali possessori succurritur^r, cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiūt^s. Sed & illud expeditū est, redintegrāde possessionis beneficio huic prouisum esse^t, quod ex cōmuni sentētia etiā malefidei possessori cōpetit aduersus eū qui uel titulo possideat^u, quo
- p l. si quis. C. ad l. Iul. de vi. pri.
- q l. ij. in fi. supra de trit.
- r c. sepe. de rest. spol.
- f l. si coloni. C. de agr. lib. x.
- t c. reintegr. iij. q. j.
- u l. rē quae nobis. supra de acquir. pos.

niā recēs hęc possessio claustra et uitiosa præsumitur^x

Vbiq; ergo aliquo huiusmodi interdico abstrahi à do-
mino possessio possit, res non desinere abesse uidetur.

^x c. licet. extra
de proba.

h ¶ **ABEST.** Abesse uerbum plurifariā in iure acci-
pitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se
exaudire nequeunt: in

ēta est. ¶ Abest^h & ea res præscriptionibus^y qui
quæ in rebus hūanis nō est. in eadē prouincia, seu

^y Insti. de usu
cap. in prin.
mubm

PAVL. LIB. VIII. territorio non sunt: in
AD EDICT. iudicij absens est, qui

LEX XIXIII. ad eum actum nō est ci-
tatus, uel quamuis cita-

L Abeo & Sabinus existi-
mant, si uestimentum
tutus, non adest. Idem ex
scissum reddatur, uel res cor-
in eo quem citare diffi-

rupta reddita sit ueluti scy-
cile est^z. In legū dispo-
phi collisi, aut tabula, rafa
sitione absens est, qui

^z Laut qui. sit
pra quod vi.

pictura, uideri rem abesse^a,
lōge abest^a, si uero pro-
pe sit, non uidetur ab-

^a l. iij. Sabes-
se. supra de
dam. inf.

sens, sed expectari debet, ut Bald. sensit^b. Illud dubium
nō est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui nō

^b l. i. Subi at-
tē. C. de bo-
quæ lib.

sunt, ut Atticus apud Ciceronem in Tuscul. disputat, uel
quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non pos-

sunt. Hinc iudex datus donec præses absit^c, procedet etiā
eo mortuo, quia non solum abest qui ad tempus, sed &

^c c. si deleg. de
off. dele. i. 6.

q̄ perpetuo absens est. Cū ergo hęc dictio uarijs modis
accipiatur prudens iudex ex subiecta materia quæ in-

terpretatio capienda sit dijudicare debebit.

L ABEO & Sabinus. a ¶ Videri rē abesse. Et pro-
pterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis libera-
tur

tur quod ita soluerit. Quāuis ergo solutione eius quod debetur liberationē cōsequamur, non tamen generaliter hoc uerū est. Nam & si res soluta potest auferri, ut quia

a l. si rem. l. q. res. supra d. fol. alteri pignorata^a uel sub conditione legata^b, non uide-

b l. nō quod. supra de le. ga. j. de euictione cautum nō sit^c. Sed & si non eo quoniam earum rerum pre-

c l. Iul. §. qui fundum. titulo habuerim quo pretium non in substantia, sed

mihi debebatur, sed in arte positum. Item si dominus rem quæ

esse uidetur. Sanè in no sibi furto aberat ignorās^b

stro casu si rei debita forma immutata non est, & pretium in substantia non in

arte positum sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rem peti non posse, sed in id quod interest rem

non fuisse diminutam agendum^d, in qua tamen realiter solet distingui, ut in contractibus bonæ fidei actione pri-

ma ad rem ipsam agatur^e, idemq; in actione ex testamen to quæ bonæ fidei naturam imitatur^f, in stricti uero iura

ris contractibus actione de dolo agi in id quod interest oporteret^g.

b ¶ IGNORANS. Quid si sciens? & si ab alio emat idem est: quia non ideo uidetur furem liberasse, quin ab

eo rem petere possit. Si uero ab ipso fure emat, hic uidetur probari tunc rem nō abesse, quod probo. Sed quid si

huiusmodi res sibi pure legata esset, nunquid eam ab hærede emendo censeretur legato renuntiare? Et Bart. non

renuntiatum credidit^h, quapropter & hoc casu res uideretur abesse, sed contra Bart. crebrior est sententia.

d l. exhibitio, nis. C. ad exhi.

e l. iij. §. si red dita. supra cōmod.

f l. meuius. §. in fūdo. su. pra de leg. j.

g l. & eleg. §. non solū. supra de dol.

h Barto. in §. duo fratres. in. 12. q.

e **EMERIT.** De facto: nam iure rei sue siue sciens siue ignorans emptor nemo estⁱ, licet pretium solusⁱ repetat qui ignorans emit. Et hinc colligitur, si quis Titio pradia leget præter ea quæ à Sempronio emit, tametsi si emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamē uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, non sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idq; satis est.

ⁱ l. sine, supra de contrah. emp.

d **QVI A** uidetur.

Et sic pretiū loco rei succedit, quod in uniuersalibus uerum est^k, ut in hæreditate uel dote^l, in particularibus minime^m, nisi cum quis ideo cōuenitur quia locupletior sit factusⁿ, non enim minus locuples est qui pretium quam qui rem habet: nisi item cōtra eum agatur qui debuit id agere ut rē actor sine pretij alicuius solutiōe haberet: nā si id nō fecerit, pretiū qd' actori abest restituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatā soluere debuit^o.

^k l. impe. §. 1. na, supra de leg. ij.

^l l. res in dotē, supra de iur. re do.

^m l. venditor, supra de hæred. ven.

ⁿ l. si ipsa, qd' met. cau.

^o l. plane §. qd' si rē, de leg. ij.

e **C V I** pretium abest. Si à fure ipso ignorans emerim, rē ipsam ab eo petā, uel etiā ipsum pretiū, si ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui absq; pretio dare tenetur, uel ipsam rem rursus petit, uel pretiū quod sibi abest^p, idq; crebriore calculo receptum est, licet alij rem in obligatione, estimationem in solutione esse crediderint^q. Sed quid si ab alio ignorans emerim? Et non uideretur rem abesse, quia tunc pretiū nō abest: cum enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetā.

^p l. si filio §. 1. l. illud, supra de don. cau. mor.

^q d. §. quod si rem.

Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequendum

actionem habet, sed cum electionem domini esse supra dixerim, si contra fluxe agere maluerit, uerius est uideri re abesse, & ita Iurisconsultus hic intelligi debet.

f. ¶ *S. REM* amisisse uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, si enim anulus mihi in mare elapsus sit non solū iuris interpretatione, sed etiā uere eū dicor amisisse.

g. ¶ *ACTIONEM*. Nam qui actionem habet rem habere uidetur, &

quod nos, alteri dare, uel personali actioe cogimur^r, abesse a nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerū est,

alioquin in executione facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incumbere: quapropter lex municipalis quæ in rei suæ uenditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitam rem uenderet: & ideo minus est actionem habere quam rem, ut in regula iuris habetur.

BONA ciuitatis. Ius imperij Romani ad populū pertinerebat^r, donec per legem Rhemiam populus in Augustum Cæsare ius omne transtulit; merito ergo quæ ad Rempubli. Romanam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populi. Ad Romanorum tamē similitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cōmunia uniuersorum erant, pu-
blica

¶ *Rē* amisisse uidetur f. qui aduersus nullum eius persequendi actionem^s habet.

VLP. LIB. X. AD
EDICTVM

Lex. XV.

BONA ciuitatis abusiue publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

si quis scilicet
aliquid ab
quis

r. I. si quis mā
da. Titij. su
pra de neg.
gest.

s. Doctō. in. l.
gallus. §. ui
dendum.

a. l. i. supra de
mā. prin.

blica dici coepta sunt : semper enim apud quascunque nationes ius supremum populi fuit , idq; uel legis diuinae instituto ostenditur . Nam cū hominem creauit deus, illi in cetera quidem animantia ius & dominium concessit: hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit . Vnde principio rerum non diuina iussione , sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit cū Carolus Magnus à populo Roma. Augustus electus est , & à Pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniæ primates translatum est. Sic & Franci Chilperico eiecto, quod regno idoneus non esset, Pipinū *πρωκελιτικῶ* consilio substituerunt . Et cum Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriūdi sunt qui etiamnum Francorū rebus moderantur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idē & in inferioribus obseruatum fuisse , qui historicos legerit deprendet : ut merito censeam diuina lege eum iustum principem esse , qui ex populi consensu regnet , quod & Aristoteles tradit : qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum esse, etiam si Cæsar sit, à septemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam suam tueatur . Vnde cū magna regna non ex subditorū consensu, sed per uolentiā primo constituta sint, merito diuinus Augustinus

LIB. de ciuit. dei quarto, magna latrocinia esse dixit, adducto etiam Piratæ cuiusdam exemplo, qui comprehensus

et ante Alexandrum Magnum adductus, cum interroga-
retur, Quae causa mare haberet infestum? Quid tibi, in-
quit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed, quia il-
lego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna clas-
se, imperator.

EVM qui. a. ¶ Ve-
ctigal est quod p CAIVS LIB. III.
rebus ciuitati inuectis AD EDICTVM.
uel euectis publico sol-
L. EX. XVI.

^a Lex praestat.
C. de vecti.

uitur: ea ē octaua pars^a **E**VM quē uectigal^a pop.
unde Octonarij quando Romani cōductū ha-
que dicti exactores: si- bet, publicanū^b appellamus
cut et uigesimarij, et nā publici appellatio in con-
ducennarij. Sūt et fun- pluribus causis ad pop. Ro.
di uectigales, qui ciuita respicit: ciuitates^c enim lo-
tū sunt et mancipibus co priuatorū habentur.
ita locantur, ut certum
uectigal Rei publicae pendant, quod in disputationibus, a
me adnotatum est, lib. III. cap. x.

^b ¶ PUBLICANVM. Quod publicum redimat, simpli-
citer enim publicum accipitur pro uectigali. M. Cicer.
Tranq. et Tacito. Iabolenus, Qui operas in publico,
quod uectigalium causa locatum est dat, Reipub. causa
non abest^b.

^b l. miles. supra
ex quib. cau.
ma.

^c ¶ CIVITATES. Atqui regulariter quod iuris de fis-
sco statuimus, etiam de priuatis constitutum censetur,

^c l. item. §. in
priua. supra
de petit. hae.
red.

et econuerso^c: quapropter licet uerbum publice pro-
prie ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia
iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam casus, quibus
plus

plus tributum est fisco, quam cæteris ciuitatibus: ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit ^d. Sunt & alij, cū ^d l. j. §. illud. cod. tit. ciuitatibus omnibus plusquam priuatis conceditur, ut in ^e l. si. C. de sacrosan. ecc.

VLP. LIB. X. AD
EDICTVM.

Lex. xvii.

Inter publica^a habemus, non sacra, nec religiosa, nec que publicis vñibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatū velut bona, seu peculia seruatorū ciuitatū, procul dubio publica habentur. publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal

uel nullo modo conceditur^f: idem si mācipium furto illis sit subtrahitum^g, atque id genus multa similia^h. Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & communiter concedi aiuntⁱ: quoniam cum per administratores rogantur si in contractu uel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutiois, idēq;

in oppidis huiusmodiq; uniuersitatibus^k: quod uel maxime procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uidue & id genus, qui aliās iure communi restituuntur.

Inter publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt, sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicuntur^a: latissima uero significatiōe, etiam si in publico usu non sint, ita tamen appellantur^b: quem sensum Iurisconsultus hic sequutus est, & propterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali

Inter publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt, sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicuntur^a: latissima uero significatiōe, etiam si in publico usu non sint, ita tamen appellantur^b: quem sensum Iurisconsultus hic sequutus est, & propterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali

C s communis

c §. 1. de rerū communia sunt eorum usus iuregentium est publicus^c: et occupanti conceditur, quod non est in his quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hic agitur.

b ¶ PISCVS. Aerarium populi erat, fiscus principis, do nec omnia princeps in fiscum suum transtulit. Constat autem, ut Pedianus ait,

canone, indiētōe, oblatione. Canō ordinarios principum redditus significat, ut portoria, & eiusmodi, quæ in urbium exitu uel ingressu soluuntur. Oblatio nomen sumpsit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus sit: eo continetur octaua, uel uigesima, uel quicquid ex consuetudine de rebus promerca libus solet pendi, quarum mentio hic habetur. Indictio est quod edicto principis subditis indicitur, quod ut plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter distinguantur, infra differam.

fiscus^b capit: quale est vectigal portus vel uenaliū rerum, item salinarum & metallorum, & piscariarū.

PAL. LIB. IX.

LEX XVIII.

MVNUS tribus modis dicitur, vno donū^a et

c ¶ VENALIVM. Hæc est octaua pars, sicut metallorum decima^d: in Salinis uero ea est uectigalis natura ut soli mancipēs^e, hoc est, qui à fisco hoc ius emerunt, sal uendant, idq; principis monopoliū est, quod antiquis quoq; institutum fuit: quapropter Linius Salinator dictus, idemq; in piscarijs, secundum regionum quarūdam morem, obseruatum est.

MVNVS. a ¶ Donum. Cum munus pro largitione accipitur

d leuati. C. de metal.

e l. si quis. C. de uectig.

accipitur tanquam species doni est, significatq; quod ex aliqua causa fit donum, cum uero non habito ad largitionem respectu sumitur, tunc generaliter quaelibet munera comprædit, atq; ita hic accipiendum est.

b ¶ **ALTERO ONUS.** Et hoc sensu tripliciter accipitur, est enim munus patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cū sumptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quādoque personæ imponitur nulla facultatum ratione habita, ut est capitatio: quandoq; secundum fortunam soluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, superindictum uel: aliquando nullo personæ respectu rei ipsi incumbit, ut tributum, & census: subiturq; uel in ipsa re, ut cum hospitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut si pecuniam pro censu præstamus. Est & munus personale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nunc sordidum est, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in se habet, ut cum subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus mixtum, ut decaprotiæ^a, id est, decemprimatus: erant enim Decemprimi ex decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebant, publicanis mancipibus uel non multum absimiles. Ex his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiri Bartol. ait^b, ut ea sint quæ à lege principi

^a l. si. supra de mune.

^b Bart. l. j. C. de mulier. lib. xj.

pé uel

pe ue imposita sunt, & certam formam habent.

c ¶ IMMUNITATEM. Ea à patrimonialibus nunquam concessa uidetur^c, nec qui à personalibus immunis est ab honore excusatus cēsetur^d: sed & si immunitas per amplissima uerba cuiquā concessa sit, non trahetur ad onus ex improui

fo inopinatoq; casu impositū, ut si bellum superueniat: publice enim interest huiusmodi concessionibus tūc negligi^d.

e Doct. in. l. si ex toto. supra de leg. j.

d ¶ MUNIFICOS. Munera militaria sunt

excubiæ, angariæ, gestationes in usum belli, de cursio cāpi, erectio ualli, atque id genus similia: qui ab his muneribus immunes erant Beneficiarij dicebantur, qui subibant Munifices, Festus autor.

VLP. LIB. XX.
Lex. XIX.
L Abeo libro. i. prætoris Urbani^a diffinit, quod quædā agatur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum^b quidem uerbum generale esse, siue

f infra eod. l. municeps. ¶ MUNICIPES. Qui sint infra latius ostēdetur^f.

L ABEO. a ¶ Prætoris Urbani. Sic aliquem ex libris suis inscripsit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet stipulationem proprie contractum non esse, licet in ea tam reus credendi quam debendi dicatur^a. Sicut nec donationē, neq; liberationē, aut pactum refutatoriū, idq; genus remissionis, contractu

a l. v. supra de verb. ob.

tractuumq; dissolutiones, nā in his uicissim obligatio non oritur, quapropter si lex municipalis de cōtractu uerba faciat, hi minime cōtinebūtur, idq; receptius est^b: nisi ea dē ratio quæ in cæteris cōtractibus p̄cedit, in his quoq; locū habeat: nam cū ex lata significatione etiā hi cōtractus dicantur^c, quāuis re siue uerbis quid agatur, dispositio odiosa sit, à vt in stipulatione vel numeratione: contractum^c sumet: quapropter si autem vltro citro que obli lex uetat sine agnati cōsensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorē liberare poterit^d: constitutum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurratur: at tūc uel maxime succurrendū est, cum donare, uel debitorē liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatē adire prohibetur? et aiunt communiter nō prohiberi^e: aditio enim hæreditatis etiā ex lata significatione cōtractus nō continetur, licet lex interpretetur eum qui adeat quasi cōtrahere cū creditoribus hæreditarijs. Nam quāuis dispositio de contractu loquens, etiā de distractu intelligatur^f, tamen hoc ita accipitur, si uere gestus est ille quasi contractus, non si ficte^g: ut in proposita est quaestione. Plerunq; enim lex nō obseruatis uerbis ex aliqua ratione, idē iuris cōstituit de quibuscūq; obligationibus, quod de contractibus^h, sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex ui uerborum dum etiam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

¶ CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλαγμα uocant, Sic dicitur, cum ultra uerba contractus, ali quid

^b l. siue ap. C. de trans.

^c l. si cum dona. C. quod met. cau.

^d Bart. §. p̄ctus ne peteret.

^e l. more. supra de acq. hære.

^f l. ad reso. C. de præd. mis.
^g l. de eo. supra de iudi.

^h l. omnem. supra de iudi.

quid utrinq; agitur: quapropter alibi Ulpianusⁱ: Iu-
 lianum, inquit, puto recte à Mauritiano repressum in
 hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, ma-
 numifisti, cuius est Stichus: Iulianus scribit in fa-
 ctum actionem à prætore dandam, ille ait civilem incer-
 tam actionem, id est præscriptis uerbis sufficere, esse
 enim contractum Aristo adijcit *συνάλλαγμα*, unde hæc
 nascitur actio: ita enim reposita in Thusco codice est hæc
 dictio, hoc sensu: cū præscriptis uerbis actio detur quo-
 ties ex utriusq; parte aliquid factū est quo uterq; sit obli-
 gatus merito in casu nostro ea competet, quia uicissim
 quedam quasi permutatio Stichi Pamphiliq; ut manu-
 mitteretur, interuenit. Et hæc ratio est, cur in contractu
 innominato, ut si faciā ut des, & postquā feci cessas dare,
 præscriptis uerbis non agatur, sed de dolo^k: nā hic nō est
συνάλλαγμα, id est, mutuum factū obligatorium: potuit
 enim factum tuū explicari absq; meo, & ideo præscriptis
 uerbis nō agitur, quod nō est in cōtractu, do ut facias uel
 do ut des, cum dare sit dominium trāsferre, quod nō nisi
 in consentientem trāsferri potest: cum ergo tibi dederim,
 & consequenter utriusq; factū interuenerit, mei transfe-
 rentis, & tui dominium acceptantis, merito præscriptis
 uerbis agetur. Dixerit aliquis, si ratio hæc uera esset: cū
 traderem ut des (traditio enim facta est) de dolo agi non
 posset^l: non enim tradere possum quin tu accipias: sed &
 si facerem ut faceres: de dolo agendum esset, quod præter
 Iurisconsulti mentem uidetur esse. Cui ego responderim,
 cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, me-
 rum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius
 facti

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

Iurisgen
 de pact.

I. cum propo
 nas, C. de do
 lo.

facti executionem uenit, in contractu uero, cum facio ut facias, ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promissionem uidetur utrinq; interpositū mandatū: & secundū hanc declarationem accipienda sunt quæ Paradoxorū lib. v. cap. septimo latius differui. Sanè συναλλα

gationem d, quem Græci συναλλάγμα, uocant uel uicissim, & uerbo ti emptionem uēditionem, ἀλλάττω descendit, quod mutare uulgo si-

gnificat: sed eius origo est ab ἀττω uerbo antiquo, quod deducitur ab αἰσσω ἀίττω, unde ἀττω, quod est impello, conuenio, tracto: qua ratione & contractum dici probabile est, quasi contra seu uicissim actum, id enim hæc uox significat. Vnde Vergilius homericon illud, τὸν δ' ἀπᾶ μισθόμενον, transtulit, quem contra: sic & contrahere erit uicissim, & mutuo trahere. Est & ἀλλάγμα pro pretio, & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus 11. in prophetam Amos commentario ἀλλάγμα quoq; in euangelio Matthæi cap. xvi. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum commercia in per mutationem datur. Interpres tributionem uertit. Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci contractum συμβολαίου uocant.

d ¶ OBLIGATIONEM. Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio^m: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasci dicimus. Sanè & quedam est obligatio quæ ex contractu non nascitur, sed ex quadam æquitate datur, ex ea non actione, sed officio iudicis.

m i. ilset. sur
pra de peuo

ⁿ l. q. p. collu. supra de ac. emp. in fi. iudicis succurritur ⁿ. Planè & obligationis uerbū generale est, & tā ciuile quā naturalē cōtinet: quapropter mulier quæ obligare se prohibetur sine agnati cōsensu, neq; pactū facere debitori de nō petēdo poterit^o, quoniā ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare

^o Bar. d. ^{Spa} eius ne petere ret. possit? & ex uerbis dicationē, conditionem, societatem: gestū^e rem significatio legis aliud inducere sine uerbis factam. ^p Bal. in rub. C. de pact. ret. ^p, ut supra dixi. IDEM LIB. XII.

^e G E S T V M. Cum Lex XX.

^v Erba cōtraxerūt, gestū^e rem sine uerbis factam significet, ad extraiudicialia tantum trahi Ac ad testandi ius.

^q l. ait prator. supra de mi. banq; inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio gessisse negocia alicuius se afferebat. Sed hæc merito non recipiuntur, cum ex subiecto argumento gestum etiā accipiatur siue ex contractu, siue aliter quid factum sit^a. Caius etiam infra tanquam leuem hanc differentiam inter gesta, & facta negligit. Nec dubium est ex communi loquēdi usu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit^r.

^a d. l. ait, prator. ^b l. j. §. fuit, supra ad treb. ^c l. lege §. femproniam. de leg. ij. l. non enim. de in. offi. testa. VERBA contraxerūt, Si minor testamentū cōdat, aduersus eius confectioem restitui nō potest, quoniam edictum prætoris de eo quod gestum est loquitur^a, quæ uerba testamentū non comprehendunt, atq; hoc omnes probant^b: si tamen dolo fuit inductus, succurreretur legitimis hæredibus per actionem de dolo^c. Eadem ratio ne adolescens qui curatorem habeat, contrahendo res

suas immobiles sine decreto alienare prohibetur, & ta-
 men testando non solum ipse potest, sed & cōcedere cui
 uelit, ut alienet^d. Eodem modo lex quæ contractus mīno-
 rum propter iurisiurandi religionem corroborat, in eo-
 rum testamentis locum non habet^e. Hinc & constitutio
 quæ à filio deportati ante patris restitutionem gesta con-
 firmat^f, in testamento non intelligitur: suntq; id genus
 plura similia^g, quandoq; tamē uidetur in lege receptum,
 ut pro contractu etiam testamentum accipiatur: quod
 ideo est, quoniam olim per imaginariam quandam uendi-
 tionem testamenta concipiebantur, quod ex Caij institu-
 tionibus in Topica Ciceronis Boëthius explicat. Sunt
 enim & quedam successiones in contractuū locum sub-
 rogatæ, ut bonorum possess. in bonis liberti, quam imago
 societatis induxit^h. Nam & de cōtractibus ad testamen-
 ta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, nisi
 rationis diuersitas aliud suadeat: ea colligitur pluribus
 causis, tū quòd testamēta fauorabiliorē interpretationē
 recipiunt, tum quòd ambulatoria ab testatoris uolūtate
 pendent, tum quòd in eis non facile quis uel falsus, uel fal-
 lendi consilium habuisse præsumiturⁱ, tum quòd eorum
 robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in testa-
 menti contrahi posse dubium non est, quapropter & ab
 herede stipulari legatario in testamento quis potest^k,
 & satis erit si duobus testibus hoc probetur, ut pleriq;
 sentiunt: cū uero ex testamento hæreditas aditur, nō ipse
 testator, sed hæres quasi contrahere cum creditoribus
 hæreditarijs censetur^l, atq; id Albericus probat: nam ita
 proxima contractuum naturæ est ultima uoluntas, ut de
 D. And. Alc. de uerb. signi. D donatio

d Bal. l.ij. C.
quādo dec.

e Doct. in au-
thent. sacra-
menta.

f l. si. C. de sen-
ten. pass.

g Inf. in l. que
de legato. su-
pra de leg. j.

h l. i. supra de
bon. liber.

*imo testa-
mēta contractibus
apposit. 2
eadem ff de
duobus suis*

i Bart. l. si is
qui. de vul.

k l. si. C. de fi-
deicom.

l l. si. supra ex
quib. cau. id
possi.

donatione causa mortis dubitatum sit, utri magis aſimila-
 letur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici
 omnes fatentur ^m. quantum uero ad efficaciam, eſſe
 ſtutum ue, ultima uoluntatis naturam imitari ⁿ. Sed cū ita
 ſit, mirum eſt cur cōſentiente patre filiusfamil. teſtari
 ne queat, & tamē cauſa
 mortis donare poſſit ^o.

PAVL. LIB. XI.

LEX XXI.

PRINCEPS.

Paſſ Obligatio-
 nes. Id dubium non eſt,
 cum is cui bona conce-
 dentur etiam ea petere

Princeps bona conce-
 dendo, uidetur & obli-
 gationes ^a concedere.

poſſit, quæ alius debet, actiones enim in bonis ſunt. Sed
 quid ſi ſuper illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem
 eſſe Accuſius ex hoc reſponſo exiſtimauit, rationemq;
 aſſert, quoniam in beneficijs principum ſit pleniffima in-

terpretatio ^a: quæ ratio mihi nō placet, ſit enim pleniffi-
 ma interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid in-
 dulget, ſed in propoſita quaſtione dānum eſt impetrātis,
 ut obligatiōes ſuſcipere cōpellatur: quare ipſe ita exiſti-
 mauit, honorū appellationē ære alieno deducto intelli-
 gendam, idq; ex ſermonis proprietate: ex mēte tamen di-
 ſponentis aliter quandoq; cōſendū, ea ſic præſumitur, cū

aliās aliquid abſurdū induceretur ^b, ueluti quod quis pro
 parte tantū eſſet heres ^c, uel quod omnia onera ad aliquē
 pertinerent, ad aliū uero omne lucrū ^d. Idem eſt in reſti-
 tutione facta à principe, qua omnia bona alicui cōcedit.

Intelligitur etiā de obligationibus, quia aliās is qui reſti-
 tuitur melioris fieret conditionis, quam prius eſſet ^e.

Idem

m gl. i. j. ſupra
 de do. præl.
 n doct. l. ij. ſu-
 pra de leg. ij.

o l. tā is. ſupra
 de don. cau.
 ſa mor.

a l. ſi quando.
 C. de bon.
 mater.

b l. ſi quis ſer.
 §. ii. de leg.
 ij.

c l. iij. ſupra
 de bon. poſ.

d l. cogi, ad
 Treb.
 e l. j. C. de ſen-
 ten. paſſ.

Idem est si publicata bona alicui donat, nec enim uerisimile est uoluisse eum in hoc ararium suum aggrauare, ut as alienum soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul

CAIUS LIB. IIII.

LEX XXII.

PLUS est in restitutione, quam in exhibitione: nam exhibere^a est praesentiam corporis praebere, restituere^b est etiam possessorem facere fructusque reddere: praeterea verbo restitu

restitutus est, nunquid in eorum restitutione deducendum est, quod ex ea indictione ad eum solueretur pertinuisset? & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoque interim perceptos sit restitutus: quod in dubio non est dicendum^f, nam si fructus non

sint restituti, non debemus à proprietate uerborum recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

PLVS est in restitutione. a ¶ Exhibere rem dicitur qui in praesentiam affert^a: quapropter actio ad exhibendum, uendicationes praegreditur, mobiliaque prius exhibentur, deinde à domino uendicantur. Hinc & dicta sunt interdictiones exhibitoria, ut cum praetor nisi tabula testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur interdicit b: c quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoscique possint^c.

b ¶ **R**ESTITVERE. Est generalius uerbum, quod etiam ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusque, cum uerbum id à lege profertur^d, alioquin si ab homine, fructus non contineri^e: quod defendi potest

D 2 si alia

f authē. idem.
C. de heret.

a l. ij. ad exhib.

b .l. deinde. de lib. exhib.

c l. quod & .l. §. ait praetor. de libe.

homi. exhib.

d l. in eodem. infra tit. j.

e l. qui excubias. supra de re mil.

si alia ratio sit in fructibus, quam in re ipsa. Ego distim-
guendum putauerim, si fructus bona fide sint percepti,
nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituan-

f l. at ex §. j. turf: quã ob causam si princeps deportatum de damna-
supra de rei tis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, in-
vend. terim acquisiti fructus
g auth. idem. non restituentur §, si tionis^c continetur.
C. de hæret.

uero mala fide perce-
pti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si re-
stitutionis causa repetita die assumatur, ut cum quis in
fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contra-

ctum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si
h l. uideamus. nihil alienatum foret^h. Sanè & à principe restitutio sa-
supra de uis- cta, alteri damnũ afferre non debet: quapropter ad ea bo-
ris. na nõ extēdetur, quæ interim alienata suntⁱ, nisi de aper-
i c. quãuis, de tissima principis mente constet, ut cum condemnationem
refcri. in. 6. publicationemq; pro infecta haberi uelit^k. Idē si publi-

ca utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitu-
tus sit, quia iniuste sit condemnatus^l, nam in his casibus

dānum afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium
i l. quid si §. restituere illi debeat, ex facto enim suo secuta est euctio:
fcauola. fur/ pra de min. & ideo nõ prius restitui bona existimauerim, quam pre-
tium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset
rem cuius possessioni incumberat restituere, deinde ada-
uersus fiscum experiri.

m l. restituere. c. RESTITUTIONIS uerbo. Nam nõ solũ fru-
infra co. ctus cõtimetur, sed etiam causa usucapionis^m, habetq; ex

n l. si, infra co. iuris interpretatione hæc uox amplã significationemⁿ.
Sanè & restituere princeps dicitur, cum ordini & digni-
tati

tati restituit^o, itemq; fame^p, ut cum quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti nō aboletur, nec eius effectus: non enim potest princeps facere quominus alicuius opinio apud graues bonosq; uiros notata sit^q. Restituuntur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq; iura acquirunt. Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam, unde restitui eos æquū

VLP. LIB. XIII.

LEX XXIII.

REI APPELLATIONE & causa & iura continentur. fit, pretori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio. Restituitur ex S. C. Trebellianico hereditas. Restituitur possessio ex interdictis.

REI APPELLATIONE. Accursius ita intelligit, ut qui rei mentionē facit, etiā de eius causis iuribusq; intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exēplū in supplicatione principi porrecta procedere potest, item in libello qui in iudicio uniuersali, generaliue datus sit, ut in petitione hereditatis, tutela, uel pro socio actione^a, alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo si fundum petierim, ei quoq; debitas seruitutes petiisse uidear? & si petitus sit cū his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actū, & de his omnibus quæ ex cōsuetudine rei emptæ solēt accedere^b. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personale, & seruitutes nō debentur: cū enim id ius in re sit, actione personali cōsequi illud nō possumus.

o l. j. C. de sentent. pass.
p l. j. §. de qua. de postu.
q Feli. c. testimonium. de testib.

^a l. j. supra edem.

^b Inno. c. cum ad sedē. de resti. spo.

Aut per rei uendicationem, & uerius est, deberi^c: aut nō
 constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiā de
 seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit
 Baldus^d. Nam & rem uendens eam cum seruitute impo-
 sita distraxisse existimatur^e: & rei præscriptio ad ser-
 uitates quoq; huiusmo-

diq; accessiones trahi- CAIVS LIB. VII.
 tur^f, quod & de eius AD EDICTVM
 interruptione dicēdum PROVINC.
 est^g. Alij hanc legē ali- LEX XXIII.

ter interpretatur, ut ap- Nihil aliud est heredi-
 pellatione rei cōtineā- tas, quā successio in
 tur causæ, id est domi- vniuersum ius quod defun-
 nia: ut si quis rē legat, ctus habuit.

eius dominiū legasse ui-
 deatur, si est dñs, alioquin id ius quod in re habet^h: quē
 sensum si reciperemus, naturā suā cōiūctiua nō seruaret.

Nihil. Refertur hic hereditatis diffinitio, quā ita
 pleriq; intellexerunt, ut post defuncti mortē ante
 aditā hereditatē quoddā ius interim subrogari existima-
 rint, quod loco defuncti succedit, eumq; representat, id
 hereditatem appellari^a. Exponitur itaq; hic successio,
 id est, ius succedēs. Sed uix est ut hāc ego interpretationē
 simpliciter approbem, dictio enim uerbalis successio rē
 ipsam in uim nominis significat, non autem ad partici-
 pium refertur, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici
 tradiderunt. Etymologia quoq; huic sentētiæ repugnat:
 cum enim heres idem sit quod dominus^b, sequitur ut he-
 reditas sit rerum ipsarum dominium, non autem ius suc-
 cedens

a Bar. rub. de
 acqui. herede.

b. S. l. i. in fi. de
 here. qual.

v^s p^rmanen
 Aainaudi
 m^t tract sicut
 h^s u^s
 u^s § 12
 u^s 2
 tract //

cedens. Idem etiam ex eo confirmatur quod hereditas per
quotas partes in rebus diuisionem recipit^c, quæ uix est^c I. seruum. §
ut congrue iuri huic succedenti quadrare possit: cū enim si. de hære,
diuisio illa de re ipsa dicatur, consequens est, ut & quod instit.
integrum est ad eam rē referatur. Nam & si ius hoc suc-
cederet, nō in multis sed generaliter hereditas personam
defuncti sustinere deberet^d, & tamē in his quæ facti sunt d I. hereditas,
non sustinet, nēpe quia quæ facti sunt^e, in hereditarijs de acqui. re
rebus nō sunt, ad res igitur potius referēda est diffinitio. e I. usufru. de
Accedit his, quod Iuriconsultus^f, cū de hereditate ad bo f I. iij. de bon.
norum possessionē argumentatus esset, bonaq; diffiniret, poss.
successionem dixit esse uniuersalē in ius mortui, unde cre-
dendum nō est eadē uerba hic de iure succedente, alibi de
rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres Iuriconsulti hære-
ditatem in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione
apparet quam M. Cicero ad Trebatium in topicis refert:
Hereditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam
iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessio
ne detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quo
ties paterfamilias moritur, omnia eius bona, itemq; iura
sine domino remanere, ea simul iuncta quadam uniuersi-
tate comprehensa, id ius constituunt, quod hereditas
dicitur, id defunctū representat, & ubi per heredem^g I. hæres quo
acquisitum fuerit, fictione legis ab usq; principio in eius que. de acq. r.
bonis fuisse censetur. Quapropter recte Bart. h hære.
doque docuit, dum successionem hanc pro ipso patri- h Bar. d. l. iij.
monio interpretatus est, quod de uniuersali iurium
nominumq; collectione, non de particulari intelli-
gendum est. Vnde cum lex municipalis matrifamilias

- bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdiceret, responsum est ⁱ, posse nihilominus eam testari, & extraneum heredem instituire. Cum enim hereditas sit successio in uniuersum ius, & à bonis differat, non uideatur duram huiusmodi legem ad hunc casum protrahendam: iure igitur hoc casu heres uniuersali in iure succedet, licet particulariter mobilia uel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus heres erit ^k, tum quia etiam absq; corporibus hereditarijs hereditas sibi constat, tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ legis prohibitione non comprehenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hereditatem dici cum adhuc adita nõ est, alioquin ubi ab herede agnita fuerit, nõ amplius hereditas, sed heredis patrimonium est ^l. Quam obrem cum plebiscito municipali stantibus masculis minima ab hereditate patris excluderetur, et frater post patris agnitam hereditatẽ statim decessisset, crebrius responsum est, sororem non excludi, cum non amplius patris hereditas, sed fratris patrimonium esset ^m. Idemq; traditum fuit, cum filia patris hereditati renunciaisset, ut ad hanc fraternam extendi abdicatio illa non debeat ⁿ. Sed tamen scrupulosa ea est sententia, uideamusq; plerunq; hereditatem appellari quæ adita sit. Vnde lex falcidia quæ de hereditate quartam partem deducit ^o, de adita intelligitur, imò etiam in peculio locũ sibi uendicat, quod à substituto tanquã hereditas accipitur. Sic & in S. consulto Tertulliano hereditatem ^p ex ui nominis dici Iuriconsultus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum heres restitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, qui
- ^q Corn. confi. 104. in ij.
- ^k l. hereditas. de pet. hæret.
- ^l l. sed & si plures. §. si lio, de vulg.
- ^m l. j. §. vete. res. de acq. poss.
- ⁿ Socy. confi. 74. in iij.
- ^o l. filiusfa. ad l. falc.
- ^p l. j. §. si pars adita. ad ter. gur.

tur, quibus hereditatem uendi, cedi, restitui, dicitur, & de adita intelligitur, absurdumque esset toties improprie loquutos Iurisconsultos credere. Ciceronis quoque diffinitio, etiam si adita sit hereditas, locum sibi uidetur uedicare. Sed ego à creberrima nostratum sententia recedendum non arbitror, quæ tamen quibusdam casibus declaranda sit: Et in primis plerumque in iure hereditas appellatur ἀπαρτοφωριστῶς ad id quod fuit^q, licet amplius non sit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate disidet. Sic & quandoque insulam dicimus^r, quæ non est, sed quæ insula fuit. Item propter adiunctum grauamen, ut possit de eo secundum legis dispositionem prouideri, adita hereditas nomen hereditatis seruat, quod in supra scripto legis falcidie exemplo apparet. Rursus quoties de hereditate ipsa disponendum est, uel ius su legis, uel quod ita ex usu^t, de adita intelligemus, ante enim quam adeatur, de ea disponere hæres non potest. Quapropter cum Mediolani sit lex, ne ulla mulier cum hereditate extra territorium nubat, de adita intelligitur, alioquin non cum hereditate nuberet, sed cum adeundi iure^t, præpositio enim illa cum, de habere intelligitur. Adde quod ratio legis hoc suadet, ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cum & alioquin facillime eluderetur lex, si ante aditam hereditatem nubere non posset^u. At qui contrarium ex uerborum uideretur dicendum, ante aditam scilicet nubere non prohiberi, uerba enim legis cum hereditate dicunt, non cum iure adeundi^x. Sed tamen & hoc casu legi locum esse uero propius est, tum ex uulgari loquendi usu, quo eam habere hereditatem dicimus quæ adire quo-

q Item prætor §. j. de suis et legi.

r Insula. de acquir. re. do.

t Bald. confi. 373. in. 5.

t doct. d. §. veteres. in. l. j. de pecul.

u c. si ciuitas. de sent. exc. in. 6.

x Socy. d. con. fil. 74. in. 3.

ties uelit potest, cum idē existimetur, siue quis habeat ^γ,

^γ Ang. litem. siue habere statim possit: tum quia ius adeundi modus est
^δ S. petitiā de per. hered. per quē hereditas acquiritur, unde prohibito effectu ^z,

^z l. oratione. modus quoq; uetitus censerī debet. Et hinc sumitur etiā
 de ri. nup. alia declaratio, ut scilicet ex communi usu loquēdi here

ditatem dicamus etiā quæ adita sit. Sunt qui idem existi

ment, etiam si adita sit, dum tamen rerum hereditariarū

possessio adhuc nō fuerit apprehēsa, propriē enim tū he

reditatē dici: idq; eo argumēto, quod lex hereditatis pe

ditionem tum aduersus possessores concedat^a. Quæ ratio

ne proditum est, eam formulā non competere ei qui se

mel possessionem apprehenderit, sicut nec ei quorum bo

norum^b interdicto Prætorum succurrere. Sed ipse nō ar

bitror rerū apprehensione significationē hereditatis ua

riari, cum per solam aditionē patrimonio heredis accre

scat, dominiumq; statim transferatur^c. Illud generaliter

fatendū, quoties cōiectura aliqua suadeat, de adita actū

esse semper eam interpretationē accipiendam, dum titu

lo hereditario acquisita sit, quod in proposita specie exi

stimauit. Legauerat testator omnē hereditatem patris, et

matris sibi obuētam, responderat Decius^d de ea quoque

actum censerī, quam insolutum à fratre acceperat. Ego

contra, cum titulo hereditario^e eam nō acceperit, sed ex

contractu. Ex eadem quoq; diffinitione creditur iuris ci

uilibus hereditatem esse, cū hoc à lege inductum sit ut, id

ius ipsi defuncto succedere censeatur: sunt tamen qui po

tius iuris gentium successiones esse existiment, cū in Bi

blijs, & apud Diog. Laërtium appareat usum testamen

torū apud alias gētes quàm Romanos fuisse, & ex eis he

reditates

^a l. ij. vbi Bar. de fid. here. pet.

^b Alex. conf. 94. col. ii. in. ij.

^c d. § filio. l. cū. heredes. de acq. pos.

^d Dec. cōf. 69.

^e l. ij. § secuti. de her. vōd. Aretī. 148. Ang. 30.

reditates deferri solitas. Sed eo deuētum est, ut existime-
 mus origine ^f quidē tam testamēta quā hēreditates gē ^f l. testa. factio.
 tū iuris fuisse, naturaliq; ratione & equitate inductas. de test.
 Sed cū deinde Quiritium legibus alia testamētorum for-
 ma cōstituta sit, aliusq; hēreditatū deferendarū modus,
 iuris ciuiliſ esse cōperunt. Quapropter qui iura Ciuilia
 amittunt, ut deportati, nullā testamēti factionē habent ^g.
 Hincq; consequens est, ut legibus municipalibus & dari
 & adimi hēreditates possim; & quoquo modo legislatō
 ribus placuerit, immutari. Quoniam ea quę iuris ciuiliſ
 sunt, contrario municipum iure eorum arbitratu subuer-
 ti possunt ^h. Quā ratione cum supremus Princeps spu-
 rium filium instituisse, respondit Baldus ⁱ iure ei hēredi-
 tatem deferri, quoniam prohibitio successiōis in spurio
 iuris ciuiliſ est, quę à principe potuit conuelli. Quod si
 is princeps legibus solutus non esset ^k, aliud dicendum
 fuerat. Eadem ratione & illud receptius est, posse legē
 municipalem filijs uel parentibus legitimam ex iusti-
 niani constitutione debitam auferre. Quoniam institū-
 tionis titulo præstat, & hēreditatis pars est, usq; uc-
 ro ad alimentorum summam non posse ^l, cum iure natu-
 re ea debeantur, quod ciuilibus sanctionibus immutari
 nequit. Quocirca etiam deportato alimenta relinquēda
 sunt, ea enim in publicationem honorū nō rediguntur ^m.
 Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod con-
 scientiæ uocāt, hēredē tametsi inuentariū non cōfecerit,
 ultra uires hēreditarias non obligari, iure enim ciuili
 obligatur, quia personam defuncti representat ⁿ: at iure
 naturali uel diuino hēres non ideo tenetur, quod autoris
 perso

f l. testa. factio.
de test.

g l. j. C. de hē-
re. insti.

h Alex. cōsil.
2. in. 2. in fi.
i Bal. consil.
262. in. 1.

k Bald. consil.
361. in. 5.

l Doct. c. ray-
nutius. de te-
sta.

m l. legatū. de
cap. di.

n l. fi. C. de iur-
re delib.

Garr. m R^{ca} ff
de acq. Servo

personam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus solū obligabitur, quatenus puenerint °: quæ sententia receptissima est. Eum enim qui reperiōriū nō fecerit, idcirco lex insolidū obligat quod subtraxisse hereditarias res præsumit, at in foro cōscientiæ præsumptiōes huiusmodi legū

nullius momenti sunt, PAVL. LIB. XXI.

solaq; ueritas obserua-

LEX XXV.

tur. Quapropter si con-

stet legatarios credito

res'ue ueritatis huius

conscios esse, eo in foro

non ultra consequetur,

quàm ad heredem peruenerit:

Recte dicimus eum fun-

dum totum nostrum

esse, etiam cum ususfructus

alienus est: quia usufructus

ad hanc. l. ade. p. m. de bon. mat. 3 ff. anu. i.

non ultra consequetur,

RECTE. Duplicem esse usumfructū nostrates Do-

ctores prodiderūt, eum qui seruitus sit, quæ forma-

lem appellant, isq; nullo modo ad dominū rei pertinet,

quia cū de seruitutū specie sit, seruire illi res sua non po-

test^a: aliū qui causam dominij habeat, unde causalis dici-

tur: commoditas enim ea domini est, ut re sua utatur frua-

tur'ue. Sed ego hanc commoditatē non memini in iure le-

gisse proprie ususfructus nomine appellari: quāuis enim

lex^b eum qui fundū, deinde usumfructum stipulatus sit,

ei similem dicat, qui totum deinde partē stipulatus est,

non tamen de hoc ususfructu intelligi potest, qui nō simi-

lis parti, sed uere dominij pars est: unde de seruitute acci-

piendum est, quæ in eo est similis parti, quia integram

utilitatem non affert, diuersaq; est ab eo fundo: ideoq; ea

stipulatio, ut aliqui existimant^c, ualet: tametsi qui totū,

deinde

• In, d. rub.

a l. vii frui. su
pra si vs. pe.

b l. qui vsu
fruct. supra
de verb.

c Raph. ibidē.

deinde partē stipulatur, secūda stipulatione nihil agat,
 Non tamen negauerim, aliquam similitudinem inter hāc
 domini commoditatē & usumfructum esse. Quapropter
 si tibi fundum, alteri eius fundi usumfructum legauero,
 ususfructus iste communicabitur ^d, & tu fructuum dimi ^d l. si alij. su.
 dij fundi perceptionem, alter dimidij usumfructum habe ^d pra de usuf.
 bit. Eadem quoq; ratione factum est, ut quādoq; alter al ^d leg.
 teri accrescat: ut si liberis hæredibus institutis usumfru-
 ctum fundi uxori cum liberis legauero: nā in liberorum
 persona ususfructus tanquam seruitus non constabit,
 cum enim sint hæredes & domini, illis res sua nō seruit,
 & tamen mortuis liberis accrescet ususfructus uxori, et
 econuerso, mortua uxore, accrescet filiis ^e. Cum ergo ^e l. si mulier.
 etiam dominus usumfructum causæ ipsi: id est domino co ^e de vsu, acc.
 herentem habere dicatur, plerunq; accidit, ut ususfru-
 ctus appellatione de proprietate accipiamus: ut si legato ^f l. proculus.
 usufructu prohibeat testator alienationem ^f, nā de pro- ^f de vsufr.
 prietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit.
 Idem si is, cui ususfructus pecuniæ legatus est, grauetur
 alteri restituere, cum enim ipse non hæres restituere gra-
 uatus sit, uerisimile est de proprietate actum ^g. Idem si re
 legata modus additus sit, ut ea legatarius uti possit ^h, ^g l. fin. de vsu.
 quod & in donatione obseruatur ⁱ, cū enim res ad usum ^h cartum rer.
 donatur, non fit ea interpretatio, ut ab usu proprietatis ⁱ l. species. de
 separata censeatur, sed & si duo instrumenta exhibean- ⁱ l. donatiōes.
 tur, quorum altero habere proprietatem, altero usum- ⁱ § j. de dona
 fructum dicar, non ideo inuicem aduersantia produxisse
 existimandus sum, quoniam de usufructu causali ut Iason ^k In. d. l. qui
 & Socy. existimant ^k, intelligi potest. ^k vsufr.

Dominij.

b ¶ DOMINI. Si de causali accipimus, dubium non est esse partem, sicut paries pars est domus, ususfructus enim ille, unà cū proprietate plenariū domini ius constituunt. Sed Iuriscōsul us de formali hic intellexit, q̄ licet in se dominiū habeat (fructuarius enim illius iuris dominus

1 d. l. vti frui.

est¹) nō tamen quicquā habet cōmune cum eius rei dominio, in qua ususfructus constitutus est, imò penitus ab eo distinet, nec simul esse possunt: quapropter si in libello actor se dominū

dixerit, & de usufructu tantū probet, obtinebit^m, quia interpretabimur, eū de ipsius ususfructus dominio intellexisse: sed si fundi dominiū dixerit nō obtinebit: qd' pleriq; asserunt, & ego generaliter uerum esse probauerim, quoniam aliam reus recte certioratus non essetⁿ.

c ¶ SERVITVTIS. Quapropter qui fundū stipulatus usumfructum accepto tulit nihil agit^o, quoniam hæc acceptilatio de re uel parte rei non est, quod & in qualibet alia seruitute procedit: differentia tamen est aliqua, quoniam ususfructus portionis instar obtinet^p, quod in cæteris seruitutibus non est: & ideo lex ait, in multis casibus usumfructum partem domini esse^q, quod intelligendum per interpretationem, non quod uere pars domini sit: fit autem hæc interpretatio suadente æquitate, ut in fideiussore pro eo usumfructum promittente, qui proprietatē dare obligatus sit^r: iniquum enim esset,

decepe

m Alex. §. nihil commu. ne. 3. colum.

n l. j. de eden.

o l. & per ius. de accep.

p l. cum filius. §. dominus. de lega. ij. l. meuius. §. fundo. eo. ti.

q l. iij. de usu fruc.

r l. si a reo. §. ij. supra de fide.

decipereturq; creditor, qui solius rei fidem sequi noluit: si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset: idē si alia ratione uerisimile sit à partibus id actum f, ut usfructus pars domini sit.

¶ §. QVOD QVINTVS. Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiso pos-

¶ Quod Q. Mutius ait, partis appellatio ne rem pro in diuiso significari: nā quod pro diuiso nostrum sit, id nō partem, sed totum esse. Seruius non in eleganter partis appellatione, vtrūq; significari.

ut qui pro diuiso pos-
sideret, non partem pos-
sidere, sed totum dicere
tur. Seruius etiam hoc
casu appellari partem
posse dicit: quod dubiū
non est, si ad id tempus
relatio habeatur, quo
adhuc nihil diuisum

erat^a. idem si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pēdeat, appareat eum uelle ut pars sit^b, cuius rei exemplum in fundo accipi potest: quapropter constat unum fundum dici, qui pro diuiso a pluribus possideatur, si ita ipsi uelint^c: idem in domo, ut si tu coenacula omnia, ego inferiora possideam, erit enim una domus^d. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partem domus habet, inconsulto socio uendere prohibeatur, an constructo pariete, partem suam separare possit, ut non pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc non procedit, cum partium uoluntas reclamatione^e, legisq; ratio non repugnat. Sanē & fundum, cuius pars pro indiuiso sit mea, fundum meum appellare possum^f, cum iuris intellectu

^a l. insulā. in
fi. de acqui.
rer. do.

^b l. caius. de
lega. ij.

^c Bart. l. stip.
non diui. q.
quæsti.

^d Alexā. 24.
in. 4.

^e l. magis. §. fi.
de re. eorū,

^f l. pup. in fin.
infra cod.

- g. d. l. meus. intellectu non diuisione corporū in eo partes habeam g.
 s. duorum.
 a. l. qui vas. s. si ancilla de fur.
 b. l. si aliena. s. si. de vsuca.
 c. l. si ego. s. partus. de publicia.
 d. l. sequitur. s. hres. eo. tit.

PARTVM. Cum partus rei furtiue pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore possit^a: quod intelligendum est nisi apud furem conceptus sit^b: matrem enim cōtrectando, & cum contrectasse, qui eius uiscerum portio est, ui

detur: quod in furis hærede non est: licet ipse propter auctoris sui malam fidē usucapere nequeat^d: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius in-

VLP. LIB. VI.

LEX. XXVI.

Partum non esse rei furtiue partē, Scauola lib. XI. quæstionum scribit.

nominatus Poëta apud Græcos Diodorum iurisperitum illudens, meminit hoc epigrammate:

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δ' εἰλαίῳ ἀπελθὼν
 Ἡρετόμην τοῖς ἀμφὶ Δικασπόλιν.

Ἡμετέρη θεράπαινα φύγω ποτὲ τὴν δέστις εὐράω

Ἀλλοτρίω τ' ἔναε λάτριν ἐπιστάμεν,

Ζεῦσιν ἑὼ θεράποντι τέκερ δ' ὑπὸ παιδῆας ἑκείνου

Καὶ τίνι δ' ἄλνευ εἰσὶ Δικαιώτεροι.

Ὅς δ' ὅτε μερμήριξε Ἐδρακε Βίβλου ἑκάστη

Εἶπεν ἐπιστρέφας γυροῦ ἐπισκύνιον

Ἡ σοὶ τῷ ἐλόυγι τὴν θεράπαιναν ἀνάγκη.

Ἀλνευ κείνης ὦμ χάριν ἔφερες.

Δίξες δ' εὐμάνεοντα Δικασπόλου, αἴψα δ' ἀπόισιν.

Ἦνφοι ἀρξιοτέρην εἶγε Δικαια λέγεις.

Quod epigramma utcumq; Latine reddidimus, quo eius sensus qualicumq; lectori sit apertior:

Rhetora uir quondam pauper Diodoron adiuit,

Scire

Sciret ut hac specie quid sibi iura uelint.

Serua mihi aufugit, captam quam repperit olim

Nescio quis, famulam conscius esse meam.

Atq; suo iunxit seruo, quæ foeta puellos

Addidit, an ne mei pignora iuris erunt?

Ille anceps, raptus per

IDEM LIB. XIII. multa uolumina, tandē

AD EDICT. Sustulit hac netulū

LEX XXVII. uoce supercilium.

Ager est locus qui sine Hos opus est uernas tibi uel seruire, uel illi

Quitenet ancillam

non sine fraude tuam.

Sed tibi fac iudex sit amicus, dummodo iustam

Causam habeas, punctum protinus omne feres.

AGER. Ager ab agēdo dicitur M. Varroni: sicut uilla, domus rustica, à uehendo, quòd in eā fructus arborum uehantur. Ex mente tamen testatoris quandoque fit plenior interpretatio. Paulus sententiarum libro III. Villis, inquit, uel agris separatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. Villam dici quæ sine muris sit. Subdunt alij, quasi uallē uallatam appellari, quòd ridiculum, & ineptum est. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non existimauerim agri Auenionensis dici castrum, cuius iurisdictio ad alios quàm Auenionenses pertineat, quamuis intra ipsorum fines constitutum sit. Refertur & ager ad longitudinem, ut cum dixit Horatius. Mille pedes in fronte, trecentos Cipus in agrum.

D. And. Alc. de uerb. signi.

E ¶. S. Sti

¶ **STIPENDIUM.** Sic merces militū dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius in singulos dies. Tacito lib. 1. qui uncia argenti octava pars est. Tributum etiā appellari Pomponius ait, sed Tacitus lib. xx. Tributū accipit quod prouinciales ipsi præstant, Stipendium cum militibus datur: Neque

quies, inquit, gētium sine armis, neq; arma sine stipendijs, neq; stipēdia sine tributis haberi queunt. Loquitur autē de tributis Gallie, quæ cum à 1. Cesare in prouincie formam esset reducta, impositum illi uniuersa fuit stipendiū

¶ Stipendium dictū est a stipe, qd' per stipes, id est modica æra colligatur, ideo hoc etiam tributū appellari Pompon. ait, & sane appellatur a cōtributione tributum, uel eo qd' militibus tribuatur.

P A V L. L I B. X X I.

L E X. X X V I I I.

A L. ienatiōis^a uerbū ēt

1. ff. C. sine

cent.

l. j. supra de

cen.

na milia aureorū, cum hodie ter tantum de Francia, quæ Gallie pars est, reges accipiant. Stipendiariae autem omnes prouinciae pop. Rom. erant, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberent, uel foederatae essent.

A L I E N A T I O N I S. a ¶ Alienationis uerbū late pertinet, nā ad directi & utilis dominij translationē, ad usucapionem, ad pignoris nexum refertur^a, idq; siue à lege, siue in cōtractu, testamento uel prohibita sit^b. Sed hoc quidem intelligunt, cum id nominis large sumitur, alioquin proprie alienationem esse cum directi domi-

^a l. fina. C. de reb. ali.

^b c. nulli. de reb. eccle.

dominia transferuntur^c. Et ideo si in aliquo argumento odioſo, uel pœnali, uel alioquum proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerifimiliter luendū fit nexus^d, uel hypotheca, uſusfructus uel conſtitutio nō prohibebitur^e. Ego & iſtis caſibus proprie alienationē fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuat, in aliumq; transferatur, quod translata eſt negari, non poteſt eſſe alienatum: ſed in eo uertetur cōiectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legiſt, uel cauſa cōtractus diſcernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos Tyrannos ita conueniſſe, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari acquiriq; poſſit, de iure hypothecæ interim actum nō cenſebitur^g: quoniam huius pactiois uerifimile eſt eam fuiſſe rationem, quod more aquilarū uicini eſſe nollent: quæ ratio in ſimplici hypotheca non procedit, niſi cum iure pignoris dominiū impetraretur^h: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactiois te neatur. Nam & prohibita alienatione, permutatio quā doque permittitur, cum cauſa prohibitionis ſola ſuit ne quis facultatibus labereturⁱ: ceſſat enim ratio, cum tātundem ex permutatione conſequutus ſit idem ſi rerum particularis affectio nulla fuerit^k. Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum ſibi uendicet, ſi lex emptionis uenditionis que uerbo utatur? Et idem eſſe traditum eſt^l, quoniam lex xii. tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complectitur^m: ſed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, ſicut & hæredis inſtitutio & emancipatio

l. j. C. de fun. do.

d l. qui habet, de lega. iij.

e l. non aliena, infra tit. j.

f l. ex hoc, §. j. ſupra de ali. iud. mut.

g l. In quorū, ſupra de pi.

h l. j. C. de iure dom. impe.

i l. ſi. ſupra de iur. dot.

k l. emp. in flo. de leg. ij.

l Bart. d. l. in quorum.

m §. quintus, ſupra de ſta tu lib.

patio celebrabatur. Obseruabimus itaq; an ratio legis generaliter procedatⁿ, uel in ea tantū contractus specie^o.

n l. fin. C. de
præd. cur.
lib. x.

o l. 1. ff. C. de
fur. emptio.
col. 29.

p l. vbi. supra
de vsucap.

q l. 1. ff. C. in
quib. cau. in
integ.

r l. 1. supra de
reb. eo.

s l. iij. C. de in
int. rest. mil.

t l. 1. C. de lō
temp. præf.

v Bar. l. cense
mus. C. de li
tig.

x l. ea. l. C. de
cōd. ob cau.

b ¶ **V S U C A P I O N E M.** Quod ergo alienari prohibetur, usucapi quoque non poterit^p, ut nemo non factetur. Sed quandoq; non procedere uidetur, nam minor

alienare immobilia nō potest, & eadem hoc iure præscribi poterit^q, in quo magna est altercatio. Ipse negauerim eorum alienationem simpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri solum se interdicere tutoribus & curatoribus, ne ea distrahāt sine causæ cognitione asserit^r.

Nec obest quod adolefcētes ipsi etiā alienare prohibentur, quia hoc non est propter res ipsas introductum, sed quia in his quæ secum geruntur, præsumuntur propter facilitatem labi^t: quæ ratio in præscribente, qui nihil cū

eis agit, locum non habet. Sanè & res litigiosa alienari non potest, & tamē præscribi potest^t: quod ideo esse Accursius tradit, quoniam uitium hoc rem ipsam non afficit. Ego accepi, licet id uitium perempta instantia dureret, nō tamen alienationem rei factam, irritā esse^u, quæ

propter nec præscriptionē. Et ex hoc consequens est, ut quibus casibus prohibitio alienationis non efficit quo minus distractus ualeat, usucapio quoq; procedat^x.

c ¶ **V I X** est. Interpretatur enim lex, quia patitur usucapi, cum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs locum habebit. Et hinc est, quòd si ex forma legis

g

gis municipalis non possit sententia dici nulla, nisi intra triduum, eo elapso, non poterit neque excipi, tanquam iurisdictio in iudice non esset: qui enim terminum labi permisit, magis ex facto suo, quam ex iudicis sententia uideatur exclusus, nec ulterius erit audiendus ut Pau. Castrē. *Yre* y

C681, 329
Alex. 105
in. 5. calca,
consil. 15.

Eum quoque alienare dicimus, qui non utendo dimisit seruitutem. Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare: ueluti qui hereditatem amit-

spōdit, cuius sententiā etiam alij probant.

alienet, siue tacite per lapsum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior est.

2 l. j. C. q. ad.

NON intelligitur. Merito lex in hereditate exemplum posuit, quoniam ea non nisi aduentu acquiritur: in legato aliud est, quæ ipso iure in legatarij dominium transeunt: unde si repudiat dominium sibi iam questum abdicat, merito alienare censetur. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cum in hoc legato ipso iure dominium non transeat, repudiās alienare non uidebitur: in edicto tamē quo prætor in fraudem crediorum gesta reuocat non comprehendetur qui legatum repudiat, quoniam alienationis uerbo Prætor usus non est, sed simpliciter non permittit fraudationem, quæ minime interuenisse uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit testator ut creditoribus pro-

b l. a titio, de fur.

c l. magis. §. fundum, de reb. eorum.

d l. si quis bonorū, de le.

e l. qui autē, de his quæ in frau.

desset. Planè si quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, con-

f l. ij. §. nō tan
tā. de hære.
vend.

demnabitur^f, idem si non ex natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionem aliquem grauauerit, quæ non solum peruenit, sed peruenire

g l. sed si. §. p.
inde. supra
de peti. hær.

ad eum potuit &.

f OPTIIONEM.

Quod prius mēte optauimus, re ipsa eligimus quapropter promiscue optio electioq; assumitur.

¶ SORATIO. Coniunctiua dictio utriusq;

rei cōcursum requirit,

disiunctiua alterius. Fin-

ge ergo me ita stipula-

tum, Titium, Pamphi-

lum, Seium dabis? si de mente contrahentiū non constet,

disiunctiue deberi iac. sensit, ut ad minimam summam in

terpretatio redigatur. Accursius idem hoc casu arbitra-

tur, ut aduersus eum qui ea uerba protulit, fiat interpre-

tatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea con-

iunctim prolata potius uideri. Ipse à uerbis nō recederē,

quæ in coniunctam erunt: nam & simili casu quando-

que Accursius apponendum punctum affirmat, quod

coniunctionis loco sit.

¶ CONIUNCTIONEM. Grammatici coniunctio-

nē simpliciter uocant etiam quæ disiuncta est: quæ

tit, aut optionem^f intra certum tēpus datā non amplectitur. ¶ Oratio quæ neque cōiunctionē neq; disiunctionem habet ex mēte pronuntiantis vel coniuncta vel disiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.

LEX XXIX.

¶ Coniunctionem^a enim nonnunquam pro dis-

propter

propter Iustinianus^a coniunctionem, inquit, aut pro **et** a l. cū quidam
accipi, ut uideatur copulatio modo esse prolata, ut ma- C. eod.
gis sit *συνώφρα*, ut **et** primam personam **et** c. Ita enim
legendū, **et** uox Græca ex antiquis codicibus restituenda:

sicut uice uersa Rhetores disiunctam orationem uocant, **et** si concursum
iunctione ^b accipi Labeo enūtiatorum requirat,
ait, ut in illa stipulatione, mi dummodo *κῶλα*, id est,
hi hærediq; meo^c te hære- membra orationis se-
dem que tuum. paratim proferantur:

cuius rei Aquila Roma-
nus autor est. Sed iurisconsulti aliter accipiunt, **et** dis-
iunctionem appellant, quam uulgò alternatiuam dicitur
mus, de qua inferius latius dicitur.

¶ PRO disiunctione. Quapropter si pater filium,
et ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, filium
et nepotes instituo, coniunctio naturam suam non ser-
uat, quoniam ordo charitatis affectionisq; neque non in-
stitutionis necessitas, suadent ut donec pater uiuat, filij
non admittantur, sed ipse solus hæres sit, ut communi-
ter traditum est ^b: quod si necessitas hæc uel affectio non
subsit à natura uerborum non recedemus.

¶ MEO. Atqui mentio hæredis uidetur superflue ad-
di, cum qui dari sibi stipulatur^c, utiq; hæredi quoq; stipu-
latur, imo si alteri ex hæredibus tantū stipulari uellet nō
posset: quoniam cum lex xii. tab. obligationes æquis
portionibus inter hæredes diuidat, supra contingentem
portionem censentur extranei, **et** alteri extraneo ne-
mo stipulatori potest. Sanè illa stipulatio, mihi herediq;

^b l. gallus. §. f.
supra de l. i.
& post.

^c l. cū qui. §. f.
supra de uer-
bor. oblig.

meo non semper disiunctiue accipiuntur, uerumq; est La-
beonis exemplum, cum in stipulationem id deductum non
est quod tractum habeat: ut si mihi herediq; meo ceterum
promittas, sed si per te^d, herediq; tuum habere licere pro-
mittas, item per te heredemq; tuum^e uim non fieri, con-
iunctionis uim attende-

d l. stipu. ista.
§ j. supra
de ver.

e l. si stipul. su-
pra cod. tit.

mus, infraq; latius haec
attingentur.

CAIUS, LIB. VII.

LEX XXX.

SYLVAE, Arborum
salie fructiferae sunt
aliae caeduae, aliae non cae-
duae. Caeduas esse hic ap-
paret, quae excisae repul-

lulāt, siue ab eodem stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arū-
do, ornus, fraxinus, laurus, alnus, betulla, sambucus, pos-
pulus, esculus, quercus^a, multaq; id genus species, quod
ita intelligendum est, si in eum usum haberentur, ut caede-
rentur, siue materiae causa seu lignorum^b; alioquin si in
eum usum habitae uō sint, ex prima quae hic refertur opi-
nione pro caeduis non erūt. Quid enim si animi causa pla-
tanū, ulmū, fagū, fraxinū, illicem educauerim? quid si syl-
uam antiquā eademq; glandariam habeā, quam nunquam
caedere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborū cu-
pressus non caedua erit, quia sola non repullulat? qd^d Aret.

a l. cū manu.
§ sylua. de
contrahen.

b l. item § ij.
de usufruct.

c rep. § titia.
q. 56.

d l. requisi. §
fructuari.

e l. agri.

f l. arborib⁹.

¶ Picus^c senserunt, sed dubio procul, male. Inter haec
arborum genera non leuis differentia est, nam fructiferae
fructuarius non cedit^d, nisi uetustate consumptas^e: quod
si ui uentorum deiectae sint, in usum suum, uel uille,
si aliunde non habeat, accipere potest^f, reliquum ei
auferre

auferre extra agrū, ne solo officiant permittitur^g, ad do- ^g l. proculus,
 minū tamen ptinebit. Cædis uero sicut paterfamilias cæ
 debat uti, uel per frondatores ramos decutere potest, pe
 damētaq; (sunt hi pali teretes uitiū sustinendarū causa)
 conficere ^h, & etiā alteri uendere. In non cædis, id solū ^h l. ex sylua,

conceditur, quod pro
 ex stirpibus ^a aut radicibus ipsius uineæ usu necessa
 rium sit, dum fundus de
 terior ea causa nō fiat, uel arbores grādes nō sint, huius- ⁱ d. l. ex syl
 modi enim uoluptatis causa solū habentur, quā decussa ^{ua}
 coma amitterent ⁱ: harū & M. Varro rei rusticæ lib. III.

cap. IIII, meminit, uideturq; grādes arbores intelligere,
 quæ in sylua cædua relinquūtur, nec unā cū cæteris am-
 putātur: possunt tamē etiā intelligi grādes arbores, quæ
 decacuminationē, quā Græci ἐπικόπτην uocāt, nō ferūt:
 ut picea, pinus, abies, palma: addūt aliqui cupressum, &
 cedrum. Quid si grādem arborem intelligamus, quā Græ-
 ci ἀφιολωγῶταρον uocāt, uidelicet prægrādibus ramis,
 ordinatis, paribusq; numero, qualis fraxinus, sorbus, pi-
 cea: In conductore emphyteotaq; aliud dicendum est,
 fructiferas enim demortuas, ut lucretur substituere alias
 deberet^k; quod etiam in non cædis opinor^l: cæduas indi-
 stincte cædit, ^m modo ex cōsuetudine regionis, uel patris ^l
 fam. locatoris, si aliud actum non præsumatur, accepto:
 non minus enim quàm fructuarij horum est ius. ^m d. l. cum ma
 nu.

^a ¶ STIRPIBUS. Sunt stirpes ferulæ seu uirgulta quæ ⁿ d. S. puto.
 de radicibus nascuntur, ea & germina dicūtur^h, hinc et
 germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sūt pedamēta es-
 se arbitratur, contra M. Varronis, & Columellæ, cætero

^k l. in fraudē,
 S. pe. de iur
 fit.

^l l. diuortio. S.
 puto. solut.
 mat.

^m d. l. cum ma
 nu.

ⁿ d. S. puto.

rumq; antiquorum auctoritatem.

b ¶ STIPULA illecta. Culmus est cum spica non col-
lectus, sed in metēdo derelictus, quem cum octū adest ru-
stici deinde metunt: et quod dicitur deiecta, melius qua-
draret reiecta secundo casu, quamuis & illud defendi
possit. Sanè ex lege ue-

teri, quæ in Deut: rono nascitur. ¶ Stipula ^b inlecta
mio habetur, præceptū est spicæ in messe deiecta,
est, ne stipulā inlectā, necdum lectæ, quas rustici
olivas relictas, race- cum uacauerint colligunt.

mosq; remanentes do- ¶ Noualis^c est terra Proscif
minus colligat, sed ad- sa quæ anno cessat, quam
uena, pupillo, & ui-

duæ permittat, unde spicilegium racemationemq; facere
possunt, quod præceptum etiam in præsentia à plerisque
obseruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hic
legēdum sit, sed occauerint: quod rustici primo messes
faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo opere tan-
quam magis necessario perfecto, racemationem faciant:
solere enim post messes occari uineas, autor est Palladius
lib. VII. & VIII.

c ¶ NOVALIS. Græci νεανῆν seu ut alij νεομα uo-
cant, et duplici significatione accipitur, ut terra sit quæ
anno cessat, quod Paulus hic ait: itemq; ager nūc primū
coli cæptus^o cū prius sylua esset, uel alio modo incultus,
atq; ita etiā Hieronymus interpretatur ^P. Addit Appia-
nus lib. 1. decimam partē fructuum Reipublicæ solitā pæ-
di pro uectigali corū agrorū qui deserti ad culturā redi-
gerentur, hincq; apparet inculta loca in dubio præsumi

Reipu

o Lk. in fi. de
ter. mo.

p c. j. c. quid
sit. extra co.

Reipublicæ, nec fieri occupatis qd' & alij tradiderūt⁹.

Sanè profcissa dicitur terra, quæ primū aratrū experta q l. j. de acquil. possi
est grandioribus glebis relictis Catoni, Plinio, cæteris.

d ¶ INTEGRA. Vt si quis uendat terram integram,
intelligetur nondum à pecore depastam, licet Accursius

Græci *αγνη* uocant. ¶ Inte
gra^d autem est in quā non-
dum dominus pascēdi cau-
sa pecus immisit. ¶ Glans^c
caduca est quæ ex arbore
cecidit. ¶ Pascua sylua est
quæ pastui pecudum desti-
nata est.

VLP. LIB. VIII.

AD EDICTVM

LEX XXXI.

PRatum est in quo ad
fructum percipiēdum
paries caducus.

¶ *S. PASCVA* sylua. In quam ius est pascendi causa
pecora mittere. Sed finge deprendisse me pecora uicini
in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege aquilia
agendum est^f, non autem iure pignoris pecus retinendū,
nisi illud diu aluerim^t, cum dominum ignorarem : uide-
tur enim, quia in rei utilitatem alimenta uersa sunt, eo-

Prum ratione retineri pecus posse^u.
P R A T V M. Pratum quasi paratum, ut Vlpianus,
ad fru

pascendi uerbum hic
pro pinguefaciendi, cō-
tra rationem sermonis,
intellegerit^r.

e ¶ GLANS cadu-
ca quæ ex arbore ceci-
dit. Vnde interdictum
de glande legenda com-
petit. Sanè hæc exposi-
tio ex proprietate ser-
monis non est, quoniam
caducus non qui ceci-
dit, sed qui facile casu
rus est: ruinamq; mina-
tur, significat, unde &

r l. j. de glan,
leg.

s l. quintus, ad
le. aquil.

t l. hoc ampli
us. §. de his,
de dam. inf.

v l. si nō. §. cē-
tum, supra
cō.

ad fructuū perceptionē, nel ut Varro, ad constitutionē: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamē aliquid foeni testator colligeret, secus si in eis pecuasceret tātummodo solebat, nam ea non prata, sed

pascua dicuntur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum pertineant, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo sunt continentur? ut in eis damnum inferēs ea poena afficiatur, quā lex municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibusdam uidetur^a, tāquā arbores pars fundi sint. Sed ego rationē legis considerandam arbitror: ex ui enim uerborū nō uidetur qui arbores inciderit, damnum prato fecisse.

PAVL. LIB. XXIII.

LEX XXII.

Minus solum intelligitur etsi nihil esset solum.

Minus solum intelligitur etsi nihil esset solum.

MINVS. In sermone Latino hæc dictio quandoque uim comparatiui nō habet, unde quod nō recepi, recte dixero minus recepisse, et minus tribuere uidetur^b, qui nihil tribuit, quod & infra uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, si in transactione^c annuos civilium annonarum redditus tibi concesserim, addita lege ut si plus uel minus exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex proprietate sermonis non est.

^a Alb. in dīcā.

^b I. illud. §. j. de tribut.

^c I. verbū am, pl. i. si ita in fra eod.

non est.

non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliam mentem cōtrahentium fuisse præsumamus, à proprietate comparationis non discedemus.

PALAM. Palam quid fieri uarijs modis accipitur: palam nūcupatus hæres dicitur, si testes exaudiuerint:

palam quæstum facit

VLP. LIB. XXI. mulier, quæ passim, &

AD EDICVTM. sine delectu stuprari

LEX XXXIII. se finit^a: palam spu=

Palam est coram plurio reliquisse uidetur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis fidē tacite

sequutus est^b: palam quoq; rem esse dicimus, de qua constat. Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res euidens est, quod uulgò notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantūmodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idē de re quam per inspectionē iudex deprendit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibitur, & talis allegatio quandocunq; fieri potest: unde etiam si in causa conclusum sit, debent iudices accedere in rem præsentem^c, huiusmodi enim probatio præuolat omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit^d: res enim iudicata quamuis hac in specie contineatur, & quod ex ea cōstat, sit euidētissimū, id tamē non uere, sed præsumptione legis est, quā præsumptionē notorie huic ueritati cedere æquissimum est. Manifestū est quod allegari probariq; oportet, ut Titium coram

popu

^a l. palam. de ritu nup.

^b l. non intelligitur. de iure lit.

^c l. si irrupt. fin. reg.

^d c. fraternitatis. de frigid.

populo occisum, Scium publice scenus reprobum exercere, atq; id genus multa, quæ pōtificij iuris interpretes notoria quoq; dici contendunt: quæ in re ego non multū operæ posuerim, qui sciam uerborum hanc differentiam plerunq; confundi, de re ipsa igitur non de uerbis disputandum est. Ego hac in specie id cōtineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi per spicuitatem lata ipso iure ualeret, prouocandiq; remediū solum superesset^e. Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis liquet, id enim proprie manifestum dici non potest^f, tametsi iuris interpretatione nō multum ab eo differat. Hac in specie uidentur contineri, quæ per instrumentum uel confessionem in actis constant: si enim huic instrumento uel confessioni nihil probabile obijciatur, si item confessionis error non adducatur, censebitur res liquida^g. Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam, sic & attestations: hæc autem nō simpliciter rem faciunt liquidam, sed ipsi iudici tantum, indeq; aliqui effectus iuris oriuntur^h. Quapropter si filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq; negent filium uxorem uel esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationē, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemq; expensas litisⁱ. Id enim est liquidū, quod sine morosa difficultate iudici probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter agnatos compromitti, non intelligetur de his quæ hoc modo liquent^k. Clarum generaliter accipi potest, ut superscriptos casus comprehendat, sed inter ipsas

partes

e l. ciues. C. de
appel.

f Cardi. c. ve
stra. 7. &
31. q.

g c. fi. de coh.
cle.

h c. significa
uerunt. de
testi.

i c. ex parte.
de accus.

k l. postrem.
de trans.

partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento uiderit, quod interim non modice utilitatis est¹. Sed & quoties sola admonitio sufficit ne quis dolo denunciare uideatur, ex instrumenti extracta iudiciū ostensione, res palam facta existimatur^m. Sed cum omnino in iudicijs

¹ Bart. l. 1. §. in. i. q. de op. no. num.
^m Bart. d. l. §. q. xj.

PAVL. LIB. XXIII. expectanda sit senten-

LEX XXXIII. tia, quæ rem iudica-

Actionis verbo etiam tam inducat, quorsum
persequutio² cōtinetur. attinet tam scrupulose
perquirere, an res ma-

nifesta, clara, liquidā ue sit? Verum his ego respondeo in eo uersari utilitatem, quod in euidenti, & manifesto lata sententia præsumatⁿ, retro quoq; rem fuisse euidentiⁿ & manifestam, quod in alijs casibus non ita est. Sed hæc hactenus, illud non prætereundum, differentiā esse quid palam factum dicatur, an publice: quando quidem palam fieri dicitur, quod coram pluribus, puta duobus fit, at publice quod coram populo. Inde si testis asseruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si extare publicam famam dixisset, quod quidam responderunt, licet alij hac in re controuertant^o.

ⁿ Fed. cōst. 8.

ACTIONIS uerbo. a ¶ Persequutio est imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellat, estq; extraordinarium remedium, sicut enim actiones aduersus eos qui ex facto suo uel alia iusta obligatione tenentur, cōpetūt, ita persequutiones aduersus eos dātur, qui sola æquitate, et quod dicitur de bono, & æquo sunt obnoxij, quare harū actionū instar habēt persequutiones^a:

^o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. penchar.

^a l. actionis. de act.

& ubi

Et ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officii iudicis imploramus. Quandoque autem huiusmodi impletio ratio uim actionis habet, quandoque exceptiois: non tamen dubium est, quin ex larga significatione persequutio actionis uerbo comprehendatur: ideoque si eadem ratio subsistat, quod in actione dispositum est, in hac persequutione etiam in stricta materia obseruabitur: quod si non eadem ratio subsistat, aliud erit: uerbi gratia, non possunt cœnobite minores actionibus in iudicio experiri, æquum est ut saltim officio iudicis ei succurratur, quod etiam in filiofamilias aduersus patrem concedendum est.

b l. plane. de pet. hære

c Alex. l. j. de iur. om.

d l. quintus. de an. leg. e Glo. l. j. C. qui ad.

f l. præterea. de rei ven.

g l. cū fund. si cer. pet.

h l. iul. §. si. ad exhib.

i l. is qui se obt. de rei vend.

IDEM LIB. XIII. LEX. XXXV.

Restituere autem is intelligitur, qui simul & rem & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accepti tempore res ei reddita fuisset, item & usucapionis causam, vel fructus.

quod etiam in filiofamilias aduersus patrem concedendum est.

RESTITVERE. Qui rem ut restituat condemnatus est, is et fructus restituere debet, à tempore litis contestatæ perceptos, et actorem in eam causam ponere quam habiturus esset, si statim ante litis contestationem restituisset: unde si ideo actor non usucapit, quia eo tempore res si ei restituta non sit, reus quanti ea res erit tenebitur.

¶ **IUDICII** accepti, id est, litis contestatæ, tunc enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cum ante definitiue condemnari nemo possit: solebant autem tunc partes quibusdam uerbis solennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi potestatem faciebant, ut ex M. Varrone

lib. 4.

lib. v. de lingua Latina colligi potest. Sanè quod hic dicitur, procedit in his casibus, in quibus à tēpore li. contest. fructus restituēdi sunt, quod in obligationibus dādi regulare est: in eo autē qui tradere tenetur aliud est, quippe is à tēpore moræ fructus perceptos restituere debet^k. Sed

^k 1. videam⁹.
de vsur.

quid in usurario? & lu

VLP. LIB. XXII.

crū seu fructus quos so

LEX XXXVI.

la industria sua acqui-

Litis nomen, actionē si-
gnificat, siue in rem, si
ue in personam sit.

rit, nunquam restituere
debet, quales sunt, si q
ex ipsa pecunia licite
perueniunt, ceteros re-

stituere tenetur, damnumq; omne illi resarcire, cui sceno
ra extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt^l.

^l Anch. reg.
peccatum,
in 6.

LITIS. Litem post contestationem solū dici, causam
luero etiam ante, Doctores serè crediderūt^m: quod
ipse nō negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc
fert ut pro instantia causæ lis accipiaturⁿ: alioquin pro
prie etiam ante iudicium acceptum litē esse Iurisconsul-
tus hic ostendit, qui actionem siue in rem, siue in personā
sit significari ait: nam & cum litem contestatam esse di-
cimus, uerba indicant quando adhuc contestata nō erat,
nihilominus litem fuisse. Eandem sententiam etiam Cor.
Fronto probat. Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia ef-
ficat controuersiam. Idemq; de controuersia Fortuna-
tianus scribit, uideturq; etiam extra iudicium litem di-
ci^o, quod & Nonius Marcellus serè sentit, nec alij dis-
sentiunt. Hinc illa inscriptio, Hei uxor etiam mortua
litigat. Et quod in lite est, ipse etiam in quæstionis uerbo

^m i. causas. C.
de transf.
ⁿ 1. postquā,
C. de pacē

^o Abbas. c. ex
parte, extra
cod.

D. And. Alc. de uerb. signi. E esse

p l. si tibi. C. esse dixerim^p, quamuis Bart. cum quaestio-
 de lib. cā. lege reperitur post litem contestatam solummodo accipi
 q l. amplius. rem rat. ha. senserit^q, quod non probo: nam & dubium non est, etiā
 r c. de causis. ante lit. contesta. causam dici^r, ut eiusdem ferè significa-
 de offi. dele. tionis has esse dictiones credere pronius sit.

VERBVM oportere

re. Solennia uer-
 ba actionum iure ueteri
 erant, aio te mihi dare
 oportere: quorum uer-
 borum Valerius Probus
 in opusculo de notis an-
 tiquis meminit.

Pone ergo me in libello

dixisse, te mihi decē dare oportere, quomodo hæc uerba
 accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uere mihi ea
 debeantur, licere tamen iudici uel pluris, uel minoris con-
 demnare. Hincq; apparet eousque arbitrium iudicis pro-
 tendi, ut ab eo quod uere debetur recedere possit, & ex
 causa cōdemnationem uel augere uel minuere. Auget in
 arbitrarijs^a, uel in his quæ ex inficiatione duplantur^b,

a l. j. de in lit.
iur.

b Inst. de pœ.
tem. lit.

c l. terminato.
C. de fru. &
lit. exp.

d l. si feruus.
de con. fur.

e l. sunt qui.
de re iud.

f Felynus. c.
j. pe. cha. de
cōst. ver. 7.

quod & expēsarum, uel eius quod interest ratione fieri
 potest^c. Minuit si totius summæ actor capax non est, uel

si pars aliqua post iudiciū cœpit nō deberi^d: minuit &
 in executione: cum reus non nisi quatenus facere potest

conuenitur^e: & hæc exempli causa satis sint, alio-
 quin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispo-

sitionē interpretatione mutare^f: quapropter quamuis
 lex simpliciter uelit interrogationibus responderi: pote-

rit etiam

PAVL. LIB. XXVI.

LEX XXXVII.

Verbum oportere, nō
 ad facultatem iudicis
 pertinet, qui potest uel plu-
 ris, uel minoris condemna-
 re, sed ad ueritatē refertur.

rit etiam disunctim respōdentem admittere ^g: & quamuis certa pœna noxijs statuta sit, illi tamen eam minuerere ^g uel etiam augere permittetur ^h. Quod & in dilationibus à lege concessis obseruamus: ei enim qui pro tribuna ^h li cognoscit eas, prorogandi coarctandi uel ius non dene-

l. iusturā. & ad. §. nō fo. lū. de iur. iur. l. quid ergo. §. pœna. de infra.

VLP. LIB. XXV.

LEX XXXVIII.

Ostētū Labeo diffinit, Omne cōtra naturam cuiusq; rei genitū factumq;. Duo genera sunt ostentorum, vnū quoties quid contra naturā nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus aut qua alia parte corporis quæ naturæ cōtraria est: alterū, cū quid p̄digiosum

gaturⁱ, qua ratione & à uoluntate testatoris i recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli heredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareatq; id in euidēs eius damnū reflecti^k.

l. ij. de re iudic.

Potest quandoq; plus iudicis ipsius quam testatoris iussus^l: nam & tutori, quo minus repretoriū facere teneatur,

k l. ij. §. si pater, de admittut, Aret. cons. 22. in ij. co.

testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur ^m. Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existimationi eius consultius erit, si non nisi expressa causa id agat, curetq; ut in actis eius ueritas appareat ⁿ. Accursius in huius legis interpretatione neq; cœlum, quod dicitur, neque terram attingit.

m l. in confir. mādo. l. ueritatē. de cōfir. tut. n Barto. l. iur. cius. de infra.

OSTENTVM. a ¶ Ostentum Corn. Fronto ait, quod præter consuetudinem offertur, ut puta si uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentum, quod porrò

et diutius tendit, futurumque; postmodum aliquid significat. Monstrum, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum praedicat per literarum immutationem prodigium dici arbitratur: alij quod

porro sit adigendum, videtur, quod Graeci φάσμα quod Nonius Marcel. μα vocant ^b.

sentit, qui et alias differencias refert. Sed antiquos indifferenter his uerbis usos uerisimilius est.

^b ¶ Quid Graeci uocant φάσμα. Ab apparento nomen sumpsit, Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationem mentio est etiam Herodoto. Habent et Graeci ἐμψόσασμα, quam interpres Aristophanis ait uarijs formis sub meridie apparere, et calamitosis ab Hecate immitti solitam. Hoc et demonium meridianum in psalmis appellatur. Sunt enim huiusmodi cacodemonum ferè aëreorumque spirituum opera, quorum uirtute etiam magi plurimum possunt: ut minime consequens sit aliquem sanctitate uitae praecelluisse, quod miracula fecerit ^o. Aduersus ea praesentissimum alexipharmacum est, inuocatio nominis IESU qua de re diligenter differuit Capnion lib. de phisophia Pythagorica ultimo. C. Cassius apud Plutarchum in uita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse demones disputat nec huiusmodi spectra uere apparere, sed nobis ita quibusdoque uideri, idque ex imaginibus quas falso mens concipit

^o j. q. j. teneatur.

pit. Cui opinioi & Lucianus accedit, edito hac de re dia-
logo, q̄ φιλοφενδὸς, ἢ ἀπίστωρ inscribitur. Sed Christia-
nis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Ga-
lenus de affectorum locorū notitia libro tertio φαντα-
σίᾳ uocat, quam definit esse intellectus corruptionem:

quo morbo Athenis la-

PAVL. LIB. LII.

borauit Thrasylaus,

LEX XXXIX.

qui cum ad sanitatem

Subsignatū dicitur, qd̄
Sab aliquo subscriptum
est: nam veteres subsigna-
tionis verbo proscptione
viti solebant.

redactus esset: Pol me
occidistis amici, non sa-
nastis ait, ut est apud
Horatium.

VSIGNATVM.

Subsignare est si-
gnum suum, quod & sigillum dicitur, subijcere. Ea sigil-
li impressio autoritatē scripturæ confirmat, receptumq̄;
est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fidē
adhiberi^a, si de his attestatur quæ ad eius officium perti-

nent, & ab arbitrio suo pendent: quod si etiā testiū sub-

^a c. post cess.
de proba.

scriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationē
facere^b. Subsignare quoq; simpliciter est subscribere: nā

^b c. ij. de fide
instru.

& scriptura signum est, unde scribentis persona indica-

tur. Quoniā uero qui chirographo alicui subscribit uel

subsignat, se obligat, nō secus ac si totum chirographum

^c Bart. l. em-
ptor. §. lu-
cius. de pac.

scripsisset^c, receptum est, ut id uerbum etiam pro eo ca-

^d l. semper. §.
conduct. de
iur. im.

piatur quod est obligare^d. Subsignabant & olim respon-

^e l. ij. §. & ut
obiter. de
orig. iur.

sa sua iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruatur, red-
dere enim testimonium uidentur quid iuris in proposita
questione sit^e.

¶ §. BONA. Finge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hereditatem quadringenta esse: deducetur primo *es* alienum, quod forte centum est, & ex trecētis quæ supersunt *tertia pars mihi præstanda erit* f: ante enim quàm bonorum computatio fiat, *es* alienum deducendum est.

¶ Bona intelliguntur cuiusque iusque, quæ deducto *ere* alieno supersunt.

¶ Attestari est absenti denūtiare.

f l. si. l. genera
li. i. ff. de usufr.
leg.

g l. usufru. ad
le. falc.

h l. si. §. si autē
es. C. de bono
quæ lib.

i Picus. §. ti
tia. q. lx.

k l. fin. C. de
iure delib.

l l. pen. C. de
an. præscr.

m l. si filius. ij.
ad Mac.

hereditarijs uendere^g, quatenus creditoribus satisfaciat, & in his quæ supererūt mulier usumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satis fiat^h, pcedere uerius est, nisi annua sint legata, huiusmodi enim de re ditibus satisfaciendum estⁱ,

& hæc cum inuentarium heres fecit, alioquin solus citra diminutionē ullā ususfructus, insolidū tenebitur^k.

¶ §. ATTESTARI. Dubium non est protestationem etiam absente parte fieri posse^l, ut cum quis denuntiat prescriptionis interrumpendæ causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non consentire protestatur^m. Sed dubitabit aliquis, cur magis attestari dicatur q̄ absenti, quàm qui præsentem denūtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisq; in manu aurem (quod ibi memoriæ locus est, ut Plinius ait) uellit? sic Horatius licet attestari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit.

Qua ratione deinde receptum est, ut cū absenti denūtiamus, proprie dicamur attestari: quia denūtiatio per scripturam fit, in qua necessario testes nō nisi rogati intersuntⁿ: quod in præsente, quem uiua uoce admonemus, necessarium non est: nam tunc uel fortuito repertos mini-

n
auth. rogat.
C. de testib.

meq; rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt, uete-

res enim testes uidētur pro rogatis accipere. Verg. diuos, quanquā nil testibus illis profeci, id est & inuocatis, & rogantis. In alijs codicilibus, detestari, scriptum est: atque ita etiam Bart. alicubi legit: uidetur enim utrunq; uerbum eiusdem significationis esse, de qua re infra diffusius disseram.

¶ §. INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cum ignoramus eum possidere: & cum possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autē sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci, simulq; quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acquirere possit^o: quod si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cum lex possessionem transfert, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nūquā dubia est^p. Idem cū ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentū, uel per euentum^q: ut si cōstitutus te meo nomine etiā bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quantumq; sit quod possides certū est. Sed & quod mihi per seruum, uel filium ex peculio queritur, quamuis incertus sim, possidetur tamen^r, & hæc in-

o l. iij. §. j. de
acqui. pos.

p l. cū quidā.
§. quod dicitur. de acq. qui. poss.

q l. si quis extra. in fin. de acq. hered.

r l. j. ff. de acq. qui. poss.

possessione: nam in contractibus dubium non est posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo^f, sicut
 f l. quod si. de here. vend.
 e l. quæ de tota. §. j. de rei vend.
 et incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor^t.

DE TESTATIO. Protestationem quidam definiunt, clamorose esse testationem, quæ ob testatōis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc definitionem plerique re-

VLP. LIB. VI.

LEX XL.

DE TESTATIO^a est denūtiatio facta cū testatiōe.

cte reprobauerūt, cum etiam citra clamorē, et in occulto quoque, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nō nisi improprie clamare existimatur. Adde quod et quandoq; protestatio in alterius quā in testatōis cautionem inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdā casibus permissum est^a: uel cū utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Bart.^b hoc in respōso ueriores definitionē referri existimauit, declarauitq; denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, testationem requiri ut ostēdatur et in scriptis, et absq; scriptura fieri posse^c. Sed uix est ut hoc ego approbare possim, cum denuntiatio sit specialius nomē, et angustius protestatione, eam enim solum significat, quæ alteri nuntiat. Quod et etymologia satis indicat. Sed et testationem ad testes nō referendā arbitror, cum de substantia protestationis nō sint testes, neq; scriptura^d: sed probationis causam solum respiciant: nā et in libro rationū quandoq; fit protestatio^e, nec ulli testes necessarij sunt.

a l. j. C. si per vim.

b in §. morte.

c l. si. de cust. reorum.

d Bar. l. nemo potest. de leg. 3. §. j.

e l. n. fennius, de neg. gest.

Merito igitur nec Bart. sententiā ipse sequor. Videturq̄; cōmodius sic diffiniri. Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, uel conseruādi, uel damni depellēdi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est, alteram quæ ex animo protestantis principaliter pēdet, alteram quæ factum eius cui protestamur respicit. Illa declaratoria, cōseruatoria certicatoriaq̄; dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoria uel: illa à testatiōe nomina accepit, hæc à nunciatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quæ tamē aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiā quis declaret ^f. Specialiter uero eo nomine dicitur, quæ coram testibus facta est. Vnde et testato cōuenire, testato admonere dicimus ^g. Addit Barto. idem esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quæ ad absentem mittitur, ut hic & supra apparet, idq̄; præpositio de ostēdit, cuius natura est augere, efficaciorēq̄; actū demonstrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius lib. vi. cap. xv. declarat. Tunc enim nō solum sententiam suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam cōuocatis testibus declarat. Contestatio est proprie plurium, ut in iudicijs, cū actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, contrā reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus ^h, præscriptionibus uel. ⁱ Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis protestatur, idq̄; clam metu concussoris contestari dicitur ^k. Attestatio uidetur esse, quæ præsentī fit, declarandi animi causa ^l. Quod supra ex Plauto Horatioq̄; docui

f Insti. de test.
in prin.
g l. fin. pro de
relictō.

d. Contestatō
xi.

h l. si quidem.
C. de exce.
i l. t̄ptor. C.
de prescrip.
lon. temp.
k l. si maior.
C. de trans.
l l. si. C. de ne
go. gest.

mus: quamuis ex vulgatis codicibus ibi attestari de ab-
 sente accipi uideatur. Sed uerior est lectio detestari^m.
 m Barto. d. §. morte, Protestatio est, quæ declarat quo animo aliquid facturi
 n l. §. de lib. agn. d. l. necessario, simusⁿ, præpositio enim pro anticipationem temporis
 arguit. Secundæ speciei quæ à nunciando nomen sumit,
 uaria quoq; sunt nomina: & in primis nunciatio ipsa,
 quæ in edicto Prætoris de operis noui nunciatione prohi-
 bitionē significat, in lege Iulia de annona^o, qua mulierū
 o l. §. ad leg. iul. de an. nunciatio admittitur, acufationem. Erant & nunciatio-
 nes, quas publice constituti Irenarchæ præsidibus facie-
 bant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria Lati-
 ne dicuntur^p: iubetq; lex, ut hi notorijs suis assistant, &
 q l. ea qdē. C. de accus. quæ detulerunt ita esse probent^q. Quod & in Curiosjs
 r l. §. C. de cur. recipiendum est^r: sunt Curiosi qui in curia Principum
 riosjs. li. xij. uel magistratuum commissa delicta denunciant. Est &
 denunciatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitato-
 riam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptione
 desistat, ut defendendæ causæ adsit, ut à matrimonio cau-
 sa legis Iuliæ exercendæ absteineat. Fit & testibus, ut in
 iudiciū causa perhibēdi testimonij ueniāt^r, cū alioquin
 f l. §. lege Iul. de testib. sponte se offerentes suspitione non careant. Quæ prohi-
 bitoria erat, obnūciatio proprie dicebatur. Vnde obnun-
 ciare cōsilio, Ciceronim oratione quam in senatu post re-
 ditum habuit. Item obunciatio Augurum, cum aliquid
 fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Ci-
 cero Philipp. 1. 1. Nos enim (inquit) nunciationem solum
 habemus, Consules & reliqui Magistratus etiam inspe-
 ctionem. Rursus: Ementitus es auspicia, obstrinxisti po-
 pulum Romanum religione, Augur Auguri, Consul Con-
 suli

fili obnunciasti. Est & renunciatio, cum quis ius suum repudiat, unde & renunciare hospitium ueteres dixerunt: sumitur & quandoque pro relatione quam Architecti re inspecta iudicibus faciunt. Renunciantur & suffragia, cum refertur & proclamatur quem suffragia designauerint, Sic & Magistratus renunciari quandoque legimus. Et hæc quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex est distinctio. Aut enim protestatio in his facta est, quæ à iure depēdet, aut in his, quæ à potestate nostra tantum, aut in his quæ à nobis, itemque ab alterius facto uires sumunt. In prima specie pro regula traditum est, protestationem in his quæ à legis dispositione pendent nihil operari: quapropter si mater alat filium: protestaturque se animo alimenta ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus uel ipsa ad id tenebatur, uel maritus. Sic sacra ædícula constituta, ædituoque designato, frustra protestamur, nolle nos ius aliquid quod episcopo in ea esse: nec enim potest quisquã facere, ne in actionibus suis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid disponit, cuiusquam uoluntate non inspecta, frustra ille protestatur. Quapropter si plures arbitri in sententia sua expresserint, ne in maiore summa minor insit, cum id à lege pendeat, prædictio huiusmodi nullius erit momenti: & qui dicit se litem contestari animo non contestandi, litē contestatus intelligitur: huiusmodi enim actus à iuris dispositione dependent, & cum alio aguntur, qui postquam eum contestari accepit de eius animo nullam alterius curam gerere debet. Sicut

& cum

t l. qui fundam de contrah. d emp.

v gl. l. alimenta de nego. gest.

x x. q. 5. f. 2. si quidam.

y Gl. f. c. j. de arbi. 6.
z Ang. l. iuris gen. S. quod fere. de pac.

- & cū quis alteri, saluo (inquit) honore tuo mentiris: uer-
 bum enim ipsum iniuriā irrogat^a, quā honoris illa serua-
 tio nō extinguit. Quod & in ea specie proditū est, cum
 quis tædet me, inquit falsi damnatum te esse^b, protesta-
 tio dolentis animi nullius effectus est. Idem cū quis aduer-
 sus testes allegat, falsos eos, scelestos, facinorosos uel ef-
 fe, protestaturq; id se nō animo iniuriā illis faciendi, sed
 causam suam defendendi dicere, poterit nihilominus Le-
 ge Cornel. de iniurijs conueniri^c. Sed & Canonici colle-
 gam sibi adoptantes, si protestentur ne ei ius sit redditus
 aliquos præbendam uel accipere, nihil tali prædictione
 agūt^d: quia lex ei qui canonicus sit, dari ea omnia iubet.
 Huc pertinet etiā cū in his protestamur, in quibus nulla
 nobis de iure est potestas, sed de facto tantum, ut in deli-
 ctis, nihil enim tali testatione agimus: ut cum quis uulne-
 rat, præfatus animum sibi occidendi nō esse, secuto homi-
 cidio, nihil ea prædictione iuuabitur^e, nō enim in manu
 sua est certos ictus dirigere, & qui nō nisi ex præscripto
 lædant. Sed & cū quid ex dispositione legis, itemq; facto
 alterius pendet, idem est, ut cum emphyteota inconsul-
 to domino alienat, saluo domini consensu, uolente enim
 domino ex Iustiniani constitutione à iure suo cadit^f, nec
 protestatione huiusmodi adiuuatur, si tamen ea disposi-
 tio legis in priuatum fauorem alicuius introducta sit, eo
 consentiente ualebit protestatio^g, idq; in pacti conuenti-
 uim. Quapropter patronus qui sacram eadem cōstituit,
 ex episcopi autoritate id facere potest, ut instituendi sa-
 cerdotis ius nō ad episcopum, sed ad aliū præfulem per-
 tineat^h. Et hinc infertur, cum causidici actionem edunt
 saluo

a Bart. l. si quis extraneus. de acq. hæc.

b Ange. l. ve. stē. de iniur.

c Soci. consil. 118. j.

d c. cum M. de const.

e c. fin. de ho. mi. in. 6.

f l. ff. C. de iure emph.

g l. ff. C. com. vt. iud.

h l. cum dilectus. de cōs.

saluo addēdi uel minuendi iure, frustra his uerbis uti, cū addere uel diminuere propositæ intentioni, non nisi ex legis præscripto possimusⁱ. Quod & responsum est, cū instrumenta in actis exhibent, in his tantum quæ sibi utilia sint, poterit enim iudex religionem suam etiam aduersus producentem ex his instruere^k: idq; uerius arbitror, cum fides instrumenti separari nequeat. In secunda specie, cum omnino à uoluntate nostra protestatio pendet, regula est, ualere protestationem, animumq; declarari^l, nec referre præsentis fiat an absentis, in scriptis an id minus, cum causa an sine, sufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas^m: quapropter traditum est lapsa triennio, posse dominum aduersus emphyteotam, qui non soluit, protestari, declarareq; uoluntatis suæ esse ut à meliorationibus is cadat, quamuis absens sit. Sed & cum quis in causa, qua solenniter libellus offerendus erat, se intentionem suã in formã qualisqualis petitionis offerre dixisset, respondit Ancha.ⁿ protestationi huic standũ, adeo ut potius perperã egisse uideri debeat, id enim à sola actoris uoluntate pendebat: si tamen quisquã ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquẽ captari, quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantie prætextu se excusare^o, & his casibus quibus sciẽtia & patientia consensus inducit, nisi aduersatus fuerit, cõsensisse cõsebitur^p: per huiusmodi quoq; notitiã in mala fide cõstitueretur, unde rem tanquam furtiuam usucapere non poterit, & uiceuersa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri

ⁱ l. edita, C. de eden.

^k Bald. l. j. C. ut quæ def. ad.

^l at si quis. §. pleriq; de relig.

^m l. quia, ad Treb.

ⁿ Ancha, com li. 32.

^o l. si fideius. for. §. j. man da.

^p l. j. §. j. de libe. agno.

- censerī clam possedisse^a. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiore facere non oportet^r. Sed & protestans ipse si eum cuius interest admonuerit, uel eius familiam, in simulari non poterit, clam uoluisse quicquā facere^r. Hincq; apparet, hac in specie comprehendi qualemcunq; protestationem, siue animum nostrum declaret, siue iuris nostri alieni uel cōseruandi causa facta sit, dum à sola uoluntate nostra id pendeat cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cum creditori solutionis causa debitor fundū pignoratū dat, isq; protestatur, uelle priora iura sibi salua esse^r: uel cū q̄ sortē impræsentiariū recipit saluo sibi iure usuras, uel pœnā huiusmodi uel accessiones petendi^d: uel cum recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, protestatur creditor ius solidi sibi saluum esse debere^x: uel cū immunis aliquis onera subit, protestatur absq; immunitatis suæ præiudicio se id facere^y: uel cum emphyteota alienat, saluo domini consensu, nq; deinde consenserit^z. Sed & cum testator fundum legat, saluo iure coloni, ualet protestatio^a: sicut & sententia qua iudex expensarū uel fructuum taxationem sibi reseruat, uel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris^b: uel debitorem certa pecunia cōdemnat, saluo si intra decem dies illud uel illud fecerit^c, quod & in concessionibus principum receptum est, cum saluo inquirunt iure alieno, & si qua similia. Sed hic ambigua suboritur quæstio, an per contrariū factum ea protestatio tollatur? & Bart. si incōtinenti subsequatur, non tolli existimauit, si ex interuallo secus^d. Verum hac in re
- q** l. si ancillā, de suo.
r c. eū qui, de reg. iur.
s l. aut qui aliter, quod uel aut clam.
t Bart. l. si q̄s aliā, de sol.
v Bar. l. fin. de eo qd̄ cer.
x l. si creditor, C. de pa.
y l. j. C. de his qui spon.
z l. j. C. de fundis patri.
a l. si si quis legauerit, de leg. j.
b l. terminato, C. de fruc. l. ille §. j. ad Treb.
c Spec. tit. de sent. §. species.
d l. per retentionē, C. de vfu.
- altius

altius considerandum est, uideamus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipso contractu censerī repetita^c: uideamus item ea quæ tractata sunt, si in cōtractu omittantur, per errorem omīssa censerī^f: & errorem in principali. etiam in consequentibus existimari^g. Videmus rursus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiusq; aliquid facientis declarari^h, etiam si extra illum actum, & ex interuallo dixeritⁱ. Ad hæc iuris regula est: Cuiusq; uoluntatem mutatā non censerī: quæ procedit etiam si diutinum tempus lasum sit^k: quapropter concludendum, protestationem etiam ad contrarium actum, qui ex interuallo interuenerit trahendam: cum & lex protestationem in testamento factam, etiam in codicillis obseruari mandet^l: solentq; codicilli etiam longo tempore post tabulas testamenti confici. Vnde & generalis est conclusio, Sole re codicillos, quocunq; tempore factos, secundum expressam in testamento mentem declarari^m. Obseruabitur autem id tum certius, cum protestationis uerba generaliter concepta, & futurum respiciuntⁿ: idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur, ut cum quis protestatur, nolle se alimenta donare, cum enim eorum præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protenditur^o. Idem si semper eadem ratio & causa subest, ut in eo qui se religionibus, metu mitiari professus est^p, uel qui metu Tyranni soluit, uel matrimonium contrahit^q, & si qua similia: Idem si natura contractus id suadeat, ut in mandato quod nõ solet protinus per procuratorem expediri^r. Vnde si Titio mādaueris, ut hominem occidat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis

l. titia §. de verb. oblig.

f. l. ita stipulas eo. tit.

g. l. & si me §. j. de cōd. in

h. l. si ser. plu. §. si. de le. §.

i. Bal. precibus. col. ij.

k. C. de impio

l. sancimus C. de testa

l. si quis, in prin. de leg. iij.

m. l. talis. in si. de leg. j.

n. l. si ita stipulat. ij. de si. de ius.

o. d. l. nescenius.

p. Bart. l. pe. ff. de cond. ob

q. Gl. c. ad id. de spons.

r. Bar. l. nõ so

l. §. si man. dato. de in iur.

reus eris. Tametsi dici possit iccirco esse, quia factū sub
sequens, protestationi nō solum non aduersatur, sed con
f l. si vero. de cordat, eiusq; executionem respicit^f. Qua ratione etiam
e uic.
e l. binarum, traditū est, si in uenditione excepta sit seruitus, & dein
de fer. vrb. de ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis in
tercesserit, iure agi ad seruitutem posse^g, traditio enim
ii Alex. confi, executionem contractus respicit: quāuis sint qui ideo agi
2 7. iij. posse existimēt, quia uenditori ex protestatione iam ius
quæsitum erat^h. A prædicta conclusione tres casus exci
piuntur. Primus est in contractibus qui cum alio gerun
tur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessa
sum credentis^x: quod maxime obseruandum, cū protesta
tio pœnalis est, seu usurarium pactum adiuuat. Vnde per
x Gl. 1. pacta nouiss. C. de nouam conuentionem maiorum usurarum, non censetur
pañ.
y d. l. per retē obligatum pignus^y, quæ enim ex conuentione partium
tionem. ob commodum actoris contractui insunt, non censentur
z l. si creditor, de noua, nouata stipulatione repetita^z, ut fideiussores, pignora,
pœnæ, usuræ. Alter est quando ex subsecuto actu aliqua
protestantis pœnitentia arguitur: uerbigratia, cum quis
protestatus est de actu, quem incōtinenti facere debebat,
nam si ex interuallo fecerit, sicut in tēpore pœnituit, ita
& à protestatione ipsa discessisse uideri debet^z: idem si
a l. si tibi cer aliter gesserit quàm dixerat^b, præsumitur enim protesta
tū rebus sic stantibus, capieturq; facilius huiusmodi mu
tationis coniectura in his quæ ex interuallo, quàm quæ in
continenti fiant^c. Tertius est casus, cum factum illud
post protestationem cum alio gerendum esset, tunc enim
factum contrarium, non autē protestatio obseruatur, ne
d c. j. quod alioquin ille damno præter mentem suam afficeretur^d.
metus cau.

Vnde

Vnde qui protestatur se nolle esse heredē, si pecuniā de inde à statulibero causa conditionis implendæ accipiat, uidetur protestationi renunciare, cū ille liber non esset, frustra q; pecuniā dedisset, nisi renunciatum cēseretur ^e, merito ad factū attēdimus, protestationē nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non est, & plerunq; praua lebit protestatio. Quid enim si ille cum quo actus geritur protestationi consenserit ^f ualebit utique dum in ea materia agatur, quæ uolūtati contrahētium subiiciatur sufficietq; uel tacitus consensus, unde qui salua prouocatione ad sedē apostolicam, ad archiepiscopum accessit: si ab eo tanquam contraria allegans reijciatur, protestationi renunciasse non censebitur ^g, quia archiepiscopus eum reijciens protestationi tacitè consensisse uidetur. Quid item si pars quidē non consensit, sed tamen subest iusta causa, puta metus uel iussus iudicis? certe protestatio ualebit ^h, actus cōtrarius nō seruabitur. Quid rursus in foro quod conscientie uocamus? cum enim in eo solam mentem perspiciamus, protestantisq; testimonio stetur, tum quoq; protestatio præualebit ⁱ. Quapropter si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunquā alienaturam, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit, etian conceptis uerbis, tamen uerius est protestationē ualere, contractum nō ualere ^k: quoniā sequens iuramētū per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id cōsequi quod sua interest, cum fraude mulier egerit, quæ eū prioris illius iuristurandi non admonuerit ^l. Et hoc in iuramento obseruandum, quod principaliter Deo præstat, & ex foro

D. And. Alc. de uerb. signi. G conscient

^e l. pro hære; de .s. papin. de acq. hære;

^f Glo. d. l. par sta.

^g c. sollicitudinem. de ap. pel. in fi.

^h l. qui aliena. §. fi. de acq.

ⁱ c. tua. de spō. fal.

^k Alex. cōsil. 16. iij.

^l Glo. c. licet. de iur. in. 6.

- conscientie interpretationē capit. Ceterum & quoties eodem momēto actus protestatioq; illi cōtraria perficiūtur, protestationē ualere, actū perimi Bartol. sensit: eo exemplo, cum quis dicit, obligo me nō animo obligandi, non enim censebitur obligatus^m: quæ sentētia eo quoq; exemplo fulciri potest, quo traditum est, creditorē uenditioni pignoris, saluo iure suo, consentientē, nihil agere, & saluū illi ius remanereⁿ. Nā & si testator fundi sui fructum, deducto usu, legauerit, propter protestationem deductionis usus, legatū perimitur^o. Vnde apparet etiā parum referre, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue consequētibus intrinsecus facti substantiam, qualis est usus in fructu semper enim factum perimitur, protestatio efficacior erit: quod si protestatio admimiculū ali- quod respiciat, secus est^p, ut cum testator usum fructum fundi legat, & protestatur ne eum sequatur aditus, cum uia admimiculum quoddam sit, non autē pars substantie ususfructus inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum precario aliquid datur, sub protestatione, quod in Calendas Iulias possideat, protestatio ceu contra precarij substantiam reijcitur^q, quia ea in fauorem accipie- tis facta est, qui uerisimiliter consensurus est, ut saltem simpliciter cōtractus ualeat, nec omnino extinguatur^r, cū uel modicum habere præstet quā nihil. Sed & quo- ties lex protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur: ut cum quis saluo iure appellationis Metropoli- ten adiit, illeq; eum non reiecit, adeundo enim iudicem, censetur à lege appellationi renunciasse^f. Idem in dia- cono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, ut sal- uum sibi
- m l. obl. subst. de actio. & oblig.
- n l. si debitor. §. j. quibus mod. pig.
- o l. per seruū. §. penul. de usu & ha.
- p l. j. §. j. si uisus, pet.
- q l. cum preca- rio. ff. de pc.
- r l. si peculiu. §. j. ubi Bar. de pec. leg.
- f d. c. solliciti- dinem.

uum sibi ius ducendæ uxoris esset^t. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quod non renuncia-
bat gratiæ sibi causa alterius obtinendi concessæ^u: frustra enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cum protestationi contrarius est actus: sed si non contrarius, uerum diuersus sit, in confesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari^x: ut cum quis respondeat libello, animo litem non contestandi, ualet responsio, & censetur responsum ut simpliciter iudex instruat^y: & cū quis adit iudicem, saluo iure propria autoritate exequendi, quod ex pacto sibi competit, nam non censebitur illi renūciasse^z, & cum quis in iudicio protestatur, se iudicem non approbare, non existimabitur prorogata iurisdictio^a: & cum ad rogatum rei, respondet actor, uelle se testibus uti quatenus uerum dicant, excusabit eum protestatio à falsi pœna^b: & si quis de possessione aduersariū deiiciat, protesteturq; se ciuilem tātum uel naturalem uelle acquirere, ualebit protestatio^c, cum alioquin omnem abstulisse uideretur^d. Intelligendum tamen ex protestatione declarari actum ambiguum, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet, secus si à legis dispositione, quod supra diximus. Idemq; si ea legis dispositio non ex ueritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur^e. Sed & si declarationem turpem & illicitam induceret, non esse ei standum, receptius est^f. In tertia specie, cum de his protestamur, quæ à facto nostro, itemq; alterius pendent, non

c. di. cono.
28. diff.
Cle. gratiæ.
de rescrip.

x Gl. 1. in concubinatu. & concub.

y Doct. c. j. de lit. conte.

z Alex. consi. 150. in. 5.

a Alex. l. si ita scriptū. de leg. j.

b Bartol. l. de ius. de fal.

c Gl. j. C. vii. poss. verb. nec vi.

d Glo. Bart. l. sed si nō sit. de acq. poss.

e Gl. c. p. tuas. de cōd. app. Iason. d. morte.

f Aret. d. l. tija. § j.

est dubium ualere protestationē, dum tamē illi facta sit. Solet autē distingui, ut cum de iure quaesito tollendo agitur, requiratur consensus^g, quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri nō potest. Sed & nautae, caupones, stabularij, si protestētur ut hospes, uel uector, res suas seruet, nolle enim se custodia praestare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expresse cōsenserit^h: suspecta enim lex istorū ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiūt, cum furibus coeantⁱ, & ideo obligari iubet, nisi pars expresse remiserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror: accipitur horreum pro quocunque loco ad reponēdū merces, cuius custodia & clauēs ad horrearium ipsum pertinet. Pone igitur eū habuisse propositū, seu quod idē est, pro ualuis horrei proscriptisse (nec enim propositum pro mente accipere possumus, cum si substantiua uox esset Iurecōsulto Latine dicendū fuisset, Propositum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla lib. 1. cap. xxvii. annotauit) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo non recipere, deinde simpliciter eas receperit, certe nisi expressus mercatoris consensus accesserit nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur^k, nam cum clauēs ipse habeat, facillimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem decipere, idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atque id genus similibus, cum enim exercitium horrearij elegerit, uidetur, sicut & nautae, & caupones tali custodiae se à principio obligasse, quae obligatio non nisi expresso partis consensu remittitur. Tacere enim eos uerisimilius est, non quod consentire uelint, sed quia ius suum durare sciant^l.

Si uero

g l. perfectam. C. de dona. q̄ sub mo.

h l. fin. S. item. si praedixerit. ff. nautae caup. sta. i. in principi. eod. tit.

k l. cū in plur. res. S. locator. ff. loc.

l l. sicut. S. nō uidetur. qb. mod. pig.

Si uero deiure querendo agatur, tunc satis est partē ad-
 moneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Ti-
 tij prædixero, ne me in fideiussorē accipiat, quia si acce-
 ptus fuerim nolo obligari, isq; nō contradixerit, sed sim-
 pliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorē acceperit,
 non tenebor^m. sibi enim imputet, qui protestationi mea^m Bar. d. l. pa-
 sciens nō est aduersatus: idq; frequētius receptū est, tam-
 et si non parum à ueteribus hac in re altercatum sit, Barⁿ Bartol. d. §.
 tolusq; ipseⁿ aliter quandoq; differuerit, qui distinguit,
 protestatio causa obligationis tollēda fiat, an uero limi-
 tandæ, ut hoc casu nō requiratur expressus cōsensus, illo
 requiratur: sed crebriore calculo id reprobatū extat^o. o Imo & Ale-
 Sed & cum ab emphyteota, qui per triēnium non solue-
 rat, dominus canonē etiā futuri temporis recipit, prote-
 staturq; ius caduci sibi saluum fore, nisi emphyteota con-
 tradicat, sensit Bartolus protestationē sustineri^p: quod p Bart. l. ij. C.
 opinor ea ratione defendi potest, tanquā emphyteota ta-
 cendo cōsentire uideatur, agit enim de eo iure querēdo,
 à quo ceciderat, merito lapsio solutionis tempore, manus
 iniici fundo poterit^q. Sunt tamen & alij casus, quibus q Moder. d. c.
 taciturnitas sufficit, lexq; cōsensum interpretatur, ut cū cum M.
 de priuilegij remissione agitur^r: cum enim facilius priui- r Gl. l. si fidei-
 legio quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. iussor. q. fatis
 Vnde si tibi ptester, quod si mecū cōtraxeriss, intēdo fo cog.
 re, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit,
 ac si consensisses. Idem cū præter silētium aliquod quoq;
 factum interuenit, quale est receptio literarum^s: quam s Clemē. j. de
 obrem pater fami. literis filij asserentis se mutuuum quasi procur.
 ex mādato eius contraxisse, receptis, si obligari nō uult,

nec uideri consensisse, continuo protestationem contra-
 t l. si filius. ij. ria uoluntatis interponere debet^r. Nec hic ego Pauli Ca
 ad macedo. strensis sententiam sequor, id constitutum asserentis pro-
 pter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatus-
 consulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obli-
 gatur: nam respectu patris, quod ipse ex contractu filij
 obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod
 adest. Quod autem sola scientia obligetur, uerum est,
 u l. si tamē, eo. cum pater scit, & prohibere potest, nec prohibet^u:
 tit. at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur cōsentire,
 nisi acceptis literis. Illud fateor, cum lex continuo conte-
 stationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligen-
 dum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi,
 peritiores consulendi: debet enim uerisimilis esse consen-
 sus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si ra-
 tionem calculi hæ literæ contineant: num credendum
 x Iaso. repe. l. erit disputationi consensum^x? Iason enim negat, & re-
 admonendi. col. 55. cte, nam & cum procurator scripsisset domino, se eius
 y Com. confi. nomine centum Titio donasse^y, respondit Raphaël Co-
 177. mensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutā-
 di, donatio uere facta esset uel ne. Caterum sunt qui in
 iudicialibus quoq; taciturnitatem pro consensu esse exi-
 stimauerint: sed horum sentētia recepta non est: quod eo
 exemplo proditum est, Cum quis testes in iudicio inter-
 rogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius
 enim qui præsens & sciens tacuit, nō tamen acquieuisse
 z c. tuis. de te existimabitur^z: aut enim actus fit à iudice, & tacenti
 stib. non censetur consentire, nisi lapsa conquerendi pro-
 a c. si. de accu. uocandi^a ue tempore^a: aut fit à parte, & tunc idem
 obseruan

obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contra
dicendo actum impedire potuit, & nō fecit, cēseatur ap
probasse^b, alioquin cōtra^c. Ad hanc sectionē etiam per
tinet, cum iuris nostri conseruandi causa protestamur,
ut cum legatarius hēredi rē legatam alienanti cōsentit,
saluo iure ad pretium, non enim alius consensus requiri
tur^d, imō etiā contradicēte hērede, saluū esset huiusmo-
di ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cū se
immunitati renunciare nolle prā dixisset^e. Nam & mo-
nachus post probationis annum, pallium, cucullionemq;
indutus, si nō ideo uelle se initiari protestatus sit, nō cen-
sebitur professus^f, etiam si protestationi huic monachi
aduersati sint: hic enim agit ne ulterius aggrauctur, un-
de satis est si protestatio ei cuius interest palā facta sit,
nec enim tunc eius consensus requiritur^g. Qui enim cer-
tior factus est, nō debet cōqueri si alius iure suo utatur.
Sed quid si is qui lēdi posset incertus sit, quo modo ad-
moneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titiiū pro-
curatorem meum, quē nunc uelim reuocare, nō enim diui-
nare possum quis cum eo contracturus sit, & si certus sit
locus in quo contrahendum est, sufficit si protestatio hu-
iusmodi ibi proscribatur^h, & publice proponaturⁱ:
quod si locus quoque incertus sit, frequentissima urbis
parte proscribendum est, edictaq; proponenda: & ita
crebrior se habet sententia^k, quam ueram esse etiam
eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestans de lo-
co, uel persona certiorari: adhuc enim uidetur sufficere
edictum cum hic principaliter non agat ut alium sibi
obliget, sed solum ut se exoneret, ne ex mandato quod

b l. j. C. de rel.
c Bar. l. pom
po. §. rati.
de pro. u.

d l. codicillis.
§. j. de leg. ij

e Bart. d. l. j.
C. de his qe
sp.

f inno. d. c. j.
qd me. cau.

g l. si mandas
sem. ff. ma d.

h l. sed si pup.
§. proscri-
de institut.

i l. si putator.
ad. l. aquil.

k Barto. l. qui
hominē. §. si
titiiū. de sol.

- reuocauit possit obligari. Illud constat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, nō requiri aliam partis sciētiā: ut cū pater protestatur, se electio-
 ni filij, qua in decurionē cooptatus est, non consentire¹:
 i l. honores. §. si. de decur. cū enim absq; suo facto ex presunto cōsensu obligaretur, per cōtrarię uoluntatis testationē presumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legū, sciētia partis necessario non requiritur^m. Sed quid si is qui admonendus est absens sit? & regulariter uidetur suffice-
 re, si adhibitis testibus protesteturⁿ: sicut etiā solemus
 m l. si pecur. dicere, cum quis metu aduersarij nō audet coram eo pro-
 niā. §. plane. testari^o, satis enim erit si id ipsum publice, uel corā pro-
 de cond. ob car. re, si adhibitis testibus protesteturⁿ: sicut etiā solemus
 n l. iubeo. de dicere, cum quis metu aduersarij nō audet coram eo pro-
 nau. foen. testari^o, satis enim erit si id ipsum publice, uel corā pro-
 o l. si. C. de his testari^o, satis enim erit si id ipsum publice, uel corā pro-
 q per met. bis uiris faciat^p: quod tamē nō procedit, cū aduersarius
 p l. iubemus. ipse est iudex, tū enim debet corā alio iudice protestari:^q
 C. de def. quod si de iudice conquerar: haudquaquam mihi neces-
 q l. vt perfe. sitas iniūgitur eū diutius perquirēdi, sed sufficiet si apud
 cius. C. de tribunal testationē interposuero^r, dum talis sit, qui pro-
 anna, præf. sitas iniūgitur eū diutius perquirēdi, sed sufficiet si apud
 r l. §. ad eum, tribunal testationē interposuero^r, dum talis sit, qui pro-
 di. qñ. 2p. tribunali ius dicat, alioqui corā honestis personis testari
 fit, nos lex iubet^r. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de-
 f c. pastoralis. domo quis potest, putarim etiā protestationē ad domum
 §. si. de offi. trāsmittam sufficere^r: quod maxime in ea protestatione
 del. obseruandum, qua quis aliū non offendit, sed se excusat,
 t Bart. l. iij. §. ne clam fecisse uideri possit, tūc enim & uxori, et amico,
 prætor. de & familię denunciari potestⁿ. Sed & emptor pupillo,
 dam infe. d. si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denun-
 cle. causam. tiare poterit^x: quod pupilli fauore introductum est, ne
 u d. l. aut qui sola testatiōe eo absente facta periclitaretur. Sed an scri-
 x l. si dictū. in ptura protestationi necessaria est? & responsum est non
 si. de euict. esse^y, nisi cum protestatio uice actionis, uel exceptionis
 y l. si. C. de ne obijcitur
 go. gest.

obijcitur, ut cū præscriptionē interrumpere uolumus^z, z d. l. vt perfe
 uel exceptionem non numeratæ dotis opponere^a, nam si cius.
 cut actio in scriptis necessario edenda est, & exceptio in a Gl. in auth.
 actis producenda, ita & protestatio scripturā requirit, num. dot.
 cum earum uicem sustinet. Hinc præsbiteri si tutelam ac b autē, præsb
 ceptare uolunt, ex scripto protestari debent^b, is enim teros. C. de
 actus fori est. Idem cum maritus uxoris affectatori denun c aut. si qs ei.
 ciat, ne cum ea conueniat^c, cum enim impune eum occi C. de adult.
 dere possit, iusq; propria autoritate sibi dicat, scriptura
 necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem
 existiment, quoties aliquis filio uel agnato denunciatur, ut
 curam furiosi suscipiat^d: oportet enim ex scriptis atte
 stationem eis dirigere, alioquin denunciati hereditatis
 lucrum non defertur. Ego accepi, quamuis lex scripturæ
 mentionem faciat, non tamen eam probationem exclu
 dere que testibus fit^e.

¶ SUPEREST ut ad secundam speciem deueniamus,
 que à nunciando nomen sumit, quoniā ab eius facto, cui
 aliquid nunciamus, effectū habeat. In hac quoq; duplici
 ter distingui potest, aut enim huiusmodi denunciatio re
 gulas iuris imitatur, aut aduersatur. De prima uidendum,
 & eius exemplum est, cū aliquem admones, ut id faciat
 quod debet, ueluti debitorem meam interpello, ut mihi
 soluat, ualet huiusmodi requisitio^f, & cum in mora con
 stituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se
 contractæ probabilē ignorantiam nō habet^g: quod si ha
 beret, ut quia in alterius locū successisset, & alieno ex fa
 cto obligatus esset, tunc fides ei facienda est^h, ostenden
 dumq; nominis contracti instrumentum, uel aliās autori
 tate

d auten. vt cū
 de appel. &
 si quis de
 prædictis

e l. j. C. de iur
 re emphy.

f l. quod te. ff
 cert. pet.

g l. si. pro suo.

h Cle. causā.
 de elect.

tate iudicis ei iubendū ut faciat, quia res ita se habeat. i

i l. fin. de lege
com.

Sed & si mihi cētum spononderis post Titij mortem, & denunciē, ut soluas quia decesserit Titius, huius rei fidē saltem duorum testium relatione tibi facere debebo, alioquin iuste credes in humanis adhuc esse Titium. Quara tione etiā emptor, cui mota est cōtrouersia, uenditori de nunciās, ut litē suscipiat, excepta litis fidē, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cū alioquin iuste credere posset, controuersiam nullā adhuc esse. Sed & debet hu- iusmodi denunciatio clara esse: certioremq; uenditorē fa cere cur ei denunciatur, nēpe ut ueniat, & iudiciū suscipiat^k, ne uēditor idcirco se admonitū credat, ut ipsi em-

k c. si. de emp.
& vend.

l. i. eptori. C.
de cuius.

ptori instrumēta probationesq; suggerat^l, non ut liti as sistat: unde tamen si sciat litē motam, tamen receptius est

m l. qui' absen
ti. ff. de pro
curat.

n l. herēnius.

§ j. de cuius.

incitationem hāc necessariam esse^m. Et hoc est quod lex ait, autorē laudandūⁿ: id est citandū, & ad partes trahē dum, quamuis nihil referat uerba expressim incitatoria

o l. dies. C. de
ferijs.

sint, an tacite hoc inducant. Quid enim si debitore mēū interpellans, urbanusq; agēdum putans sic dixerim? Indi gerē tali pecunia, uel nihil mihi in praesentia antiquius esset, quā si me a illius pecuniolae meminisses, opinor re cte interpellatum uideri. Ceterum & loco, & tempore

o l. dies. C. de
ferijs.

congruo facienda est, regulariterq; receptum est, quemli bet locū, & quodlibet tēpus idoneum uideri^o: unde & in ecclesia, & feriato die ualeat denūciatio, actus enim est extraiudicialis, qui quandocunque fieri potest: quapro pter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum^p: conferenda tamen erit solutio in locum

p l. cum postu
larem. infra
tit. j.

& tempus idoneum. Potero igitur te in Lupanari for-

tuito

tuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo sol-
 uas: potero tibi noctu inuento predicere, ut cras mihi de
 reliquis satisfacias, non enim tempus noctis sat idoneum
 est recipiendis nummis, sicut nec cum quis in mensa uel
 in lectulo est, uel transuehitur, uel funeralem pompam
 ducit^q, & si qua similia. ad hanc quoque speciem per-
 tinet, cum inhibeo tibi ne id facias, quod iure facere nō
 potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualeatq; hu-
 iusmodi denuntiatio, efficitq; ut quod alioqui clam fe-
 cisse uidereris, ui censeatur factum^r: quod si iusta cau-
 sa præcessit, qua iuste facere arbitraberis, debet tibi fie-
 ri fides eam causam amplius non subesse, cum aliter in-
 hibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est. Cum
 quis exulem publicum hostem occidere uellet, isq; ob-
 nunciabat abolitionem indulgentiamq; criminis se con-
 secutum, non erit ei credendum^s, nisi in promptu as-
 sertionem suam ueram esse docuerit, uel in iudicium
 se tunc uenturum obtulerit^t, possitq; tuto deduci. Sa-
 nè his casibus procuratoris quoque denuntiatio suffi-
 ciet^v, quoniam iuris communis regulæ consentanea est,
 quod & in negociorum gestore, & in coniuncta
 persona receptum est^x, dum tamen debitorem inter-
 pellent, ut ipsi creditori soluat^y, negociorum enim
 gestori uel coniunctæ personæ solui non potest. Nunc
 ad secundam transeundum, in qua id regulariter fa-
 tendum est denunciationem, quæ regulis iuris aduer-
 satur, non ualere, ut cum incito ut id facias quod in
 tua potestate est uelis uel nolis^y, nec enim meo
 suafu auferre ius tuum possum: præstat tamen hæc
 denun

q l.ij. ff. de in
 ius voc.

r l.ij. & ij. q. &
 vi.

s l. non oēs. in
 fi. de re mil.

s Alexā. d. §.
 morte.

t l. cū satis. §.
 fi. C. de agr.
 & cen.

v l. si qs solu.
 §. j. de vsu.

x Bar. l. si se
 uum. §. nūc
 uidentū. de
 verb. ob.

y l. fideiussor.
 cred. de fid.

denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, ut

a l. si ticius tua. d. cōd. unde & debitorē excusat, q̄ soluere creditori uoluerit, *a* d. l. si seruū. ne in mora amplius cōseatur, sed ipse potius creditor *a*:
S. sequitur.

b l. hęc conditio si in capito. de con. d. i. & demō. tur *b*: & uice uersa idē in debitorē cōditionali respōsum est, qui interpellatus conditionē adimplere neglexit, siue

c l. j. §. itē si. ad leg. fal. is ex ultima uoluntate debeat *c*, siue legis iussu *d*, siue sententia iudicis *c*, siue, ut ego opinor, ex cōtractu, ut cū ita

d Gl. l. i. C. de his quib. vt indig. stipulatus sum, si hominē Pamphilū nō dederis: centum dabis? post quā enim denūciauero ut hominē des, tuq; neglexeris nō amplius homo, sed pecunia debeat *f*, quod

e Bar. l. suus. §. si. de her. insti. Paradoxorum lib. i. cap. xi. latius à nobis disputatū est. Quod in incitatoria hac specie dictū est ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum est, cum id

f lita stip. de verb. ob. prohibemus, quo phibito facere arbitrariū est: pari enim rōne obnūciatione mea efficere nō possum, ut quod arbitrij tui est, id nō sit: qđ maxime obseruādū si nullā iustā

g l. si maior. C. de re. vñ. cām habuero *g* uel etiā si habuero, sed tu salua honestate & existimatione tua obtemperare nō possis *h*, uel si ad

h l. quintus. mand. me negocium illud nihil attineat, is enim cuius nō interest, uix est ut audiri debeat *i*, nisi in id tantum, ut quod clam erat detexisse, scientiamq; qualēqualē induxisse ui

i l. ij. quod fal. so tut. deatur *k*, quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captādo in alterius damnum tractet *l*. Quandoq; tamen inhibitiō huiusmodi ualet, nempe cum eius qui prohibet interest, iustaq; causa subest, & à principio priusquam ius aliquod sibi

sibi quaereretur fuit monitus^m: ut cum denuncio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatusⁿ: uel cū^m 1. virilis. §. pen. de leg. præst.

te admoneo ne uendas, quia fundum ipsum uendicaturus sum: nisi parueris, uideberis dolo distraxisse^o. Idem etiāⁿ 1. si fundū. C. de rei v. z.

cum creditores testato emptorem conueniunt, ne debito ris sui bona temere emat, si emerit, dolo emisse censebitur^p: quod si postquam emerit denunciatur, nulla est in terpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idq; instrumentum exhibitione^q, uel iudicis autoritate, quod supra à nobis proditum est. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denunciatione efficere, ut ideo minus sint, consequens est ut idē multo fortius fateamur, cū ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut si uēditori quis prohibeat, ne fundum uēditum tradat^r, r 1. si quis prohibuit. de de publi.

ut si debitor ei qui pro se cōstituit denūciat ne soluat^s, qui enim facere quisquam potest ne uēditor fidē nō ser uet, aut qui cōstituit nō soluat? quod eo magis seruandū est, cū nulla prohibitionis iusta aut uera affertur ratio, tametsi etiam si allegetur tantū idem sit, cum nihil referat quid uerum non sit, an non probatum^t. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subsit, ut denun tiatio ualeat, fidem fieri, instrumentumq; ei cui denun ciatur legi^u, uel eius exemplum ei relinquere, eadem quam superiori casu diximus ratione. Sola tamen uerisimilis cause allegatio alicuius quandoque effectus est, in eoq; sufficit ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur indemnem eum eius denunciationis causa fu turum^x, quod in arbitrio iudicis plurimum residet. x 1. hæc autē. ff. si cui plus quā per le.

Sed & uerisimilis causa id efficit ut excusari debeat qui denun

- denūciantē credidit^y, possitq; aduersus eum de dolo agi,
 & si soluendo nō fuerit, restitutio in integrum detur^z.
 Sed et quoties res principaliter ad denūciantē pertinet,
 denūciationi huiusmodi etiā si alia fides tūc nō fiat, obse-
 quendū est^a: ut cū debitor fideiussorem suū admonet, ne
 creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia
 exceptione tutus est. Idem cū à denūciantis uolūtate res
 omnis effectū sumit, quapropter creditore denūciāte de-
 bitori ne soluat, iuste parendum est, mora q; omnis dilui-
 tur^b. Sicut & cū prohibetur quod sola denūciantis uo-
 luntate illicitū fit, ualet protestatio: ut si ueturo ne fun-
 dum aucupij aut uenationis causa ingrediaris, c ne nego-
 cia administres, ne mādato tibi ceu procuratori meo fa-
 cto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij est,
 unde alia probationis fides nō est necessaria. Sed an hu-
 iusmodi denūciatio per pcuratorē fieri possit? Et clarū
 est posse, dū mādati huius fides fiat^d, q; si nō fiat, cautio
 rati nequaquā sufficeret^e: Lex enim si fieri denūciationē
 iubet, ut is cui ea fit cognoscat rē ita esse: quæ notitia ex
 cautione huiusmodi nō percipitur, tæct si aliās in iudicia
 libus, & in noui operis nūciatione, quod iudicij præuia
 sit sufficiat^f, idq; receptius est. Quapropter nec negocio-
 rū gestori id ius cōpetit, nisi in his casibus qbus sola no-
 titia à quocūq; facta sufficit^g: ius cū possessori heredita-
 tis denūciamus ne bona distrahat, quoniam hereditas ad
 eum nō pertinet cōstituetur enim in mala fide^h. Qua ra-
 tione & appellationis intimatio à negociorum gestore
 fieri potestⁱ, quod multo magis in cōiuncta persona ada-
 mittendum^k. Sed an procuratori fieri poterit? & non
 putarim
- y** l. j. de eo per quem fact.
z l. si. eo. tit.
a l. si fideius, for. mand.
b d. §. sequitur.
c l. diuus. de ser. rust.
d d. l. si quis. in si. depof.
e Bal. in rub. extra de pcur.
f l. de pup. §. qui procuratorio.
g Bar. l. facta. §. si heres. ad Treb.
h d. §. peritā.
i Rota. 127. nouiss.
k d. l. qui ab. sentem.

putarim, nisi his casibus, quibus sciētia procuratoris domi
no nocet^l: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in do=

procurato
ris, de trib,

ficeret etiā specialē pro

¶ Serui^b appellatio etiam curatorē admoneri^m.
ad ancillam refertur. Item non procedit, nisi

m Glo. d. cles
causam, ver
appellatū

¶ Familiæ^c appellatio e li cum dominus ipse pro=
beri quoque continentur. pter absentia cōueniri

mi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus,
nunquam sufficit procuratori nunciare^o.

n d. l. aut qui
aliter.

b ¶ §. SERUI. E conuerso autem appellatione ancillæ,
serui non continentur^p: quod obseruandū est, etiam si
eadē utriusq; ratio sit^q, nisi gratia frequentioris usus de
fœminis mērio facta proponatur. Quapropter si lex pro
hibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere
licebit, atq; ita ex facto responsum fuisse constat^r: aruis
enim calamitosum, præsertimq; Baccho, infestum id ani
mal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur.

o d. §. petitā,
p l. seruis, de
lega. iij,
q c. quoniam
de sim.

r Albe. iu sta
j. q. 104.

Κημε φάγεις ἐπὶ εἰζαυ, ὁμως ἐπι καποφορῆσω
Οσοῦ ἐπισωείσαι σοι φαγε θυομένω.

Rode caper uitem, tamen hinc cum stabis ad aram

In tua quod spargi cornua possit, erit.

c ¶ §. FAMILIÆ. De familiæ significatione infrā la
tius differetur, quod ad præsentem rem attinet dubium
faciebat, quoniam familia ab osco uerbo famul deduci=
tur, quod seruum significat, atq; ideo de seruis proprie
dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos ho=
mines

mimes trahi: sed tamen usus aliter obtinuit. Hincq; sequitur, ut argumentum ab Etymo, itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

d ¶ §. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia confuta

f Bald. l. iube
mus. §. fin.
autē. C. ad
Treb.

ri^t: Existimauit ipse cō

stitutionem de eo qui
cū familia accesserit uer
ba facientē, illū quoq;
complecti, qui cum uni
co seruo accedat, si eum

¶ Vnicus d seruus familiae
appellatione non contine
tur: nec duo quidem^c fa
miliam faciunt.

solum habuerit. Sed ego rationē legis perpendendam ma
gis crediderim, quæ si in dubium deducatur, propius erit
ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur,
dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus^t di
citur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex inter
pretatione, non ex ui uerborum est. Sed quid si lex muni
cipalis cuiquā alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat,
nisi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is
qui relictis parentibus & familia, cum unico seruo habi
tauerit, reijciatur? Et ex facto consultus reijci respondi,
tum huius responsi argumento, tum quia familiam alibi
maiores reliquerat, & in patria ius incolatus retinue
rat, ad quam uerisimile est eum quandoq; reuersurū fuis
se. Lex autē municipalis id beneficium concedit his, quos
per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.

t l. j. §. fami
liz. de vi &
vi arma.

u l. neratius. in
fra eod.

x l. j. C. de tu
to. ill. perf.

y l. p̄tor. vi
bon. rap.

e ¶ NEC DVO QUIDEM. Tres ergo familiam
constituent^u sicut & collegium, cætus uero decem
homines requirit^x, quod & de turba dicendum est^y,

quæ uox

quæ uox à Græco sermone τὸ βῆ deducitur, quod & de congregatione ego crediderim, nisi ex subiecto argumēto aliud inducatur, quo casu à Canonistis nō dissentirem, qui uel ex duobus congregationem constare dixerūt. Sed & populū plebem uel decem uiris confici plerique existi-
mauerūt: quod nusquā

CAIUS LIB. XXI. probatur, & ratione caret: cum maiorem nume-

LEX XLI.

Armorum appellatio non utique tantum quam cætus requirat. Sanè dubium non est,

quin decem oues gregem cōstituant, quod de minoribus animalibus solum intelligitur: nam quinque sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suum equorum uel conficere Bartolus sentit^a. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri existimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem distinguamus, idemque utroque sit casu. Illud non omitendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extingui^b.

ARMORVM. Armorum appellatio non ad ea tantum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quod si lex non de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solum significat, quæ alterius ledendi causa habentur^a. Nec Angelus^b sententiã sequi possum improprie arma dici existimatis, quæ

D. And. Alc. de uerb. signi. H solum

^a l. oues, de abig.

^b l. sicut, in ff. quod cuius, vni.

^a Batt. l. j. et ff. de vi. publi.
^b Ang. l. si pignore, de fur.

lum defensionis causa parantur, id enim à Iurifconfulti nostri mēte procul abest: non tamen negauerim, ex subiecta materia, armorū appellationem aliter quandoq; assu-
 mi: ut in Iustiniāni constitutione ^c, qua fabricensibus in-
 hibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligi-
 tur enim de his quæ mi-
 litantibus usui esse pos-
 sent, quoniam id publi-
 cæ securitatis causa cō-
 stitutum fuit. Qui ergo
 cultrum uel fustem ha-
 buerit, nō tenebitur ^d,

scuta, & gladios, & galeas
 significat, sed & fustes, &
 lapides.

V L P. LIB. LIII.

LEX XLII.

^d Gl. dicta au-
 then.

tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum
 acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non com-
 prendatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem
 occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse ^e,
 Aretinus respōdit. Sed & constitutio qua Monachis te-
 nere arma nō permittitur, haudquaquam de fustibus &
 lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi ue-
 risimilius ^g sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc ho-
 die habet, ne appellatione armorum contineantur ^h. Sed
 cum Iustiniāni sanctio, qua arma à priuatis retineri pro-
 hibitū diximus, consuetudine nō seruetur, an licebit ma-
 chinas fusiles habere? quales sunt quas Bombardas, Co-
 lubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere credi-
 derim, cætera enim arma alio prætextu haberi possunt,
 at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solū sunt
 usui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc ca-
 sum uidetur producenda consuetudo.

^e c. significa-
 sti. de homi.
^f Consi. 80.

^g Cle. j. de sta-
 tu mon.
^h Card. d. cle.

PROBRUM. a ¶ Probrum pro crimine ipso quomodoq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequentior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq; accipiat, sicut & opprobriū, quod nil aliud est, quàm obiectū

probrū, hocq; modo à

Probrū & opprobriū Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.

idē sūt. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuilitate, & quasi more ciuitatis, ut puta furtū^b: adulteriū est natura tur

b ¶ F V R T V M.

Accursius ita intelligit ut furtū, adulteriūq; natura probrum sit, quoniam in Decalogo

legitur, Nō furtum facies, nō mœchaberis: quæ interpretatio ut uera sit, potest tamē ita punctis distingui, ut defendamus furtum nō natura, sed ciuili lege probrum esse, adulteriū uero etiam natura: nam legūtur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iuriscōsulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec deprendi: quod hoc potissimum exercitamento cautiores diligentioresq; adolescentes fierent. Leges autem XII. tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cum ergo communi omnium gentiū iure furtū non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nō est de adulterio, id enim etiam iuregentium abhominabile est, ut pote quod matrimonium polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitati-

tibus quæ male institutæ sunt, maior pecuniæ quàm morum ratio habetur, furesq; laqueo strangulantur, adulteri multantur pecunia. Sanè quamuis lege Iudæorum fures punirentur, nō tamen consequens est, iure gentium id crimē puniri, nec enim soli Iudæi ius gentium constituunt: quibus, ut Cornel. Tacitus inq̄t, Moses

nouos ritus, contrariosq; ceteris mortalibus indidit. Sed etsi concedamus lege naturali furtum uentari^a, non tamen sequetur ut ideo sit probrū:

nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non inducitur. Illud ergo probrum est, quod non solū prohibeatur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc ut cunq; contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

C NON natura. Distinctio hæc Iurisconsulti non magni effectus uidetur esse, quandoquidē parū refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit, parem enim infamiae notam sustinet^b: multum uero refert in pactioibus quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores, quatenus iure ciuili cōsiderantur, imitæ sint, iuramentō cōfirmantur^c. Atq; hinc est, quod donatio inter uirū & uxore, uel patrem & filium iureiurando sancita, necessario obseruanda est^d, ut cōmuni calculo proditū est, quod procedit cū simpliciter lege ciuili contractus prohibetur

pe, enim uero tutelæ damnari, hoc nō natura^c p̄brū est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest & in hominē idoneum incidere.

a l. j. de furto

b l. j. de his q
no.

c c. cū contin
gat. de iure
iur.

d l. pacta quæ
cōtra. C. de
pact.

hibetur, nam si etiam poena apposita sit, aliud forte esset dicendum^c: idem si iuregentium cōuentio reprobata sit, e l. cōuenire, de pact. do. huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur.

VERBO uictus. Si quis legauerit Titio uictum cen-
sebitur omnia legasse quæ ei ad uiuēdū necessaria
sunt, & ideo & uestia-
riū, & calceariū, & ha-
bitatio, & lectus debe-
bitur: idemq; & si ali-
menta legata sint, uel
educatio^a: hæc enim no-
mina exæquata sūt. Le-
gatis uero diarijs^b uel^b
cibarijs, secus est: Inter-
pretamur autē diariū,
unius diei cibū, quem Græci δ'ιατριῆν uocant. Sed quid
si alicui promifero (quod uulgò dicimus) tribuere expen-
sas? & uidentur uerba idem significare quod uictus ut ui-
delicet impēdere, illi omnia tenere, quæ eius uitæ necessa-
ria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione,
de uestiario quoq; intelligamus, cū multæ sint regiones,
in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethio-
pia: quod ridiculū est, nec enim Aethiopum leges hic in-
terpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nō solent,
uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex
interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse:
& ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudica-
mus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit^c, c l. cum hi. §. qui transf. de transf.

IDEM LIB. LVIII.

LEX XLIII.

VERBO uictus cōtinen-
tur, quæ esui, potuiq;
cultuiq; corporis, quæq; ad
uiuendum homini necessa-
ria sunt, uestē quoq; uictus
habere vicem, Labeo ait.

riū, & calceariū, & ha-
bitatio, & lectus debe-
bitur: idemq; & si ali-
menta legata sint, uel
educatio^a: hæc enim no-
mina exæquata sūt. Le-
gatis uero diarijs^b uel^b
cibarijs, secus est: Inter-
pretamur autē diariū,
unius diei cibū, quem Græci δ'ιατριῆν uocant. Sed quid
si alicui promifero (quod uulgò dicimus) tribuere expen-
sas? & uidentur uerba idem significare quod uictus ut ui-
delicet impēdere, illi omnia tenere, quæ eius uitæ necessa-
ria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione,
de uestiario quoq; intelligamus, cū multæ sint regiones,
in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethio-
pia: quod ridiculū est, nec enim Aethiopum leges hic in-
terpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nō solent,
uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex
interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse:
& ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudica-
mus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit^c, c l. cum hi. §. qui transf. de transf.

pretamur autē diariū,
unius diei cibū, quem Græci δ'ιατριῆν uocant. Sed quid
si alicui promifero (quod uulgò dicimus) tribuere expen-
sas? & uidentur uerba idem significare quod uictus ut ui-
delicet impēdere, illi omnia tenere, quæ eius uitæ necessa-
ria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione,
de uestiario quoq; intelligamus, cū multæ sint regiones,
in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethio-
pia: quod ridiculū est, nec enim Aethiopum leges hic in-
terpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nō solent,
uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex
interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse:
& ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudica-
mus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit^c, c l. cum hi. §. qui transf. de transf.

modi enim repudiationes strictè accipiuntur. Quà rōne qui famulo uictum mēstruamq; mercedem promittit, nō uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla aliā re præter ci-
 bariā^d: & idem in prætorè, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunque odio-
 sa materia procedit.

d Bar. l. lega-
 tis, supra de
 ali, leg.

CAETERA. **C**urandi. In-
 telligunt hoc doctores,
 ut q̄ uictū debeat, etiā
 egrotanti pharmaca
 suo sumptu præstare te-
 neatur, sine his enim cu-
 ratur nemo: qui uero ci-
 bariā debet, satis est
 si ea præstat quæ ad ci-
 bum pertinent^a, ut pul-
 los: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamē-
 ta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere
 ea possit^b, quod aliqui existimauerunt. Sed nunquid qui
 alere tenetur, in disciplinam quoq; minerval pendere co-
 gatur? & non teneri uerius est^c, nisi iure sanguinis ex
 legis dispositione id debitum contractum sit: ut in patre
 qui filium alere debet, idoneisq; præceptoribus instru-
 dum committere^d, quod & in fratre dicendum est.

a Bart. d. l. le-
 gatis.

b l. in rebus. §.
 possunt, cō,
 mod.

c d. l. legatis.

d l. qd̄ de bo-
 nis. §. pe. de
 car. edī.

a l. si uictū. su-
 pra de re iu.

CAIVS LIB. LXXII.
 LEX XLIII.

CAetera quibus uiuēdi,
 curandi ue^a corporis
 nostri gratia utimur, ea ap-
 pellatione significantur.

VLP IANVS.

LEX XLV.

IN stratū omne vestimen-
 tum cōtinere quod ini-

INSTRATVM. Si quis prohibuerit uictum stra-
 tum^a ue^a iudicato in carcerē deferri, & pœnali actio-
 ne & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus
 uictum & stratum? & Vlpianus in stratum esse omnia
 uesti-

uesti

uestimenta quæ insternuntur, seu iniiciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, cētones, aulæa, tapetia: in uictu uero cetera uestimenta quæ nō sternūtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona

ratione non subsistit, si

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiū est quin stragula^b uestis, sit oē περισώμα. In uictū ergo uestē accipiemus, non stragulam: In stratum, omnem stragulam uestem.

ne illis enim uiuit ne-
mo: nam & cum ex qua
litate personæ alimēta
debeantur^b, æquum
non est, nobilem uirum
sine stragulis agere.

^b l. quos nos
in h. infra eo.

Sed & cum constet hu-
iusmodi legato lectum contineri^c, de instructo appara-
toq; uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis
legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet.

^c l. pen. de ali
men. leg.

Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquem non posse,
qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum in-
sternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiā
stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione conti-
neri uidentur^d.

^d l. uestis, de
aur. & arg.
lega.

^b ¶ STRAGULA uestis, sit omne pallium. Atqui pal-
lium indumenti species est, non stragula. In duobus meis
anticuis codicibus legitur, sit omne περισώμα, quam
dictionē aliqui superaddito glossemate interpretati sunt
palliū, eaq; glossula ab imperitis in cōtextū recepta est.
Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, si-
cut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est,
Plauto in pseud. & Cicer. in Philip. II. Hinc que ap-

paret contra Vallę sententią stragulam nõ pro lecti ope
rimęto tantũ, sed generaliter pro omni ueste quę instra-
nitur accipi: sic & Tranq. Funeratus est, inquit, Nero
stragulis albis auro intextis, quibus usus Kl. Ianuarijs
fuerat. T. L. iuius lib. xx xiiii. Cum tibi uiro liceat
purpura in ueste stra-

gula uti. Festus Pomp. IDEM. LIB. LIIII.

Vestis generaliter dici
tur, ut stragula, foren-
sis, muliebris: uestimen-
tum pars aliqua, ut pal-
liũ, tunica, uel penula.

LEX XLVI.

PRonuntiatum^a & sta-
tutũ dici idem potest,
promiscue enim & pronun-
tiasse & statuisse, solemus.

PRONUNCIARE
tum. Siue dicamus iudicę pronuntiasse, siue statuis-
se, idem est: hæc enim uerba sententią latam ostendũt.
Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, cense-
re, & iubere. Non tamę^a eiusdem significationis semper
est pronuntiare & statuere: quando quidem pronuntiare
proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferi-
mus, sicut recitare, quod ex scripto: statuere uero dici-
tur etiã qui generaliter aliquid cõstituit, ut cũ lex in uni-
uersum sancitur. Hincq; est ut leges municipales uulgõ
statuta appellantur, quem sensum non habet pronuntia-
re. Refertur enim ad id solum quod inter partes pronun-
tiatur, idq; Accursius probat. Dũ ergo lex alibi dicit^b,
nulli qui statuendi nõ habeat facultatem interdiceri cui
quam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uni-
uersum pro certo delicto constituere interdictionis pœ-
nam non potest, is nec priuatim ea pœna multare
aliquem

^a c. in his, de
verb, sig.

^b l. nulli, C, de
sent,

aliquem possit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ **COGNOSCENDI.** Cum ergo arbitri^a ipsi quoq;² l. ait pretor. supra de re. iud. ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronunciaſſe, uel ſtatuiſſe, quod & in arbitratoribus admit-
terem: tametſi negent Doctores ſententiam proprie di-

dicere eos, qui ius habēt co-
gnoscēdi^b. ¶ Matremfami-
lias^c accipere debemus, quæ
non inhoneste in domo ſua
vixit: matrē enim familias
à cæteris fœminis mores
discernunt, atq; ſeparant:
proinde nihil intereſt, nu-
pta ſit, an vidua: ingenua
an libertina: nam neque nu-
ptiæ, neque natales faciunt
matremfamil. ſed boni mo-
res.

ci^b, quod ab arbitro^b in. l. j. de re iudi.

pronūciatum eſt: quod
tamen mihi non fit ue-
riſimile, cum id quod
unusquisque etiam pri-
uatus ſentit, Latine &
elegantè ſententia di-
catur: nec aliter ſoleāt
Iuriſconſulti arbitrorū
definitiones^c, quàm ſen-
tentias appellare. Lau-
dum enim barbara uox
eſt, & inepta.

l. litigato, res. l. qualē, de arbi.

c ¶ **§. MATREMPA-**
miliās. Tribus modis

olim uxor habebatur, uſu, farre, emptione. Conſarreatio
ſolis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignita-
tem admittebantur, niſi conſarreatis parentibus geniti,
ut Cornel. Tacitus ſcribit. Emptio quibusdam ſolennita-
tibus peragebatur, & ſe coëmendo inuicem interroga-
bant: Vir, an ſibi mulier materfamiliās, illa, an uir
ſibi paterfamiliās eſſe uellet: reſpondebantq; inuicem,
uelle: atque ita mulier in uiri manum conueniebat: &
erat materfamiliās uiro loco filia: ut ex Vlpiani autori

H § tate in

tate in Topicis Ciceronis Boëthius refert. Si uero absq;
hac solēnitate nuptiæ cōtractæ fuissent, huiusmodi uxor
usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boëthius, Vl
pi. Aul. Gellius, ceteriq; antiqui, matrem familiās solam
apud ueteres fuisse, quæ coëmptione nupserat, & in ma-

num, id est potestatem

uiri conuenerat, in eius
enim familiam sic trans
ibat. Sed hæc antiqui-
tus fuisse, nā longa con-
suetudinē obliteratis il-
lis solēnitatibus, ex pu-

PAVL. LIB. LVI.

AD EDICTVM.

LEX. XLVII.

Liberationis verbū ean-
dem vim habet, quam
solutionis.

dicitia & bonis mori-

bus mater familiās appellari cœpit. Sumitur tamen signi-
ficatio quandoque etiam strictius, ut solam matronam
comprendat, quæ notæ sit autoritatis^d: siquidem dicebat
Euripides, Famam mulieris, non formam uulgatam esse
oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet femi-
na intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait^e, quod
non arbitror uerū, nisi adsint & boni mores, ut in exem-
plo uiduæ quod Iurisconsultus affert.

LIBERATIONIS. Soluere est eum qui alliga-
tus sit, liberū facere: inde qui præstitit quod debet,
soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberaſſe: quo
fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq; eiusdem
sit significationis^a: atq; ideo siue debitor satisfecerit, si-
ue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quod si
lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam
solui requirat, tūc acceptilatio nō sufficeret^b, in ea enim
pecunia

^d I. deinde, in
fi. de lib. ex-
hib.

^e I. nā cūritum,
de his qui
sunt sui.

^a I. solutionis,
supra de so.

^b I. solutam,
de solu.

pecunia nō interuenit. Nec nos mouet quōd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniam soluāt, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus^c: quoniam in eo edicto pecunie mentionē prætor fecit, non quōd acceptilationem excludere uellet^d,

^c l. iij. §. soluisse. de re iudi.

^d d. l. iij. §. ait

CAIUS LIB. I. AD
EDICTVM.
FRÆT. VRB.
LEX XLVIII.

VI neque sequantur
neque dueantur.

sed ut ostēderet nō sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniam numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. sed hoc nō tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroque tamen modo proprie^e.

VI NE QUE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere, alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per uim minime esse deducendum^a, sunt & qui affirmāt sicut in ius de domo sua uocatus sequi uocatum nō tenetur, ita nec inuitum debere deduci^b. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse se qui & duci, quandoquidē is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux foemina facti. Hinc & Senecæ Versus:
Ducunt

^e l. cum lege, de test.

^a l. in criminali. C. de iur.

^b l. pleriq. de in ius voc.

Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic scriptū legitur: Caius li. 1. ad edictū prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

¶ *S. SOLUTVM.* Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas, non si adhuc sub custodia sit,

et idcirco cum promissio in carcere ei facta qui iniuste me in eū locum detrusit nullius sit momenti^d, si extra deductus, assistente tamē aliquo custode eam ratam habuerim, nihilo magis cōfirmatur. Sed cū possit iudex ex causa, uel propter uiri probitatē aut criminis leuitatem alicui ciuitatē pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere^e, an huiusmodi dicitur

solutus? et hic uidetur probari, non esse solutum^f.

BONORVM. Bona accipiuntur et naturaliter et ciuilitur: Naturaliter cum id solum significat quod beat, id est prodest: unde qd' superest, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solum comprehenditur. Ciuilitur uero id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, ut hereditas, uel id quod bona fide possidemus, atque ita Accursius interpretatus est. Ego aliam fuisse

¶ Solutū non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen teneatur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruetur.

VLP. LIB. LVIII
AD EDICTVM.

LEX XLIX.

Bonorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis est.

¶ Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beat, hoc est,

c l. ij. de libe. ho, ex.

d l. qui in car. cerē. quod met. cau.

e Ange. l. si a bonæ. supra de rei vend.

f l. necnō. §. j. ex quibus cau. ma.

fuisse Iuriconsulti sententiam existimauerim, nam bona ex naturali significatione omnia comprehendunt quae profunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali sensu eo modo haec dictio accipitur, quo apud Graecos τὰ ἐσθλά de quo extat distichon:

beatos^a faciunt: beare enim est, pdesse. ¶ In bonis autē nostris cōputari sciendū est, nō solum quae domini nostri sunt: sed etsi bona fide à nobis possidētur, vel su-perficiaria^b sint. ¶ Aequè bonis adnumerabitur, etsi

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν
ἐσθλά ἔνδοξοις
ἔνδοξοις.

Αμμι δίδ' οὐ τὰ δ' ἐλε-
γχα ἔνδοξοις ἀπε-
ρυκοις.

Quod nos ita uertimus
Sive uelint homines seu
nolint, Iuppiter illis

Da bona, quae mala sūt

etiam cupientibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton est Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentissimi. Igitur cū sensu naturali bona dicerentur quaecunq; nobis benefaciunt, lex ciuili ad facultates nostras hoc traxit, quoniā & haec profunt, utilesq; nobis sunt, hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

^a ¶ BEATOS. Beati dicantur diuites, quia ceteris prodesse possunt, & debet. Iuuenal. Vetula uesica beate. Sic appellatur etiam felices, nō ab similitudine. Vergil. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio: Beatulus alto compositus lecto, eodem sensu.

^b ¶ SUPERFICIARIA. Bona haec sunt eius qui in alieno solo aedificiū possidet, nā utilis in rē actio huic da-

tur

g l. ij. supra de
 tiones suas à domino recognoscit, certamq; ex hac causa
 pensionē præstat: hic plerunq; nihil pendit, nec melio-
 rationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoq;
 conduxerit, imò finito contractu indistincte eas illi aufer-
 re licet. Et hinc argu-
 mentari possumus, ius
 quod quis ex conducto
 habet, bonorum appel-
 latione contineri.

c ¶ E T S I Q V I D.

Quod ergo nobis uel
 actione in personam,
 uel petitione in rē, uel
 officio iudicis debetur,
 in bonis cōputatur: nā

et nuda bonorum ap-
 pellatione dubium non est nomina, huiusmodiq; iura cō-
 tineri. Hincq; consequens est in generali bonorū obliga-
 tione ea quoq; comprehendi, quæ bona fide possidemus, ut
 hic traditur: eorum enim causa nobis actio competit à
 Publicio prætore constituta^h.

N V R V S. Cum in aliquo actu fit nurus mētio de pro-
 nuru quoq; et ulterius intelligi pōt: quapropter
 cū in edicto prætoris infames pro quibusdā affinibus, et
 nuru postulare permittantur, poterūt etiā pronurū tue-
 ri^a: et cū rupto testamēto per petitionē bonorū posses-
 sionis cōtra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote
 factū, idē erit si pronurui debeatur^b, et sicut possumus

quid est^c in actionibus, pe-
 titionibus, persecutionibus: nam hæc omnia in bo-
 nis esse videntur.

IDEM LIB. LXI.

AD EDICT.

LEX L.

N Vrus appellatio etiā
 Nad pronurum, & vl-
 tra porrigenda est.

h Rom. sing.
 630.

a l. cui. §. affi-
 ni. de postu.
 b l. virilis §. nu-
 rus. de lega.
 præstan.

nurui

nurui nostræ donare, ita & pronurui ^c hæc tamen inter
pretatio non procedit, cum ipsius nurus personā respici-
mus: ut si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligitur
de pronuru ^d, proprie enim nō est nurus, quod indicat Iu-
risconsultus dum dicit, appellationem porrigēdam. Por-

c l. iij. §. so-
cru. de do-
inter vi.

d l. si quis ita,
de test. tut.

CAIVS LIB. XXIII.
AD EDICTVM.
PROVIN.

LEX LI.

Appellatione parentis
non tātum pater, sed
etiam auus & proauus, & de
inceps omnes superiores cō-
tinentur: sed & mater, &
auia, & proauia.
re non licet, ita nec pro-
nurum liceat ^e: itemq;
an edictū prætoris quo
qualemcunque fideius-
sorem nurui in iudicio
sistende sufficere ait ad
pronurū extendatur ^f.

e l. adop. §. nu-
rus. de rit.
nup.

f l. ij. §. præ-
tor. qui fas-
tid. cog.

g l. gallus. §.
forsitan. de
lib. & post.

Sanè sicut appellatio nurus ad pronurum protenditur,
ita & soceri, generi, nepotis, aui, ad profocerum, proge-
nerum, pronepotem, proauum ^g: quod inferius suo loco
explicabimus.

APELLATIONE. Parentis appellatione pater,
auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex
sermonis proprietate continentur: quod & in superiori-
bus benigna interpretatione admittēdum est, alioquin hi
solum maiores dicerentur ^a: atque ita proprio uocabu-
lo Romanos usos accepimus ^b, non quod pater, & auus,
& deinceps maiores non dicerentur, sed quòd cum ul-
tra tritauum parētes non dicerētur, necessario qui supra
erant,

a l. iij. §. præ-
tor. de ius-
vo.

b l. ii. §. paren-
tes, de grad.

erāt maiores appellabātur, ut parētes insint maioribus, sicut species inest generi, nā & huiusmodi dictio eos simpliciter quandoq; comprehendit, qui natu maiores sunt: ut cum M. Portius Cato Tusculo ortus primus sui nominis in senatū allectus, uetustissimos senatores, qui Reipublicae fundamēta iecerant, maiores suos apud Sallustium appellat. Quapropter Valle sententiam non omnino probo, in elegantijs suis à Iurisperito nostro dissentientis. Et hinc receptum est, ut constitutio Pontificum, qua defunctos in sepulchro maiorū suorū tumulari debere cautum est^c, ita obseruetur, ut in patris & aui conditorū

- ^c Oldr. confi. 25.
^d l. lex quæ. uerfi. maiorum. C. de admittut.
^e l. d. l. iiii. prætor.
^f §. exconomis. in autē. de alien. & emphy.
^g l. lege. de ri. nup.
^h l. iusta. infra eod.
- quis potius deferatur^d, quàm in eorum, qui deinceps fuerūt, locum: quod & obseruandū erit, cū principis edicto unusquisq; habitare in ea urbe cōpellitur, in qua ipse et maiores sui nati sunt^e, tametsi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum non laetit Lib. aduersus Rufinum 11. Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinum in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari sermone concipiuntur, uel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipienda, si igitur perduellium parentes capiendi honoris ius huiusmodi edicto amiserint, & affines, & ceteros alios qua ratione coniunctos excludi Angelus respondit^f, cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet. Sed quod de parentibus Iurisperitus inquit, an idem est et de patre? & Accursius negat^g, proprie enim ad solam genitorem refertur: interpretatur tamen plerunq; lex, ut patris nomine auus demonstrari intelligatur^h.

PATRONI. Sicut domino subijcitur seruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defensore eorum quos in clientela habet, primumq; locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quae uel in libertos habemus, uel in clientes, quo

VLP. LIB. LXIII. rum hodie instar obti-

LEX LII. nent, quos barbara uo-

Patroni appellatione et patrona continetur. Sanè huius responsi duplex est interpretatio,

PAVL. LIB. L. potest enim intelligi, ut

AD EDICT. quae iura de patrono lo-

LEX LIII. quantur, eadem & de

Saepe ita cõpertum est, ut patrona, quae seruū manumiserit, intelligi de-

beant: quandoquidē dubiū nō est, quin masculinū, ut uul-

gò dicitur, scæmininum cõtineat, atq; is sensus omnium cal-

culo probatur, nisi quod aliter specialiratione constitutum quandoq; legere est^a. Potest & alio modo accipi,

nimirū ut quod de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictum censeatur, ut patronam hic pro patroni coniuge

declaramus. Verū hæc expositio haudquaquam placet, quoniam huiusmodi proprie patrona nō est, licet bonis moribus conueniat, huic etiā reuerentiā à liberto exhiberi

& ideo sine uenia in ius uocari non debeat^b.

SAEPE ita compertum. Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quemadmodum plerunq; unadictio pro alia ponitur, ut cõiunctiua pro disiunctiua, &

D. And. Alc. de uerb. signi. I cum

^a L. sicut patris de op. lib.

^b l. j. C. de in ius voc.

cum nulla appositā est, quo casu oratio dicitur soluta, id est neq; coniunctim, neq; disiunctim connexa, fieri interpretationē ex subiecta materia. Sunt autem cōiunctæ dictiones &, que, atque, ac: Disiunctæ, aut, uel, ne, seu. Ad id diuus Augustinus, in ea quam scripsit Grammatica, nec, neq; disiunctiuam

ē 1. si ita quis esse^c, quod nostri non-ētis^a, & disiuncta pro con-
stipu. supra admitterent, cōiunctim iunctis accipiātur. Interdū
de verb. Ob admitterent, cōiunctim iunctis accipiātur. Interdū
liga. enim negant, & ideo soluta pro separatis. Nam
quamuis alterum non cum dicitur, apud veteres
fiat, committitur stipu

d 1. si is qui cc latio d.
S. cū ita de
re. dub.

a ¶ CONIUNCTA pro disiunctis. Negari non potest, quin regularis cōiunctiue significatio sit, ut coniungat,

a 1. si heredi. & utriusq; cōiuncti concursus requirat^a: quod proce-
de cōdi. isti, dit, nisi ex re ipsa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim si repugnantia copulēturē
tunc dubium nō erit, pro disiuncta accipi: ut cū quis fun-

b 1. si Titio. dum, eiusq; usumfructū Titio legat^b. Quid si eiusdem si-
de vsu. leg. gnificationis duæ dictiones coniungantur? nam & tū ad
disiunctam, uel potius expositiuā significatio trahetur^c.

c .i. j. supra de Quid si secundū hunc sensum absurdū aliquod cōseque-
pac. retur? ut cum quis filios & heredes substituit^d, uel filijs
d Bart. 1. Gal & heredibus stipulatur. Sed & ubi uerba inter quæ co-
lus, §. etiā, pula additur, ex se principaliter non autem alterius re-
de liberis et spectu, proponuntur, disiunctim sit interpretatio, ut lege
posth.

xii. tab. cum dicitur, Agnatorum Gentiliumq; hereditas sit: prius enim agnati admittuntur, nam & hoc æquitas suadet. Sicut cum pater filios & nepotes instituit

tuit^e, ceterum & idem est, quoties orationibus separa-
 tis coniuncta interseritur, quæ & ipsæ alicuius speciei ^e d. l. gattus,
 respectum non habent ut si lege notari infamia dicatur, ^{§. i.}
 qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ manda-
 ti condemnati^f, & qui calumniæ præuaricationi^q; iudi-
 cati sint. Eadem ratio- ^f l. j. de his qui
 not. infra,
 agnatorum ^b gentiliū^q, ne concursus non sit,
 pro separatione accipitur: cum duo adiectiua mul-
 titudinis numero absq;
 aliquo substantiuo proferuntur ^g, ut lego empta & para ^g l. ea tamen
 ta gratia uxoris: perinde enim est ac si dictum esset, lego
 empta, & lego parata. Idemq; esse arbitror, quoties ea
 adiectiua substantiuū respiciunt generale, uel indefinitū^h ^h l. j. de iusti
 ut idem sit, siue empta & parata legantur, siue res em-
 ptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc resol-
 uuntur. Quapropter cui uestes emptæ & paratæ legan-
 tur, eas etiā obtinebit quæ paratæ, licet nō emptæ sint ⁱ. ⁱ l. qui concu-
 binā. de le-
 §. i. g. iij.
 Stigatur alicui seruos uernas & textores legauero, mihi
 uerius uidetur, etiā eos deberi qui simpliciter uernæ uel
 textores sint^k: quod Socinus probauit, licet Bart. dissen- ^k l. si is q. cc. §.
 tiat. Sed & si nomina appellatiua cōiūctim prolata pro-
 ponantur, si materia odiosa non sit, putarim hunc con-
 cursum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus
 legat, nec enim requiremus eundem & medicum docto-
 rem esse^l. Idem in constitutione quæ debitores fugitiuos
 & cessantes aliqua pietate prosequatur^m, quod si odio-
 sam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem &
 cessans & fugitiuus sit, ea coërceri humanius est ⁿ. ⁿ Ang. consil.
 16. vllis;

^b AGNATORVM. Verba sunt legis XII. tabul.

l. 2. quorum

quorum mentio est libro Rhetoricorum ad Herennium primo. Si pater fa. intestatus moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. & rursus: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius postestas esto. Sunt autē gentiles, quos uulgò uocamus, eiusdē parentelæ eos ita in:

Topicis Cicero diffinit at cum dicitur^c, super pecunia tutela ue sua, tutor separatim sine pecunia dari non potest: & cū dicimus, quod dedi aut donauī, utrunque continemus. Cum uero dicitur: nam sine dubio la-

tior gētis quàm familie est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familie claruerunt. Et rursus in Cesare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gentis nomen agnatos & cognatos cōtinet. Vnde cum prius agnatorum mentio facta sit, sequitur ut de cognatis sub gentilium appellatione accipiamus: quam interpretationem Accursius probat. Alij gētiles clarioris familie agnatos existimāt, quam interpretationem in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: postea enim etiam qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. lib. XXXIII. Singuli Marcipores Lucipores ue dominorum gentiles uitam in promiscuo habebant.

^c ¶ AT CVM dicitur. Disiunctiuæ dictiones sunt, aut uel, ue, seu, siue: in his regula est, ut non utrunque disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obseruatur, ut cum alterum sine altero

altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem super pecunia tutela ue pupilli dari: cum enim pupilli custodia tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curaq; pecunie pars administrationis ipsius tutela est: nam & quum inter genus & speciem disiuncta ponitur, plerumq; in coniuuctam transit ^a. Sed & si Titium uel Seium instituero, uel tutores constituero, uel legatum fidei ue commissum illis dedero, coniuuctim huiusmodi dispositio accipietur ^b, ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est, quoties uel ex ui uerborū, uel ex alijs legibus, uel ex præsumpta loquentis mente hoc infertur. Primi casus exemplum est, in dictione seu ^c quæ ampliandi uim habet: quæ propter si quis donet pecuniam quam Perusij seu Patauij habet, utranq; donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam quam Perusij, uel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam disiunctiua hæc duplex subdisiunctiua coniuuctæq; simul uim habet ^d. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cum in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id est pecudem, intelligi debere, ut disiuncta pro expositiua scripta sit. At cum quis ita substituit, si filius meus, aut filia heres non erit, Seius esto: clarum est ex mente testatoris disiunctam pro coniuucta accipi ^e, ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq; in ea substitutione, si filius meus intestatus, uel sine liberis decesserit ^f, non enim uerisimile est uoluisse testatorem nepotes suos excludere, quia filius testatus non sit.

^a l. Qu. Muti
us. de au. le.

^b l. pen. C. eo.

^c l. si quis ita
leg. de aux.
leg.

^d l. ij. ad leg.
aquil.

^e d. l. si is qui
S. si.

^f l. generaliter
C. de instit.

d ¶ C V M uero dicimus. Solutam pro separatis poni
 præter regulam esse ostendit dictio interdum, cuius na-
 tura est de frequentioribus casibus excipere: nisi ergo
 ex subiecta materia aliud appareat, ipse arbitrator solutã
 orationem inconiunctam magis, quã disiunctam infer-
 re. Vnde cum uerba tũc

coniuncta dicantur, al-
 terutrũ fieri non suffi-
 ciet: licet alij aliter,
 etiã crebriore calculo.

¶ l. in eo. S. ubi
 infra tit. j.

Contra quos etiam est
 ueterum Rhetorũ sen-
 tentia, qui διὰ λυσις id est, dissolutionẽ uocant, quã in-

risconsultus hic solutã dicit, eã sic Cicero diffiniuit: Dis-
 solutio est quã cõiunctionibus uerborum è medio subla-
 tis, partibus separatis effertur hoc modo: Gere morem
 parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legi-
 bus. Itẽ, Descẽde in integram defensionem, noli quicquã
 recusare, da seruos in quæstiones, stude uerum inuenire.

Quod loquendi genus & acrimoniã habet, & uehemen-
 tissimũ est, & ad breuitatẽ accommodatum: hæc ille. Ce-
 terũ dubiũ non est, in quibus casibus disiuncta improprie
 accipitur ut coniungat, multo magis solutã coniungere:
 & rursus. Quoties cõiuncta disiugit, & solutã disiüge-
 re, uidetur enim huiusmodi soluta oratio ambigua esse:
 quã in alterutrã significationẽ cõmode uerti potest. Sa-
 nẽ in huiusmodi oratione illud proprie procedit, quod
 quandoq; Accursius dixit, punctum loco copulæ esse.

¶ l. iul. de bo.
 lib.

¶ S I D O N Y M, munus. Edixerat prætor h si donum

munus, operas à patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorum possessionem patrono non daturum. Pone ergo solum donum fuisse impositum, ut libertus possit libere testari illud debet redimere: nō autē desideratur, ut etiā non imposita redimat: quod si mu-

redemerit, si omnia imposita sunt, certū est omnia redimēda esse: ex re ergo, p̄coniunctis habentur, si quædā imposita sunt cætera nō desiderabuntur. ¶ Item dubitatum est, illa verba ope, cōsilio, quæadmodū accipiēda sint, ex sentētia coniūgentiū aut separantium: sed & verius est, & Labeo ait, separatim accipiēda: quia aliud est factum eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim aliq̄

lam opem adhibet, furti tenetur, tamen si ipse non consulerit, furtū fieri debere, quod ut uerum sit, defendi tamē & illi possunt, qui coniunctim accepere: quoniam nō sat sit opē præstare, nisi eo consilio, id est animo præstetur, ut furtū fiat. Si ergo cōsiliū pro suasionē accipiamus, soluta illa oratio disiunctiue, si pro dolosa adiuuātis intētiōne, cōiunctim intelligetur. Et hic uerus est huius responsi

nus quoque & operas imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

¶ ITEM dubitatum. Eum, cuius ope, cōsilio, furtum factū sit, furti teneri lex ait: unde dubitatū est, an cōiunctim hæc uerba accipi deberent, an separatim: uariaueruntq; in hoc antiquorum sententiæ, sed Labeo eos, qui separatim accipiēda dixerūt, probauit: quod aliud sit cōsilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui so-

sensus, quem nec Accursius, nec ceteri satis percepere. g ¶ ALII condici. Scilicet ei qui opem tulerit: quod tunc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cum fur soluendo non est: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec contra eum qui opem praestitit furtiua conditio competit: atque ita uulgo

l. peculiu. §. si opem, de pecul.

k l. proinde, de condi. fur.

l. nō solum, vers. attilli, de iniur.

m c. i. de offi. deleg.

dicitur k. h ¶ NON potest. Scilicet ei qui consuluit, quando alia: furtum facturus quis erat^l: atq; ita Accursius sentit^m, & pleriq; sequuti sunt. In dubio tamen contra consultorem praesume-

condici^s potest, alij non potest^h. Et sanè post ueterū autoritatem eo peruentū est, ut nemo videatur fecisse, nisi & consilium malignumⁱ habuerit: nec cōsiliū^k habuisse nocendi, nisi & factum secutum fuerit.

mus, eum uidelicet causam delicto praestitisse: nec enim postquam quis omnino furari cōstituit, solet consiliū petere, sed cum adhuc dubius est. Quapropter qui consilium dedisse probatus fuerit, furti cōdemnabitur: nisi ipse ostendat, etiā si nō consulisset, nihilominus furē idem fuisse facturūⁿ, nam tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex communi sententia afficietur^o, ut merito antiquū carmen celebretur. Malum consilium consultori pessimum.

n Ang. l. furt. §. ope, de furt.

o c. sicut dig. §. quia uero, de hom.

p l. lege corn. de sicar.

q l. j. de infam. in lit. iur.

r Fely. in tra. c. i.

i ¶ CONSILIUM malignum. Id intellige, ut si criminaliter agatur, lata culpa non idem ualeat quod dolus^p: quod si ciuilitate, cum in causa furti qui condemnatus est ipso iure notetur infamia^q, uidetur tunc latam culpam sufficere: qua de re alibi latius differitur^r.

k ¶ SECVTVM. In simplici cōsilio cogitatione^q; uera iuriconsultus prodit^r, quod si ultra consilium conatus

aliquis interuenerit^t, in atrocibus delictis regula est pœ^t nam irrogari^u, in leuibus nō irrogari^x. Quæ ratione si^u etiam de atroci crimine ciuilitèr agatur^y, conatus sine effectu nō punitur: idēq; est quoties delictū nihil nocuis-^x set, ut cū quis falsum cōmittit, quod alicui damnū inferre non potest^z: idemq; si^y

VLP. LIB. XII. ante delictum quis spon-
LEX LIIII. te pœnitentia ductus de^z

Conditionales^a credito stiterit^a. Cæterū & in^a res dicuntur hi, quibus hac re in primis legis nondum competit actio, uerba pensitanda sunt, nam si actū perfectum

uerba respiciunt, qui nondū perfecit non tenetur, ut cum infligitur pœna si quis appellauerit, actus enim cōsummatio per uerbū præteriti temporis denotatur^b, aliud est in futuro si appellabit^c. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimē^d: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autem est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

CONDITIONALES. Creditor cui sub conditione debetur, interim proprie creditor nō est, cū ab inuito extorquere nihil possit: sed post euentum conditionis uere est creditor, quæ conditio cum in contractibus retrotrahatur, censetur usq; à principio creditor fuisse^a. Et ideo dispositio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui sub conditione debuerunt. Quapropter cum testator hæredi mandasset, ut omnia debita Titij dissolueret^b, respondere

l 5 pleriq;

l. is qui cum
C. de ficar.
l. si quis nō.
C. de episc.
& cler.

l. j. quod
quisq; iur.
Bal. l. si con-
stiterit. C.

fi. reg.
l. damus. C.
de fal.

l. qui ea. de
furt.

b Car. c. præ-
terea. de ap-
pellat.

c loā. And. c.
perpetuo. de
elec. in. 6.

d Bart. l. j. de
ficar.

a l. is cui. de
act. & ob.

b l. j. si stipu-
fuerim §. j.
de verb. ub.

pleriq; etiam ad dotē, quam soluto matrimonio uxori sua Titius restituere omnino debet, obligari. Nam & si cōstitutū sit, ut re uenali proscripta, teneatur qui ius habet illud in scriptis intra certum terminum exhibere, aliās ea

e Raph. Iaf. d. 5. j. res ęptori euinci nō possit ^c: censuerunt ueteres ius quod sub cōditione compete

re potest, in professione est autem competitura ^b, redigendum: non enim vel qui spem ^c habent vt huiusmodi legis uerba competat magis ad præsens quàm

d Bart. l. j. ff. cert. pet. ad futurū tempus referuntur. Accedit his, quòd fideiusfor sub conditione, si principalis non soluerit, promississe uidetur, & tamen dubium non est, quin debitor sit ^d.

b ¶ COMPETITURA. Vt quia promissum sit cum morietur, certum enim est hanc conditionem aliquando euenturam: uera tamen conditio illa est, quæ omnino est incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus ^e.

e l. cedere.

c ¶ VEL QUI SPEM. Videtur hic probari si spes nulla subsit quod cōditio eueniat, creditoris loco nō esse, sic ut nec illud pignus uidetur, quod uerisimile est fore, ut nunquam luatur, quod Bar. sensit ^f. Sanè spes in iure uarijs modis accipitur: alia enim est quam uigilantium somniū Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cū agnatus agnato successurum se opimatur, & hæc nullius effectus est: alia est paulò proximior, ut quam filius in hereditate patris concepit, & huius quandoq; propter naturale uotum parentum ratio habetur ^g: alia est quæ ex præsenti iure nititur, semperq; in consideratione est: ut in eo

f l. in quorū de pig.

g l. nec ei. S. præterea, de adop.

qui

qui per fideicommissum alicui substitutus est, nisi enim huiusmodi spes probabilis esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor nõ succurreret^h. Adem in eo qui est statuliber, & præsentē spem habet, ut quia hereditas adita sit, quod & in contractu conditionali obseruamus. Vnde illa clau-

PAVL. LIB. XVI. fula qua in contra-
BREVIS EDICT. tibus solemus dicere,

LEX. LV. nos remittere omne ius

Creditor^a autem is est, quod habemus, uel habere speramus, ad ius solum præsens trahitur, qui autem exceptionem uel ad futurum, quod tamen ex causa præsentem ex causa præsentem habere speramusⁱ, ut Bart. scripsit.

CREDITOR. Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petendo excluditur, ipso iure sit creditor, imò nisi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia uerisimile est reū in re sua fore diligentē, & actori præscripturum, talis creditor non intelligitur: considerat enim lex effectum. Et ideo si petente creditore uelit lex etiam indicta causa debitorem in carcerem detrudi, hūc casum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor est², qui exceptione perpetua submouetur nec proprie debitor, qui eam habet: idemq; cum dubium, est, an perpetua exceptio futura sit^b, ut cum promisi nõ petere donec Titius consul fiat.

^b ¶ SIMILIS est. Sicut enim conditionalis creditor cumentum

l. ij. de Stat. lib.

l. post eman. cip. §. fin. de lib. leg.

l. creditores supra eo.
b l. sufficit. de condi. ind.

euentum cōditionis, ita iste diem expectat^c: alioquin non

- e Bartol. l. ita pauca sunt differentiae inter hos casus. Sed sufficit similitudinem esse respectu eius rei de qua agitur^d: unde similia dicuntur, quae eadē ratione innituntur, uel quae in effectu & causa conueniunt: idq; potius obseruabimus^e,
 e l. j. Sigitur, de exerc.

quā formā: quāuis quae in forma nō cōueniant, dissimilia plerunq; appellētur. Vnde quod nostrates Dialectici aiūt ut tollatur cōsequentia sufficere instantiam, accipiendum est, si instan-

VLP. LIB. LX.

LEX. LVI.

tia de ratione deducat, non simpliciter de pronuntiatof.

COGNOSCERE. Descriptio, subnotatio, cognitio, disunctio rationum instrumentorum uel differunt. Describimus ea, quorum exemplum accipimus.

Subnotamus, cum quasi inuentarium conficimus^a, adscribimusq; quot corpora instrumentorum sint, & de qua re. Cognoscimus, cum ea legimus atq; relegimus, qui enim rationes recognoscit, uerum est, eum ipsas cognoscere, sicut qui reddit, dat: qui repetit, petit^b. Dis-

gunt rationes, qui data & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & disunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur^c. Opior quia ueteres so-

lerent rationes, cum data acceptaq; consitissent, transuerso pūcto confodere: hinc Iuuenalis, morosam auarāq; mulierem designans, quae rationes diu peractas, absolutasq; recognosceret, Longi (inquit) relegit transuersa diurni

f l. i. credito
ri. de op. no.
nun.

a l. fi. de bon.
auto. iud.

b Bar. in rub.
sol. matr.

c l. si statulib.
poene. in fi.
de statu.

diurni. Id etiam expungere quandoq; appellatur ^d, quod uerbum reicere quoq; & de medio tollere significat^e, quoniam suffragia puncto notabantur, unde quos seu indignos prateribant, expungere dicebantur.

^d l. in off^o. supra de diu. prescri.
^e l. pen. de remil.

b ¶ **S. LIBERORVM.** Huius responsi exemplum hoc affert Accursius, si

¶ Liberorum^b appellatio- is qui opus Reipublicæ
ne continentur, nō tantum pollicitus postquam in
qui sunt in potestate, sed choauerit, decessit f:
omnes qui sui iuris^c sunt heres extraneus in quin
tam patrimonij partem:

^f l. pe. & ff. de pollici.

tenetur: quod si ex liberis sit, solum in decimam: interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotem quoque ex filia contineri^g, quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi sententiæ receptum est. Idemq; si lege municipali agnati foeminas excluderent: uidetur enim, tum testator qui liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eum ordinem sequutus, qui in intestati successionem seruandus erat^h.

^g l. j. de iur. im. l. quia. sol. mat.

c ¶ **S. V I IURIS.** Ut emancipati & naturales: regulariter enim appellatiōe filij, etiā naturalis cōprenditurⁱ, naturæ enim id nomē est, nō iuris ciuilibus tātū et hoc nisi testatoris cōditio & dignitas^k, præsumpta uel disponētis mens aliud inducat^l. Quid enim si legitimi adsint? potiores certe illi esse debēt. Quid item si ab ecclesia emphyteotica bona pro se & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nō possunt: nec uerisimile est de eis actū fuisse, qui abhominato à iure^m canonico concubitu

^h Bart. l. hæres des. §. cum ita. ad treb.

ⁱ l. tutelae, de cap. di.

^k l. ex facto. §. j. ad Treb.

^l l. fin. de iure delib.

^m c. statutum. ij. de hæret. in 6.

orti

orti sunt, sed & in materia odiosa humanius erit de eis

n Bar. l. quia, nō intelligiⁿ, dum tamen melior inde nō fiat naturalium
de in iusvo.

o l. ij. §. legiti^r quā legitimorum conditio, uel pater ipse propter natu
mos. de exc. ralium numerum priuilegia non consequatur^o: & hæc
tut. de naturalibus. At de spurijs aliud est, hos enim lex

p Authent. ex^r pro filijs non habet^r.

cōplexu. C. Et ideo conditio, si sine siue uiril^d siue fœminini
de ince. nu. liberis deceſſerit, fidei- fexus sunt, ex uel fœmineo
commissio addita, pro- sexu descendentes.

pter spurium non defi- VLP. LIB. LVIII.

cit: quod ego arbitror LEX. LVII.

uerum, etiam si per re- C

scriptum principis le- Vi præcipua cura rerū

gitimatus sit, quoniam Cincumbit, & qui ma-

lex incertum illi patrē gis quā cæteri diligentiā &

tribuit, nec præsumit solitudinē rebus quibus

ex legitimante ortum. præsumunt, debent, hi magi-

Vnde parentis fideicom- stri^a appellantur. Quinetiā

missio grauati, confessio ipsi magistratus per deriua-

& tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi

uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi re-

tentata, quæ cum alio non consuesceret^q.

q Alb. l. filiū, d ¶ VIRILIS sexus. Differentia est substituat

de his qui quis ex uirili, seu per uirilem sexum descendentes, an

funt sui, per lineam uirilem: nam primo casu etiam fœmina ex

filio uel nepote nata continebitur, secundo non conti-

nebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in li-

r Mod. l. gal, nea est^r.

lus. §. nunc C Vi præcipua. a ¶ Magistrare moderari est, ut Fe

de leg. ff. de stus

lib. & post.

stus inquit, unde magistri, nō solū doctores artiū, sed etiā pagorū præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorū, societatum'ue, quos Abbatēs appellant. Hinc & magister populi Dictator, & magister hastæ, qui auctio nibus præest, & magister pecoris, ipse custos, et magister nauis, cui cura nauis de tionem à magistris cogno= mādata est. Sic autē di= minantur, vnde & cuiusli= cti sunt, quoniā magis bet disciplinæ^b præcepto= ceteris possunt, unde et res magistrōs appellari à magistratus, qui per im monēdo, uel monstrando^c. peria potentiores sunt, quā priuati.

b ¶ CVIVS LIBET disciplina. Hinc legum doctores magistri dicuntur, putauerimq; generaliter hoc nomine contineri Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis more Græcia antiquo insigniri debebant^a, ita in agone literario tres sunt distincti gradus. Primus qui à bacca laurea sumpsisse nomen uide= tur, scholastico ordini proximior, quā doctorum. Secundus ad eos pertinet qui nondum insignia susceperunt, electi tamen auctoratiq; sunt, traduntq; in materia fauorabili, hunc pro doctore haberi.

c ¶ VEL monstrando. At qui superius non à monstrando, sed quod magis ceteris curam præstare debeant magistrōs dictos ait, sed ipse arbitror illam etymologiam, hanc allusionem eius uocabuli esse. Verū fingamus aliquē huiusmodi curā non præstare, an idcirco magister non erit & aiunt esse: quoniam nomen ab eo dicitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pontificem & Augustum.

l. j. C. de athl.

na
=

Augustum appellabimus, qui ad uitam eternam pontem non faciat, & qui imperij corpus non augeat.

d ¶ .§. PERSEQUI. Accursius persequi interpretatur, id est consequi: nam qui satis accepit, puta fideiussor

b l. item. §. j. quib. mod. pig.
c l. si rē. §. di. cim. de pi. act.

res^b uel pignora, perinde habetur ac si rem petitā cōse-

quutus esset^c: quæ ex-

positio mihi nō probatur quia proprie illud

persequimur, quod nō-

dum sumus cōsequuti,

quapropter et libro i i.

A. Gellius. Non puto,

inquit, Cæcilium sequi

debuisse quod assequi

nequiret. Verior igitur

sensus est, ut quāuis ali-

quis satis acceperit, tamen adhuc dicatur persequi: quia

satisfactio pro uera solutione nō est^d. In quo tamen arti-

culo solet distinguere: aut lex satisfactionem requirit, &

sufficit fideiussores, uel pignora offerre: aut ex forma con-

tractus alicui satisfaciendum est^e, & soluere pecuniam

opus est, quoniam in his non de simplici securitate credi-

toris actum uidetur, sed de actus perfectione, plenaq; li-

beratione, quam solutione demum facta consequimur:

Sanè & persequi dicitur, qui officium iudicis implorat

quapropter si cauere mihi postulē per fideiussores quod

in prætoria stipulationibus regulare est^f, persequi uide-

bor, expediuntur enim hæc officio iudicis^g.

LICET. Quoniam supra gestū rem significare sine

¶ Persequi^d uidetur & qui satis accepit.

CAIVS LIB. XXXIII.

LEX LVIII.

Licet inter gesta^a & fa-

cta videatur quædā ef-

fe^htilis differētia, attamē

καταχρηστικῶς, inter factū

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

& gestum nihil interest.

d l. j. supra q. sat. cog.

e authē. si qñ. C. de cōsti. pec.

f l. j. §. stipul. de prat. sti. liubere. de iur. om. iud.

g

uerbit

uerbis factum, ex Labeonis^a sententia traditum fuerat. a l. Labeo.
 Eam differentiam Caius hic tanquam nimis subtilem con-
 temnit: quia κατὰ χρισινῶς, id est, abusive inter factum
 & gestum nihil interest. Laurentius Vallagesta referri
 ad Rempublicam, maiorisq; dignitatis esse tradidit, acta
 etiam de priuatis dici,
 ¶ Paternos^b libertos, recte quod non omnino pro-
 videmur dicere nostros li- bo, quandoquidē etiam
 bertos: liberorum nostro- de negocijs gestis id uer-
 bū proferimus, qui tra-
 ctatus ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciendi est
 significatio, quam hic explicat Accursius, nos alibi com-
 modius attingemus. Idem hoc responso summe annotan-
 dum est uocē κατὰ χρισινῶς (Sic enim in atiquis codi-
 cibus legitur) id est abusive, plerunq; propria & subtili
 interpretatione reiecta, accipi: nimia enim iuris subti-
 litas, crux est, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici:
 Summum ius summa iniuria est. Fabius Quintilianus
 κατὰ χρισινῶς figuram esse auctor est, ubi proprio nomi-
 ne omisso, aliud uicinum assumimus. Translationem ue-
 ro, ubi nomen proprium deest, quo fit ut hanc necessitas
 excuset, Vsurpationem ornatus, uel ratio carminis.

b ¶ S. PATER NOS. Solebant Quirites cum repudia
 re uxorem uellent^b, libertum suum huius rei nuncium
 mittere, quod & Satyra sexta Iuuenalis indicat:
 Collige sarcinulas clamat libertus, & exi,
 iam grauis es.

b l. nullam, de
 diuor.

Dubitatum fuit, quē libertū suum intelligeremus, &
 paternū quoq; seu auitū suum libertum esse Iurisconsulti
 D. Andreae Alciati de uerb. sig. K tradide-

tradiderunt, Quod si à filio fortè milite castrensis peculi
 seruus manumissus sit, is libertus patris dici non poterit:
 miles enim eius patronus est, non pater^c. Ceterū & filius
 q̄ ex assignatione patris libertū habet, solus ei patronus
 est, nō autem frater^d, quāuis etiā quātū ad eū recte pater
 nus libertus dicatur.

c l. antep. qui
 & a quib.

d l. j. de assign.
 lib.

C NOSTRORVM rum^e, non recte libertos no
 liberorum. Alij codices stros dicimus.

e l. modesti,
 nus, infra eo,

habēt libertorū: nam li
 bertus^e liberti mei meus
 libertus non est, sed ue
 rior hic lectio est libero
 rū, nam & in antiquissi
 mis exēplaribus una cō
 plexione sic finitur: Pa
 ternos libertos nostros
 libertos, liberorū nostro

VLP. LIB. LXVIII

LIX.

rū nō recte nostros libertos dicimus. Sed an id obseruabi
 tur etiā uiuēte manumisso? & q̄a gñaliter iuriscōs. loq̄a
 tur, uerisimile est, hoc quoq; casu sciam hāc producēdā,
 nec abhorret ut patris libertus filij quoq; cū rerū pater
 narum in uita patris filij quodammodo domini habeant
 tur^f. Ceterum quamuis libertus filij fa. militis manumis
 sore mortuo patris libertus non dicatur, deferetur ta
 men illi eius hāreditas, secundum iusti. constitutiones g.

f l. in suis. de
 lib. et posth.
 g. militis. in
 sti. de suc. li
 ber.

PORTVS. Portū antiqui plerūq; p̄ insula aut domo,
 ut festus, inquit, dicebāt: cuius rei rationē iuriscōsul
 tus hic assignat, qd̄ scilicet merces in eā portarētur. Hinc
 à similitudine, portus appellari cœptū est, nauium sta
 tio

tio, qua incluse naues à uētis tutæ essent: isq; frequētissimus est huius uocis significatus. Sed & angiportū angustam uia inter portus, id est domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici disseruere.

Locus. Locus fundi portiūcula est: fundus autem intelligitur secundū dñi mē

IDEM LIB. LXVIII. AD
EDICT. LEX LX.

Locus est, non fundus, sed portio aliqua fūdi. Fundus autem integrum est aliquid: & plerunq; sine villa fundū accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & cōstitutio locū à fūdo separat, ut modicus locus possit fūdi dici, si fūdi animo eū habuimus: non enim magnitudo locū à fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc cōstituerimus: nec nō & fundus locus cōstitutui pōt, nā si eū alij adiūxerimus fūdo, loc⁹ fūdi efficitur.

tē, q̄ ex uno plures fundos facere pōt, si q̄bus q̄sq; finibus cōtineatur designauerit: quapropter & minimā pte fundū dicemus, si talis fuerit eius affectio. Hinc est, quod stipulatio fundi in genere nullius est momēti, ppter incertitudinem, offerēdo enim uel cessitem terræ liberaretur promissor, ut quidam scribunt ^a.

Sed & M. Ciceronis in quodā ioculari libello citantur hæc Carmina. Fūdū Varro uocat quē posim mittere funda:

Ni tñ exciderit qua caua funda patet. Igitur nisi affectio testōris p̄betur, in dubio appellatione fūdi, de toto intelligemus ^b: nec ut ab hac interpretatione recedamus

^a l. cum post: & gener. de iure dot.

^b l. si defensor. S. j. de i. interrog. act.

tia fundum diuiferit ^c. Sed & si tibi quis partem fundi
 e 1. Caius, in fi. de leg. ij. Corneliani legauerit, deinde eadē scriptura fundum Cor
 nelianum leget, non sola pars sed totus debetur: pars
 enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cū ea affe
 ctio est testatoris, ut non pars, sed totū sit. Quod in pro
 posita questione dici
 non potest, quomodo ¶ Loci appellationem ^b,
 enim pro integro fun- non solum ad rustica, ve
 do habuisse eum testa- rū ad urbana quoque præ
 tor uidetur, qui partem dia pertinere, Labeo scribit:
 fundi tantummodo ap sed fundus quidem suos ha
 pellauit? ut meritò Pau bet fines, locus vero latere
 d 1. plane. § j. & fin. de le 2a. j. li Castrensis ^d senten- potest quatenus determi
 tia, qui aliter existima tur & definiatur.

uit, reiicienda sit. Cete
 rum etiam si domini affectio non probetur, putauerim
 partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso
 periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo
 modo est interpretatio in humaniorem partem.

b ¶ LOCI appellationem. Locus ubi quid collocari po
 test, dicitur: eius autem μεταφορικῶς uaria est signifi
 catio, ut cum dicimus quē loco obscuro natum, uel loco
 fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatemq; refertur,
 hoc uicē denotat: sed & Aristoteli Ciceroniq; loca sunt
 argumentorum sedes, hoc est uniuersales propositiones,
 quæ particularia continent, sicut loci corpora. In iure ue
 e 1. fundi, infra ro quādoq; locus generalitar accipitur ^c, & ex mēte pfe
 rentis interpretationem capit. Qua ratione in prædijs
 urbanis locus sine edificio dicitur area: in rusticis, ager.

At cum

At cum specialiter respectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quod si fundi Tusculani dominus simpliciter locum suum Tusculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitiatur, existimauerim generaliter intelligendum, ut integer fundus debeat, nam & huiusmodi expositio uulgari

PAVL. LIB. LXV. sermoni alludit.

LEX LXI.

SATISDATIO

Satisfactionis appellatio
ne interdum etiã repro

nis^a. Satisfare proprie dicitur qui dat fideiussores: Satisfacit qui pignore uel quali-

bet alia ratione securum contentum uel creditorẽ reddit

Repromittit qui nuda stipulatione se obligat. Cauere uero uarie accipitur, in dispositione prætoriam satisfactionem

requirit, in ciuili solam promissionem, cum hypotheca

bonorum, ut quidam sentiunt. Quod si lex causa cognita

caueri uelit, uel idonee, plene, recte, competenter, sufficien-

ter uel, tunc arbitrio iudicis etiã satisfandũ erit, ueluti si

suspectus sit qui cauere debet, uel pignus præstandum,

aliis nullius effectus esset. Sanè qui simpliciter repro-

mittit ex uerborum, nõ uidetur satisfedisse, licet lex

propter creditoris consensum ita interpretetur: ut in defen-

sore, quæ lex satisfare iubet, quod & in eo dicendum est,

qui euidētissime sit locuples: nõ enim lex, quæ satisfatio-

nem requirit, de huiusmodi homine sensisse uidetur

quod uerum putauerim cum satisfatio idcirco solũ requi-

ritur, quia quantum ad facultates, lex creditori consul-

tum uelit: sed si etiam celeritatem perficiendæ litis re-

al. i. qui satisfad. cog.

b. l. j. de præst. stip.

c. l. sancimus. C. de verb. sign.

d. Alexan. l. de uortio. S. interdum. fol. mat.

e. l. in omnibus. de iud.

f. l. v. S. nunc. uideamus. iud. folui.

g. l. quicunq. ij. C. de fū. pat. lib. xj.

h. l. j. vt leg. nom.

k 3 spici

- i 1. minor. i. fi. de procu. *spiciat, fideiussio, tum quoque praestanda erit i: cum nostra quandoque intersit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, et tergiuersator sit, sicut principalis, quique bonam fidem forte agnoscat. Caterum & bonus uir, qui compulsus satisfacere, propter paupertatem non possit, re-promittens cum iurisdictione di religione, admittetur, ne eum ad impossibilia obligare lex uideatur, uel alias ius sibi iam quaesitum amittat¹.*

k Iaf. l. j. in fi. qui faulda. cog.

l § sed hodie. in st. de fat.

TIGNI. Legis XII. Tabularum uerba haec erant, quorum mentionem Festus Pompon. facit, Tignum iunctum adibus uincet ue

a 1. tigni. ad exhib.

b l. j. de tigno iniuncto.

c l. ferri. infra eod.

uendicatio, nec soluito. Declarat ea Iurisconsultus, ut tigni^a appellatione omnis materia, ex qua aedes constant, contineatur. Vnde tegulae, lapides, caementa, calx, arena, atque id genus similia, hoc nomine comprehenduntur^b. Tigna enim a tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione omnes materiarij, murarij, albarijque significabuntur^c. Huiusmodi tamen interpretatio a communi usu loquendi abhorret: quandoquidem tigna solent trabes appellari, quibus summa domus contegitur, hinc & contignationes dictae, quorum uocabulorum frequens mentio est M. Vitruuius: ut hinc argumentum colligi possit, posse dictionem quamlibet, quoties deriuatio cum ratione legis

missio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisfactio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII.
AD E D I C T V M
P R O V I N C .

LEX LXII.

Tigni appellatione in lege XII. tabularum

legis

legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi usus repugnet. Sanè uerborum legis x i i. tabu. in iure quoq; mentio est ubi dicitur, quemadmodū ea lex tignum adibus iunctum uendicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumq; dari uoluit^d. Quo in lo

co Accursius, si scit se omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

VLPIANVS.

LEX LXIII.

Penes te, amplius est quàm apud te: nam apud te est, quod qualitercunq; à te tenetur: Penes te est, quod quodam modo à te possidetur.

state, iure dominioq; suo, cum dictio apud, ad personam uel locum simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se^a. Licet confundi hanc differentiam plerunq; animaduertim^b. Quapropter si lege indicatur pœna illi, penes quē furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui simpliciter sciens detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorem ad huius tam subtilis differentie modulum uerba sua rede gisse.

paratim legit, nimirum ignorans, idem esse sciscere, quod cōfirmare, unde & plebiscitum dicitur.

Penes. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uideatur quàm qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est in pote-

^d l. qui refc. in fi. de solu.

^a l. titia. § Ca ius. de lega. ij.

^b l. si quis in tantam. C. unde vi.

INTESTATUS. Testari uerbum inter alia significat etiam sententiam suam expromere: unde testimonium & testamentum deducitur, & intestabilis, qui nec testimonium dicere, nec testamentum facere^a, ex testamento uel aliquid consequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis tri-

plex est significatio: primo enim eum significat qui testamentum non fecit, & haec propria & indubitata est interpretatio: quoniam ut Bartolus^b inquit, participium id est, cuius ea est natura, ut po-

tentiam ponat, actum neget: quam rationem non satis scio an Grammatici recipere: cum enim praepositio uerbo non conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidens, uim participij haberent, quod ipsi negant. Ceterum & is intestatus est, cuius testamentum iure defecit, ut quia iniustum uel irritum pronunciatum est. Idem enim est testamentum omnino non facere, uel huiusmodi facere, quod nullum pronuncietur^c. Secundo intestatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corrui-
 quia haeres institutus noluerit adire: & hic sensus quoque non improprius est. Dixit tamen Bart. si lex aliquem admittat in eius successionem qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decedit, is ex
 cuius

^a l. cum lege. de testa.

^b Barto. l. j. de suis.

^c Inst. de her. red. quae ab intestato, in princ.

V L P. LIB. LXVI.
 AD EDICTVM
 LEX LXIII.

cuius testamento hereditas non aditur, cum tempore quo decedit uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex heredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hanc ego subtilitatem non approbo, quæ contra Iuriconsulti uerba est ^{d, d. l. j.} eum proprie intestatum decessisse dicentis, cuius hereditas adita non est: ut inde appareat dictionem hanc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non nisi adita hereditate consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedent, matremque excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idque aliqui cum Barto. sensere ^e. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quod intestati improprie hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturque agnatos in eius, qui testamentum facere possit, hereditatem facilius admittendos, ex defuncti præsumpta uoluntate, qui cum testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hereditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto. sententia potior uisa est, cum de communi Iuriconsultorum usu ex quam pluribus legibus constet ^f, nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentie est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secundum leges regere & moderari quisque præsumitur, alioquin si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sanè dubium non est.

^e Alex. l. generaliter. C. de instit.

^f l. qui duos. l. lucius. de vul. l. diuus. l. credentes. qui pet. tut.

recte proprieq; de intestabilibus dici^g, eos sine testamen-
to, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis proprie inte-
stati non dicantur.

g Alex. d. l. ge-
neraliter.

a l. fi. C. de he-
red. insti.

HAEREDIS, a ¶ Heredis appellatio etiam ultra
proximum heredem extenditur^a: unde solemus di-
cere, heredis heredem

testatoris heredē esse:
quod ex pprietate ser-

VLP. LIB. LXII.

AD EDICTVM.

LXV.

l. Ias. l. si quis
filium §. si
de acquirē.
hered.

plerosq; tractatū est^b.
Quapropter conditio
ut heredi Titio detur,
adimpleri in herede hē

HAeredis appellatio^a
non solum ad proxi-
mum heredem, sed ad ulte-

c l. cum ita. in
fi. de cond.

redis potest^c. Hinc &

d l. j. de castr.
pec.

pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans,
eius heres dicitur^d, cui filius ipse miles etiam succeſſe

e Roma. sing.
602.

f l. j. C. quorū
leg.

rat, quod & Pontanus annotauit^e. Sed & si de scriptis
heredibus mentio facta sit, etiam heredem heredis conti-

neri, tamet si scriptus non sit, pleriq; contendunt^f. Verū
id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem rece-

g Corn. cōsi.
62, in iij.

ptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio ma-
gis in scripto herede considerari potest, quam in non scri-

pto^g. Et ideo generaliter secundum heredem non conti-

h Bar. l. qui li-
beris §. j. de
vulg.

neri: ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti
heredis mentio fit, idemq; si infrascripti, uel suprascri-

i Ol. cōsi. 21.
Bal. 304.
in 5,

pti dicatur^h: sed & si suum heredem, uel ipsum, quis
addiderit, non uideri, de herede heredis agi aliqui dixe-

runtⁱ: quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad
personam

personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror, nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cū testator, quisquis sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo hærede intellexisse uidetur, quia illi nō parū affectus fuisse creditur ^k. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse, quā sequētium uerisimile est: quod inferius diffusius attingam ^l. Cæterum & quoties Titio eiusq; hæredibus ususfructus legatur, de primo tantum hærede accipiemus ^m, ne proprietatis inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio hæredis extraneos nō cōprehendit, nō enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiā primus reijciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, ut cum Titio hæredibusq; suis donec ipse uixerit aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli sint hæredes, merito de filijs intelligemus ⁿ. Idem cum mentio hæredum fit in materia ex cuius natura sit ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo ^o. Idem etiā si de hæredibus masculis dictum sit, uidetur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquum aliquid ex generali interpretatione sequeretur, hæredis appellationem restringemus: ut si quis hæreditatem restituere debeat, si sine hæredibus decesserit ^p: ut enim conditio aliquando euenire possit, de descendentes intelligimus alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicommissarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos substituti hæredes censeatur testator extraneis hæredibus filij sui, quæ prædilexerat, prætulisse ^q, hæc dictio restringetur:

^k d. l. qui libe-
ris.

^l l. in annali-
bus, C. de
leg.
^m l. antiquitas
C. de usufr.

ⁿ l. in suis, de
lib. & post.

^o c. si. si de fetu
do fue. cōtr.
inter dom.

^p l. ex facto, in
fi. ad Treb.

^q Bar. d. l. gal-
lus. §. etiam.

non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedente Titium agnatum, eiusque heredes substituerit, eueniente conditione, heredes Titij agnati non reijciuntur, ut

id. §. etiam. Ang scripsit^r, cui assentio: secus si omnino extranei sint.
b ¶ ULTERIORES.

Etiam per longissimam successione, ut alibi dicitur^r: unde & pontifex Romanus Petri successor dicitur, quamuis maximo numero alij mercedij intercesserint^r.

§ l. qui per success., infra ti. j.

§ c. j. de homicid. in 6.

a Confil. 36. in. 2.

b Romani. l. si publicanus. § j. de pub.

rioribus^b refertur: nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellacione continetur.

IDEM LIB. LXVI.

LEX LXVI.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

MERCIS. Mercē de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij serui non comprehendantur uarijs locis proditum est: qua ratione de facto consultus Alexander^a, non esse absurdum respondit, si legem municipalem, quae à socio initum mercatum ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidem mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dicitur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomen crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerumque significat, atque ita uulgaris loquendi usus seruat: Inde enim & mercatores dicuntur^b, qui res emunt, quas in eadem specie charius uendant. Nam qui emunt, ut ipsi in aliam formam uertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si

uerat

uera Bartol. sensit ^c: tametsi nemo dubitet, exercitium utrisque commune uerbum esse,

^c Bartol. traq. de teste, ver sic. 6 2.

ALIENATVM a ¶ Alienare dicitur, qui ius ali- quod dominij transfert: sed qui rem uendit, ante- quam tradat, nullum ius dominij trāsferat (traditionibus enim dominia rerum

IDEM LIB. LXXVII.

AD EDICT.

LEX LXVII.

ALienatum ^a uon pro- prie dicitur quod ad- huc in domino venditoris manet: uenditum tamen re- cte dicitur.

trāsferuntur ^a) merito non dicitur alienasse, cū sola personali actio ne possit conueniri. Et ideo ex duobus empto- ribus, is cui prius res tradita est præsertur ^b. Si igitur aliquod ius ex uēditione transferatur,

^a l. traditioni- bus. C. de pact.

^b l. quoties. C. de rei vend.

censebitur alienatum, nec lex nostra procedet: ueluti in ecclesia emente, cui ex priuilegio competit, ut absq; tra- ditione in eam transeat dominium ^c: idē in principe uen- dente, ut aliqui existimauerunt ^d. Sed ^e si emptoris no- mine possidere se uenditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per huiusmodi enim constitutionem pos- sessio uera transfertur ^e. Idem si specialiter rem uēditam pro contractus obseruatione uenditor hypothecæ obli- gauerit ^f, dicitur enim alienasse: quandoquidem qui pi- gnerat, alienare dicitur ^g. In generali autem obligatio- ne bonorum de his quæ uenduntur actum non uidetur: utpote quæ non obliganda à uenditore sed tradenda sunt ^h. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteo- tam qui emponemata inconsulto domino uendidit, ante tradi

^c l. si. C. de fa- crof. eccl.

^d l. si. d. l. quo- ties.

^e l. quod meo. de acq. pos.

^f Butri. con- si. 34.

^g l. si. C. de res- bus alie.

^h Roma. sing. 605.

traditionem à iure suo non cadereⁱ: nam & uendere

i l. fi. C. de iur. cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio
emphy.

k §. venditæ. omnino perfecta nõ est^k, licet tum quoque res periculo
insti. de rerũ emptoris pereat: & ita se habet omnium serè cõsensus^l,
diui.

l l. quod sæpe. **b** ¶ §. DONATIONIS. Donationem generale

§. si ref. de nomen esse plerique au
cõtrah. em. tumant, & ideo sub se

continerere, etiam causa

mortis donationem, &

quascunque alias: cum

uero specialiter accipi

tur, proprie eam dona

tionem solum dici, quæ pura est, & protinus sine spe rea

cuperandi dominium transfert^m, & de hac in dubio sit

ue in dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quæ

propter qui filio permittit, ut donare possit, nec cõsetur

de ea donatione sensisse, quæ causa mortis fitⁿ. Sed hanc

ego declarationem non probo, quæ legem nostram coar

ctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel gene

re dictio hæc sit accipienda. Donationis igitur uerbum

quamlibet donationem comprehendere existimo, ut hic

dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo: nam quæ

sub conditione collata est, post euentum conditionis pro

prie donatio fuisse censenda est, ante euentum propter

dubietatem improprie. Quæ uero sub conditione resoluti

possit, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutio

nis nulla subesse amplius poterit, & ipsa proprie fuisse

donatio censebitur, interim non: & ideo cõcessio patris

non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum

magna

¶ Donationis^b uerbo sima

pliciter loquẽdo omnẽ do

nationẽ cõprehendisse uide

tur, siue mortis causa, siue

non mortis causa fuerit.

¶ Donationis^b uerbo sima

pliciter loquẽdo omnẽ do

nationẽ cõprehendisse uide

tur, siue mortis causa, siue

non mortis causa fuerit.

¶ Donationis^b uerbo sima

pliciter loquẽdo omnẽ do

nationẽ cõprehendisse uide

tur, siue mortis causa, siue

non mortis causa fuerit.

¶ Donationis^b uerbo sima

pliciter loquẽdo omnẽ do

nationẽ cõprehendisse uide

tur, siue mortis causa, siue

non mortis causa fuerit.

¶ Donationis^b uerbo sima

pliciter loquẽdo omnẽ do

nationẽ cõprehendisse uide

tur, siue mortis causa, siue

non mortis causa fuerit.

magna generalitate, uel simili ratione aliud præsumamus^o. Sed & donatio propter benemerita eatenus proprie fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedē excedit^p, quod & in qualibet remuneratione dicendum est^q, quæ modico pretio facta proponatur^r, quicquid enim ultra pretium receptum iusti ualoris superest, proprie donatum censebitur^s. idem in indubitato quod sciens soluerit. Et ex is consequens est, ut solennitates quæ aliqua cōstitutione in donationibus requiruntur, etiā in prædictis speciebus necessaria sint^t: nec quatenus diximus uerā esse donationē, cōtractus irritetur^u. Sanē & donationis appellatione etiā legatū contineri dubiū nō est^x: quod procedit, si effectū consideremus, usus enim separatam esse speciem obtinuit. Donationem autem causa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iurisconsultus^y censuit: apud eum enim Odisse. p. Telemachus sic donat Piræo.

Eius carmina sunt.

Τὸν δὲ πείρατος πρότερον πρὸς μύθον ἔειπεν
 Τηλέμαχ' ἀλλ' ἔτρυνον ὡστὲ δῶμα γυναικῆς
 Ὡς τοι δῶρ' ἀποπέμφω ἄτοι Μενέλαον ἔδωκεν.
 Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένον ἀντίου κῦδα
 Πείρατ', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὄπως ἔσαι τάδε ἔργα
 Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐμὲ μέγαροισι
 Λάδρη κτείναντες πατρώια πάντα δάσσονται,
 Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομαι ἐπαυρέμεν, ἢ τίνα τῶν δέ
 Εἰδ' ἐκ' ἐγὼ τούτοισι φόνου δὲ κῆρα φυτεύσω
 Ἀλλ' ἄγε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δῶματα χαίρω.
 Ηοο

Corn. cōfi.
257. pe. co.
15. in iij.

Imo. l. aquil
lius, de don.

Alex. cōfil.
21. in. 5.

l. non am
plius, de les
ga. j.

l. quod si ad
pif. de do. in
ter virum.
Calca. con
fil. 24.

Imol. d. l. j. j.

Calc. d. cōfi.
l. legatum.
de leg. ij.

l. j. supra de
do. cā. mor.

Hoc sermone uirum Piræus commonet ultro
Telemache ad nostras famulas age dirige sedes,
Ut tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.

Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus,
Piræe haud equidem hæc possum dignoscere facta,

Nanq; proci si me spatio
tiosa per atria furtim

Occidant, rapiantq; si

bi patrimonia fortes,

His te malo frui donis
quàm quælibet horum.

Quòd si illos fato meri

ta et multauero morte,

Tum mihi gaudenti reseres dona omnia gaudens.

Quorum carminum eò libentius mentionem feci, quod
et in Institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyr

rum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

ILLA VERBA. Arbitrorum duo sunt genera, nã alij
Lex compromisso adeuntur^a, quorum sententiæ metu

pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus,
sunt qui tanquam boni uiri arbitrari et constituere alia

quid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec cõmi-
natione pœnæ formidabiles, quorũ sententiæ magis trans-

actioni, quàm iudicio conformis est^b, uidentur enim par-
tes transigere arbitrato illius: cum priores arbitria sua

instar iudiciorum dirigant, et non multum ab ordi-
narijs differant^c. Igitur in prima specie indubita-

ti iuris est, seruorum arbitrum esse non posse, sed nec ar-
bitratorem

a l. societate.
§. arbitro
rum, pro so-
cio.

b c. quinta
lis, de iureiu-
ran.

c l. j. de arb.

bitratorem^d Vlpianus ex communi omnium expositio-
 ne hic existimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fie-
 ri, ad ius referuntur. Lex autem non censuit ad ea qua iu-
 ris sunt seruos admittendos: tum quod in personam ser-
 u ius residere nequit, sed merum factum^e: tum quod quo
 ad ea qua iuris civilis sunt, serui pro nihilo habentur.
 Sed dubiū est, quomodo huiusmodi uerba ad ius referan-
 tur. Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo
 arbitraria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legi-
 timam personā compromitti queat: itemq; quia arbitra-
 tor tāquam bonus uir iudicare debet: que ratio mihi ma-
 gis placet, quamuis enim secundū iuris tramites incedere
 omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono &
 æquo decidere negociū debet, ut effectus iuris ex eius sen-
 tentia oriatur merito hoc officium in seruum hominem
 conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbi-
 tratu aliquid committi potest? & omnes sentiunt posse^f,
 nisi antequam deportaretur mādatum sibi fuerit, uiden-
 tur enim partes propter status mutationem mandatum
 reuocasse^g: quod tamen in testatore, qui electionē aliquā
 Titij arbitratu fieri iussit, non procederet^h, cum enim is
 testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse manda-
 tum. Sed & quod in deportato diximusⁱ, ad excommuni-
 catum quoque communi calculo producitur, ut quo mi-
 nus arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intel-
 lige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam
 formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudicario
 actu, præterquam si se defendat, excommunicatus repel-
 litur^k. Idem si arbitria hæc paratam habeant executio-

d l. pedius, de
arb.

e. Sed cū fa-
ctū. instit. de
inut. stip.

f l. cū pater S.
here, de. le. ij.

g l. cū quis. de
solut.
h l. ex facto. S.
si qs rogat.
ij. ad treb.
i Bar. l. si ar-
bitratu. de
verb. obli.

k c. ad probā
dū. in fin. de
re iud.

D. And. Alc. de uerb. signi. L nem,

nem uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

HAEC uerba. Finge, promissisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei nisi dolus malus abfuerit, promissisti centum: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis ex-

plicari potest: Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia non solum factum suum heredumque promississe contrahens uide-

IDEM LIB. LXXIII.

AD EDICT.

LEX LXIX.

tur^a, sed etiam cum stipulatio poenalis sit, factum extranei^b: & ita frequentius proditum

HAEC uerba, cui rei dolum malum aberit, generaliter comprehendunt omnem dolum quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio interposita est.

est, licet dissentiente Bartolo: nam & cum quis Titium daturum & facturum promiserit (quamuis stipulatio non ualeat, quia factum alienum uidetur promississe) si tamen subdiderit dolum malum abesse, abfuturum uel esse, non simplex abnutium promissum lex interpretatur^c, ne corruat stipulatio, sed potius ex precedentibus curaturum eum promississe intelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterum respectu quoque rei ipsius stipulatio generalis est, quoniam dolus uox est generalis, dolum uerum, & presumptum continens, sed & latissimam culpam, & plerumque latiorē^d. Fraudem quoque dolo inesse Labeo ait, qua de re infra latius disputabo^e.

Sciendum

^a l. nouissima. iudi. sol.

^b l. stipul. ista. §. si quis dolum. de ver. obl.

^c l. iter. supra de ver. obl.

^d Bar. l. quod nerua. dep. l. iurisge. §. sed si. de pa.

SCIENDVM. Superius diffuse uidimus heredum^a appellationem per multas successiones accipi declarauimusq; quomodo hoc intelligendum sit, hic uero profequitur Iurisconsultus tres casus, quibus ea regula non procedit.

PAV. LIB. LXXVII.

LEX LXX.

SCIENDUM est heredem etiam per multas successiones accipi: nã paucis speciebus heredis appellatio proximum continet: ueluti in substitutione^a impuberis, quisquis mihi hæres erit idẽ filio hæres esto: ubi hæres heredis non cõtinetur, quia incertus est.

a ¶ SUBSTITVTIO

ne impuberis. Sed quæ ratio est, quod hoc ca-

su a regula recedimus?

Et alibi dicitur, hære-

dis heredem non admit-

ti^b: quia ex iudicio te-

statoris non uenit, per

huiusmodi autem sub-

stitutionem hi demum

uocati uidentur, quos af-

fectione aliqua testator

profequitur. Quæ ra-

tio ut uera sit indiget

tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingi-

tur: cum enim huiusmodi uerba de certa persona intelli-

gi possunt, non debent extendi ut incertas quoque conti-

neant. Quum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam

seruus, siue filiusfamiliæ sit, nõ debet intelligi de herede

heredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodẽ modo non in-

telligemus de patre aut domino, cum potuerit filiusfa-

miliæ emancipari, et seruus uel manumitti, uel uendi,

quo casu hereditas patri aut priori domino lucrifacta

non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut

b l. qui liberis §. i. de vulg.

ad incertos hosce casus porrigantur, sed ut eas tantum personas contineant, de quibus nominatim actum est.

b ¶ I T E M in lege. Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorū in epistolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud

Valer. Maxi. lib. viii. ¶ Itē b in lege Aelia Sentia, Igitur Aelius Sentius le filius hæres proximus^c po- gem tulit, quæ ab eius test libertum paternum vt nomine Aelia Sentia ap ingratum accusare, nō etiā pellata est, cuius Cicero si hæredi hæres extitit.

m Topicis, & Boëthius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non atinet.

c ¶ HÆRES proximus. Interpretatio hæc ex uerbis legis descendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hæc ingrati accusationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio nō caret, quod etiam libro historiæ xiii. Cornel. Tacitus tradit. unde non nisi proximo hæredi^c, eidemq; filio, id iuris cōcessum est, cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contratabulas liberti filius impetret^d, nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui manumittere cōpulsus est^e, ingrati actionem nō habet, & tamen præteritus contratabulas possessionem petit^f.

d ¶ I D E M dicitur. Operarum duplex est species, quæ officia

c §. illud. in authē. vt li. de cæt.

d l. si filius §. paulus. de bo. lib.

e l. ij. C. de ope. lib.

f l. j. C. de bo. poss. contra tab. lib.

officiales dicuntur, & quæ artificiales^a: illæ personam
 patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum natura=^a
 lis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, sal=^a
 tatione oblectare, suntq; huiusmodi ut plurimum incer=^a
 tæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ picto=^a
 riæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerunque certæ,
 quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta
 promissio arbitrato patroni secundum consuetudinem,
 aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exerci=^a
 tium aliquod, assiduitatemq; non complectuntur, ad obse=^a
 quium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur si
 patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut
 ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat^b. Ob=^b
 sequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis trāsmit=^b
 titur^c. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æstimatio=^c
 heredi ex iudicato præstanda fuit, eius enim hæres recte
 eam pecuniam petet^d. In officialibus uero operis hæc=^d
 non procedunt: quoniam hæc ad extraneos hæredes regu=^d
 lariter non transeant^e. sed ad filios tantum, etiam, si nõ=^e
 sint hæredes^f, & ideo parum refert, quot à patre hære=^e
 des sint instituti^g. Atq; ita hanc materiam ego extrico,
 licet alij aliter. Sed hic quæri potest, an in casibus qui=^f
 bus testator mentione hæredis facta de filio censetur in=^g
 tellexisse, eundem requiratur hæredem quoque esse: & in
 contractibus dubium non est, filium non admitti, nisi sit
 hæres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus em=^g
 phyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur^h.
 In testamentis quoq; idem crebriore calculo responsum^h
 est, in ea specie, cum testator filio si sine hærede morere=^h

l. & si nõ. §.
 libertus. de
 condi. ind.

b l. cum patro
 nus. §. j. de
 ope. lib.

c l. sed si hac,
 §. liberos.
 de in ius vo.

d l. qui liberti
 nus. §. pe. de
 ope lib.

e l. fabriles.

f l. si operarū.
 eo. tit.

g l. vi ius. §. ff.
 eo. tit.

h Bart. d. l. vt
 ius. §. an.

tur substituiſſet, non enim ſufficit ſi filiū reliquerit, niſi ſi quoq; hæres ſit, quod & in eo caſu Paulus Caſtrenſis reſponditⁱ, cum filio ſine liberis moriente Titius & eius hæredes ſubſtituti ſunt: non enim ad fideiçomiſſum Titij filij admittentur, niſi hæreditatem patris adiuerint^k.

l. ex factō. §. ſi ad Treb.
k. Paul. l. gal. lus. §. j.

Sed quid ſi legitimi hæredes uocati ſint? & cū de his intelligatur qui in teſtato ſuccedūt, for- tē etiam ſi Titio hæredes nō fuerint, admittē- tur, ne teſtator uideatur fideiçomiſſum Titij arbitratui reliquiſſe, quod infra attingam.

exactiōe, ut filius hæres exi- gere poſſit, non longa ſuc- ceſſione effectus. ¶ Verba hæc f. is ad quē ea res perti- net, ſic intelliguntur, vt qui in vniuerſum dominiū vel iure ciuili vel prætorio ſuc- cedit, contineatur,

f. ¶ §. VERBA hæc. Quoties in lege hæc uerba repe- riuntur, conſiderandum eſt ob quam cauſam ſint adie- cta: nam ſi prætor actionē puta redhibitoriam emptori, eiq; ad quē ea res pertinebit daturum pollicetur, de par- ticulari ſucceſſore intelligi non poterit, ſed de uniuerſa li tantum, ut hic dicitur: *personalis enim actio ad parti-*

l. ſciendū. §. deinde. de æd. edi.

m. l. ſi titius. §. ſi qs tert. de aqua plu.

n. l. his uerbis. de adopt.

o. l. ſi prætor. de iureiur.

p. l. ſi tibi. §. pa- ctiū. de pacti.

cularē ſucceſſorem nō pertinet^l. Quod ſi de ea quæ in rem ſcripta uel ſimpliciter in rē ſit, loquatur, tūc aliud erit^m: idēmq; cum etiam particulari ſucceſſori ut ſuccur- ratur eadē æquitas ſuadetⁿ, ſed & in iure excipiendi du- biū non eſt, quoniam id ad quēcūq; indiſtincte tranſit^o, ut etiā ſi beneficium ſit personale, nihilominus eo cui cō- ceſſum eſt uiuente, donatario proficiat^p. Accipiet igitur hæc uerba ex ſubiecta materia interpretationē, alioquin

ex ſui

ex sui proprietate successorem particularem comprehendere putauerim, ad eum enim etiam pertinet, nedum ad heredem. Quod maxime erit obseruandum si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen quicūque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores

VLPIANVS LIB.

LXXIX.

LEX LXXI.

Aliud est capere^a, aliud accipere: capere cū est stringi possit^r.

ALIVD est capere. a ¶ Capere uerbū ad effectum acquisitionis refertur^a, atq; ideo qui restituere tenetur, nō uidetur capere: atq; hinc est, quod spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidē uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis^b, quia eorum capax non est, filius tamen familias & seruus, quamuis restituere tenentur, capere dicuntur^c, quia per eos statim, absque alia restitutione patri uel domino acquiritur. Ast uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerunque accepisse dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit^d. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit^e, uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligāt^f: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad pro

tradiderunt^q. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur quæ uel contra eos competant, latior est articulus, quàm ut hic per

q Ia. l. quedā. §. j. de eden do.

r Bart. d. §. si quis tertio.
a l. nō uidetur quisquā, j. tit. j.

b l. si quis qui. de vulga.
c l. cepisse. infra eod.

d l. naturalis. §. j. de præscri. verb.
e l. j. de fide. tuto.
f Mod. d. l. nō uidetur.

iuxta interpretemur: quāuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat ^g, quia de testatoris manu capere uideatur, non putem heredis traditionem expectandam.

^b ¶ CVM effectu. Aduuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter si exulem capienti certum præ-

mium dari constituitur, non intelligetur ce-

pisse qui ad præfectum non traxerit ^h: uel cum

armis reperisse, qui nõ ceperit. Quæ ratione

et qui tantum erogat, quantum acceperit, ca-

pere non dicitur ⁱ, cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatum, con-

cessum dicitur, quod de-

ductis omnibus expensis reliquum est ^k.

^c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remansurum est peruenisse dicamus ^l, licet plerunq; ex subiecta materia aliter etiam non im-

proprie interpretemur, quod alibi attingam ^m.

^d ¶ S. HÆC uerba. Quod conuentus rei uēdicatione propter eā rē alteri promisit, ut ab actore indemnitas seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præstari spōdes? quam cautionē etiam em-

fectu ^b accipitur: accipere & si quis non sic accepit ut ha-

beat. Ideo que non uidetur quis capere, quod est resti-

tuturus, sicut peruenisse ^c proprie illud dicitur, quod est remansurum.

¶ Hæc uerba ^d, his rebus recte præstari, hoc significat, ne quod periculum uel dam-

num ex ea re stipulator sentiret.

^e ¶ S. HÆC uerba. Quod conuentus rei uēdicatione propter eā rē alteri promisit, ut ab actore indemnitas seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præstari spōdes? quam cautionē etiam em-

ptor recipit ⁿ, qui redhibitoria aduersus uēditore experi-

tur si

^g Bar. l. cētū, rīo. iij. colū. de vulg.

^h Inf. l. i. §. ff. qd̄ quis iur.

ⁱ l. ciuitati. in ff. de leg. j.

^k l. non ampli us. de leg. j.

^l l. si ipsa, qd̄ met. cau.

^m l. peruenisse infra eod.

ⁿ l. ipsa. de rei vendi.

tur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid solvere damnatus est °. Interpretamur enim recte, id est tutò & secure, hoc est sine periculo & damno. Periculū autem ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credit. Hincq; argumentum accipitur, pro sui defensione cautio-

o I. redhibere. §. cauens. dñ. de redh. edi.

PAVL. LIB. LXXIII. nes interponi posse.

LEX LXXII.

Appellatione rei, pars uersario tuo metuis, licet etiam continetur. citum erit iudicem adire, qui eum ex officio

cōpellet, ut caueat, per se non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur^p, idq; etiam sub pœna, & datis fideiussoribus.

p Mod. l. si super. C. de trans.

Sanè & M. Varro rei rusticæ lib. 11. solitos tradit eos qui indomitos boues emunt, sic stipulari, Illosce iuuenos sanos, deq; pecore sano esse, noxisq; solutos recte præstari spõdes; atq; hanc formā M. Manilij actionibus cōtineri, quæ uerba hoc ex responso interpretationem recipiunt.

APPELLATIONE. Qui de aliqua re quicquam cōstituit, ut de dōmo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem proprie, sicut in genere species, in maiori summa minor continetur. Alioquin quæ uox totum significat, proprie de parte dici non potest, quare si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligetur^a: quæ

a Licitia. §. ij. de leg. ij.

propter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatur, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idē de reo dicāt, tūc enim ut à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorē quàm reū eum fundum

b in. l. si duo,
vbi pos.

c l. quæ de to,
ta, de rei vñ,

d Bar. l. si ma
ter. §. si iter.
de excg. rei
iud.

e l. oēs. C. de
presc. xxx.
anno.

f l. quod trās,
latū, de offi.
leg.

g Roma. §. de
viro.

h l. in condē.
§. j. infra ti. j.

communiter pro indiuiso possidere^b, atq; id pleriq; omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totū uale re argumentū^c: quod uerū est, nisi alia ratio sit in toto, quàm in parte. Pars autem tripliciter accipitur, quedam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouē^d, ususfructus pars integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis quota pars est assis. Per cipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalem enu-

merationē, quod particularē omnium specierum^e: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea nō accipiamus, quorū specialem mentionē fieri opus est: etenim dubium non est de generali sermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hic referre nimia curiositatis esset^f.

HAEC VERBA. Restituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, supra ostensum est, quare cū iuriscōsultus in hac stipulatione fructus cōtineri, propter dictionē recte sentiat, uidetur in stipulationibus, id uerbum simpliciter positū, fructus non cōprehendere^g, quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita generaliter supra sequutus nō sum: quāuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cum deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iustitiam

VLP. LIB. XXX.

LEX. LXXIII.

HAEC uerba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continent: recte enim uerbum, pro uiri boni arbitrio est.

iustitiā causę referri, sicut rite ad ritum, id est solennitatem^b. Atq; hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat an Titius recte captus sit, non posse eum discernere, an feriato licito uel tempore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quam capi debuerit. Quę decisio pruden-

^b Bar. l. l. c. 20.
si cer. pet.

PAVL. LIB. II.

AD EDICT.

AED. CVRV.

LEX LXXIIII.

Signatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

Et Iurisconsulti differētia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro. Rite à ritu, nam quod secundum ritum sit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte: quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse creditur. Donatus, Recte dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur. Vere ad rei seu sententię ueritatē refertur: hinc Terent. in Adelphis: Recte & uere dicis.

Signatorius. Signatorius anulus est, qui charactera, id est sculpturam habeat, quo utimur ut signum imprimamus^a. Erant autem id genus anuli plurimo in usu apud antiquos, nam propter multitudinem seruitiorum reclusa omnia, ob signataque à dominis tenebantur: sicque à rapina, ut Plinius inquit, uedicabantur. Cū ergo huiusmodi non ornamenti causa: sed custodię principaliter fieret, merito appellatione ornamentorum non continebatur^b: quod maxime in his preedit, quę leuis pretij essent, utpote aureos quinque

^a l. ad testium.
Spen. de test.
sta.

^b l. arg. §. ornamenta. de aur. leg.

que

quæ non excedentes, & ita iure cautum est^c. Sed hanc
 ego summam hodie leuem non arbitror, idq; propter no-
 strorum temporum paupertatem, nam constat ueteres
 Romanos fuisse ditissimos.

RESTITVERE. Restituere est retrostatuere: id est
 in eum casum rem constituere, in quem fuisse, si nihil aduersus quod faci-
 cienda esset restitutio euenisset: de quo uerbo
 latius supra attingimus. Generalius autem est quam
 reddendi. Reddit enim qui retro dat, id est trans-
 fert dominium: at restituere etiam ad facta per-
 tinet. Proprie autem restituere dicimur, quod

I D E M

L E X. L X X V.

Restituere uidetur is, qui restituit quod habiturus esset actor, si contra uersa ei facta non esset.

I D E M

L E X L X X V I.

Deditisse intelligendus est etiam is qui permutauit, uel compensauit.

accepimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritum tertiam partem dotis restituere debere, reliquam lu-

^a Ang. consil. 158. crari, de dote data intelligetur, non de promissa^a. Sed id

^b infra. l. seq. ego non probo, cum nulla ratio sit, cur promissam minus lu-

^c Sal. l. si constit. crari debeat quam data: & restituere satis dicitur^b: qui actionem remisit, remque in eum casum constituit, ac si promissa non esset, atque ita Salic.^c censet, nec omisit Iason^d.

^d Ias. rub. fo. matr.

DE D I S S E. Quamuis uerbum dare proprie de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert^a, tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel compensat dare dicitur^b. Vnde homo liber sciens

^a l. ubi in fin. de verb.

^b l. si ei nupt. de fur. dot.

qui

qui tanquam seruus ueneat, emptori tenetur, non solum in eo quod datum est^c, ut uerba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatum, uel cōpensatū fuit. Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur^d: æquiparātq; iuris cōsulti dantē accepto ferenti: quod procedit etiā in conditionibus quæ ad

^c l. intantū, de lib. cau.

^d l. si mulier, de condi. ob cau.

IULIANVS.

LEX LXXVII.

FRugē pro reditu^a appellari, nō solū qd' frumētis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis cæduis, cretifodinīs, Iapicædinis capitur. ¶ Iul. amuſſim implēdæ sunt^e & quamuis ex ui sermonis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino nō repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur^f: qua ratiōe remissio quæ ultra quingētos aureos

^e l. si fundum, §. titio, de leg. ij.

^f l. Iul. de condi. & dem.

transfert, insinuatione indiget^g, idq; communiter approbatur. Quandoq; tamen nō fit huiusmodi interpretatio,

^g l. creditor, C. de pac.

ut cum per remissionem nihil iuris seu commodi acquiritur^h, uel aliam ob causam quis remittit quā ut donet,

^h Abb. c. ueniens, infra de tes.

uel cum debitum quod remittitur liquidò nō apparetⁱ, id enim factò magis quam dationi accedit: nam & quandoq; donare licet^k, remittere non licet, ut quia lex ex-

ⁱ Pau. l. cōtra, §. j. de pact. Bart. l. acti. C. de trans. gl. c. statutū.

torqueri remissionem præsumat, quia facilius inducitur quisq; ut remittat quā ut det^l, quod & Bart. annota-

^k de resc. in 6. Bar. l. si duo in fi. de ver. obli.

uit^m. Sanè cū pecunia solutioni præparata est, remissio alia quoq; ratiōe uim dationis habet, quod uidelicet lex

^l in fi. de ver. obli.

restitutam fingit, & incōtinenti rursus datamⁿ.

^m Bar. l. si duo in fi. de ver. obli.

FRUGEM. a ¶ Reditus nomen generale est sicuti prouentus^a, seu obuentiones: comprehendit autem

ⁿ l. si sponsalibus, §. j. de iure dot. Card. de. j. de exc. præ.

omnia

omnia iura seu utilitates quæ percipi possunt. Quam significationem etiã frugem habere aliqui dixerunt. Contra Iulianus, qui fruges esse quibus homo uescatur, censuit, præter carnes & poma, quæ sententia uerior est, atq; ita usus obinet. Vnde & Plinius duplex frugum genus agnoscit, quod aristam

habeat, ut frumenta, et quod siliquã, ut legumina. Antiquiores tamen latius acceperunt, ut fruges sint, quicquid ex fructu terræ in alimoniam

uertimus: qua ratione dem Plinius frugiferas arbores omnes appellat, quæ fructiferae sunt, oliuam, pyrum, pomũ. Dicuntur enim fruges à

fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulae est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

b ¶ FRUMENTUM. Aristam habent triticum, auena, ordeum, siligo Laconica. Siliquã, id est folliculum, omnia legumina: sisama uero & papauer uasculis continentur: at milium & panicum nullis defenduntur integumentis paruorum uolucrum iniuriæ exposita. Sanè quãuis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχήν de tritico intelligamus, atq; hoc communis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bart. existimauere.

scribit, fruges omnes esse, quibus homo uescatur, falsum esse: nõ enim carnem, aut aues, feras uel, aut poma fruges dici.

¶ Frumentum ^b autem id esse, quod arista in se teneat recte Gallum diffinisse,

¶ Lupinum uero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed sili-

SILIQVA, Id est, membranula seu folliculo. Signifi-
cat etiam fructum arboris dulcis, longū, & coloris atrī,
cuius Pli. quoq; meminit: & Hora. Viuit siliquis & pa-
ne secūdo. L. Columella scēnū Gracū sic appellari quoq; b

auth. sed ho-
die. C. de es-
pisc. & clea

qua c continetur: quæ Serui
us apud Alphenum in fru-
mento contineri putauit d.

certo pondere: nā qua-

tuor grana siliquā pen-
dūt e, hoc est quod Græ-

auth. ad hec
C. de vfuro

PAVL. LIB. I III.

AD PLAVT.

LEX LXXVIII.

Interdum proprietatem
quoq; verbum possessio-
nis, significat: sicut in eo, qui
possessiones suas legasset, re-
sponsum est.

ci uocant ceration: Au-
rifices nostri corrupto
sermone caraton: est au-
tem XXIII. pars soli-
di, et xviii. drachmæ.

Theodosiani codicis in-
terpres, Centesima, in-
quit, usura est, qua in
anno tres siliquas pro
solido habemus: Sicili-

cus uero duplici drachma constat, d quo fit ut quarta
pars sit uncia. Licet pleriq; in emendati codices pro sicili-
co siliquam scriptum habeant. Est & Siclus apud He-
bræos maioris ponderis: sic enim ipsi staterem, id est Se-
munciā appellant, in quem sensum uidetur etiam L. Colu-
melle capi, & Græcis quibusdam autoribus.

d l. liberto. S.
filiū. de au-
leg.

PVTAVIT. Et male: colligitur autem hinc, lega-
to frumento uel frugibus: etiam contineri quod adhuc in a

l. fna. C. de
præd. mino.
l. cū res. C.
de cōt. emp.

Iagro, in arista, uel siliqua est.

Interdum. Non solum apud Iuriconsultos a

dypossitum. ad p. mel. de bon. mat. 2. p. nu. 7.

et in cōstitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones urbanae et rusticae Ciceroni in Philippicis. Et idem in Paradoxis: Callidi, inquit, aestimatores prata et areas magni aestimant, quod ei generi possessionū à nemi ne noceri potest. Merito igitur si quis dicit se

possessiones suas legare uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum uidetur, cū ea non solet à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem ^b. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extenditur, quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus, tamen si dubium non sit etiam proprie mobilia possideri ^c. Ad hanc rem pertinent quæ Festus quoque scribit, Possessiones appellantur agri late patentes, publici, priuatiq; quia non mancipatione, sed usu tenebantur, et ut quisq; occupauerat possidebat.

IMPENSÆ NECESSARIÆ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

IMPENSÆ NECESSARIÆ dicuntur, quæ impendendi necessitatē habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed et quæ ex cōsuetudine regionis sine deditione omitti nō possunt necessaria existimantur^a. Harū plura exempla in iure habentur, ut si quis aggeres coercendo

IDEM LIB. III.

AD PLAVT.

LEX LXXIX.

^b Bar. l. vxo. rē. §. legauerat. de leg. j.

^c Iaf. l. j. de ac qui. poss. in prin.

^a Barro. pec. in fin. supra de an. leg.

do torrēti faciat, in demortuarū locū alias arbores sur-
roget, edificium ruens instauret. Sed quid si iā casu diru-
tum sit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et ali-
qui scribunt, esse necessariam impensam. Quibus assen-
tio, si ad nullæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid

¶ Vtiles^b impēsas esse, Fulci-
nius ait quæ meliorē dotē fa-
ciāt, deteriorē esse nō fināt,
ex quibus reditus mulieri
acquiratur: sicuti arbusi pa-
stinatione vltra quàm neces-
se fuerat. Item doctrinam
puerorū, quorum nomine
onerari mulierē ignorātem
vel inuitam non oportet ne
cogatur fundo, aut manci-
pijs carere. In his impen-
sis & pistrinum & hor-

enim si casa agrestis
nō necessaria utilitati
prædij esset? Sanè has
impēsas & maritus de-
ducit, & quilibet bonæ
fidei possessor, itemq;
malæ^b: nisi sint impen-
se quæ rei utilitatē per-
petuam nō respiciant,
sed solummodo impen-
dentis pro tempore cō-
modum^c: tunc enim ne-
mo deducit, sed fructi-
bus imputat.

^b l. domū. C.
de rei vend.

^c l. iij. & seq.
supra de im-
pens.

^b ¶ VTILES. Impense
quæ rem meliorem faciunt, ut arbusi pastinatio, doctri-
na puerorū, stercoratio, nouelletū, pistrinum, horreumq;
adiectitium, & his similia. Est autem arbusū, locus quo
certo ordine arbores uitium causa plantantur: hæ sunt
populus, ulmus, atinia, ornus: debet autem saltem bis in
anno pastinari, id est pastino, quod ferramentum bifur-
cum est, fodit: huiusmodiq; impensa necessaria est: quod si
tertiò quoq; fodiatur, erit utilis: atque ita M. Columella
lib. iiii. cap. xxviii. præcipit: has utiles impensas

D. Andreæ Alciati de uerb. sig. M maritus

- maritus nō consequitur ^d, nisi uolente uxore fecerit, aut mulier eas cōmode restituere possit, aliunde quā ex fundo dotali: satisq; est soluendo eam esse, uel tempore quo impensæ fiunt, uel quo repetuntur ^e. In ceteris uero bonæ fidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducuntur, tanquam eorum negocium reum ^c insulæ dotali adieci utiliter sit gestum, idq; etum plerunq; dicemus, nisi dominus ipse non fuisset eas facturus ^f. Quid enim si pauper erat, qui re qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret pretiosiorē facere, ut qui uenalem eam non haberet? permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere ^g, quod sine detrimento domini potest, sibiq; utile futurum sit. Idemq; in malæ fidei possessore ^h sed in hoc differentia est, quod prædo si impensa quam utiliter uel etiam necessariò effudit, euanescat, ut quia res perimatur, nihil deducit ⁱ. quod in bonæ fidei possessore aliter obseruatur: præterquam cum rei uendicatione agitur ^k. Sed et si ædificium aliquod à fundamentis construatur, sciens se in alieno ædificare, uidetur domino donare ^l, et nil repetit, nisi tanquam negociorum gestor fecerit ^m, uel dominus is sit, in cuius persona consistere donatio nequeat, ut cum uir in hereditario uxoris fundo ædificat ⁿ.
- ^c ¶ HORREVM. Meritò addita est dictio plerunq; nam si magnus fundus est, et frugum ferax, et plurima familia colatur, et pistrini, et horrei impensa necessaria est ^o: si uero modicus fundus sit, pistrinum et horreum ad utilitatem solum pertinet, quia locari potest.

d ¶ Volu

d ¶ VOLUPTARIAE. Ad ornamentum solum
 pertinent^p, præterquam in re promercali: quapropter ^p l. qd' si fuerit
 in prædio urbano si maritus coenacula quæ locari solent
 picturis exornet, pictura erit utilis, non simpliciter uolu
 ptaria: tanto enim pluris coenaculum locabitur: quia
 de impen,

ornatius. Has impensas
 ¶ Voluptariæ^d sunt, quæ nisi dominus ipse factu=
 speciem duntaxat ornant, rus fuisset, nec maritus,
 nõ etiã fructum augment: vt nec bonæfidei possessor
 sunt viridaria, & aquæ salie deducit^q: licitum tamẽ
 tes, incrustationes^e, lorica- eis est auferre quod cõ-
 tiones^f, picturæ. mode separari potest.
 In male uero fidei pos=
 sessore distinguimus, ut
 si impesa in re facta sit,
 quæ separationem sui
 natura non admittat;

IDEM LIB. IX.

AD PLAUTIVM.

LEX. LXXX.

uideatur donasse^r: ut si aliquo casu separentur, auferre
 tamen ei nihil liceat: si uero sui natura res sit separabi=
 lis, licitũ est ei auferre, nec enim donasse uidetur^s, quod
 auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differẽtiam
 in modo agendi constituent^t.

e ¶ INCRUSTATIONES. Tectoria sunt parietum,
 ex crustis marmoreis.

f ¶ LORICATIONES. Sunt superficies integendi
 causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq; ex
 calce & arena: qua de re M. Vitruuius lib. vii. plura.
 Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponeba
 tur alio significatu.

^r d. §. ex dñ
 uerso.
^s l. utiles. sup
 pra de petis
 here.
^t Barto. d. l. in
 fundo.

IN GENERALI. Verba legis XII. tab. erant^a. is uti
 legasset rei suæ ita ius esto. Quibus uerbis generaliter
 tributa est potestas legatarijs, legata sua petendi. Sed
 an idem sit in his quibus libertas testamento legata est
 & ex uerbis uideretur non esse idem: qui enim libertatē
 legat, rem suam non le-
 gat, quippe libertas in
 bonis testatoris nō est:
 & id neq; uere, neq; ut
 Bartolus inquit^b, cau-
 satiuē: sed tamen ex mē-
 te legis idem dicendum
 est. Accursius hic uer-
 bū petitione intelligit
 pro repetitione, quod
 mihi non placet, quāuis
 in iure uerū sit, sub ge-
 nerali repetitione lega-
 torū in substitutione fa-
 cta, etiā libertates cōti-

IN generali petitione lega-
 torum, etiam date liberta-
 tes competunt, ex mente le-
 gis XII. tab.

IDEM LIB. X.

AD PLAUTIVM.

LEX LXXXI.

CVM prætor dicat, ut
 Copus factum restitua-
 tur, etiam damnum datum
 actor consequi debet, nam
 verbo restitutionis omnis
 utilitas actoris cōtinetur.

^c l. cō in subit. de leg. iij.
^d l. in fraudē. in fi. de test.
 neri^c. Quæ res argumento est, generali in dispositione
 etiam ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt,
 ut libertates, dotes, testamēta militū, & similia^d. Quod
 uerum, nisi priuilegium illud tolleretur, non enim uerifi-
 mile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere
 ea quæ fauore specialis causæ indulta sunt: ut hac in re
 ridiculi sint, qui contraria prodiderunt^e.

^e Iaf. l. j. §. no, ca, sol. matr.
CVM prætor. In interdictis (inquit prætor) quod ui-
 caut clam factū est restituas, item quod quis spreta
 nuntia

nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat iuriscōsultus quid restituendum sit, & non solum opus^a, sed etiam omne damnum resarciendū a esse testatur, hanc enim esse uim huius uerbi restitutionis^b. Sed dubium est cum hic dicitur damnum restitui,

1. semper. & in hoc. supra quod vi. l. antep. §. si ne. supra de ope. no.

IDEM LIB. XIII.

AD PLAVTIVM.

LEX LXXXII.

Verbū amplius, ad eū quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti ē cōtra rio minus solutam videtur, etiā si nihil esset exactum.

an etiam ratio lucri cessantis habēda sit. Et ex

tat respōsum apud Baldum^c in simili specie,

eius qui cōuenerat damnum restituere, existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud est enim damnum, aliud cessatio lucri. Sed

Bald. consi. 252. in. jo

hec sententia hoc responso confutatur, quo omnem utilitatem resarciendam ei esse testatum est, cui damnum debet restitui. Itaq; ego hęc uerba secundum legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur. Regulariter autem traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquam si cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur^d. Idem in emptionis contractu seruatur^e, cum enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnetur, non fuit æquum ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisq; lucri rationem resolueret.

d. l. si is cui. de fur.
e. l. si sterilis. §. cū per uēdo. de act. emp.

Verbū amplius. Amplius & minus comparatiua

M s tiua

a supra. l. mi-
nus. infra. l.
si ita.

tua quamuis siut tamen ex subiecto argumento uim cō-
parationis quandoq; amittunt^a, poniturq; amplius pro
toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promisit se re-
stituturum, si quid legatorū nomine ceperit amplius quā
per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienū per
quod legata omnium ex-

b l. j. §. hæc uer-
ba, si cui
plus.

tinguntur^b, certe to- IABOLENVS. LIB. V.
tum restituere debet, EX PLAVTIO.
licet ea dictio ex pro- LEX LXXXIII.

prietate sermonis par-
tem tantum compren-
deret. Finge constitutū
esse ut si prætor aliquē

PROPRIE bona dici non
possunt, quæ plus incō-
modi quàm cōmodi habēt.

c Bar. l. si fer-
uus. §. si ita.
de leg. j.

condemnauerit amplius quàm debeat^c, ipse certa pœna
afficiatur, quamuis in tota summa quis indebite fuerit
damnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non præ-
tereundum, hanc dictionem si pronome illi addatur, rerū

d l. si sic. de le-
g. ij.

repetitionem facere^d: ueluti cū dicitur, hoc amplius, uel
eo amplius, uel amplius quàm talem rem. Si uero simpli-
citer apponatur actum legādi solum repetere, nō ipsam

e d. §. si ita.

rem^e. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus ad-
uerbium, positiuo adiunctum, cōtrarie significationis cō-
paratiuum demōstrat ut minus stultus, id est prudētior.
Terentius in Eunuchō. Hoc nemo fuit minus ineptus, id
est aptior, ut Priscianus interpretatur.

PROPRIE. Cum superius dictum sit bona intelli-
gere alieno deducto, ostendit hic generaliter Iuriscō-
sultus quaecunq; incommodum sit, etiam si aliud quàm
æs alienum, eius respectu proprie bona non dici. Quo-
tiescun-

etis cunq; ergo alicui sunt prædia maioris incommodi quam utilitatis, is bona ea recte non appellabit, & ideo permittitur a ecclesiæ sine aliqua solennitate huiusmodi prædia alienare^a tanquam bona nõ sint, quod & in minore plerique senserunt^b. Quandoque tamen appella-

a §. pe. i anth. de non ali.
b lafo. l. ij. supra de offi. cius.

PAVL. LIB. III. æ alienum comprehenditur, itemq; ea in quibus plus incommodi est, ut in bonorum possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui LX. habet, alijs XXX.

Filijs appellatione, oēs filios intelligimus. legatis? pone eum qui LX. habet, alijs XXX.

mibi tertiam partem bonorum legasse, XX. ne, an X. consequar? & XX. me consequi, nec quæ alijs legata sunt deduci Bartolus censuit^c, quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs sunt, æ alienum ipsius testantis non erant, quod si ea huiusmodi fuissent, ut in illis lex falcidia locum non haberet, qualia sunt quæ ad pias causas transferuntur^d, de mea solum portione fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatarijs XXX. mihi decem, hæredi XX. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

c in. l. si qs feruum. §. fina. de lega. ij.

d Auth. similiter. C. ad. l. fal.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolunt, quasi φίλιου, sed syllaba refragatur. Ipse magis à Græco sermone φίλος dictū arbitror, addito ex more Aeolico digammate φίλιός, sicuti φέλενκν ἐλένκν dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quinti. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur,

atque hanc esse rationem existimant, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis sit mutuus aui amor. ipse
er sermonis proprietate appellatione filij nepotem conti-

a I. quod si ne-
potes. de te-
fra. tut.
sitione legis generaliter procedit^b, & id etiã in odiosis,

b I. filius. ad
Mac. l. sena-
tus. de ritu
nupt. l. ij. &
si mater. ff.
ad Tertul.
nisi ratio diuersa aliud
suadeat. Ecce, miles à tu
tela præterquã filij cõ-
militonis excusationem
habet, quid si sit nepos?
certe in eo est diuersa
ratio, quia pater nõ mi-
litauit, licet auus fuerit

MARCELLVS LIB. I.
DIGEST.

LEX LXXXV.

Neratus Priscus tres fa-
cere existimat colle-
giũ: et hoc magis sequẽdũ ẽ.

c I. sed & mili-
tes. de excu-
tut.
miles^c. Rursus, Filij fideicommissõ grauati tametsi uo-
lente testatore fructus in rationem quartæ non impua-

d I. iubemus.
C. ad Treh.
tant^d, quod in solatium grauaminis lex illis specialiter
indulsi, ergo ad alios trahendum non est. At in disposi-

e S. si. inst. qui
dar. tut.
tione hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelli-
getur^e, nec enim in eiusmodi materia fit exten-

f I. liberorũ,
infra eodẽ.
dura separatio induceretur^f, ut cum alioquin
sio, nisi alicunde de mente conijciamus^f, uel extranei suis præpone-

g I. lucius. de
hære. insti.
rentur, uel usus testatoris hoc suaderet^h. Idem si natura
contractus, ut cum cliens beneficiarium fundum pro se

h I. alimẽta, de
ali. lega.
& filijs accipitⁱ, natura enim huius contractus est, ut in
nepotes transmittatur.

i I. as. in sti-
ruens, in l.
gallus.
NERATIUS. Fuerunt fortasse qui crederẽt duobus

constare collegium, quando quidem & collegæ dis-
cantur, duo ad idem officium electi. Neratus tamen tres
mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorem Mar-
cellus

cellus probat. Cum enim collegiū sit uniuersitatis nomē,
 aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autem uaria
 collegia, sicut fabrūm, qui arcendis incendijs instituti
 sunt, dendrophorum, qui arbores cādunt, & torrent,
 centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorum ar-
 tificum complures alibi nominantur^a: qui quod tenui-
 ores sint, possunt se collegijs congregare, & stipem con-
 ferre. Permissa etiam sunt mastigophororū, quos disci-
 plinatos uocat, collegia, quod rei sacræ causa cōueniant,
 ea & scholæ & cōfratriæ appellātur, quippe uaria sunt
 nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, socie-
 tas, thiasus, ordo, conuenticulum, sodalitium, quæ ean-
 dem ferē uniuersitatem significant. Sunt autem iure quæ-
 cunq; collegia prohibita, nisi permissa expresse reperian-
 tur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multi-
 tudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam ui-
 dimus plerunq; etiam sub sacri conuentus prætextu mul-
 ta improbos aduersus pudicitiam & leges moliri, quod
 T. Liuius libro xxxix. elegāter prosequitur. Extat etiā
 hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cecil. Pliniū.
 Sanē quod de collegio hic traditur^b, de familia quoq; di-
 ci supra uidimus. Vbicunq; autem dubitatur aliquis in
 collegium admitēdus sit, an id minus pro admissiōe pro-
 nunciandum Baldus^c respondit: id enim esse fauorabi-
 lius. Sed finge scholares seu collegas certe ecclesiæ nemi-
 nem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt,
 eo tutius in suos usus redditus pios uertāt, quomodo proui-
 debitur? Et puto si nō minori quā triū numero sint, non
 posse cogi ut alios substituteant uel eligant, & id huius re

^a 1. fin. de iure
im.

^b 1. detestatio
§. ii

^c Bald. cōsil.
183. in ij.

spōsi argumento, nisi tam ampli sint reditus ut recte ad ministrari à tam paucis nequeant. Illud constat negligentes, uel fures ab episcopo amoueri posse d.

a l. nulli. vbi
Bal. C. de
episc & cle.

Quid aliud. Iura prædiorū seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubiū non est. Sed iuriscōsul

tus hic interpretatur clausulā, quæ in instrumentis apponi cōsuevit, cū quis prædia cum iuris suis restituere pmittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiusdē scilicet bonitatis, salu-

CELSVS LIB. V.
DIGESTORVM.

L E X. LXXXVI.

Quid aliud sunt iura prædiorum, quā prædia æqualiter se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo?

britatis, amplitudinis. Quapropter legendū hic est, æqualiter nō autē qualiter: nā ratio sensus, & recti sermonis nō cōstaret. Illud tamen non negauerim, seruitutes ipsas qualitatē prædiorū, nō autē substantiam respicere^a: quapropter eas sic descripsit Baldus^b, ut seruitus sit accidētalis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bartolus uero subtilius definiuit^c. Seruitus est quoddā ius prædio inherens quod eius utilitatē respicit, uicini diminuit. Planē hoc in respōso, ius pro qualitate rei inherēte ponitur, si cut & alibi pro cōmoditate^d: sed & pro nuda facultate plerunq; usurpatur, ut si dicā, ius mihi est per uiam publicam eundi: uel filiusfam. seu seruus adeundi ius habet: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est facultatem, ut Aret. sensit^e. Sanē Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum

a l. pe de euic.
b Bal. auth. ei
q. C. de bo.
aut. iud.
c Bart. l. j. de
ser.

d l. qthod dici
mus. infra eo

e Aret. l. lega
tū. de leg. j.

diorum quicquid uellet alienare concessum erat, posse
reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis ar
gumento respondit f.

f. Consil. 15.
in 2o

VT ALPHENVS. Quoniam urbs ab urbo par=
te aratri dicitur, quo solebāt in cōdendis ciuitati=
bus maiores uti, sicq;

MARCELLVS LIB. V. muros desiniebant, me=
DIGESTORVM. ritò urbs solū dicitur,
LEX LXXXVII. quod murotenus ambi

VT Alphenus ait urbs
est Romana, quæ mu
ro cingeretur. Roma est
etiā, qua cōtinentia ædificia
essent: nam Romam nō mu
rotenus existimari ex cōsue
tutine quotidiana posse in
telligi, cū diceremus Romā
nos ire, etiam si extra urbē
habitaremus.

tur. Roma uero etiā cō
tinētia urbi ædificia si
gnificat, quod supra la
tius attigimus a. Sanè

a 1. ij. supra, e.

cum urbem sacram ap=
pellamus, sunt qui Hie
rosolymitanā accipiāt,
ut Baldus b. Ego Romā b

b 1. ij. C. de
naut. foen.

potius intellexerim, si=
cut & cum eternam di
cimus c. Ausonius, Vr=
bis ab eterne deductam rege Quirimo. Vt mirū sit, quod

c 1. j. C. de fu
ar. lib. xj.

literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Ostendit & id
uarijs locis Amianus. Cæterum cum iuriconsultus con=
suetudinem loquendi in testimonium adducat, hinc ap=
paret secundum communem usum uerba potius accipi,
quàm secundum proprietatis originem, quod etiā in pœ
nalibus & odiosis receptū est. Sed hæc ita pleriq; decla=
rāt, ut in dispositionibus peritorū, eorum usus attenda=
tur d, sicut in idiotarū sermone, cōsuetudo imperitorum
quod

d Bald. c. j. de
suc. feud.

quod non displicet. In dubio autem unū eundemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem quam patritios.
 e l. si chorus. Sed & si constitutū sit ut uerba ad literā intelligantur, uel proprie, tunc communem usum imperitorū nō attendemus, eruditorum uero obseruabimus f: Quandoquidē consensus eruditorū, ut

f Mod. in rubri. de opere, no. nunc.

Fabius scribit, cuiusq; proprietati praeualet: penes enim eorū usum, arbitriū est, & ius & norma loquendi, Hora-
 tio autore. Probato autem usu praesentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tēpore coepisset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatum, etiā ante hominū memoriā, creditur: idq; plerique omnes scripsere.

CELSVS LIB. XII.
 DIGEST.

LEX LXXXVIII.

PROPEMODŪ TĀTŪ QUIſq; pecuniā relinquit, quā tum ex bonis eius refici potest. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in praedijs, caeterisq; rebus similibus habet. Non idem est in fundo alieno legato, quanquā is haereditaria pecunia parari potest, neque quisquā eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quicquid ex ea praestari potest.

PROPEMODVM.

Quaecunq; res secundum pecuniam aestimationem recipiunt, non autem pecunia secundum res: etenim iure gentium ea de causa signatus est nummus, ut commercia rerum facilius celebrarentur: functionemq; ex eo reciperent, quae in rebus non est, unde minus in usu coepit esse

esse permutatio^a. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam^b,
 tanquam de alia re promiserim fideiussio non ualet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei^c. Planè dubium est, cum quis in censu habere dicatur quantum pecuniæ ex bonis resciri potest, quomodo ineunda sit ratio: an ducto ualore secundum communem æstimationem^d, an secundum redditus, ut tanti res censeatur quantum uiginti annorum redditus conferunt^e, an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, responsi enim huius uerba hoc indicant^f. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tanti æstimari debent quantum pecuniæ reperitur, nisi de rescissione propter lesionem agamus^g: tunc enim is censeatur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed & quoties rem æstimamus eius respectu qui eam acquisiuit, siue titulo hæreditario, siue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æstimatione res uendi potest^h: nec enim affectionis ipsius ratio est habenda, nec etiam quid aliud tunc sit oblaturus, cum is qui eam est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non sit compellendus, eam quam primum uendere. Vnde summa ratio est, ut tali casu communem ualorem potius æstimemus, in qua æstimatione reddituum quoque ratio habebiturⁱ: quod autem communiter reperitur, id iustū pretium est, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu constituitur. Quapropter cum in lege iusti pretij sit mentio, de eo quod communiter perciperetur intelligemus^k.

^a l. f. de contr. empt.

^b l. si ita fide, de fideiuss.

^c l. imperatoris in fide le. j.

^d l. pretia, ad le. fal.

^e auth. perpetua. C. de se. cros. eccl.

^f l. mortis. 40 in fin. supra de don. cau. mor.

^g l. ij. C. de rescin. uen.

^h d. l. pretia.

ⁱ gl. in d. auth. perpetua.

^k Alex. l. qui Romæ. § co hæredes.

Boues

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant quod currui iūgerētur: ea erāt equi, & muli: boues

a l. seruis. de uero armenta potius dicebantur, ab arando^a, ut Varro leg. iij.

b l. legatis. §. de iumento mentionem
fi. de leg. iij.

c l. ædiles. §. de pecoribus^c, ut, boues
iumentorū, de ædi. edic. comprehenderentur. Lu-

cius tamens Columella lib. v i. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, uel onera subuectādo, uel arādo iuuarent. Sed aliter

Iurisconsulti sentiunt, lege enim xi i. tab. à iungendo, nō à iuuando iumenta dicuntur: ut A. Gel. est auctor. Videtur tamen nobis ex eruditorum usu Columellæ approbari sententia.

¶ **S. HOC SERMONE.** Hæc dictio dum, eā significationē habet quā donec, & quādiu: unde proprie hæc uerba interpretatur, donec seu quādiu erit nupta, referunturq; ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rationē arbitror, quia eis dissolutis, uerba cessant, amplius enim nupta nō est: & qd' semel desinit, rursus nō cōualescit^d.

Cōmuni tamē calculo aliter traditur^e, uidelicet regulā esse, ut sermo simpliciter prolatus, de primo tantū actu intelligatur^f, eā nō procedere in sermone negatiuo^g, ut si testator mandet, ne filia suæ mercatoribus nubant,

d l. stip. de do te. supra de iur. dot.

e Ias. l. diuor. §. quod in anno. sup. pra fo. mat.

f l. dotis pro missio. de iure dot.

g l. si sic stip. supra. de uerbo. oblig.

POMPONIVS LI. VI.
AD SENATVS C.

LEX LXXXIX.

BOUES magis armētorū, quām iumentorum nomine appellātur. ¶ Hoc sermone, dum nupta erit, primæ nuptiæ significantur.

nam neq; secundas nuptias cum eis cōtrahere poterunt^h. Idemq; in dispositione legis, nam si lex uelit causas inter agnatos cōpromitti, compromittendū semper erit, donec lis finiaturⁱ, sed & si prior actus sit nullus, de secūdo ita suadente equitate intelligemus^k. Quinetiam si materia sit fauorabilis interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoque actus contineantur. Vnde si uxori suae quis alimenta legauerit, etiam de secunda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexan.^l Idem cum pater filiae, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat, nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum consequetur: quoniam uerba hęc generalia sunt, & ad rem natura sui multiplicabilem referuntur^m. Sed & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit? ut si uestitum testator uxori legaueritⁿ, uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, solent enim ea perpetua esse, non autē quā primū finire^o. Quid si ex primo actu menti disponentis non satisfiat: ut si procuratorem ad appellandum cōstituam^p, an à prima sententia solum appellabitur? & hęc quidem cōmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antistitis fraus iniusta detegitur, is Alberto Francorum comiti sub iurisiurandi fide persuasit, ut relicta inexpugnabili, quā infederat, arce, secū ad Ludouicū regem cuius filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim uel eū regi conciliaturum, uel sospitem in arcem reducturum, uixq; egresso, tanquam melius esset prius prandere, iussit ut reuertetetur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum: cūq; ad supplicium duceretur, antistitis per-

iurium

^h Ol. cōf. 169

ⁱ Alex. l. si cōdotē. §. j. fol. lu. mat.

^k l. hęc conditio. infra de cōdi. & de.

^l conf. 171. in ij. l. placet. supra de li. & posthu.

^m But. cōf. 309

ⁿ Bald. l. j. C. de fideicō.

^o Felic. ff. de treug.

^p Bald. l. fidei cō. §. si qd. x. de leg. iij.

iurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religioneq; exolutum, cum eum prandendi causa in arcem in columen perduxit. Dignus perpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, non solui.

¶ l. j. supra de eden.

¶ §. INTER edere. Edere est, rationes exhibere^a, & copiam describendi fa-

cere. Reddere uero est computare, & reliqua

restituere^r: quod si ad reliqua quis non tene-

tur, nec quidē rationes reddere debet^r. Hincq;

est quod uulgò dicimus ubi duo propter unum,

ibi unum. Edere autem tenentur argētarij, tan-

quam fides eorum pu- blicè approbata sit: ha-

bebant enim argentarij tabernas in foro, & pri-

uatorum pecunias sub foenore locabant, eligebaturq; ma-

gnæ fidei homines, & eorum codicibus fides dabatur. Ho-

die uero per chirographa debitorum manu subscripta,

& à proxeneta agnita res tractatur: at nūmularij, & trapezita, & mensarij, collectarijq; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

¶ QVI VTI. Clausula est in alienationibus rerum immo-

bilium poni solita, quum dicimus, nos prædium uti optimum

¶ §. INTER edere. Edere est, rationes exhibere^a, &

¶ Inter reddere, & edere ra-

tiones multū interest: nec is qui edere iussus est, reliquū

reddere debet: nā & argēta-

rius edere rationē videtur, etiam si quod reliquū apud eum sit, non soluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

LEX XC.

¶ QVI, uti optimæ maxi-

mæ sunt, ædes tradit: nō hoc dicit, seruitutē illis

tabernas in foro, & pri-

uatorum pecunias sub foenore locabant, eligebaturq; ma-

gnæ fidei homines, & eorum codicibus fides dabatur. Ho-

die uero per chirographa debitorum manu subscripta,

& à proxeneta agnita res tractatur: at nūmularij, & trapezita, & mensarij, collectarijq; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

¶ l. cā seruus, de condi. & demon. § j. de euic.

¶ l. qui libert. § j. de euic.

optimum maximumq; est tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq; diminutū esse significat, & ideo libellum dari, quia si seruitutē aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutū: quamuis ergo hac clausula fundum liberū esse ostendamus, nō tamen ideo deberi illi

aliquam seruitutem per deberi: sed illud solū ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

PAVL. LIB. II.

FIDEICOM.

LEX XCI.

MEorum & tuorum appellatione, actiones quoque contineri dicendum est.

maximumq; uendi, tanquā fides seruata nō sit, nec uenditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescissionem cōtractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutē imponi aduersus ãptorē obtinuerit, per actionē de euiçtione prouidebitur^c, atq; ita ego sentio, licet Accursius aliter: qui eo solum casu talem qualis est, fundum præstandum credidit, cum uenditor expresse prædixit, se eum uti optimum maximus est nolle præstare^f: quæ interpretatio Iurisperiti uerbis non quadrat.

MEORVM. Quoniam meum dicitur id, quod uendicare possum^a, cōstetq; actiones tāquam res incorporales, nō uendicari, uidebatur hac appellatione eas nō

D. And. Alc, de uerb. signi. N continere

aliquam seruitutem per

uicinos pollicemur^a. Sa

nē qui fundum simplici

ter uēdit, si seruitutem

debeat, talem qualis est

præstare debet: b com-

petit tamen emptori

actio quanti minoris, si

seruitutis ignarus rem

emit^c: poterit etiam ex

empto agere^d. Quod

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

si additum sit, optimū

l. pen. supra
de euct.

b l. cū uēderes.
supra de cō
tra. emp.

c l. quoties. de
ædil. edic.

d l. in uēditio
de act. emp.

e l. penulti. de
euct.

f d. l. cum uē
deres.

l. quintus. in
fra de au. et
arg.

cotineri, sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui ergo
 omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorū
 b l. si legatus. donasse intelligitur, & ita cōmuniter traditū est^b: idem
 S. si q. s. l. nā
 quod. S. fin.
 ad Treb. enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali
 substantiuo omnes res meas, seu bona mea dicā, Sed si ge
 nerale substantiuū adpositū proponatur, ut si quis dicat,
 argentū meum, uestes meas, hæc pronomina ad dominium
 e l. seruos autē,
 de leg. iij. uel quasi dominiū referētur^c: nisi subiecta materia aliud
 uelit, ut cū seruo uel monacho pecunia sua legatur, nec
 d l. iij. de ma
 numiss. enim illi quicquā in dominio habere possunt^d: uel cum de
 famulis suis quis loquitur, nam si in dominio eos suo habe
 ret, serui essent, nō famuli. Sed & cū colonus uineas suas,
 e glof. l. ij. in
 prin. de ori
 gi. iur. armiger (quem hippagiū uocant) dequos suos dicit, ratio
 ne curæ intelligitur, nō dominiū^e. Quoties uero substantia
 uo particulari id pronomini iungitur, demonstrationem
 f l. iij. de le. j. facit, præterquā si futurū respiciat, ut cū lego, Stichum
 qui meus erit, tunc cōditionale legatum est^f. Celebre est
 Biātis illud dictū, cum patria sua capta, omnes cum rebus
 suis fugerent, ipse interrogatus, cur solus bona sua non
 asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecū porto. Inde ostē
 dens bona animi propria & nostra esse, nō corporis. Scri
 bit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cum exercitū
 in Odrysiōs moueret, oraculum Orphei consuluisse, re
 sponsumq; accepisse, τὰ ἐμὰ ὠκύγε σὰ, id est, mea
 ὀ Cyre tua. Quod ille interpretatus est, tanquam Odry
 siōs, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cū ad genus
 mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus inter
 fectus est, ita Cyrus à Massagetarū regina. Quibus exem
 plis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

Proximus.

PROXIMVS. Superlatiuum nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsupponere deberet ^a: si aut optimus præsupponit ceterorum meliorem, & maximus ampliorem ^b, sed tamen in iure hoc non seruamus. Et cum lex proximo agnato hæreditatem deferat, si unus

^a l.vbi.de ver bo.obl.

^b l.illa.verba infra eo.

IDEM LIB. VI.

LEX XCII.

Proximus est, quem nemo antecedit: supremus est, quem nemo sequitur.

solum super sit, is proximus dicitur ^c.

^c l.j. §. proximi.vnde eos

minem habeat ^d. Sed & lex quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem decessere: quod etiã approbat Baldus ^e, quoties quis sibi & primogenito emphyteoticum ius acquirit ^f: satis est enim, ne aliquẽ ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad successionẽ admittantur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascenderit, si duo eodẽ tempore ascenderit, utriq; sua debebitur: Verum est enim eos primos, quos nemo antecessit. Et ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, lib. xxvi. nec nostrates Doctores omnino reclamãt ^g. Et quod de proximo dictum est, eadem ratione in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cũ prætor bonorum possessionẽ secundum tabulas supremas pollicetur ^h: fitq; hac ratione, ut si unus superest, idem proximus & supremus sit.

^d c. ioseph. extra eod.

^e Bal.l.si quis. §.talem C. de sec.nupt.

^f l.ij.col ij. C. de iu.empho

^g l.g filibus. §. j. de le. j.

^h l. j. §. j. de bono. pos. sec. tab.

N 3 Quod

Quod annotandum est, cum quis ei qui supremus morietur, substituit¹. His consequens est quæstio, cū filio testator substituit, eum qui tunc secundo genitus erit filiorū sororis suæ, & defuncto primo, colligat secundus cum tertio genito: putauerim enim tertium admitti, quia tūc is secundogenitus est filiorum sororis, & ita ex facto respondi.

CELSVS LIB. XXIII.
DIGEST.

LEX XCIII.

MOUENTIVM.
Licet mouentia actiuam significationē respiciāt, sicut mobilia passiuam, tamen pro eodem accipiuntur, nisi aliter de mente constet: ut in edicto prætoris^a, in

MOuentiū, itē mobiliū appellatione idem significamus, si nō apparet defunctū animalia duntaxat, quia se ipsa moueret, mouētia vocasse: quod verū est.

^a La diuo. §. ij. de re iudi.

quo executionem rei iudicæ non prius fieri debere in mouentibus, ut equis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dū tamē id debitori cōmodius uideatur. Dum ergo hoc in responso legitur, si tamē apparet, castigatior lectio est, si nō apparet, & id etiā Latini sermonis ratio postulat. Sed an nomina uel iura mobiliū uel immobilium appellatione cōprehenduntur? Et non cōprehendi certū est^b, separata quippe est species. Sed si sub altera prædictarū specierū hæc quoque collocāda est (ut quia cōstet de omnibus bonis actū) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilem petam, id nomen inter mobilia computetur, si rem immobile, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit^c, quod

ex ui

^b l. quā tuberonis. de pecu. d. §. ij.

^c Dy. l. potest. supra de aut. tut.

gomes = 6m
c. 1. 1. 2.

ex vi sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem habet, rem ipsam habere videtur. Sed et si constitutione prohibitu sit, quaecumque bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos transferri, de iuribus quoque actum videtur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quaecumque propter generalitatem etiam ad hosce improprios casus trahitur^d. Vnde, quicumque haeres etiam improprie heredem comprehendit: et cum de quibuscumque contractibus loquimur^e, etiam de abusiuis dicimus: quod tamen procedit, cum nulla differentiae ratio assignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoque redditibus locum habet^f: in quibus tamen fit huiusmodi distinctio, ut si perpetuo debeantur, immobilibus equiparentur: si uero breui tempore sint duraturi, mobilibus^g. Sed hanc ego distinctionem ita intellico, ut si dies cessit, incipiantque iam deberi, mobilibus equiparentur: nam cum actio inde competat, videtur res ipsa haberi, alioquin immobilium potius similitudinem in eis approbo. Illud non praetereundum, iura quandoque mobilibus potius adscribi, quam immobilibus, quoties ratio hoc suadet: ut si lex prohibeat bona mobilia curialium sub cuiusquam aspectu diuidi^h, ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura continebuntur, et illa enim latere, in absconditoque esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendum est, quod sententiarum lib. 111. titulo de legatis, scriptum Paulus Iuriconsultus reliquitⁱ: Is mobilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testatorem possit ostendi.

^d Ro. 1. in temp. in fi, de vtu cap.

^e Mod. 1. vni. us. §. cognatorum, supra de questio. cle. exiui. de verb. sign.

^g c. querelam. de elect.

^h l. ij. C. quando quar. ps.

ⁱ l. si chorus. de leg. iij.

a I. Iucius. §. j.
l. hæres, de
leg. iij.

b l. j. §. elegan
ter, dep.

VERBUM reddendi. Reddere quandoque capitur simpliciter pro dare^a: unde si testator alicui centum reddi iubet, quâuis nihil ipse accepisset, tamē legatū deberi dubiū nō est. Quod tamē Accursius ex interpretatione^b legis esse arbitratur, nō ex sermonis proprietate.

Reddere enim proprie est retro dare, nam plerunq; per abusum hanc præpositionē superflue addimus: ut cū Lucilius dixit, Repudium remissum, id est simpliciter missum: & Terentius, Renuncio futurū, id est nuncio, quod nec Grammatici omisere. Verbū autem dādi proprie reddēdi significatū habet: quia qui reddit, utique dat: qui repetit, petit.

c Bar. in rub.
fol. mat.

d Bart. confi.
123.

e in l. restituere

Hinc dicimus, soluto matrimonio dotem peti^c: quoniā id uerbū generalius est, & repetitionē quoq; cōtinet. Sanē huius legis argumēto respōdit Bar.^d cū duo fratres in diuisione certū fundū excepissent, pro dote uxori reddēda, tametsi nō cōstet ullā dotē eos accepisse, tñ fieri interpretationē tāquā dotē dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absenti mulieri fauore dotis actio queritur. Quod &

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partem

IDEM LIB. XX.

DIGESTORVM.

LEX XCIII.

VERBUM reddēdi, quāquā significatū habet retro dādi, recipit tamen & per se dādi significationem.

MARC. LIB. XIII.

DIGESTORVM.

LEX XCV.

POTEST reliquorum appellatio, etiam vniuersos significare.

tem restatā refertur, à qua sermonis pprietate in dubio
 nūquā recedimus^a. Vnde si ex fideiussoribus alter x. pro
 pmiserit alter reliquū, si primus soluere nequeat, non ta
 men secundus in totū cōdemnabitur. Sed & testator, qui
 illud quod residuū est pecuniarū, apud argentariū eccle
 sie legat, si deinde nouis lucris eam summā auxerit nō ta
 mē totā legasse uidetur^b, sed id solū quod tūc erat. Qua
 propter Barbatij sententiā nō probō^c, qui cū Rom. pōti
 fex cuidam prapposito indulisisset, ut de re ditibus sacerdo
 tiorū libere testaretur, dū tamē de residuo liberalē se er
 ga ecclesiā exhiberet, respōdit saltē dimidiam partē ap
 pellatione residui cōtineri: quod ipse nō approbo, cū re
 siduū proprie de quacunq; restāte parte dicatur: satis er
 go erit, si boni uiri arbitrato munificus sit. Sed & eadē ra
 tione factū est, ut qui x. pro residuo soluerit, cōseatur li
 beratus^d: cū enim creditor eam summā sibi restare fatea
 tur: cōsequens est, ut ea persoluta debitor liberetur. Re
 cedimus tamē quandoq; à proprietate sermonis, ut quia
 hoc materia suadeat, uel narrātis inuentio: fitq; eo casu,
 ut residuum quandoq; totum, quandoq; nihil inducat^e.
 Finge testatorem ex semisse spurium instituisse, ex resi
 duo Titium: cū spurius sit incapax, uidetur Titius in uni
 uersum institutus, nec enim pro parte solum uoluit testa
 tus decedere. Qua ratione si quis partē domus uxori le
 get, quā uiuens solebat inhabitare, si integram inhabita
 bat, tota debebitur^f: siue quia uidetur partem dixisse re
 spectu aliarum domuum, siue quia praualet intentio ex
 alijs uerbis coniecta, proprietati uerborum. Finge è con
 uerso Titium in asse institutum, Sempronium in re
 siduo,

^a Mo. l. ij. C. de hære. isti,

^b Pau. l. cū fū pulamur. su pra de uerb. obl.

^c Barb. cō sit. 33. in. j.

^d l. si ex pluri bus, de acc.

^e l. ij. C. de hæ re, instit.

^f l. vxori, de leg. iij.

fiduo certe nihil ei debebitur, cum nihil supersit ⁸. Non
 recedimus ergo à priore significatione, nisi ex coniectura
 ra uoluntatis. atq; sic communiter dici consuevit.

l. itē quod.
 §. sed si et. l.
 qui non. de
 hære. instic.

LITTUS. a [¶] Littus proprie maris est, ripa fluminū.
 Veteres tamē ^{μστραφορῶν}, littus de quacunq; ex
 tremitate dixerūt: qua

ratione Verg. iacet (in-
 quit) ingens littore trū
 cus. Illud sic diffiniuit
 Gallus Aquilius, ut lit-
 tus sit quousq; hyber-
 nus fluctus eluderet, ut
 apud M. Ciceronem in
 topicis relatum est. Sūt
 autem hyberni fluctus
 maximi: quod eo tempo

CELEVS LIB. XXV.
 DIGESTORVM.

LEX XCVI.

re circiter Vergiliarum occasum tempestatibus maria
 conturbantur: quamobrem ex die tertio Iduum Nouem-
 bris, usq; in diem VI. Iduum Martij, maria claudun-
 tur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod
 tamen in presentia non obseruatur. Nihil enim inau-
 sum reliquit nostrorum temporum auaritia.

b ¶ §. PRAEDIA Tres fratres certa prædia habent
 diuisa, nec in alterius portione ullū ius est alteri, an re-
 ste dicemus, prædia illa esse illorū fratrum? Et huiusmodi
 sermone uidebatur potius significari, esse communia, &
 indiuisa, sed tamen etiam facta diuisione recte sic dici, lu-
 ris consultus ait: debent enim uerba congrue adaptari, ^b
 & secundum debitum ordinem intelligi, ut quamuis de
 uniuerso

a l. recte. §. qu-
 tus. supra
 eodem.

b l. gallus. §. i.

uniuerso uerba concipi uideantur, de singulis uniuerſi partibus actum cenſeamus. Nam & ſi teſtator pluribus filijs inſtitutis^c, ſubiiciat, ſi aliquis eorum deceſſerit, uo-^c lo hereditatem meã pauperibus diſtribui, aliquo decedẽte erogabimus nõ hereditatẽ totã, ſed eam portionẽ qua

Alex. l. titia. ad. l. falc.

decedentis fuerat: ſitq;

eſſe, non utique communi- ter habentium ea, ſed vel alio^c aliud habente.

uniuerſi interpretatio pro ſingulis eius portio- nibus. Qua ratione

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM.

LEX XCVII.

& quandoq; genus pro ſingulis ſui partibus ac- cipimus, & pro tempo- re exponimus, pro qua libet temporis parte^d.

Sed & ſi lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur^c.

d gl. c. genera- li. §. illos, de elec. in. 6.
e Mod. l. ij. §. ſi tamen, de verb. oblig.

c ¶ VEL ALIO. Id eſt etiam alio. Vel coniuñctio quan- doq; augmẽtatiua eſt, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miſeranda manus. Sicut e conuerſo dimunitiua, ueluti cũ lex mandat Chriſtianis^f, ut animum demittant, quod uel capitis inclinatione teſtentur: capitur ibi uel, id eſt saltẽ.

f c. decet. de im. ec. in. 6.

Quandoq; diſiuñctiua, ut promittis Stichum uel Pamphi- lum? Quandoq; coniuñctiua^g, ut in eo qui ſibi uel hæ- redibus ſtipulatur. Quãdoq; exemplaris, ut apud Teren- tium, uel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id eſt ueluti Pamphilus. Aliquando correctiua, ut ſi dicam Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerunq; declaratiua, uel pro id eſt, ut cũ inter genus & ſpeciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia.

g c. j. de eo qui ſibi in feud.

quadru

quadrupedem uel pecudem.

CVM STIPULAMVR. Cum pecuniæ uerbum generale sit^a, si emptor hæreditatis stipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hereditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, nõ pretia earũ^b: idem si quantas summas sit stipulatus: quod etiã in legatis obseruatur, uerba enim huiusmodi de certis corporibus non improprie accipiuntur. Sed quid si aliquis quantitas nomine usus fuerit?

a l. uenditorẽ.
de hæc. ven.

b l. quisquis.
de leg. iij.

Et species comprehendere eodem argumento proditum est^c. Mihi res duobus uidetur, dictio enim

c Bar. l. j. in. j.
colũ. C. de
fen. quẽ pro
eo.

d l. pecunię, in
fra eo.

e Alex. confi.
16. in. j.

quantus, ad amplitudinem refertur, at quantitas non uidetur secundum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprehendet? Et dubium non est comprehendere^d: sortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, ubi debitorum res conueniri possunt^e.

CVM STIPULAMVR, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenerit, res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare uide mur.

IDEM LIB. XXVIII.
DIGESTORVM.

CLEX XCVIII.
CVM BISSEXTUS^a in calen

CVM BISSEXTVS. ¶ Habuere ueteres Roma ni institutum à Romulo annum x. mensium qui erat dierũ CCCIII. Incipiebatq; Martio mense: quæ ratio cum neq; Solis, neq; Lunæ cursui cõueniret, Numa duos menses addidit, Ianuariũ & Februariũ, atq; ita dies distribuit, ut omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoq; cõstitutio

cõstitutio

constitutio non quadrabat, necessario intercalaris mensis cōstitutus est, id est mēsis interpositiuis arbitrato pōtificum, qui alternis annis nunc $xxii$. dies, nūc $xxiii$. intercalabant. Is mensis addititius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni inferebatur. Sed hunc quoque modum cursui solis non conuenire, cum C. Iul. Caesar animaduertisset, decē dies addidit, intercalariūq; mensem sustulit. Et quoniam solis cursus annuus quadrantē quoq; id est sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennis diē inseruit, qui Bissextus dicitur. Intercalatur enim, id est uocato populo inseritur, is dies post eū, qui sextus Calendarū Martij est, & duo loco unius habetur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est in quo intercalatur seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum $xxix$. Quæ uero M. Cato differuit, computationi præsentī non respondent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis $xxii$. & $xxiii$. dies inferebantur, qui dies totum mensem intercalare faciebant, & nō aliter quàm si solum momentum temporis occuparent, obseruabantur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus qui ἐμβολιμῶς suos, id est exemptiles menses sub finē anni superaddebant. Romani uero vi . diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morē cōturbarent. Nam ut etiam libro $xxvi$. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infustus atq; ater erat. Diuiditur autem mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus est
 est

dies tunc enim pontifex calato, id est uocato populo pronunciabat quot dies à calendis ad nonas superessent, καλέω enim Græce, idem est quod uoco. Confluere autē Nonarum die in urbem populares oportebat, ut addiscerent, quid eo mense in diuinis humanisq; rebus faciundū esset. Erantq; Nonarū

aliæ quintanæ, aliæ septimana: & sic dictæ sunt, quasi nouæ obseruationis initiū, quæ ex noua Luna assumebatur. Vnde ex eius ortu

nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapsu celebrabantur. Idus uero ab Hetrusco sermone dicuntur, apud quos Iduare est diuidere: is autem dies diuidit mensem, nam eo lapsso, computamus dierum numerum, quatenus à sequentibus calēdis distant. Vnde cū dicimus, sexto calendas, sextum diem intelligimus, qui ante calēdas est. Dies autem mensium hīs carminibus annotari possunt: Septēbris Iunij Aprilis trigintaq; nono Mense dies, unū adde alijs, duo februus aufert. At nouarū Iduumq; ratio non absimili disticho sic uulgò tradita est.

Sex Maius Nonas, October Iulius & Mars,

Quattuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

¶ I N Calendis, non solum primus dies calendarum simpliciter calendæ appellatur, sed omnes dies qui post idie idus incipiunt, usque ad sequentem mensem: idq; fortè exemplo Græcorum, qui primam partem mensis ἰσαμηνίου uocat, secundum ἐπισημα, tertiam quæ post

uigesi

uigesimam diem est *φθίνουσα*.

c ¶ INTERCALATUR, Id est inseritur, & supra numerum additur, quod ostēdit etiā Græcus sermo *ὑπερβαίνουσα* dies appellat, quos nos intercalares. Sic autē dicitur, quoniam calato, id est uocato populo, olim ponti-

betur, sed posterior dies intercalatur ^c non prior. Ideo quo anno intercalatum nō est, sexto Calen. natus, cum bissextus Calendis est, priorem diem natalem habet. Cato ^d putat mensem intercalarem additium esse, omnes que eius dies pro momento ^c tēporis obser-

egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione cōstat fuit lōge antiquior Cæsare, ut meritō eius sentētia præsenti cōputationi nō quadret, sed antiquiori, cū mensis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde sustulit, additis unicuique anno x. diebus ut Tranquillus scribit.

e ¶ PRO momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritō in ultima die computandi fuerant: sicut hodie duo dies pro uno habentur. Sanē scribit Accursius, x. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentum simpliciter accipiunt, pro breui tempore, sicut & pūctum.

Hora

sex pronunciabat, quando mēsis intercalaris habendus esset: quod cum quādoque propter gratiā negligeretur, anni que ratio nō constaret, C. Cæsar eū mensem sustulit, & singulis quadriēnijs unā diē intercalariā fecit, ut supra retulimus.

d ¶ CATO. Hic est qui M. Portij filius fuit, &

Horat. Quid enim? concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero sexaginta cōstare horam receptum ex autoritate prudentium est: at Boëthius libro Geomet. ult. Pūcto minus esse minutum, rursus minuto momentum, autor est.

f ¶ ATTRIBUIT.

More Græcorum: Latini enim sexto Calendas february attribuit f. Quintus Martius inferebant, ne tus Mutius g, mensis ait instatæ eorum ceremoniæ intercalaris constat ex diebus confunderentur. bus^h x x i x.

g ¶ QUINTVS. MUTI

tij sententia est uera, si intercalare mensem accipiamus, id est in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mense intelligamus, qui apud ueteres fuit, is x x i. dierum erat, ut Macrobius est autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipse attingit.

h ¶ DIEBUS XXIX. Quamuis ergo dies intercalaris pro eodē habeatur, cū eo qui est sextus ad Calēdas, neq; computetur: si tamen dispositio de certo dierum numero tractet, ut si liceat uēditori intra x x x. dies redimere^a, etiam bissextilis dies computabitur. Sed hic cōsuevit dubitari, Iudex mihi dilationē menstruam cōcedit, de quot diebus intelligemus? Et cum mensis absolute fit mentio

^a l. ij. supra, de diuer. præf.

^b l. ff. §. j. C. de iure delibe. Alex. cons. 114. in. 5.

^c l. vbi. infra tit. j.

traditum est x x x. dies cōputari^b, tot enim diebus cum tardissime à coitu solis luna remoratur, ad suas uices redit, cursumq; cōficit. Menses autē à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos mensis μῶν, Luna μῶν dicitur. Quod si materia fauorabili agatur^c, ubi lex duorū mensium

sum

si mentionē facit, & qui LXI. die uenerit, audietur: quod etiā procedere existimauerim, si lex duorū mēsiū utilium terminum statuat. Quod si à certa die terminus mensis assignetur, ut si quinta die augusti iudex dicat, se mihi mensis terminū cōstituered, usq; ad v. septēbris du-

d l. ij. §. si. C. de temp. adp.

VLPIA. LIB. I. DE hac ratione unum &
OFF. PROCOS. xxx. diem.

LEX XCIX.

NOtionem^a accipere possumus & cognitio- nem & iurisdictionem.

NOTIONEM.

Na Notionis uer- bū generale est, & nō solū ad eos pertinet qui iurisdictionē habēt, sed

et qui simplicē cognoscēdi facultatē. Quare assessores si ue amici, qui in cōsiliū Procōsulū adhibētur, cū etiā ipsi cognoscant, dicūtur habere notionē. Arbitri quoq; quos ex cōpromisso adimus, habēt notionē. Cū enim ex pacto priuatorū iurisdictionē cōferri nequeat, cōsequēs est, ut sal- tem notionē habere dicātur. Quare cū Iurisconsultus^a, exequēdas esse eorū sentētias, qui notionē habēt, atteste- tur, etiā de arbitris intellexisse uidetur: quorū sententiæ uel per pœnæ petitionē^b, uel per exceptionē, uel etiā per actionē in factū, si arbiter à iudice datus sit, executionē sortiūtur^c. Hodie etiā si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογῆα, id est approbatio subsequuta sit^d. Sed et si sub pœna etiā rato manēte pacto cōpromissum sit, ori- ri actionē in factū crebrius receptū est^e: licet aliqui suf- ficere pœnæ petitionē existimauerint: quorū sentētia cō- muni calculo locū sibi tantummodo uendicat, cum actum non est

a l. ait. de re iud.

b l. diem. §. sta- ri. de arbi.

c l. ab arbitro qui fat.

d l. iij. & seq. C. de arb.

e d. l. ait.

non est, ut ratum sit pactum. Sed an is cui mandata est iurisdictione notionem solū habeat? quod plerisque uidetur, nihil enim propriū habet. Nobis magis ea sententia probatur, ut habere iurisdictionē dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui causæ cognitio concessa est diffinire poterit? Et

f l. j. in fin. de offi. eius,

g l. iij. §. cognoscit. de offic. præf. vig.

h l. vbi. C. de fal.

i Cle. audi. tor. de refer.

k l. j. C. si contra ius. l. fin. C. vbi sen.

si à lege concedatur, dubium non est posse, si uero ab homine, Bartolus negat quoniā aliud sit cognoscere, aliud diffinire^h. Nam & si alicui mandetur, ut causam audiat, nō iudicandi munus, sed referendi mandatum uideturⁱ. Ego si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiam ius decernendi concessum: Solent enim ordinari ipsi iudicare, non autem referre^k.

CONTINENTES. Prouinciæ dictæ sunt, quod procul ab Italia armis uictæ fuerāt. In has Procōsules & legati mittebātur, qui ius redderēt, & tributa exigerēt. Aliæ autem erant cōtinentes, aliæ transmarinæ. Continentes, ut Gallia, Illyricū, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Trāsmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia, uidebatur enim transmarina quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cū illud fretum modicum sit, magis probat Iuriconsultus, ut & ipsa inter continentes sit. Hincq; apparet Italarum appellatione non contineri Siculos, tametsi olim priusquā

priusquam irrūpente freto dirimerētur, aliud esset. Nec obest quòd cū insula sit Italiae uicina, pars potius Italiae sit¹ existimanda, quàm prouincia: nam cū in eam prætor¹ destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essetq; amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, quam ut in

¹ insulæ, de iud.

sula appelletur. Refert

¶ Instrumentorū^c appellatio autem plurimū ut sciæne quæ cōprēdātur perquā mus prouinciæ cōtinentes an trāsmarine sint:

propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent^m. Scribit Dion, edictō diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquàm in Siciliam, et prouinciā Narbonēsem: illam, quia Italiae continens, propinquaq; est: hanc quia imbellis, & nouandis rebus minime apta. Tacitus tamē lib. x i i. egregiæ erga patres Narbonensium reuerentiæ hoc tributū à Claudio attestatur. Sanè quantū sit ad iurisdictionē, hodie qualibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suosq; sibi magistratus constituat, prouinciæ æquiparaturⁿ. In iure uero pontificio, prouincia pro diocēsi accipitur^o: in qua x. uel x i. sint ciuitates, quibus is qui dominatur Rex dici potest.

^m l. j. C. de dilat.

ⁿ l. cū in lō gl. C. de lō. tē. præf.

^o c. q. ij. scito te.

¶ §. INSTRUMENTORVM. in causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi^p, & secundum locorum distantiam temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionem suam adiuuare: quod si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit^q, nihil obstat quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel

^p l. j. C. de dilat.

^q l. si ubi Alexan. de fer.

D. Andreae Alciati de uerb. sig. ○ etiam

etiam specialis: ratione enim eius speciei, secūda dari nō debet^r, atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis tamen causa receptū est, ut etiam secunda dari causa cognita possit: ut si sub sacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emeruisse, uel impedimentum affuisse^t. Sed & propter instrumēta causæ dilatio dan difficile erit separare^d: quæda est: quod Iuriscōsul

tus hic declarat, ueluti cum pars allegat aliquē de ea re instructū esse, & ideo certum terminum cōstitui petat, intra quem ille sui copiam facere, adesseq; possit: nam si uerisimile sit eum esse instructum, ut quia allegetur ab eo negocium fuisse tractatum, dilatio concedenda erit. Hinc ergo probatur, instrumentorum appellatione etiam testes contineri^t, & quidem proprie, & ipsi enim causam instruunt, unde merito instrumenta appellantur. Idemq; in scripturis priuatis. Ex cōmuni tamen loquendi usu aliud esse doctores sentiūt: unde in statutis municipalibus, quæ strictam interpretationem accipere solent, ea appellatione, de testibus, huiusmodiq; scripturis, nō intelligemusⁿ: & si publicatis attestacionibus, iudex dilationem instrumentorū causa concedat, de testibus nō accipietur^x: quoniam licet scriptura usq; ad conclusionem causæ produci possint^y, testes post publicationem non admittuntur^z.

d ¶ SEPARARE, Distinguerē. Cum enim arbitrio iudicis hoc tributum sit, qui ex uerisimilibus coniecturis sub odoret, an is cuius absentia allegatur, causam instruere possit, perquam id est ualde difficile est, certam doctrinam tradere cū ex qualitate negocij cōiecturæ oriūtur.

e ¶ Que

r l. oratione, de
fer.

f d. l. ff.

e l. j. de fi. in
str.

u Imo, i rubr.
extra. de fi.
instr.

x Alexan. d. l.
oratione.

y c. cū dilect⁹
de fi. instr.

z c. de testib⁹.
extra de te
stib.

e ¶ *QVAE* enim interrogatiue legendum hoc modo, *Quæ* enim propriæ sicut instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, unde cognoscemus? non autem inde.

f ¶ *IN* præsentiam. Id est donec sit præsens. Hæc enim est natura præpositionis iunctæ accusatiuo casui, ut cum

enim^c propriæ sint instrumēta propter quæ dilatio danda sit unde dignoscemus? si in præsentia^f personæ quæ instruere possit dilatio peratur, puta qui actum gefit, licet in seruitute^g, vel qui actor fuit constitutus, putem videri instrumētōrū causa peti dilationem.

IDEM LIB. II.

DE OFF. PROC.

LEX C.

Speciosas^a personas accipere debemus, clarissimas rit ut in testamentis, necesse est tunc, cum negocium agatur, esse liberum^b. Illud constat, qui impræsentiarū infamis sit, si testimonium dicat, fidem non facere, etiā earū rerum, quas inculpatas adhuc uiderat^c.

SPECIOSAS. a ¶ Quatuor esse in iure dignitatū nomina, recentiores tradiderunt^a: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores: Illustres, ut

Virg. dixit, In lucēq; tulisset, id est usq; ad lucē: quod à Seruio Diomedēq; Grammaticis animaduersum est.

g ¶ *IN* seruitute. Potest ergo liber homo testimonium eius rei perhibere, quam cum seruus esset, uidit: et maior xxv. annis, de eo attestari quod cū minor esset cognouit^a, dum tamen a

proximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negocij certum testium numerum requirit

l. excipitur
§. ad syl.

b §. sed cū. in
fi. de testa.

c l. ij. §. duæ
de carb.

a l. i. de offic.
eius.

O 2 Præse

Præfektū prætorio, Præfektū urbis, Quæstorē: Spectabiles, Prætorē, Præfektū uigilū, & Augustalē: Clarissimos, Præsidiē prouinciæ, & procuratorem Cæsaris. Sed hanc sententiā ipse nunquā probaui, & quādoq; diffusioribus annotationibus ostendi ^b, lōge & late à uero abesse. Nā

^b disp. lib. iiii. & hoc respōso satis ap
c. iiii.

paret, spectabilem, seu personas utriusque ^b sexus. quod idē est, speciosum

^e l. foemine. de sen.

^d l. ij. C. de his qui ven.

à clarissimo non differre. Itaq; sciendum est Senatores dignitate clarissimos fuisse ^c, quod in iure apertissime uarijs ex locis probatur ^d, & ostēdit Lāpridius in Seuero,

^e l. j. C. de sen ten. pal.

qui Præfektis prætorij sui cū tribuisse senatoriā dignitatē tradit, ut clarissimi dicerētur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus, qui priusquā imperaret, Præfektus prætor. Seueri fuit, clarissimus appellatur ^e. Et quia ex his Senatoribus aliqui cōsularia prætoriaq; ornāmēta consequēbatur, uel principis indulgētia, uel quia eos magistratus gesserāt omnesq; latum clauum habebāt, speciosi, spectabiles, illustres' ue, propter ornāmēta ipsa proprie sunt dicti. Deligebantur autem sorte ex consularibus Proconsules, sicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias populo Romano attributas, cū potestate mittebātur. Cæsar uero in prouincias quas suæ curæ reseruauerat Præsides uel legatos mittebat: qui si ex senatu essent, Clarissimi erant, alioquin sola Præfektismatus dignitate fruebantur ^f.

^f l. j. C. de per fect. dig. lib. xij.

Quæ autem essent consulares prætoriaq; prouinciæ, in calce operis sui Strabo Amasinus refert.

^b ¶ UTRIUSQUE SEXUS. Foemina enim maritorum

rum dignitate illustratur^g. Vnde quæ clarissimo uiro nupta est, etiam ipsa fit clarissima. Addit Angelus, foeminā g l. j. de senat. naturalem, si legitimo uiro iuncta sit, effici legitimam^h. Quod ita intellexerim, ut eas dignitates consequi possit, quas aliæ legitimo cōcubitu ortæ ex mariti persona habentⁱ.

Item eas, quæ ornamentis^c senatorijs vtuntur.

MODEST. LIB. VIII. DIFFERENT.

LEX CI.

Inter stuprum & adulterium^a hoc interesse quidam putant, quod adulter

est & quaestoria ornamenta. Consularium prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis^l. Decernebantur & quibusdā triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata & toga picta: nam cū omnia bella principis auspicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni nō poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quamuis non suis auspicijs uicisset.

Inter stuprum. a ¶ Adulteriū proprie in nupta cōmittitur, stuprū in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere quæ corpore questum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprū, alibi traditur^a. Horum criminum

ORNAMENTIS, Id est ueste laticlauia.

Gerebant enim senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insignie erat^k. Concedebatur etiam alijs consularia, alijs prætorica, alijs præfectoria, aliquibus

que prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis^l. Decernebantur & quibusdā triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata & toga picta: nam cū omnia bella principis auspicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni nō poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quamuis non suis auspicijs uicisset.

Inter stuprum. a ¶ Adulteriū proprie in nupta cōmittitur, stuprū in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere quæ corpore questum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprū, alibi traditur^a. Horum criminum

ORNAMENTIS, Id est ueste laticlauia.

Gerebant enim senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insignie erat^k. Concedebatur etiam alijs consularia, alijs prætorica, alijs præfectoria, aliquibus

que prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis^l. Decernebantur & quibusdā triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata & toga picta: nam cū omnia bella principis auspicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni nō poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quamuis non suis auspicijs uicisset.

Inter stuprum. a ¶ Adulteriū proprie in nupta cōmittitur, stuprū in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere quæ corpore questum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprū, alibi traditur^a. Horum criminum

ORNAMENTIS, Id est ueste laticlauia.

Gerebant enim senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insignie erat^k. Concedebatur etiam alijs consularia, alijs prætorica, alijs præfectoria, aliquibus

h. Quod uero. in authē. quib; mod; nat. ef. fuit. i. si qs. C. de nat. li. in fī.

k. si rufinus. C. de testa. mil.

l. fin. C. vt dig. ord.

a. l. suprū. §. j. de adul.

- uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius ^b, nisi
 b l. quævis. C. de adul. quod nobiliores deportantur^c. Mulier hodie in monaste
 c l. clau. de his rium detruditur. Stupratores uirginū uel uiduarū ex le
 quib. ut ind. ge Iulia coërtione corporali ^d, ut fustium, flagellorum,
 d §. ij. insti. de plumbatarū, uerberibus, relegatione^q; affliguntur, Hone
 pub. iud. stioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum multantur:
 extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio af
 e l. j. in fin. de fici^e. Hodie iure canonico qui uirginis florē delibat, uel
 extraor. cri. ipse eam in uxorē accipere, uel dotē, qua cum alij nubat,
 f c. j. de adult. præstare compellitur ^f. At cum uir nubit in scemina uiris
 g l. cū vir. C. porrecturam, armatur iura gladio ^g, notatur^q; ipso iure
 de adul. uter^q; infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiā
 priusquā accusati sint, si moriatur, ab eis cōditū testamē
 tum non ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex
 appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit ^h.
 h In consilijs Sanè hinc apparet, tã adulteriū quàm stuprum lege Iulia
 Barb. l. vlti. puniri, quo fit ut ex huiusmodi dānato coitu nati pater
 in. j. norū bonorū sint incapaces ⁱ, quippe hos nec ali quidem
 i auth. ex com leges Quiritium iubent. Quæ pœna excipiuntur hi qui
 plexu. C. de incest. nupt. proprie naturales sunt, uidelicet ex concubina domi re
 tēta, uxoria quadā honestate. His addēdi & spurij sunt ^k
 k l. si ea. C. de quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedisequa cliē
 adul. tā ue aliqua uiliore orti sint, idē iuris uidetur ^l: has enim
 l l. quæ adulte propter uilitatē constat legum laqueis non innodari ^m.
 m Salic. d. au. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapā
 thē. ex com. cem filium? Et à Baldo responsum est ⁿ non censerī natu
 plexu. rales in dubio filios, quia ad licitum concubinatum mul
 n consil. 262. ta requiruntur, quæ raro in unum conueniunt ^o. Idē anno
 in. j. tavit, si quē instituam tanquam filium certæ mulieris, &
 o l. iij. de lib. & posth. probe

probetur ex me ortum, incapacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionem pertinens prohibitorium esse scio^p, & ideo quemlibet capacem esse qui non probetur ^p i. si quæra. mus, de test. incapax: quamobrem alio non constituto, putarem hunc admittendum, idq; benignius est.

^b ¶ INDIFFERENTER. Alibi lex^q, Græce ^q i. inter Ilberas §. j. de adul. καταχρηστικώτερον appellat, id est abusive, ut inde colligatur, in cōstitutione pœnali uerba etiam per summum abusum accipi, quando ex ipsius lectione constat, eius autorem indifferenter, & promiscue ea uoce uti solitum, tanquam propria.

^c ¶ §. DIVORTIVM. Diuortium proprie in coniugi- bus est, Repudium sponsæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solum separatio ex certis cau- sis: nec interim licet aliã ducere, etiã si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulterium commisit, uel impietatis in deum, quam hæresim uocant, sit rea. Aliter tamẽ aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit di- uertendi, atque aliam ducendi: non enim hos homo se- parat, sed deus, quando ita optimis antitistibus propter malos fœminæ mores uidetur: quod & late disputat

ERASMVS in priorem Pauli ad Corinthios epistolam^r:
nec est uerisimile, Iustinianum pijsimum imperatorem hunc tractatum non fuisse de iure ciuili amputaturum, si

passim tempestate sua potifocius ille canon obseruatus
fuisse: ut forte credendum sit, licere potifoci eos canones
tollere, & ius Romanum obseruari permittere, si uelit.
Nam & hodie filius familias eo iure, etiam patre recla-
mante, matrimonium contrahere potest, cum tamen ius
ciuile aduersetur, &

Euaristus Rom. ponti. in uetustissimis decre-
tis, unde pleraq; Gra-
tianus copilauit, illud
expressim approbet.

¶ SPONSAE. Vxo-
rem tamen repudiari
etiam alibi legitur^r si-
cut etiam aliquando di-
uortium dicitur, cum de facto tantum matrimoniū fuit^u.

Res enim quandoque legitimi actus appellationem sorti-
tiuntur quamuis de facto solum tenuerint: unde supra an-
notauimus posse dici eum emisse, qui de facto emit.

¶ §. VERVM. Varia inter antiquos fuit opinio, quid
inter se morbus, & uitium differrent: & Modestinus hic
morbum temporalem, uitium perpetuū dixit, cui senten-
tiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus uitium ge-
neralius nomen esse definiuit^x, quod etiam ad animum
referatur, sed & balbū uitiosum esse, non morbosum. Vl-
pianus pro eodem accipi uitium & morbū ait, quamuis
in edicto ædiliū curulium tollendæ dubitationis causa
bis κατὰ τὸ αὐτὸ idem dictum sit. M. Cicero morbum
totius corporis corruptionem existimauit, ægrotatio-

f. §. j. in fi. de
nup.

z. l. si qua. su-
pra de rit.
nup.

u. l. quod fer-
uius. de con-
di. ob tur.

x. l. j. §. sed sciē-
dū. de ædil.
edict.

rudium vero sponsæ^d re-
mitti uidetur: quod & in
uxoris personam non ab-
surde cadit. ¶ verum^e est,
morbum esse temporalem
corporis imbecillitatem, vi-
tium vero perpetuum
corporis impedimentum:

nem si imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter se disident, ut distortio mēbrorum, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inscriptione. Morborum uitio & uitæ mala maxima fugi,

Nunc careo poenis, pace fruor placida.

Huius iuriscōsultorum veluti si luscus^f fit, nam & controuersia etiam A. luscus utiq; vitiosus est.

Gellius libro noctium atticarum 111. capitulo 11. meminit.

f. LVS CVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philip-

pus, Antigonus, omnes optimi imperatores, cū tamē uno culi & cloclites essent. Sanè oculorum uitia sic declarat Vlpianus^a. Sed & μείωπα morbosum est constat, idē ubi homo neq; matutino tempore neq; uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocāt νυκταλωπία, elusionē eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidētes dicās: cuius uocis etiā apud Nonium est mentio. Nyctalopes uero Latini lusciosos uocant. Festo autore, Horum duplex species, alij interdium uident, noctu nihil, quorū Paulus Aegin. Alexander libr. 1. Celsus vā meminere: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parum interdium uident, uespere aut noctu acie acutiore sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horum quoque Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iuriconsultus diffiniit, licet imperitis ansam calumniadi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab

^a 1. idem of. de ædil. edic.

eo describi cauillantibus.

- b l. j. supra eo. **§. SERVIS.** Satis supra perstrinximus^b, quando masculinum concipiat foemininū, ostēdimusq; per extensionem cōmuni usu approbatā, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse^c, dum nomen id cōmune appellat, & ita aliqui annotarunt. In-
 e l. feruis. de lega. iij. terpretaturq; Angelus commune esse nomē in vtrunq; sexum contineat.
 a Ange. l. qui cumq; C. de ser. fug. substātia^d, licet non ita sit in prolatione sermonis. Ipse arbitror etiā in prolatione esse commune. Serua enim datiuum habet pluralem seruis sicut seruus: unde meritō ex proprietate sermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quod masculinum cōcipiat foemininū: sed ex alia quae habet, uerba generaliter accipiēda, quatenus ex ui sermonis inferre possunt^e. Et quod de seruis dicitur, idē de dictione filijs dicēdū est: ueteres enim non filiabus solum, sed etiam filijs foeminino genere protulisse constat. Ego cū ius dicerē & in testamento patris cōditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliqui de masculis tantū intelligendū putarent, quibusdam cōiecturis, quod uidelicet propriam filiā testator excluderat, & quod ex lege municipali masculi foeminis praeserrentur, consului quā plurimos notae prudentiae patres familiās, an si ipsi illis uerbis testarentur, decedente filio neptem suam excludi uellent: negauerunt omnes & huiusmodi sermone, de utroq; sexu se communiter intelligere professi sunt, scrupulosam recentiorum in
 terpre

terpretationem omnes uno ore damnantes.

DEROGATUR. ¶ Ferebantur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellent, iuberent ne quid fieri: qui si sciuiſſent, id est, cōfirmassent, lata, sancitaq; lex erat.

IDEM LIB. VII.

REGVLARVM.

LEX CII.

DErogat legi, aut abrogatur. Derogat legi, cū pars detrahitur: abrogatur legi cū prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII.

REGVLARVM.

LEX CIII.

Licet capitalis^a, latine loquētib; omnis causa

Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vnde

& adoptionis species est arrogatio, quia ut

A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi

rogationem fieri poterat: hodie uero re-

scripto principis opus est^a, postquam Popu-

Roma. omne imperium in Augustum trāstulit:

quamuis hac in re aliter alij sentiant^b. Eadē

ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id est legis: sicut abrogatio, cum tota penitus tollitur, ut etiam in 11. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

LICET. a ¶ Capitalis causa quaelibet intelligitur, quæ ad existimationē refertur: sed si pœnā capitalē dicimus, de ea intelligimus, cū uita, libertas uel ciuitas perditur^a. Corruptus autē est ceteris, in aliquibus enim legitur, nō tamen, in alijs deest negatio: sed omnino legendū est, pœnæ tñ. Hinc argumētū intelligitur, si in lege municipali

^a l. ij. de mand.

^b l. ij. de adop.

^a l. ij. de publ. iud. l. ij. de pœn.

pœna

pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed ut in pœnis mitiora sequamur exilium irrogandū ^b. Fuere & qui solam infamiae notā sufficere existimauerunt: unde traditū est sicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem: quoniam famæ periculū uitæ æquiparatur ^c. Sed & cum sacerdoti capitale supplicium decernitur excommunicationis pleriq; intellexerunt ^d. Verum hæc ego iure consistere non arbitror, capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione non nisi improprie accipitur, ut interpretēs omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiam sermonis proprietates maxime obseruatur ^e. Quod si delictum ita atrox sit, ut iure communi summo supplicio emendetur, nō est credendum, legis municipalis autores, aliter capitalem pœnā accepisse, quàm mortis ^f. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exiliū nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actū uerisimile est, præsertim cum uulgaris loquendi usus hodie pœnam capitalem tantum intelligat, cum amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hic ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autē ex eo quo uulgares & idiotæ utuntur. Sed an membri amputatio pœna capitalis sit ^g? Eius non esse receptum est, nisi forte crassiore significatione id nomen accipiamus: non enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentum patiat ^h. Iure autē ueteri huiusmodi pœna nō inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicis est ⁱ.

b glo. l. j. C. ne man, christ.

c Iusta. de ma. vind.

d c. j. de homicid.

e l. cū lege. de testa.

f Imol. d. l. ij.

g l. qui manus. supra. de testa.

h l. nullam. C. de infamia. l. ij. C. de seruus fug.

b ¶ MORTIS. A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici suspēdebantur. Verum M. Portius Cato legem tulit ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, sed ex delicto in exilium mitteretur.

existimatiōis, videatur, pœna tamen appellatio capitalis, uel mortis ^b, uel amissionis ciuitatis, intelligēda est.

MODEST. LIB. II.

EXCVSAT.

LEX. CIIII.

gem Portiam uixere, reos punire: ut in L. Catinæ collegas obseruatū fuisse Sallustius tra-

dit. Imperatoribus quoq; quoniam legibus soluti essent, ad necem ciuem Romanum cōdemnare permissum erat, ut in Augusto Dion est autor. In exteros autē, raro quoque pœna mortis constituta fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam, sufficere uisa est: aliquis enim eorū usus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæsar apud Sallustium inquit: In luctu & miserijs, mors erumnarum requies, non cruciatus est. At hodie in pœnis mera carnificina est, & per leges municipales uel strāgulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui si in opus publicum damnarentur, & perpetuā pœnam subirent, idcircoq; acriorem, & maiori ceteris exemplo essent, publiceq; utilitatē aliquam afferrent, ut negari nō possit, ut in plerisq; alijs rebus, sic hac quoque in parte
ab anti

ab antiquis recentiores legum latores superari.

NATORVM. C. Herennius Modestinus libros de
Nexcusationibus sex conscripsit, & hos quidem
Græco sermone, quorum bonam partem in digestis Iu-
stinianus referri iussit, legunturq; hodie inde excepta
pleraq; libro. xxvii.

Sed ab indocto aliquo **H** ^ἡ ^{τῶν} ^{τέκνων} ^{προσηγο-}
in Latinum sermonem ^{ρία} ^ἢ ^ἡ ^{ὑπὸ} ^{τῶς} ^{ἐκγόνος}
translata: in eorum 11. ^{ἐκτίω}. Natorū appellatio
id responsum habetur, & ad nepotes extenditur.
quod sub hunc titulum

Tribonianus collocavit. **H** ^ἡ ^{τῶν} ^{τέκνων} ^{προσηγορία} ^{καὶ}
^{ὑπὸ} ^{τῶς} ^{ἐκγόνος} ^{ἐκτίω} ^{τοῦ}. Verisimile autem est à
Bulgaro Latinitatem consequutum fuisse, eo quo in præ-
sentia legitur modo. Sanè hinc notandum est, per ex-
tensionem filios nepotes appellari, idemq; in Græco ser-
mone esse, ut hinc argumentum sit, etiam in nostro uul-
gari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in
iuri imperiti testamento mentio liberorum, quæ latior
est quàm filiorum, reperiat, putarim secundum iu-
ris distinctionem intelligi, quod & Barto. probat: ueri-
simile enim est tabularium eius emphaseos uerba latine
scripsisse, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata.
Sed an quod de natorum appellatione hic dicitur lo-
cum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu progeni-
tis fit mentio? Et horum appellatione proprie nepotes
contineri magis crediderim, præpositio enim hoc indu-
cere uidetur. Sicut cum pronurum, pronepotem, proso-
cerum dicimus: nam & progenitores, pro quibuscunq;
ascen

ascendentibus accipiuntur.

MODESTINVS. Solent testatores uestiarium, uel
alimenta libertis, libertabusq; suis legare: quæri
potuit, an liberti libertorum intelligerentur? & hic tra-
ditur non contineri, quod dubium non est, nisi cum testa-

tor eos quoque libertos
IDEM LIBRO XII. suos consueuisset appel-
lARE: quæ cōsuetudo uel

RESPONSORVM.

LEX CV.

MOdestinus respōdit, his uerbis, libertis li-
bertabusq; meis, libertum li-
bertæ testatoris nō cōtineri.

ex patris familiæ epi-
stolis, etiam nuntiatiue
prolatis uerbis, proba-
ri potest^a: ut si scriptū
sit, Περὶ τῶν ἐμῶν
ἀπελευθέρω, hincq; ar-

gumentū sumitur, socij mei sociū, non esse sociū meum^b.

Itemq; inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi
in perniciem meam uinculo amicitie sese coniunxerint^c,

simulq; cōspirauerint. Quæ ratione & clientis mei cliēs,
clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quē
à me quis in fidem acceperit^d, causa aliquem clientem

acquisiuerit, potest ille πᾶχυμερέσειον cliens meus di-
ci: sicut colonus meus appellari potest, is qui à colono
meo in re mea ius conductionis accepit^e. Quod & in se

cundo emphyteota dicendum uidetur, & hoc ex lata in-
terpretatione. Quæ ratione subditi alicui purpurato re-
gio, in quem Rex omne suum ius penitus transtulit. Re-
gis subditi proprie non dicuntur^f: improprie uero secus

est. Quarū decisionum eam esse rationem arbitror, quod
uerba de eo quod prius est ptoprie accipiuntur non

de eo

a l. alimēta. de
ali. leg. l.

b l. socij. ifra
tit. j.

c glo. l. j. §. cū
patron⁹. de
offi. præfec.

d gl. 8 l. disti
legitur.

e Bald. l. j. C.
com. de j. leg.

f Mod. d. l. fo
cij.

de eo quod posterius, per quæ aliam personam assumunt ^g.

g l. q. liberis.
§ j. de vul.

DIMISSORIAE. a ¶ Apostoli dicuntur nūcij ἀγγελοι ἀποσελλεῖν, quod est remittere. Sūt & de Liborum genere naues quædam Demonstheni. Significant etiã in iure dimissorias literas. Cũ enim à sententiã iudicis appellatur, debet is qui

appellat instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, tenerurq; is à quo petiti sint eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimisso

rij dicuntur ^a: si nõ detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorem testimonium præstant: unde & si dubitetur, an deferendum sit, dari debent ^b, et ideo reuerentiales qui

b c. j. de appe.
in. 6.

c Cle. quãuis.
de app.

busdam appellantur. Sanè qui apostolos non petit, appellationi renunciare intelligitur ^c. Idem si in termino, quẽ sibi iudex eorum accipiendorum causa statuerit, nõ compareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidam existimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim ^d.

d Guid. pap.
quæ. 436.
ij. col.

ASSIGNARE. Velleio Rufo & Hostorio Scapula
la coss.

IDEM LIBRO. I.
DE PRAESCR.
LEX CVI.

Dimissoriae literæ dicuntur, quæ uulgo dicuntur apostoli^a: dimissoriae autẽ dictæ sunt quòd per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III.
PANDECT.
LEX CVII.

Assignare libertum, est hoc testari, cuius ex liberis libertum eum esse velit.

la coss. Senatusconsulto concessum est patri plures
liberos habenti, cui filiorum uelit libertos suos assigna-
re^a: & licet huiusmodi assignatio neq; legati, neq; fidei-
comissi uim habeat, queritur tamen ius patronatus ei fi-
lio, cui fuit assignatum. Sanè uerbum assignare ambiguum

a l. j. de assigna-
lib.

est, & ad trāslationem
IDEM LIB. IIII. dominiij referri potest^b
PANDECT. & ad solam pignoris
LEX CVIII. uel custodiae concessio-

b l. iij. de eius

DEBITOR^a intelligitur, nem^c. Quapropter cau-
is à quo inuito exi-
sa assignationis obser-
uari debet, si enim trās-

c l. j. §. antepo-
supra de vō
in pos.

lationi dominiij sufficit, eum qui assignauit dedisse inter-
pretabimur, si non sufficit, solam custodiam commississe^d.
Quod & in dubio recipiendum est, ne donatio præsuma-
tur: & ita Barto. & pleriq; omnes declarant^e.

d l. cum pater
§. pluribus
de leg. ij.

e Bart. l. si cō-
sti. sol. mat.

DEBITOR. a ¶ Supra declarauimus quo significa-
tu accipiendus sit creditor, & quo debitor, latio-
remq; harum uocum expositionem ostendimus: hic iuris-
consultus nos admonet, quomodo stricte debitorem acci-
piamus: ut is sit, à quo inuito exigere possimus. Qua ex
diffinitione apparet, eum qui sub conditione uel in diem
debeat, proprie debitore non esse, postquam autem cōdi-
tio euenerit, retro fingitur uere debitorem fuisse, Sed an
is cui promissum fuit non petere per certum tempus, sit
debitor? Interim enim exigere pecunia ab eo nequit^b: & si
mitem eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur
autem hinc argumentum, si lex à tutela debitorem gene-
raliter reiiciat: si item constitutum sit, ne debitor uecti-

a l. creditores
l. cōditiona-
lis.

b l. i. creditor
supra eod.

D. And. Alc. de uerb. signi. P galia

galia redimere possit, cum contineri, qui proprie sit de
 e Taf. l. j. in fin. bitor, nō autē conditionalem, uel qui in diem debeat^c. Sed
 si cer peta, hęc mihi sententia non placet, ratio enim huiusmodi le-
 gum est, ut magis consultum sit Reipublicę uel pupillo,
 d l. is cui. su. unde eum conditio ad tempus promissionis retrahatur^d, posset Respublica

uel pupillus a priore gib pecunia potest.

creditore excludi: large IDEM LIB. VI.

igitur debitoris nomen PANDECT.

erit accipiendum, cum LEX CIX.

Arcti. l. si si de iur. de leg. j. b ¶ EXIGI. Id est

ab initio extorqueri: de qua controuersia est, de
 hęc enim huius est uer- quod occurrenti, aut quasi
 bi significatio, ut Ac- sequenti eos qui contem-
 cur sius probat^f. dunt, committitur.

f l. fidei cō. si rem. de le a. iij.

SEQUESTER. Se-

Sequestrum hęc dici proditum est quasi occurrentem
 controuersie, sequentemq; litigatores. Lauinius tamen
 in libro quem scripsit de uerbis sordidis, sequestrum dici
 mauult, quod eius utraq; pars fidē sequatur: idq; etiā A.
 Gellius libro xx. probat, & mihi non displicet. Etymo-
 logia enim, a Iuriscōsulto hic tradita, subdura est, in quē
 & illud intorqueri potest, quod occurrere & sequi pro
 similibus accipit, cum penitus sint diuersa. Occurrit qui
 aduersum tendit, sequitur qui post uenit. In hoc autem
 differunt^a Sequestres a Depositarijs, quod illi plurimum
 partium se medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur:
 hincq;

a l. proprie. de pos.

hincq; apparet errare magistratus, qui sub pretextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex colligatoribus eligi^b. Quod si iudex uereatur ne fructus rei controuersæ dissipentur,

^b Bald. c. j. de seq. poss.

IDEM LIB. V.
PANDECT.

LEX CX.

BONÆ fidei emptor esse uidetur, qui ignorauit eam rem alienam esse, aut eum qui vendiderit puta-

non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter debet, ut finita lite uictori consultum sit^c. Sed quæ actio ad-

^c l. penul. §. ex quadrā. de doli excep.

uersus sequestrem competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestrariam^d. Addūt quidam etiam præscriptis uerbis agi posse, ut

^d l. & apud. l. ff. in alia, depo.

aduersus eum, qui quos sponsonis causa anulos accepit, reddere negat^e. Sed hic sequester non est, nec enim ab utraque parte anulus depositus fuit, nec de eo ulla erat controuersia.

^e l. si rē. in ff. de præscri. verb.

BONÆ FIDEI. Multum interest scire, quādo quis bonæ fidei possessor sit. Is enim & fructus lucratur, & longo tēpore præscribit^a. Hic autem Iuriconsultus, eum esse bonæ fidei ostendit, qui titulum habet, seu ab eo quem dominum arbitratur, seu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem existimat^b. Quod si credulitati illi suæ iniusta fatuā ue aliqua causa ansam dederit, nihilominus fructus lucrabitur^c: quoniam ut eos suos

^a l. si furt. §. j. de usufruc.

^b l. quæq; in ff. de publican.

^c l. igitur §. potest. de liti. cau.

faciat, sufficit si dolo careat. Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem non constituat, efficit tamen

d l. sed & si. S. ne male fidei uideatur^d, idq; satis est, & fructuum acquisitioni, & longissimæ prescriptioni^c: itemq; ei possessio-
 e l. j. C. ubi ni, de qua summarie litis instruendæ causa solet tractari^f.
 cau. stat.

f d. S. potest, At usucapioi, & x. uel
 g l. si. pro suo. xx. annorum præscri- uit ius vendendi habere, pu-
 ptioni nõ sufficit & hæc ta procuratorem, aut tuto-
 enim non nisi bonæfi- rem esse.
 dei possessore adiuuat.

h l. pen. C. de Præsumitur autem regulariter bona fides^h, etiam in eo,
 euidet.

i l. quædam, qui iuris errore lapsus sit, nisi contractui lex specialiter
 dum. C. de resistat: ueluti cum censitorum uenditio absq; agro cui
 agr. & cens. ascripti sunt, celebraturⁱ. Idem si in iure naturali, uel

k doct. l. ex cõ quasi naturali, uel etiã in ciuili iure uerisimilibus omni-
 sensu. S. fin. bus explorato, euidentissimoq; erratur^k: atq; ita pleriq;
 de app. Ang. Imol. uisum est. Sed & qui domino cõtradiciente emit, male est
 Raph.

l. si fundum. fidei^l & qui dolo ueditorem pellexit^m, quiq; ab eo emit,
 C. de rei vñ.

m l. dolus. C. quem uendendi ius non habere sciebatⁿ. Sed an bona fides
 de resc. vñd.

n l. quia quolibet. C. de rei vñd. in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi
 de con. de possessore antiquiore cõstet, præsumi receptum est^c.

o Barto. l. cel. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem
 sus. de usuc. pertinuisse, alioquin quod suum non est, scire debet ad
 alios spectare^p. Ceterum & quoties possessioni ius com-

p l. si. C. unde mune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter
 vi.

q ca. i. de præ qui ius seruitutis præscripsisse asseritur, bonam fidem
 scri. in 6. probare debet^q, cum pro cuiusque rei libertate regula-

r l. altius. C. riter præsumamus^r.
 de serui.

Censere

CENSERE. Censere proprie est sententiam suam
 exponere^a, & constituere. Solebant autem à Con-
 sulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Popu-
 lus uero Romanus, uellet iuberet ne. Quapropter sena-
 tum censuisse, populum iussisse, recte dicimus. Hocq; lo-

^a litem. S. pri
 die. de petis,
 harte,

IABOL. LIB. VI.

EX CASSIO.

LEX CXI.

CENSERE est cōstituere,
 & præcipere: unde &
 dicere solemus, censeo hoc
 facias, & senatū aliquid cen-
 sisse: inde & cēsoris nomē
 videtur tractum.

quendi modo plena
 sunt antiquorum auto-
 rum uolumina: quam-
 uis & censere sit præci-
 pere, quæ enim censue-
 rat senatus, obseruan-
 da omnino erāt^b. Hinc
 & censores dicti, qui
 quinto quoque anno de
 ciuium moribus iudica-
 rent, præsentis transa-

^b S. S. cōsul,
 insti. de iur,
 nat.

ctæq; uitæ rationem perquirerēt, indignos honoribus ab-
 dicarēt, famosos notarēt, publica locarēt, censum ciuiū
 peragerent, per quā necessarius recte institutis urbibus
 magistratus, qui tamē hodie nusquam est, cum ea quæ ad
 auaritiam pecuniarumq; aruscationem pertinet, officia
 mirum in modū coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Sa-
 trapis, allucinātibus Theologis, adulantibus Iurisconsul-
 tis, persuadētibusq; omnia principibus licere, summāq;
 eorum & liberam esse potestatem. Quod certe in Italia
 uerum nō est: Romani enim cæteris Italis fœdere in socie-
 tatem attractis, in Augustum lege regia nō nisi ius trās-
 ferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut rida-
 culum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos ger-

c l. j. supra de
cens.

manica uoce Marchiones uocāt, absolutā in subditos potestatem competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos cōpetit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quod supra in tractatu de censibus^c, ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebantur, & tributū soluebant. Itali liberi erant, æ quoq; cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libenter agnoscunt, ita tributis se atteri, uolentia urgeri, tyrannide opprimi non patiuntur.

IDEM LIB. XI.

LEX. CXII.

Littus publicum est eate nus quatenus maxime fluctus exæstuat: idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

a verbo .flu.
men, in s.

b l. j. vt in, flu.
pub.

c Lruilia. de
cōtra, emp.

LITTVS. Quod de littore maris supra uidimus, producit per Iurisconsultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint, sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatoribus locari, ut est Trasimenus Perusij, uidetur priuatorū naturā sequi, idq; in alluionis tractatu^a. Barto. probat. Publicū ergo lacū proprie accipiemus, qui in usu publico sit, et in quo unicuiq; piscari fas est. Sanè Lacus est, qui perpetuā habet aquā^b: Stagnum quod tēporalē, ut si hyeme tātū: Fossa receptaculū est aquæ, manu factū. In eo autē priuatus lacus à publico differt, quod publicus eatenus publicū littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat, at in priuato id tantum littoris constituitur, quatenus actum est^c, & in eius uēditione tem

ne tempus contractus obseruamus.

MORBUS. Lege XII. tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. Accipit autē ea lex morbū, pro aliqua imbecillitate,

et inualētia: alioquin

IDEM LIB. XIII. ubi uitæ periculū uerti

EX CASSIO. tur, morbum fonticum

LEX CXIII. appellat, quasi maiorē,

MORBUS fonticus est, uimq; nocendi habentem, ut Sex. Cæcil. Iuris

consultus apud A. Gel-

lium interpretatur. Hoc morbo qui affectus erat, neq; in

ius uenire, sed nec procuratorē mittere cogebatur^a, sen-

tentiāq; aduersus eum lata, nullius erat momentib^b, iube-

bat enim lex iudicij diem esse diffissum, cuius nominis ra-

tionē ex Seruio Grammatico in VI. Aeneid. cōmentario

colligere licet. Is in iure diem fissum dici interpretatur,

qui partim religiosus, partim fastus est. Idem opinor qui

et intercisus à Macrobio appellatur. Cū ergo aliqua ne-

gocia expediēda erant, quæ propter religionem differre

oportebat, dies diffindebatur, id est scindebatur in sequē-

tem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Liuius quo-

que ab Urb. cond. lib. IX. Sed et Horat. lib. II. sermo.

Nihil hic diffindere possum, id est differre, quo minus

pro te pronuntiem. Atque ita ipse sentio, licet indiscus-

sum id uerbum Politianus in Miscellaneis cap. XL. reli-

querit, idcircoq; non omnes suā in sententiā trahere po-

^a l.ij. Si quis
in iud. supra
si quis caut.
^b l. questum.
de re iudi.

tuerit. Sanè Iurisconsultus hic simpliciter fonticum morbum diffinit, qui cuiq; rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo nequis in ius ueniat fonticus morbus accipietur,

c d.l. questu,

d l. fin. de xdi. edic.

qui grauior est nocetq; ne uenire possit, ut magna febris^c ne uero mancipiū ueneat, fonticus accipietur, perpetuus uel residuus^d : nō enim

est uerisimile, emptorē **IDEM LIB. XV.**

si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, fuisse empturum. **LEX CXIII.**

Soluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidū^b

SOLVENDO.

Sa ¶ An quis sit soluendo creditori suo, hoc attenditur, ut solidum possit soluere. Quapropter cum lex fulloni aduersus furem actionem det^a si is fullo domino soluendo sit, nisi possit solidum dare, concedenda ei non erit actio, ne cōpellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonem ex locato agat, & quanto minus consequetur, aduersus furem condicat, id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue

a l. itaque, de fur.

b l. si plures.

¶ Preterea, de fideiuf.

c l. nemo dubitat, infra tit. i.

d l. facere, ubi Alexan. sol. mat.

e l. a diuo si, supra de re iudi.

f l. tres tutores, in si, de admittut.

sibi existimare non debet, si contra duos experiendum erit: qua ratione ut quis soluendo dicatur, etiam fideius-

oris facultates ei aggregandæ erunt^b, satis enim est si per alium soluendo sit^c. Sed & qui in nominibus æ suū

habet, soluendo dicitur^d, compelli enim poterit in executione cōdemnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod

intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt^e. Sanè is cuius bona uenierunt suspectus est

tanquam soluendo non sit^f.

b ¶ **SOLIDVM.** Annotat hinc Accursius, factum

non

non uideri, quod perfectum non sit ^g: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus ^h. Ea quatuor modis ^h accipi receptum est: Natura, ut seruitutes: Voluntate cōtrahentiū, ut in eo qui in binos arbitros compromiserit, uel binos symphoniacos emerit, non enim uerisimile est al

l. rei. §. si. su.
prā eod.
Bar. l. grece.
§. illud. de
fideiussio.

terro fuisse contentum.

potest soluere. IDEM LIB. IIII.

EPISTOLARVM.

LEX CXV.

Questio ē, fundus à possessione, uel agro, uel prædio quid distet. Fundus est oē, quicquid solo tenetur. Ager est species fundi, quæ ad vsum hominis cōparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat: quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos nō pertinet, aut nec pōt pertinere, hoc possessionē ap

Forma, ut in fideiussione quæ principali obligatione grauior esse nequit, aliās penitus uitatur. Accessione, ut cum quis iudæo fundū cū coloni Christianis nēdit, coloni enim à fundo separari possunt ⁱ.

i. quæadmodum. C. de agri. lib. xj.

QVAESTIO. Declarat Modestinus quod inter se differāt quatuor hæc uocabula, fundus, ager, possessio, prædiū. Et fundū generaliter accipit pro omni eo quod

solo continetur^a, deduciturq; à uerbo fundare: hinc ^a *μετεφορικῶς* fundus pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic apud Cicer. in oratione pro C. N. Corn. Fundi populi: & apud Plautū in Trinummo. Fundus potior, id est pes, & fundamentum promissionis. Ager uero non tam latam habet significationem, sed eum fundum significat,

^a l. fundi. infra cod.

in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cum fundus quamlibet soli superficiem etiam incultam, & nulli usui destinatam, in qua aliquid fundari possit, significet. Possessio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & prescriptione quaesitus, ut etiam Festus scribit: & ideo eius proprietates ad nos non pertinet. Sed & si pertinere non possit, ut quia res sacra, possideri tamen potest, possessioq; dicitur. Prædium tam ad possessionem, quam ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure cessionem, agrum, siue per usum possessionem acquisiisset, recte suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem xii. tab. interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis

^b C. l. j. C. de species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem sic
^v luca, trās. bat^b, ut M. Cicero in topicis declarat. Per usucapionem

uero proprietates non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat. Autoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem officiorum lib. i. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius lib. xvii. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est æternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius autoritatem ius esse interpretatur, quo autor, id est dominus rem suam uendicare potest: unde amitti, inquit autoritatem, id est actionem pro euictione^c, placet. Et ita accipiendum hoc responsum ipse

^c l. fin. de eric.

ipse arbitror, quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cū uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhaesisset, Iuriscōsultū nostrū increpat, Musca planē, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hāc differentiam nō fuisse obseruatam,

cuius rei nos etiam Ac

pellamus. Possessio ^a ergo cursius admonet.

usus est, Ager proprietatis loci est. Prædium utriusque suprascripti generale nomen est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

¶ POSSESSIO.

Colligi hinc potest definitio possessionis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus.

Hinc usucapio, id est, acquisitio, quæ per

usum, hoc est possessionem fit. Aelius quoque Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur^d, possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atque ita Festus Pō. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit, onus, in possidete usus est. Idcirco autem à iure dixi separari possessionē, tum ut ostenderem ab eo casu, qui seruitutis species est, differre: tum etiam, ut eos sequeretur qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissime multis in locis Iurisconsulti attestati sunt^e. Nec quicquam me mouet quod etiā ius possessionis aliquando legimus, ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoque, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur^f: nec idcirco consequens est contractionem illam esse iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, & missionemque possessionis distinguunt: cum hi actus manifeste

^d l. nec utilē. C. ex quibus cau. ma.

^e d. l. nec utilē. l. j. §. j. & ij. de acq. pos.

^f l. si finita. §. pe. de dam. infe.

nifeste ab ipsa possessione differat. Sicut procreatio, vita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, & acquisitam, & amissam, consequens est facti esse. Eius possessionis duplex est ratio, seu

g l. nemo. C. da acq. poss.

qualitas: nã cū quis corpore possidet, usumq; rei apprensã percipit, naturaliter possidere dicitur: quod si uere ipse rei non insistat, neque usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuilitè quoque possidet. Quã rōne per fructuarium, & cum qui precario rogauit, possi-

fi l. certe. §. de preca. al. j. in li. supra de oper. no. nun.

demus^h: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen proprie non possident, quia nomine nostro sunt in prædioⁱ. Ciuilis igitur possessio semper iusta est, quoniam lex interpretationem illã, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quãdoq; iniusta est, siue quia res prohibita possideri^k, ut liber homo: siue quia persona incapax, ut seruus^l: siue causa iniusta, ut raptor: siue iure ciuili inualida^m, ut cū pater filio, maritus uxori donatⁿ. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractatibus, & à quibusdam recentioribus usq; ad nauseam auctis.

k l. quod seruus. de acq. poss. l. l. iij. §. si. eo. tit. m d. l. j. §. ij. n l. j. §. de i. ci. tur. de vi & vi arm.

QUIS QVIS. Cum testator unum ex filiis exheredem

IDEM LIB. VII.

LEX CXVI.

Quisquis mihi alius filij filius uel hæres sit, his uerbis Labeo ait non uideri filiã cõtineri. Proculus cõtra: mihi Labeo uidetur uerborũ figurã sequi, Proculus mentẽ testãtis. Respõdi, nõ dubito, quin Labeonis sententia uera non sit.

dem fecisset, alios etiã posthumos hac clausula instituit, quisquiss mihi alius filij filius ue hæres sit dubitatũ fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi nõ cõtineri Labeo, sed ex mête Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de cõtraria mente appareat, Labæonis sententia obseruabitur, ueluti cum testator proprijs filiabus exclusis, filium instituit, & si sine filijs decesserit Sempronium: natis enim filiabus, nõ deficere conditionem pleriq; existimauerunt: nam cum proprias filias pater excluserit, uerisimile est multo fortius uoluisse ab hereditate neptes reijci. Sed hoc mihi non sufficere uidetur, proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorẽ exclusit, at Sempronium testator nõ ita amasse existimãdus est, ut neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur cõiectura, cum ex lege municipali ab intestato succedentes masculi foeminas excludunt: uidetur enim testator cum de filijs mentionem fecit eos ad successionem uocasse, quemadmodum à lege uocãtur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinum concipit foemininum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quamlibet regere^a, accommodareq; dicimus, & in præsumptionum conflictu illi potius adhaeremus, quæ uerborum proprietate defenditur. Cæterum & si constitutũ sit uerba testamentorũ ad literã, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filia non præstabitur, atq; hoc Iasoni^b uisum est. Sed hac in questione id ipse non approbauerim, cũ potius credẽdum sit antiquorũ exemplo de foemina quoq; actũ fuisse. Siquidem Næuius Plautusq; casu dandi filijs, non filiabus di

^a Bart. Scum
ita, ad Treb.

^b Iaf. l. qui fil
liabus, de le
ga. j.

bus dixerūt, ut Priscianus lib. septimo probat: quapropter satis uidetur ad literam posse accipi de fœminis, ut meritò sentētia Labeonis figurā uerborum cōsiderantis, nihil nos moueat, cum etiā uis uerborū expositioni huic nō refragetur, tametsi ex frequētiore usu fortè aliud sit statuēdum. Additur &

à plerisque alia coniectura, ut si in aliqua parte testamēti filiorū masculorum mētionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semper de masculis tantum intellexisse, sed id nō omnino uerum est, ut

IDEM. LIB. VIII.

EPIST.

LEX CXVII.

NON potest uideri minus soluisse is aduersus quem amplioris summæ actio non competit.

c. infra. l. herē, infra attingam^c.
nius.

NON POTEST. Finge, decē tibi ex sorte debebā, sed propter morā meā intererat tua plus accipere, Iudex me cōdēnauit in sortē, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hic traditur nō uideri: eius enim qd' ex mora debebam, actio nulla tibi cōpetebat, sed totū officio iudicis cōtinebatur, qd' lata sentētia amplius nō interponitur^a. Idemq; est in fideiussore, qui actionis arbitrariae nomine intercedit, quod enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, si nō soluerit, nō tamen minus soluisse uideri potest, cū huius dāni causa nulla aduersus eū actio cōpetat^b. Sed pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quātominus soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest cōueniri nequit

a l. v. C. dep.

b l. fin. de eo quod cer.

quit, an fideiussor tenebitur^c? & puto teneri: aduersus enim Titium amplioris summae actio mero iure cōpetit, licet per exceptionem illi cōsulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius est minus solutum uidetur, tamen si actio illi nō competat, ut in chirographario^d creditore, & eo

^c l. si cum. de re iud.

^d l. j. C. etis ob chirog.

POMP. LIB. II. AD

Q. V. MUTIVM.

LEX CXVIII.

Hostes hi sunt, q̄ nobis, aut quibus nos publice bellū decreuimus, cæteri latrones, aut prædones sūt.

qui sub pignore mutauit, & nudo pacto cauit de usuris^e.

^e l. per retent. C. de usuro

Hostes. Natio- num alia Populo Romano subditæ erāt, ut prouinciales: alia fœderatæ, quo iure quædā ciuitates & in Asia, &

in Hispania, alijsq; prouincijs utebantur^a: sic etiā Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. xxxvii. est auctor: alia penitus liberae, & suis legibus relictae, nisi quod maiestatem Pop. Roma. comiter obseruare tenebātur, ut Massilienses: alia hostiles, ut Parthi & Germani: quorū illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerunt: donec tandem Imperium euerterunt Turcæ, qui ex Perside prouenerant, orientales: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentales: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratum est. Alia nec hostiles ne aliquo modo illis coniunctæ^b, ut Scythæ, quos Tartaros uocamus, quiq; Mæotim incolunt. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano^c erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos hodie populum Romanum esse:

^a l. nō dubit. de capt.

^b l. iiii. §. j. de capt.

^c l. in orbe. de stat. hom.

esse: quo iure exciderūt q̄ in Asia, Aphrica ue, cæterisq̄
 prouinijs fidem CHRISTI non agnoscunt: hi enim ho-
 stes Popu. Rom. sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserūt.
 Hincq̄ est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum no-
 bis est bellum, suntq̄; uicissim iura postliminijs, & capti in
 bello efficiuntur capien-
 tium. At inter Christia

IDEM LIB.

III.

nos aliud est, cum enim

LEX CXIX.

d .xi. q. iij. c.
 ad mensam.
 e l. si quis .s.
 si. decap.

ex lege CHRISTI

omnes sint fratres d,

quæ inter eos mouetur

arma, plusquàm ciuilia sunt, unde ius postliminijs in his
 non est. Hincq̄; uidemus antiquissima cōsuetudine intro-
 ductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita
 uictori pecunia (λύτρον Græci uocant) ueniam receden-
 di impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huijs-
 modi bello capientium non fieri: & id præsertim in eo,
 quod forum conscientia uocamus, licet Theologi, uel
 ματ' αὐτολόγοι potius quidem, aliter senserint: nisi ab his
 capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab ali-
 quo Tyranno uexantur: unicuiq̄; enim iure naturali per-
 mittitur defensio, quā nec Christiana lex nobis abstulit:
 alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridicu-
 lum est credere permissum esse militibus, alterutrius sub-
 ditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: pa-
 ratiq̄; sint illi uictoris imperio obsequi, & quod Petrus
 in priore epistola præcipit, Ὑποτασσῆτε πᾶσι ἀνθρώποις

Ἡπὶν εἶτε βασιλεῖς εἶτε ἡγεμόσι διὰ τοῦ κυρίου

HAEREDITATIS. Nomina iuris alia sunt

partia

particularia, ut obligatio, seruitus, dominium: Alia uniuersalia, ea tripliciter assumuntur, aut enim uniuersitas solius facti seu corporū est, ut grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, ut peculium, dos, patrimoniū, aut solius iuris, ut hereditas, ea enim nomē seruat, etiā si nulla corpora hereditaria nosam hereditatem: iuris sint^a: idemq; arbitror^a enim nomē est, sicuti bono si nihil sit in hereditate. Vnde si quis nec alienum neq; suū as habēs decedat, poterit se proximus agnatus eius heredē appellare: quāuis in hereditate nihil omnino sit: nomē enim hereditas est iuris, per quod persona defuncti representatur, non autem facultatum. At peculium, cum solius iuris non sit, ut nomen suum habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter as alienum non fit deductio corporum, unde si seruus debeat domino plusquam sit in peculio, corpora tamen peculiaria remanent^b: & si uxor debeat marito ppter expēsas necessarias in fundo dotali factas plusquā fundus ualeat, remanet tamē ex Pōp. Vlpiani^cq; sententia fundus dotalis, licet Scauola omnino desinere^c, Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis^d, censuerint. Diminuitur tamē uniuersitas ipsa, licet corpora nō diminuātur, censebiturq; tanto minus in peculio & dote esse. Sanē quæ corporū uniuersalia sunt, particulariter uendicari nequeūt, sed uniuersaliter: ut grex^e. At quæ iuris communionē habent, in uniuersum non uendicantur, sed particulariter: quamobrem nec peculium neq; dotem uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem^f.

^a I. hereditas de peti. hær.

^b I. peculium. §. de pec.

^c I. qd dicitur de impens.

^d I. si is qui §. de iur. do.

^e I. uendicatio de rei vend.

^f I. si peculium de pec. leg.

¶ BONORVM possessio. Atqui aliud dicendum ex uerbi uidebatur &, cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac compositione propriam naturam non seruant, cum enim uniuersas facultates bono. possessione prosequamur, absurdum esset commoda ad nos

omnia pertinere, & nulla incommoda^h.
 g l. princeps. supra eod.
 h l. iij. de bon. poss.

rum^a possessio.

IDEM LIB. V.

LEX CXX.

VERBIS. IN XII. Tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat. Is uti legasset (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quæ legē iuris consultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit nō ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum da-

VERBIS legis XII. tabularū, Is uti legasset rei suæ ita ius esto, latissima potestas tributa uidetur, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelæ quoq; constituēdi. sed in interpretatione coāgustatum est, vel legum, vel autoritate iura constituentium.

tione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulatim uerbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur: tamen latiorē etiam significationem habuit, idemq; est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamētis tamē, in quibus uerba secundum testatorū cōsuetudine accipiuntur, uerbum legādi, obliquū est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit. Quandocunque decefferit filius meus, omnia bon

nia bon

nia bona mea Titio lego, receptum est^a, ut omni tempo-
 re pro fideicommissaria accipiatur: nisi ex alia parte te-
 stamenti aliud appareat^b. Quid enim si aliquando Ti-
 tium heredem appellat? quid si dixerit Seium in dimi-
 dia parte heredem facio, Titio aliam dimidiam lego^c?
 Quid si dictum esset: si filius in pupillari etate dece-
 rit, omnem eius hereditatem Titio lego^d? Arguitur
 enim his casibus mens testatoris directe non per fidei-
 commissum instituere uolentis. Idem si nemine institu-
 to hereditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tunc
 uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique
 probant^e. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens
 filios aliquid uxori legare possit, crediderim institu-
 tionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba
 inferre hoc possunt^f, tametsi aliter Cornæus responde-
 rit^g. Quomodocunq; igitur de re sua quis decreuisset,
 ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde
 cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusq; necis
 & uitæ haberet^h, si tutores illis constituebat de re sua
 decernere dicebatur. Coangustata autem fuit hæc po-
 testas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis
 Augusti tempore, ut Dion. scribit: C. Falcidius Trib. ple-
 bis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quam ut
 quarta pars heredibus superesset. Addit Hieronymus in
 Chronica Eusebij, quartam partem heredibus necessario
 relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem
 plus quatuor, medietate: eo tenore, ut siue liberis, siue
 ppinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars quæ Fal-
 cidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruendi-

a Bar. l. centu-
 rio, in. 3. co.
 b ca. raynal-
 dus, de test.

c l. mulier. S.
 ff. ad Treb.
 Bal. l. si. C.
 fa. etc. in ff.

e Bal. Cornes
 l. ij. C. com-
 mu. de leg.

f l. filii. S. sed
 si portio. de
 leg. præst.
 consil. 185
 in. j.

h l. in suis. de
 li. & posth.

bus, & eisdem carentibus aequaliter diuideretur. Aelius quoque Sentius, & Fusius Caninius libertatū cōferendarū

l Insti. qui ma-
non pos.

ius restrinxerūt¹. Nam ille in fraudem creditorum man-
mitti uetuit, minoribusque xxv. annis, nisi causa cogni-

k Insti. de. l. fu-
sia can. tole

ta, hoc ius nō concessit. At lege Fusia^k quoniā plerique ni-

mis liberales, prodigiique
cum morerentur erant
certus fuit constitutus
numerus, ultra quem te-
stamento libertas seruis
dari non poterat: quam
rem diffuse Caius insti-
tutionum libro primo
prosequitur. Sed iusti-

IDEM LIB. VI.

LEX CXXI.

niani constitutione aliter cautum est, Pegasiano quoque
Senatusconsulto, & Trebelliano eadem potestas quae ex
xii. competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus,
quae testamenti factionem certis personis auferebat. Sed
& generaliter proditū est neminem facere posse quo mi-
nus in suo testamēto leges sibi locum uendicent, ut quam-
uis testatoris uoluntas potestati legis aequiparetur¹, non
tamen iuri publico derogare possit, quod in his legibus
consistit, quae bonos mores respiciunt, uel certam formā
inducunt, uel clausulam derogatoriam habent^m.

l. §. disponat.
in authē. de
nup.

m l. nemo, de
leg. j.

V SVRA. Vsurā sortis accessio est, quae propter mu-
tuo data pecuniae usum uel etiā moram, exigitur.

a l. eos. C. de
vsur.

Ea iure ciuili usque ad legitimum modum permessa fuit^a:
sed diuinis CHRISTI traditionibus omnino prohibita.
Cum enim non nisi ab indigentibus, ex quadā necessi-

tate, sub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq; ut ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percipissent, sicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatū est. At CHRISTVS non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere; atq; ideo uentit, ex mutuo quicquam sperari. Apud Aristophanem in Nubibus describitur τὸ κῶ (sic enim à partu usura dicitur, sicut à fœtu fœnus) esse bellua quæpiam, quæ ex processu temporis argentum semper numerosiore fœtura progeneret. Eam in fructu non esse, hoc est naturaliter ex re non oriri, Iuriconsultus hic tradit, sed extrinsecus prouenire. Debetur enim ex alia causa, id est obligatione, quandoquidem usuræ ex contractu principali non debentur^b, sed opus est stipulatione: sunt enim odiose, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earū solutione obligatio non arguitur^c, ex lapsu temporis earum remissio faciliter præsumitur^d, debentur tamen ex quorūdam contractuum natura^e. Illud constat, quoties ex mora fructus non debentur, nec usuras deberi. Sanè usuras quas ex peculio profectio filius lucratur, non esse peculiij, Oldradus, Albericusq; existimant: quoniam hic peruenire extrinsecus dicantur. Sed nō dubito contrariā sententiam ueriorē esse, quaecunq; enim lucrum peculio accedit^f, atq; ideo si pater peculium petat, eas cōsequi debet, & restituere: sed si tanquā usuras petat, improbe petit^g, ut plerisq; uisum est. In generali tamen peculiij cō-

^b l. iij, C. de usur.

^c l. creditor, eo. titur.

^d l. cū quidā, §. j. supra eo.

^e l. uideamus, god. tit.

^f gl. Bal. in. l. cū oportet, C. de bon. que lib. §. 46. di. sicut.

si l. si procura
sor. de cōdi.
indeb.

cessione, non est existimandum, mandasse patrem filio ut
fœneret: id enim turpe esset, & reprobum ^h, quod genus
mandati in dubio præsumendum non est, Extat Plutar-
chi libellus περὶ τοῦ μὴ δ'εἶναι δ'αὐτὸν ζεῶν, quo uniuer-
sam fœnerandi rationem damnat, quòd cōtra naturæ re-
gulam sit, quæ est, ex ni-
hilo nihil gigni: quòd

IDEM LIB. VIII.

LEX CXXII.

paupertati unicum eius
solatium, nempe animi
securitatē, aufert: quod
nondum natos fructus

Herennius ait, si ita scri-
ptum sit, filio filijsq;

deuoret: quòd qui accipiunt sub usuris, uorsuram ex uor-
sura facientes, nunquam se extricāt: quòd similes Phineci
sint, cui Harpyiæ uictum deuorabant: quòd ut plurimum
ex luxu æs illud alienum contrahatur: consulitq; potius
heredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à Dani-
sta quicquam accipiendum. Apud nos certe publice in-
teresset legem ciuilem obseruari ⁱ, quæ certum modum
fœnerantibus constituit, ut qui eum excederent, plecte-
rentur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi
pessimus quisque & impudentissimus fœnerat, qui Cam-
bij nomine, uel alio ficto titulo indigentem, atque neces-
sitate, quod humaniores non reperiāt, compulsus, deglu-
bit: nec episcopi & sacerdotes id hominū genus ullo mo-
do cōercent, sed adiuuant potius, suis quoque pecunijs
Danistæ in id lucrum clam creditis, quod & diuus Cy-
Hprianus conqueritur.

HERENNIUS. Cum testator plures filios impu-
beres

§ l. eos. C. de
usur.

heres habens, simpliciter scribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus sensisse uidetur^a: non enim est ratio, cur magis de uno, quam de alio accipiamus, merito omnes continetur. At si dixerit, filio filijsq; meis, quidam foeminas non cōprenderunt, quasi nomen masculini generis geminatio mentē eius arguat eius modi esse, ut de foeminis nō intellexerit. Sed id Pomponio non placet, quādoquidem huius geminationis alia potius coniectura assumēda sit: nimirum cum de singulari dixisset, ad pluralē numerū transitū fecisse, ut omnibus filijs cōsuleret, & ideo à regula nō esse recedendū, ut filiorum appellatione filia quoq; cōtineantur. Et hinc sumi argumentum potest, cum in testamento filiorum masculorum mētionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet etiam foeminas cōtineri. Quapropter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius heres esto: nata filia, Sempronius cōditione defectus cēsebitur, si enim neptes excludere testator uoluisset, utiq; qualitatem priorem repetiisset, ut Ancharanus^b, Ananiasq; respondit, idemq; Iasoni^c recentioribusq; quibusdam uisum est. Alijs tamen non idem uidetur, maximeq; controuersi iuris hęc est quæstio. Sed priorem sententiā ego magis probo, nisi aliqua uerba addita proponatur, quæ uim repetitionis habeant, ut cū conditio sic concipitur. Si decesserit sine filijs masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitū^d. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis heredibus relictis scriptū sit, omnes filios meos inuicē substituo, intelligemus de masculis^e. Substitutum enim in portionibus hereditarijs

^a I. si quis ita, de testa, tut.

^b Anch. 120.
^c Ias. l. qui filii, filiabus.
Alexan. 49.
in 4.

^d Com. cōst. 127.

^e Bar. l. huc, de pe. colū. de vulga.

ditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditum est, cum dictum est. Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur: eorum enim, id est masculorū, accipimus: qui ipsi heredes fuere. Sed et in ea conditione, si filij mei sine filijs morientur, uel ex eis unus tatum remaneat, & filios non habeat, tūc ille qui reman-

ferit filius masculus ceterum Titio det. Respondit Nicolaus Abbas, si foemina supersit, nō uideri conditionem euenisse: quoniā licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulo inferius addidit, masculum: satis ostendit de foemina non intellexisse.

¶ EVNDEM sensum. Atqui filijs in dandi casu, etiam de foeminis intelligitur, ut ex Næuij Plautiq; autoritate Priscianus libro septimo docet. Sed Iurisconsultus ad temporum suorum frequentiore usum respexit, quo filiabus plerunq; dicebant, non filijs.

¶ FACTI quæstionē. Propter incertitudinē uolūtatis testatoris, quæ ex cōiecturis colligitur, ius uero semper

certū est, unde & articulis iuris respondere nō cogimur. Probabilis tamē in iure est dubitatio, ppter altercationē sniarū: succurriturq; in eo errāti, sicut si facto erraret.

f Bar. l. fin. ad Trebel.

g Abb. 37. i. j.

h l. ornamento rī. de au. le. i Socy. in ru. de reb. dub.

¶ LIBERIS. Sed an nepotibus? & hic uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falsum est^k, cum^k testator filijs tutores dedit: nec Iurisconsultus hic uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repete-

^kl. sed si nep.
de test. tute.

plenus omnibus liberis^c prospexisse in tutore dādo uoluerit: quod magis rationabile esse uidetur.

IDEM LIB. XXVI.

AD Q. V. MVT.

LEX CXXIII.

¶ Verbum erit^a, interdū etiā prāteritū, nec solum futurū tempus demon-

ret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio prāmortuo plures nepotes, putarem de eis quoq; sensit se cum uideri, ne subijciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti se correxisse.

¶ VERBUM erit.

¶ a ¶ Explicat Iurisconsultus, quomodo uerbū erit ad prāteritū trahatur: in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniae interpretes, lib. xvii. capit. viia. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modū differuit: Verbū esse atq; erit, quādo per se ponuntur, habent atq; retinent tempus suum, cū uero prāterito iunguntur, uim temporis sui amittunt, & in prāteritum cōtendunt: cum enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instans significo: item cum dico, in campo erit, tempus futurum demonstro: at cum dico factum est, scriptū est, subreptum est, quanquam uerbum est, temporis sit presentis, confunditur tamen cum prāterito, & non minus prāsens, quā prāteritum ostendit. idem cum dico

Q 5 subreptum

subreptum erit, non duo, sed unum uerbum est, quod uni
 ca patiendi declinatione non solum futurū, sed & prae-
 ritum indicat, hęc ille. Vnde apertissime Iurisconsulti re-
 sponsum hoc declaratur. Ceterum in iure perquam am-
 bigua quęstio est, quando ad futurum tempus incerta di-
 spositio producenda sit: & in his casibus, quibus supra
 retuli, præsens tempus etiam ad futurum referri^l, dubiū
 non est multo magis indefinitum referri debere, id enim
 omnia tempora comprehendere potest, proprie tamen de
 præsenti actum potius intelligitur, idq; regulariter ob-
 seruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus
 præsens inspicitur^m, in rescriptis, compromissis, renun-
 ciationibus feriarum, concessione sacerdotiorum, de fu-
 turisⁿ litibus, ferijs, sacerdotijs non accipietur: & publi-
 catio bonorum^o, immunitas ædicularum bona præsentia
 ædículasq; continebit^p. Non obseruatur tamen hęc regu-
 la certis casibus, ueluti in uniuersalibus, ut si quis gregē
 leget, uel peculiū, capita enim quę accedunt, etiā gregi
 imputantur^q. Idem si me familiamq; meam hospitari pro-
 miseris, si enim mihi familia iuste augeatur, nihilominus
 eam recipere debebis^r, nisi magnū tibi damnum immine-
 ret^f. Sed & si generaliter omnia bona sua, uel eorū usum
 fructum quis legauerit: in uniuersum disposuisse intelli-
 getur, & iccirco futura bona comprehendet^t. In priuile-
 gijs quoq; ne cōtra naturam suam tēporalia sint, de sub-
 rogatis intelligemus, ut si antistiti cōcessum sit, ut qua-
 tuor eius clerici, tamet si ab ecclesia absentes, sacerdotio-
 rum fructus acquirant^u. Idemq; quoties de solo cōceden-
 tis dāno agitur, sit enim plenissima interpretatio, atque
 ideo

II. verbū. oportet.
 tet. supra eo.

m l. rutilia. de
 cōtra. empt.

n Ias. l. si stip.
 tu. §. i. supra
 de ver. obli.

o l. si tibi §. is
 cuius. supra
 man.

b' c. cā capella.
 de priuil.

q l. grege. de
 lega. j.

r Alexā. t. 78.
 in ij.

f c. quanto. de
 censib.

e l. quoties. §.
 si. de usufr.

u Gem. c. si. e.
 titu. in 6.

ideo de futuris quoq; actum cēsetur, ne diuersum ius ijs=
dem de rebus constituamus*. Caterum & si contrahen=
tes futura prouidere potuerunt, generaliter de eis quoq;
promissio accipietur, ut si quis promiserit luminibus nō
officere †. Quod etiā alia ratione niti potest, qui enim
sibi ita cauet, non idcir
strat: quod est nobis neces=
sarium scire, & cū codicilli tur, quo minus sibi li=
ita cōfirmati testamēto fue=
ceat ampliores fenestras
facere, absurdumq; es=
set si illis per uicinū obstrui luminibus liceret: quā ratio=
nem in nō dissimili casu T. Liuius lib. xx 1. assert: In fœ
dere Romanorū Carthaginiēsumq; cautū erat, ne alteri
alteris, socijs ue bellū inferrēt. Deinde Romani Sagunti=
nos in socios adsciuerūt, quibus Carthaginiēses intulere
bellum, quæsiū fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq;
futuris socijs ea cōuentione prospectū: qua in re Liuius,
Si priore (inquit) fœdere staretur: satis cautū erat Sagū
tinis, socijs utrorūq; exceptis. Nam neq; additū erat, his
qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. Et cum
assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut
ob nulla quēquā merita in amicitia recipi, aut receptos
in fidē nō defendi? Tantū ne Carthaginiensiu socij aut so
licitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes
reciperentur. Angelus^z in proposita specie ideo ad futu=
ros socios fœdus trahi existimauit, quoniam mutua pro=
missio est, quæ utriq; utilis esse potest. Sed ipse etiam si
ab altera tantū parte promissum sit idem opimor^a, quod
& frequentius^b receptum uidetur^c.

x c. quia circa,
de priuil.

y l. si seruittus,
supra de ser
uii. vrb.

z const. 26 c.
192.

a arg. d. l. si ser
uitus.

b Io. And. in
rub. de treu.
in Spec.

c Iaf. d. §. cū
stipulamur.

Codi

b ¶ CODICILLIS.

Legata codicillis iure ueteri dari nō poterāt, ut Institutionum libro 11: Caius scribit, & ex recētioribus aliq^d tradiderūt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamēto dictū, qđ in codicillis scriptū erit, uel quod quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: Intelligentur hæc uerba, cū moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur scriptum^e, siue ante testamentum scripta sint tabula, siue post.

HAEC uerba, ille. **H**a ¶ Disiunctiua est quæ inter contraria ponitur, quorū uno posito, alterū tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non pos-

rint, quod in codicillis^b scriptū erit: utrū ne futuri tēporis demōstratio fiat, an etiā præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat, qđ quidē ex voluntate scribentis interpretādū est. Quēadmodū autē hoc uerbum est, non solum præsens, sed & præteritū tempus significat, ita & hoc uerbū erit, nō solum futurum, sed interdum etiam præteritum tēpus demonstrat. Nam cū dicimus, L. Titius solutus est ab obligatione, & præteritum & præsens significamus: sicut hoc, L. Titius alligatus est. Et idem erit, cum ita loquimur, Troia capta est, non enim ad præsentis facti demōstrationem refertur hic sermo, sed ad præteritum.

PROCVLVVS LIB V.

EPIST.

LEX CXXIIII.

HAEC uerba, ille aut^a ille, non solum disiunctiua, sed etiam subdisiunctiua
sint

d Raph. Aret.
l. j. de leg. j.

e l. plotiana.
de iur. cod.

sint. Intelligo autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuersa quæ medium habent, ut sedere, & ambulare, medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicem nõ repugnent, ut in homine actiua & passiua qualitas: sed & quoties sensus cõiungitur licet uerba disiungantur,

orationis sunt. Disiunctiuũ subdisiunctiua est, ut est, ueluti cum dicimus, aut Alexander siue Paris^a. Idemq; si aurum uel argentum à te petam, non fito altero^c, necesse est tolli alterum: itẽ sublato altero, enim alterum peto ut poni alterum. Ita simili^d fit alterum excludam, cum utrunq; sim paratus accipere. Comuni autem uocabulo tam disiunctiuã quam subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam uocant, quam uocem non omnino barbaram existimo, sed ueteribus quibusdam usitatam.

b ¶ AUT dies. Hinc argumẽtum colligitur quoties diei fit mentio ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortũ albescente cœlo: idq; plerisque uisum est^b.

c ¶ POSITO altero. Natura enim oppositorũ est, ut se inuicẽ tollat: nõ ut ponant, hincq; solemus dicere, contrariorũ cõtrariã iuris dispositionẽ esse: quod uerũ si cõtraria inuicẽ rõne nitatur^c, alioquin si eadẽ utriusq; est rõ, tũc eadẽ cõtrariorũ, ut uulgò dicitur, est disciplina.

d ¶ ITA simili. Castior lectio, item.

^a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

^b Bar. l. aut facta. S. tẽpus. supra de poena.

^c l. fuit. de acquis. hære.

Fini

e ¶ FINIBVS. Id est terminis, sunt autē termini prædicatiuarum partes, uerbaq; quibus propositio cōnectitur. Sed hic finibus usus est iuriscōsultus, ut ostenderet inter has propositiones medium quiddam esse, atq; ideo inter diuersa, non inter contraria subdiunctiuam poni.

f ¶ ACCVMBIT,

Qui iacet. Occumbit, qui in faciē cadit: hinc milites q̄ moriētes mor dicus humū captabant, occumbere dicebantur. Incubat, qui fouet, hinc gallina incubatrix.

g ¶ AUT FACIT. Ac

cursius ridicule ad coitum hæc refert, cum Iuriscōsultus uelit in quo eunq; animali esse affectus, seu qualitates acti uas & passiuas: quod à dialecticis acceptum est, qui in subiecto has x. prædicationes constituūt, Substantiā, Qualitatē, Quantitatē, Relationē, Locum, Tēpus, Sitū, Habitū, Actionē,

Passionē, quæ si quis intelligere cupit: librū Aristotelis πρὸς ἡγετηριολογίας cōsulat. Sanè & Plutarchus historicæ

guratione uerbi aut, potest esse subdiunctiuū. Subdiunctiuotum autem genera sunt duo: vnū, cū ex propositis finibus, ita non potest utrūq; esse, ut possit neutriū esse: ueluti cū dicimus, aut sedet, aut ambulat: nam ut nemo potest utrunq; simul facere, ita aliquis pōt neutrum, ueluti is qui accūbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita nō potest neutrum esse, ut possit esse utrunque: ueluti cū dicimus, omne animal aut facit & aut patitur: nullū enim animal est, quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & pati & facere.

narra

narrationis argumēta hæc esse p̄didit, Personā, Causam, Locū, Tempus, Instrumentū, Actionē, Perpeſſionem, Modum. Qua in diſtinctione Ariſtotelem uidetur imitatus.

NEPOS. Cum ſocer genero dotē promittit cū poterit, uel cōmodū erit, uel cōmodiſſimum^a: intelligitur cū deducto ære alie

^a l. auus. de re dot.

IDEM LIB. V.
EPISTOLARVM.
LEX CXXV.

NEpos Proculo ſuo S. Ab eo qui ita dotē tibi p̄miſit: cū commodū erit dotis filiæ meæ tibi erūt au rei C. putas ne p̄tinus nuptijs factis, dotē peti poſſe? quid ſi ita p̄miſiſſet, cū poterō doti tibi erūt C? quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, poſſit^a ver bū quomodo interpretaris,

no, & ſalua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc reſponſum interpretatur, quamuis Proculus aperte non explicet, an illa promiſſio, cū poterō, omnino idem polleat quod cum commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari, quoniam ſocer qui ſimpliciter dotem promiſit, non niſi in id quod facere poteſt damnatur, nec tamen æs alienum deducitur^b: ergo

^b l. ſunt qui. l. ſicut. ſupra de re iudi.

huiusmodi promiſſio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligenda. Accedit his quod de fauore dotis hic agitur, quā ſolidam ſolui publice intereſt, & pro qua in ambiguis pronuntiandum eſt. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uiſum eſt, ut pleriq; omnes interpretantur.

¶ POSSIT. Significat id uerbum ſimplicem potentiam,

- tiam, nulli necessitati subiecta, idq; ex sermonis proprietate, a qua tamen ex coniectura mentis quandoq; recedimus: ut cum testator heredi diligentem agrorum curam mandat, ut ad filios peruenire possint: his enim uerbis fideicommissum si necessitas inducitur^c, quoniam in fideicommissis nihil refert, quemadmodum uerba concipiuntur, dum uerba concipiuntur, dum mens colligi possit. Sed an extate? Proculus putat, et si quis seruum liberum esse uelit, cum decem heredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas non competet^d, non enim conditio solius dilationis causa adiecta uidetur, sed ut heredi quoq; consultum sit. In casu quoq; nostro, cum quis daturum se spondet cum poterit, interpretatione promissionem moderamur, quoniam non uidetur promississe, quod cum summo incommodo facere potest^e. Quoties uero negatiua coniunctio id uerbum precedit, precisam necessitatem inducit, generaliterq; modum omnem remouet, unde effici dispositio possit^f. Quod tamen ex subiecti argumenti natura quandoq; non recipitur, ut cum Roma. Pontifex se non posse dispensare ait^g: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cum id quod ad suam notitiam peruenisset, non potuisse uicinos latere affirmat^h: accipiemus enim non potuit, id est non potuisse praesumitur. Sed et quamuis lex pupillum non obligari dicatⁱ, uel alteri stipulari alterum non posse^k, naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.
- ^c l. si d. §. hęc uerba, de leg. ga. iij.
- ^d l. iij. §. si quis sic accep. sta tulib.
- ^e glos. l. iij. de an. leg.
- ^f gl. c. j. de re. gi. iur. in. 6.
- ^g c. literas. de resti. spo.
- ^h c. quando, de praesum.
- ⁱ l. obligari. de auto tut.
- ^k §. alteri. in. sti. de inuti. stipu.

b ¶ ID QVOD actum. Cum enim uerba sensum nostrum exprimant, is in primis spectandus est. Vnde in contractibus illud obseruabimus, quod uerisimile est à partibus fuisse actū: quod si uerba huiusmodi sint, ut uerisimile sit, alterā partiū uno modo, alterā alio intellexisse, contra eum fiet interpreta-

actum^b est, interpretatōne tio, qui legem potuit redigendam esse: nam qui apertius dicere. Quā ambigue^c loquitur, id lo propter contra uenditorem^l, locatorem, stia pulatorem^m in dubio intelligemus, ut ei fauca-

mus qui se obligat: satis aperte locutus tamen uidetur, qui generali usus est uerboⁿ.

c ¶ AMBIGVE. Chrysippus omne uerbum ambiguum natura esse ait quoniā ex eodem duo uel plura accipi possunt. Diodorus autē, cui Crono cognomentū fuit, Nullū, inquit, uerbū est ambiguū, nec quisquam ambiguū dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quā quod se dicere sentit is qui dicit: at cū ego inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictū quā ambigue uideri potest: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui diceret duo uel plura diceret, nemo autem duo uel plura dicit, qui se sentit unū dicere. Hæc A. Gellius lib. xi. cap. xii. Sed ego ambiguum esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurum, quod in quamplurimas: ut si quis leget fundum, quāmpures enim sunt fundi: confunditur tamen ab autoribus plerunq; hæc differentia.

d ¶ SENSIT. in primis tamen considerata sunt uerba,^d

D. And. Alc. de uerb. signi.

R

ba,^d

^l l. veteribus, de pac.
^m l. quicquid, de verb. ob.

ⁿ in lege, loc.

ba, à quorum propria significatione nō est recedendū^o,
 o l. non aliter. nisi de mente cōstet expressa, uel etiā præsumpta^p. idem
 de leg. iij.
 p l. cum auus, cum in superueniēti casu si de eo cogitatū esset, uerissimi
 de condi.
 q l. tale, in, si, in testamentis obseruatur, dum uerba non repugnent.
 de pac.

Quod si uerba certa
 sint & clara, ab eis nun
 quam recedimus^r, tam
 etsi alia uoluntas testa
 toris allegetur^f: non
 enim sufficit uoluntas,
 nisi dispositio seu actus
 ipse accedat.

e ¶ POTERO. Sed
 hoc non sufficit, quum
 euenire possit, ut dedu
 cto ære alieno, adhuc
 cōmode soluere nequeat: unde prior hæc interpretatio,
 ei quæ subsequitur, coniungenda est.

f ¶ DIGNITATE. Id est commodo. Nam si miles est,
 ei relinquēda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Ac
 cursius tradit: nec enim huiusmodi instrumēta in obliga
 tione generali comprehendūtur, nec in his Seruiana lo
 cum sibi uendicat^r. Hincq; argumentum accipitur, quo
 ties priuilegiū quis habet ne condemnetur, nisi quatenus
 facere possit, debere ita fieri deductionem ne egeat, relin
 quendumq; ei esse, unde secundū dignitatē suam, honeste
 cum familia sua uiuere possit, quod plerisq; uisum est^u:
 poterunt tamen quæ ad molliciem pompam ue pertinent

r l. labeo, de
 sup, leg,

f l. quidā, de
 hære, inffit,

t Iaso. Sitem
 ferui, inffit,
 de acti,

u Are. cōfi. 17.
 pen, col,

est tamen, ut eum hoc sen
 sisse existimē, deducto ære
 alieno potero^c. Potest & il
 la accipi significatio, cū sal
 ua dignitate^f mea potero:
 quæ interpretatio magis ac
 cipienda est, si ita promisa
 sum est, cum commodum
 erit, hoc est, cum sine incō
 modo meo potero.

¶ DIGNITATE. Id est commodo. Nam si miles est,
 ei relinquēda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Ac
 cursius tradit: nec enim huiusmodi instrumēta in obliga
 tione generali comprehendūtur, nec in his Seruiana lo
 cum sibi uendicat^r. Hincq; argumentum accipitur, quo
 ties priuilegiū quis habet ne condemnetur, nisi quatenus
 facere possit, debere ita fieri deductionem ne egeat, relin
 quendumq; ei esse, unde secundū dignitatē suam, honeste
 cum familia sua uiuere possit, quod plerisq; uisum est^u:
 poterunt tamen quæ ad molliciem pompam ue pertinent

¶ DIGNITATE. Id est commodo. Nam si miles est,
 ei relinquēda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Ac
 cursius tradit: nec enim huiusmodi instrumēta in obliga
 tione generali comprehendūtur, nec in his Seruiana lo
 cum sibi uendicat^r. Hincq; argumentum accipitur, quo
 ties priuilegiū quis habet ne condemnetur, nisi quatenus
 facere possit, debere ita fieri deductionem ne egeat, relin
 quendumq; ei esse, unde secundū dignitatē suam, honeste
 cum familia sua uiuere possit, quod plerisq; uisum est^u:
 poterunt tamen quæ ad molliciem pompam ue pertinent

omnia

omnia auferri, ut mule instratae, quae urbem perambulandi causa solum habetur, serica uestis, tapetia, idque genus similia, nec enim apud seueros et graues uiros quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

SI CUM fundum. Cum quis rem uendit, liberam uendere tenetur, uel emptorem ad

IDEM LIB. VI.

LEX CXXVI.

SI cum fundum tibi dare, legem ita dixi, uti optimus, maximusque esset, et adieci ius fundi deteriorius fa-

tenere, uel emptorem ad monere, quod si se uti optimus maximusque est, fundum uendere dixerit, fit huiusmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus liberum tradere uideatur: sed si subdiderit clausulam illam, quae in plerisque instrumentis solet apponi, uidelicet, ius fundi deteriorius per dominum factum non esse praecedentia secundum hanc declaratur, generalisque clausula a subsequenti declarationem accipit. Cum enim constet hoc actum, ut ius fundi diminutum non sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, fit relatio ad id quod actum est: dictio enim uti ad aliud relatiua est, non ex se dispositiua.

A IUS FUNDI. Clausula haec eadem est cum ea, quam tabelliones barbare pro dato, et facto suo tantum appellant: quam si uenditor in contractu apposuit, nihilominus successoris quoque sui factum promississe uidebitur, cesset enim is eadem persona: qua ratione si res ex facto quoque auctoris sui euincatur, uenditor obligatus erit: uideatur enim solum euictio, quae ab extraneis fieret, excepta. Quapropter et si ex facto auctoris singularis euin-

a Lj. uti poss.

b l. stip. ista. in prin. de uerbo. obl.

c Bar. l. si seruus. de cond. fur.

R 2 catur

catur, uenditor nō tenebitur, is enim uēditori extraneus

d Crem. sing. censetur, cū in eum personales actiones nō transferint d.
157.

b ¶ NON esse, per dominum. Concepit Iuriconsultus uerba clausulæ in tertiam personam, alioqui uenditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

c ¶ PRAESTABI-
tur. Alij codices, id præ-
stabitur, et castigatius.

d ¶ POSTERIOR.
Subsequens ergo clausu-
la præcedentem genera-
lem restringit, quod ue-
rum est, quoties præce-

dens ad sequentem se re-
fert e, ut in hoc respon-
so, uel alijs ambigua
incertaq; est: idem si
utraque clausula ab eo-
dem uerbo regimē, de-

terminationemq; acci-

piat f. Sed & ne poste-

rrior specialis dispositio frustra adijceretur, præcedentem

generalem arctari dixit Bal. g. Quod tamē nō omnino ue-

rum est, attēdimusq; in uniuersum rei gestæ rationem, à

qua dubiū nō est quamlibet dispositionē regulari, ut ubi

cesset ratio, & dispositio quoq; cesset: cessare autem nō

dicetur, si aliquo modo applicari negotio possit. Ecce,

lex Iulia quo facilius per quæstionē explorari de adulte-

rio dominæ possit, uetuit intra certū diem seruos manu-

mitti

e l. legatorū.
in fi. de le. ij.

f l. nā quod. §.
fi. de pe. leg.

g Bald. l. quo-
ties. C. fam.
erc. l. quæsi-
tū. in fin. de
fundo instr.

mitti, en de eo quoq; seruo intelligemus, qui absens fuit?

Et receptum est, hunc etiã contineri^h: non enim omnino

ratio cessat, cū is de priori uita attestari possit, unde sub

sequentis indicia assumunturⁱ. Adde quod si dubitaretur,

absens an præsens fuisset, iudices ut libertati fauerēt, po-

tius absentem pronun-

CALLISTRATVS

LIB. IIII. DE

COGNITIO-

NIBVS.

LEX CXXVII.

VESTIS^a appellatiōe tāvi

rilis, quā muliebris, &

scenica ēt si tragœdica: aut

cytharœdica^b sit, cōtinetur.

tiassent, exemissentq;

quæstioni^k, quod præ-

ter legislatoris mentem

accidisset. Sanè & illud

constat, ex scripturæ

proximitate sumi ple-

runq; rationis mentisq;

coniecturam^l.

VESTIS. a ¶ Ve-

stimentorum alia

uirilia, alia muliebria, alia communia uiris mulieribusq;

sunt: ea igitur omnia uestis appellatione continentur.

Sumpta autē uidetur hæc uox à Græco sermone ἐδῆς.

Addit Iurisconsultus etiã scenicas, tragœdicas, comœdi-

casq; contineri. Solebant enim in scena usui esse pleraq;

indumenta, quæ à choragis assumebātur, quæq; præbēda

ædiles locabant, ut est apud Plaut. in Persa. De huiusmo-

di uestimentis non pauca prodidit Iul. Pollux onomasti-

con lib. 1111. ubi Tragicas uestes his deorum heroumq;

personis aptas refert, quæ representabantur: sicut & co-

micas, quales in seruis palliolū album coquis duplum &

rude, aniculis uestis gilua, uel cœlestis coloris, iuuenibus

byssina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, para-

R 3

stis

l. prospexit,
supra qui et
a quib.
c. mandato,
de præscri.

k l. iij. §. j. de
ali. iud. mu.

l. si seruus
pl. §. fina. de
leg. j.

fitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, adolescentibus purpurea.

b ¶ CITHAROEDICA. suas citharœdis uestes, suasq; item aulœdis tragœdisq; fuisse, Lucianus in Cynico ostēdit. Intelligi autē hinc potest, Thymelicorum ornamenta, à caterorum

indumentis diuersa extitisse. Thymelici uero

sunt fidicines, citharistæ, lyristæ. Tibicines,

qui in orchestra actiones suas peragebant, si

ut M. Vitruuius est autor.

Quamuis igitur hæc indumenta certis solum actibus usui sunt, uestium tamen appellatione continentur. Quapropter cum hodie sub ueris initio, ex antiquorum consuetudine, cuius historiæ, lib. primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum usum paratæ sunt, siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.

SPADONVM. a ¶ Spadonum uaria sunt generata. Castrati qui penitus nō arrigunt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi: Thlasia, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat, hi & θλασίου dicuntur: Thlibia qui attritos eos habent, ἀρὲ θλίβειν: Eunuchi, qui τὸ ἐννῆν, id est lectum uirginum custodiunt, alij quod bonæ sint mentis εὔνοα, & à ueneris semotæ, δι-

ctos

Etos autumāt, his enim non solū testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd eunuchi ab ipso statim ortu execti, nihil uirile unquam experiri poterunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua aegritudine testiū usum amiserunt, sunt qui uno tantum teste nati sunt, sunt & quibus cum uterq; adesset, altero exsecti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertum est: has autem omnes species spadonis appellatione cōprenderi, Iuriconsultus hic tradit. Erant planè apud ueteres in pretio hi spadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoæ regibus Persarum, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; subseruiebant, quæ miri uolebāt, non parere, quod Satyra v. i. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei ueneræ spadones omnes abstinentes sunt: nam quibus unus testis relictus est etiam generant^a, sed & qui puberes execti sunt, et hepate sunt seruētiorē, uasq; genitalia capaciora possident, hi coeunt, licet non generent, uocanturq; Græcis ἡμῖν ἁλῆς ἐυνῶχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt^b, & adoptare^c, & posthumum^d, instituere: at qui non possunt, hi castrati, id est casti facti dicuntur, qui cum non arrigant, nec ducere uxorem, nec adoptare queunt. Aceursius & cum sequuti ceteri recentiores, castratos solum intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt, unde & uulgatum extat carmen, Castratos natura facit, uiolenta Spadones Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido. Sed ex

^a I. pōp, in fi.
de ædi, edii

^b I. si serua. in fine. de iure dot.

^c .§. sed & il. lud. insti. de adop.

^d l. 6. supra de lib. & post.

- Latinis autoribus apertissime ostenditur, etiã castratos
 e ^{l. si feruus. & si puerũ.} dici quibus ferro diminuta sunt uirilia^c: unde rectius est
 supra ad. 1. castratos interpretari castos, siue natura non arrigant,
 aquit. siue quia omnino spadones sint. Habenturq; hi pro uitio
 f ^{d. l. pompo. & l. seq.} sis^f, & in his locus est redhibitioni. Sanẽ uetuit Domi-
 tianus Impera. edicto,
 g ^{l. j. C. de eu- nuch.} ne pueri castrarẽtur^g, tam hi qui natura^b spado
 quod & Constãtij lege nes sunt, item thlibiã thla
 est cautũ; estq; inde pu
 h ^{l. 3. 4. 5. de ficar.} blicum iudiciũ ex lege Cornelia constitutũ, quod & in
 his qui Thlibias faciunt locum sibi uendicat^h, siue libidi
 nis, siue cõmercij causa factum proponatur. Fuere autem
 apud ueteres enunchi aliqui insignes uiri, ut Phauori
 nus Philosophus Arelatẽsis, quæ urbs est iuxta Eridanũ,
 ut est apud Philostratũ. Sed Oppianus ἀλωτκῶν lib.
 III. ostendit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud
 nos Rhodanus est. Narses quoq; Iustiniani dux, qui Go-
 thos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Amianus
 Marcellinus libro xv i. Enterium Cubiculo Constantij
 Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascun-
 tur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spa-
 dones recti exempli fuit. Quapropter posse spadones eu-
 nuchosq; ad quamcunq; dignitatem assumi non dubitaue-
 rim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officij
 cum uarias sententias rem ampliata. Sed & Suidas ira-
 tum Theodosium Antiocho præposito scribit edictum
 protulisse, ne inter patritios essent eunuchi.
 b ¶ NATURA. Cum his diuulsi testes non sint, uide-
 batur

uidebatur spadonis nomē non conuenire: deducitur enim hæc uox *παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι*, id est, ab euellendo, ut est in etymologico magno: qua ratione *ἔκτομια* appellatur, quasi *exēctos* dicas, sicq; eos Pau. Aegimeta libro sexto appellat, quibus uero collisi sunt, eunuchos.

siæ que, sed & si quod aliud genus spadonum est, continetur.

PAVL. LIB. II.
AD LEG. IUL.
ET PAPIAM.
LEX CXXIX.

Qui mortui^a nascuntur, neque nati, neq; procreati uidentur: quia nū-

tos cōstat, & ideo testamentū eorū præteritione nō rūpi certū est. Sed illud est dubiū, quid si uiui nati sunt, eius modi tamē ut secundū naturā uiuere nō possent, ut si ante septimum mensem^a? Et crebrius receptum est nō rumpere. Quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere testamentum ait: nec dubium est quin abortiui dicantur^b, tametsi uiui nati sint, nā & cōstat huiusmodi filios non esse perfectos^c, qui tamen ut rumpāt perfecte debuerunt nasci^d, & ad orbē deuolui. Sed quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequā omnino de uentre extraheretur, puta cum pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idem esse receptum est, non enim perfecte natus est,

Infantes enim, inquit, pellui insidere faciūt, et flaccescentibus ob calidæ aquæ calorē corpusculis, digitis testiculos collidunt, quoad euanescant, nec contrectari amplius possint.

QUI MORTUI.
Eos q; mortui nascuntur, nō uideri unquā na-

^a in. l. quod dicitur, supra de libe. & posth.

^b l. vxoris. C. de posth. hæred.

^c Soci. in. l. cū auus. in fin.

^d l. iij. C. de posth. hære.

nisi inciso aliquo membro uiuus extractus esset^e, perfectus enim dicitur, sicut & uir manu amputata, non ideo minus perfectam hominis substantiam in se habet^f. Quid si mater legitimo tempore editum cōtendat, & heredes testamento instituti abortiuū dicant? Et nō arbitraria tri credendū, nisi ex me

e d. l. iij.
f d. l. quod dicitur.

g Barto. l. gal
lus. in prin.

dicorum obstetricumq; sentētia^g. Sanē qui octa uō mēse nascitur, secundum naturā uiuere non potest, idq; medicine autoribus receptissimū est, hoc autem in tractatu ex cursu Lunæ considerandi uidentur menses, non autem habito respectu anni quem Cæsar ordinauit, non enim de eo Hippocrates ceteriq; atiquissimi medici diuinare potuerunt.

b ¶ **LIBERI.** Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris respicit, ueluti in illa, Arethusa si liberos pepererit libera esto: cum enim etiam si monstrum enixa sit libertatem consequatur, quia non est quod sibi imputetur^h. Idem censendum si mortuum, uel debilem, uel imperfectum pariat.

h I. quæreret,
infra eod.

a l. j. de suis
& leg.

LEGE obuenire. Legitima hereditas proprie dicitur, quæ ab intestato defertur^a, quoniā eam lex ipsa absq; facto hominis defert. Sed & quæ ex testamēto defertur,

quam liberi^b appellari potuerunt.

VLP. LIB. II. AD
LEGEM IULIAM
PAPIAM.
LEX CXXX.

LEge obuenire hæreditatē, nō improprie quæ dixerit etiam eam quæ ex testamento defertur: quia ex lege XII. tabularum testamentariæ hæreditates con-

fertur, legitima quoq; non improprie, latiore tamen sensu, dicitur: ea enim à lege xii. tab. confirmatur, dum in illa constitutū est, uti quis rei suæ legasset, ita ius esse ^b. ^b l. verbis. supra. eo.

Est & iusta hereditas, quæ iure sanguinis gentilitatisq; ^c defertur^c, ea enim omni æquitate suggerente, & omni iure, tam naturali, quàm civili debita est, & ideo iusta dicitur, quoniã id nomē emphasim quãdã habet, quale apud Græcos ἀκριβής uel ἰκνύμενον. Inde dicimus testamentum^d esse iustam sententiã, id est perquam solennem & ^d l. j. de testa.

plenam, iustos liberos^e ex uera uxore genitos, iustã uxorem^f omni legum perfecta sollemnitate ductam, iustum patrem^f omni legum perfecta sollemnitate ductam, iustum patrem, quod uulgò uestitum dicimus^g, & stipulatione roboratum, iustum amorem, apud Tibullum immensum, & omnes Cupidinis uires complectentem, iustum prælium, Liuium magnum, & stataria pugna certatum. Sic & Apuleius in apologia secūda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimū magis quàm iustum heredē se futurum: quod & Paradoxorum lib. iiii. latius prosequutus sum. Igitur si de iusta hereditate qualiscunq; dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si uero de legitima dictum sit, utranque contineri ex ui uerborum constat. Et ideo qui sibi & heredibus suis legitimis stipulatur, etiam de his sensisse uidetur, qui tametsi extranei, testamento heredes instituti fuerint: licet domino Alexandro ^h aliter uisum sit, cuius sententia uera non est, nisi ex subiecto argumento hoc ^h Alex. consil. 56. in. ij.

suadeatur, ut si quis in regno Titium & eius legitimam successionem instituat ⁱ: accipietur enim de filiis ⁱ Abb. cōf. 3. in. ij. dub. in. ij. lib.

primogenitis heredibus, quoniam natura successionis huius

k. l. ex factio. in
fi. ad Treb.

huiusmodi, hoc indicat. Idem si testator uerisimiliter alio
quo modo afficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes
successionis attingit, his enim uerbis de huiusmodi pro-
pinquis intellexisse uidetur k. Quapropter filio institu-
to, si sine liberis decessisset, cum Titius pater bona sua se
fratri & illius hæredi-
bus legitimis masculis firmantur b.

relinquere dixisset, & IDEM LIB. III.
post cõditionis euẽtum AD L. IUL. ET PAPIAM.
is testatoris frater hæ-
rede extraneo instituto

LEX. CXXXI.

decessisset, respondi ad fideicõmissum agnatos, qui eius
dem cum Titio familiæ erant, uideri uocatos: uerborum
enim proprietas, & suæ gentis affectio hanc in senten-
tiam me trahebant: nec mouebat, quod à substituto ex-
tranei, non autem legitimi, id est agnati, essent instituti:
quia licet in cõtractibus stipulans sibi & suis hæredibus
legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hære-
des, quia non est uerisimile uelle aliquem alteri quàm hæ-
redi stipulari, in præsentem tamen fideicõmissum aliud esset
dicendum, ex Titij uoluntate, quem non est uerisimile uo-
luisse in bonis suis fideicommissum facere elusorium, &
cuius uires ex grauati uoluntate penderent, ut si alios
quàm legitimos institueret, onus fideicommissi extingue-
retur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabel-
lio ignari & idiotæ probarentur ex uulgari usu illa uer-
ba de filiis accipi, non de agnatis.

b ¶ CONFIRMANTUR. Qui ergo confirmat,
dare uidetur. In quo tractatu sic censeo distinguendũ, ut
ante

ante omnia pensemus cōfirmantis intentio qualis fuerit.

Si enim actus qui fit, substantiā à mera confirmantis uoluntate sumit, cōfirmans actum nullū dare dicitur ¹: idē

si actus sit ualidus, sed tamē cōfirmans hoc egit, ut nouū actum induceret ^m. At si ex sola uoluntate confirmantis

negocium nō pendeat,

Aliud est fraus, aliud qui cōfirmat nō dat, ut pœna: fraus enim si= cum heres cētum, quæ autor suus Titio legauit, rursus ipse legat ⁿ. Sed & prætor qui alienationem

pupilli confirmat, alienare ipse nō uidetur, quoniā natura huius consensus hanc interpretationē non admittit ^o,

nec id actum est. Quod si Præfectus præt. defensorem à popularibus electum confirmet ^p, dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit,

cum magistratū sibi eligere, & iurisdictionem cōferre, soli priuati nequeant. Illud annotandum est, cōfirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse,

nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cum causa cognita confirmatio impetrata, uel serie libelli totus tenor declaratus, uel geminata iussio subsequuta sit. Idem si ex certa scientia se hoc facere princeps attestetur, uel æque pollentibus uerbis utatur, quāuis si probetur principi obreptum fuisse, nihilominus cōfirmatio nullius effectus est, ut pleriq; omnes tradidere ^q.

ALIUD est fraus. a ¶ Fraus differt à dolo, quod dolus fit alterius circūueniendi causa, fraus proprie dicitur etiā si decipiendi consilium non adfuerit ^a,

sed is qui deceptus est à seipso, uel ex cūctū fraudatus est, unde

adoptio. sup. pra. de ado. m l. quærebatur. de testam. mil.

n l. vnum. §. si de. supra de leg. ij. o Bar. l. more. de iurif. om. iud. p §. decreto. authenti. de def.

q c. porrecta. de cōfir. vti.

a l. fraudis. infra ti. j.

unde quatenus alter circumuētus sit, fraus dolo inest ^b.

^b 1. iurifgē. §. Aliqui tñ ex Grāmaticis dolū in faciendo cōsistere credi-
fed si. supra
de pact.

^c 1. cum aut. §. pœna^c, quos & Vergilius imitatus est Aenid. x i.

excipit. de
ædil. edic.

Iam nosces uētosa ferat

cui gloria fraudem.

ne pœna ^b esse potest, pœna

Dixere & pro pericu-

na sine fraude esse non po-

lo, & ita in iure legi at

testatur Seruius, ut cū dicimus, ne ea res fraudi sit. Hinc

& Vergilius: — Quis deus in fraudem egit.

Accipitur & pro lesione, ut apud Horatium in carmine

seculari:

Iuuit ardentem sine fraude Troiam.

Quod Acron interpretatur. Differunt autem fallacia,

calliditas, machinatio, impostura, uidenturq; fraudis spe-

cies esse. Fallaciam loquendo committi, calliditatem ta-

cendo, Accursius ^d existimauit. Ego fallaciā simulationi

annexam arbitror, calliditatem ad ingenium referri, ma-

chinationem ex præcogitata aliqua inuentione, manuq;

& arte cōfici, ἀρτὸς τῆς μυχῶνς, unde & techna dicitur,

ἀρτὸς τῆς τέχνης, impostura ab impostoribus, id est dece-

ptoribus^e, quos etiam Planos uocant, nomen sumpsit: du-

ctaq; uidetur metaphora ab his, qui operimētum rei im-

ponunt, ut uitium tegant.

^b ¶ SINE PŒNA. Ut quia fraus eiusmodi sit quæ pœ-

nā nō mereatur: uel etiā, quia delictū tametsi grave pro-

bari nequiuert ^f, sciant tñ fontes rarissime accidere ut

pœnas euadāt: quāquidē ut Græco uersiculo admonemur,

^d d. l. iurifgē.

^e 1. j. §. j. de
var. cog.

l. absentem,
de pœn.

Εστὶ δ' ἴκνυς ὀφθαλμὸς ὄστρα πάνθ' ὄρα.

Est iustitiæ oculus qui ubiq; conspicit.

¶ NON POTEST. Quapropter antequam acquire-
re iudex incipiat, cōstare prius perpetratū fuisse crimen
oportet, tū enim quærēdū deinde est, Quis perpetravit.

Sanè huic dicto confor-
test: pœna est noxæ vindi-
ceta, fraus & ipsa noxa dici-

tur: & quasi pœnæ quædam
præparatio. ¶ Inter mul-

tam^d autem & pœnam mul-
quētiam quis punitur,

ut in eo qui seruū noxæ causa dat. Sed & favore publico
etiam quandoq; receptū est, ut ubi fraus nō fuerit, pœna

fit: ueluti cū ex senatusconsulto sumebatur supplicium
de seruis omnibus qui sub eodē tecto fuerāt, cum dominus

à seruo occisus esset^h: quamuis enim aliqui in eis inson-
tes esse potuissent, tamen atrocitate pœnæ securitati do-

muum consulendum fuit: quod eleganter C. Cassius apud
Tacitum lib. XI III. disseruit: Vbinam & ex fuso (in-

quit) exercitu, cum decimus quisq; fuste feritur, etiam
strenui sortiuntur: habet aliquid ex iniquo omne magnū

exemplum, quod contra singulos utilitate publica repen-
ditur. Quæ ratione introductum arbitror, cum quis

in principem uiolentas manus infertⁱ, etiam filios puni-
ri. uerisimile est plerosq; fore qui uel liberorum suorum

charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

¶ S. INTER MULTAM. Multa Oscum uerbum
est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam

a mul-

mis est iuris regula^g: g l. j. § itē, ad
Sill.

Sine culpa, nisi subsit
causa, nō est aliquis pu-

niendus. Quod tamē nō
procedit, cum in conse-

quētiam quis punitur,

Sed & favore publico
etiam quandoq; receptū est,

ut ubi fraus nō fuerit, pœna
fit: ueluti cū ex senatuscon-

sultato sumebatur supplicium
de seruis omnibus qui sub eodē

tecto fuerāt, cum dominus
à seruo occisus esset^h: quamuis

enim aliqui in eis inson-
tes esse potuissent, tamen atro-

citate pœnæ securitati do-
muum consulendum fuit: quod

eleganter C. Cassius apud
Tacitum lib. XI III. disseruit:

Vbinam & ex fuso (in-
quit) exercitu, cum decimus

quisq; fuste feritur, etiam
strenui sortiuntur: habet ali-

quid ex iniquo omne magnū
exemplum, quod contra singulos

utilitate publica repen-
ditur. Quæ ratione introductum

arbitror, cum quis
in principem uiolentas manus

infertⁱ, etiam filios puni-
ri. uerisimile est plerosq; fore

qui uel liberorum suorum
charitate ab huiusmodi consi-

l. j. § itē, ad
Sill.

h l. j. ad Sil.

i quisq; C.
ad. l. lul. ma.

à mulcendò per antiphrasim dictam putent, unde multa
 re uerbum condemnare est & punire: Sic Plautus multa
 re matrimonio: Terentius, & Vergil. Aenei. lib. x i. mul
 tare morte: Trāquillus, multare gētilitijs hēreditatibus:
 Corn. Tacitus, multare uerberibus, dixerunt. Ex usu ta
 men, angustiore significatione uox hęc, pro pecuniaria
 tantum pœna, recepta est: sicq̃; uarię differētię introdu
 ctę sunt, quod pœna quęlibet coërtio est, multa solius
 pecunię: quod pœna certa est, legeq̃; expressa, multa ab
 ius dicentis arbitrio pendet: quod pœna à quocunq; iudi
 ce infligi potest, cui criminis exequutio demandata sit,
 multa ab ordinarijs tantummodo, hisq; qui pro tribuna
 li sedent: quod multa fisco datur^k, pœna etiam parti ap
 plicari potest: quod multa infamiam non irrogat^l, pœna
 quandoq; irrogat: quod à pœnę irrogatione cum quis cri
 minis conuictus est, prouocatio non est^m, at multę indī
 ctio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si
 ultra modum à lege constitutum Pręses prouincię mul
 tam dicat, ipso iure rescissum est, si pœnam, appellatione
 ne opus estⁿ: is quoq; qui multam dixit, officio suo fun
 ctus non est, & ideo eam reuocare potest^o, at qui pœnā
 constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœ
 nę per leges & S. consulta certis delictis constitutę, mul
 ta specialibus quibusdam: ut cum quis in ius uocatus iu
 dicem negligit^p, contumacię enim infligitur. Plinius
 episto. lib. i i i i. Licinius Nepos Prætor acer &
 fortis multam etiam dixit Senatori, qui ad iudicandum
 non uenerat: egit ille in senatu causam suam, egit autem
 sic, ut deprecaretur: remissa est multa, sed timuit, sed ro
 gauit,

k l. pen. C. de
 mod. mul.
 l. j. C. codē.

m l. si qua. in
 fra co.

a l. certa. C.
 qñ pro. non
 est.

o l. illicitas. in
 fin. de offic.
 pref.

p l. j. supra si
 quis in ius
 voc.

gavit, sed opus uenia fuit.

e ¶ SPECIALIS. Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina complecti potest, ut furtum, homicidium, falsum^d. Quod et doctores nostri nominatum

tum interest: cum pœna generale nomen sit, & omnium delictorum coërtio, multa specialis^e peccati, cuius animaduersionis hodie^f pecuniaria est, pœna autem non tantum pecuniaria, verum & capitis, & existimationis irrogari solet: & multa quidem ex arbitrio^g eius venit, qui multam dicit pœna non irrogatur, nisi quæ quacunque lege, vel quo alio iure

delictum appellant. Speciale uero delictum uidetur, quod innominatum dicunt, ut cum quis in ius uocatus non pareret, cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi imposito perdesidiam quis cessat^f: eiusmodi enim facta, pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

f ¶ HODIE. Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaque erat xxx. boum, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia coëptum est multari, & bos cētusse, ouis decusse æstimata est. Mētio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

g ¶ EX ARBITRIO. Siue quia arbitrarium ei sit quam multam dicat dum legitimum modum non excedat qui hodie in Præsidibus prouinciarum usque ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex, idemque Præfectis Aegypti^e, at in alijs spectabilibus usque ad tres: Siue quia

D. Andreae Alciati de uerb. sig. S postquam

l. si familia supra de ius om. iud.

f l. ij. C. de eps aud.

f l. ij. C. de sport.

f l. eos. C. de mo. mul.

postquam dicta est multa, adhuc in arbitrio iudicis est eā
 u d. l. illicitas, remittere^u. Olim ex lege xii. tab. prouocabatur ad
 S. iin. populum, dicebaturq; certari multa, cum petebatur eius
 remissio, uel modus: quod ex T. Liuiio lib. xxv. & M. Ci
 cerone in Philip. x. i. cognoscere in promptu est.

h ¶ IMPOSITA.

Quandoq; tamen certa specialiter huic delicto im=
 pœna est, & multa ap=
 pellatur, ut in eo qui x. posita est^h: quinimo multa
 x l. ij. C. de ep. H. S. argenti punitur^x, na non est imposita. Item
 aud. quia temere appellauit multam is dicere potest, cui
 Sed hoc casu multa im=
 proprie dicitur: ut qui adiudicatio^k data est, magi
 dam sentiunt, uel quod est uerius cum prius huic delicto
 certa pœna constituta non esset, proprie dicebatur mul
 ta unde quamuis certitudo ultionis addita sit, antiquum
 nomen tamen seruauit.

i ¶ SPECIALIS. Intelligendum est, cum pœna pecu
 niaria infligitur, alioquin ubicunq; à iure determinatum
 non est, quæ pœna delinquenti constituenda sit, arbitra
 riū iudici est, nec huiusmodi pœna ideo multa dicitur^y.

y l. ij. S. quib⁹, de cistract. k ¶ ADIUDICATIO. Adiudicare est iudicio per acto=
 rem controuersiam actori addicere. Olim ex lege xii.
 tab. si debitor soluendo non erat, adiudicabatur corpus
 eius creditoribus, quibus fas erat mēbra artusq; partien=
 di, quod deinde tacito cōsensu abrogatum est, coeptumq;
 est pecunia transigi, & bona ipsa nō corpus adiudicari:
 quod apud A. Gell. lib. xx. Cæcilius Iuriconsultus elegā
 ter disputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumq; im
 perium

perium respiciat^z, sequitur hic probari eis tantummodo
 ius multæ esse, qui imperium habeat, quod & alibi pro-
 ditum est^a. Quapropter inde consequens est, ut defen-
 ses ciuitatum^b, magistratusq; municipales, item duum-
 uiri^c (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) multam dicere
 nequeant, licet aduer-
 stratus¹ enim solos & præsi-
 des prouinciarū posse mul-
 tā dicere, mandatis permis-
 sum est: pœnā autē vnusquis-
 que irrogare potest, cui hu-
 ius criminis, siue delicti ex-
 impol. ob. multas. 3. 1. 1. 1.
 is sit delegatus princi-
 pis: & ita frequentius proditum est^d.

l. MAGISTRATVS. Ius multæ dicendæ ex lege xii.
 tab. introductum est, & solis magistratibus Po. Ro. con-
 cessum: eius uerba sunt: iusta imperia sunt: ijsq; ciues
 modeste ac sine recusatione parēto. Magistratus nec obe-
 dientem & nocuū ciuem, multa, uinculis, uerberibus ue
 coërcento: ni par, maior ue potestas, populusq; prohi-
 besit, ad quos puocatio esto. Cū magistratus iudicasset,
 irrogasset ue, per populū multa certatio esto. referuntur
 hæc à M. Tullio lib. de legibus 111. Cū ergo id ius à xii.
 tabulis magistratibus concessum sit, non potest de muni-
 cipalibus intelligi, quibus lex xii. tab. scripta non est,
 & qui nō simpliciter magistratus, sed cū additamēto mu-
 nicipales dicuntur. Præsidibus uero prouinciarū id ius cō-
 petit: quia mandatis, quæ solēt imperatores legatis suis,
 cū eos in prouincias destinant, dare hoc permittitur.

^a l. i. uere. sup.
 pra de iuris.
 om. iud.
^b l. ii. in fin. de
 iudi.
^c l. ij. C. de de-
 fen. citri.
^d l. j. si quis
 ius dī,

d c. de causis,
 de offi. delctis

m ¶ COMPETIT. Vnde & defensores ciuitatis leuium
 e § & audiēt. criminum cognitionem habent^c, & quos fontes repe-
 de def. ciui. riunt pœnis afficiunt.

ANNICVLVS. Anniculus infans dicitur anni unius,
 quem quidem Vniennem uocant, exemplo Græci
 sermonis ἐνιαυτοῦ αἰῶν, diciturq; hoc nomine
 qui extremū anni diem attigit, tametsi integrū
 eū non uixerit: comprobatq; id Paulus ex consuetudine
 sermonis, qd̄ mirum est in hac uoce, præsertim repertu
 ra, uerum legislatori de consuetudine attestati
 credi par est. Sed an cui

ecutio competit^m.

P A V L. LIB II.

A D L E G. I V L.

L E X C X X X I I.

ANniculus amittitur q̄ extremo anni die mo-
 ritur, & consuetudo loquē di ita esse declarat.

¶ Ante diem decimū Calē-
 darū, & post diē decimū Ca-

a Bar. l. de qui libet doctori egregio? & Bartolus^a credi existimauit, si
 bus. in. 4. q. ab eo in scriptis redacta sit, cuius sentētiam probare ipse
 prin. c. nequeo: cum enim sit facti, quis plenam fidem adhibe-
 b l. d. l. bit^b? cum etiam prudentissimos huiusmodi prætereant,
 idq; crebrius receptum mihi uidetur.

¶ §. ANTE diem. Varie hic locus accipitur, apud ue-
 teres enim uidētur non eodem sensu hæc uerba intelligi.
 Nam qui promittit ante x. diem Calēdarū, uidetur per-
 inde ac si dixisset, decimo Calēdas: sicut qui ante calēdas
 stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur^c: Nam
 c l. qui ante. de ratio hoc suadet, cum decimo Calendis compendio uer-
 verb. obl. borum dicatur, pro decimo die ante calendis. Sed tamen
 ipse

ipse aliud opinor decimo calendas, aliud decimo die Calendarum. Cum enim ante calendas dicimus, ipsæ Calendæ non comprehenduntur. Cicero ad Lētulum: Senatus haberi ante calendas Februarias per legē Papiam, id quod scis, non potest, neque mense Februario toto, nisi per festis aut reiectis rogationibus. Verum in aliam sententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui est nono Calendas, significari uidetur: idq; probatur Ciceronis autoritate, qui Philippica v. Ante diem (inquit) XIIII. Calend. Ian. decretis eum uestris concidistis, constituistisq; ut hæc ad uos Calend. Ian. referrentur. Rursus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem XIIII. Calend. Ian. principem reuocandæ libertatis fuisse, me ex Calend. Ian. ad hanc horam uigilasse. His autem uerbis de eo die intelligebat, qui est XIII. Calen. Ian. quod ostenditur in dicta Philippica v. in principio. Cum enim eam orationem uti censuerat Senatus Calend. Ian. haberet: Recordamini (inquit) qui dies nudiustertius decimus fuerit. Et paulo inferius: Hoc dies XII. profuerunt, ut quem nemo præter Cotylam &c. Idem apertius ostendit lib. epistol. famil. XII. ad Cornificium nam eius dici mentionem faciens, ad XIII. Calend. (inquit) Ian. Senatus frequens mihi est assensus. Et iterum: Ad XII. Calend. Ian. fundamenta Reipub. ieci. Quomodo ergo Paulum hic defendemus, penitus his contraria sentientem, cum significari his uerbis censet eum diem, qui XI. Calend. est? Adde quod etiam ante Calendas & post idem esse existimat, quod falsum est, imò ut apparet apertissime dissident. Sed & Cælius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pom-

peius se ante *Calendas Martias* non posse sine iniuria de prouincijs *Cæsaris* statuere, post *Calendas Martias* se non dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendum existimant, non post diem x. sed post diem x i i. Qui sensus indubitatus est, redditque responsum hoc superfluum, prætereaque aduersus ueterum omnium Codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non utroque: sed hæc insolentior est correctio: & non satis uera. Alij crassiore mimerua intelligunt, ut ante diem decimum *Calendarum*, de undecima die actum putemus mensis lapsi, si retro, & mensis instantis, si porro computemus. Quæ ratione ante diem decimum *Calend. Ian. uigesima* erit *Decembris*, quia ab ea ad *Calendas undecim* intersunt dies, post diem decimum *Calendarum* erit undecima *Ianuarij*, & hic enim undecim intersunt dies. Sed certe Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potius, quam docere uoluisse uideretur. Ego dupliciter declarari id responsum posse sentio. Et in primis, si de die præterita loquamur, ut quia me quicquam fecisse post diem decimum *Calendarum* dicam, id intelligi arbitror x i. *Calendas* esse factum, quod si ante diem decimum dicam, intelligitur nono *Calendas*: sicut apud Ciceronem, ante x i i i. diem *Calend.* intelligitur x i i. *Cal.* Et ratio ea est, quia in computatione præteriti, undecima post decimam est, sicut x i i i. ante x i i. quod si de futuro uerba faciam, ut quia post x. diem *Calen.* spondeam tibi centum, nono *Cal.* intelligitur: si ante x. diem spondero, undecimo obligabor. Vnde merito Iurisconsultus utroque sermone undecimam diem significari dixit:

Quod

Quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimā diē significat undecimam si de futuro loquar, post decimam diem significat undecimam, si de præterito agatur. Altero modo potest etiā accipi, si quidem illud scire debemus apud Græcos consuetū fuisse ut dierū computatio retrorsum à sequente mēse duceretur, fiebatq; uti mensis, quem tum $\phi\beta\acute{\iota}\nu\omicron\nu\tau\alpha$ id est deficientem appellabant, $\alpha\kappa\ \tau\acute{\iota}\nu\varsigma\ \epsilon\upsilon\alpha\delta\delta'$ $\textcircled{G}$, hoc est à uigesima die inciperet retro numerari ad sequentem. Quod in Nubibus Aristophanes ostendit, & Homerus $\tau\delta\ \mu\epsilon\lambda\lambda\ \phi\beta\acute{\iota}\nu\omicron\nu\tau\ \textcircled{G}\ \mu\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma\ \tau\delta\ \delta\ \iota\gamma\alpha\ \mu\epsilon\upsilon\omicron\iota\omicron$. Eum morem & Latini seruauerūt, & post præcedentis mensis Idus, subsequēntis Calēdas numerare cœperunt. Quapropter quartusdecimus Decēbris dies, decimusseptimus est Calēdarū Ianuarij, sicq; deinde procedimus, Sextūdecimum, quintūdecimum, quartumdecimū ab augmento in diminutionem usq; ad ipsum Calēdarum diē cōputando. Si ergo scriptū sit, post diem decimū Calendarū aliquid factū, undecimo Calēdas cēsetur factū, quoniā ab instante mense retro cōputādo undecimus dies post decimū numeratur: quod si ante diem decimū dicitur, idem significari potest: respectu enim deficientis mensis undecimus ante decimū est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hic repugnans uidetur, idem denotare potest. Sanè hinc argumentum sumitur non uideri inuicem aduersari testes, quorum aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant: cum enim hæc res tractū habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectum ^d, & post bellum cœptum, idq; frequentius traditum est^e. Ego accepi hæc dictionē ante ad initiū, & post ad finē referri, idq; ex

^d Bart. l. ij. $\textcircled{G}$ creditum. si cer. per. l. ij. C. ne de stat. def.

sermonis proprietate, à qua ut testes à periurio tueantur, recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promittit, solis Calendis conuenietur^f, ante enim dies nō uenit, alioquin momenti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium anteceffit, at in diebus momenta temporum non considerari in

g l. ij. infra eo.

fra traditur^g. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturū, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

¶ §. FALSVM. Patere uerbum, enitentis mulieris actum significat, quapropter si execto utero infans ei detrahatur, peperisse non uidetur. Hincq; est quod si Titio legauerim si Arethusa pepererit, cū cōditio uoluntaria sit, execto

utero non ueniet^h: si necessaria, secus est: ut cum quis si uxor sua pepererit filiū instituit, & si decesserit, Titium: nō enim respexisse modum uidetur quo filius in lucē prodeat, sed quomodocunq; natus sit illi cōsuluisse: & ideo ex cōiectura mētis sit interpretatio, etiā si cōditionis uerba omnino nō quadrent: & ita Baldo Salicetoq; uisum est, quod & nos cōtra Iasonis^k sententiam probauimus.

¶ S I QVIS SIC. a ¶ Apud ueteres tres erant praepositiuncula diuerso sensu, in, uls, cis, quae quoniā ob scuro sonitu promebantur, euphoniae causa additionem

lendarū vtroq; sermone vnica decima dies significatur.

¶ Falsum ē eā peperisse, cui mortuae filius exectus est.

VLP. LIB. IIII.

AD L. IVL. PAP.

LEX CXXXIII.

¶ S I quis sic dixerit, ut intra diē mortis eius aliquid

h Bart. l. gal. l. i. §. & quid si.

i Salic. l. si. C. de post. hae. re. insti.

k Ias. l. qd. dicitur. de lib. & post.

nem eandem receperunt, diciq; ultra, citra, intra cœptū est: sicq; intra idem significat, quod in, unde recte dicimus, Brigantium intra alpes est. i. in alpibus ipsis, sicut Segusiū citra alpes, Voconij ultra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calendis dicere uidetur,

ut apud Aulum Gelliū fiat^b, ipse quoq; dies quo libro xii. capite xii. quis mortuus ē numeratur. Sulpitius Appollinarius differuit. Vsus ta-

men obtinuit, ut non solum diem Calendarum, sed omne tempus quod citra eum diem est contineat: quapropter si libertas sic relicta sit. Stichus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto^a: statim post mortem liber est: Cuius consuetudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis usq; ad extremum diem, quo negocium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est quin etiā dies quo quis moritur comprehensus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset. Præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro usq; accipitur, ut in diem interpretemur usque ad diem, quod & supra^b ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronunciare iussus est, Calendis ipsis re-

^a l. si ita. in fl. de man. 229 sta.

^b l. notionē. sū fi. supra eo.

^b ¶ FIAT. Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis suæ mihi monumentum suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatum debbitur: idq; Accursius probat, quoniam id factum eius naturæ

§ § est, ut

est ut per alium explicari possit^c.

^c l. j. § ne autē.
C. de castol.

ANNICVLVS. a ¶ Quoties in lege certi anni mē-
tio habetur, intelligimus de perfecto, q c c cl xv.
dierū est, nec ideo minus perfectus est, quod ultimus dies
nondum sit exactus, cum satis sit esse cœptum idq; in his
quæ fauorem respi-

^a l. & ideo. de
usuca.

^b l. de ætate.
de testa.

ciunt, ut in usucapioni-
bus^a, in testamentis^b,
in libertatibus. Quod
si de re odiosa agatur,
de momento ad momē-
tum fit computatio.
Hincq; est, quod qui
ultimo die uigesimi-

PAVL. LIB. II.
LEX CXXXIII.

quinti anni contraxit, & latus est, in integrum restitue-
tur^c, idē & in præscriptionibus^d. Quandoq; etiam fit la-
tissima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum,
ut est in municipalibus muneribus^e, quæ curam Reipu-
blicæ non exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti
si scriptum sit, in xx. anno licere aliquem ad sacros
ordines promoueri^f, sufficiet enim xx. annum esse cœ-
ptum. Idem si intra uigesimum dicatur^g, uel (quod fer-
me idem est, ut Aul. Gell. lib. xii. cap. xiii. tradit) an-
te uigesimum, Hæc enim uerba magis initium, quàm fi-
nem respiciunt.

^c l. iij. §. mino
rē. de min.

^d l. in oib.
de ac. et obl.

^e l. ad rēpu. de
mun.

^f Cle. si. de eta
te. ubi Car.

^g l. q. filiū. §. si
ad treb.

^h l. si. de ædi.
edict.

b ¶ NON EXACTO. Id est perfecto, & subauditur
taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est fre-
quens^h, ut cum dicitur, ueteratorem nō ex tempore, sed
ex genere & causa æstimandum. Item, domus appel-
latio

latione non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim non ex tempore tantum, & non i proprietatem tantum. Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinque dicat, tum quoque taxatiuam subinduci^k, quod omnes ferè admittūt. Ea, liter^c non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus. dem ratione hic intelligimus, non tantum ex acto, sed etiā incipiente die.

l. lex corne.
§. domum.
de iniur.

l. rogasti. su
pra si cer. pe
pet.

VLP. LIB. III. C. CIVILITER.

AD LEG. IVL. Secundum iura ciuilia,

LEX. CXXXV. nā naturaliter ultimus

Quæreret aliquis, si portosum, vel monstrum^a, vel debile mulier edicta quadrans, hoc est sex horæ, unde institutus singulis quibusq; quadriennijs est Bissextus.

Quæreret aliquis. a Monstrosorum partium duæ videtur in mulieribus esse species. Prima est, cum quid aspectu inæquale nascitur: cum enim ita homo à natura formatus sit, ut summa sit in eo proportio, respōdeantq; uicissim singula membra, quoties aliquid deficit, uel præter cæterorum naturam augetur monstrum est: ut cū magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis nascitur, ut quos pumilos uocamus. Item si superfluis membrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficientibus aliquibus, ut qui unica tantū manu prodeunt, uel qui sine capite: itemq; quibus suo loco membra non sunt, ut qui

qui oculos in pectore, uel in fronte, aures supra tempora habet. Hos partus prouenire Empedocles existimauit, ex defectu uel augumento seminis: alij ob uersam, uel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Graeci $\epsilon\tau\epsilon\rho\mu\omicron\sigma\phi\acute{\iota}\alpha\upsilon$ uocant, cū mulier partū producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruscam mulierem serpentes peperisse: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus fuere & qui uagiētes ruderent. Traditum est, cum Thales in Periandri armento ex equa natū mōstrum cōspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cetera bestiam: surridētem admonuisse, ne pastoribus quibus uxores decessent, uteretur. Sed Vlpianus fataliter, id est diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facile Astrologi cōsensuri sunt, ex quibus Alchabitus quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur, monstruosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accursius in cogitationem mulieris causam refert, si dum iniretur de aliquo animali cogitauit. Nā & Hippocrates mulierem suspitione adulterij laborantem, quod marito penitus dissimilem filium procreasset, hac ratione liberauit, qd' in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similitudinem in fantē pepererat: id quod Hieronymus in questionibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Aethiopem enixa erat, cum eius coloris icunculam in thalamo haberet. Meminit etiā nō absimilis rei Augustinus libro de

bro de Ciuitate dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuentum ap-
probat, qui ut uersicolore gregem haberet, in canali-
bus uarietas uirgas ponebat, ut tales factus progri-
nerentur, quales erant uirgæ, quas potum ducta pecora
contēplabantur, ut Geneseos cap. x l. habetur. Quæ ra-

tio ut quādoq; uera sit,

derit, uel inæqualem^b, visu frequenti-
us tamen acci-
dere usu uidemus, ut le-
gitimos patres filij re-
ferant, alioquin qui ex

adulterio concipiuntur, maritis maxime similes essent,
cum in huiusmodi coitu sollicitari de mariti aduentu mu-
lierem uerisimile sit, & tamen experientia cognitum est
adulteris similes esse adulterinos partus, quod & Plum-
bini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus
est, is cum de se prægnantem concubinam crederet, inui-
tassetq; ad baptismi sacra quàm plurimos primarios ui-
ros, ea Aethiopem peperit, coquo suo simillimū: quapro-
pter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem depren-
dit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem Poëtam eius
carmen indicat:

Ὅν γὰρ τίκτῃ παίδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Disimiles gignunt stuprata cubilia natos.

Sanè hoc sciendum, pro monstro non haberi partum, qui
aliquatenus ampliora membra habet, ut quis senis sunt
digitis, uel tribus testibus, quos Græci τριόγυδς uocant:
qualem fuisse Philelphum ætatis suæ doctissimum, sed
eundem libidinis indomitæ, uulgò ferunt.

^b ¶ VEL qualem. Ratio Latini sermonis argumento
est, cor

In 8 sunt. de
stat. hom.

est corruptum esse locum, & inaequalem legendum uideatur, & sequalis dici posse, quæ Græci *ἄτροιου* appellāt, quasi sine ulla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisu scriptum habent.

GENERI. Generi appellatione hic traditur proge-
neros, & si qui ul-
teriores sunt, cōmeri,
quod ex pprietate ser-
monis esse Bartolus cre-
didit, at alij cōtra. Ipse
ex interpretatione esse
non ambigo, cui tamen
interpretatiōi larga uo-
cabuli significatio, nec
omnino impropria acce-
dit: & ideo in quacūq;
materia hoc procede-
re, nisi rationis diuersi-
tas aliqua reddatur,
qua aliud in genero
aliud in progenero sta-
tui debere appareat.
Præpositio enim pro, in
compositione uarie ac-

cipitur, quādoq; ut ordinem quendā designet, qui porro,
procul ue sit, ut si pronepotē proauū, progenerū, proso-
cerum dicamus, quod in gradu distantior nepos, auus, ge-
ner, socer sit. Quādoq; ut improprietatē ostendamus,
eūq; qui loco alicuius habetur: ut cū dicimus, protutorē,

prore

1. gallus. S.
institucens.

gis animalis, quā hōminis
partū, an quia enixa est, pro-
desse ei debeat? Et magis
est, ut hæc quoq; parentibus
psint: nec enim est quod eis
imputetur, qui qualiter po-
tuerunt, statutis obtēpera-
uerunt: neq; id quod fatali-
ter accessit, matri damnum
iniungere debet.

IDEM LIB. V.

LEX CXXXVI.

Generi appellatione &
Gneptis, & proneptis,
tā ex filio, quā ex filia edi-
tarū, cæterarumq; maritos
cōtineri, manifestum est.

proregem, proconsulem. Quandoq; ut extra ordinem rem gestam denotemus, unde propraetor dicitur, non simplici ter qui loco praetoris est, sed quilibet extraordinaria

li. supra de eo q. pro tu

Prætura insignis.

TER ENIXA. Procurabant ueteres Romani, quantum poterant, ut filijs

PAVL. LIB. II. ciuitas repleretur, multaq; foecundis mulieri-

AD LEG. IVL. bus præmia constitue-

LEX CXXXVII. bant. Hinc cautum Ter

TER ENIXA videtur etiã, tulliano S. consulto, ut que ter geminos peperit, que mulier ingenua tres

liberos enixa esset^a, filio defuncto succederet: traditq;

Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij statim deces-

sissent. Lucius quoq; Columella moris antiquorum fuisse

autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacatio-

nem, quæ plures libertatẽ cõcederent. Vnde forte illa cõ-

ditio in iure emanauit. Arethusa si tres pepererit, libera

esto^b. Apud Eusebiũ quoq; proditũ est, matronis quæ fi-

lios progenuissent, lecticarũ usum, margaritarumq; per-

missum, cũ alijs esset lege ademptus. Opmor & hac de re

aliquid lege Papia Popæa fuisse constitutũ, quapropter

Trãquillus testatur, cũ eius legis claudius uacationẽ cer-

tis ex causis permisisset, Latinae cõditionis uiris ius Quri-

tium concessisse, foeminis uero ius quatuor liberorum.

Quod enim Romanae mulieri priuilegium ex tribus filijs

cõpetebat, Libertinae, uel Latinae cõditionis, ex quatuor

dabatur: cuius rei in S. consulto, Tertulliano exemplum

sumi potest. Hodie tamen & Honorij & Iustini con-

stitutio

^a S. iustit. ad S. C. Tertu

^b l. arethusa, de stat, ho

stitutionibus^c, extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihilo
 c l. j. & ij. C. loq; differre à fecunditate uirginitatem uoluerūt: quod
 de iur. deli. Græcus autor Procopius admodum improbat, causamq;
 euerfionis Rom. Imperij inde ortā arbitratur, quod cum
 homines propagationi prolis nō consulerēt, infrequentio
 res factæ ciuitates, à

barbarorū ingentibus IDEM LIB. IIII.
 exercitibus se tueri ne- LEX CXXXVIII

quiuerunt. Igitur osten- **H**æreditatis appella-
 dit hic Iurisconsultus, tione, bonorū quoq;
 ter enixam mulierem di- possessio continetur.
 ci, etiā quæ uno partu

tres edidit, nihilq; refert diuersis tēporibus, an uno ute-
 ro tres pepererit: cum enim nō eodem nixu plures infan-
 tes nascātur, sed unus post alium, proprietās uerbi hanc
 interpretationem necessario recipit. Qua ratione sumi
 hinc argumentū potest, si ei qui tribus uulneribus aliquē
 affecerit certa pœna ex lege cōstituta sit, qui cū tridēte
 seu trifixili telo uulnerauerit, teneri^d, ut nihil referat,
 an diuersis tēporibus, an eodem nixu, tres plagas incusse-
 rit: quod utiq; crebrius receptum est, præterquam cū uer-
 ba legis actum percutientis respiciunt: ut si ita concepta
 sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum
 cōtorserit, itemq; si quis in cuiusq; crura sagittas iecerit.

HÆREDITATIS. Bonorum possessio pro iure
 Hipso hæreditario accipitur, quod cum Prætoris de-
 creto acquiritur: ut tamen si res ipsas hæreditarias pos-
 sideamus, bonorum tamen possessionem, id est ius ipsum
 à iudice impetrare nobis necessarium sit: nihilq; ea ab
 hæredia

§ Bar. l. fin. fu-
 pra arb. fur.
 cæf.

hereditate differt, nisi quod solo animo hereditas adi-
tur, bonorū possessio, ut acquisita uideatur, ius dicētis of-
ficium requirit. Qui ergo bonorum possessionem agno-
uit, hereditatem habere, uel pro hærede gerere, etiā pro-
prie dicetur^a. Sed an bonorum possessor proprie hæres

^a l. puberē, C. de iur. deli.
^b l. j. supra, de bo. pos.

VLP. LIB.

VII.

LEX CXXXIX.

A Edificia Romæ fieri, etiā ea videntur, qua
in cōtinentibus Romæ ædi-

appellabitur^b? Et loco
hæredis esse traditum

est: quo fit, ut proprie

hæres non sit^c, nam &

prætor hærede ipse fa-

cere non potest, sed cū

omnino hærede subro-

gatus sit, qualibet dispositio de hærede uerba faciens, eū

quoq; comprehendet^d. Quod opinor obseruandum, etiam

si materia odiosa pœnalisq; sit^e, quamuis quidam aliter

sentiant eo potissimum argumento, quod in huiusmodi

materia nec pater, qui iure peculij castrensia filij occu-

pat^f, nec fideicommissarius pro hæredebis habentur^g.

Sed illi quo ad effectum solum hæredebis æquiparantur,

bonorum possessor etiam quo ad nomen.

^c § quos aut, inst. de bon. pos.

^d l. in cōdit. § si patronus, de cond.

^e Soci. l. j. ij. no. de vulg.

^f l. pap. § j. de inoff.

^g l. si ante, l. seq. ad Sill.

A EDIFICIA. Cum populo Rom. aduersus Anto-
niū in Mutinæ obsidione belligerāti pecuniæ decres-
sent, scribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictū, ut qua-
tuor obolos solueret, in singulas quasq; tegulas edificio-
rum quæ Romæ incolet: idem à triumuiris cōpulsos ci-
ues ait, ut edificiorū quæ Romæ habebāt, pensiones pēde-
rent, quod munus Colonarium appellari M. Cicerone ad
Atticū epist. lib. XIII. & C. Cæsare bellorum ciuiliū cō-
mentario III. ipse arbitror, cuius uocis etiam in authen-

D. And. Alc. de uerb. signi. T ticiis

a S. quidã. in
auth. de non
ali.

tici^a mentio habetur, tãcisi & Colũniarium legi possit.
Igitur potuit dubitari, quæ intelligatur ædificia Romæ
esse: & hic traditur, etiam quæ extra muros in cõtinenti
bus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non ter
minatur, sed continentibus ædificijs. Accursius casum in
lege fingit. Si constitu
tum esset, ut qui ædifi
cium Romæ fecisset, ci
uis Romanus habere
tur. Addit Bart. talem
se possit.

uere & proprie ciuem
esse, quoniam quoties lex ea confert quæ solius iuris ciui
lis sunt, proprie confert, non per fictionem: unde conse
quens est, ut etiã in odiosis huiusmodi receptitius pro ci
ue existimetur^b. Ipse in ea quoq; specie interpretationẽ
hanc intellexerim, cum cautum est, ut ædificia Romæ ul
tra certam altitudinem non erigantur^c, uel nõ destruan
tur, & si qua similia, intelligentur enim Romæ esse, &
quæ in suburbijs sunt. Sanẽ quod ad ædificantium instrua
tionem attinet, Græcum elegans extat carmen.

Ζώματα πολλὰ φέρειν ἢ δώματα πολλὰ ἀνερείπειν
Ἀτραπὸς εἰς πένιν ἐστὶν ετομοτάτη.

Aedificare domos, multorum & pascere uentres,

Pauperiem in miseram prompta frequensq; uia est.

¶ §. PERFECSSE. Perfectum dicitur, cui nihil ad
di uel minui, salua integritate, potest^d, idq; pprie. Quã
doq; tamẽ ex subiecta materia aliter iudicamus, & per
fectum ædificiũ interpretamur, quod in tali usu esse po
test, qualem pater familiã destinauit, sicq; Vlpiani uerba
hic

b l. cũ ex ora
tione. C. de
exc. tut. vbi
Bal.
c l. j. & ij. C.
de æd. pri.

d l. iurisperi
tos. de exc.
tut.

hic accipienda sunt, alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in usu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonicis libro decimo: Ephesi antiquam legem fuisse, Architectus cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit & ultra quartam eius partem etiam aliquid, quod præterea excurrerit de suo suppleat: quomodo hic accipiemus perfectum ædificium? an simpliciter, ut Vlpianus hic ait? Minime uero. Sed perfectum intelligemus, cum factum est illud, quod fieri inter partes cõuenit: ante enim quàm res consummationem acceperit, factum non dicitur, quæ si accesserit, non solum factum, sed etiam perfectum dicitur. Sed finge, concedit lex uolenti laute ædificare, ut uicinum ad proximæ rei uenditionem cogere possit, an eum quoque adiuuabit, qui lautum ædificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortum ampliari, uel impluuium? Qua in re cum ego impeterer, negabam adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quo ciues ad expolienda ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfecisset, hæc ratio locum non habebat: nam incitandus non erat qui iam perfecisset, nec uolebat ædificare qui iam ædificasset: quãdoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipsa ornamento nõ erat, sed ædificium quod satis iam perfectum fuerat: restringendumq; interpretatione decretum dicebam, quod non solum aduersus legem ciuilem inductum erat, sed etiam ius gentiũ tollebat, quod lib. Regum III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustum Imp. forũ fecisse

angustius, cū possessoribus proximas domos extorquere ausus nō fuisset: aiebātq; optimi principis Augusti exemplū imitandū, nō cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verum cū non tam iuri meo quā iudicibus diffiderem, transégi: ut uerissimum sit illud Hesiodi:

Μὴ δ' βοῦς ἀγάλει
εἰ μὴ γείτων ἑκός εἴη.

PAVL. LIB. VI.

LEX CXL.

Quod ut L. Columella ait, non solum de boue dicitur, sed etiā de omnibus partibus rei familiaris, aded̄ refert non habere malum uicinum.

CEPISSE quis inteiligitur Quāuis alijs acquisiuit,

CEPISSE. Cum filio uel seruo aliquid relictum est, & praestitum, quamuis eius rei dominium incōtinēti in patrem uel dominum transferatur, nihilominus ipse filius uel seruus cepisse uidetur: qua in re potuit merito dubitari, cū cepisse nō uideatur, qui restitutus statim est^a. Sed haec dissimilia sunt, pater enim uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nituntur^b, qui etiam potuit illud ius non agnoscere^c. Sed is cui quis restituere debet, proprio iure innititur, & ut sibi restituatur actionē habet. Quāuis igitur effectum acquisitionis attendamus, ut acquisiuisse nō uideatur, nisi is cui quaesitū durat, tñ & filius uel seruus acquisiuisse uidentur, cū tale ius ex eorū persona consideretur, sicut quod pater cum moritur acquirit, acquisiuisse uidetur, quia illud in heredē trāsmitendi ius habet^d. Idem in eo qui incontinenti restituere nō habet necesse, commoditas enim medij tēporis non modo dici effectus est^e. Et ex his decidi potest quaestio, si lege municipi

a l. aliud. supra eo.

b l. qui homi, nem. §. qui, dā. de solut.

c l. cū proponas. C. de hære. insti.

d Bart. l. si. de cōdi. insti.

e l. fulpitius. de iure do.

municipali quicumque aliquid iure contractus receperit dominio translato, teneatur Reipublicæ uestigialis nomine decem pendere, qui recepit, sed cōtractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, nō debere^f, quoniam niam non uidetur receptum, quod receptum non durat^g.

^f Abb. confit.
69. in. j.
^g gl. c. nā &
extra co.

Quod utiq; uerum est, cum recipientis ius extinctum est, alioquin si nō extinctū, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

VLP. LIB. VII.

LEX CXLI.

Etiam ea mulier cū moreretur creditur filium habere, quæ exciso ventre edere possit: nec non etiam alio casu mulier potest habere filium quem mortis tempore non habuit, ut putatum qui ab hostibus captus remeauit.

ETIAM. Referuntur hic duo exempla, quibus mater cum moritur filium non habet, quæ tamē post mortem habet. Primum est,

cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cū excocto uentre natus est, uere mortua matre nascitur, sed lex eum qui in utero est fingit uiuere. Secundum est, è cōuerso cū uere filium habet, sed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hostibus captus est. Et hinc consequens est, si mater aliquid sibi filijsq; quos cum morietur habebit, acquisiuerit eos etiam cōtineri, qui caso utero nascuntur^a: quod ex proprietate uerborum non esse Baldus sentit^b, sed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipsis fauorabili cum primis obseruanda est: cui ego facile assentior. Hincq; fit, ut is fratribus institutis, à matre

^a l. si. C. de suis & leg.
^b l. cū mater. C. de inoffi. testa.

c l. posthumus,
supra de in-
offi. testa.

d l. quod dici-
tur, de libe-
& posth.

præteritus, pro instituto habeatur, at extraneis institu-
tis quærelam in officio si testamenti habeat^c. Generaliter
enim proditum est, quæcunque cæteris filiis indulgean-
tur, huic quoq; Casari competere^d.

TRIPlici. a ¶ Explicat hic Iurisconsultus tri-
plicem cõiunctionis

speciem, prosequiturq; exempla coniuñtorum
re & uerbis: quoniã co-
gnito quod mixtum est,
simplicium natura co-
gnoscitur, demum exem-
plum affert, quo ex tri-

PAVL. LIB. VI. AD
L. IVL. ET PAP.

LEX. CXLII.

bus coheredibus duo re cõiunguntur, tertius nullo modo.
Sciendum itaque, coniuñctos uerbis dici, qui una structu-
ra in eiusdẽ rei partibus cõiunguntur: ut si ita dixerim.
Titio fundũ Seianũ lego, Seio eundem fundum æquis por-
tionibus: nam si Titius & Seius à diuerso uerbo regeren-
tur, dubium non esset coniuñctos nõ uideri: idem si respe-
ctu diuersarũ rerum coniungerentur, ut si dictum esset,
Titio fundũ & Seio centum lego^a: licet enim uerbis co-
pulentur, quia tamẽ nõ ad eiusdẽ rei certas partes uocã-
tur, huiusmodi cõiunctio modici effectus est. Quod si ad
eandẽ rem, nõ diuisam, sed solidã à principio coniuñctim
aliqui uocẽtur, etiã re coniuñcti dicuntur: ut in proposi-
to casu, si dictum sit, Titio & Seio fundũ Seianũ lego: ui-
detur enim quilibet ad integrũ fundũ uocatus, unde per
cõcursum partes sibi faciunt, & altero excluso, alter to-
tũ habet: nõ quia collega portio sibi accrescat, sed iure
proprio

a l. huiusmo-
di. §. quibus
de leg. j.

proprio: quia cum à principio solidum uideatur sibi legatū, collega nō concurrēte portio decreſcere non debet. In hac coniunctione, qui re & uerbis connexus est^b, ceteris^b praefertur: duplex enim unculum fortius alligat. At qui uerbis tantū iungitur, eum excludit, qui solum re coniunctus est: cū enim uerbis cōiuncti ad eandē rē, licet certis portionibus, uocati sint, portionū illarū à testatore mentio facta uidetur, respectu coniunctorū inter se, qui unū corpus cēsantur: unde si eorū aliquis excluditur, perinde ceteri admittuntur, ac si quo ad eum partiū mentio nulla fuisset facta: cōiunctiq; illi non uerbis solum, sed & re fōrent^c quapropter qui re solum coniungitur, ab eis excluditur^d. Quae interpretatio quandoq; ex alijs coniecturis cessat: & re coniunctus equaliter cum coniuncto uerbis succedit, ueluti cum apparet re coniunctū à testatore ceteris praedilectū esse, ut si quis ita scripsit^e, Titius haeres esto, Caius & Mæuius ex aequis partibus heredes sunt. In hoc enim exemplo, cum primum solidum Titio datum sit quā Caius et Mæuius uerbis cōiuncti nominarētur, nō uidetur fuisse mens testatoris, in deficientis portione eū penitus excludi interpretamurq; intentionis eius fuisse singulos separatim instituere sed ut celerius scriberet, duos postremos cōiunxisse quod & Salic. probat^f. Idēq; si scriptū sit, Mæuio fundi partem dimidiam, Seio partē dimidiam lego, eūdem fundū Titio lego: quamuis enim Titius re cōiunctus solum sit, tamē in Seij deficientis parte cum Mæuio, qui uerbis cōiungitur, succedet: nō enim minus eo dilectus uidetur, qui ultimo loco ad solidum uocatus est, cum Mæuius solum ad dimidiam admitteretur.

^b l. re cōiuncti, de leg. iij.

^c l. i. hęc ita, C. de cad. tol.

^d l. plane. in prin. de le i.
^e l. si ita quis, de her. insti.

^f l. Metuo, de leg. ij.

b ¶ NEC dubium. Potuit tamen dubitari, quoniã qui, uerbis coniunguntur, ab initio sibi partes faciūt, qui re per cōcursum: unde tanquã qualitates hæ inuicem aduer sarentur, nõ uidebuntur posse iungi: quod falsum est, ut enim quis uerbis coniungantur, satis est si nominum com plexu copulatus sit.

c ¶ VENIANT. At= qui cum sine partibus instituti in hoc exēplo proponātur, portio uacans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Seruij sententia: qui quantum ad ius accre scendi non esse coniun ctos ait^g, qui sine parti bus instituuntur, sed intelligēdus est Seruius in his hæredibus qui se paratim instituti sunt, cū enim partes expres se nõ sint, coniuncti re non uidentur: sed quo ties uerbis iuncti sunt, non est dubium ius ac crescēdi uicissim esse h.

d ¶ VIDEAN= tur. Confutatur hinc aliquorum sententia

git: aut re & uerbis, aut uer bis tātū: nec dubiū ē^b, quin cōiuncti sint, quos & nomi nū & rei cōplexus iūgit: ve luti, Titius et Mæuius ex par te dimidia hæredes sunt: vel ita, Titius Mæuiusq; hæ redes sunt: vel ita, Titius cū Mæuius ex parte dimidia hæredes sunt. Videamus au tē, ne etiã si hos articulos de trahas, & q; cū interdum ta men cōiunctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius P. Mæ uius hæredes sunt: ex par te dimidia: vel ita, P. Mæ uius L. Titius hæredes sun to, Sempronius ex parte di midia hæres esto: ut & Ti tius & Mæuius ueniāt^c in par tem dimidiã, & re & uerbis coniuncti uideantur^d. L. Ti

g l. itē. §. j. de hære. insti.

h hæredes. su pra de hære. inst.

qui exi

qui existimauerūt, si testator Titio & Seio leget fundū,
 nō esse re coniunctos, quia per copulā ab initio uidetur
 in uiriles portiones facta distributioⁱ: quod si uerū esset, i
 Mauius hic nō cōiungeretur re Titio, unde merito eorū
 opinio recepta nō est: nam & copula ex propria natura
 solū coniungit, licet ta
 rius ex parte dimidia hæres cite & per interpreta
 esto: Seius ex parte qua^c L. tionē distribuere uirili
 Titiū bæredē institui, esto: ter censeatur. Sed taci
 Sempronius ex parte dimi tus hic intellectus in cō
 dia hæres esto. Iulianus pos iunctionis materia nul
 lius cōsiderationis est^k:

quippe hoc in ea potissimū attēdimus, an expresse eadem
 structura plures uocētur, an id minus: arbitror tamen in
 his quæ pōdere, numero, mensurā ue consistunt prædicto
 casu cōiunctionē nullā re fieri^l, cum enim diuisio absq;
 creditorum alio facto in eis protinus fiat, nō uidetur soli
 dum ab initio unicuiq; datū, sed uiriles solum portiones.

e ¶ **EX PRATE** qua. Videretur his uerbis partem Ti
 tij omnem adimi, & Seio dari: sicut cū dicimus, quod Ti
 tio legauī, id Seio do^m: sed in legato aliud esse quidam re
 sponderūt: quod pleriq; reprobātⁿ, nō enim differre hac
 in re legata ab hæreditate: unde cōmuniter tradūt, in pro
 posito casu nō omne legatū trāsferri: sed Titiū Seiuq; cō
 iungi^o, quod mihi à Iuriscōsulti mēte abesse uidetur, igi
 tur forma uerborū cōsiderāda est: si enim dixero, in qua
 parte Titium institui, in ea Seium instituo, uerba trans
 lationem nō inferūt, cum absurdū non sit in eadem parte
 duos institutos esse: at si dixero, qd' Titio legauī, id Seio

ⁱ l. i. C. si plu.
 vn.

^k Bal. l. si for.
 tid. C. de
 leg.

^l l. si mihi. de
 verb. obli.

^m l. sicut. de
 adi. leg.
ⁿ Bar. l. re cō
 iuncti. ij. op
 po.

^o in. d. l. sicut.

do, in persona Titij adēptio necessario infertur: nō enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur^p: ut enim nouū non est, eandē rē pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciant, ita quod uni legatum est, alteri dari non potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, non haberet se

cundus quod primo legatum est, sed partem, quod contra testatoris uerba induceretur.

f. SEMISSES. Et causa dubitationis ex relatiuo erat, si enim ad quantitātē simpliciter referretur, tres semis-

ses faciendi erant, sed

magis est ut ad eandem speciem trahatur, ideoq; censetur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re coniuncti: addunt aliqui etiā uerbis coniunctos uideri tātamq; relationis emphasim esse, ut quamuis duæ sint orationes, una uideatur: quæ sententia recepta non est.

g. SEDEO. Quid si hæc ratio cessaret, ut quia Sēpronius ex triēte solū institutus esset? Et putarim in eundē se

missum Seiū nihilominus admitti^q: nec enim hac rōne Iulianus tuetur, sed ppter naturā relationis. Quid si etiā Titius in triēte institutus esset? & hoc casu forte à natura relationis recederemus, tū ut oēs heredes essent æquales, tū ne uideretur testator de pte solū hereditatis puidisse.

h. CONIUNCTIM. Re tantum, ut creberrima se habet

se dubitari ait, an tres semis ses^f sint facti, an Titius in eūdem semissem cū C. Seio institutus est, sed eo^s quod Sēpronius quoq; ex parte dimidia scriptus est uerisimilius esse, in eundē semissem duos coactos, & cōiūctim^h hæredes scriptos esse.

habet sentētia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solum re coniunguntur disiunctos semper appellet^r.

^r l. j. C. de casu. tol.

ID APUD. Qui actionem habet rem habere uidetur: hincq; est, quod actiones quæ ad mobilia cōpetunt, inter res mobiles cōputantur^a. Procedit autem hæc regula

^a glos. l. j. C. si aduer. trās. ^b l. minus. infra tit. j.

V L P. LIB IX.

LEX CXLIII.

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. ET PAP.

LEX CXLIII.

MAfurius scribit libro Memorialium pellicē apud antiquos eam habitam, quæ cū vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quàm nunc vero nomine

non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum est, sed quod ex dubio euētu colligi potest. Inde etiam est, quod possessor in censum rem ipsam deferre debet^e, non qui interim actione aduersus eum experitur: prodestq; huiusmodi possessio, ne satisfacere quis ex edicto compel-

MASURIUS. Explicat Iuriscōsultus pellicis significatio

nō ex veritate, sed ex interpretatione legis^b: alioquin minus est actionē habere quàm rē, quod propter litium anfractus introductum est^c. Hinc est quod in odio^c sis uel correctorijs supra diximus regulam hanc nō obseruari, quod etiam dicendū est, cum de rescissione cōtractus agitur. Quapropter cū transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte eraturū sit^d, iustū pretium

^c l. labeo. §. si. supra co.

^d Bar. l. si quis cū aliter. supra de verb. obli.

^e l. forma. §. si eū. de cens.

^f l. pe. §. pe. qui sat. cog.

ficationē, ostenditq; ex Masurij Sabini sentētia eo nomi-
ne accipi, quæ citra matrimonium cū aliquo cōsuescat, do-
miq; retineatur, subiicitq; uulgò sic accipi: quæ cū eo se
miscat, cui sit uxor. Sed priorem interpretationem nobi-
lissimi Grammaticorum Valla & Perotus non recipiunt
quoniam Latine à uiris

dici nō arbitrātur, hæc
est pellex mea, sed ab
uxoribus potius. Hinc
Philomela apud Ouid.
in Metamorpho. se pel-
licem sororis dicit, &
apud Senecam Tragi-
cum Iuno se cedere pel-
licibus ait, ut manife-
ste appareat, pellicem
non dici nisi uxoris re-

amicam, paulo honestiore
cōcubinā appellari. C. Flac-
cus in libro de iure Papy-
riano scribit: pellicem nunc
vulgo vocari: quæ cum eo,
cui vxor sit, corpus miscat,
quosdam eam quæ vxoris
loco sine nuptijs in domo,
fit, quàm Græci *παλλακή*
vocat.

spectu, forteq; à pellēdo, quod maritos ad expellēdas uxo-
res cōpellat: quòd si apud aliquos autores aliter legatur
ut apud Plin. Curtium. Tranq. corruptos codices uitio li-
brariorū contendunt: & non pellices, sed pallacas, quæ
Græca uox est, legendum autumant. Verū penes me anti-
quior est Masurij autoritas, quæ & in Satyra Persius ce-
lebrat, & apud Græcos Athenæus: nam & Nonius Mar-
cellus pellicem esse, quàm Græci *παλλακή* uocāt, cum
Iurisconsulto opinatur, ut merito eiusdē significationis
utraq; uox sit. Sed & Martialis Ponticū deludit, pellice
læua utentē: quæ locū ne corruptū credamus ratio carmi-
nis manifesto argumēto est: qui, si Vallæ sentētia pbare-

tur, nimis dura & barbara trāslatione usus esset. Satius ergo Iuriscōsulti est expositionē sequi, & utranq; interpretationē defendere. Quod aut̄ uero nomine amicā, paulō honestiore cōcubinā appellari hic traditur. Accur. nō probat, ut honestius nomē cōcubinæ cēseatur, quāmi

ca, & ideo nō respectu

amicæ sed pellicis cōpa

rationē fieri existimat,

quæ interpretatio cum

sermonis ipsius ductu

nō admodū cōuenit. Igi

tur sciendū, apud uete-

res cōcubinæ nomen in-

VLP. LIB. X.

LEX CXLV.

Virilis appellatione, interdum etiam totā hæreditatem contineri dicendum est.

honestū nō fuisse, solumq; sic appellatas, quæ extra legis pœnā, & sine metu criminis haberētur: at amicæ nomē, etiā quascūq; meretrices cōtimebat, qđ ex Terētio Plautōq; uarijs in locis cōstat: idq; Græcorū exēplo, qui ἐταίρας, id est amicas, quæcūq; scortila uocāt, etiā ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, Ἐταίρας γ' ἐταίρας φάσσι τὰς κοινὰς, & quæ sequūtur. Institutas autē publicitas meretrices à Solone Philemō est autor, ut ea Venere cōtenti iuuenes, à pudicis sollicitandis abstinerēt. Sanè meretricē nō esse quæ cū uno aut altero, etiā pecunia accepta, se cōmiscet, dubiū nō est: sed eā quæ palā & pluri bus se prostituit, solāq; huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

VIRILIS. Virilis portio pro æquali intelligitur, unde si Titium & Seium in uiriles partes instituerō, æqualiter admittētur. Sed finge Titium hæredē esse

1. virilis. de leg. præst.

NON

non posse, an totum Sciuis habebit^b? Et hic probatur ha-
 biturum. & hoc casu dictio illa uirilis, naturā suam non
 seruabit, quod & supra de dictione residuum tractauimus^c. Et ex hoc responso sunt, qui consequentē quæstio-
 nem decidant. Filia hærede instituta uetuerat^d quis adifi-
 ciū de nomine suo exi-
 re, sed ad uernas quos

TERENTIVS CLE-
 MENS LIB. II.

LEX CXLVI.

SOCERI & SOCERUS appella-

narū unus superesset, re-
 spondit Scauola ei uirilem partem præstandam, Interpre-
 tatur Accursius, pro uirili portione omne fideicommissum
 comprehendi, atq; ita à cæteris traditum est. Sed negari nō
 potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis Iu-
 risconsulti quadrans, unde ego proprie de uirili portio-
 ne intelligo, & cum ex ordine contextus appareat prius
 hæredem deceßisse quā legatarios, statim ab eius mor-
 te ipso iure uirilis portio translata est, unde quamuis
 alij deceßerint, superstiti sola sua pars remanet, quoniā
 cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmit-
 tunt, non enim ipsi quicquam restituere grauati fuerāt,
 sed filia: & licet prohibitio ne de nomine suo exiret, uim
 aliquam fideicommissi habere uideatur, quia tamen no-
 minauerat quibus legatum restitui uellet, satis est ipsis se-
 mel acquisitum fuisse: quæ decisio in fideicommissio uni-
 uersali non procederet, cum illud necesse sit agnosci, nec
 ipso iure queratur^e.

SOCERI. Cum supra explicauerimus, an appellatione
 generi

b l. ij. C. de hæ-
 re. insti.

c l. potest, su-
 pra eo.

d l. pater. §. fi-
 liam, de leg.
 iij.

e Bar. l. ij. de le-
 g. i.

generi & nurus, progeney & pronurus cōtineatur^a, con-
sequens est idē in socero dicendū, correlatiua enim sunt, ^a l. nurus. l. ge-
neri.
nec absq; altero alterum esse potest. Illud hic tantummo-
do admonendus est lector, sicut soceri nomine socer ma-
gnus continetur, ita dicendum de patruo, ut de eo lex uer-

ba faciens etiā patruū
tione, auum quoq; & auiam magnum comprehendat.
vxoris vel mariti contine- In quo articulo magna
ri respondit est controuersia, uide-

IDEM LIB. III.

AD EDICTVM.

LEX CXLVII.

QVI in continentibus
urbis nati sūt, Romæ
nati intelligūtur.

in quam sententiam &
ipse accedo. Quando-
quidem in fauorabilibus cum amplior fiat interpretatio,
uerisimile est de utroq; patruo actum, nec nouum est ali-
quam dictionem duplici de specie intelligi^c. Sanè socer à
Græco sermone deducitur ἐκυρὸς, sicut socrus ἐκυρὰ
ut Modestinus scribit ^d: quo exemplo & aliqui ex anti-
quis soceram pronunciauerunt, non socerum.

QVI IN cōtinentibus. Continētia pro suburbij
accipiūtur^e, qd' cū ipsa urbe se teneāt, cōtiguaq;
sint: q' ergo in his nascitur, Romæ natus dici-
tur. Quid si in uico aliquo qui urbi Romæ respōdeat?
Et licet is patriā Romā habeat, nō tamē Romæ natus in-
telligitur. Quid itē si lex eū qui Romæ natus nō sit à di-
gnitatibus excludat, an is cuius mater extra domicilium
peregre

^b l. j. C. de su-
edi.

^c l. in lege. l. o-
cati.

^d l. iij. de gra.

^e l. ij. supra eo.

^f l. q' ex vico,
ad mun.

peregre peperit, recipiendus sit? Et certum est uerbis legis eum excludi, licet ex interpretatione aliud forte sit: in eo enim loco us esse intelligitur, in quo domiciliū constituit, et non recessisse uidetur qui animum reuertendi habebat. Quid si lex non de nato sed de oriundo loquatur? Et uulgò traditū est, oriun-

dum esse i, qui ipse natus est, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundum non esse qui ipse natus sit existimāt, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

Non est sine liberis. Hæc dictio liberi, etiam de unico filio dicitur. Solet enim Latine loquentibus plurali numero preferri, sicut pugillares, et codicilli: quauis quandoque etiam singulariter liberum dicamus: et ut Iustianum omittā, cuius autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multū pollet: Modestinus^k, Non potest, inquit, quis nolle suum liberum esse. Ulpianus quoque^l, Locupletior non est factus qui liberū acquisiuit. Addit Val la se eandem uocem apud Quintilianum obseruasse. Pugillares quoque (sunt hi libelli uel tabulae ceratae, in quibus scribebāt, quos Græci, ut opinor, ἑγχεσπίδια uocāt) singulas

g Pe. Cy. l. hu
iusm. §. lega
tū. de leg. j.

h l. pleriq. de
ritu nup.

i c. j. de usur.
in. 6.

CAIVS. LIB. VIII.
AD L. IVL. PAP.
LEX CXLVIII.

k l. ius autē. de
pacē.

l l. nemo pro
do. lfra. ti. j.

singulari numero reperiuntur, ut apud Aufonium: Bipa-
 tens pugillar expedi. Quod & de Codicillis frequentius
 inuenitur: sed tamē qui castigatius loquūtur, Caij sentē-
 tiam hic approbant, ut dubium nō sit, qui cum unico fi-
 lio filia^a ue decedat, sine liberis nō decedere. Sed hoc am-
 plius constitutū est, cōditionem si quis sine liberis dece-
 serit, relicto nepote ex filia, deficere^m: receptumq; est^m 1. j. C. de cō-
 di. infer.
 idem esse si additū esset, sine liberis ex se natis: quoniam
 per continuationē sanguinis, nepos uel neptis satis dici-
 tur ex auito corpore nasci, ut Bal. & Corn. existimarūt
 licet reclamēt aliquiⁿ. Sed quid si cōditio de filijs loqua-
 tur? uidetur enim in eo casu saltem duos requiri propter
 pluralem numerū. Sed in descendētib; dubium non est,
 etiam unico filio extante substitutū excludi, idq; cōiectu-
 ra pietatis^o, ne alienos suo sanguini præposuiss; testator
 uideatur. Dubitari igitur potest, cum conditio illa extra
 neo adiecta est, nā tunc etiā ratio Caij hic cessat. Sed ta-
 men unico nato deficere conditionē uerius est^p, & rece-
 ptius, ut ex præsumpta mente pluralis numerus in singu-
 larem resoluatur. Sicut in lege municipali, qua extanti-
 bus liberis, fœminæ excludantur: non enim est ratio, cur
 uno existente, excludi nō debeant. Quod & in ea specie
 proditum est, cū pontifex mihi sacerdotium cōferri man-
 dat, si pro alijs non scripsit: nam ut submouear, uel pro
 uno scripsisse satis est: & ita plerisq; huius responsi ar-
 gumento uisum est^q. His accedat, quod ex facto respōdit^r
 Calderinus^r, cum hæredes si sine liberis decederent ædi-
 culam construere à testatore iussi essent, altero defuncto
 sine liberis, non tamen alterum inierim teneri, nec condi-
 tionē

D. Andreae Alciati de uerb. sig. V tionē

o 1. cū auus. de
cōd. & dem.

p Bald. d. 1. j.

q Bald. Caro-
c. mandatū
de rescrip.
r Cald. consil.
42. de testa.

tionem scindi. Sunt & id genus pleraq; quae à recentio

c Fely. c. oēs, ribus coacta legere est.
j. dist.

NAM quem. Argumentatur Iurisconsultus per locū
à cōtrarijs, repugnant enim habere liberos, & nō
habere, ut altero cōcesso, alterū necessarium sit negari,
quod genus argumenti

semper cōcludit, nisi ex
mēte loquētis aliud col
ligatur: uerbi gratia,
Hec conditio, si Titius
& Seius heredes erūt,
altero repudiante defi-
cit: ergo ista, Si Titius
& Seius heredes non
erūt, hoc casu euenit, et
tamē his uerbis aliquis
substitutus non admit-

IDEM LIB. x.

AD LEG. IUL.

PAPIAM.

LEX CXLIX.

titur^a. Sed primus hae-
res solidū habet, quod
propter mentē testato-
ris est, qui uidetur pri-
mū magis dilexisse, quā

NAM quem sine liberis
esse dicere non possu-
mus, hunc necesse est, ut di-
camus liberos habere.

IDEM LIB. VII. AD

LEG. IUL.

PAPIAM.

LEX CL.

substitutum^b. Sed dubitari potest, cū pluribus substitu-
tū est, si sine liberis legitime natis decesserint, an pupillo
substitutū uideatur, et uideri Bar. sensit, idq; uerius est^c.

SI ita à te stipulatus fue-
ro, quāto minus à Titio
cōsecutus fuero, tantum da-

b Imo. Cum
ita.

c in. l. cēturio,
j. col.

SI ITA a te. ¶ Qui promittit quanto minus à
Titio exigetur, si nihil exigatur solidū debet, quia di-
ctio hęc minus, ex mente cōtrahentiū uim cōparationis
amittit, & perinde est, ac si promississet, etiā si nihil à Ti-

tio ha

Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatū est. Hinc est quod cū Iustinianus cōstituerit cōiugē inopem cōiugi locupleti in quartā partē bonorū succedere siue plures siue minus, filij fuerint, interpretabimur cōstitutioni locū esse, quāuis filij nulli adsint, quoniā dictio illa minus, etiā ad nihilū re spōdes? Nō solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totū debeas^b quod Titius debuerit.

referri pōt^a: idq; Alex. & Ias. probant. Sed & Bal. cū cōstitutū esset, ut qui centū libris cēserētur soluāt decem, qui

a authen. præterea, in fin. C. vnde vit.

minus, soluāt quinq; etiā eū quinq; debiturū scripsit, cuius census esset nullus^b. Ceterum quāuis hæc interpretatio admittatur proprie, tamen cōparatiuū nomē naturā suā seruat, & positiuo cōfertur, & de eadē specie intelligitur. Quapropter cū lex uerberantē multa x. aureorū afficeret, uulnerantē maiore, arbitrio iudicis: Respōsum est, nō posse iudicē aliam quā pecuniariā pœnam pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratione multæ collationem facit^c: idq; Cy. Bal. Ias. scripserunt.

b l. fi. supra, si cer. pet.

c l. vbi. de verb. obli.

^b ¶ DEBEAS. Is enim, puta Seius, qui in subsidium promisit, uidetur sub conditione debere^d, quatenus à Titio consequi non potero, & ideo proprie fideiussor non est, & ante euentum conditionis, id est priusquam constet à Titio me non posse consequi: utiliter cum eo agi nō potest. Arbitror tamē posse me ab eo totū petere, dum tempore accepti iudicij, id est quo lis cōtestatur, excussionē fieri procurem, & per iudicis interlocutionē declarari, quatenus Titius soluendo sit: nam quanto minus

d l. x. de verb. obli.

soluendo erit, tanto petitionē totius, prius præstitam moderabor. idq; à Seio cōsequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quā sententiā Celsus pro
 e l. R. si cer. pe. bat^c: licet in uulgatis codicibus cū prius legeretur, tātominus postea petere possū: additū existimē: à Titio: & in de maxima inter docto=
 res altercatio orta sit.

TERENT. CLEMENS

LIB. V. AD L. IVL.

ET PAPIAM.

DE LATA hære=
 ditas. a ¶ Ut adire
 re hæreditatē quisquā
 possit, necessariū est eū
 scire hæreditatē sibi de

LEX CLI.

Delata hæreditas^a intel

latam, & delationis causam. Et ideo si nesciat testatorē mortuum uel dubitet de iuribus testamēti, uel quomodo sit institutus, pure an sub cōditione, uel an aliquis eum precedat: itemq; an testator iure testatus sit, uel ex qua causa sibi hæreditas deferatur, ex testamēto, an ab inte=
 stato, uel ex quota parte sit hæres^a, suus ne & necessa=
 rius an uolūtarius, adire nō potest, quapropter nec repu diare. Explicat igitur Iurisconsultus quæ dicatur delata hæreditas, & proprie sic dici arbitratur, qñ eam hæres adire pōt, ita quod nihil neq; ex parte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eā consequi possit.

^a l. is potest. de acq. hære.

Quod si aliquid impediatur ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidā existimāt, nō dicitur delata. Hinc est quod furioso nō dicimus delatā^b, large tamē accipiēdo secus est. Hincq; dubitatū fuit, si lex municipalis hæreditatem delatam in quęcunq; successorē transmitti mādēt, an ea trāsmittatur quā quis sibi

^b l. j. §. furio, si. de succes. edic.

sibi delatam fuisse ignoravit? Aliqui negat^c, sed Alex. d
 & pleriq; aiunt, quibus ego accedo, & quamvis heres c Math. nota,
 ignoret, hereditatem proprie delatam dici arbitror: po= d bi. 174.
 test enim eam quis adeundo consequi^c: quod in dubitate d Alex. d. l. is
 non procedit. Quapropter & infanti proprie dicitur de e potest.
 lata^f, qui quamvis in e l. pantonius,
 presentia ius suū igno f 1. si infanti.
 ret, tamen præsimitur C. de iu. del.
 quod factus adultior
 ligitur, quam quis possit presentia ius suū igno
 adeundo consequi^b. ret, tamen præsimitur
 quod factus adultior
 sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsimitur, unde
 illi non pleno iure, sed miserationis causa ratione fru-
 ctuum providetur^g.

b ¶ CONSEQVI. Et repudiādo amittere. Sed cur nō= g l. j. supra. de
 dum delatæ hereditatis repudiatio nō ualet^h, cū facilius bo. pos. in f
 uideatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel fur.
 quæsitū? Alcia. respōdet, cū qui repudiat, nihil iuris sibi h l. is q. hæres,
 acquirere, nec in aliū trāsferre, nec enim trāsferre potest, de acq. hæres,
 quod ipse adhuc nō acquisiuitⁱ: & ideo quamvis pendē i l. fuit, eo, tit,
 te cōditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert,
 sed qñ iure delato repudiat, subit incōtinenti qui gradu
 proximus est, unde qui repudiauit, excluditur, pendente
 uero cōditione nemo subit, cum interim uocetur nemo:
 quod si quis ius futurū pacto remisit, uel in iudicio publi
 cæ personæ absentis nomine acceptāti renunciauit, licet
 nihilominus lex ei hereditatē legatum^{ue} deferat, ex pa
 cto tamen nō agnoscere id lucrum tenetur, si modo pa
 ciscētis interest, & in hoc Rapha. Pau. Ias. cōsenserūt^k. k d. l. is qui.
 Sed unde est, quod decretalē bonorū possessionē repudia
 ri nō posse lex ait^l, quoniam antequā decreta sit, non est l. j. de succes.
 edic,

delata, postquã autẽ decreta est, sero repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatũ, quod ad eundẽ do possumus cõsequi, si in casu à lege permissõ decretalẽ petam, cũ eam consequi possim, cur delata dici nõ debet? Et si cõmunem sententiã sequamur, qua traditum est, eandem bonorum possessionem antequam decreta sit dici edictalem, post uero decretalem.

CAIVS LIB. X. AD
LEGEM. IVL. ET
PAPIAM.

Non uideo quid responderi elegãter possit, sed existimo edictales bonorum possessiones esse quas or-

LEX CLII.
Hominis appellatione

dinarias uocamus, & quæ ius tribuunt, decretales uero extraordinarias, quæ sunt facti, ut Carboniana, & quæ ueris nomine, uel litis instituendæ gratia: itemq; quæ furioso decernitur, nã ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potissimum à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur aliquid sunt, & ius in se cõtinent, quo defuncti persona representatur, sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodẽ momento oriuntur: petentiq; acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cum ius nullum adhuc ortum sit, sed speremus ut ex decreto prodeat.

HOMINIS. Homo commune nomen est, & tam masculinum quàm femininum cõtinet, idq; exemplo Græci sermonis, ἀνδρῶν & γυναικῶν, nam & Hebræi Adam, quo nomi-

in l. ij. §. si qd
ex libe. ad
Tertul.

nomine terra natum hominem significant, ad utrun-
 que sexum referunt, ut habetur Geneseos V. Creauit eos,
 & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridi-
 culi uero sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Ada-
 mum finxerunt Celi & Terræ filium, qui Adameæ re-
 gioni nomen dederit, ut
 tam fœminam, quam ma- apud Stephanum περι-
 sculum contineri non du- πόλεω legere est. Di-
 bitatur. citur autem homo siue
 ab humo, ut Varro exi-
 stimauit: siue à concordia, ἀπὸ τῆς ὁμόνοιας, quod nul-
 lum animal sit socialius. Et hinc apparet, legem quæ de
 hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse,
 & quidem proprie^a, quod arbitratur Barto. etiam si a l.j. supra eo,
 articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito,
 moueorq; exemplo Græcorum, qui per articulos ὁ & ἡ
 sexum distinguunt. Illud constat, cum hominem dici-
 mus, quemcunque contineri, non solum siue masculus
 siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue
 impubes^b. Sed an is qui in utero est, homo dicatur c? h l. iij. §. j. de li-
 Et constat non dici. expectari igitur lex iubet postquam c l. cum iter,
 natus est, & in terram ceciderit^d, quæ uerba ex anti- de fid. lib.
 quorum consuetudine interpretari debemus. Siquidem d l. pen C. de
 solebant ueteres ubi quis natus esset, nudum protinus posth. hæc.
 in terra statuere, opemq; Deum inuocare, ut nascenti
 auxilio essent: cuius rei meminit Augustinus Ciui-
 tatis diuinæ Libro II II. Et Plinius Libro V II.
 Macrobiusq;. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi,
 fouiq; sinu.

INTELLIGENDVS. Qui in utero est, in sui fauorē pro nato habetur, idq; per fictionē legis, quæ licet per naturā impossibile sit ante septimum mensem eum nasci, et uiuere, hoc fingit; ut omnino uerū non sit quod uulgò traditur, legem nunquā fingere impossibilia, fingit enim dum subsit æquitas. Igitur si auus cuiuslibet nepoti, qui tempore mortis suæ uiuat, centum relinquat, etiā eū qui in utero est admitti, Dynus respōdit. Qui enim in utero est, cum de suo commodo agitur, natus existimatur. Quod tamen semper non proce-

TERENT. CLEMENS
LIB. XII. AD LEG.
IUL. PAPIAM.
LEX CLIIII.

INtelligendus est mortis tempore fuisse qui in utero relictus est.

a l. si. supra de col.

b l. antiqui de peti. hæc.

c l. si. posthumo. C. de cōtra. tab.

d Alb. in. l. pe. C. de adu. di. iud.

causa hoc suadet? & ideo posthumo nō confertur^a, ante quam sit natus: item ad partē hereditatis interim nō admittitur^b: nec præteritus rumpit testamentum^c, neq; interim suus est hæres, nā & propter incertitudinem his in casibus aliud constitui non potuit. Cæterum & si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari^d, Oldradus existimauit eius qui in utero sit rationem non habendam, cum huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure statuti uel consuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, nisi protinus uel sine dilatione subrogandū lex diceret. Cū enim appareat moram nullam

ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim
 infantis natiuitas expectāda, sed & si uerba legis partui
 non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo
 non intelligemus, si tamen eiusmodi sit lex quæ ex ficta
 interpretatione extēdi nequeat, ueluti si sancitum sit ho-

MARCELLVS
 LIBRO I.

M LEX CLIIII.
 Ille passus^a, nō à mu-

quoniā ut supra quoq;
 diximus: hominis appel-
 latione qui in utero est
 non comprehenditur:
 quod in hac specie ea quoq; ratione obseruandū est, quo-
 niam hic de eius commodo directe non tractatur, & in
 hoc omnes consentiunt^c. Illud quoq; certum est, in com-
 putatione annorum, eius temporis calculum non duci,
 quo quis in utero fuit, etiam si eius utilitas hoc suaderet,
 ab hominis enim ortu solemus annos numerare, idq; &
 Bald. prodidit^f. Verum & quamuis dubitetur, an con-
 tra infantem ipso iure currat præscriptio, dubium non
 est, aduersus eum qui in utero est usucapionem procede-
 re^g, licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterum &
 si mater prægnans apud hostes enixa sit, nec infans re-
 uersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis
 fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocina-
 tur, ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.

MILLE PASSVS. a ¶ Ut sciamus qua lon-
 gitudine sit passus, præfari nos oportet mensu-

V 5 rarum

^c Fel. c. si,
 cut, de hom.

^f c. cū in cum,
 cū. de elec.
^g l. ettam. ij. de
 min.

rarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, quorum quatuor Palmum conficiunt, xv i. Pedem. Est autem pes tanquam as in numeris, & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quantum uidelicet pugno extensoq; pollice metimur. Sicut Spithama uox Græca, quæ & ipsa uulgò seruat nomen, quatum extensis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latine Dodrans dicitur, & palmus maior quibusdam: at Cubitus sesquipedalis est, Gressus uero duos pedes & Semissem continet: Passus quinque pedes, sic dictus, quod passis, id est dilatatis brachijs & manibus hanc dimensionem conficiamus. Vlna (sic enim Orgyiam interpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit, constat: Pertica duos passus in se habet, hoc est pedes decem, unde & decempeda dicitur: Plethrum pedes centū: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duosq; in se Actus continet: Stadium passus centum uiginti quinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti: Diailus duo sunt stadia: Miliarium sunt mille passus, hoc est stadia octo: Dolichus stadiorum est duodecim: Leuca dicto est Gallica, cuius tamē Amianus Marcellinus meminit, mille & quingentos etiā ipsa passus habet, ut Antoninus in itinerario ostendit, licet plerisq; in locis sit amplior: Parasanga uocabulum Persarum, triginta cęsetur stadijs, quæ mēsurā paulè minor est miliario Germanico: Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorum: Stathmus, id est māsiō, miliaria habet uigintiocto semis, huius in authenticis^a mentio

^a §. si igitur.
in authē. vt
om. obe.

mentio habetur. Est & uulgaris uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par boum arare colereq; potest b.

b c. j. de cōsib.

¶ VERBIS. Quapropter cum p̄fectus urbis, de his que intra centesimum lapidem perpetrata sint c, cognoscat, imbitur computatio à cōtinētibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodum concepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbē, cōputetur à muris, si prope Romā à continentibus, ut pleriq; hic sentiunt.

c l. j. § cum urbem. de offi. p̄f.

LICINIUS RUPHIN.

LIBRO VII.

REGVLA

RVM.

LEX CLV.

Proximi appellatione, etiam ille continetur, qui solus est.

Proximi. Quē

admodum proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est: sed dubiū est, cum lex agnato proximo hereditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se heredem asserit? Et si non possideat, aliusq; agnatus ei cōtradicat, non est dubiū probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durū esset, si eum ad id cogereamus, ut probaret, neminē quàm ipse sit, defuncto propinquiorem esse: idq; Corneo^a placuit, cui & nos assentimus: cum proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est, eumq; p̄sumamus solum, cuius socij nulli appareant: cum uerisimile sit, ad lucri partem omnes

a confit. 194. in. iij.

omnes conuolatueros si extarent. Terent. in Phorm. At si talentum rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo atq; atauo proferens.

Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

Ἄν' ἐντυχόντων πόντους εἰσὶ σύγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitem sunt proximi.

Sufficit igitur si intra eum gradū esse se probauerit, una

b In. l. is pōt. de legitimos prator uocat, idq; & Alexand. probat b:
de acq. hær.

hunc enim esse proximū agnatum censebimus. Caterum

hic superest uidere, & quæ prima sit huius uocis signifi-

catio, & cōstat à propè fieri proximum, & ideo uox est

ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & ami-

cus transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam

agnati quàm cognati dicuntur: in usu autē magis est, ut

cum ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter

intelligamus^c: quo sensu etiā qui ante se aliquē habent,

c l. ad itestati.
C. de le. hær.

nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis

exemplo apparet, qua traditur, proximis necessarijsq;

personis solummodo deferri copiam de adulterio accu-

d l. quāuis a/
duler, C. de
adul.

sandi^d: non enim dubium est licere patruo accusare, li-

cet frater extet. Itemq; cum legatum rei alienæ ab igno-

rante factum, traditur non ualere, nisi proximæ perso-

e l. cū rem. C.
de leg.

næ relictum sit^e: intelligemus proximam, etiam qua

f Bal. l. dudū.
C. de cōtra.
empt.

aliquis prior in gradu sit. Addidit Baldus^f hoc differre

proximum à consorte, quòd proximus per consanguini-

tatem dicitur, consors socius est, & dominij particeps.

Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem

sortis & conditionis hominem significare, sed ex sub-

iecta materia aliter atque aliter μετεφορικῶς accipi.

MAIORE. Interpretatur hic Iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie tamē hoc in interdicto id solū attēdimus, utrobi litis cōtestate

IDEM LIB. X.

REGVL.

LEX CLVI.

MAIORE parte anni possedisse q̄s intelligitur etiā si duobus mēsibus possederit: si mō aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

AELIVS GALLVS.

De verb. quæ ad ius pertinent significatione.

LEX CLVII.

Quantū ad iuris pertinet largā significatiōnē, paries est, siue murus^a,

benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Valle placere uideo.

QUANTVM. a ¶ Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato edificio, quod paries

tempore ea res sit^a, de^a §. sed hodie, Instit. de interd.

cuius possessione litigatur: idq; exemplo interdicti uti possidetis, ex

quata enim hæc sunt.

Eadem autem ratione

dicimus, utrobi, utro in

loco: qua alibi, alio in

loco: & inibi, in eo loco:

necubi, ne quo in loco:

& sicubi, si quo in loco.

Ouidius:

Sicubi Colchorum Mianyis regina uacauit.

Ita enim censeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco.

Terentius in Eunucho: Nuncubi meam

benignitatem sensisti in te claudier?

Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Valle placere uideo.

¶ Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato edificio, quod paries

paries dicitur: quo sensus aduersus Vallæ traditionē, etiā Cornel. Tacitus lib. xv. utitur. Ostēdit autē Iurisconsultus parietē esse etiā maceriam, sic appellatur paries sine calce alia ue cōpactione formatus. Erant autem parietū uaria genera, lateritij, lapidei, cāmentitij, testacei, cratitij. Fuerāt Lateritij ex

lateribus durissima so- siue maceria est. Item via b liditatis, utpote q cru- est, siue semita, siue iter est. di sub sole diutius per-

manserant, ut exiccarētur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nūc sunt in usu: Cāmentitij fiunt ex temere cōiectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hāren-

a I. si fratres.
supra p. so.

cratibus insertis fiebāt, seu asseribus arrectis trāsuersisq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergeriui, ut etiam Festus ostēdit, quod uidelicet uicimorū cōnacula his dirimerentur, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

b) Insti. de ser.
in prin.

b ¶ VI A. Cum de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est^b, ab itinere actūq; distat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agēdo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se cōtinet etiā uehiculum ducendi, tametsi & qui habet actū, in consequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere possit. Sanè lege xli. tabul. ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedū octo esset, in anfractu xvi. cuius dimidiū actui tributum est. Quum uero de seruitute nō accipitur, aliter uiam intelligimus, cōtinetq; nō solum iter, sed etiā semitam: hoc au-

tem distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidā quasi callis. Videtur etiā iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frontino lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitē priuatū interpretabimur. Græci ἀστράτου dicunt, unde parœmia cuius Eustathius Odif. N. meminit ὁ δὲ ἀστρούουτος τὴν ἀστράτου ζῆτες. Cū præsto uia sit, tu requiris semitā. Plaut. in Curcul. Semitā accipere uidetur pro ea uia parte, per quā incedūt homines, in cuius medio agūtur currus & iumēta: quapropter apud eū parasitus minatur se facturū, ut obuij capite sistat in uia de semita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos cōmentario aliter explicat, nimirū ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua possit ire uehiculū, actū autē duo capere propter euentū & uenientū uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iuriscōsultis ^c. Sunt autē uiarū alie βασίλειαι, quas cōsulares uocāt, alie uicinales, quæ ad uicos ducūt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, Agraria, & quæ ad seruitutes spectāt. Sed dubiū est, uia publica ad quē pertineat? Et extat relatum esse de regalibus ^d, & ideo uideretur in simplici concessione castrī eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere ^e, & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uia publicæ securitarem ad principem specialiter pertinere, eius fundum ad municipes, iurisdictionē uero ad eū cui castrū ipsū cōcessum est. Et ideo si quis in uia publica deliquerit, posse supplicium de eo sumere quæcunq;

c l. ij. ne quid in loc. pub.

d c. i. quæ sint reg.

e Bar. l. contūntus. Scum quis. de uere obli.

quemcunq; , cui ex generali principis concessione hoc competat: & ita quidam ex antiquis senserunt , & ego ex facto consultus, respondi.

IN V S V. Orationum alia est particularis, ut cum signū particulare præponitur, quale est quidā, aliquis, unus: Alia singularis,

ut si nomen proprium ei inferatur: Alia est in definita, ut cui nullus terminus præpositus ē, unde eius significatio ualde ambigua est particulariter ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eā ex subiecto argumēto conijciemus. Cōstat autem necessario huiusmodi sermonē uniuersalē sensum non accipere, & id circo in testimonijs nō fiet hæc interpretatio^a sed potius aduersus eū

^a l. nō hoc vbi Iaf. C. vnde leg.

^b Bar. l. si pluribus. de leg. 3. c. 1. j.

qui produxit, ut nō probatum sit, intelligemus^b. In legibus autem nō ita est, & ideo in his indefinita æquipollet uniuersali, cū legum natura sit, ut de uniuersis cōstituantur. Sed & si lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab hærede pacem impetrauerit omnium consensum, si plu

CELSVS LI. XXXV
DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vsu iuris frequēter vti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cū plura generis eiusdē significare velimus, nā multū hominem venisse Romā, & piscē vilē esse dicimus. Itē in stipulādo, satis habemus hæredi caueri si ea res secundū me hæredem uē meū iudicata erit. Et rursus, quod ob eā rēte hæredē uē tuū: nempe æque si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

si plures adsint, requiri existimo: idq; frequētius receptū mihi uidetur. ^c At in dispositionibus hominū nō equipollet, nisi uerba ex sui natura generalitatē quandam significent, ut piscis, aurum, argentum, lana: idē in herede ex communi usu loquēdi, cū enim plures sunt heredes, hæc

L. iij. §. cato. de verb. ob.

VLPIA. LIB. I.

AD S.C.

LEX CLIX.

ETIAM aureos nummos æs dicimus.

heres indiffinite prohibitus sit ne alienet, existimauerūt pleriq; de omnibus successoribus actum uideri, si tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo particulariter potius propter sermonis proprietatem intelligeremus, & mediocris posset accipi ^e. In dispositione quoq; ipsi proferenti fauorabili uerisimile est tali sermone cum uniuersaliter prouidisse, ut cum pater filium suum se instituere, uel filio tutores dare professus est ^f: quod si pluraliter id nominis proferat, tūc uniuersaliter, & ideo collectiue, semper accipitur, ut si filios exheredare se dicat, uel cognatis legare ^g.

d Bar. l. Lu. ci. §. Sēpro. de leg. iij.

e l. legato. general. de leg. 2. i.

f l. si qs ita de testa. cut.

g Raph. d. l. pluribus.

ETIAM Aureos. Aes separata ab auro argentoq; metalli species est, apud antiquissimos quoque prius in usu quā ferrum, ut Hesiodi Poëte carmē indicat: unde et pecunia solo ære cudi cœpta est, hincq; paulatim factum est, ut qualiscunque pecunia, æris appellatione comprehenderetur: idēq; in transalpina Gallia de argēto: qualēcun-

D. And. Alc. de uerb. signi. X que

que enim nūmorū speciem, simpliciter argentum uulgò appellat: nā & Græcis ἐργυρεῖον quod Mar. Cicero ex argētare transtulit, in pecuniam redigere significat. Nummus autem aureus, cuius hic mentio est festerio s æris centum ualebat, quod in Disjunctionibus annotaui, hoc est denarios ar-

genteos $\times \times \vee$. Idem autem est denarius quod drachma. Sed deinde minoris æstimationis aureus fieri cœpit, & in

1.quoties. C.
de suscep.

Cæsarum constitutionibus solidus appellari, quorum LXXII . aurei libram conficiunt quæ ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmā auri pendat, consequens est solidum drachmam pependisse, eiusq; præterea tertiam partem, hoc est siliquas sex. Sanè & Græci χαλκοῦ, id est æs, pro quacunque pecunia accipiunt, unde ἀχαλκῆι apud Lucilium epigr. 11.

Ἡρμοδοτὸς τὸ δὲ λόγμᾳ τὸ πάνσοφον, εἰ τίς ἀχαλκῆι
Μηκέτι πεινήτω θεῖς τὸ χιτωνάριον.

Hermodoti hoc dogma est, quisquis miser indiget ære, Philosophi assumat pallia, diues erit.

CAETERORVM. Sicut supra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum est: &

ideo

IDEM LIB. II.
AD S. C.
LEX CLX.

CAETERORUM & reliquorum appellatione, etiā omnes continentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio serui legata est, cæteri Sempronio. Nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

ideo legata Titio optione seruorū, & ceteris Sempronio relictis, si Titius non optet uel alio modo a legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt^a: nō quod por-
 tio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur, sed ex
 ui ipsorum uerborum: & ita Pontanus^b id respōsum de-

^a l. cum optio
de op. leg.

^b Roman. sin-
gul. 3. 5.

PAVL. LIB. II.

AD S. C.

LEX CLXI.

clarat, & in eo cui su-
 persuum relictum erat
 Raphael^c ex facto con-
 sultus idem respondit.

^c Cum, confis-
1054

Illa uerba, optimus maxi-
 musq; uel in eum cadere
 possunt, qui solus est: sic &
 circa edictum prætoris su-
 præmæ tabulæ habentur etiã
 solæ.

Deducitur autem hæc
 dictio cætera à Græco
 ἄλλοις, id est, et alia:
 & ideo cū abbreviatio
 nis causa apponitur,
 eius uirtute censentur
 alia repetita, quæ ex na-

tura & cōsuetudine actus requirebātur, obseruabimūq;
 hæc in re notarij ipsius consuetudinem: unde in re dubia,
 non licebit eius successori absq; iudicis mandato eã clau-
 sulam extēdere, ut Bart. sensit^d. Sed & ubi de iure neces-
 saria est scriptura, uel expressio uerborum, non est existi-
 mandum sufficere, quod eius clausula inuolucro tabellio-
 nes implicant^e, & ideo nec iuramentum, nec stipulatio-
 nem in se cōtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum re-
 ferre putent extensim cætera scriptum sit, an præscri-
 ptis notis & c. quod ridiculum ego arbitror.

^d Bart. l. gal-
lus. §. ij.

^e l. j. de his
quæ inter-
sta.

ILLA UERBA. Legauit testator fundum suum, quem
 optimum maximumq; habet: dubitatum fuit, si in uno
 uerba hæc locum sibi uendicarent, superlatiua enim de

X 2 pluri

pluribus solent dici. Sed quoniam quādoq; etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, uerius est, ad unum quoque referri, idq; pratoris exemplo, qui cū se daturū bonorum possessionem secundū suprema tabulas edixisset, eū quoq; admittit, qui solis tabulis institutus sit^a. Cui exē

^a 1. j. §. j. supra
de sec. tabu.

plo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima testamenta rata esse debere mandaret, ultimum interpretatur primū, post quod tamē

aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq; ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.

¶ §. PVERI. Puerum à puritate dici quidam existimauerūt, quam dictionem etiam de foemina prædicari, Paulus hic tradit, sententiæq; suæ duo argumenta adducit. quod etiamnum foeminas à partu recentes puerperas uocemus, itemq; quod Græci utroq; genere ὁ ἄνθρωπος dicant: sed iudicio meo hæ rationes nō consistunt, cū puerpera non à puero, sed à puera dicatur: Veteres enim pueros dixisse, ut in Calig. Trāquillus autor est, & M. Varro Noniusq; Marcellus indicant, unde diminutiuum puella: nec Græcorum exemplo quicquam moueri possumus, cum apud eos πᾶσις commune nomen sit, ut ipse ait, & Theocriti carmine in Syracusis admonemur:

καλλιὰ πᾶσις ὄντι πείρα θῆμι πάντα τελεῖται.

Latimorū nemo puerū foeminino genere protulit.

Satius

hil soluendum esse, nam & huiusmodi in cōsum nō refer-
tur, & in hoc omnes cōsentiunt. Sanè iuriscōsultus pu-
pillum hic uidetur lata significatione accipere, pro quo-
cūq; infante. Accursius tamen etiam proprie accipit, &
ideo infert tutores pupillis suis datos nō uideri uētris tu-
tores fuisse, si infans nō
nascatur, cuius senten-
tia uera est^h.

POMPONIVS LIB.

II. AD S. C.

LEX CLXIII.

IN VULGARI. Insti-
tuit testator filiū quē
habebat, & quoscunq;
habiturus esset: eiq; qui
supremus morietur Seiū
substituit, dubitari po-
tuit, si alios filios nō ha-
buerit, an Seiū illi sal-
tem quem tum cū testaretur habebat, recte substitutus
uideretur. Et exemplo legis xii. tab. recte substitutum
defendit^a, quoniam in ea lege supremus dicitur, qui uni-
cus fuit, satisq; est ut ultimus quis censeatur, qui post se
neminem habeat, etiam si à nemine quoque precedatur,
quod & supra latius attigimus. Sed in hac specie dubiū
est, si plures ille filios haberet, an inuicē substituti uide-
rentur^b? & receptū est cēseri legitimæ successōnis inter
plures cohæredes ius reseruatū, nisi ultimo decedēti in o-
mni hæreditate substitutio facta sit^c: nō enim q; supremus
moritur oēm hæreditatē restituere pōt, nisi ipse eā habue-
rit, at habere eā nō potest, nisi uicissim eos grauatos dica-
mus. Sūt q; idē esse opinātur^d, cū ita uerba cōcepta sunt,
ut post

IN vulgari^a substitutiōe,
qua ei qui supremus mo-
rietur hæres substituitur, re-
cte substitutū etiā vnico in-
telligitur: exemplo legis
xii. tabul. ex quibus præxi-

h. l. cū pater. de
neg. gest.

a. l. qui duos.
de reb. du.

b. l. vel singu-
lis. supra de
vulga.

c. l. titia scio.
& ij. de leg.
ij.

d. Soci. & cū
ita ad Treb.

ut post

ut post mortem omnium restitutio facienda sit, tametsi
 expresse dictū nō sit, ut qui ultimus moriatur, restituat^c:
 quod rationē in se ullam non habet, nō ergo ultimus omnia
 portionem, sed eo in casu unusquisq; suā restituet.

^c argu. l. codi-
 cilli. de vfu
 fru. leg.

a ¶ VVLGARI. Accursius interpretatur, id est pu-
 pillari. Ego aliter sen-
 mus agnatus, etiam solus ha-
 betur. ¶ Si quis ita^b in testa-
 mento scripserit, si quid fi-
 lio meo acciderit, Damas
 feruus meus liber esto: mor-
 tuo filio, Damas liber erit:
 licet enim accidat & viuus,
 attamen vulgi sermon-
 etiam mors significatur.

tio, cum enim testator
 filijs institutis ei qui su-
 premus morietur sub-
 stituit, si unicus ille an-
 te aditam hereditatem
 decedit, substitutus ex
 uulgari admittetur, si
 post aditam, ante tamē
 quā pubes esset, ex pu-
 pillari: unde à princi-

pio ea substitutio satis potest uulgaris appellari, nec ob-
 stat quod ex uulgari ei nō succedatur, sed testatori, quia
 pronomen illud pro superuacuo habetur, idq; Albericus
 probat^f. Sed quid si dictum sit, mihi & ei qui supremus
 morietur, Seius heres esto? Et adhuc opinari quis possit
 de uulgari & pupillari substitutione solum egisse te-
 statorem ut ordinem coniuncta denotet, quasi sibi substi-
 tuerit si, filius heres non erit, & filio si heres erit.
 Quidam etiam fideicommissariam contineri aiunt,
 ut Ponta. & Ias.^g & in electione substituti esse, directe
 an per fideicommissum hereditatem uendicet: quæ senten-
 tia propter uerisimilē testatoris uoluntatē adiuuāda est.

^f l. j. in princ.
 de vulg.

^g Ias. l. penul.
 C. de imp.

^h Insti. de do.
 in prin.

b ¶ §. si quis ita. Humanitus accidere est mori^h.

Uita docti solent loqui. Sed testatores ex uulgi sermone qui concisior est, & breuior, simpliciter accidere, & contingere pro uita defungi accipiunt: ultimus enim qui homini euenire possit casus, est mors: merito illa conditio, si quid acciderit, de morte intelligitur^{lc}, alioquin pro-

i l. publicia, de pos.
k l. vxorē. §. feia. de lega. iij.

pter generalitatem nullius serē momenti esset.

VLP I A. LIB. XV

AD S. C.

LEX CLXIII.

l Bal. in rubr. C. de pos.
l Bal. in rubr. C. de pos.
m l. qui duos. de reb. dub.

Sed an mors ciuiliis hoc quoque casu sufficiat, ut quia in exilium quis missus sit? & Baldus^l de ea sentire contrahētes non arbitratur. Hincq; argumentum sumi potest, imperiti testatoris

NOmē filiarū, & in posthumā cadere, quæstionis nō est, quāuis posthumæ nō cadere in eā quæ iā in rebus humanis sit, certum est.

n Lancel. l. cē turio, in fin.

uerba ex uulgi cōsuetudine declarari, quod & Socinus^m in ea specie annotauit, cum filium quidam uiuum & mortuum relinquere se Titio in testamento dixisset, interpretatus est enim Titium uiuenti tutorem datum, mortuo heredemⁿ. Sed huiusmodi uerbis hereditatem dari periculosius est, quam ut ego affirmare ausim, cum & curam mortui gerere quis possit, dum pompam funeris, ornatum sepulchri, parentaliaq; huiusmodi procurat,

a l. iij. §. j. de iniust. rup.

NOMEN filiarum. a ¶ Posthumus proprie intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamentum natus est, largo modo posthumus dicitur^a. Sed pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse, an de posthumis quoq; actum censebimus? Et dubium non est, ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione

conti

contineri: sed quia earum meminisse non uidetur, neq;
cogitasse ut posthumæ nascerentur, ad futuros post
mortem suam filios respexisse non creditur^b, & ideo^b l. q. filiabus,
propria significationem ex interpretatione restrin-
gimus, quæ interpretatio locum non habet, cum con-

de leg. j.

trarijs cōiecturis prior
¶ portionis^b nomē, nō sem
per dimidiam significat: si in parte testamenti
sed prout adiectum est: po- posthumarum mentio=
test enim iubere aliquis, & nem fecerit, non enim
maximam partem partiri oblitus uideri potest,
posse, & vicesimam & ter- qui aliqua parte po=
tiam, & prout libuerit, sed sthumam commemora=
si non fuerit portio adiecta uit. Idem si necessario
dimidia pars debetur. posthuma admitti de=
beret, ut in institutio=
ne, testamentum enim corrueret. Quod & dicendum

est, cum filiabus tutores^c quis designat, utilis enim hic
actus posthumæ est, nec hereditati damnosus: unde pro-
pter fauorem de posthumis quoque actum credimus, &
uim uerborum obseruamus. Sanè qui post testamentū na-
scitur, indistincte admittendus est, si tamen testator eum
natum esse sciuit: cum enim nihil mutet, declarare uide-
tur, de eo quoq; se intellexisse, & hoc Bar. probat^d.

l. si qs. filia,
de testa. tut.

b ¶ .§. PORTIONIS. Portio uidetur mihi de quali
bet parte dici: quapropter cū lex in totum uel pro parte
aliquid recipi uetat, qui uel minimū recepit, pœnæ reus
est^e. Et emphyteota qui particulare damnum tolerare,
suoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret^f. Et facul-

d I sicognatis,
de reb. dub.

e c. auaricie, in
fin. de elec.
lib. 6.

f l. j. C. de iur.
emph.

tas rem à socio uenditam luendi, illi qui in ea partem habet competens, uel ei cuius sit millefima non denegabitur.

g Bald. li. C. de com. ser. ma.

h gl. l. cū post. §. gener. de iur. dot.

i l. plane. in fi. de leg. j.

k l. etiam. de usufr.

l gl. c. si prius quā. 28. dif.

m Bar. l. ij. C. qñ & quib. lib. x.

n l. qui cō cub. §. j. de le. iij.

o Ang. l. defun. cta. de usufr.

p Bar. l. inter dum. de hæ red. insti.

esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, ueluti in eo qui partem fundi promittit^h, uel alio simili dubioq; casu, de dimidia

accipiendum est. Vnde ¶ Habere^c sicut peruenire, qui partis bonorum cum effectu accipiendū est,

usumfructum legat, de dimidia intellexisse uidetur^k. Et cū quis ab altera se parte electum ait, non minus quā dimidia sit intelligemus^l:

alioquin quæ in pauciore numero esset, cum nullius momenti haberetur: alteram nihil impediret. Quod si

portuuncula mentio fiat, uel alicuius uel quātecūq; uel certæ partis, uerius est etiam de minima intelligi^m. Idem

si quantula, uel minuscula scriptum sitⁿ: nisi ad certam aliquam iuris dispositionem se referant, ex subiecta enim

materia interpretationem recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem hereditatis suæ relinquit,

sextam aßis legasse intelligetur, idq; Bart. uisum. Quod in hereditate procedit, quam lex in duodecim partes di

uidit, in alijs uero rebus Angelus dissentit^o, quod et nos probamus. Quapropter si duas partes rei petieris,

non duas ex asse, sed ex tribus partibus petiisse uideberis: quod si sex partes dari testator uoluerit, dubium non est

semissem deberi. Qua ratione si unam partem hereditatis relinquere se dixerit^p, de una uncia intelligendum

uidetur.

c ¶ §. HABERE. Regula est generalis quā alibi attigimus,

gimus,

*Simus. Verba cū effectu accipienda esse^a. Is autē est effectus, ut ex psona sua quis habeat, ut deductis oneribus, q^l aliud. l. ce-
lucru illi supersit, ut momentanea nō sit acquisitio, quæ pisse.
si nō interueniant, habere quis proprie & stricte non ui-
detur. Effectum quoq; ea respicere existimantur, quibus*

POMPONIUS LIB.

V. AD. S. C.

LEX CLXV.

Venisse ad haredem ni-
hil intelligitur, nisi de
ducto are alieno.

actus alicuius sit momē-
ti, nō autē elusorius re-
manet^r. Sed & ut lex re-

bus ipsis, non uerbis im-

posita censeatur, ad effe-

ctum pertinet^r. In iure s

quoq; lectū est uim pro

effectu accipi: ut apud

Marcellum^r, ei qui hominem stipulatus est, promissor eū

dādo qui tūc illi seruiert, liberatur ui ipsa. Sic & Corn.

Tacitus lib. xii. Vectigal mancipiorum remissum ma-

gis specie, quā ui. Cuius locutionis ratio est, quia uis à

Græco Βίη descendit, cuius contrarium & κατ' ἀντί-

σοῦτος est ius. Vnde ad differentiam eius quod ipso iure

fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipsa factum.

VENISSE. Ad haredem id peruenisse existimandū

est, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exēpio

legis falcidiae rationem imbibimus. Ad legatarium uero

qui fundum accipere, & decem haredi dare iussus est,

totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur^a.

& hoc quantum sit ad haredis falcidiam, qui x. illa

conditionis implende causa sibi data computare non

tenetur, alioquin uerum est huiusmodi legatarium in to

to fundo lucratiuum titulum non habere^b. Et hinc gene-

ralis

c. si ciuitas,
de sent. exc.
in, 6.

l. ij. C. com.
de leg.

t. l. qui de c. s.
stichū, de fo
lu.

a l. ad vetera
ni. ad le. fal.

b l. nō ampli-
us. de leg. j.

ralis regula colligitur, eatenus habuisse quēlibet uideri,
 c. Dec. consil. quatenus deductis oneribus remanet ^c. Hinc si quis sacer
 156. dotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud ob
 tinere poterit quod ducentis censeatur, si deductis oneri
 bus sola cētum sint reliqua: quod & in portoriorū legi
 bus obseruandum est.

Habetur autem in his
 oneribus & medij tem=
 poris usurarū ratio ^d,
 & cuiuslibet pecuniæ,
 quæ pro re ipsa effunda
 tur, quale est ἐργυρεν=
 τικόν, id est, proxenetæ

merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua simi
 lia. Sanè cum lex exactionis effectum non respicit, sed pe
 titionis modum, aliud dicendum est: ut si actorem man
 det duos aureos in singula centum, quæ petat pro spor
 tulis, deponere, sacramentoq; sic contendere ^c: nihil enim
 e. l. cū quædā. refert, quod reus ita imops sit, ut etiam si uincatur, peti=
 de iurif. om. iud. tam summam soluere nequeat.

VRBANA. a ¶ Urbana mancipia non loco sed ge
 nere usus cognoscuntur^a, & à rusticis separantur: un
 de qui rationes uillicas dispēsat, & de cibarijs prouidet,
 in rusticis computabitur: at qui insulas custodiunt, urba
 ni existimabuntur, cū tamē dubitamus, quid paterfami
 lias senserit, ex eius consuetudine deprendemus ^b: cuius
 rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui
 uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.

b ¶ DISPENSATOR. Seruus est qui impendia do=
 mus

d. Iaf. d. l. non
 amplius.

e. l. cū quædā.
 de iurif. om.
 iud.

a. l. quædamo,
 dum. de sup.
 leg.

b. l. seruis urb.
 de leg. iij.

IDEM LIB. VI.

LEX CLXVI.

VRBANA familia ^a & ru
 stica, non loco, sed ge
 nere distinguitur: pōt enim
 aliquis dispēsator ^b, nō esse

mus curat, & uictui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, idq; genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniam, uel quod rationes dispendat, id est procuret, & consideret, calculumq; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.

c ¶ VILLICO. Villi-
vrbanorum seruorum nu- cū M. Cato. & L. Colu-
mero, veluti is qui rustica- mella pro eo seruo acci-
rum rerum rationes dispen- piunt qui ruri præest,
set, ibiq; habitet, & non & agriculturam rusti-
multum absit à villico. In- casq; operas curat eisq;
sularius^d autem vrbanorū secundum domini utili-
tate præcipit: huic ser-
ui ipsi agricultores subijciuntur.

d ¶ INSULARIUS. Recentiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in com- pedibus opus faciat, in insulamq; relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim simpliciter seruus accipitur insulae custos, cuius rei Pomponius autor est. Insulas autē c. l. r. sta. de vsu & hab. Festus interpretatur domos quæ uiciorum communi- bus parietibus nō coniunguntur, sed quoquo uorsum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex P. Vi- ctore constat, longe plures Romæ insulas, quàm domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulae acciperentur: quapropter ipsi interpretantur insulas eas aedes esse, quæ inquilinis locari solerēt: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiae ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti lib. xv. con- firma

firmatur. Is propter crebra incendia, cum multi aquæ ductus in urbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret, ædificiaq; nō cōmunione parietum, sed proprijs quæq; muris ambirentur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimendis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insule nomen deductū. Erant autem non modo

d l. iij. Sæffratarij. de of. præf. vig.

ab incendijs tutiores^d, sed etiam à furibus, qui per tegulas commeari in eas non poterant, ideoq; in eis pretiosiora quæq; reponerentur, ut quæ solius effracturæ periculo subijcerentur.

e l. j. in fin. de bon. pos. ex test. mil.

e ¶ NUMERO. Numerus etiam ordinem & turmam significat^e, unde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamilias in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an uero urbanorum.

f l. si seruus. supra de pect.

f ¶ VICARIIS. Serui ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus cōcessit, negociariq; sinit^f: Vicarij sunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq; quasi substitutores. igitur si ordinarius urbana rusticaq; negocia tractasset, habuissetq; alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarij famulatio erit, rusticus censebitur. Martialis, Esse sat est seruum iam nolo uicarius esse.

Qui

Qui rex est, regem Maxime non habeat.

g ¶ §. FERNOCTARE. Qui prouinciae praest, extra eam etiam uoti soluendi causa pernoctare non potest. Queritur, quid sit pernoctare? & integrā noctē si g l. illud, de offi. si. praes.

gnificari Iuriscōsultus ait. Sic Flamē Dialis quoties uale

tudo aduersa incidisset

¶ Pernoctare extra urbē non ultra bimōctiū per-

intelligendus est, qui nulla noctare poterat, ut Ta

parte noctis in vrbe est: per citus lib. 111. scribit. Sic

enim totā noctē significat, & in lege x 11. Tabu.

Quae trinoctio abno-

ctasset, usurpabatur, ut ex Q. Mutio A. Gellius lib. 111.

tradit. Id autem dictio per in compositione demonstrat,

quae uox ad integram noctem refertur. Quo argumento

si lex praetori in delictis sui officij tempore perpetratis

iurisdictionē mandet, cum prioris tempore quis uulnera

tus à sicario esset, & sub successore periisset, responsum

à quibusdam est, neutrius cognoscendi esse, quum inte-

gram delictum neutrius tempore factum sit, perpetrare h A lb. hic.

autem ad totum refertur^h. Sed haec decisio uera non est, i l. in §. sicut, de bo. eor.

qui enim letifere percussitⁱ, quod in se est, omne delictū

perfecit, & ideo ad primum magistratum ius coertionis k l. de uotio. §. si vir. sol. ma. tri. Alex.

pertinet^k. Sanè hoc exemplo & pernox Luna dicitur,

quam Graeci πανσεληνοϋ uocant. Sic & peregisse reū

dicitur: non qui solummodo detulit, sed qui condemna i l. ij. de adul.

uit^l: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere,

& perlegere & perferre, & percipere: haec enim

omnia ad quandam integritatem, perfectionemq; referun-

tur. Tametsi non negauerim in compositione eā dictionē

aliter

aliter quoq; accipi, ut cum perfidum, periurum dicimus. Itemq; perpluere, perspicuus: & rursus perpauca, pertinax: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

CARBONYM. Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, nõ uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis non intelligit, qui libros, de chartis, qui calcem de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus

VLPIANVS LI
BRO XXV.
LEX CLXVII.

calx conficiatur: idq; & Accursius, & quadam disputatione Pylleus probat. E conuerso, nec appellatione materiæ, quod ex ea factum est, comprehenditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus possit^a, quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris conijciamus. Hinc est quod ligni appellatione, id solum continetur, quod comburendi causa paratum est^b, & à solo diuisum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderent. Quo exemplo cum omnia nemora quis locasset, respondit And. Sículus^c, de eo non censerit actum, quod materiæ causa haberetur, cum id in alium elegantem usum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιον est, & Siculis gerris uaniora conscribens.

¶ MATERIAM. Sic proprie ligna appellantur que

a l. questum.
§. illud. de
lega. iij.

b l. ligni. de le
ga. iij.

c Barb. eõ fil.
26. in. 2.

que edificiorum causa, uel alterius operis habentur, in
de materiarij fabri. Hic autem de materia intelligit,
quam idcirco quis præparauerat, ut carbones cõficeret,
hi in antiquorum eulogijs ^d Græca uoce dendrophori ap^d l. An. de iur.
im. pellantur, quod arborem ferunt & torrent.

b ¶ LIGNORVM
quis dicet, nec lignorum^b: Sunt ligna proprie que
nõ enim lignorũ gratia ha comburendi causa habe
buit: sed & titiones, & alia li mus: unde materia car
gna cocta, ne fumũ faciãt, bonum, cum in alium
utrũ ligno, an carboni, an usum principaliter ha
suo generi ãnumerabimus? beatur, non intelligitur
& magis est, ut propriũ ge lignum esse.

c ¶ GENVS. Cum
genus^c habeatur. Sulphurata enim speciale nomen ti
quoque de ligno æque ean tiones, sulphurata, fa
dem habebunt diffinitio ces, & nuclei habeant,
nem: ad faces quoq; para non uidetur quisquam
ta, nõ erunt lignorũ appella ligna nominans, de eis
tione cõprensã, nisi hæc fue intelligere. Sunt autem
rit voluntas. Idem etiam de sulphurata tenuissimã
nucleis^d oliuarum, sed & de ligna sulphure utrinq;

illita, ad accedendas lucernas, quorum & Martialis me
mimit, nos uulgò sulphuretos uocamus.

d ¶ NUCLEIS oliuarum. Hi enim ab antiquis ossa oli
uarũ appellantur, ut meritò pro lignis habendi non sint:
quod & in cæteris dicendũ est, quales sunt glandium, nu
cum, amygdalarũ, & si qua similia. Idemq; in uimacijs sta
tuendum, cum acimi non ignibus tantum, sed & pascẽdis

D. Andreae Alciati de uerb. sig. Y colũbis

columbis usui esse soleant.

e ¶ **BELLARIIS.** Antiqui codices balanis habēt, & castigatius. Significat βαλαν & glandē generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimi

mos, ut bellaria omnia balanis^c idem est, vel si qui præcellant. Sunt bellaria alij nuclei sunt. De pinu^f autem integra que sub finem conuitem integri strobuli, ligni uiuij afferuntur, & seppellatione continentur. cunde mense appellā-

tur. Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophon-tisq; sententia propriè balanios dici: propendent autem ab inuolucro, corticoso ue operimēto quod elatē seu spha then uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostendit, tametsi hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus usum præstet.

f ¶ **PINUS.** Nihil aliud est pinus, quàm picea excultior, eius nuces strobili, coccali, conij, & Latinis nuclei uocantur, qui pinei sunt detrahuntur gustatu idonei, & medicinali utiles. At Iuriscōsultus hic, cū integros strobilos dixit de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, q̄ casti & ci bo inutiles sunt, ideoq; à cono nō diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi, in quibusdā enim regionibus ita abūdat, ut eius fructus nulla sit æstimatio: nā de ea strobilos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatum est, qui lib. i. cap. lxxv. itēq; ca. lxxxix. σρωβύλου pro pinu accipit, πύπυ pro picea, πύκη pro tæda, quæ cōgea

neres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio sit, nō opinarer, legatis lignis, strobilos eius integros cōtineri: sed tum deberi, cū fructus exēpti fuerint.

PALI. Pedamentorum, quæ uitium admimicula sunt, tria sunt genera: unum robustum seu fissille, ex quercu, uel iunipero, quod

IDEM LIB. IIII.

AD S. C.

LEX CLXVIII.

PALI & perticæ iu numerum materiæ redigēdi sunt: & ideo lignorū appellatione non continentur.

IDEM LIB. V.

LEX CLXIX.

NON tātū in traditionibus, sed etiā in emptio nibus, & stipulationibus, & testamētis, adiectio hæc, uti optimus, maximusq; est, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, nō etiā ut seruitutes ei debeantur.

ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patres familiarum eos palos comburere.

NON TANTVM. Qui fundum tradit, uendit, legat ita uti optimus maximusq; est, nō illi quidē seruitutem

appellatur Ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres est: tertium ob mopiam ex harundinetosumitur, sicq; M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt & alium usum quàm ignis præstant: puta uerim tamen: cū propter uetustatem amplius in uinea usu esse non poterunt, præstandam: nam

tutē deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re supra à nobis tractatum est. Sed quid si fundus ea cum clausula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si uenditor sciens emptorem eius obligatio-

a consil. 105.
in li.

nis non admonuerit Arcerius^a respondit, quanti minoris emptor comparaturus

rem erat, posse uendito

rem conueniri, nec eius

adiectionis prætextu ex

cusari. Sed & Pau. Ca-

strensis^b non imputari

hoc casu emptori existi-

mauit, si cum generaliter

sciret fundū obliga-

tum, minime diligentiam adhibuit, ut quantitatem, sum-

mamq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius

declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere po-

tuit, qui ius suum non diminui sciebat^c, nisi specialiter

fuisse admonitus. Erat autem clausula hæc & in cōtra-

ctibus^d, & in testamentis apponi solita, quod & anti-

qua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Mon-

tisferrati sic legitur V. F. T. Vectius. T. L. Hermes Se-

plasiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti

opt. maximiq; sunt cineribus seruiant meis, nam curato-

res substituam qui uescantur ex horum hortorum reditu

natali meo & præbeant rosam in perpetuum, hos neque

diuidi neque abalienari uolo.

HAEREDIS. Heres meus Seio cētū dato, primus hæ-

res nō adiuit, an substitutus si adeat tenebitur? Et

dubium

VLP. LIB. XXX.

AD S. C.

LEX CLXX.

HAEREDIS appellacione

Homnes significari suc-

cessores credendum est, etsi

verbis non sint expressi.

b cōsi. 125. in
j. in nouiss.

c l. sicut. §. nō
videtur. su-
pra quibus
mo. pig.

d l. iuli. §. idem
Iuli. de acti.
emp.

dubium non est ad quoscūq; gradus hæredis nomen per-
tinere^a, tū omnes quoq; successores intelligi, siue iure ci-
uili, seu prætorio, siue directe, siue per fideicommissum suc-
cedat: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re
hæredis appellatione continebitur^b, dū uel materia fauo-
rabilis sit, uel res eius.

^a l. hæredita-
tis, supra 60.

^b l. in conuen-
tionalib. j.
tit.

POMPO. LIB. XVI. modi sit naturæ, ut in
LEX CLXXI. singularem successorē

Peruenisse ad te recte di-
citur, quod per te ad
alium peruenerit, ut in hæ-
reditate à liberto per patro-
num filium familias patri
eius adoptiuo acquisita re-
sponsum est.

transseat. Sed & cū quis
sibi & quibuscunq; hæ-
redibus. paciscitur, de
particulari quoque ac-
cipiendum erit^c. Idem si
hæredibus & successo-
ribus dictum sit^d, ut ge-
minatio alicuius sit esse
ctus, nec alterum uideatur superfluum^e. Sed in hoc qui-
dam dissentiunt, cum hæredes de iure ciuili successores
de prætorio intelligere possimus^f, quod non probo: qui
enim sic contrahit, non modo successionis, sed effectum
considerasse uidetur. Adde quòd cum hodie ex iure præ-
torio fere nunquam succedatur, non est uerisimile infre-
quentis casus mentionē factā: nam & si hæredis tantum
mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum
possessoris habitam rationem. Verior itaq; prior est sen-
tentia, quam de facto consultus Alex. approbavit^g.

^c Ro. in. l. tem-
pus. de uer. sic.
^d l. fluminū. §
j. de dā. inf.
^e l. af. l. quidā.
§. j. de edē.
^f l. stip. ita ha-
bere. i. prin.
de verb. ob.

^g 193, in 2.

PERVENISSE. Per rogationem adoptauerat quis
filium, qui cuiusdā liberti patronus erat, caueratq;
quod ad eum filium peruenisset, eo impubere defuncto,

his ad quos ea res pertinere potuisset, restitutum: deinde is filius liberti suo successit, quae hereditas ex regula iuris nec momento quidem in eius persona constituitur^a sed pro-

a l. placet. l. de acq. hære.

b l. qui concubinã. §. ij. de leg. iij.

c l. sed si plures. §. in arrogato. supra devulg.

d Paul. Cle. j. §. cæterum. de priuil.

e l. ij. §. j. de hære. vend.

f Mod. l. cenfurfio. in fi.

timus patri quaesita est, fuit dubitatum, an ad filium hereditas peruenisse diceretur? Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse, huiusmodi enim uerbum cum effectu accipitur, & dictio per illi addita, perfectionem quandam acquisitionis denotat^b, sed tamen in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo solum argumento, quod etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hereditas restituenda erat, quia ipsius filij respectu non autem patris delata uideretur^c: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferunt, peruenisse enim ad me dicitur, quod per me ad alium peruenit, dum ille iure meo nitatur, ut superius a nobis expositum est: idem si culpa mea peruenerit. Exempli causa, Constitutum est, ut Praefectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit, si aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, ut quia per iniuriam amittit, nihilominus tenebitur^d. Alibi quoque proditum est, id solum peruenisse uideri, quod deductis expensis superest, idque in uenditore hereditatis^e, qui quod ad se peruenit tradere tenetur, responsum est. Dubitatum quoque extat, an peruenire uerbum in substitutionibus directum sit, an solum fideicommissi uires habeat? & non esse directum frequentius traditum est^f, nisi additum esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut heredis manus expectanda non sit. Sanè hoc in contextu annotanda est constructionis forma, qua iuriscōsultus acquisitam à liberto hereditatem, id est de liberto

berto dixit. Sicut cum nos à quæstoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est lucrifecisse, uel comparasse. Accursius constructionis huius nouitate motus $\nu\pi\theta\delta\epsilon\alpha$ $\sigma\omega$, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre distædeat.

VLP. LIB. XXXVIII.

LEX CLXXII.

Liberti appellatione, etiam libertam contineri placuit.

LIBERTI. Solebāt testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere^a, quod & de iuribus sepulchrorum obseruatū fuisse, ex quā

plurimis inscriptionibus constat. Pone testatorem solum mentionem libertorū fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiendū, quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quod masculinū semper sub se fœmininum complectitur^b, ut superius tractauimus. Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. i. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latine conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt, qui testamēto aut in æde sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut cōuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, et publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorū facie uel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Roma. meliorem statum

^a l. iij. de ali. le. g.

^b l. cum pater. Scū inter. de leg.

habēt, quia & testamēta facere possunt, & ex testamen-
to quibuscunq; personis succedere: nam Latini & Dedi-
titij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento alio-
rum aliquid dimissum possunt ullatenus uēdicare, ta met
si Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. libertorū
consequi possunt, Dedi-
titij uero nulla ratione
possunt ad Ciuiū Rom.
libertorum beneficium
peruenire. Nam Latini
patronorū beneficio, id
est si iterum ab ipsis
aut testamento, aut in

IDEM LIBRO.

XXXVIII.

LEX CLXXIII.

Collegarum appellatio
ne hi continentur, qui
sunt eiusdem potestatis.

ede sacra, aut ante consulem manumittūtur, Ciuiū Rom.
priuilegia consequuntur: hęc Caius. Quę uerba referre
placuit, quod Iustinianus, qui has differentias sustulit, ni-
mis concise, & suspensa ut dicitur manu, eas declarauit,
tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpreta-
tionem pertinerent^c. Nam cum de manumissis uindicta
mentionem reperimus, Ciues Rom. intelligimus: eo enim
modo ante consulem, seu quod idem est, proconsulem, uel
prætorem manumittebantur, fiebantq; Ciues Roma. nisi
aliter cōuentum esset^d. Persius: Vindicta postquam meus
à prætore receßi. Hinc Corn. Tacitus lib. XIII. eos
tradit, qui uindicta manumissi non essent, aliquo uelut
seruitutis uinculo teneri. Auson. in Grippo: Triplex li-
bertas, capitisq; minutio triplex. Meminit & Boëthius

Cin Topica Marci Ciceronis.

COLLEGARVM. Collegas iurisperiti nostrates

^c l. qui Romæ
§ flauj. de
verb. obl.

^d l. j. § illo. C.
de lat. lib.
tol.

eos proprie dici opinantur, qui simul habitant, quasi una se colligant, cui sententiæ ueterum autoritas aduersatur, à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coelectos diceremus quod & iurisconsultus hic sentit, cum eiusdem esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim^a, ecclesiasticam collegiatam (ut ipse ait) negantis, quoniam eius canonici simul non habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitque si eligere actorem consueuerunt^b, & sigillo communi uti, aliisque eiusmodi facere, quæ uniuersitatum propria sunt. Eadem ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eliguntur, dum pauciores tribus non sint^c. Sic collegium doctorum dicimus, sic & nauiculariorum, sic cæterorum artificum. Fuit & collegium olim Poëtarum. Solentque hi aliquos sibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum rectorem habeant, sunt & qui nullum. nec enim ut collegium dicatur, necessarium est aliquem ei præfici^d, imò eo casu congregandi collegij, referendi que ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiorque sit^e. Posset autem eos collegas de his quæ ad artem suam pertinent constituere, sequi uicissim illis decretis alligare, euidentissimi iuris est: dum tamen alijs præiudicium nullum inferant^f: ut si monopolium sapiant, uel ambitiosa sint. Vnde cum semel constituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur, Responsum est, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruandum:

Barb. cõfil.
27. in. ij.

Abb. c. a nobis, de iure patro.

c. l. neratius, supra eod.

d. Inno. c. cum nõ. de preb.

e. l. fi. de albo scri.

f. l. r. c. de iure om. iud.

dum: nec enim huiusmodi decreto libertas ecclesiastica
 imminuitur, cum iure quoque Canonico à civilibus iudicijs
 abstinere eos honestas suadeat. Sed nunquid constitue-
 re possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus con-
 sentientibus? Et licet constitutio ex se ualeat, præsertim
 si iuramentum accesserit,

putauerim tamen, ¶ Qui extra continentia vr
 qui à maiore parte ad- bis est, abest: cæterum vsq;
 missus sit, iure admis- ad continentia non abesse
 sum uideri. Nec enim le videbitur.

gem sibi imponere po-
 tuerunt, à qua recedere non possunt, tamet si periuri effe-
 ciantur^h. Id enim in collegijs maior pars potestⁱ, quod
 totus ordo^k. Et hoc maxime annotandum aduersus eos
 est, qui singuli plurima promittunt munificosq; se exhi-
 bent, cum uniuersi eius legis prætextu nihil extricent, si-
 demq; uiolent. Si tamen à principe eiusmodi constitutio
 confirmata esset, non diffiteor omnium consensum neces-
 sarium esse^l. Sed quam maiorem partem esse dicemus?

Et receptum est, duas partes ex tribus necessario requi-
 ri, si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati sint,
 & quia non aduenerint contumaces habiti, in his qui
 paruerint solis ius uniuersitatis residet, tamet si minima
 pars adsit: Secus si à collegis simpliciter fuerint uocati,
 ut quia collegium præfectis careat, uel præfecti iurisdic-
 tionem non habeant^m. Et ita ego censeo, repugnanti-
 umq; sententias concilio.

¶ §. QVI EXTRA. Absentium procuratores rem
 ratam haberiⁿ, aut iudicatu solui, satisfacere debent, præ-
 sentis

g c. ij. ne cle.
 vel mo,

h c. dilecto. de
 præb.

i l. quod ma-
 ior. ad muni-
 cip.

k Bald. l. fin.
 C. de aut.
 præst.

l glos. c. ubi.
 verb. singu-
 lis. de elect.
 in 6.

m Dec. c. cum
 oēs. de cōst.

n glos. l. præ-
 sens. de pō.

sentis non debet. Queritur ergo, quis abesse dicatur? Et Iurisconsultus respondet: eum abesse, qui extra cōtinētia urbis est, id est suburbia, & quatenus se urbs continet. Vulgati codices cōtinēntiam foeminino genere scriptum habent, sed ratio Latini sermonis hoc nō patitur, neutro

itaq; genere pronuncia

IDEM LIB. XL.

LEX CLXXIIII.

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto noxaq; solutum: qui eum dicit furem nō esse, de hominis proposito loquitur: qui furto noxaq; solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

dum est. Sanè uerbū id abesse uarijs modis in iure accipi supra^o ostendimus, ut minime oportet repretium sit ea quæ diximus repetere: tametsi & infra Iurisconsultus de eodem nonnihil scribat.

o I. mulieris.

Aliud est promittere. Qui uendit mancipium, tenetur id præstare^a eum furto noxaq; solutum: quæ uerba hoc significant, ut tempore quo uenditur solutus sit. Vnde quamuis aliquando furtū fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus dixisse uidetur, & ideo hoc præstare debet, quòd nunquā furtum commiserit^b. Sed & si ipsi uenditori quandoq; furatus fuerit, nō dubitatur quin ex stipulatione emptori succurratur^c. Sed finge uenditorem, ut iudicium cuitet, asserere, nullum furtū sibi à seruo unquā factum fuisse, sed seruū seu olēte accepisse, & propter familiaritatē quā cū seruo dominus habuit: fortè credendū ei uideretur, cum traditum

a I. in princ. de ædi. edic.

b I. quod si nolit. §. i. co. ti.

c I. furtū, co. titu.

ditum sit, admitti eā excusationē, qua dominus rei, ut si
 a Bar. l. inter. rem liberet, sua spē rem ablatam attestatur^d: si ex ami
 -§. recte, de citia, uel familiaritate, quā cum domino is qui furti reus
 fur. est, habebat uerisimile id sit. Qua ratione deprenti in
 concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugiū
 contraxisse adseuerent,
 eorumq; affirmatio ue- POMP. LIB. XXIII.
 gl. l. pen. C. risimilis sit^c. Sed in pro LEX CLXXV.
 de fideiuss. posita questione eam
 Felin. c. j. de assertione emptori non
 præf. obesse existimauerim:

cum enim integritatem morum, & propositi, id est uo-
 luntatis serui pollicitus uenditor se præstiturum uideat-
 tur, nō sufficit si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi &
 hoc probetur, credidisse seruum qui abstulit, se uolunta-
 te domini auferre.

FACIENDI. Quæ in fraudem creditorum facta es-
 a l. oēs. in fin. sent restitui Prætor iubet^a. Finge in fraudē credito-
 quæ in fr. rum illud quod sub conditione, uel in diem debebam, me
 cre. creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus consu-
 letur? Et indubitati iuris est consuli, factū enim dicitur,
 quod est redditum. Quapropter & cum prætor si quid
 metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus es-
 set^b, diuus Marcus edicto declarauit, id quoq; factum ui-
 b l. extat. qd deri, cum per metum sibi rem suam non adito iudice ali-
 met. cau. quis debitorem reddere compulisset. Sanè cum stipula-
 a l. si pœnā. de tiones aliæ in facto, aliæ in dando consistant, ea quæ de
 verb. ob. reddendo est, si actum sit ut incontinenti reddatur^c, ma-
 d Bal. l. cū alle gis facti quàm dationis existimatur^d: tametsi & negari
 gas, de vsur. non

non possit, uerbum facere tam generale esse, ut & datio-
nem comprehendat, quod infra suo loco dicemus: qui enim
dat, proculdubio aliquid facit.

SOLUTIONIS. Quid solutionis, liberationis, sa-
tisfactionis, satisfactioisq; uerbo contineatur, superius
à nobis traditum est. Hic

VLP. LIB. XLV. solum admonendi su-
LEX CLXXVI. mus, procuratorem qui

Solutionis uerbo satisfi-
sactione quoq; omnem ac-
cipiendam placet, soluere
dicimus eum, qui facit quod
facere promisit.

solutioni recipiendae co-
stitutus sit, si delega-
tionem aliam ue satisfi-
sactionem recipiat debi-
torem non liberare: ut
enim solutionis uerbo

uerum sit omnem satisfactionem accipi, tamen cum aliud
pro alio inuito creditore praestari non possit, qui man-
dat ut solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, ut in
specie debita recipiatur: & ideo absq; domini consensu,
procurator reum debendi liberare non potuit, idq; Alex.^d

a. confil. 95.
in. iij.

Dum ergo hic omnem satisfactionem contineri dicitur,
subinfernendum est^b, quam tamen creditor acceptare uo-
luit. Addit Bartol. quoties lex pecuniam solui uult, de
alia satisfactione intelligi non posse, quod à nobis supe-
rius explicatum est. Illud constat, procuratorem ad reci-
piendum solutionem constitutum, si confiteatur se rece-
pisse, debitorem non liberare, nisi uera de numeratione
aliter constaret, idq; frequentius receptum est: quoniam
si de numeratione non appareat, qui confitetur, donare

b. l. item libera-
tur. in fi. qb.
mod. pig.

uide

uidetur: at huiusmodi mandato non est existimandum
 c Bart. l. ij. in id actum, ut donare liceat. Fuere tamen, qui hoc in arti
 fi. si cer. pet. culo dissentirent, quorum sententia hac mihi uidetur ra
 tione defendi posse: nam cur non ea fit interpretatio ut
 de donando mandatum uideatur, ratio illa prodita est,
 quòd qui donat perdit,
 remq; suam prodigit,
 quod in nostro casu nò
 est, cum possit dominus
 aduersus procuratorem
 agere, ut rationes red-
 dat, restituatq; quod se
 recepisse confessus est:
 quod non soluendo pro
 curator si sit, equius
 est ut domino id impu-

IDEM LIB. XLII.

LEX CLXXVII.

Natura cauillationis,
 quã σοφισμα Græci
 appellauerūt, hæc est, vt ab
 euidenter veris, per breuissi-
 mas mutationes, disputatio
 ad ea, quæ euidenter falsa
 sunt, producat.

tetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm credi-
 tori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham
 recepit. Et satis durum uidetur ad debitorem id pertine-
 re, ut probare debeat ueram numerationem interuenisse,
 ut sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, du-
 riorum debitoris conditionem facere. Et fortè uerior hæc
 opinio est, nisi quod ut in cæteris rebus, sic in iure nume-
 rantur plerunq; sententiæ, non ponderantur.

NATURA. Cauillari uarijs in iure modis accipitur,
 Cauillatur, q̄ calūniose agit: cauillatur, q̄ breuiter
 & false aduersariū sermone captat, aut irridet: cauilla t̄,
 qui sciēs, ut suā sententiā tueat, falsa pdit. Specialius uero
 & ut ita dicā, ἐμπατικωτερός cauillari dicitur q̄ eo
 assum

assumpto quod euidenter uerum est, distimiliter acceptis
 terminis, quod falsum est infert. Id tribus modis fieri Ari
 stoteles in Elenchis tradit: Aut enim argumentum in ma
 teria peccat, aut in forma, aut in utroq;. In materia, ut
 si dicam, quæ in nullius bonis sunt, occupanti concedun
 tur, res sacræ in nullius bonis sunt, ergo occupati conce
 duntur. Is autem syllogismus proprie σοφιστικός ap
 pellatur, de quo Accursius iuriconsultum hic intellexif
 se existimat, cui & ipse assentior. In forma, ut omnis ser
 uus in potestate est, filiusfamilias est in potestate, ergo fi
 liusfamilias seruus est: nomenq; huic argumento παρα
 λογισμός est. In utroq; peccat, cū dicimus, quilibet ser
 uus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris est, qui seruus
 non sit, qui igitur alieni iuris non est, pro mortuo non ha
 betur. Sed hæc latius ab Aristotele eiusq; interpretibus
 accipienda sunt. Quomodo autem cauillatio Græce ap
 pellatur, iuriconsultus hic ostendit: sed in uulgatis co
 dicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολήν re
 ponendum existimauerunt: eam sic definiendam Lucia
 nus arbitratus est, ut sit Criminatio ἐκ τῆς ἐπιρείας id
 est nocumento orta, cum reo nihil sciente, nedum ad con
 tradicendum non admissio, soli delatori fides adhibetur.
 Qua ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco nō
 esse reponendam: hic enim non de calumnia agitur, sed
 de sophistico argumento. Antiqui codices hic γωντίου
 habent, & infra de regulis iuris, ubi idem responsum legi
 tur, σοφισμα, quæ lectio utraq; conuenit, posteriorq;
 plus mihi arridet, quæ magis specialiter rē exprimit, quā
 doquidē γωντίου pro quacūq; fraude uidetur posse acci
 pi. Apud

Apud antiquiores tamen Sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ doctores erant, uulgò Sophistæ: dicebatur, idq; ex Philostrato, & M. Victorino palâ est: suspicorq; propter malos eorû mores, nominis quoq; dignitatē cōuersam: nã & Plutarchus, grauis autor, à maiorum institutis eos degenerasse ostendit, & pro Philosophis, Planos, Sycophantâq; quosdâ fuisse. Sanè hinc apparet, ex breuissima mutatione ueritatē obnubilari: unde proditū est, mutato facto, etiã ius mutari: nec ideo Iuriconsultū reprimi posse, qui uaria responderit, cū aliquã tulū mutata sibi facti species essent propositæ: ex facto enim ius oritur, quo uariato, et ipsum uariari necesse est. Sed an huiusmodi cauillationibus uti aduocatū deceat?

2 23. q. ij. dñs.

Et graui uiro cōuenit nunquã uti^a: nec enim debet quis de uictoria magis, quã de ueritate esse sollicitus: quoniã id uitiū, ut Cicero inquit, maxime cōtra prudentiam est. Sed recentiores pleriq; ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertere, & quum paucis ueritatē explicare possent, per argumēta & oppositiones, artē in uerborū cōtentionem deduxere. Sic magno reip. Christianæ detrimēto Thologi, sic & Philosophi, sic deniq; & legum interpretes scire: receptissimumq; apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationibus tueri, & fraude fraudē trudere. Imò pro cōsilio proditū est, plurimas semper ratiōes iudicibus afferēdas, uerisq; falsas immiscendas, cū indocti pleriq; qui iusto argumēto fidem nō adhibuerūt, futili moueātur. Sed & nescio cuius Pōtificis factū laudatur, qui nocenti impunitatem promiserat, ut delicti cōfessionem extorqueret: huiusmodi

modi ego dolū probare nō possum, nec ex simili cōfessionē dānari reū debere arbitrōr, cū ea fiducia fateri potuerit, ut quāprimū litiū carceris ue molestiā euitaret: cū crederet fore, ut sibi fidē iudex seruaret: nisi, ergo spe huiusmodi defectus reus, priorē cōfessionē ratā habeat, libera

IDEM LIB. XLVIII.
AD SENATVS CON.
LEX CLXXVIII.

Pecuniā^a verbū, nō solū numeratā pecuniā complectitur, uerū et oēm omnino pecuniā, hoc est, omnia corpora: nā corpora quoq; pecuniā appellatione cōtineri, nemo est, qui ignoret.

bitur: atq; ita Imo. ^b

Decius scripserūt^b: licet in cōtrariā sententiā frequētius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Aescbyli senarius, *Ἀπάρης δ' ἰκταίας ὄρχ' ἀρσατέ θεῶ*

A fraude iusta nec deus quidem abstinet.

PECUNIAE
VERBUM.

Pecuniam dictā esse à pecu receptū est, quod in pecoribus omnis ueterū census esset: hincq; tractū est, ut appellatio pecuniā^a, cū latissime accipitur, ad omnē cēsū referatur, quo sensu et species, et corpora, et iura quoq; cōtinentur: in fauorabilibusq; propius est, ut ita intelligamus. Plinius tamē pecuniā pro nūmis simpliciter accipit, quod pecudū nota antiquitus moneta signaretur, qui sensus in materia odiosa probabilior est^b, hocq; et uulgarē rem loquendi usum secuti pleriq; tradiderūt: quod si subiectum argumentū nec omnino fauorabile^c, nec odiosum sit, mediā uiam diligemus, pecuniāq; ad id quod numerato est referemus^d: idemq; si pōdere uel mēsurā consistat,

^b 1. ea est. infra tit. j.

^a 1. si. C. de cō. si. pec.

^b 1. sed iul. §. mutui. ad maced.

^c 1. si uero. in si. sol. mat.

^d Bar. l. talis. de leg. j.

D. And. Alc. de uerb. signi. Z sistat.

sistat, ut in legatis & contractibus: nisi aliud ex cōiectu-
ra uoluntatis appareat, uel ratio legis æquæ in corpori-
bus procedat, atque in quantitate^c.

e l. i. & seq. de
calum.

b ¶ **HÆREDITAS.** ipsum ius est, personam de-
functi referens, ideoq; ab ipsis rebus hæreditarijs dis-
fert: unde qui hæredi-

f l. ij. in princ.
de hæ. ven.

tatem uendit^f, rebus
hæreditarijs euctis ni-
hil præstat, ἀναφορ-
κῶς tamen supra di-
xi pecuniam ipsam hæ-
reditariā, hæreditatis
nomine accipi posse.

¶ Hæreditas^b nomen iuris
est, quod & accusationem,
& decessionem^c in se reci-
pit: hæreditas autē vel^d ma-
xime fructibus augetur.

c ¶ **DECESSIONEM,** Id est diminutionē: plerūq; enim
accidit ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus resti-
tuere, si tātū ex fructibus pcepit, restituere eos cōpellitur
quatenus decessit hæreditas, ut Celsus et Metia. scribūt^e.

g l. si is q. cccc.
ad Treb.

d ¶ **VEL.** id est etiam fructibus. Augetur enim & alijs
modis, ut partu ancillarum^h, itemq; pensionibus: inter-
estq; hoc scire, ut omne hæres habeat, nam & fideicom-
missario, huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distin-
guitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæ-
reditatis sunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs disse-

h l. ancillarū.
de pet. hæz.

i l. ita tñ. §. i.
ad Trebel.
vbi Alexā.

runt. Sed quid si iacente hæreditate seminatum est, &
ea adita ab hærede fructus percepit? & existimauerim ea
tenus computandum, quatenus in agro spes, quæ aditio-
nis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi quod
uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendentes hære-
ditatis esse^k, quodq; alibi traditur, hosce fructus filium
sibi

k l. in lege, ad
falc.

sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare¹: licet alij aliter.

¹ l. in fideicō.
ad Trebell.
vbi Alexāo

¶ §. ACTIONIS. Iuregentium olim actiones nullæ erant, sed manu regia controuersiæ dirimebantur: demde in XII. tabulis actiones repertæ sunt, & certis

uerborum formulis con-

¶ Actionis^c verbum generale est, & speciale: nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio: sed plerunque actiones personales solemus dicere. Petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri: vt puta fideicommissorū, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

clusæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebant: qui formulam male concepisset, causa cadebat. Huiusmodi autem quæstiones in hoc genere, ut Quintilianus libro tercio ait, uersabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatoriasq; exceptiones appellamus.

Hæ formulæ ex natura actionum uariæ erant,

in petitione fundi, huiusmodiq; rei immobilis, hæc ex parte uendicantis uerba recepta fuisse traditum est. Fundus qui est in agro, qui Sabinus uocatur, meus est: eum ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu confertum uoco. Cui is, à quo uendicabatur sic præ-

Z 2 scribe

scribemat: Vnde tu me ex iure manu confertum uocasti, inde ego te reuoco. Quorū uerborum Cicero in oratione pro Murena meminit, uimq; eorū lib. ult. cap. 1 x. A. Gellius explicat. Rei uero mouentis uendicatio sic fiebat, apud magistratū Populi Rom. uel pratorē, uel præsidentē, is qui uendicat in iudicio rē exhibitā tenēs dicebat: Hāc ego rē ex iure Quiritium meā esse aio. Cui aduersarius, At ego eā contra uendico. Quod si aduersarius cōtra nō uendicabat: sed actui assentiebatur, cessio in iure dicebatur^m: fiebatq; ut plurimū, cū filium quis adoptionis causa uēdicaret, imaginaria enim hęc uēdicatio obseruabatur, pratorq; uendicanti addicebat, idq; legis actio uocabatur: cuius rei lib. Institut. 1 1. Caius est autor. Actionis in personam uerba erant, In usu aio te mihi dare oportereⁿ. Itemq; oportere facere: quorum Val. probus in libello de præsriptis notis meminit. Harum actionū pręparatorię erant Interrogationes, & Vindicię. Interrogatio sic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. id est, quando te in iure conspicio, postulo an te facias autorem. Vindicię erant ius possessionis, quo disceptabatur pendente iudicio, penes utrum res quę uendicabatur deberet remanere: sic dictę, ut Peditanus ait, quod qui in his obtineret, uindicem, id est pradem dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturum. Pomponius^o, Cum animaduertisset, inquit, Virginius App. Claudium uindicias filię suę à se abiudicasse, & ei qui in seruitute ab eo suppositam petierat, addixisse. Quę uerba adduxi, quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Ceterum proposita fórmula, Prator de ea pri-

mum

m 1. j. §. j. de
rei vend.

n 1. uerbum
oportere, su
pra eo.

o Lij. de orig.
iur.

mum cognoscebat, ut an formula uel actione actor exci-
 disse, perspicere: ut sic actionē, quod Ulpianus^P quoq; p
 usurpat, eximeret: si uero negotio cōueniens^P, iustaq; ea
 formula uideretur, actionē dabat, quā quoniam certis uer
 q
 bis partes petebāt, impetrare dicebantur. Interrogabat
 enim, An sibi de ea re iudicādi potestātē facerent? Ipsiq;
 se facere respondebāt: sicq; iudicium accipiebatur, id est
 lis contestabatur, deponebantq; in æde sacra sportulā, in
 qua pecunia erat, quā quicisset, lucrabatur: ea pecunia
 sacramētum dicebatur. Inde est apud M. Varronem, &
 Ciceronem, Sacramēto uincere. Et quia deinde cōceptum
 est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, spor-
 tula iudicū inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa
 non deponerēt, sed simpliciter sponderēt: unde ductum,
 ut Spōsione contendere, dicerentur, tractabanturq; hu-
 iusmodi sacramenta & sponsones, ut ego arbitror, spon-
 te partium: inuiti uero compellebantur uadimonium fa-
 cere, id est sub certa pōna se iudicio staturos pmittere.
 Id etiam Vadari dicitur, quod uidelicet ea de causa qui
 multæ fidei possessor non erat, uadem, id est fideiussorem
 dare tenebatur. Supererat postremo legis actio, cum præ-
 tor negotiū desinebat: id tribus uerbis explicatur, Do,
 Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari peti-
 mus: secundum ad facta, uel rei uendicationem: ultimum
 ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cum igitur
 lex de magistratu, apud quem legis actio est, uerba facit,
 de ordinario iudice intelligit^r, qui non solum iudicare, r
 sed etiam exequi possit. Idemq; est, cum de eo meminit,
 cui adiudicatio data sit, ut supra uidimus^s. Sanè actio-
 s
 num

l. sed & si. s.
 ait. supra ex
 qui. cau. ma.
 l. j. C. de for.

l. iij. de ado-
 ptio.
 l. aliud. sur-
 pra eo.

num uariæ sunt species, non enim in rem aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtæ, quibus utrunq; perse-

e §. quædam. *inst. de act.* quimur¹: qualis est familiæ erciscundæ formula. Sicut & *u* l. iij. §. est au *rem. & §. si* personales in rem scriptæ, ut quæ ad exhibendū datur², *ad exhib.* omniaq; serè interdicta: licet enim in personā sint, tamen *x* l. j. §. interdi *cta, de interd.* ratione rei competūt^x. Dicuntur autē interdicta, quasi interim dicta: cum enim possessionem respiciant, totam litem non perimunt, quin de dominio queri possit. Quapropter & præiudicia quandoq; appellantur. Interdictæ re autem apud ueteres id significat, quod interim dicere, Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro 11. cap. xi. Verum pueriles horum opiniones rectissimis rationibus, cum uoles, refellemus: impræsentiarum hoc interd-

y l. actionis, su *pra de act.* cere non alienum fuit^y. Est & officij iudicis imploratio, quam Persequutionem proprie uocamus^z: solaq; *z* l. actionis, su *pra eod.* æquitate suggerente conceditur, & ideo extraordinarium est iudicium. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut Accusatio ad meri^a, Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni mandatur, sic de damno infecto cauetur^b, tutores constituuntur, iudices dantur, decretum semel iterumq; interponitur: sic & fideicommissa olim effectum habebant, licet hodie Iustiniani cōstitutione actio concessa sit, tam personalis quam hypothecaria^c. Addit Angelus^d, officium quoq; iudicis competere, quod in executionibus exerceri solet, quoniam si in testamento non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeant^e: cui ego assentior, licet alij contra, quorum sententia hoc iure uerior esset. Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordina-

y l. actionis, su
pra de act.

z l. actionis, su
pra eod.

a l. imperiū, de
iur. om. iud.

b l. iubent, eo.
tit.

c l. j. C. com.
de leg.

d Ang. §. si. in
auth. de hæ
re. & fal.

e Mod. l. fina.
C. de edī, dī
pi Adr.

ordinarie per actionem peti crediderint, nam plerunq;
 ex fideicommissio rem peti, agi, uendicari, in ipsis dige
 stis reperitur. Accedit his quod Vlpianus^f scribit, per l. i. de leg. 1o
 omnia exæquata esse legata fideicommissis, uidetur que
 crebrior hæc sententia, cui tamen nos minime assenti

mur, nec enim Vlpia
 ¶ Hoc verbum^f, debuit, nus è conuerso dicit fi
 omnem omnino actionem deicōmissa legatis exæ
 comprehendere intelligi quari, ut sicut ordina
 tur, siue ciuilis, siue honora rio iure legata petun
 ria, siue fideicommissaria tur, ita & fideicom
 fuit persecutio. missa peti necessario fa
 teamur: annotauimusq;

plerisque in locis, uerba illa, peti, agi, uendicari,
 ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum
 libro 11. cap. x. diffusius disputauimus: sentitq; no
 biscum^g Petrus, Cyn. Bald. Imol. Raphaël, & quan l. etiã. C. de
 compensatō
 doque idem asseruit Bartolus cum Accursio.

f ¶ §. HOC VERBUM. Verbum debere si ad
 omnes omnino actiones refertur, proculdubio etiam
 eam quæ in rem est comprehendet: quam sententiam
 ueriores esse etiam supra testatus sum^h, & Accur
 sius hic probat: atque ideo consequens est, ut lex mu
 nicipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debe
 tur petere negligit, constituens, etiam de eo intellige
 tur, qui uendicare rem suam nolitⁱ, licet aliqui dissen
 tiant. Quæ ratione etiam arbitror si quis liberationem
 ab eo quod sibi debetur legauerit, etiam legata uideri,
 quæ uendicari potuissent, nisi cum probatur testatorem

hoc nō egisse, ut donaret, sed quia uere redditus sibi ratio
 nes existimabat^l, tūc enim ne furtū cōmittere quisquam
 tutor impune possit, ppius est, ut in rem actio heredi de-
 tur. Sed et si qs uetet rationē repositi, clarū est his uerbis
 nō esse rei suæ dominium remissum^l. Sed num is qui id qd^d
 Titius debet, fide sua es

se iussit, promississe etiā
 uidebitur, quod officio
 iudicis accessorie debe-
 tur, quales in contracti-
 bus bonæ fidei sunt usu-
 ræ? Et nō teneri uerius
 est, nisi in omnem ca-
 sum promiserit^m.

INTER HAEC

VERBA. Hæc uerba quanti ea res est, ad uerā rei de qua
 agitur æstimationē referuntur^a, nō etiam ad id quod in-
 terest: illud enim plerunq; rei pretiū excedit. Quandoq;
 tamen etiā id quod interest cōtinet: uerbi gratia, in ma-
 gistratū qui damni infecti cauere nō curauerit, lex quan-
 ti ea res est actionem dat^b, eius enim culpa nō minus da-
 mnium rei quā accessiones quoq; respicit: unde meritò
 omnis utilitas actori reponenda est, quoniā ea res, id est
 detrimentum de quo agitur, tanti est. Sed et hæc clausu-
 la ad eam quæ petita est quantitatem quandoq; refertur^c,
 licet ueritas æstimationis alia sit, ut quidam sentiunt^d,
 quod tamen ipse omnino non probo, intelligimusq; quan-
 ti ea res est, scilicet quæ petita est^e. Refertur et quando
 que ad pœnam, ut cum quis stipulatur, si dolus malus

IDEM LIB. LI.

LEX CLXXIX.

INTER HÆC uerba, quanti
 ea res erit, uel quanti eam
 rem esse apparet, nihil inter
 est: in utraque enim clausu-
 la placet ueram rei æstima-
 tionem fieri.

k Bal. l. cū ne
 cess. C. de fi-
 deicō. l. pa-
 tium. C. de
 coll. q. xij.
 l. si. S. pen. de
 lib. leg.

m l. quæro. ff.
 loc.

a l. arbitro. su-
 pra de dol. l.
 prætor. ij. vi
 bo. rap.

b l. iij. S. i. cū.
 de dam. inf.

c l. fin. supra si
 quis ius dic.

d l. iij. in fi. qui
 satis. cogā.

e l. hæc uerba.
 infra eod.

non aberit, quanti ea res erit dare spondes? Est & alia clausula huic similis, inquātum iudici æquū uidebitur: f. l. nonissima, iud. fol. que sine dubio idq; quod interest cōmet. Hinc autē nō g. l. fin. de var. tandum est, nō differre quāti est, uel quanti esse apparet, cog. id enim esse dicimus, quod probatum est. Vnde in iudicijs

POMPO. LIB. XXX.
LEX CLXXX.

Tugurij appellatione, Tomne ædificiū, quod rusticæ rei magis custodiendæ conuenit, quā quod vrbani ædibus, significatur. Offilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

id uerum esse proditum h. l. si. de prob. est^h: non quod ex se simpliciter uerum est, sed

quod ex actis uerum esse probatur. Quæ ratione infertur, debere iudicem secundum acta iudicare, nō secundū conscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absq; actorum cōfectione ius dicere possit, uel explo-

ratissimum habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quā probatū fuerit: tunc enim principem admonere debet, cū probabiliter dubitet, illudq; exequetur qd sibi respōsum fuerit^k. Crediderim et posse cū munere iudicādi absolui, si sibi nō liquere iurauerit: cum enim per cōscientiā suā probationes infirmentur, nō iniuria quid agere debeat dubitare potest, & ideo more maiorū iurabit N. L. id est, nō liquere^l. Quod & A. Gelius cum iudex à Prætorē allectus esset, se in casu non

i. l. illicitas & veritas. de off. præf.

l. si. i. auth. de iud.

l. pomp. de re iud.

Tæque dubio fecisse autor est, lib. XIIII. cap. III. **TUGURII.** Tugurium rustica est casa, à tegendo dictum,

dictum, quòd uidelicet maximum in eo usum præstet, quòd ab aere & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiũ, nec à frigore satis defenditur, nec à calore, neq; admodũ à furibus, effractoribus uel tutũ est. Hincq; apparet debere quascunq; res ab eo potius denominari, quòd sibi specialius est,

quã quod cum alijs com mune habeat. Sic stipu

latio potius à uerborũ firmitate quàm à consensu nomem sumpsit^a. Sic hominẽ negat Fab.

^a l. j. in princ.
de verb. ob.

IDEM LIB. XXXV.
LEX CLXXXI.

Verbũ illud pertinere, latissime patet: nã et eis rebus petẽdis aptũ est, quã

Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus commune sit: nam & ab eo quod potentius est, unũquoque denominari debet, potentius autẽ id censetur, quod magis specialiter conuenit^b. Sanẽ uidetur Iuriconsultus

^b l. queritur.
de stat. ho.

tugurium accipere pro quacunq; domo rustica, quod ita simpliciter uerum non est, quã enim parietibus & tegulis lateritijs constat, tugurium non est: igitur de gurgustio intelligendum est, quod uel harundine, uel ulua palustri, stramentis uel, uel etiam, ut Verg. scribit, cespite contactum sit: cuius parietes uiminei, luto uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi regularium: non autem à tecto, ut uulgati hic habent codices. Plin. tegulo aquaticarum harundinum domos suas septentrionales populi operiunt. Hunc in modum domunculas suas habebant Aphri, quas

Vergil. Mapalia, Iuuenalis Attegijs uocat.
VERBUM illud pertinere. Verbum pertinere latissimam

tiſſimam habet ſignificationem, ſiue enim res aliqua ad me iure dominiꝝ, ſiue etiã iure poſſeſſionis tantũ ſpectet, pertinere dicitur, idẽ ſi iure pignoris: ſed & ſi nullo iure pertineat, ſed pertinere poſſit, idem dicendũ eſt. Quare ſi quis mihi Stichum dare promiſerit, quo caſu ſola per-

dominiꝝ noſtri ſunt, & eis quas iure aliquo poſſidea-
mus: quãuis noſtri dominiꝝ nō ſint: p̄tinere ad nos etiã ea dicimus, q̄ in nulla eorũ cauſa ſint, ſed eſſe poſſint.

ſonali actione cōueniri poteſt, uere potero dicere Stichum ad me pertinere. Quapropter dicuntur articuli ad cauſam pertinere, qui quoquo modo uel leuiſſime ad-

miniculẽtur^a, atq; ideo^a

admittendi ſunt. Sed & qui quãcunq; in libello rem petit, cum his quæ ad eam pertinent petiſſe intelligetur

quicquid ad eã ſpectat, ſeu ex iuris cōmunis, uel municipa-

lis forma^b, ſeu ex cōſuetudine, ſeu per ſe, ſeu per aliũ^c. Vnde qui fundum cū his quæ ad fundum pertinent uēdit,

ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi uſu uendi diſſe intelligetur^d, ſi ex domini cōſuetudine id nemus in hoc deputatũ erat, atq; id Socino placuit. Sed & ſi Ro-

ma. Pontifex epifcopo cōcedit quæcunq; ad legatos pertinent, ea quoq; tribuiſſe uidebitur, quæ ſpeciali priuilegio legati cōſequuntur, ut Decius reſpōdit^e, & mihi pla-

cet: quoniã id beneficiũ tanquã fauorabile interpretatione adiuuandũ eſt. Cæterum dubitari poteſt, cū is qui fur-

ti accuſat, debeat aſſerere in libello, an res ablata iure proprietatis, uel quaſi dominiꝝ ad ſe ſpectet: ſi ſimplici-

ter ad ſe pertinere dicat, an cauſam obtinere poſſit? Et

quidam

^a Bal. c. ij. ex tra de teſti.

^b docto. c. cum ad ſedem. de reſti. ſpo. glo. c. ſn. de elect. in. 6.

^d Socin. l. ij. de reb. du.

^e Conſi. 12. S.

quidam negant, propter eius uerbi incertitudinem ^f. At

f Soci. c. 6. §. 8. col. ij.

g l. si quis int. si de. de iud.

ipse aio: debet enim ad iuris dispositionē referri, ut de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessarium erat ^g. Illud non omittendum, id uerbum in substitutionibus cōmune esse, & tam ad directam quàm fideicōmissariam substitutionem referri ^h, idq; frequentius proditum est.

h l. licet. C. de pact.

VLP. LIB. XXVIII.

AD EDICTVM.

PATERFAMILIAS.

LEX CLXXXII.

Peculium lata significatione pro patrimonio omni accipitur ^a

Paterfamilias peculium habere nō pōt, quēadmodum nec seruus bona.

a l. cogi. ad Treb.

ea quoq; pecunia, quam

repositam qui in subitos casus habet, peculium dicitur.

Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert,

b l. chorus. de leg. iij.

asserentes pecuniam sine peculio fragilem esse ^b. Sed hoc

sensu minime id responsum intelligi potest. Est & pecu-

c l. ff. C. de in. offi. testa.

lium, de quo hic Iurisconsultus loquitur, quod nisi hī,

qui in aliena potestate sunt, queritur: & cū extra potestatem mittuntur: amplius peculiū non est ^c. In filijsfam.

Profectitium dicitur, quod propter patrē habet, Aduentitium,

quod aliūde, Castrēse quod militibus acquiritur.

Quasi castrēse his qui priuilegia militū habent, quales

sunt sacerdotes & aduocati. Habent & serui peculium,

quod illis dñs administrandū permittit, unde etiā exercitoria

institoriaq; actio prodita est, alioquin propriū nihil

d l. recte. supra ex qui. cau. maio.

e l. iij. de manumiss.

habere possunt serui ^d, præterquam si quid cōnientibus oculis domini acquirant ^e, uel ex dimesso suo, uel aliū

de iure tamen gētium non ambigo seruū bona habere

posse

posse, quod in Hebraica Regū historia cap. 1 x. & cap. xvi. probatur. Vnde si paulò opulētiores essent, ad munera quoq; publica eligebātur, quod ab Aristotele lib. Politicorum 1111. cap. xv. proditū est. Nam & eo iure domnis sine legitima prole decedētibus, succedebant, ut

ἐν τοῖς Βιβλίοις Gene

IDEM. LIB. XXVIII.

seos capite xv. habet

AD EDICTVM.

tur. Et ideo Corn. Tacit

LEX CLXXXIII.

tus nō multum à liberis

TAbernæ appellatio, declarat omne vile ad habitandum ædificium, nō ex eo quod tabulis claudatur.

apud Germanos differre eos tradidit. Vnde nō dubito, seruum natura liter possidere potuisse f, licet ciuilitate secus sit g. Nec mihi placet

f. 1. quod seruus, de acq. poss. Bart. i. si id quod, de cō di. inde.

quorundam sententia duplex ius gentium distinguendum, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarentur: hæc enim distinctio iure probari nō potest, & lex expressim iure ciuili incapaces eos esse^h, non autem gentium dicit, h mecumq; Archid. & Aret. sentiunt i.

h. 1. quod attinet, infra tit. primo. l. j. de acq. poss.

TABERNÆ. Taberna dicta est, quod tabulis, ut Festus interpretatur, conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis non conficiatur, uel claudatur, taberna dici potest. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiue assumendo, non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est, Sed hanc rem ego sic finire soleo: Cum etymologia uim diffinitionis habet, quam

κατ'

κατ' ἀντίληξιν Victorinus appellat, argumentum & affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, est doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumentum, quod instruit causam. Appellauerunt autem ueteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cum uero etymologia naturam suam seruat, argumentum affirmatiue non est efficax: cū enim generalius id sit, unde fit deductio, quam ipsum quod deducitur^a, posita aliqua generis parte, non sequitur eam speciem de qua agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuum. Negatiue uero efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur: exempli causa, Fur à ferendo, id est contrectando dicitur: uerum erit si dicamus res non fuit contrectata, igitur in ea furtum factum non est^b: & id pro regula proditum est. Quæ hanc exceptionem patitur, ut non procedat, cum ratio inuentionis uocabuli aliud inducit. Quid enim si quid inductum est ab eo quod fieri deberet? Non sequitur si id minus fiat, nomen non competere. Tutores dicti sunt quod pupillum tueri debent: Monachi, quod solitarij esse deberent, non consequitur, cum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec assiduum in frequentibus locis, non esse esse monachum. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentium interpretatione dicendum est: iam diu enim est, cum nec Pontifices ad uitam eternam nobis pontem faciunt, nec augent imperium Augusti. Quid itē, si ab eo, quod olim & frequentius obseruabatur, nomen deductū sit? ut nuptiæ quod in his solerēt obnubi capita^c: tamen si non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ.

a l. si quid. §. inter. de leg. 3. §. iij.

b l. j. de acqui. poss.

c Insti. de pat. po. in princ.

Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret, unde etiã si alio modo cõficiatur, nihilominus seruat nomẽ. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à monachis derelictum sit. Putarẽ tamen in dubijs propius esse, ut arbitremur, ab eo quod de substãtia impræsentiã sit^e, fieri deriuationẽ, quã ab eo quod esse deberet, uel olim fuerit. Et ideo consequens erit, caret molis, ergo nõ est molendinum, ut Baldus scripsit^f. Item nõ inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuẽtario describendũ non est^g, ut Bartolus existimauit, & hæc in etymologia procedunt, quã ueriloquium Cicero appellat. In allusione uero aliud est, hæc enim nec ad substãtiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius uocis similitudinem refertur: ut possessio quasi positio, magistri quod monstrant, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, facellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: uera enim possessionis etymologia est, à sedibus magistri, quod curam magis ceteris præstare debeat: furis à Græco φῦρ, quæ uox ὄρετὸ φερεται, id est, aufrendo contrectandoq; deducitur: testamẽti facelliq; à simplici testatione, & sacro: interdicti, quasi interim dicti, ut supra ostendimus. Vnde consequens est, ut cum allusio ad similitudinem uocum solum referatur, argumentum ab ea non sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoque rationis accedat. Damnantur à plerisque huiusmodi allusiones, ut à Donato, Fabioq; Quintiliano, libro primo. Sed & Dianus Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ dicit, qui alludit in uerbis, friget in sensu. Videtur allusio esse quam Græci, ut Martianus inquit, ωἀπτοῦ uocant

d c. cum diles
ct^o. de cõfir.
e Abb. c. j. in
fl. de iudi.

f Bald. c. j. § fl
quid. de con
tro. inuesti.
g l. tutor. de
admi. tut.

uocant, uel *ταξονομασίᾳ*, id est adnominationem.

INDE. a ¶ Contubernales. Aedificia antiquorum so-
lis tabulis constabant, claudebanturq; : unde taberna
generaliter potest accipi pro omni habitatione, & taber-
naculo. Inde & contubernales, qui simul habitant. Vsus
tamen posteriorum ob-

tinuit, ut tabernam sim-
pliciter dicamus, in qua
merces uenduntur. Sicq;
Catullus dixisse uide-
tur: Salax taberna uos=
que contubernales, A
pileatis nona fratribus
pila. Sic & M. Cice. ta-
bernarios accepit pro

his qui negociationes in
tabernis faciunt: Dum,
inquit, Opifices, & ta-

bernarios atque illam omnem fecem ciuitatis, quid est
negocij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempestate
sua tabernas appellari solitas uinarias. quod & uulgo
nunc obtinet. in re militari contubernales^a dicuntur,
qui in iisdem tabernaculis seu tentorijs militant. Hinc et
contubernium. Sanè quod in quiritibus matrimonium

est, in seruis contubernium quandoq; appellatur^b.

INSTRVCTAM. Qui tabernā uendit uel etiā legat, de
loco ipso intellexisse uidetur^a nō de instrumento uel
mercibus: qui uero pignerat^b, etiā merces pignerasse in-
telligitur, nullū enim inde detrimentū debitori affertur,
cum non

PAVL. LIB. XXVIII.

LEX CLXXXIIII.

INde tabernacula, & con-
tubernales^a, dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII.

AD EDICT.

LEX CLXXXV.

INstructam autem taber-
nam sic accipimus, quæ
& rebus & hominibus ad
negociationē parata cōstat.

^a l. rē. §. j. cō,
mod.

^b l. liberorū,
infra eod.

^a l. qui taber-
nas. de con-
trah. emp.

^b l. qui taber-
nam. de pig-

cū nō ideo plus debeat. Idemq; si quis de taberna pannaria seu pannorum contrahat^c, uidetur enim merces causa c demonstrationis adiectæ. Quod si tabernam cum instru- mento dicit non contineri institores Paulus respondit^d, d sunt enim illi negociationis ipsius, nō autē loci instrumē- ta: unde tabernæ Caupo- niæ instrumēto legato, loci tantum instrumen- ta præstabuntur, ut do- liaria uasa, uestiones, ancones, calices, trul- læ, quæ circa ahenum solent trajci, congiaria, sextaria: nec obstat quod instru- ctam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ non solum re- bus, sed etiam hominibus ad negociationem parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici possit^e nō tamen institores ipsi tabernæ instrumēta proprie sunt, ni- si cū tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negociatio- nis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat, de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cum eiusmo- di est negociationis genus, ut sine operis non consistat^f.

IDE M
LEX CLXXXVI.
Commēdare nihil aliud est, quā deponere. ta præstabuntur, ut do- liaria uasa, uestiones, ancones, calices, trul- læ, quæ circa ahenum solent trajci, congiaria, sextaria: nec obstat quod instru- ctam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ non solum re- bus, sed etiam hominibus ad negociationem parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici possit^e nō tamen institores ipsi tabernæ instrumēta proprie sunt, ni- si cū tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negociatio- nis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat, de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cum eiusmo- di est negociationis genus, ut sine operis non consistat^f.

COMMENDARE. Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quē lau- dibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commendamus rem quam deponimus: unde qui centum tibi commendat usuras exigere non potest, id enim notissimos depositi ter- mimos excederet. Commendat^a & Roma. Pontifex sacer- dotia, cum administratorem generalem alicuius opulen- ti templi aliquem constituit, censeturq; is liberam habe-

D. Andrea Alciati de uerb. sig. 4. A re pro

Bart. l. cū pa-
ter. § mēse.
de leg. ij.
l. taberne. de
fund. instr.

l. librorum.
§ sed si his
biblioth. de le-
g. iij.

l. cum queri-
tur. de fund.
instr.

a c. nemo. de
elect.

re procurationem, modo nimirū reperto, quo citra ius ir-
 reuocabilis tituli ex sacrorū fructibus οἱ ἐλκεσιν ἐπλοῖ
 luxuriarentur. Commendat etiam qui custodiam mādāt.

b Barto. l. i. iur. Sanè uerbis generalibus facta commendatio^b non obli-
 cius. de fide gat^c: & testator qui libertum suum hæredi commendat,

c l. fideicō. §. nō ideo alimenta legas-
 j. de leg. iij. se existimatur. Sed &

IDEM LIB. XXX.

LEX CLXXXVII.

d l. si. C. quod si Scium tibi commen-
 cum eo. dem, iubeamq; ei plenā
 fidem adhiberi, non ta- **V** Erbum exactæ pecu-
 men meo periculo illi niā, nō solum ad solu-
 credes, cum aliquid per tionem referendum est, ve-
 suadere tibi uoluerit^d, rum etiam ad delegationē.

quod ad suam utilitatem uel honorem pertineat, ut si se
 constitutum à me procuratorem dicat.

V ERBVM exactæ. Exigere uarie accipitur, exigit,
 qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges ur-
 be Roma Pomponio^a. Exigit qui requirit, qui perficit,
 a l. ij. de orig. qui iniuste petit^b. Sed stricta significatione proprie exa-
 iur. gisse dicitur^c, qui id recepit, quod instituta actione pete-
 b x. q. ij. quia. bat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriscōsultus tamē
 Arch. l. fideicō. §. si rem. de le- latius id uerbū patere existimauit, & exactam pecuniā
 ga. iij. latius id uerbū patere existimauit, & exactam pecuniā

intelligit, quæ persoluta est, siue enim uolēs, siue inuitus
 debitor dederit, non est dubium dici eum soluisse. Sed &
 exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactū est, cum
 a l. quāuis §. interdū. ad delegationem uicem solutionis habere receptum sit^d:
 Vell. hincq; arbitrator in dubijs hunc sensum admittendum esse
 se, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtu-
 lit cū alioquin inuitum potuissemus cogere: unde qui pro

curator

curator ad exigendum constitutus est, etiam presente do-
 mino uoluntariam solutionem recipere poterit ^c, idq; cre-
 brius probatū est. Sed an mulier, cui ususfructus à mari-
 to legatus est, donec dotem nō exegerit, si alteri actiones
 cedat, legato excludetur? Et non excludi uerius est, qui

^c l. nō solum
 sol. mat.

^f Bar. authē-
 qd' locū. in
 fi. C. si mule-
 sec. nup.

IDEM LIB. XXIII.

AD EDICTVM.

LEX CLXXXVIII.

HAbere duobus modis
 dici, altero iure dñij, altero obtinere sine interpel-
 latione id quod quis eme-
 git, quod si cessionarius
 ipse exegerit putaue-
 rim usumfructum am-
 plius non deberi, non
 enim à testatore hære-
 dem intantum uoluisse
 grauari credendum est:
 atqui ideo usumfructū

legauit, quia interim dotem hères possidebat. Sibi igitur
 imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit ^g.

HABERE. Habere generale uerbum, quod
 ad ius domini, & ad possessionem refertur: qui
 etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur ^a. Cor-
 nelius Fronto, in libro quem de uerborum differentijs scri-
 psit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: possidet
 nemo, nisi qui aut relicte, aut donate, aut emptæ rei do-
 minus est: ita in habente onus, in possidente usus est. Qui
 bus uerbis à iure antiquo proditam differentiam decla-
 rare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum
 est ^b. Solebat autem in uenditionibus emptori promitti
 habere licere, quæ uerba cum ex se duplicem habeant in-
 tellectum, in hoc contractu alterum tantummodo reci-
 piunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione

^g l. qui p alijs
 infra titu. j.
 Barto. l. am-
 plus. in fi. rē
 rat. ha.

^a l. stipul. ista.
 §. hi qui. de
 verb. ob.

^b supra eo, l.
 quæstio.

obtinere, in eo enim contractu de iure dominij actum nõ
 uidetur^c: quoniam uerior est eorum sententia, qui nõ te
 neri ad dominij translationem uenditorem existimaue-
 rūt, & ideo tradēdo liberari, quod & Iuriscōsultus hic
 sentit^d, & nos quādoq; disputando demonstrauimus^e li-
 cet in cōtrariam partē

frequentius itum sit. rit. ¶ Cautum intelligitur
 Sanè hæc stipulatio ha siue personis, siue rebus cau-
 bere licere diuisionem tum fit.

non recipit^f, accidit
 enim contractui uenditionis qui pro parte ualere nõ de-
 bet: unde si rei diuiduæ accederet, aliud dicendum esset,
 quod plerique probant^g.

¶ §. C A U T U M. Siue fideiussores quis dederit, siue pi-
 gnora, cauisse dicitur: uerbum enim cauere, idem signifi-
 cat, quod securum facere. Is autem securus est, cui uel pi-
 gnore, uel fideiussione cōsultū est. Et ideo quoties lex ea
 causa cauere postulat, quod securiorem reddere credito-
 rē uelit, existimarem simplicem stipulationem non suffi-
 cere: si uero eum quem adhuc debitorem esse non constat
 cauere uelit, secus est: quoniā Iustinianus sanxit^h cautio-
 nis nomine, uel αὐτοφάλευτος (ita enim ille scripsit, licet in
 uulgatis codicibus Græca uox, quæ securitatem signifi-
 cat, deficiat) nudam promissionem significari. Satis quip-
 pe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo cō-
 suluit. Quod si is debitor pauper suspectus uel sit, sola sti-
 pulatio non sufficeretⁱ, non enim securus creditor esset,
 qua de re superius^k à nobis latius disputatum est.

Facere

e l. si ita de cō-
 trah. emp.

d l. si stipu. de
 vfur.

e l. j. C. de eo
 quod inter.

f l. cñ ex cau-
 sa. de verb.
 oblig.

g l. iij. supra de
 verb. ob.

h l. sancimus.
 C. de verb.
 signifi.

i l. pen. de pe-
 ti. hære.

k l. fatiscatio,
 nis.

FACERE. Promisit aliquis non facere ^a, quominus domo mihi locata frui possim: habent ea uerba duplicem significationē. Altera est ut abstineat ab omni facto, per quod usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari scriptura sensus elicitur.

IDEM LIB. XXXIII. Alij tamen codices, facere oportere, absq; negatione scriptū habēt:

LEX CLXXXIX.

FACERE nō oportere, & hāc significationē habet ut abstineat quis ab eo facto, quod cōtra conuentionē fieret, & curare ne fiat.

Aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris sunt differunt, & proprie obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est ut facti sit^b. Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere nō dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uendicabit^c, qui conpirationē sciens, nō reuelat, idq; receptius est, punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est, nam ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respōdemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligētiam amittit, uel rem pro derelicto habet^d. Caterum cū in lege de eo sit mentio, qui cōtra facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eā

b l. ij. supra de verb. ob.

c l. j. & ij. ad leg. Pompe

d l. iij. supra que in frau. cred.

facere dicitur: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, ad
 uersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tatum.
 Hincq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna constitua
 tur qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, pœnâ
 committi, si legata soluere hæres neglexerit, idq; indubi
 tati iuris opinor, tætsi
 quidam aliter existima

f Alex. l. vbi.
 §. q id qd.
 de verb. ob,

uerint f,
 PROVINCIALES.

PVario modo uide
 tur accipi prouincialē
 posse, & qui origine in
 colatuq; ex prouincia
 est, is omnino absq; ulla

dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia do
 micilium habent id nominis sortiuntur. Hinc Apollo
 nius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexâdrinus es
 set, ut Suidas scribit, Aggripinenses quoq; apud Cornel.
 Tacitū libro. x x. deductis, inquit, olim alienigenis, &
 nobiscum per connubia sociatis, quiq; mox prouenere
 hæc patria est: ut minime dubitari oporteat ex iure domi
 cilij patriâ acquiri, & id propriè, licet aliqui dissentiat.
 Qui uero in prouincia orti sunt, & alibi domicilium ha
 bent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non
 esse prouinciales: quod interpretatur Iac. Oldra. Alberi.
 ex communi loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse ma
 gis sentio, ne minus natiuitas, quam domicilium possit: de
 ceptiq; in eo sunt interpretes, quod oriundum existi
 maauerunt idem significare quod ortum, cum supra ex

IDEM. LIB. XXXIII.
 AD EDICTVM.

LEX CXCIV.

PRouinciales eos accipe
 re debem⁹, qui in pruin
 cia domiciliū habēt, nō eos,
 qui ex prouincia oriūdi sunt.

Latinis

Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quamuis igitur originem patris filius sequatur^a, non tamen eius patriæ nomine censetur, cum aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit, & ita nostræ opinionis respon-

^a l. assumptio, ad municip.

PAVL. LIB. XXXV.
LEX CXCI.

INTER diuortium & repudiū hoc interest, quod re-

textui inferuerunt, nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis supra demonstratum est^b. Et ex his inferitur, appellatione Florentinorum, non solum eos contineri, qui Florentiæ originarij incoleq; sunt, sed etiã qui altero tantum iure nituntur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos ius prensionis (Clarigationem ueteres dixerunt) iniquum esset eos qui Florentiæ non habitant, nec munera subeunt, comprehendendi, tametsi inde orti proponantur^c, cum enim Reipublicæ munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi prensiones, manuumq; iniectioes. Sed an idem est, siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit^d et idem esse communiter traditum est, nisi quod illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originem, quàm ad do-

^b in l. annicus p. supra eor.

^c Alex. in rub. fol. mat.

^d c. j. de spon.

micilium referuntur^e.

INTER DIVORTIUM. Repudiare generale uerbum

^e l. j. si. de tut. & cur. dat.

bum est quod proprie ad ius querendum refertur: quæsi-
ta enim proprie non repudiantur, atq; hinc dicimus hæ-
reditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudium dici-
tur, cum futuri matrimonij sponsalia dirimuntur. Diuor-

a l. inter stu-
pru. § i, su-
pra co,

re mimerua putem etiã
de sponsis dici posse.

Qua ratione & P. Ver-
gilius diuortia aquarũ
dixit, nec etymologia
omnino repugnaret, cũ
etiam discedant sponsi,
in diuersasq; eant par-
tes. Non diffiteor tamẽ
ἐμπατικωτρεπõς in cõ-
iugibus dici, cum enim
cõiuncti prius fuerint,
misso repudio, uere in

pudiari etiam futurum ma-
trimonium potest, nõ recte
autẽ spõsa diuertisse dicitur:
quod diuortiiũ ex eo dictũ
est, quod in diuersas partes
eunt qui discedunt.

IDEM LIB. XXXVIII.

AD EDICT.

LEX CXCI.

Est & Apud Vlpianũ
Fribusculum dictio à
me nusquam alibi lecta
cum propter iram subi-
tariam coniuges rece-
dunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, &
quiescente ira, reuertuntur.

HAEC ADIECTIO, pluris-
ue nõ infinitã pecuniã
continet, sed modicam dun-
taxat. Adiectio hæc solido-
rum x. pluris ue, ad minu-
sculam summam refertur.

HAEC ADIECTIO. Hæc adiectio, pluris ue, quæ
solet numero certo adiñci, ad modicam summam
refertur: quod & dicendum est, cum quis plus minus

dicit

b l. cum hic. §.
si diuortiiũ,
de do. in. vi.

dicit^a, quā clausulam duabus notis P. M. antiqui scribere solebant. Hincq; argumentari possumus, eum qui uere estimationis nescius fundum centum aureis uendat, & si plus ualeat, illud reliquum donare se afferit, non intelligi donasse, nisi cū aliquid modicū plus ualeat^b. Quarta^b propter si multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me ultra iusti pretij dimidium deceptum, uel rem eius pretij quod accepi, duplo plurisq; ualere probauiero, contractus rescindetur: quoniam quicquid illud est quod dimidiū excedit, tametsi modicum & incertum sufficit ut contractus rescindatur^c. Quae ratio ne in interdicto retinenda, si ceteris probationibus paribus, alter litigantium se tanto tempore quanto aduersarius intendit possedisse, plusq; probauerit, obtinere debet, sufficit enim etiam tempus incertum, ut longiore possessione usus uideatur, & ex eo aduersarium superet^d. In testimonijs uero haec adiectio nullius est effectus^e, quoties de certa quātitate affirmare testes debent: si enim incertū afferunt pro superuacuo habetur, quoniam probationes necessario cōcludere debent^f: idq; crebrius receptū est: nisi testem iudex rursus interroget, ut certius testimonium perhibeat, & de quāta summa senserit declaret^g. Et haec non solum in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in praepositionibus, ultra, citra, circiter, penè locū sibi uendicant, & si quae aliae similes, quae tamen ex subiecta materia aliter atq; aliter accipiuntur^h. Vnde in his cum certa significatio afferri non possit, arbitrio iudicis erit deferendumⁱ, cuius partes etiā in eo uersabuntur, ut i constituat quae minuscula summa sit, quandoquidem in

^a l. publicā, in fi. dep.

^b Bar. i. l. si quis cū aliter. de verb. ob.

^c l. ij. C. de rescin. vend.

^d c. licet cām. de probat.

^e Iaf. l. & si post. si quis, caut.

^f c. in praesentia. de prob.

^g Illud. i. aut thē, de test.

^h iij. q. vij. quā sine.

ⁱ l. j. supra de iure de lib.

iure pro modica summa quandoq; duo aurei accipiuntur

k l. idē, supra de dolo, turk, quandoque quarta pars eius de quo agitur ¹, quan-

l l. si qs i suo. doq; quod intra sextam est, ut cum ab arbitro nos lesos
ifra de inof. dicimus^m, quandoq; quod minus centum aureis est: huius
test.

m l. societatē. modi q; lites ideo breuiores sunt ⁿ: quandoq; quod x. li-

Arbitrorū bras non excedit ^o, ex

vbi Bar. fu, qualitate igitur perso-

pra. pro soc. narum ius dicentis re-

n Bar. i auth. nifi, C. d'fen ligio, quid constituen-

ten. pa ff. dum sit, discernet: nam

o l. sed et si. & pauperi uiro maxi-

j. supra de iu mum erit, quod locu-

dic. pleti & assiduo modi-

cum. Sanè in antiquis quibusdam codicibus aliter, quàm

in uulgatis resposi huius uerba concepta sunt, hoc scili-

cet modo: Hæc adiectio pluris ue, non infinitam pecuniã

cõtinet, sed modicam, ut taxatio hæc solidorum decem,

pluris ue, ad minutulam summam refertur.

HÆC uerba, quati. Verbum esse ad ueritatem refer-

tur: unde si Prætor quanti ea res sit actionem det,

de ea quantitate, quæ ueram æstimationem complectatur

intelligemus, non autem de eo quod præterea inter-

est: & cū de re danda agitur, facillime cognoscitur quan-

ti ea res sit: sed cum ideo datur actio, quia aliter quàm de

beat fiat, difficilius ratio innitur, quoniã pleraq; facta

in promptu æstimari nequeunt, & ideo consultius tunc

est, certã pœnam comprehendere, quod in prætorijs stipula-

tionibus obseruadū Venuleius inquit, alioqui ex qualita-

te negocij discernemus, quãti æstimatio ducenda sit. Fin-

ge iusdicēti

to, ff. de præ-

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

to, ff. de

IDEM LIBRO I.

LEX CXCIII.

HÆC uerba, quanti eã

rẽ apparet esse, nõ ad

id quod interest, sed ad rei

æstimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

ætimationem referuntur.

l. si. de præ-

to, ff. de

ge iudicenti me non paruisse, in eo condēnabor quod ha-
bita ratione iudicis & mea equū uidebitur, ut quo gra-
uior & dignior est iudex, uel cōtemptus iniquior, eo gra-
uius, & in maiorem quantitatem puniar: non autem eius
quod interest tali casu ratio ducetur. Tripliciter autem

l. j. in fl. fl. q. s.
ius dic.

VLPIANVS LIBRO
XLIIII. AD
EDICTVM.

LEX CXCIH.

INter donum & munus
hoc interest, qd' inter ge-
nus & speciē: nā genus esse
donū Labeo ait, vel à dādo,
vel à donando dictum. Mu-
nus speciē: nam munus esse
donum cum causa: ut puta
natalium, nuptiarum.

nostra interest, singula-
riter, communiter, &
ex cōuentione, quæ qui
apertius dignoscere ue-
lit, is eum librum legat,
quem de eo quod inter-
est inscripsi, nec ulte-
rius hoc in resposso à
nobis elucubrādum est,
cum in eiusdem argu-
menti lege supra expli-
cata sint, quæ ad rem
pertinere uisa sunt.

INTER donum. Quid inter munus & donum inter-
esset, non Iuriscōsulti tantum, sed & Grammatici ple-
runq; dubitauerunt: alijs opinantibus dona ad deos pertine-
re, ut Seruio & Donato, alijs ad homines etiam quibus à
potentiore donatur. ut cum pauperibus diuites, Impera-
tor militibus donat, quod Corn. Frontoni placuit, sed ue-
rior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum la-
tiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim
munus qd' ex necessitate officij, iustā ue aliqua causa præ-
statum, ut cum patrono donatur, qui nuptias cōtraxerit,
uel qui

uel qui filium sustulerit. Terent. in Phorm. Nam Herile
 filium eius duxisse audio uxore, ei credo munus hoc cor-
 raditur. Et rursus: Porrò autē ferietur alio munere, ubi
 hera peperit: Porrò alio autē, ubi erit puero natalis dies.
 Erat enim hæc ueterū cōsuetudo: unde Σ Ω Τ Η Ρ Ι no-
 stro recēs nato, Magi reges aurū, thus, mirrham obtule-
 runt. Suiq; hæc munera quæ nuptiarū & natalitia hic
 dicuntur, Græcis ἐπαύλια & γενεθλίδια. Apud eos
 enim uarijs ex causis uaria munerū nomina habētur, ob
 a 1. falsus §. inuentionem εὐρετροῦ, ob redemptionē rei amissæ ἄλυ-
 plerique, de τροῦ, ob nunciū μῆνυτροῦ, ob uictoriam νικητήριου, ob
 fur. certam ἐπαύλιον, ei q nos duxerit ἡγεμόσυνου, q sono
 b 1. si. supra de demulserit προαύλιον, qui nutriuerit βρεπτροῦ, uel τροῦ
 proxen. φημα, qui mediū se uel interpretem pro nobis gesserit^b,
 ἐρμηνευτικόν, qui rē mihi meā attulerit φόρετροῦ. Arbi-
 tror & φυτίου dici posse emphyteoticā pensionem, seu
 mercedē meliorationis quæ pro plātis pēditur, unde uul-
 gus corrupte Fictū dicit, ut quod in prædijs urbanis est
 ἐνοίκιον, in rusticis sit φυτίου, uideturq; utrunq; Latine
 dici posse Colonarium. Est & cœnacularium Vlpiano^c,
 c 1. solutū, in fi. de pig. act. pro pensione quam inquilini pro cōducto Cœnaculo sol-
 uunt. Cœnaticum uero Sportulam significat, quam cœna
 nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed &
 quæ medico præmia præstantur, Soteria, uel Iatrea dicū-
 tur: quæ præceptori, Didactra, uel Didascalìa, latine Mi-
 nerualia: quæ artifice, Epichera: aliquid ferēti, Comistra:
 benefico, Charisteria: quo exemplo & Latini, quod iudi-
 cibus datur, Sportulas uocant: quod iuriconsultis Ho-
 norarium: quod militibus Stipendium: quandoq; & so-
 lacium

ladium, Græci & obsoniū dicunt. Lucæ in euāgelio, unde
 & Iselastitorū obsonia Plin. x. in epist. quod extra ordi-
 nē exercitui, Donatiū: plebi, Congiariū: quod Reip.
 pro solo occupato, Salarium^d: quod magistratui pro su
 pellectile, cæterisq; ad cōmeandum necessarijs, Vasariū:
 quod ubi cōmeauerit, pro præmio gesti honoris, Salariaū:
 quod nutricibus in mercedē, Nutrititiū: quod nautis Nau-
 lum: quod præconi, præconium, Plauto in Menæh. quod
 aduocatis, uel amicis, Strena: quod principi in nouæ di-
 gnitatis honorē, Coronariū: quod cōmentariensi ob dili-
 gētis custodiæ significationē, Carceraticū^e: quod Reip.
 ob cloacarum purgationē, Cloacarium: quod absenti ut
 alere se possit, Viaticum: quod ut quis singulis diebus se
 alat, Diarium: quod pro calceis impenditur, Calciariū:
 pro uestitu, Vestiarium: idq; genus similia. Est & Xeni-
 nium proprie munus quod hospitibus datur, sed in iure
 pro munusculis accipitur quæ iudicibus solent ad eorum
 gratiam aucupandam mitti, de quo extat prouerbium,
 οὐτε πέντη οὐτε πέντη οὐτε πέντη οὐτε πέντη οὐτε πέντη. Te-
 statur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicen-
 dis se omni dono, munere, xenijs abstinuisse, quæ uerba à
 Iurisconsulti nostri distinctione nō dissident. Xenicon ue-
 ro Apud Aristopha. p militari nutrititio accipitur, qd
 Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurēcius tamen
 Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iuriscon-
 sultosq; insectatur, quod pugnantia simul scripsisse ui-
 deantur, sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem
 hic dicitur interesse inter hæc uerba hoc, quod inter ge-
 nus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior
 est ge

^d supra ne qd
 in loco pube

^e l. pen. de bo-
 dam.

^f l. solēt. §. pe
 nul. de offic.
 procons.

est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorè doni notationem quàm muneris, nec enim proprie donum genus est. Similiter & alibi scriptum est, plebs à populo differt, qd' species à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat &.

g Splebs. in
ff. de iu. na.

PRONUNCIATIO

Sub masculino nomine contineri scemininum, nō ex proprietate sermonis est, sed ex extensione, quod uerbū porrigitur hic ostēdit: quia tamē extensio hęc communi usu recepta

IDEM LIB. XLVI.

LEX CXCIV.

est^a, in quacunque ferè materia regula hęc obseruabitur, nisi cum aliam loquentis intentionem esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadeat: quapropter si filij exulum lege lata extra urbem expellendi sunt, de filiabus actum non uidebitur, propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet^b, qua de re à nobis latius supra tractatum est^c.

PRonūciatio sermōis in sexu masculino, ad utrūq; sexum plerunque porrigitur. ¶ Familiæ appellatio^a qualiter accipiatur uideamus, & quidē varie acce-

a Bal. c. ad au
dientiam, de
rescrip.

b Bald. l. que
cunque, de
fer. fug.

c l. j. supra.

¶ **F**AMILIÆ. Familia ad res & personas refertur: cum de personis intelligitur, quinque modis potest accipi. Primo, ut certas personas, puta libertum contineat. Secūdo ut corpus quoddā, cuius caput iure proprio mēbra subiecta habet, ut filiorū, nepotū, pronepotumq; soboles qui in patrisfamilias potestate sunt. Tertio, corpus in quo nō preminet alicuius potestas, sed communi

omnes

omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto seruien-
tiū turba, qui uetustissimus huius uocis significatus est:
antiqui enim Famul seruum dicebant, unde famulari uer-
bum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad
cōmune, neq; ad seruos refertur, sed ad originē, & memo-

riā, ut cum dicimus, hic

pta est: nam & in res, & in
personas diducitur^b. In res,
utputa in lege xii. tabula
rū his uerbis: Agnatus pro-
ximus familiā^c habeto. Ad
personas autem refertur fa-

est ex Iulia familia .i.
originem à Iulio traxit.

b ¶ D I D U C I T U R
diuiditur.

c ¶ F A M I L I A M. Id
est hereditatem. Cice-
ro ad Heren. libro Rhe-

toricorū primo cap. xxvi. uerba legis. xii. tabularū sic
cōcipit: Pater familias uti super familia pecuniā ue sua le-
gauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecu-
niāq; eius agnatorum gentiliūq; esto. Sed quomodo di-
gnoscimus de rebus, an personis actū sit? Et proditū est,
cum familiæ relinquitur, de personis actū censeri^d: cum à
testatore de familia disponitur, tunc, de rebus agi. Nec
enim possumus tūc de personis intelligere, quæ cū liberæ
sint, ad nullius dispositionē pertinent. Ego arbitror, &
cum de familia disponitur, de famulatio seruorum ue cho-
ro actū uideri: obsoleuit enim ex cōmuni usu illa quæ in
xii. tabulis est significatio, quapropter de ea in dubio
accipiendum nō est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectu-
ra adigit, ut quia testator rogat heredem, ut familiam
suam restituat, si enim de seruitio intelligeretur, nō erat
opus heredem rogare in eo quod directe legari potuit^e.

^d Bar. l. fin. C.
cod.

^e l. n. quod. in
fi. ad Treb.

¶ E X

d ¶ EX EA FAMILIA. Accursius uerba legis sic adscribit. Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant. Intelligitq; de bonorum possessione, quæ

f § quinto. in
iti. de bono,
post.

patrono in liberti bonis datur^f: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur. ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est, in eam familiam adscribitur. Liberti enim nomine, seu ut ita loquar, parentela patroni censentur, ut in disputationibus docuimus, accipiunturq; tunc familia pro singularibus ipsorum personis, nec enim communia cum cæteris cognationis iura habent, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à cæteris distinguenda fuit.

e ¶ IURE proprio. Personæ subiectæ natura sunt, id est æquitate naturali, uxor marito, gener, nuruq; socero, deniq; quilibet familiaris domino. Filij uero & nepotes, cæteri q; deinceps qui in potestate sunt, etiam iure civili subijciuntur^g.

g in suis. de
lib. & post.

miliæ significatio, ita cū de patrono et liberto loquitur lex, ex ea familia^d, & ex ea inquit, in eā familiā: & hic de singularibus personis legē loqui cōstat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdā significationē, quod aut iure proprio ipso rū, aut cōi uniuersæ cognationis cōtinetur. Iure enim proprio^e familiā dicimus plures personas, quæ sunt sub

f ¶ MATREMFAM. Videtur hic probari, uxorem in familia uiri esse^h: habet enim maritus dominium, id est^h l. quicūque C. de re mi. quandam præeminētiam in illam. Quapropter legato facto familie, etiam uxor admitteturⁱ: quod & in uidua ob i d. l. fin. seruandū est, iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio esse existimatur.

vnus potestate aut natura In odiosis tamen fortè aut iure subiecta: vt puta aliud obseruandum esset. Et ideo si quis in patremfamilias matremfam. f filiiūfam. filiāfam. quiq; deinceps vicem illorum sequuntur, vt nepotes, & neptes^s, & deinceps. Pater autē familie appellatur, qui in domo^h g ¶ NEPTES & deinceps. Hic constat familie

appellationem ultra quartum gradum in descendētibz intelligi, in prohibitione autem alienationis hereditaria facta, ut res in familia perpetuo remaneant^k, iustiniā^k in authē. de rest. fideicō^s nus sanxit, ultra quartum gradum descendētibz prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud constat, in fideicommissio familie usque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, instar successio nis, quæ ab intestato defertur, uocantur: in fideicommissio uero quod duobus antiquioribus de domo relictum sit, cum non sanguinis coniunctio, sed solum familie nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiamⁱ Deci. 521, in fin.

h ¶ DOMO. Quandoque tamen domus pro familia accipitur, idq; præsertim in uulgari sermone: uideturq; D. And. Alc. de uerb. signi. b B METO

μετωνυμικῶς continens pro contento poni^m: quapro-

m l. pe. de test.
n l. cum vnus.
de al. leg.

pter proprie de his qui unā habitant intelligiturⁿ.

o Bar. l. si qs
vi. §. differē
tia. de acqj

¶ DOMINIUM. Id est, præminentiam. Alioqui alio
sensu dominium est ius perfecte disponendi de re sua cor-

porali^o. Sanè qui solo huiusmodi præminētia iure etiā
principibus subsunt, in
eos delinquendo, perdu-
ellionis crimine non no-

p Cle. pastora
lis. §. deniq;
de re. iud.

tantur^p.

¶ SED & illi. Ut
quis paterfamilias dica-
tur, satis est ut familiae
suae dominus sit, quo-
niam hæc uox non solū
in eis locum habet, qui
uere patres sunt, filios
que habent, sed etiam
in eis qui sine prole
sunt, dum iura in domo
sua habeant quæ cete-
ri patres familias.

¶ QUOTQUOT ca-
pita. De suis hæredibus

intelligendum, quia qui in aliorum potestate recidunt
familias non habent.

¶ EMANCIPATVS. Extra patrisfamiliam
emancipati sunt, ut hic traditur, alioqui propriā familiā
non haberent: quod hoc iure maxime procedit, quo
emancipati agnationem nō seruant^q: sed cum hodie instar

suorum

dominiūⁱ habet, recte q; hoc
nomine appellatur, quāuis
filii nō habeat: nō enim so-
lam personam eius, sed &
ius^k demonstramus. Deni-
que & pupillū patremf. ap-
pellamus: & cum paterfam.
moritur, quotquot^l capita
ei subiecta fuerunt, singulas
familias incipiūt habere: sin-
guli enim patrūfamil. no-
mē subeunt. Idem q; eueniet
in eo, qui emancipatus^m est,
nā & hic sui iuris effectus,
propriam familiam habet.

suorum redacti sunt ^r, putauerim in fauorabilibus eos
 contineri, siue de familia lex uerba faciat, siue de agna- ^r l. memini
 tione ^f. Quod in legibus quoque municipalibus obser- ^m. C. de le
 uandum esse arbitror, quibus agnati masculi ceteros ^{gi, hered.}
 excludunt: non enim in his uinculum patriæ potestatis in ^{d. l. fin. & l.}
 animaduersione est, sed ^{q se parris}
 id solum, quod cognomen ^{C, vnde lio}
 familiæ eiusq; in-
 signia seruent ^r: quod ^t Bal. in l. fin.
 etiam emancipatis con- ^{C. de emanc.}
 uenit, licet alijs aliter ^{lib.}
 uisum sit ^u, ^v Dec. cōf. 130

¶ A G N A T O R V M.

Accipitur ergo fami-
 lia etiam pro agnatio-
 ne, quod dubium esse
 non debet: cum huius uocabuli significationem, Iustinia-
 nus in cognatis quoque, ceterisq; propinquis acceperit,
 quod ideo esse ab eo constitutum arbitror, quoniã agna-
 tis cognatos æquales in successione fecerat. Cum igitur
 familiæ testator relinquit, qui proximiores in gradu
 tempore testamenti, uel mortis erant, admittendi sunt ^x, ^x l. cum ita §.
 quippe illi proprie agnati sunt. Qui uero post eius mor- ^{fi. de leg. ij.}
 tem concepti sunt ^y, cum agnati non sint, non admitte- ^y l. titius. de
 rentur, nisi aliter de uolūtate testatoris appareat. Veluti ^{fuis & leg.}
 in fidei cōmisso conditionali, cum enim dies tempore exi-
 stentis conditionis cedat, eos admitteremus, qui tunc in fa-
 milia proximore gradu erunt ^z. Vnde fit, ut prohibita ^z Io. An. rubs
 heredi alienatione extra familiam, illi censeantur uo- ^{de testa. in}
 cati ^{Spec.}

cati, qui propinquiores ipsi heredi supererunt cum alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores:

- a Socin. in. l. si idq; quamuis doctissimis quibusdam reclamantibus^a receptius apud recentiores uidetur, quoniam de manu heredis fideicommissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cum ab ipso testatore continenter heredi ex eadē domo^o & gēte proximitas deferatur, eius proximiores censentur uocati^b. Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis conijcitur, mortuis his quibus fideicommissum restitutum est, eorū propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos^c. Sed quid si cuilibet ex familia relictum sit? & promiscue in obseruato gradu quicumque admittentur^d, dum intra decimum gradū sint, ut etiam Paulus Castren. respondit^e.
- e Paul. consil. 383 notandum, in. j. Quid item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum quem uelit de familia eligere idem respondit^f. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, plerisque uisum est^g.
- f cōsi. 32. pro-prietarij. in j. l. uolūtas. C. de fideic.
- g Barto. d. l. si cognatis, in fine.
- h d. l. fin.
- o ¶ **EX** eadem domo & gente. Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cum agnatus nō sit, nō erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus. Gēs enim hic pro agnatione sumitur, unde gentiles agnati. Sed cū hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes contineri sanxerit^h, qui ab eodē sanguine proficiscuntur, cognatosq; etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spurijis est, quoniam

quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odioq;
infectatur.

P **¶** **SERVIENTIVM.** Non de seruis solum intelligen-
dum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, &
operam suam in id, quod demonstratum est, præstātibus.

Sic in edicto familia pu-
diti sunt. Seruientiu^p quoq;
solemus appellare familiā,
vt in edicto prætoris often-
dimus, sub titulo de furtis
vbi prætor loquitur de fa-
milia publicanorum: sed ibi
nō omnes serui, sed corpus
quoddam seruorum cōtine-
tur: quod demonstratur eius
rei causa paratum esse, id est
vectigalis causa. Alia autem
parte edicti, omnes serui cō-
tinentur, vt de hominibus
coactis, & vi bonorum ra-
ptorum. Itē redhibitoria, si
deterior res red datur ēpto-
ris opa, aut familiæ eius, &
interdicto vnde vi, familiæ

Sic in edicto familia pu-

blicanorum accipiturⁱ.

Sic & quid raptum, uel

ui factum cum familia

dicitur^k. Sic ædiles em-

ptorem, qui redhibito-

ria experitur, resarcire

uenditori uoluerunt,

quatenus seruus culpa

sua, familiæ ue suæ dete-

rior factus est^l. Sed cū

in prædictis casibus do-

minus ex delicto fami-

liæ obligetur, an in cæ-

teris quoq; idē generali-

ter constituemus? Et nō

obligari dicendū est^m,

quapropter liberabi-

tur, si seruum pro noxa

det, nisi eum delinquēti

consensisse constet, quod ex coniecturis quoq; deprende-
tur ut quia cōsultus de delicto tacuit, uel cum posset, nō
prohibuitⁿ. Sed & nobiles qui in famulitium suum Sicaⁿ

ⁱ l. j. §. familia
de pub.

^k l. ij. §. hæc
actio. vi bo.
rap.

^l l. j. l. addes
etiā, de ædi.
edi.

^m l. ij. supra de
noxæ.

ⁿ c. Petrus, de
homici.

- licitis, arbitrato iudicis puniendi sunt^o: praesumuntur enim
 eorum conditionem notam habuisse, nec eis licuit detesta-
 biles hosce domi habere^p, & fauoribus prosequi: et ideo
 etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoque
 & nautas pro familia sua teneri constat^q, si damnum in
 re commissum est, cuius
 custodiam praestare de
 buerunt. Sed finge hospi-
 tem ab aliquo ex fami-
 lia cauponis uulneratum,
 quid erit? Et si in diuer-
 sorio dum cauponum cu-
 ra confidit affectus est,
 putarim dominum obligari, damnumque ab eo emendandum,
 alioquin cauponem absoluum^r.
- ¶ **FILII**. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue
 una cum patre habitent, siue separatim: eademque inter-
 pretatio in aedilitio edicto capitur^r.
- ¶ **ULTIMI**. Retro computando. Et haec ultima si-
 gnificatio intelligitur, cum propter antiquitatem origi-
 nis, gentiles isti nullo gradu se contingunt: sic enim hoc ca-
 su ab agnatione differet familia, & ita ceteri interpretes
 sentiunt. Sed cum in hoc responso tot familiae significa-
 tiones prodire sint, quomodo cognoscemus de qua intelli-
 gere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diju-
 dicandum esse, ut in relictis familiae, constitutionem^r iu-
 stiniani seruemus, si lex captum a familia praetoris certa
 pecunia condemnet, de seruientibus, iureque officij capien-
 tibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non cen-
 sebitur

clemē, ne in
 agro. S. por,
 ro, de statu
 mona.
 p. c. constitutis,
 de testi.
 q. l. j. supra
 nau, caup.

Iaf. l. j. colū.
 iij. C. de ser.
 fng.

l. quod si no
 lit. S. idem.

§ d. l. fin.

Sebiturⁿ. Si pistor panem coquere Titio eius^que familie promisit^x, de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamilias curæ domui suæ tantum prouidisse, ut quibusdam uidetur^y. Quem sensum & accipere, lex debet, quæ ciuē cogit, cum familia sua in urbe habitare.

^u Ray. d. l. ædiles.
^x l. tria onera de excu. tut.
^y Cep. de ser. vrb. ca. 50.

cuti dicimus, familiã Iuliam quasi à fonte quodam memoriae. Mulier^f autem familiae suæ et caput, et finis est.

CAIVS LIB. XVI.
AD EDICT. PRO-
VINCIALE.
LEX CXCVI.

Familiae appellatione, & ipse princeps familiae continetur.

Iulie familiae primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina non seruant, sed patrum suorum, unde in eis nulla familiae origo propagatur, sed cum eis extinguitur.

FAMILIAE. Cum familia à famulãdo, id est seruiendo deducatur, ut supra ostendimus, non uidebatur eius appellatione posse dominum contineri, tãquam Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic censuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuersitatum, non

Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiae priuilegium cõcedit^z.

F MULIER. Caput, id est principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiae significationem, in uiris enim familiae nomen per omnem descendentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est

^z l. ij. C. de epis. & cler.

membris solū, sed & capite constant, ideo illud quoq; cō
 prendere debent. Sic appellatione militum, Imperator^a,
 appellatione Populi, Senatus continebitur^b. Quae ratio-
 ne cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus^c, cum mo-
 nachos, de Abbate^d, cum capitulum, de Decano quoque
 intelligemus^e. Sic &

scholasticorum nomi-
 ne, rector admittetur:
 nam & episcopus qui
 studiorū causa in Aca-
 demia sit, nihilominus
 scholasticus dicitur, id
 que Baldus tradit^f.

¶ Foeminarum liberos, in
 familia earum non esse, pa-
 lam est: quia qui nascuntur,
 patris, non matris familiam
 sequuntur.

VLPPIANVS LIB. I.

AD EDICT

LEX CXCVII.

¶ §. FOEMINARVM.

Hoc regulariter prodi-
 tum est, ut filij legitimi patris familiā sequantur, non ma-
 tris: nisi specialiter aliud indultū sit^g, ut Iliensibus, Del-
 phis, & Ponticis, quibus ex priuilegio cōpetit, ut ex alie-
 nigenis & eorū mulieribus nati matris originē sequantur.
 Ex hacq; regula traditū est, nobilis matris filiū non ideo
 nobile esse, quoniā ex patre solū deducitur nobilitas
 unde nec gētilitia matris insignia filio gerere concessum
 est: nec prater principē quisquā cōstituerē posset, ut ori-
 ginem matris filij sequeretur^h: quoniam ne id ab aliquo
 decernatur, lege expressim prohibitum est. Et id in legiti-
 ma prole sibi locum uendicat, alioquin spurij, cateriq; il-
 legitimi uentrem sequunturⁱ. Sic & natus pendente sta-
 tus controuersia, cum matre euentum litis maternae
 sequetur

a l. j. de testa,
 mil.

b S. plebs, isti,
 de iur. nat.

c Oldr. hic.
 d c. fina, de si-
 mo.

e c. quia. S. j. de
 cōces. præb.

in. 6.

f in proh. de
 cretal. in. iij.
 col.

g l. j. ad mun.

h l. ex plo. C.
 de decur.

i l. cū legit. su-
 pra de stat.
 no.

sequetur qd' in eis nō seruatur, qui ante litē nati sunt^k.

INDICASSE. Deferre reū, idem est quod postulare^a,
 id est coram iudice nocentem nominare, & ut cogni-
 tionem suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui sub-

^k l. fi. C. de li.
 be. cau.
^a l. deferre, de
 iur. fi.

scribere necesse habebat qui detulisset, ut si obtinisset,
 præmijs afficeretur, &
 si succubisset, ex Tur-
 piliano Senatus consul-
 to puniretur. Hoc pera-

cto disputabatur, an su-

scienda cognitio esset, de iudicijsq; cognoscebatur: id

erat arguere reum, id est demonstrare, & ex argumen-

tis probare, ab eo cōmissum crimen: quod si subesse legiti-

mas coniecturas iudex uidisset^b, ulterius procedendum es-

se interloquebatur, sicq; eius nomen, qui delatus erat, in-

ter reos recipiebatur^c: tum iudex oratores, aduocatos ue-

admittebat, qui unā cū partibus cōtinuis orationibus de

causa disputabant, tumq; proprie Accusare dicebantur

& hinc Accusator, inde reus esse. Si reus cōuictus esset,

præmium accusatori decernebatur, quarta pars bonorū

rei, ut in crimine Læsæ Maiestatis Cor. Tacitus lib. iiii.

autor est: Silio, inquit, condemnato M. Lepidus quar-

tam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cæte-

ra liberis concessit. Igitur ostendit Iurisconsultus indica-

re reum id significare, cum non solum delatus, argutusq;

reus sed & accusatus conuictusq; esset. Quapropter cū

ei præmium debeat, qui famosi libelli autorē indicaue-

rit, ut constitutioni locus sit: reū oportet esse conuictū^d.

Et quæ diximus ex stricta significatione procedunt, nam

^b l. Senat⁹. in
 fi. eod. tit.

^c Bar. l. is qui
 reus. iiii. co.
 de pub. iud.

^d l. lex Cor. in
 fi. de iur.

latius quandoq; ea uerba accipiuntur, & arguisse quoq;
non uidetur, nisi & qui conuicerit. Vnde cum ex Sena-
tusconsulto libertas pro praemio seruo debeat, qui cae-

l. 1. §. quis in de domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit,
gravi. §. si ex
stipu. ad fy. & danari fecerit. Sic & in quibusda constitutionibus re-

spensum a prudentibus
est, cum praemia his de-

IDEM LIBRO II.

DE OMNIBVS

TRIBUNALIB.

LEX CXCVIII.

Alb. e. l. j. C. tatis reos argueret: id
qb. ex cau.
fer. pro pre.

enim uerbum generaliz-
ter pro ostendere demō-
strareq; accipitur, ut
in carmine Vergiliano.

Degeneres animos ti-
mor arguit.

URBANA praedia^a oia
aedificia accipimus,
non solum ea quae sunt in
oppidis, sed & si forte stabu-
la^b sunt, vel alia merito

URBANA.

Va ¶ Seruitutum aliae sunt urbanae, aliae rusticae:
quae sic nomen sumunt, quod praedio urbano, uel rustico
debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem

l. j. §. area. de
ser. rusti. pre-
dio.

ipsam, sed praedium cui debetur^a. Vnde quamuis uia
censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum
eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim,
uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urba-
no praedio debetur. Quae autem sint urbana praedia sic
explicat Iurisconsultus, ut sint omnia aedificia habitan-
di causa facta, ubicunq; sint, siue in urbe, siue extra ur-
bem, in uicis uillisue, & conciliabulis: urbanum enim
praedium materia non locus facit.

b ¶ STABVLA. Diuersoria, & quas tabernas uo-
camus,

eamus, ueteres stabula appellarūt. Sed & hæc uox pro se
ptis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur:
in priore significato hic accipiēda est, quod arguūt sub=
sequētia uerba: tumq̄; certissimum est, urbanū prædium
stabulū esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Nera=

ria^c in villis, & in uicis, uel si banorum non esse, quo
prætoriam^d voluptati tātum niam à cæteris edificijs
deseruentia: quia urba= separata sint, scripsit.
num prædium non locus Cum enim non pro ho
pro pecorum, quæ in rei rustice fructu sunt, commodi=
tate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur,
tametsi edificijs constant.

C MERITORIA. Mereri est mercede operā præsta=
re: unde loca meritoria, quæ mercede locātur, fortè uiato
ribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, me
ritoria rheda, & muli meritorij, idq̄; genus similia.

D PRAETORIA. Prætorium domus imperatoria est,
quod quæcunq; militū Imperatorē antiqui prætorē dice
bant^c. Sic & Principia pro principis tabernaculo acci

piuntur Vegetio. Cœpit tamen prætorij appellatio pro
ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliās ruri habi=
tat. Tripartito enim uilla diuiditur: Prima urbana, quā
dominus ipse ad inhabitandum sumit^d, ea & prætorium
dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, &
Iuriscōsultis. Altera Rustica, quā uillici operaq̄; rustica
incolunt^e. Tertia fructuaria, in quā fructus deuehūtur:
unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.

tius^b, cum numero ur=
b Leo iure. su
pra in quib.
cau, pig.

banorum non esse, quo
niam à cæteris edificijs
separata sint, scripsit.
Cum enim non pro ho
minum habitatione, sed

Leo iure. su
pra in quib.
cau, pig.

c 1. officij. in
fin. supra de
re mili,

d 1. plenum, de
usu & hab.

e 1. uideamus
locas,

MATERIA. Quid ergo si quis tuguriū, uel casam ex stramentis ædificet? Et si pro usu hominis sit, urbanū esse prædium receptū est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nō magis poterit, quā ex domo ^f. Si uero boum, pecorumq; habitationi præparata sit, aliud est, nisi domui cōiuncta uel

proxima sit, nam tunc urbani ædificij pars censetur ^g.

HORTOS. Cum horti propter amoenitatem urbani prædij, cui contigui sunt, cōparentur, æquum est urbanis eos contineri: quod

si plurimum in reditu sint, id est principaliter propter rusticos redditus constituti, secus est. Quid enim si olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens

patrisfamilie non minus utilitatis ut fructus uendat, quā amoenitatis causa eos colentis.

OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria pbabiliq; absunt, ut milites^a: qui ex probabili tātū, ut qui studiorū causa peregre agūt: qui necessario tantū, ut relegati: sunt & qui sponte

f l. pleriq; de in ius vocā.

g Cep. cap. xj. de seru.

a l. ff. de resti. in integ.

facit, sed materia^c. Proinde hortos^f quoque, si qui sunt in ædificijs constituti, dicendum est in urbanorum appellatione contineri. Plane si plurium horti in reditu sunt vinearij forte, uel etiā olitorij ^g, magis hæc non sunt urbana.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABSENTĒ accipere debemus eū, qui non est in

sponte, ut mercatores. Accipitur autem absentia uarijs
 modis, ut supra à nobis annotatū est. Hoc uero in respon-
 so, is traditur abesse, qui extra urbis cōtinentia est. Qua
 propter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs ^b, sub ipsum ^b *Si uero e-*
 cause initium reū coram *et* in faciē, nisi absens sit, cita-
 ri: non ualebit citatio
 eo loco, in quo petitur: non ad domū facta, nisi pro
 enim trans mare absentem ponatur reū extra cōti-
 desideramus: sed si forte ex nentia urbis fuisse^c, uel ^c *l. fuscinius,*
 tra cōtinentia urbis est, ab- nisi latitet, ut hic dicitur: *illud, ex*
 est, cæterum vsque ad conti- tur: postquam uero se- quib. cau. in
 nentia nō abesse videtur, si mel in iudiciū uenerit, *pos.*
 sufficiet si denunciatur
 nō latitet. Abesse non uide- domū ^d. Sed *et* in cau- ^d *l. & post, de*
 bitur, qui ab hostibus ca- sis quæ celeritatē requi- iudi.
 ptus est, sed qui à latroni- runt, ut quia periculo-
 bus detinetur. sa sit mora^e, satis erit ^e *c. causam, de*
 etiam à principio libellum uocationis domū deferre ^f: di- ^f *dolo,*
 ceturq; tunc abesse, qui in iure non est. Quod autem hic *l. iij. §. ab-*
 subijcitur abesse non uideri, qui ab hostibus captus est, esse, de dam-
 eam habet ex ueterū interpretū sententiā rationē ^g, quia ^g *infe.*
 capti ab hostibus pro mortuis habentur, in quo ipse du- *l. mulieris,*
 bito, quoniam etiam qui mortui sunt abesse dicuntur. Ve- supra eo.
 rius igitur est, absentem secundum subiectam materiam
 accipi, *et* cum hic respectu petitionis loquamur, non po-
 terit captus ab hostibus neque tanquam absens uocari,
 citatione in domum suam delata, sed eius successor uocā-
 dus erit. In capto uero à latronibus aliud est, licet ei pro ^h *l. succurritur,*
 pter iustam causam Prætor succurrat ^h. *supra ex q.*
cau. maio.

Hæc

HAEC STIPVLATIO. ¶ Licet noxae appellat
 a I. plebs. §. fi. infra eod.
 tione omne delictum contineri uerum sit^a, cum ta-
 men emptor mancipij à uenditore stipulatur noxis solu-
 tum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capita-
 li fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniã
 ædiles qui cõstituerant

quibus casibus redhibi
 tioni locus sit^b, noxam
 b I. l. si q̄s sit. §. qd' aũt. de ædi. edi.
 ab huiusmodi fraude
 distinxerãt. Vnde credi-
 tur contrahentes uer-
 ba sua secundum legis
 sensum de ea re loquen-
 tis intellexisse: qua ra-
 tione affirmandum ui-
 detur, generalis uerbi

IULIANVS LIB. II.
 DIGEST.
 LEX CC.

HAec stipulatio, noxis^a
 solutum præstari, nõ
 existimatur ad eas noxias
 pertinere, quæ publicã exe-
 cutionem^b, & coercionem
 capitalem habent.
 significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispo-
 sitionem contractũ censeatur. Sic qui posteris & succes-
 soribus hereditatem relinquit, masculos foeminas præu-
 lisse existimãdus est, quãdo ex lege municipali præferebã-
 tur^c. Sic hæres qui legata generaliter soluere pmittit^d,
 deducta falcidia promississe intelligitur: quod hãc quoq;
 rationem habet, quũ enim huiusmodi cautio ex necessita-
 te præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, quàm quatenus
 ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in huius re-
 sponsi specie dicendum est, alioquin uerba contrahentiũ
 generalia satius est generaliter accipi^e.

e But. cõst. 2. de constan.
 d I. si. C. ad le. falc.

e gl. l. si prior. fol. m2.

b ¶ P V B L I C A M. executionem. De quibus delictis
 supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs. Crimen
 quoq;

quoq; famosi libelli publici iudicij est^f, quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem Maie^f f. I. quod sen-
statis Tyberius reduxerat, cui nomē apud ueteres idem, tus, de iur
sed alia in iudicium ueniebant, si quis proditione exerci-
tum, aut plebem seditionibus, deniq; male gesta Republi-

ca maiestatē Pop. Ro.
IDEM LIB. xxxi. minuiisset, facta argue-
DIGEST. bantur, dicta impune
LEX CCI erant. Primus Augustus

I Vsta interpretatione reci cognitionem de famosis
piendū est, ut appellatio libellis specie legis eius
ne filij^a, sicuti filiam famili. tractauit, cōmotus Cas
cōtineri sæpe respondimus, sii Seueri libidine, qua
ita & nepos videatur com u.ros fœminasq; illu-
stres procacibus scri-
ptis diffamauerat. Quæ uerba referre placuit, ut ambi-
gere desinerent doctores, quomodo crimen illud publi-
cum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum
non connumeretur^g: apparet enim sub lege Maiestatis
contineri, cum ad eius exemplum iudicetur^h.

I VST A. a ¶ Sicuti filius etiam filiam continet, ita &
nepotem, eademq; ratione opinor & neptem: cumq;
conformes esse has regulas Iurisconsulus hic osten-
dat, consequens est, ut sicut masculinum non nisi per
interpretationem fœmininum sexum continet, ita & fi-
lius ad nepotē ex sermonis proprietate nō refratur, sed
tantum modo ex interpretatione, per quam ex similitudi-
ne rationis fit extensio, & ita communiter receptum est.

Hincq;

g l. de publi-
iud.

h l. famosi. in
fi. ad le. iul.
maie.

Hincq; si testator filijs Titij & eius descendētib; fundum per fideicommissum relinquat, si aliqui filij super-

^a I. cum ita. §. si sint, prius admittentur^a, tanquā sub illo nomine, filijs, si. de lega. ij. censeantur nominatim uocati, nec cum eis unā nepotes Titij, ex alijs filijs prēmortuis, succedent: illi enim sub nomine descendētiū, potius quā filiorum comprehendendi: & patris nomine^b, prenduntur: quippe apud auus quoque demonstratio filiorum, non intelligatur.

nisi per extensionem, descendētiū uero etiā proprie, ad eos refertur. Dōc nec ergo supersunt filij qui prius nominati sunt, non erit locus ceteris descendētib; posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt^b. Idemq; dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, fœminæ à successione repellantur: censetur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarentur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excluduntur propriè habentur.

^b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos: sic & patris auus cōtinetur: quod generaliter uerum est, nisi cum materia odiosa est, & non omnino tantum rationis est in uo quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorem ducat, cuius pater artem ludicram fecerit^c: non uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoq; patri concedens, ut deprehensam in adulterio filiam occidere possit, tantum iuris auo dedisse non uidebitur^d, ad cu-

^b Dec. cōsi. l. in fin.

^c l. lege Iul. de ritu nup.

^d l. patri. supra de adult.

ius dedecus adulteræ turpitudine non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus, ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus ex-

Bart. 1. libe-
rorū, in fin.

ALPHENVS VARVS
LIB. II. DIGE-
STORVM.

LEX CCII.

CVM in testamento scriptum esset, ut hæredes in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumerent, non licet minus consumere: si amplius vellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videntur.

cludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretatione plerique senserunt, & in dubio casu propius est ut non excludatur: nam & lex contra veteris iuris regulas, solis matri & auie tutelam deseruit, & tamen frequentius proditum est, pro auia non excludi.

f autē, ut matri, & auie.

Moder. in l. gallus. § in situens.

CVM IN TESTAMENTO. Cum testator certam summam in funere erogari mandat, potest & plus expendi, in maiore enim summa etiam minor continetur: quod si eam summam duntaxat consumi uoluit, adhuc idem est, uideatur enim taxatianem additam, ut ei qui grauatus esset, cōsuleret: unde licitum est fauori suo renuntiare, & quicquid ulterius uelit impendere. Quod hodie forte aliter esset obseruandū, cum plerunq; accidat, ut prudentes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidemq; præbyteris presentibus sepeliri, propter enim auari-

D. Andrea Alciati de uerb. sig. c C tiam

tiam quorundam sacerdotum coërcendam, ita præcepisse uidentur: qui contra Christianæ legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter aris cāpani sonitus, propter deniq; sacræ humentationis, uel defodiendi cœmiterij ius remisserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad hæc, candelas, cantores, sandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuersijs dicam, quæ ad quartam canonicam pertinent? Ut si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur^a. Cū igitur in proposita specie, non tam ut hæredi consuleret testator ita mandasse uideatur, quàm ut auaritiæ Simonicoq; ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem cui sepulchri cura madata sit, si præter iustum plus impenderit, nulla actione ab hærede consequi posse^b, quòd si minore pretio industria sua mandato defunctus est, hæredi quod superest proficere^c: tametsi enim non posse minus quàm iustum sit impendi hic dicitur, si tamen per industriam, uel quia apud artificem quæ gratia ualeat, alia ueritate minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem estimationem designata à testatore pecunia fuisset censendū, satisfecisse mandato uidebitur, accrescetq; hæreditati illud lucrum, ut Dynus Albericusq; prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est^d.

^a c. j. de sepul.

^b l. qui aliena. §. j. de nego. gest.

^c l. lucius. §. j. de leg. ij.

^d l. & si quis. §. qd ergo. de relig.

IN LEGE CENSORIA. Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis imibant, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigendum esset. Cum igitur in lege censoria portus Siciliae cautum esset, ne pro seruis quos quis domum pro usu suo duceret uectigal solueretur, fuit apud Al-

IDEM LIB. VIII.

LEX CCIII.

IN lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat: Seruos quos domum quis duceret suo usu, pro his portorium ne dato. Querebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, vtrum pro his hominibus portorium^a dare debet, nec ne? Respondi duas esse in hac scriptura quaestiones: Prima quid esset domum^b ducere: Altera quid esset suo usu ducere. Igitur quaeri solet, vtrum vbi quisque habitaret: siue in prouincia, siue in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur?

phenum dubitatum, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.

a ¶ PORTORIUM.

Id est uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portorium quod pro his mercibus quae in portu sunt, datur: cuius exactor et maniceps Portitor appellatur antiquis autoribus.

b ¶ DOMUM. Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis non sit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedendi, sed necessarium est domicilium esse constitutum, id est rerum suarum summam ibi esse, frequentiusque à patrefamilias incoli.

rum summam ibi esse, frequentiusque à patrefamilias incoli.

c ¶ SEDES. Id est habitationem perpetuam. Vergil.
Nec uero hæ sine sorte date sine iudice sedes. Et rursus:
—Priusquam sedibus ossa quierint. Potes etiam in-

telligere agros, seu fundos: unde possessio non à pedibus,
ut uulgò legitur^a, sed à dictione pos, unde fit impos, &

a l. l. de acqui.
poss.

cōpos, & potis: itemq;

à sedibus dicta est. Hinc

capere sedes, mutare se

des, occupare sedes, &

similia apud ueteres ex

empla. Ille ergo possi-

det, qui sedere, id est se

dem ponere potis est, à

sessitādo Galli etiamnū

uulgò cōtinuare posses-

sionem sessire uocant.

Sed de ea re recte cōstitutū

est, eā domū vnicuiq; debe-

re existimari, vbi quisq; se-

des^c & tabulas haberet, sua

rumq; rerū constitutionē fe-

cisset. Quid autem esset, vñ

suo magnam esse dubitatio-

nē^d: & magis placet, quod

victus sui^e causa paratum

d ¶ MAGNAM dubitationem. Et ratio dubitationis

b l. iij. de vsu.

esse poterat, tum quia cū de usu loquimur^b, generaliter

accipimus, ita ut familia quoq; ipsa uti possit: tum etiam

quia iure communi de his quæ patresfamilias ad usum

c l. vniuersi.
C. de vectig.

propriū reuehunt uectigal non soluitur^c. Vnde ut lex

censoria aliquid induceret, debuisset latior interpreta-

tio sumi. Accedit his, quòd sicut in dubijs quæstionibus

d l. non puto,
de iur. fil.

aduersus fiscum facilius respōdendum est^d, ita & aduer-

sus publicanos, qui causam à fisco habent. Et certe nega-

ri non potest, quin aduersus proprietatem uerbi ex hac

interpretatione fiat restrictio.

e ¶ VICTVS SVI. Ratio decisionis est, quia immunitas

ei concedebatur, qui domum pro usu suo duceret: quibus

uerbis

uerbis apparet, nō illud consideratū fuisse, quod usui dño quoquo modo eē posset: sed qd' usui in domo esset: id autē est quod uictus patrisfamilias causa habetur: ut serui, qui ad domini personā tuēdā, eiusq; cultū pertinet. Nō igitur nouū est, ex præcedētibus uerbis subsequētia coarctari.

Satisq; priuata portus eū, tantū cōtineri. Itemq; de Siciliæ lex operabitur, seruis eadē rōne quæri qui cū iure cōmuni etiā de eorum vsus sui cā parati essent: utrū dispensatores^f, in seruis, quos sibi usua- sularij, villici, atriēses^g: re- rios quis duxit, uectigal pēdatur: licet aliud sit xtores^h, & opetarijⁱ quoq; in cæteris rebus^c. Vnde

si lex triticū extra territorium abspportari uetet, qui pro suo usu ducat, nō censeri prohibitū^f. Addūt pleriq; iura^f mēto eius qui abspportat stare publicanū debere^g, quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ^h.

f ¶ DISPENSATORES. Qui sint hi serui, sicut ^h Insularij, & Villici, à nobis supra expositum est.

g ¶ ATRIENSES. Horum summa erat autoritas, quod domini negocia procurarent, res uenales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos non parum iuris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci potest: arbitrator & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibaria ue distribui.

h ¶ TEXTORES. Serui à texendo dicti.

i ¶ OPERARII. Qui ruri operabātur, unde & antiqs autoribus simpliciter operæ appellātur: affirmat M. Cic.

l. fin. §. quo-
ties. de pu-
blica.

Bar. l. cæte-
ra. §. ij. de le-
ga. j.

g Clem. si. de
censu.

h l. j. C. de lit.
& iti. custo-
lib. xij.

ab operis Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

K ¶ TOLERARET. Id est sustēteret: nouus modus loquendi. Caesar equos tolerari, cetera iumēta interijisse. Sic Tacitus tolerare uitā, Græci δ'ικεῖν dicunt.

L ¶ VECTORES. Solebant ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: inde serui Vectores dicti, quo genere Lecticarij, Agasones, Mulionesq; sunt, quos tamen usu suo habeat.

M ¶ CUBICULARIj. Qui cubiculo uel ad limina assident.

N ¶ ADMINISTRATOres. Ministri ipsius patrisfamiliās in mēsa, sic enim proprie ministrare accipimus à manibus ducto sermone.

P V E R I. Explicatur hic triplex pue

rustici, qui agrorum colendorum causa habentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret^k: omnes denique seruos quos quisque emisisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset ut venderet. Et sibi uideri, eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad eius corpus tuendum, adq; ipsius cultum præpositi destinatiq; essent: quo in genere vectores^l, cubicularij^m, coqui, administratoresⁿ: atque alij qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

PAVLVS LIB. II.
EPÍSTOLA
R V M.

LEX CCCIII.

P Veri appellatio, tres significaciones habet: nam, cum omnes seruos, ri si

re significatio: Prima est, cum seruos pueros appellamus, cuiuscunq; ætatis sint. Sic Persius: *Ipuer & strigiles Crispini ad balnea defer.* Qui sermo in uulgari idiomate etiam hodie est in usu. Altera est cū contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet sexum discernamus: tametsi du-

bium nō est pueris legapueros appellaremus: alteram, cum puerum cōtrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstrarem.

tis^a, etiam puellas contineri: qua de re supra dictum fuit. Tertia est, qua ætatem iudicamus, unde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est qui quatuordecim annos nō expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: unde cum prætor à postulādo pueritiam excusauit^b, excusatus censebitur, qui decem & septem annos nondum compleuit: sed & legatis usq; ad pubertatem alimentis^c, donec ad decimum octauum annum quis peruenerit, debebuntur: quod propter alimentorum fauorē constitutum est, & rationē habet: ante enim eam ætatem, ut plurimū uidemus non sufficere pueris suā ipsorum artem, uel industriam, ut se alant: meritō interpretatio in id tempus proferenda fuit, nam & tunc plena pubertatis esse incipiūt^d. Accipitur & in sacris literis pleniore significatione hæc uox, ut apud Esaiā: *Maledictus puer centum annorum*^e. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum est, id est per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguantur, uaria fuit apud ueteres sententia. Nam Macrobius gradus omnes

^a l. seruis. §. si pueris, de leg. iij.

^b l. i. §. pueritiam, de postul.

^c l. mellæ de ali. leg.

^d l. arrogato. §. nō tantū de adop.

^e ij. q. vij. Paulus.

humanae uitae septenario numero diuidit: Bis septē annis pueritia perficitur, incipitq; pubertas. Post ter septē gēnas flore iuuenta uestit, idemq; annus finē in longū crescēdi facit. Post quater septem in latum quoq; crescere desinimus: Quinquies septeno uirium incrementum absoluitur: Sexta hebdomas ante collectum robur conseruat: A sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatē adfert, etiā animi: Decima uitae metā praescribit. At Seruius Tullus Rex Romanorū cum classes cēsū faciendi gratia institueret, Pueros existimauit, qui minores essent annis septendecim: abinde usq; ad annū quadragesimum sextum, Iuuenes, & militiae idoneos: qui supra eum annū erant Seniores: idq; ex Tuberonis historia A. Gellius libro decimo refert. Aristoteles uero in Politicis, corporis uigorē post annum trigesimū sextū minui putat, animi uero post duodequingagesimū Sed M. Varro, cui propemodum consentiunt Arabes medici quinq; aetatis gradus commemorat: Pueritiam, ad quintumdecimū: Adolescentiā, ad trigesimū annū: Iuuentutem ad quadragesimumquintū: Virilitatem, ad sexagesimum: qui ulterius uiuendo progrediūtur, Seniores esse. Ceterū prudentius existimasse Iurisconsulti nobis uidentur, qui Infantiam ad septimū usq; annum acceperunt: Pubertatem, seu Adulescentiam à quartodecimo initium sumere, uigesimoquinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habitu corporum, & consuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturum: ut qui adhuc inter Seniores numerari non cœpit, pro Iuene habeatur: atque ita

Marcellus

f. l. j. s. j. de ad
mini. tut.
l. j. de mino.

Marcellus respondit ^s. Eodem modo & de Senectâ iudicandum, nisi quod ab oneribus personalibus maiores ^g quinque & quinquaginta annis tanquàm senes excusantur ^h: à tutela uero & cura qui supra septuaginta annos uixere. Existimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto

^g l. nō aliter, supra de le-
ga. ij.
^h l. fina. C. qui-
atate.

intelligere: perinde ac

IDEM LIBRO IIII.

EPI TOMARVM

ALPHENI.

LEX CCV.

Q Vi fundum vendidit, pomum ^a excepit: nudes, & ficus, & uuas dūtaxat

si eadem sit conditio, cū uir factus erit, uel cū adultus erit: sed hanc ego sententiam Dispuntionum libro quarto cap. XII. consutaui.

Q VI Fundum uendidit, pomum.

a ¶ Appellatione Pomi omnis fructus, edendi causa paratus, continetur: non ita si ad potum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mala intelligimus, itemq; generali. Videbatur autem potius specialiter capiendum, tum quia uerba in casibus dubijs sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretanda ^a, tum quia cum exceptio hæc à uenditore facta fuerit ^b, æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quòd indefinite prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio proprie uniuersali non æquipollet ^c. Sed tamen aliud Paulo uisum est: non enim aliter, quàm in uniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de malo tantum-

^a l. hoc legatum, de leg. iij.
^b l. veteribus, de pact.

^c Bar. l. si pluribus, de le-
ga. ij.

modo fuit accipiendum, cum non minus proprie nuces, ceteriq; fructus, pomi nomine comprehendantur, quam mala: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intelligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uenditorem interpreta-

tio sumenda.

duracinas ^b, & purpureas,

^b ¶ DURACINAS

& purpureas. Ostendit Iuriconsultus eas uuas quas non uini causa habemus, sed esus, poma dici posse: eas Græci *ἄρωσιμας*, quasi comestibiles dicas: appellant: atq; ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinae, uuae duriores, quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas credant: purpureas uero appellasse Iuriconsultus eas uidetur, quæ in ollis condirentur, quoniam cum adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam Omphacium fit Dioscoridi, uuas uidelicet *μύρω περιζούσις*, id est nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hic intelligi de uitis syluestris, quam Græci *τὴν ἀμπελον ἄγριαν* uocant, uuis. Hæ enim *πυρροί*, id est ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, esui aptissimæ, quas Græcas in prouincia Masiliensi uulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro octauo non uuas, sed uites ipsas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit

Meminit & Plinius libro de decimo quarto, capite tertio & quarto.

c ¶ GENERIS. Vuarum quæ esui seruantur, quasq; aliqui suburbanas uocât, hæc species ab autoribus prodite sunt: Præcoquæ, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duraciæ, Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ, Cerauniæ, Stephanitiæ, Tripediæ, Vnciariæ, Cydoniæ:

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

LEX CCVI.

V Inaria vasa², proprie vasa tortucaria esse placet: dolia aut, & serias, tã diu in ea causa esse, quantum vinum haberent: cū sine uino esse cœperint, desine-

di, uuarum¹ que quantitate æstimandum, quid contrahentes senserint: in re uero planè dubia contra uenditorem pronunciandum.

d ¶ RECEPTA, Id est excepta. Inde receptitius seruus, quem uxor de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Est etiam Recipere præstaturum se promittere, quod Græci ἀναδέχεται dicunt, et uterq; sensus hic quadrat.

V INARIA. a ¶ Varia sunt apud ueteres uasarum nomina, quibus uina imponebatur: et in primis ea erant,

ea erāt, quæ cōficiūdo musto usui habebātur, & torculari cōiuncta erāt, unde Torcularia dicta sunt: eo perfecto, in Dolia & Serias inferebatur, in quibus deferuesceret: erant hæc uasa maiora, & capacia, & non minus quàm Culleum, id est uicenas amphoras continebant: uideturq; serias figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis uinarijs abspori, licet alij quoq; usui esse possent, quàm uino cōtinēdo: ubi deferuisset, quod promerciale effici uolebant, ut melius

re in eo numero esse, quoniam ad aliū vsum transferri possunt: veluti si frumētum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut cum vinū habeant, tunc in inueterasceret, in minora uasa, & certæ mēsuræ, diffundebatur: cōsueuerantq; patresfamiliās illud sic diffusum uendere. Ea uasa erant Amphoræ, uel Vrnalia, aut Cadi: dicta sunt Vrnalia, quòd urnā cōtinerent, hæc est mēsurā sextariorū uigintiquatuor. Est autē Sextarius quinædenæ uncia, sic dictus, quod sexta sit pars cōgij. Sextarij sedecim cōficiunt Modium, modios sex continet Medimnus: at Amphora idē est quod Quadrantal, quia pedē quadratum recipiat: id duarū urnarum pondus est, sicut cadus uel metreta triū. Diffundebatur etiam quādoq; in Cupas uel Cupulas, quæ & ipsa uasa modica erāt, sed nō certæ mensuræ, ut arbitror. Quæsitum igitur fuit quæ proprie uinaria uasa essent? & ea solū Vlpianus respondit, quæ torcularia sunt: dolia enim, & seriae, & amphoræ, etiā in alium usum, quàm uini habentur: ut si tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius amphoram mellis:

Per sius

I. uinum, de
tri. leg.

L. liij. eo. tit,

Persius, Agenti seriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locū sibi uendicant. Sed si legatum sit uinum, uel uēditum, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniā ea non solent loco amoueri, sed patribusfam. remanēt. Sic apud Terētium,

d.l. iij. & c.

vasis vinarijs, cum inanes sint, tunc extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his claudi possit^b.

AFRIC. LIB. IIII.

QVAESTIONVM.

LEX CCVII.

Mercis appellatiōe, homines non contineri, Mela ait: & ob eam rem

forum numero erunt, ut ueteres probauerunt. Idem si in eum tantummodo usum comparata fuisse huiusmodi uasa constat. Sed hæc interpretatio ex mente, non ex uerbis descendit: Iurisconsultus autem hic de uerborum disputat.

MERCIS. Mercator est qui negotiationis exercendæ, quæstusq; faciēdi causa merces emit, ut uēdat. Quapropter qui semel emit pannos ut uenderet, mercator non est, quia in eo deficit exercitium. Idemq; & cum quis possessiones conducit, & locat, hæc enim merces non sunt^a. Sed & cum quis triticum, uinum, oleum, in agris suis collectum uendit, non ideo mercator est, non enim ab alio

Chremes uir locuples, Releui, inquit, dolia omnia, omnes serias. At Horatius se empto uino uti ostendens, Torquatum uocat, ut secū uina bibat, Tauro iterū consule diffusa.

¶ POSSIT. Si tamen uini solū causa eis paterfamiliās semper est usus, uinariorum uas

Iac. & Alb. hic.

^a l. mercis. supra cod.

ab alio emit, ut uendat^b. Vsurarij quoque mercatores non sunt, quia pecunia in merce non est: imò si quis sit mercator, et fœnus etiam exerceat, mercatorum priuilegijs non fructur: quoniam non est uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicquam uoluisse indulgere. Caterum et qui amplum patrimonium

habes, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamen huiusmodi priuilegio fruatur^c. Cum enim quilibet ab eo nomen sortiat

quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, et ampliorem partem substantiæ in mercimonijs non habeat. In qua tamè quæ-

stione, quæ ratio legis sit, in primis attendemus^d, et si contra fraudem in album mercatorum quis fuerit assum-

ptus, eiusque negotiationis se profiteatur, mercator proprie existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in quæstum deduxerit^e. Venalitarij sunt, qui quæstus causa uenalitarum rerum negotiationem exercet. Sunt autem uenalitiæ res, quæ in usum indigentium uenales propositæ sunt: quapropter qui ipsi à mercatoribus minutatim emunt, ut rursus uendant, uenalitarij sunt. Hos uulgò reuenditores appellamus. Sic et Propolæ et Annonarij, qui à rusticis esculenta emunt, ut deinde uendant, uenalitarij sunt. Mangones quoque uenalitarij sunt quoniam uenalitia, id est seruos uenales expositos ipsi emere præoccupant, ut charius uendant.

Cum enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum non habeat

^b Bart. l. lega
tis. de le. iij.

^c l. semper §
negociator
res. de iure
immu.

^d Bal. in rub.
C. de const.
pec. col. fi.

^e l. si quid. in
fi. de edi. ed.

habeat^f, tamet si mercis loco sint, consequens est, ut sal-
 tem uenalitij appellatione censeantur. Dicuntur autem ^f l. seruos. in
 mangones, quod homines agant in manum, id est potesta- ^{fi. de leg. iij.}
 tem. Artifices, sunt, qui re à se in aliam formā elaboratā ^g 88. dist. c. i.
 uendunt^g, quales sunt cerdones, fabri, pelliones, sutores, ^{ciens.}
 textores, sarcinatores, fullones, bractearij. Mercis enim ^h l. j. §. j. de tri-
 appellatio ad hos non pertinet^h: quod & in pigmenta- ^{but.}
 rijs dicendum est, qui ipsi medicamenta conficiunt, &
 contusas species immutatim uendunt: nam magnarij nego-
 ciatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, ue-
 re, & ut ita dicam, ἐμπόρικότερον, mercatores sunt.
 Sed quid si utrunq; aliquis faciat, ut quia trans mare ne-
 gocietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisq;
 assideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id princi-
 palius agit. ⁱ Quid item si ipse non exerceat, sed instito- ^{l. legatis. §. n.}
 rum seruorumq; opera utatur? Et si nullo modo ipse ne- ^{vnus. de les.}
 gocium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non ^{ga. iij.}
 esse: sed si aliquando non solum rationes excutiat, sed
 & ipse negocium curet, aliud esset. Illud non negauerim,
 leges quæ respectu exercitij, propter utilitatem aliquem
 notant, in eo non procedere, qui per alios artem exer-
 ceat^k, licet ipse rationes deinde à seruis exigat. Sic ta- ^k arg. l. iij. §. n.
 bernaria, licet inter uiles & abiectas personas connu- ^{procuratore}
 meretur, si tamen per alios solum exerceat, uilis non ^{qui fat. cog.}
 censebitur ^l. Sic & Clericus, qui præsens ipse eam ar- ^{l. humilem.}
 tem non exercet ^m, uti tabernarius non notabitur. Tra- ^{vbi Alb. de}
 dit Philostratus in sophistarum uitis, lege fuisse prohibi ^{incest. nup.}
 tum, ne quis artifex, seu ut ille inquit, τῶν βαυάουω ^{l. quæ adul.}
 ἐντελῶ ^m ^{C. de adult.}
^{Com. c. j. de}
^{vita cle. l. 6.}

Ἐντελῶν ἔργαζῶν statuam in Olympijs habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit instrumenta musica non confecisse, cum ipsius statua in Olympijs conspiceretur. Potuit igitur non ipse quidem confecisse sed aliorum opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum accipiendus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, ἀ, ciuium consilio excludi τῶς Βαναύσους id est ipsos uiliū artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re urbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoq; qui his imperant inter uiles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoq; fuisse ostenditur Ecclesiastici capi. xx xviii. ubi de pigmentarijs, pictoribus, fusoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens, In ecclesiam, inquit, non transilient, & super cathedram iudicis non sedebunt. Constat autem iure ciuili non uenaliarios & artifices solum, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri^o. Quapropter lex trapezitas, id est mēfarios, gemmarumq; & argenti, & uestium distractores, omnesq; apothecarios, & quibuscunq; ergasterijs adhæretes, a dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum uidetur, non enim ea est in prouincijs Populi Rom. opulentia, diuitiarumq; copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores passim inter uiles non habentur: & cum huiusmodi artium negotiationumq; auctoritas & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex urbis consuetudine pro sordidis habentur^p: ea uero honesta,

o l. ff. cohart.
 C. de cohart.
 lib. xij.

p Bart. l. ij. C.
 de dig.

que

quæ ab honestis communi sententia personis geruntur: uideturq; communem urbium in Italia opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero officiorum lib. 1. censuit. Is illiberales & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, ut Portitorum (hi sunt qui uestigalia portibus insidentes exigunt, & magnarijs publicanis subseruiunt) & Fœneratorum, itemq; eorum quorum opera, non quorum artes emuntur. in quo genere etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uersantur, et maxime qui uoluptati & gulæ subseruiunt, ut cætarij, lanij, coci, factores, piscatores. Sed & unguentarij eodem pertinent quos urbe expulsos à Lacædemonijs, autor est Seneca naturalium quæstionum lib. 1111. Hi Myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum artifices. Saltatores quoque in eadem causa sunt, sed & Mercatores tenues, sicut & Venalitarij, qui à mercatoribus emunt, ut statim uendant (uulgò Retaliatores dicuntur) sordidi sunt: quod uidelicet lucrum mentiendo faciunt. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios Pictores et Statuarios uiles nō cēseri sicut nec copiosos mercatores. Sed an literator pædagogus uilis sit? Et non esse arbitrarij, profitetur enim studia liberalia: quod si mensura mercede in domo aliena cōductus deseruiat, Luciani testimonio, in libello cui titulum fecit, περι τῆ ἐπιμωδῶ συνόντων, tanquā indecori muneris affectator, reijciendus est. Eos quoq; qui rem alicuius priuatam administrat (uulgò Factores uocamus) ueluti indecores à perfectissimatus dignitate leges repellunt. Huiusmodi enim procurationē suscipientes, tāquā immemores libertatis et

l. j. C. de præ
fect. dig. lib.
xij.

D. And. Alc. de uerb. signi. d D generis,

ris, lex notat^r. Sed quid de scriba, aut Tabellione censebi-
 mus? Et cū eis merces hodie, non tam pro opera, quā pro
 industria & publico auctoramento constituta sit, non ui-
 dentur pro ignobilibus habendi, idq; ex Ciceronis diffini-
 tione: licet constitutionibus Cæsarium aliud cautum sit^s.

Scribit Aemilius Pro-
 bus, apud Graecos hono-

rificentiū esse Scriba-
 rum officium, quā
 apud Romanos: hi enim

mercenarios existimāt,
 at Graeci ad id munus

neminem admittunt, ni-
 si honestis natalibus, si

deq; & industria cogni-
 tum: quod necesse sit eos omnium consiliorum esse parti-

cipes, quem morem etiam: num seruari ubique constat.

Quid rursus de Praecone dicemus? & M. Cicero epist.
 lib. v. i. ex auctoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus

arbitrari uidetur, unde uetari eum in decurionibus esse^r,
 ad Leptam scripsit. Quam sententiam & nos probamus,

non enim simpliciter hic musicam profitetur, sed uoce et
 clamore populum alloquitur. Iuuenalis.

Quondam hi cornicines & municipalis harenæ
 Perpetui comites, notæq; per oppida buccæ.

BONORVM. Cum bonorum appellatio ad succes-

sionem refertur, pro hereditate capitur, seu iure uni-

uersali, quo etiam res alienum continetur. Cuius rei exem-
 plum accipi potest, cum quis bonorum possessionem pe-

tit, uel

^r l. si quis. pro
 curat. C. de
 decur.

^s l. uniuersos.
 C. de decur.

^r l. eos. supra
 de decur.

IDEM LIB. IIII.

QVAESTIONVM.

LEX CCVIII.

BONORUM appellatio, si
 cut hære ditatis, uniuersa-
 titatem quandam ac ius suc-
 cessionis & non singulas
 res demonstrat.

tit, uel bona sua Titio restitui mandat^a, declarauimusq^a supra quando id locum habeat, ut censeatur appellatio-
 ne bonorum de uniuersitate agi: regulariter enim eo ser-
 mone æ alienum non significari constat, in eoq^a; ab hære-
 ditate non modico interuallo differunt bona: tumq^a; hoc
 Iurisconsulti responsum non procedit: quod quibusdam
 exemplis explicari potest. Finge centum filia relicta hac
 conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an
 dotem maternam, quam restituere pater tenebatur, pe-
 tere poterit? Et cum huiusmodi dos æ alienum sit, cõstat
 nõ prohiberi^b. Idemq^a; in emphyteoticis bonis, quæ ex for-
 ma iniuri contractus necessario ad filios hæredes pertine-
 rent^c: quòd si prohibita esset de hæreditate petere, aliud
 constitueretur: tametsi enim ut quodlibet æ alienum de-
 beantur, non est dubium hæreditatis appellatione æ alie-
 num contineri. Finge rursus, maritum uxori de bonis suis
 centum legasse, an compensare uoluisse credemus quod
 uxori debebat^d? Et negant plerique, cum enim ea uerba
 hoc uelint, ut æ alienum prius deducatur, restituendum
 erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatũ præ-
 standum. Qua ratione si mulier ære alieno oppressa, bo-
 na sua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti credi-
 tores exequentur: quoniam id actum uidetur, ut id solũ,
 quod ære illo deducto superest, sit doti^e. In ea quoq^a; spe
 cie aperta inter hæreditatem bonaq^a; differentia est, quòd
 cum hæreditas sit uniuersitas quædam, augmentũ omne
 illi accedit: unde quadranti, quem deduci de hæredi-
 tate posse C. Falcidius cõstituit, is seruus imputabitur^f,
 qui in hæreditate tempore mortis non erat, sed post fuit.

l. iij. de bon.
 pos.
 l. nam quod.
 in fi. ad. re.
 bel.

Bart. l. vt iu-
 risiur. in fina
 de oper. lib.
 Iaf. authen.
 vnde. C. de
 inoff. test.

Iaf. authẽ.
 præterea.
 col. pen. C.
 vnde vir.

Guid. Pap.
 q. 447.

l. serui q. ad
 l. falc.

ut quia ab hostibus reuersus sit. At in bonis aliud est, quapropter cum legitima quæ patrono debetur, non quæ pars hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmentum undecunq; post tempus mortis prouenit, uihil patrono proficiet^s, sed hæredi. Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur?

g l. ff. patronū. in h. de bo. lib.

Et cum ea quoque ex bonis præstanda sit, uideatur augmenti nullam ra-

FLOR. LIBRO X.
INSTITVT.
LEX CCIX.

h Iaf. l. authē. nouissima. i Curt. cōfi. vlt.

tionem ducendam^h, et ita plerisq; uisum, et ex facto respondit Curtiusⁱ. Contra uidentur sentire alij, cum enim iure institutionis debeat, et ideo in ipsis corporibus hæreditarijs accipi possit, augmentum non minus filio quàm hæredibus proderit^k: nam et filius in legitima hæres est. Sed hæc ego non

k Corn. confi. 265. in. j.

l l. pap. §. quar. ta. de inoffi.

probo, cum clarissimi iuris sit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi, et institutio solum requiritur^l, ut honoratiore titulo filius succedat, alioquin non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cum fundus quota hæreditatis pars non sit^m, et tamen cōstat posse: et hic enim ex corpore rerū hæreditariarū estⁿ. Sibi ergo imputet: qui statim fundum pro legitima non petijt. Hincq; etiam consequens est, ut cum legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeat, si hæres

m §. ceterū. in authē. vt cū de app.

n l. scimus. §. repletionē. C. de inoffi.

o Ang. confi. 101.

l. in fideicō. missi. de vsu.

p Fab. d. auth. q. 9. ver. 7.

moram non fecerit quo minus deducatur, non esse compellendum ut restituat fructus, interim dum ad liquidum res perducitur perceptos^o: quod et in ratione legis salcidie obseruamus, in qua tamen quæstione aliter atque aliter altercatum est^p.

CORAM Titio. a ¶ Coram & in presentia idem est, referturq; ad corporalem presentiam. Vnde si testis aliquid coram Titio factum dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mendax erit, dum corporaliter adesset^a. Sic & lex que solennia testamenti in presentia

testium fieri requirit^b,
^a Bar. l. j. in ff. de aut. tuto.
^b l. si vnus. C. de testa.

Coram^a Titio aliquid non tamen in hoc adiacere iussus, non videtur presente eo fecisse, nisi is intelligat: ita si furiosus, aut infans fit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse: scire autē, nō etiam velle is videtur, cui intelligentia non accesserit^d, ut

^c l. qui testa. in fin. de test. sta.

^d l. diem. §. coram. de arb.

cū quis coram Titio facere iubetur, nam nisi eo intelligente fieret huiusmodi præceptū nullius effectus esset. Quid enim opus erat eius presentia adhibere, qui quod agatur nō intelligat? si quidem aiebat Epicharmus Philosophus mentē eā esse, quæ uideat, nō autē oculos: qui igitur animo non adest, abesse uidetur. Sed & notarius qui intelligentibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestā, nisi intellexerint puniri potest: cū enim oporteat ut testes negociū percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut nō corpore solū, sed etiam animo presenti essent: unde si aliter reperiatur, tabellio ipse reus agi poterit. Quapropter cū aduocatus in presentia clientis positionibus Latino sermone respōdet: non debet notarius in actis pfiteri corā cliente respōsum fuisse, nisi sciat eū Latini sermo-

- e Bald. l. i. C. de cr. aduo. nis peritiam habere, ut intellexerit. Sed an in predicta quaestione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tempus obseruauit, quo qui praesens erat, non attenderet, uel scienter affirmasse eum scripsit, qui somno allectus capite annuebat: alioquin qui praesens negocio, habituq; recte fit, quod iussum est, intendenti est, intellexisse quoque praesumitur, nec fraudi notario esset debet, qui praesumptionem legis sequutus est.
- f Bal. l. si tu, tor. C. de pe ri, tut. **¶ INVITO.** Et hoc casu non procedit quod dici solet, qui potest inuitis facere, multo magis & ignorantibus, & absentibus: & ratio est, quia uis uerborum ita suadet. Qua ratione & qui cum consilio alicuius facere tenetur, satis est si consilium accipiat, licet non sequatur, tametsi & hoc perpetuum non sit. Quid enim si expressim mandatum est ut sequatur? Quid si tacite ex coniecturis hoc colligamus? ut quia consultor idem & administrationis collega sit. Item quia is qui requirere consilium debet, inhabilis & idiota alioquin sit, ut cum lex adolescentibus permittit suspectos facere curatores, dum ex consilio necessariorum id faciant. Qua ratione cum princeps causam difficilem & maxime controuersi iuris cuidam legum imperito mandasset, ut non nisi me consulto iudicaret: responsum fuit, mandatum non obseruasse, qui simpliciter consilium petijt, nisi & sequutus fuerit.
- g c. cum olim. de arb. Idemq; dicendum est, quoties aliae coniecturae hoc suadeant, nec enim omnes enumerare possumus.
- h l. titium. de admi. tut.
- i l. impuberi. b. de sus. p. tut.
- k Raph. C. 5. consi. 55.

IS QUI natus. Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, nō ideo in rusticis seruis cōstituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt^a, non censentur a
 ibi esse, sed potius in loco in quo adesse consueuerunt^b.
 Quapropter si quis omnem supellectilem, quam in urbe

a l. j. C. de ver
 bo. sig.
 b l. quæsitum,
 §. si. de leg.
 iij.

MART. LIB. VII.

INSTITV.

LEX CCX.

IS qui natus est ex mancipiis vrbis & missus est in uillam nutriendus, in vrbis seruis constituetur.

FLORENT. LIB. VIII.

INSTITVT.

LEX CCXI.

FVNDI appellatione omne ne ædificium, & omnis ager continetur: sed in vsu vrbana ædificia ædes, rustica villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in vrbe area, in rure autem ager appellatur: idemq; ager cum ædificio fundus dicitur.

habet, legauerit: ea que continebuntur, que in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi nō essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus Castrensibus respōdit. Hincq; consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est, non contineri^c. Idem que arbitror, si omnes serui qui in uilla sunt legati fuerint: quod si dictum fuerit, qui in uilla quoquomodo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret^d.

c l. seruis vrbis
 de leg. iij.

FVNDI. Explicat Iuriscōsultus, quid fundus, quid ager sit: quid uilla, quid ædes, itemq; quid area. Fundus omnē agrum, omnēq; ædificiū significat^a quia ut supra uidimus, ab eo nomen sumpsit, quod fundus d d 4 dari

d Bar. l. generalis §. vxo
 ri. de vsufr.
 leg.

a l. quæstio, l.
 loci,

dari super eū quæq; res possit, ut minime Iouiani Pontani sententiā probē, qui dictū opinatur, quòd fructus patrifamilie fundat, id est præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis ueterū Iurisconsultorū uidetur latiorē fuisse agri, quā fundi significationē, dum ita uerba concipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus uocatur. Sed forte in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, nō pro prædio, de qua significationē suo loco dicemus. Villa domus sunt in quas fructus deuehuntur, quod & supra ostendimus, uulgò tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationē sermo Latinus non admittit. Aedes urbana sunt prædia, quæ solo superficieq; constant. Est autē Superficies, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædijs urbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices superficiei adscribuntur. Latiorē esse ædiū quam domus appellationē pleriq; senserūt^b. Aedes enim pro omni specie ædificij capi, etiā si nulla adsint tecta: at Domū non dici, quæ adhuc contenta non sit. Sed promiscue hæc accipi, ego magis sentio, exemplo Græci sermonis. Vnde apud Homerū, ὄλῦµπια δ' ὠµετæ. Area, locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescāt: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidā qd' sicut ara in tēplis pura est, ita hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit: sunt & q ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiā probo, & aream proprie pro rustico loco interpretor^c, de quo P. Vergil. Area quam primum ingenti est æquanda cylindro. Nec in urbē sibi nomen uendicare arbitror, nisi µεταφορικῶς. Videtur enim quod ueteres impluuium cohortem

^b l. j. S. deinde,
de don.

^c l. fi. C. de ser
uit. in fi.

cohortem, plateam, hypetriumq; dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.

PRAEVARICATORES. Varices noxiæ uenulae sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescent, & ferro adustioneq; curantur: Græci Ixyas uel cir

VLP. LIB. I. DE
ADULT.

LEX CCXII

Prauaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donat, & ex parte actoris, in partem rei concedunt, à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

qui subornati uera crimina abscondunt, & diuersam partem prodita causa adiuuat^a: & inde nomen traxerunt, quasi uaricetur, id est in aduersam partem eant. in hos ex legibus grauis poena constituta est^b, condēnatiq; etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiæ etiã ratio syllabæ refragatur quæ in præuaricatione qua ueroq; producitur, cū Varius primam corripit. Sane existimauerunt aliqui^c, eum aduocatū, qui uisus alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cū priori renūciasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui aperte aduocaturū se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes trāsire, quoniam ea aduersarijs pro-

fos appellant: qui eo morbo laborant, rectè ire nequeunt: inde Va-

ricari uerbum in transfuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem præuaricatores, qui cum aduersa parte colludunt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera

^a l. j. de præuaric.

^b l. athletas. §. pen. de his qui not.

^c Bar. d. l. j.

d l. j. §. qui de
posita, de
fal.

dens, lege Corn. falsi coërcetur^d. Quid ergo si nihil se-
creti in causa, sed omnis quæstio iuris est? Et licere ei
defendere quem sciat iustiores causam habere, uerius
est, dum tamen honorarium quod ab alio cause tuende
gratia recepit, restituat: sicq; in Senatu damnatum
Tuscellium nominatum
Vicentinorum causa
desertorem, Plin. Cæci-
lius ad Valerianum scri-
psit.

CEDERE diem
Cedere uerbum
uarie significationis
est, accipitur autē quan-
doque pro incipere in
ius alicuius uenire, un-
de & accedere dici-
mus: sic cedit dies hoc
in responso, cum inci-
pit ea dies ad ius ali-
cuius pertinere, licet

agi adhuc non possit. Venit uero dies, quando perfe-
cte pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter &
uere orta est. Referuntur autem hic exempla stipulatio-
nis pure, & quæ in diem, itemq; eius quam sub conditio-
ne concipimus. Videndum igitur est specialiter de singu-
lis. In prima specie quando debetur pure & cessit & ue-
nit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspē-
ditur tamē actionis exercitiū^a ἐν πλάτει & modico tē-
pore,

IDEM LIBRO I.
REGVL.
LEX CXXIII.

Cedere diem significat
incipere deberi pecu-
niam: venire diem significat
eum diem uenisse, quo pecu-
nia peti possit. Vbi pure
quis stipulatus fuit, & cessit,
& venit dies: ubi in diem,
cessit dies, sed nondum ue-
nit: ubi sub cōditione, neq;
cessit, neq; venit dies, pen-
dente adhuc conditione.

a §. si. insti. de
inuti. stip.

Pore, arbitrata iudicis^b: nō enim creditor statim cū sac-
 co uenire debet^c. Aliquibus tamen casibus id tēpus qua-
 le sit expressum est, in constituto, ut ante decimum diem
 non conueniatur^d: in dote, quæ cum olim annua, bima,
 trima die deberetur, hodie post annum soluenda est^e: in
 re iudicata, cuius olim xxx. dies iusti ex lege xii. ta-
 bu. erant, ut A. Gellius scribit, hodie uero ei executioni
 quadrimestris dilatio indulta est^f, possetq; qui pro tribu-
 nali sedet, huiusmodi terminos ex causa mutare^g. Si quis
 tamen huiusmodi tempus humanitatis causa indultū nō
 obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem dice-
 retur agere, nec illi in nimia celeritatis pœnam duplica-
 ventur induciæ^h. Hincq; est quod in præscriptione eius
 dilationis rationem non habemusⁱ: unde nec compensa-
 tioni impedimento est^k. neq; exceptioni, cū uideatur do-
 lo facere actor qui id petit quod post eum terminum re-
 situere compellitur^l, & hæc communiter approbata
 sunt^m. In secunda specie, cum de obligatione in diem agi-
 tur, receptior est opinio, ante diem & obligationem &
 actionem esse ortam, sed obstare exceptionem: cuius sen-
 tentiæ illa est ratio, quia cum dies addita obligationis
 executionem respiciat, non debet interim eius substan-
 tia impediriⁿ, unde obligatio actioq; formantur, cū non
 soleat tempus adiectum ipso iure, effectum obligationis
 auferre^o. Non procedit tamen hæc cōclusio in promissio-
 ne usus fructus, in ea enim ante diem nec obligatio neq;
 actio nascitur^p, siue quia cum ad heredes usus fructus
 non transeat, si antequam dies ueniret moreretur cre-
 ditor, frustra obligatio esset orta: lex autem plurimum
 cauet

b l. j. de fure
delib.

c l. quod dici-
mus. de sol.

d l. promissor.
§. j. de cōst.

e l. j. §. exa-
ctio. C. de
rei vxo. act.

f l. si. C. de
iur. rei iu.

g l. ij. de re iu.

h §. hodie. in
fi. de act.

i l. in rebus.
C. de iu. do.
in fin.

k l. si cū mili-
ti. in fi. de cō
pens.

l. si socer. §.
Lucius. ff.
solu. matr.

m Bar. i. l. ita
stip. in. j. q.

n l. ex his. C.
qu. di. leg.

o l. oblig. fere.
§. placet. de
act. & obli.

p l. j. in fi. quā
do dies leg.
vi. ced.

- cauet, ne quicquam frustra inducatur, siue quia usus fructus antequam dies ueniat in rerum natura non est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operae pretium fuit separata a proprietate ratione eius haberi priusquam constaret omnino esse re ipsa praestandum, ut quia et cessisset et uenisset dies. Non procedit rursus in actione in rem^q, nam in ea ante diem actio nulla oritur, translatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem non facit, unde huiusmodi actio competere non potest, uel dicatio enim propter dominium in re detur. Quapropter cum repudiatio ad dominium referatur, qui legatum in diem ante eam diem repudiat, nihil agit^r, adhuc enim ad eum non pertinet. Et hinc etiam consequens est, ut quoties ex dispositione legis tacita dies subauditur, ante eius aduentum actio non oriatur^f. Lex enim quandoque perperam agi dicit^r, quandoque peti non posse: quae uerba ad actionem solum referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint^u, quae sententia recepta non est. Nam et in die incerta ueluti cum moriar, crebrior est eorum opinio qui idem iuris esse opinantur, ut ante diem solum oriatur obligatio, post diem uero actio: unde qui ante diem soluit non repetit^x, cum uere interim deberet, licet agi non posset. Nec nos mouet, quod medijs temporis utilitas incerta est, non enim hoc obesse potest quo minus in id quod principaliter deductum est, obligatio proueniat. Quapropter si ultra diei incertitudinem alia quoque quae in promissionem deducuntur incerta sint, ut cum quis fructus qui ex fundo percepti fuerint promittit, neque obligatio, neque actio interim oritur^y, haec enim maxima incertitudo con-
- ^q l. Sempr. At tal^p. de usu. leg.
- ^r l. si ita scriptum. §. i. de leg. ij.
- ^f l. interdum. de verb. obl.
- ^u l. iij. §. si quis. de eo quod cer.
- ^u l. continuus. §. ij. de ver. ob. ubi Are.
- ^x l. sub conditione. de conditione. indeb.
- ^y l. i. de conditione. & dem.

do conditionem sapit. Idem cum non solum dies, sed obligationis quoque substantia post mortem confertur, tunc enim obligatio ab herede incipit^z. Sanè & in diem = l. j. C. vt act. ab hære.

quæ multiplicandæ obligationis causa additur solet distinguui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competant, quo-

¶ **AES ALIENUM** est, quod niam tacitam in se, se nos alijs debemus: æs suum quentium annorum re est, quod alijs nobis de spectu, conditionem bent. habeant^a, in contractibus uero competat^b:

cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum I. cap. xvi. disputata est. In tertia specie, quando sub conditione aliquid debetur certissimum est neque obligationem, neque actionem ullam esse, antequam conditio euenerit: idemq; est siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur^c, dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiamq; rei non autem solam executionem respiciat^d: conditio enim quam certum est extitutam, uel quæ tempus præsens respicit, proprie conditio non est, sed pro pura habetur^e.

¶ **AES ALIENVM.** Vetustissimorum Romanorum pecunia in ære consistebat, quoniam propter eorum paupertatē, rarus illis argenti, rarior auri usus fuit, indeq; æris appellatio pro pecunia accipi consuevit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerunt tamen atiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est, que

a l. si in singulis, de anno leg.
b l. si Stichus, §. j. de verbis oblig.

c l. item quia, §. j. de pac.

d l. ita demum, in fi. de arb.

e l. si pupillus, §. j. de nouat.

quæ nostra nō est, sed alijs debetur: sicut æs nostrum est, quod nobis alijs debent, *μεταφορικῶς* uero latius quoq; accipitur, ut cū dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito. Intelligitur enim, non solū in nostris nūmis, sed etiam in omni facultate & potestate. Trahitur etiā quandoq; latissime ad professionem, ut cū

¶ Lata culpa, est nimia negligentia, id est non intellegere, quod omnes intelligunt, respondet, id

in ære suo nō esse, id est

ad professionē suam nihil attinere. Sanè notādus est hic loquendi modus, æs suum est, quod alijs nobis debent: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrum, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hic Iurisconsultus interpretetur, ut *ἀποφαντικῶς* apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

¶ §. LATA CULPA. Explicat Iurisconsultus quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, ut sit nimia negligentia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, aduersus quam doctores nostri nouas argutias confinxerunt^a, ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisconsultum latuisset, fiuntq; hac ratione ex interpretibus accusatores, uel potius calumniatores. Aiunt primo, non in negligendo solum esse culpam, sed etiam in faciendo, cum id sit, quod fieri non debet^b, quasi negligere etiam ad factum non referatur, cum aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillum nō intelligere quod omnes intel-

ligunt

^a In l. qd nec
uz. dep.

^b l. si feruum.
§. j. de ver.
oblig.

ligunt, & tamen in culpa ideo non esse. Sed hi nō idcirco
 non intelligunt, quia negligentie eorum aliquid impute-
 tur, sed quia in altero nature uitiū, in altero etatis defe-
 ctus est: nam & cū lex aliquid non intelligenti imputat,
 de eo accipiendū uidetur, qui si uoluisset intelligere, po-
 tuisset. Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo
 accipitur qui consentire potuit^c. Sicut & proprie silere
 solū dicitur, qui potest loqui. Et proprie excusatur qui
 potest acceptare^d, unde & generalis est regula: Eius est
 nolle, qui potest & uelle^e. Argumētantur rursus, Medi-
 cus propter imperitiā & latā culpā tenetur^f, & tamen
 nō omnes medicinā intelligunt. Sed & hoc eadē ratione
 tollitur, nō enim in alijs quā medicis ignorātia medicinæ
 negligētia imputatur. Negligēs enim dicitur in sua quis-
 que cōditione & professione, nō in aliena. Subdūt etiam
 errorem iuris latæ culpæ assignari^g, & tamen pauci iu-
 risperiti sunt. Sed hoc in pœnā ignorantium constitutum
 est, cum omnes prudentes uiri quæ ipsi ignorant, ab alijs
 peritioribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peri-
 tiores consulit, in lata est culpa, nam & idem hominum
 genus Hesiodi carmine improbatū est, quāuis & genera-
 lis hæc dictio secundū subiectam materiā restringatur, ut
 de eis solū intelligatur, qui eiusdem conditionis uel pro-
 fessionis sunt^h. Et ex hac diffinitione infertur, quod non
 omnis imperitiā latæ culpæ assignatur, sed si in eo quis er-
 rat, quod communiter omnes eius artis intelligunt, est la-
 ta culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solum leuis: si
 in eo quod nō nisi rarissimus quisq; sciebat, ut quia excel-
 lentissimis solum erat cognitum, leuissima uidetur culpa,
 ut pleriq;

l. ab admini-
 stratiōe. C.
 de leg.

Abb. consi.
 22. in. ij.

l. iij. infra ti-
 tut. j.

l. illicitas. §
 fin. de offic.
 præf.

l. reg. §. pe.
 de iur. igno.

h. l. j. §. ij. de
 ope. no. nun.

retro fuisse: estq; illa firmissima præsumptio, quam uulgo iuris & de iure uocant: nec in ea consuetudine intro ducenda uidetur principis scientiam necessario requiri cum non simpliciter, sed in uniuersum iuri omnium officiat.^d Quæ ratione & aduersus Imperatorem, ex tali iure, poterunt plerq; Italiæ urbes præscriptione se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget, idq; uerius uideatur, præsertim cum ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modo res Italas curasset. Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cum ipse interim, uel sacrificulorum præculis, uel alijs non æque necessarijs rebus operam insumat. Sanè aduersus uectigal quod ad alium quam ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni præscribentis accesserint.^e Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius supra disputatū fuit. Illud in præsentia omittendum nō est, existimasse V allam, Martianum hic Vlpiano aduersarij, quod ille tradit, doni significationem latius quā muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatē pertinere, donum spōte dari, rursus in hoc uetum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatur, cum ad onera officia ue etiam pertinet, uerū sit nō quodcunque munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tunc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quod in hoc ex com muni loquendi usu uentum est, ut qualiscunque largitio

D. Andrea Alciati de uerb. sig. c E uel

c. super. §. i. extra co.

Imol. d. §. ff. Alex. cōf. 6.

e. Bar. d. §. ff. Barbat. cōf. fil. 8. j.

f. l. inter do nū, supra eos

uel donum, munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

POTESTATIS. Potestatis uariæ sunt significatio-
nes, ex quibus quinque hic connumerantur. Prima est,
cū de magistratu dicimus, eū habere potestatem, intelli-
gimus enim merū impe-

riū, quod nil aliud est,
quā potestas animaduer-
tendi in facinorosos ho-

^a Imperiū, de
fur om. iud.

mines^a: dicitur autē me-
rum, quasi liberū, quo-

^b l. aut facta,
de pœ.

niam cū delicta ex ua-
rijs causis uel aggrauen-

tur^b, uel eleuentur, in
arbitrio ius dicentis re-

sidet, quā potissimū pœ-
nam irroget: quod non

est in causis pecunia-
rijs, in quibus certā pro-

ferre sententiam, secun-
dum ea quæ probata

sunt, debet. Vnde in his
quæ officio iudicis expe-

diuntur, quoniam sum-
mo iure non debentur,

plurimumque in arbitrio
eius consistunt, & tamē

priuatam utilitatem re-

spiciūt, imperiū mixtū exercetur. Merū igitur imperiū in
inquisitionibus, accusationibus ue consistit, Mixtū perse-

PAVL. LIB. SIN-

GVL. AD L.

FVSIAM CA

NINIAM.

LEX CCXV.

Potestatis verbo plura
significantur: in perso-

na magistratuū, imperiū:
in persona liberorum, pa-

tria potestas: in persona ser-
ui, dominium. At cum agi-

mus de noxæ deditioe,
cum eo qui seruum non de-

fendit, præsentis corporis
copiam facultatem que si-

gnificamus. In lege Attinia
in potestatem domini rem

furtiuam uenisse uideri, si
eius uendicandæ potesta-

tem habuerit, Sab. & Cas-
sius aiunt.

quationibus, Simplex iurisdictio actionibus. Secunda significatio est in persona liberorū, ut patriam potestatem intelligamus: hoc ius proprium ciuium Romanorum est quoniam à lege XII. tabul. introductum: sed cum constitutione Antonini^c, qui in orbe Romano sunt, ciues Ro. c

I. qui in orbe, de statu ho.

effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis comunicatū est, qui licet Regibus Germanorum, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoque iure uiuunt. Tertia significatio est, in persona serui, & ad dominium refertur: ut cum dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere: id autem ex iuregentiū descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius:

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile Imperium, domina uult domina esse manus.

Quarta accipitur pro facultate, quæ in presentia & ad manum sit: unde cum lex^d nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modo in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? Quanto in lege Attinia in potestatem domini res uenisse uideatur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit, nõ enim amplius cõsetur inuito domino ablata, unde tanquã furtiua non sit, poterit usucapi. Accursius nõ sufficere existimauit, quod dominus rei uendicandæ facultatem habuerit, nisi etiam apprehenderit, uel litis estimationem sit cõsequutus: quæ interpretatio responsi huius

d I. quoties, de nox.

u: rba nimis coarctat. Et hæ sunt quas huic uerbo signifi-
 cationes Paulus refert: uerisimile autem est, noluisse eū
 plures recensere, sunt enim & alia: ueluti cū ipsos magi

e l. fideiuss. de
 pig.

stratus simpliciter Potestates appellamus^c, ut est apud
 Plin. & Apul. sic & Iuuenalis: An Fidenarum Gabio-
 rūq; eē potestas? Quod

μετρωμικῶς dictū ui-
 deri potest, cum gene-

VLP. LIB. I. AD

L. AELIAM

SENTIAM.

f l. iij. de reb.
 eo.

c. si. de iudi.

raliter potestas^f, pro
 qualibet iurisdictione
 quādoq; accipiatur, nā
 & quod Paulus ad Ro.

V LEX CCXVI.
 Erum est, eū qui carce-

g xj. q. j. ma-
 gnum.

h l. eū qui. de
 iur. om. iud.

i c. j. de reb.
 eccle.

k Insti. de tut.
 in prin.

l Auth. ne def.
 in prin.

m l. iij. ex qb.
 cau. in poss.

dixerat, ἐξουσίας ὑπερχόσας, Latini potestatibus
 sublimioribus habent^g, quibus omnis anima subdita esse
 præcipitur. Antiquiores tamen, cum potestatem dicebāt
 de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum im-
 perium haberent^h: quod & Paulus Castrensis annota-
 uit. Dicitur etiam Episcopus ecclesie fundos in potesta-
 te habereⁱ, id est in cura & administratione, tutor quo-
 que in pupilli caput potestatem habet^k, id est autorita-
 tē. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse dicitur, quod
 propria autoritate fecit^l. Sed & in edicto prætoris pote-
 statem sui non facere intelligitur^m, qui sui copiam, ut cō-
 ueniatur, non facit: quales sunt absentes, uel qui latitāt.

Illud quoque in potestate consistere existimatur, quod
 in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει di-
 cunt, quo sensu & Iulianusⁿ, nam δυνάμει, inquit, qui

a l. aduersus,
 de arb.

V à fideiussore petit, à reo petit.

ERYM. Quoties reus in carcerem conijcitur, &
 corpo

corporali aliqua poena afficiendus est, in uinculis teneri debet, si de crimine cōuictus est^a: sed & si conuictus non fuerit, uerum grauisimum delictum cōmisisse arguatur, uerisimiliaq; extent indicia, in uinculis quoq; causam dicere debet^b. Meritò igitur hic dubitatum fuit, quēadmo-

^a l. si cōfessus, de cust. reo.

^b l. diuus, eo. tit.

re clauditur, non uideri neque uinctū, neq; in uinculis esse, nisi corpori eius uincula sint adhibita.

dum in uinculis quis esse intelligatur. Et quāuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamē prætoris, quo his qui in

uinculis essent, per in integrum restitutionem succurritur^c, etiā qui simpliciter inclusi sunt, continentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex uerborum proprietate de qua hic agitur. Sanè uaria sunt uinculorum genera, nam & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tum Catena, Nerui, Boiæ. Sunt autem Boiæ damnatorum torques, quasi iugum boum: unde locus Plautinus in seruum uinctum, Boius boiam terit. Ad hæc sunt & uincula ad infamiam magis & poenā, quàm custodiam pertinentia, ut Collaria quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnum alligantur, ut derisui uictoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentū, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impetitur: uulgò Berlinam dicunt, at Græci *κρυφώνα*, cuius mentio Aristophani quoq; in Nubibus est. Solebant & muliercule sic notari, ut caudici siue stipti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius: Codicis immundi uincula sentit anus.

^c l. succurrit, ex quibus cau. ma.

Iuuenalis: Horrida quale facit residēs in codice pellex.
Serui quoque in compedibus opus faciebant, ne facile fugam possent capessere. Idem:

Squalidus in magna fastidit compede fossor.

Inde etiam in latorijs, hoc est lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

IAB. LIB. I. EX
POSTERIORIB.
LABEONIS.

LEX CCXVII.

INTER illam. Illa conditio, cum dari poterit, citius uenit, quam illa, postquam dari poterit: quoniam prima statim cum primū quis potest proloqui adimpletur, at alia successiuum aliquod tempus designat. Oldradus primā referri ad potentiā naturalem existimauit, unde cum septimo anno infantia pueri exeāt, sequitur ut eo tēpore dies

ueniat, at sequens ad actū ipsum refertur. Quapropter cui legatū est, postquā dari poterit, si mutus esse perseueret, legatum non consequetur: & hanc interpretationē licet hic uacillet, tamen alibi Barto. approbauit^a. Mihi non placet, quia non uideo cur & in priore casu non debeat expectare, donec actu dari quis possit, nō enim posse proprie dicimus, quod actu facere non possumus, nec

^a l. ij. de iniur.
rup.

illa est ratio cur hæc coniunctiua cum, ad potentiam so-
lam referatur, & postquam, etiam actum respiciat. Ali-
bi Bart. ^b cum, non ita expressam conditionem facere at-
testatus est, sicut postquam: & ideo legatum Titio, cum
heres certæ ætatis esset, non uideri conditionale, cum ta-

^b l. si cui lege-
tur §. i. de
verb. obl.

men legatum, postquam
certe ætatis erit, condi-
tionale sit^c. Sed hæc sen-
tentia recepta non est,
utranq; enim esse condi-
tionem hic dicitur, nisi
quod hæc posterior ali-
quanto uberior est.

^c l. libertis.
quos §. ab
heredib?
de ali. lego

¶ Ita data conditione: illud
facito in diebus, si nihil præ-
terea fuisset adiectum, in
biduo conditionem implea-
ri oportet.

¶ §. ITA DATA. Quoniam pluralis eloquutio
duorum numero contenta est^d, si quis conditionem hanc
apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non ex-
primat, in duobus diebus, faciendum erit: quod tamen
non procedit, quando per errorem omissus est numerus:
tunc enim ob incertitudinem uitiatur^e. In odiosis quo-
que propiusest, ut imperfectam sententiã existimemus^f,
& huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis
promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit. Videtur
enim se retulisse ad communem usum loquendi, quo ita
solemus tempus infinitum significare: translatione à my-
sticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus quæ uel
olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula
erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita
aliquis existimauerunt, licet articulus controuersus sit. ^g
Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex conie-

^d l. libertas. §.
fi. de manu-
test.

^e l. ita stipu. de
verb. obli.

^f arg. d. §. siu.

^g in. l. etum quis
cal. de verb.
oblig.

iektoris colligat, qua mēte promissio huiusmodi facta sit.

VERBUM facere. Verbum facere perquā generale est, & ad quaecunque facta refertur: & quandoq; facere interpretamur, id est dare, unde qui facere iussus est ut centū habeā^a, eam summam dare cogi potest: quandoq; significat soluere,

ut cum dicimus quasdā esse personas, à quibus exigi plus non potest, quā facere possint^b: intelligitur enim, quā cōmode soluere possint. Interdum idem est facere quòd numerare, unde paria fecisse dicitur,

qui pecuniam quam acceperat, numerauit, & id quod debet reddidit. Sic & iudicare hoc uerbo cōtinetur, ut cum dicimus, factum eius rei esse iudicium, Sed & iter facere dicitur, qui ambulat^c: unde & stipulatio, iter fieri^d. Et hęc quidem hic Iurisconsultus. Ceterum alijs quoq; modis accipitur, ut cum paciscimur, ne seruum facias furē, aut fugitiuum, id est ne ad furtum fugam ue solicites: uel cum mandat lex, ut soboles quā censiti fecerint non alienetur^e, declaramus fecerint, id est, procreauerint: uel cum quis promisit damni infecti uicino, in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur^f, id est pati: uel cum aliquem reum facturos nos pollicemur, id enim est reum facere, quod accusare^g, & iudicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici approbare

PAP. LIB. XXXVII.

Q. VAESTIONVM.

LEX CCXVIII.

Verbū facere omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

^a l. si hères. de leg. i.

^b l. sunt q. de re iud.

^c S. Cato. d. l. j. de his qui. dete.

^e l. cū satis. de agr. lib. xj.

^f l. Proculus. de dā. infec.

^g l. si veris. C. de h. inst.

bare suspicionis causas^h. Sed finge constitutum, poenas maleficiorum que noctu committantur duplicari quomodo intelligentur maleficia? Et cum dicantur quasi malefacta, uidetur non contineri, que dicta, scripta, consulta male. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eā poenam non incidetⁱ.

^h l. ij. C. de vsu. pup.

IDEM LIB. II.
RESPONS.
LEX CXXIX.

IN cōventionibus cōtrahētiū voluntatē, potius quā verba spectari placuit: cum

li malefacta dici, que scripta, dicta, consulta criminosè sint: cum uerba generaliter, & quatenus sermonis proprietates fert^k, tum quoque accipi debeant. Sed ne conuitia hoc casu comprehendantur, ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, que ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non est. Sanè cum antiqui Maleficos speciali nomine Incantatores intellexerint^l, huiusmodiq; Diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiantur, cum noctu præsertim soleant umbras euocare, & animas responsa daturas, ut Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exodi xxii. scriptū est: Maleficum ne patiaris uiuere, id est, Sortilegum & carminibus ueneficia facientem.

ⁱ Bar. laut facta, de poena.

^k l. cū lege, de testa.

^l rubri. C. de malef.

IN CONVENTIONIBVS. Certissimi iuris est, in contractibus, siue bonæ fidei, siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum quod actum est, etiam

eE s si uerba

si uerba improprie accipiuntur. Alioquin nisi de uoluntate cōstet à uerbis non recedimus. Constat autem quandoq; expresse^a, puta ex præfationibus, uel præcedenti tractatu: quandoq; tacite^b, ut quia natura cōtractus, qualitas rei, personæ, contrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam

inducant: potestq; hoc igitur ea lege fundum vecti in responso exemplum galem municipales locauerint, ut ad hæredē eius qui suscepit pertineret, ius hæredum ad legatarium quoq; conductoris, & ad successorem particularem

nisi aliud actū sit, transferri potest. Quid ergo si contra hentes pacti sint, ut ad hæredes transeat? Et uidebatur eam pactionem proprie intelligi debere: tum ex cōmuni regula, qua cauetur, In casibus dubijs, à proprietate sermonis non esse recedendum^c: tum quia aliās, pactio esset superflua. cum enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem dice-
remus censeri legatarios exclusos^d, non ne nullius esset momenti? Quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solum admittendus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cum actiones in personam, neque rem ipsam, neq; singularem successorem sequatur^e: de hærede ergo solum debuisset intelligi, qui ipse in personam conueniri potest. Sed tamen Papiniano aliter ui-

sum

a i. Titia. l. ita stip. de uerb. oblig.

b l. semper in stip. i. frati. j.

c l. non aliter. de leg. j.

d l. si quando. de leg. j.

e l. si. de cōtr. emp.

Sum est, quoniam uoluntas cōtrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeant uerba intelligi ut effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: idq; &

CALLIST. LIB. II.

QVAESTIONVM.

LEX CCXX.

Liberorū appellatione, nepotes & pnepotes, ca

ipso introducendus sit, quo tempore eum in dominum agnoscet^h, seq; obligabit, quinquagesimamq; illi, quod prēmii uulgò Laudatorium uocant, praestabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denūciatione opus est, sed satis est, petitio introductionis, & solutio quinquagesimae. Nec distinguitur, locator emohyteotici fundi sit priuatus aliquis ciuisⁱ, uel respublica, uel ecclesia: poterit enim conductor ius suum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudem alienet^k: & ita crebrius approbatum est. Qua autem ratione uectigales agri ciuitatum locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditum est diffinitionum lib. III. cap. x. Sed & quibus casibus appellatione heredis ad singulares successores pertineat, supra attigimus^l.

LIBERORVM. Liberorum appellatione nepotes, &

Bal.^f & Alex.^g responderunt: nec probabile

aliquod damnum locatori infertur, cum non possit legatarius propria autoritate possessionem ingredi, sed ab

Bal. rub. C. de cōtrahē emp.

Alex. const. xxj. colū. ij. in. 5.

h l. iij. C. de iure emph.

i l. j. C. de fun. patr. lib. xj.

k l. ij. C. ne rei dom.

l l. heredis, supra cod.

tes, & pronepotes, cæterosq; descendentes contineri certum est, idq; exemplo x i i. tabularum, quæ primam successione causam liberorum esse uolebant, & de omnibus descendentes intelligebant. Quo sensu & prætores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos in ius sine uenia uocari pro-

a l. fed si. §. si de in ius vo.

hibuerunt^a: stricte tamen hæc uox quandoq; accipitur, & usque ad trinepotem solum intelligitur, & ita ueteres existimabant, quod Pöp. & Paul. refert^b. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latius pertinere extimaauerunt, & in infinitum dici, idq; tanquam honestius merito obtinuit.

teriq; qui ex his descendunt, continentur: hos enim oēs liberorū appellatiōe lex x i i. tabul. comprehendit: toties enim leges necessarium ducunt cognationum singulorū nominibus uti ueluti filij nepotis, pronepotis, cæterorum ue qui ex his descendunt, quoties nō omnibus qui post eos sunt, præstitū uoluerint, sed solis his succurrerent, quos nominatim enumerarēt. At ubi nō

b l. iuriscō. de grad.

Cum igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrem &

c c. Raynuti. de testa.

d l. gallus. §. j.

eius liberos instituit^c, ordine successiuo uocasse uidebitur, quod non est receptum, si filios dixisset^d: proprie enim appellatione filij nepotes & deinceps descendentes non contineri uerius est, sed ex interpretatione tantum:

e l. filij. l. iusta. l. natorum.

quō in tractatu quid ipse sentiat, supra explicauimus^e. In præsentia, quid ab alijs communiter traditum sit, recitabimus: et quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet:

aut enim filijs prouidetur, aut grauantur, aut de eis uer-
sus aliū fit mentio, aut in conditione ponuntur. In prima
specie appellatione filiorum comprehendi nepotes rece-
ptius est^f, cum enim actus hic fauorabilis sit, debet lata^f *L. Lucius. de*
significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in le-
here. insti.

personis certis, non qui-
busdam gradibus præsta-
tur, sed omnibus qui ex eo
dem genere orti sunt, libe-
rorum appellatione com-
prenduntur. ¶ Sed & Papy-
rius Fronto lib. 1111. Re-
spōsorū ait, Prædio cum
villico, & contubernali e-
ius, & filijs legato, nepotes
quoque ex filijs contineri,
nisi uoluntas testatoris ali-
ter se habeat: filij enim ap-
pellatione sæpe & nepo-
tes accipi, multifariam pla-
gibus, siue in beneficijs
principū loquamur: fit
enim in his amplior in-
terpretatio^g, licet in
priuilegijs sit contra.
Si igitur pater filios
suos instituat, etiam ne-
potem ex filio præmor-
tuo instituisse uidebi-
tur: quod tamen uarie
acceptum est, aliquibus
ideo institutum censen-
tibus, quia nisi ita in-
terpretaremur, præte-
ritione testamentū rum
peretur, interpreta-
mur autem semper ut

actus ualeat: Alijs, ne durū, absurdum uel aliquid conse-
quatur, quale est cum à parentibus filij separarentur, uel
melioris fierent cōditionis nepotes quàm filij, idq; genus
similia: Alijs, quoniam dispositio in futurum confertur,
cum enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij
uel nepotes existant, debet mens testatoris largius ac-
cipi, ut non existētibus filijs, nepotibus prouisum uidea-
tur

^g l. sed & si-
j. de excus-
tut.

tur, ut etiam in facti questione consultus Alex.^{n.} respon-
 dit: quæ declarationes dubitationem nullam habet, cum
 generaliter propter fauorem ea interpretatio ex docto-
 rum frequentiore sententia procedat: unde & in munici-
 palibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse,
 ut filij masculi exclu-
 sis foeminis succedant,
 nunquid nepotes etiam
 ipsi præferentur? Et
 responsum est, præfer-
 ri: ratio enim eius legis
 est, ut agnatis saluæ
 sint facultates: quæ ra-
 tio in nepotibus locum
 habet, & tamen si in le-
 ge expressa non sit, ab
 ea tamen argumenta-
 ri nos posse receptius
 est: cum enim hoc be-
 neficium à lege patri
 conferatur, ut foemi-
 nam excludat, debet
 etiam in nepotem eius-
 dem sexus perpetua-
 ri, qui in successione
 patris sui locum tenet,
 eiq; subrogatur, nam
 & cum filia propter fauorem filij masculi excludatur,
 masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor du-
 rat

h cōsi. ix. in. j.
 Alex. cōsi.
 26. in. iij.

l. quāuis. C.
 de fideicom.

l. gallus. §. vi.
 de iure l.
 dendum. de
 lib. & posth.

cere. ¶ Diuus quoque Mar-
 cus rescripsit, non videri si-
 ne liberis defunctum, qui
 nepotem suum hæredem
 reliquit. ¶ Præter hæc om-
 nia natura nos quoque
 docet, parentes pios, qui li-
 berorū procreandorum ani-
 mo, & voto vxores ducūt,
 filiorum appellatione om-
 nes, qui ex nobis descen-
 dunt, contineri: neq; enim
 dulciori nomine possumus
 nepotes nostros, quàm filij
 appellare: et enim idcirco
 filios filiasue concipimus,
 atque edimus, vt ex prole
 eorum earumue, diuturni-
 tatis nobis memoriam in-
 æuum relinquamus.

rat: unde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet,
 nihilominus frater, eius'ue filius ei soboli praeferrentur:
 quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non ex-
 tinguitur: & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita &
 ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque
 decidunt^m. Et huius interpretationis, uti diximus, cau-
 sam praestat fauor, quo cessante, interpretatio quoque
 non admittitur. Et ideo cum quis tutorem filijs dedisset,
 non censeretur nepotibus prouisum Vlpia. responditⁿ: tum
 quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est
 tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus
 oritur, cum cessante testamento, de tutore illis per iudi-
 cem prouidendum sit, & ita Barto, sensit. In sequenti
 specie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius
 est: unde qui filios exheredat, nepotes exheredes se-
 cisse non uidebitur^o, odiosum enim hoc est: quod &
 in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quae
 ius patri facit, filiam adulteram occidendi, in nepte non
 habet locum^p: idemq; dum prohibet Senatori filiam
 eius ducere qui artem ludicram exercuerit, poterit enim
 in neptis matrimonium conuenire^q. Nam cum leges
 huiusmodi merum odium filiorum & quidem princi-
 paliter sapiant, merito nepotes non continebuntur.
 Quòd si directo odiosae non essent, aliud responden-
 dum fuisset: ut in S. Consulto quo tutor pupillam sibi
 uel filio suo nuptui collocare prohibetur, nã nec nepotiq;
 dem impune collocabit^r. Sed quid iuris esse dicemus, cum
 testator filijs alienationem bonorum interdixit, an nepo-
 tibus quoque uetitum credemus^s? Et non uideri tradi
 tum

m l. si uira. C.
de bo. mat.

n l. q. si nep.
de test. tut.

o l. j. §. quæri-
tur. de vent.
insp.

p l. patri. de
adul.

q l. lex Iul. de
ritu nup.

r l. S. cõsultũ,
de ritu nup.

s glos. §. nos
igitur, de res-
filiã.

tum est, huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc conclusio, aliquo modo restringenda est. Pone institutos filios, & ne alienent grauatos, si enim in nerbis institutionis nepotes contineantur, cur non & in uerbis prohibitionis comprehendi debent? Consentaneum certe est, eadem uerba eandem recipere interpretationem, nec est uerisimile uoluisse patrem minus oneris nepotibus imponi, quam filijs imposuerit. Et quod in hac prohibitione diximus, infideicommissio quoque respondendum est: ut fideicommissio filijs iniuncto, nepotes non contineantur^r, nisi sub ijsdem uerbis institutio substitutioq; concepta sit: tametsi imprudenter hac in re la bi mihi Decius uideatur^u. Pone rursus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs institutis, in rem concepta esse, ut quia dictum est, ueto bona mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos perueniant: uidetur enim hoc casu esse etiam nepotibus interdictum, & ita etiam censuit Alexand.^x quod multo magis dicendum est, cum ratio dispositione generalior est: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim casu omnes descendentes prohibiti censebuntur^y: quod & responsum est, cum testator fratris fideicommississet, ut hæreditatem filijs restitueret, quia mentis sue erat, ne bona extra familiam peruenirent, petent enim fideicommissum nepotes quoque & ceteri descendentes: & ita contra quàm Iason responderat, ex facto iudicari uidi. In tertio casu, cum de filijs alterius respectu disponitur, non comprehendi nepotes constat, nisi dura aliqua separatio induceretur, ut cum quis ancillam

¶ Dec. consil.
218. ver. vl.

¶ consil. 95.

z § diui. arg.
l. peto. §. fra
tre. de leg. ij.

y l. pater fil. §.
fundum. de
leg. iij.

cum filijs legat, tunc enim Papyrij Frontonis responsum, cuius hic Callistratus meminit, attendendum est: cum non sit uerisimile, uoluisse testatorē à patribus suis, filios separari^z. Idem si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quas^z sunt, quas supra retulimus, quando aliàs actus effectū non sortiretur, uel absurdum aliquid consequeretur, uel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes^a. In ultima specie concludendum est, quoties cōditio^a uel causa fauorem filiorum respicit, etiā nepotes eo sermone cōtineri: uerbi gratia, Lex dicit^b, si mater filijs tutores non petierit, ius uendicandorum bonorum non habet, illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores nō petierit, ab hereditate repellitur, nam actus hic filijs ipsis fauorabilis est: quod si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit, non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum uerbo uteretur^c: principaliter enim hoc casu de patris, nō autē filiorum fauore agitur: unde cum filiorum fauor non urgeat, à proprietate uerborum non recedimus, quæ in conditionibus maxime attenditur, & primum locum in casibus dubijs tenet^d. Excipiuntur tamen aliqui casus in quibus filiorum appellatione generaliter dicendū est, nepotes nō significari. Primus est, in cōmuni loquendi usu, ex consuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita sentit Accursius^e. Sed doctiores nō adducunt, nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec ex sermone uulgari ad Latinū probabile argumentū deduci potest^f. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significat

^a l. vxorē .§. concubinæ. de leg. iij.

^a l. alimēta .§. libertis. de ali. leg.

^b l. ij. §. si mater, ad Tert

^c l. ij. §. hoc autem, de exc. tut.

^d l. mætrius. de cond. & de

^e glo. Inst. qui dar. tut.

^f A lex. d. con fil. 26.

D. Andreae Alciati de uerb. sig. fF tionē

- tionem eius dictionis coarctat, ut cū fructus in quartā,
 g 1. iubemus. quæ ex falcidia debetur^s, nō imputari quāuis testator ius
 C. ad Treb. serit, lex Iustiniani præcepit, subiicitq; eo præcepto ne-
 Dec. cō. 87 potes nō alligari: idemq; in hoc respōso, cū leges necessa-
 rium ducūt cognationum singularū nomimbus uti, quæ
 non omnibus præstitum uoluerint, sed his solis quos no-
 h 1. à diuo. C. minatim enumerant: ut cum diuus Pius constituitⁿ, ne li-
 de quest. beri decurionum usq; ad pronepotes torqueri possent,
 uel cum usq; ad eum gradum concedit lex ei succedi, qui
 i 1. si quis ince incestas nuptias cōtraxeritⁱ, & si qua similia. Tertius ca-
 sti. C. de in, sus est, cum de filio non disponitur, ea solū ratione, quia
 cest. nup. sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inherē-
 tis: nam dispositio huiusmodi ad eum nō refertur, cui ea
 qualitas non insit, ueluti cum lex filium spurium institui
 prohibuit, nō enim existimabitur uetita institutio legiti-
 mi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa desi-
 cit^k. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia,
 k 1. ff. de natu. lib. filios masculos ad successionem admittunt, non erunt ad-
 mittendæ neptes, cum qualitas masculina illis desit, quod
 i cōst. 123. i. j. & ab Alexandro^l responsum est, in eo qui filium primo-
 genitum ad fideicommissi petitionem uocauerat. Quar-
 tus casus est, cū sub alio nomine potest censerī magis pro-
 prie nepotes uocatos, quā sub nomine filiorum: ut si fra-
 tri meo, & eius filijs, & descendantibus fideicommittam,
 m 1. cum. ita. §. admittuntur enim prius filij quā nepotes^m, tanquam
 ff. de leg. ij. prius nominati, cū de nepotibus potius uerbo descenden-
 tis, quā uerbo filij actum censeatur: sub illo enim pro-
 prie, sub hoc non nisi per interpretationem cōtinerētur:
 n cōst. j. in fi. idq; Decius respōditⁿ, et mihi nō displicere supra attesta-
 tus sum.

tus sum. Quintus casus est in cōtractibus, in eis enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio concepta est^o: & ideo si quis accipiat emphyteoticum fundum pro se & filijs, nepotes non admittentur^p, & ita quàm plurimis uisum est: quæ sententia apertissime falsa est,

l. veteribus
de pact.
p. Iaf. §. insti
tuens.

PAVL. LIBRO X. cum supra traditum le
RESPONSO = gerimus, eum qui pro
RVM. se & heredibus huius=
modi fundum conducit,

P LE X. CCXXI. etiam legare posse: at=
Aulus respōdet, falsum qui magis improprie ap
pellatione hæredis lega

tarius comprehenditur^q, quàm filij appellatione nepos. q supra. l. pro
xi,

Illud receptissimum est, clientem cui beneficiarius fun
dus, feudum uocant, pro se & filijs conceditur, etiam ne
potibus, cæterisq; descendantibus relinquere posse, hic

enim contractus latissimam interpretationē propter be
neficij naturam recipit^r. Quæ ratione idem & in dona
tionibus dicendum esset, fauorabilis enim hic contractus

Iaf. d. §. insti
tuens.

est. Sextus casus est, cum de filijs fit mentio ex proprio
corpore natis, nam uidetur nepotes nō contineri, & hos

præsertim qui ex filiabus nati sunt, & sic ab aliquibus
responsum comperi^r. Sed in hoc opinatissimi scripto
res dissentiunt, sanguinis enim continuatio in nepte

quoque est^r, nisi igitur alia coniectura adsit quæ nos in
aliam partem deducat, promptius est ut pro nepotibus

Guid. papo
q. 553.

pronunciemus^u.

Alex. l. ex fa
cto §. fin. ad
Treb.

v d. l. Lucius.

PAVLVS. Quod falso tutore autore gestum est, per
in integrum restitutionē emēdat prætor, & quanti

fF 2 cares

ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem dat^a.

- a l. j. l. nouissi. qd' fal. tut. Declarat hic Iuriscōsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui uere tutor datus non est, uel qui datus est, sed perperam & inutiliter, ut qui habenti aliam tutorē datus est^b: sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, uel inutile est, idemq; in tutorem eum vere dici, qui modio iniquo. Et hinc tutor non est, siue habenti accipi argumentum potest, tutorem inutiliter tutorem datus est, siue non: datum, proprie tutorē sicut falsum testamentum, non dici^c, & ideo ad & modius iniquus, qui moiectione illa falsi distinguitur: unde cōsequens est, ut hic probetur quod cōmuniter traditum est, quod nullum est actus nomen proprie nō habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentum nullum, non est proprie testamentum^d: stipulatio nulla, non est stipulatio^e: sententia nulla, nō est sententia^f: quod non in iudicijs solum, sed & in compromissis procedit. Sic & electio nulla, non dicitur electio^g: & cessio perperam facta nō habet cessionis nomē: & qui iurat se statuta obseruaturū^h, de his quæ nullo iure ualēt, iurasse nō intelligitur: sic & alienasse emphyteota nō diciturⁱ, qui uēditione nulla, & non solenni distraxit. Quod si nomina facti, non autē ueris sint, quod inutiliter actum est, proprie nomē seruat.
- Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis^k, nomen suum seruant, licet in effectu non obligent^l. Sic & episcopus inutilis, uel hæreticus, episcopus proprie est, tametsi perinde
- d l. ij. § j. quē ad. test. ape.
e l. j. §. sed si mihi. de ver bo. obli.
f l. iij. §. cōdē natū. de re iud.
g Bart. l. filiū. de leg. præf.
h Fel. c. ex tenore. de re. scrip.
i Bald. l. ij. de epi. aud.
k l. j. in princ. de fer.
l c. j. de præf.

perinde habeatur^m, ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis maritusⁿ, nomē mariti seruat, quamuis legis interpretatione eius uxor orbata existimetur. Sanè plerunq; accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designetur, licet casti & inutiles sint: quod quandoque fit

HERMOGENIANVS
LIB. II. IVRIS
EPITOM.

LEX CCXXII.

Pecuniæ nomine, nō solū numerata pecunia, sed omnes res, tā soli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur.

rem emeret: quandoque actus sustinendi causa, ut cum iussus est quis hereditariū seruū manumittere, & deinde heres esse^a: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut adire possit, Sed & lex Pontificia^r. Rex, inquit, Cæsar rem in dominum non recognoscit: quod de facto interpretantur plerique, hoc enim uerbum magis ad factum, quàm ad ius refertur.

PECUNIAE nomine. Pecuniæ significationem uario modo accipi^a, supra demonstraui: & quādoq; latius patere, quàm ut id quod in numerato est, solum comprehendat, mobilia enim & immobilia cōplectitur, atque etiam iura, cæterasq; huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniam, quam Titius debet, donaue- ro, actionem quoq; donasse uidebor^b: hincq; apparet, pe-

enunciationis causa, ut cum lex matrimonium nullum, uel diuortium, simpliciter suo nomine appellat^o: quandoque per locum qui ex affectu dicitur^p, ut cum Titium rē suā emisse scribimus, nimirum indicātes, hoc eum egisse, ut

^m c. inter. de transf. præl. n l. fi. C. ad l. fal. de plag.

^o l. quod seruus. de condi. ob tur. l. Labeo. supra eo.

^q l. mulier. §. j. de condi. insti. r c. pervenera bitē. qui filij sint legi.

^a l. pecuniæ. supra eo.

^b Bart. l. si seruus. §. si. de stip. ser.

cuniam uerbum uniuersale esse, ut merito Senatusconsultum Trebellianum in eo locum habeat ^c, qui pecuniam omnem restituere rogatus sit, de iuribus enim actum quoque intelligitur: cuius rei rationem assignat hanc Accursius, quia omnes res in pecuniam conuerti possunt, idque in Ethicorum Aristoteles

sensit. Sed hac ratione etiam cum nummum dicimus, aliud quam quod in mo-

neta est significaremus, parum esset nummi et pecunie notatio ^d, quod falsum est. Verius igitur ^e quod Augustinus in libro de doctrina Christiana tradit: Dum totum ^f, inquit, quod homines in terra habent, quorumque domini sunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebant, in pecoribus habebant. Sanè restringitur hæc significatio quandoque ex subiecto argumento. Pone in sermone hominis illiterati, et idiotæ, facta est pecunie mentio, intelligemus anguste de pecunia numerata ^h, quam et uulgares denarios uocant: cum denarius proprie sit decem asses, hoc est argenti drachma ⁱ.

LATAE culpæ. Culpæ nomen generale est, et dolum quoque comprehendit: qui enim dolo fecit, utique in culpa est. Unde qui promiserit damnum præstare quod serui mei culpa contigerit, si quid dolose deliquerit, ut quia furtum fecerit, resarcire quoque tenebitur. Solent tamen Iuriscō-

sulti ^a, cum culpam non præstandam simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim, cum dolo proxima sit, ferè semper

^e l. nam quod in fl. ad Tre.

^d l. litigatores. §. quod ait. de arbi. ^e l. talis. de leg. iij. ^f j. q. 3. totum.

^g Bar. l. vxo. rem. §. lega. uerat. de leg. iij. ^h l. j. ad Mac. ⁱ Card. cl. exi. ui. §. porro. eo. ti.

^a l. contractus. infra tit. j.

PAVL. LIB. III. SENT.

LEX CCXXIII

LATAE culpæ finis est, nõ intelligere id, quod omnes intelligunt.

semper præstāda est. Dicitur autē dolo proxima duobus modis, aut quia præsumptā in se fraudē contineat^b, ut cū nō eam diligentia in rebus alienis quis adhibuit, quam in suis: aut quia tam supina & excusabilis culpa est, ut tam etsi non præsumatur fraus, parū tamen ab ea distet^c: ue-

luti cū quis in gratiam amici negligens fuit, licet enim gratia & nimia facilitas excuset à dolo, proxima tamen illi est. Et ideo regulariter proditū est, cum lex aliquē dolum præstare teneri dicit, etiā de lata culpa intelligi: quod tamen quæ-

admodū accipiendū sit infra tractabimus^d. Quis autem huius culpæ sit finis, id est definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definitur potest, ut sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curā nō adhibet, quā ceteri patresfamilias solēt, tamen si in suis minime diligentior sit.

¶ **S. AMICOS.** Pluribus modis accipitur amicitia: est enim quædā maxima, & penitus inherēs animis inuicem se amantiū, cuius multa exēpla cōmemorat Lucianus in dialogo qui Toxaris inscribitur, quamq; Græci sic explicāt, σὺν μέρει μετ' αὐτοῦ ψυχὴν δὲ μίαν, ut eadē anima duobus in corporibus esse uideatur, quod idē uterq; uelit, nolitq;. Alia est quæ hic describitur, nō quidē tam ardens, sed tamē non leuiter cōiuncta, & honesta cōsuetudine introducta: & de hac proditū est leges accipiēdas esse, quæ cā amicitie aliqd indulgēt^e, uel uetāt: prior enim illa cū

fF 4 Hesiodi

b l. quod nesci
ua. dep.

c l. si proc. in
si. mand.

d l. magna

na
amicitia

e l. sciendum
si alicui?
supra de leg.
gatio.

Hesiodi Erigone ad superos opinor recessit, & nusquam
 in humanis habitat. Est & alia uulgaris qua cōgerrones,
 idq; genus socij etiamnum uulgò amicos se inuicē appel-
 lant: ea ex leui notitia cōtingit, & inter improbos quoq;
 plerunq; est. Sunt autem arctissima illius amicitiae causa
 pleraq; cōcessa, & quicquid cognationis fauore introdu-
 ctum est, id omne ad huiusmodi amicos extenditur: quæ
 enim maior potest esse cōiunctio? Hinc aliqui tradiderunt
 liciti eius amoris ardorē, uim clausulæ codicillaris habe-
 re: aliqui reuocationē clausulæ derogatoriæ inducere,
 quæ in priore testamento adiecta sit: aliqui in substitu-
 tiōe fideicommissaria simpliciter facta hoc operari ut ami-
 ci sui filij substituto præferatur. Sunt & qui sicut con-
 iunctū, ita & amicū absq; mādato ad agendū admitti cre-
 diderint. Quæ omnia uera esse ego arbitror in priore
 illa amicitia, quæ usq; ad eō nostris tēporibus rara est, ut
 cuiusdā prodigij loco sit, si usquā gentiū reperiat. Sed
 nūquid amicus ad testimoniū admissus p amico probet?
 Et de fide diminui illi constat, & ideo ex numero testium
 cōualescere possit, ut si ubi aliās duo sufficerēt, tres ami-
 ci reciperentur. Addūt aliqui tam immensam amicitiam
 posse deprendi, ut non solū diminueretur, sed omnino ele-
 uaretur. Contra Bal. n cū amicitia uirtutis & fidei no-
 men sit, non esse admittendū, ut propter eā fidei minus te-
 sti adhibeatur. Sed in hoc deuetū est, ut amicitia causam
 iudex inspiciat, & ex societate ociosa uel nō multū egre-
 gia, nec seueris uiris laudata consuetudine prouenisse de-
 prehenderit, summamq; esse, nihil eis fidat, & ita arbitre-
 tur, magna enim affectio ueritatem prorsus impedit.

Nec

f c. requisisti.
de testa.g Bal. l. si iure.
C. de test.
manu.h Rom. confi.
179.i Barb. l. cū
acutis. col.k l. asil. exigē.
17.di. C. de pro-
cur.

l l. ij. de testi.

m Felv. c. quo
ries. de test.n Bal. l. eos.
C. de testi.Judicia et
amicitia.o iij. q. 5. accu-
satores, et
xviii

Nec refert ad amicitiam se in uicem unquam uiderint aliqui, uel id minus, cum ex fama & bonis operibus sepius accidat^p, ut inter ignotos quoq; nō uulgaris dilectio exoritur. Sanè non omnis qui parcat amicus est^q, nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Augustinus ait.

VENULEIUS LIBRO
VIII STIPVL.
LEX CCXXIIII.

VINCULORVM.

In uinculis esse dicitur, quicumq; uinctus est, siue publice à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. Custodia uero ad ius publica cum pertinet, cum quis in carcerē detrusus, uel sub custodia magistratu

appellatione uel priuata, uel publica vincula significantur: custodia uero tantum publica custodia.

tuum est. Potest autē qui tribunali præest ex qualibet leuissima suspitione eū quē nocentē arbitretur, in carcerē ducere^a: oportet tamen qualē qualē uestigationē præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mādasse uideatur^b.

Quo casu grauaretur eius opinio, licet pœnam aliquā nō subeat. Solum enim in ciuilibus receptū est, ut iudex iniuste aliquē in carcerē retinēs, actione iniuriarū cōueniri possit^c. Hincq; apparet, cum iudex ordinarius à captura nocētis cœpit, nō excusari reum quominus in examine

interrogatus sub sacramēti religione respondere teneatur^d, deliquerit, an nō deliquerit, alioquin lex ius capienti nō cōcederet, si nō nisi præcedentibus indicijs interrogari posset. Accipitur autē custodia p carcerē^e, quoniā in illū rei nō pœnæ causa, sed custodiēdi mittuntur, unde si

effugiāt

29. q. i. c. i.

3. q. 3. c. nō
omnis.

Salic. l. nul/
lus. C. de ex
hi. re.

gl. c. ff. de ac
cus. in. 6.

Bal. l. ij. C.
de his q lat.

l. pen. C. qui
bo. ced.

Bart. l. mar
cellus. rer.
amot.

lad cōmēta
riensem. C.
de cust. rer.

f F s effugiāt

effugiant, custodes ipsi tenentur. Quoniam lex praesumit,

f l. carceri, in non posse parietes effringit, nec instrumenta huiusce rei
 fi. de cust. re. causa haberi sine eorum culpa, idq; & Aret. & respondit.
 § Arc. cōf. 38.

h l. nemo car. possit? Peritiores negant, nisi fiscale sit nomen^h, contuma
 C. de exa. ciaq; accesserit, uel nisi
 trib.

i l. j. C. qui bo do bonis liberaturⁱ. At
 nis ced,

ol im lege. xii. tabul.
 aliud erat, cui per de-
 suetudinem recte dero-
 gatum fuisse, apud Gel
 lium Cecilius Iuriscon
 sultus disputat.

FUGITIVVS.

F a ¶ Qui mancipia

uendunt, ex edicto Aediliū curulium certiores facere em
 ptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit^a. Sunt autem
 Errones, hi qui à dommo recedunt, ut cum uagati aliquā
 diu fuerint, reuertantur: sic apud Ouid. Sappho Phaonē
 appellat. Nec uos erronem tellure admittite nostrum.

Licet eius loci interpretes Grammatici id iuris uerbum
 non perceperint. Sanè ostendit Iurisconsultus, solā men-
 tem propositumq; fugiendi non sufficere, ut fugitiuus
 quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

b ¶ IACTAVERIT. Verba enim iactatoria nō obligāt,
 & nullius effectus sunt^b: unde & si quis iactauerit se Ti
 tiū occisurū, quāuis deinde cōstet fuisse occisum, nō tamē
 aduers

TRIPHONIVS LI. I.

DISP.

LEX CCXXV.

F Vgitiuus^a est, nō is qui
 solū fugiēdi cōsiliū à do
 mino susceperit, licet id se
 facturū iactauerit^b, sed qui
 in ipso facto fugauitiū men
 tis deduxerit: nā & furē, &
 adulterū, et aleatorē, quāq;

a l. j. l. quis sit.
 de ædi. ed.

b l. fi. de here.
 inst.

aduersus iactatorē illū præsumetur, ut condēnari possit, sed solū poterit q̄stioni subijci. Quid si homine occiso, c l. ad metū. C. quod metus cau. gloriosus aliquis inter cōgerrones suos iactauerit se eius criminis autorē? Et putauerim nō sufficere id q̄stioi, nisi alia cōiecturæ accedāt, ut q̄ inimicus eius esset, uel alio-

alia significatiōe^c ex animi ppositiōe cuiusq; sola dicere quis posset etiam hūc qui nunquā alienā rē inuito domino subtraxerit, qui nunquā alienā matrēfam. corruperit, si mō eius mētis sit, vt occasione data id cōmissurus sit, tamen oportere hęc eadē crimina assūpto actu^d intelligi: & ideo fugitium quoq; & erronē, nō secūdu propositionē solā, sed cū ali quo actu intelligi constat.

quin p̄cussor, & reproba uitæ. Nā & cōfessio extra iudiciū habita, tāti non est, ut ex ea solūtorqueri quis possit d. d
c ¶ ALIA significatiōe. Quantū sit respectu Dei, ut Accur. exponit. Quoniā apud Mattheū scriptū est: Qui uiderit mulierē & cōcupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego nō arbitror Ethnicis scripta ab Euāg. interpreta-

l. capite. sup
pra de adul.

e 32. q. 5. qui
uiderit.

tionem accipere. Satius igitur est, ut de eo loco intelligamus, quē κατὰ τὴν πρῶτην δειξάν Hieron. appellat. Grammatici ab affectu uocant. Cicero in Arateo carmine, Vt quondam Orion manibus uiolasse Dianam. Id est, uiolare appetisse. Vergilius,

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant. Id est, affectabāt tenere. Qua figura & adulterū, & furē, & aleatorem dicemus, qui horum criminū affectatores fuerint. d ¶ ASSUMPTO actu, Id est ab actu quē facere cœperit, &

rit, & per eum nō stetit, quo minus faceret, ut Oldr. ait.

MAGNA negligentia. Negligentia simplex est, quā culpam leuissimā uulgò uocāt. Culpa uero, cum simpliciter in lege ponitur pro ea accipitur, quæ leuis est: id enim inter leuissimā & latam medium est, & hoc nisi subiecta mate-

ria repugnet. Idē in testibus qui si culpam interuenisse in contractu profiteantur, propter

incertitudinē non probant^a, debuerunt enim declarare expressius de

leuissima, leui, uel lata intelligerent, & hoc Corneo uisum est^b. Magna uero, uel lata culpa, dolus est, intellige praesumptus. Nam uero dolo lata culpa solum proxima est. Appellatur & quandoque in iure hæc culpa latior, ea ratione qua comparatiuum pro positiuo scribimus^c, ut apud Vergilium,

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Cū igitur lata culpa dolus sit, cōsequens est, ut quælibet dispositio, qua dolum malum dūtaxat præstari tradatur,

etiā de lata culpa intelligatur^d. Quod ego uerū esse arbitror, præterquā in lege Corn. de Sicarijs^e. Qui enim

ex lata culpa eo crimine deliquerit, nō illius legis pœna, sed leuius punietur. Quo exēplo responsum est, cū ex sta-

tuto pœna mortis homicidæ, irrogatur^f, nisi quis se defendendo occiderit, nihilominus eū quoq; non contineri, qui lata culpa, nō autē dolo deliquerat, idq; receptissimū est

PAVL. LIB. I.

MANUALIUM.

LEX CCXXVI.

Magna negligētia culpa est, magna culpa dolus est.

^a Alexan. l. si mora. co. 5. fol. ma.

^b Corn. cōst. 108. in. j.

^c l. quod nerua. dep.

^d l. cōtractus. infrati. j.

^e l. in lege Cor. supra ad le. Cor.

^f Cardi. c. la. tor. de hom.

est. Addunt alij idē esse generaliter ubi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionē expressam doli facit, tunc enim nō sufficere latā culpam ^g. Quapropter ut iuramentum in litē deferatur aduersus eū qui in culpa lata solū est, obtineri nequit^h. Idem in eo dicendū, qui sententia iudicis infamia notaturⁱ: hoc enim in solius doli ultionem cōcessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, uere malefidei non est^k, at qui in dolo est, ipse est malefidei. Quapropter & in integrū restitutio hoc casu nō cōceditur^l, quā tamen & maxime negligētes solēt impetrare. Sanē quēadmodū in cōtractibus culpa præstanda sit, longa est disputatio, quæ tamē paucis finiri sic potest, ut distinguamus, an utriusq; causa ineatur cōtractus, an dātis tantum an accipiētis. In priore casu nō solū lata, sed & leuis culpa præstāda est: quod in uēditione, pignore, dote, emphyteosi, locatione, societate dicendū est^m, nisi res locata friabilis sit, & quæ facillime frāgiturⁿ: tūc enim & leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorē assumpserit, sibi imputet: nō enim quicquā præstabit, dum in suis rebus diligentior nō sit^o. Sequētis species cōtractus solū dolum & latam culpā recipiūt^p: quapropter qui depositū accepit, leuis culpæ nō dānabitur, cum enim sua gratia cōtractus initus nō sit, sed aliena, æquum uisum est, ut solū dolum seu latā culpā præstaret, Qua ratione si contra naturā cōmodati^q, gratia cōmodantis solius cōtrahatur, leuis culpa nō oberit. Nō tamē hæc perpetua sunt: Nā in mādato etiam leuis culpa quandoq; præstabitur^r, ut cum res de qua mandatum est mercedem diligentiam requirit: præstabitur & leuissima, cum

g l. ij. §. sed & si. supra vi bo. rap.

h l. in actione de in li. iur.

i §. suspectus. insti. de sec.

k l. sed & si. §. scire. de peti. hæc.

l lvbi. de edē.

m d. l. contractus.

n l. si merces. §. qui colū nam. locatū

o §. si. Insti. pro soc.

p d. l. contractus.

q l. si ut certo. §. interdū. cōmo.

r d. l. contractus.

cum natura negocij exactissimam industriam postulat.)

s La proc. C.
mand.

ut in procuratore ad lites ^f, & Praefecto Liburnicarum,
qui enim huiusmodi mandatū suscipit, se actui mādato

t Alex. confi.
41. in. 3.

idoneū penitus profiteri uidetur, & ita Alex. respōdit.
Negociorū quoq; gestor, leuis culpæ nomine cōuenietur,

cum enim se sponte offe-
rat mediocrem diligen-
tiam praestare debet ^u.

v l. tutori. C.
de neg. gest.

In tutela quoq; contra-

ctu, quo minoribus ma-
gis succursum esset, le-

uis culpæ nomine agi
posse placuit, nisi in ex-

actione nominū cessatū
esset ^x, uel in praediorū

x l. ij. C. ar
bi. tut.

emptione captio fuerit,
tunc enim solū lata culpa gestum resarciet ^y. Sed & tu-

y l. tutor g. S.
ij. de ad. tut.

torum haeredes ex lata culpa solū conuenientur ^z. In ulti-

z l. j. C. de ha
red. tut.

mo casu receptū est, etiā leuissimæ culpæ rationē reddendā, unde & cōmodatarius sic cōdemnabitur: cum enim

a S. itē is. In
stit. qui. mo.
re.

ob eius gratiā contractus initus sit, debuit diligentissimus
esse ^a, ne beneficiū cōmodanti damnosum fiat. Quod &
in cōtraria actione depositi & mādati eadē ratione rece-

b l. si seru? S.
iustif. de
fur.

ptum est ^b. In precario tamen, solum latæ culpæ periculū
subeundū est, sibi enim imputet dominus, qui statim pre-

c l. quæsitū. S.
illud. de pre
ca.

carium non reuocet ^c, si accipientis diligentiam suspectā
habeat: nam postquam reuocauerit, si mora facta fuerit,

d d. S. ex hoc.
& S. serui
tus,

de leuissimā quoq; iudicium reddetur ^d.
EX ILLA. Verba edicti unde legitimi à pratore uo-

cantur

IDEM LIB. II.

MANUAL.

LEX CCXXVII.

EX illa parte edicti, eū
quem ei haeredem esse

oportet, haeredis haeredibus
bonorum possessio non de-

fertur. Item in substitutio-

ne his uerbis, quisquis hæ-

cantur^a sunt, eū quem ei heredem esse oportet, si intesta-
 tus mortuus esset, bonorum possessorem faciam. Quibus ^a l. j. vnde leg.
 uerbis is agnatus cui iure ciuili hereditas delata esset, ad
 bonorū possessionem à prætorè admittitur. Vnde cū eius
 agnati hæres, aut non æque proximo, aut nullo penitus
 gradu eum qui intesta-
 tus mortuus est contin-
 gat, meritò à bonorum
 possessione reijcitur, si-
 cut & ab hereditate
 repelleretur. Sicq; uer-
 bū illud heredis, in edicto prætoris ad proximū tantū re-
 fertur. In casibus tamen, in quibus ius agnoscēda bonorū
 posses. ad heredē transmittitur, uideretur heredē quoq; ^b l. emācip. C.
 heredis cōtineri: ut cum intra terminū deliberandi legi-
 timus hæres moritur^c, nisi tunc eum hoc edicto non uoca-
 ri, sed aliarū cōstitutionū extensione dixeris, quod magis
 probō. Alius est etiā casus, quo proximus tātum hæres in-
 telligitur, in illa uidelicet substitutione. Quisquis mihi
 hæres erit, Titio filio meo, si pupillus morietur, hæres
 esto. Cuius rei illa est ratio, quòd substitutionis pupilla-
 ris spes ad heredē non transmittitur^d, quapropter si iu-
 ri accrescendi cōiuncta sit, aliud esset: cū enim ius accre-
 scendi nō personā sed rē respiciat, heredi quoq; heredis
 portio accrescit^e. Et ideo in proposita substitutionis spe
 cie, si pupilli cohæredem adiisse proponatur, deinde pu-
 pillū mortuū, eius quoq; hereditas illi necessario accre-
 scet^f: qđ pcedit èt si ante pupillū cohæres iste decesserit. ^f l. qui patri-
 Qui enim ei succedet, pupillo quoq; succedet, ne diuersū
 ius inter
 res de vulg.
 l. si ex pluri-
 bus, de suis,
 & leg.
 de acq. hære.

ius inter ipsum & eius autorem inducatur : absurdum quippe esset, primum heredem potuisse cogi, eius uero successorem non posse, & melioris fieri conditionis, idq; in pupilli damnnum, cuius interest ex testamento, quod ei

g l. si pupill^o,
de acq. hær.

fecit pater, adiri hereditatem^g. Vnde cum de fauore eius agatur, hereditas eadē

h l. papi-§ sed
nec impube
ris, de inoff.

cū paterna censetur^h,

& altera alteri accre-

scit, tametsi uere duæ

hereditates sint. Quod

autem subiicitur, hac

substitutione scriptum

heredē solum compre-

hendi, hoc significat, ut nec per filium familiæ pater nec

p seruū dominus admittatur, non enim illis affectus fuisse

testator uidetur, sed eis solum quos nominatim scripse-

rat, cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitio-

tione incerta sit. Quid enim si ante quæsitam heredita-

tem filius uel seruus de manu exeatⁱ? Quid si nullis mi-

nis, nullis precibus compelli possint, ut adeant? Sed de

hoc latius supra à nobis tractatum est^k.

i l. cū propo-
nas, C. d' he
re, inst.

k l. sciendū, su-
pra eod.

IDEM LIB. SINGV.

DE COGNITIO.

LEX CCXXVIII.

Municipes intelligendi

sunt, & hi qui in eo-

dem municipio nati sunt.

MUNICIPES. Urbium quæ Romano Imperio subijciebantur, uaria fuit conditio : ut enim stipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ Coloniae, aliæ Municipia dicebantur. Coloniae erant, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agerq; eis assignatus: solebant autē deduci ueterani, & pro diutiorū laborum mercede, unde senectutē tolerarēt, iugera bina accipiebant. Causa deductio-
nis erat,

nis erat, uel infrequētia urbiū, uel pœna, qua ueteres Co-
loni male de Republica meriti, multabātur. Hæ Colonie
tanquā quædam urbis Romanæ effigies, paruaq; simula-
era erant, Metropolis enim suæ legibus necessitatibusq;
adstringebātur, & ideo magis obnoxia quā Municipia, li-
cet propter autoritatē amplitudinēq; Po. Ro. maiore in
honore essent, unde & in præmiū ius Colonicū quibusdā
puncialib⁹ quādoq; tributū fuit, ut Berytēsisibus et Aelio
politianis^a. Municipales igitur aliquāto melioris erāt cōdi-
tionis quōd uidelicet suis legibus, suisq; moribus uiuerēt,
& nihilominus ciues Rom. essent, honoresq; in urbe Ro-
mana capefferēt, & sicut cæteri suffragiorum ius habe-
rēt, unde & nomen sumpserūt: ab eo uidelicet, quōd ho-
noriarij muneris capaces essent, licet onerū necessitatibus
nō adstringerētur, ut lib. xvi. A. Gel. diffusius explicat:
atq; ita intelligēda sunt Vlpiani uerba, dū proprie Muni-
cipes appellari tradit^b. Qui in ciuitatē Romanā adsciti
sunt, ut munera nobiscū faciāt. Sed nunc abusue municipi-
pes dicūtur suæ cuiusq; ciuitatis ciues. Vnde Puteoli, &
Capua, licet Colonie Romanorū essent, tamē κατὰ χρῆ-
σιν municipia nuncupabātur, & earū urbiū ciues se ui-
cissim cōmunicipes appellāt: Conciuē enim Latinā uocem
non esse pleriq; arbitrantur, exemplo Græci sermonis
συμπολίτης. Fiunt autē Municipales aut natiuitate, siue
origine, ut quia ab eo municipio aliquis originem ducit:
idem si pater eius, paternā enim patriā sequi filios legiti-
mos receptum est^c. Aut manumissione, quoniā liberti pa-
troni sui patriam acquirunt^d, unde manumissi hodie ci-
ues Rom. fiūt. Aut adoptione, ut quia alienigena à patre

a l. j. de cēsis

b l. j. ad mun

c l. assumptio
ad muni.
d d. l. C. de la-
lib. tol.

Florentino adoptatus sit, fiet enim municeps Florētinus. Quo exemplo receptū est, ut Monachus, uel Canonicus, uel Rector eius urbis municeps censeatur, in qua iure sacerdotij necessario residet. Quod & de milite fatendum est. Illud non praterendum, P. Mario, L. Asinio consulis factum fuisse Sena

e l. municeps.
§ si. eo. tit.

tusconsultum, ne simu- IDEM LIB. SING.
lata adoptio in ulla par DB TACIT. FIDEIC.
te publici muneris iu- LEX CCXXIX.

uariet: censeriq; simula- TRANSACTA, finita ue in
tum, cum beneficia sor- telligere debemus, nō
titi, statim emittunt ma- soium de quibus cōtrouer-
nu quos adoptauere, ut sia fuerit, sed etiam quæ sine
Corn. Tacitus lib. xv. controuersia sunt possessa.
scribit. Allectiōne quo

f l. cives, C. de
incol.

que creantur municipes, cū Respublica aliquem eligit & in ciuem assumit. Quod si actum sit, ut qui allectus est ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tamen minus municeps est, nisi etiam ab honoribus excludatur, tunc enim abusiue municeps dicitur.

TRANSACTA. Agit qui in iudicio prosequitur id quod sibi debetur. Ab hoc uerbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit, qui quod iudicio prosequutus est recipit. Peragit qui obtinet: unde peregrisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem^a, siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordie omittit. Hæc q; transactionis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiā accipitur pro quocunq; actu quo concordia inducatur, uel ab obli

a l. j. de trans.

ab obligatione recedatur^b, uel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere a statem Plinius dixit, sic & transigere æuum, transigere diem dicimus. Igitur in Senatusconsulto, quo transacta finita ue rata maneant^c, cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine cõtrouersia finita sunt. Cur autem specialiter potius uox hæc accipiat, dubitari potest: an quòd particula, ue, subdisiunctiuæ um habet, & eodem sensu intelligendâ ostendit, quo & finita intelligitur? an quòd nulla est ratio cur magis in specie accipiat? Nec enim solum rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcumque alio modo finem habuerunt. Quapropter uulgò dicimus^d, litis finite exceptionem, si ue ulterius procedatur opposita fuerit, contestationem impedire. Sunt autem huiusmodi exceptiones non hæc tantum, quæ hic enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel transactæ, uel usucaptæ, sed etiam multæ aliæ: unde generaliter prodictum est, quamcunque exceptionem peremptoriam, qua euidenter & incontinenti constare possit, non potuisse reum in ius uocari, litis contestationem impedire^e: ueluti, quoties constat actionem nullam actori competere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitio ue sit^f. Idem si agentis nihil intersit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur^g, idq; protinus appareat. Nam recepti iuris est, nullam exceptionem, etiam rei iudicatæ, cõtestationem & causæ statum impedire, nisi statim probari possit, idq; se facturum reus recipiat. Quæ enim altiore indagacionem requirunt, post iudicium acceptum reseruantur^h.

^b l. j. de pacis

^c l. j. in fin. ad Tertul.

^d c. j. de lit. cõ test. in. c.

^e Bar. l. eleganter §. si quis post. de cõdi. inde.

^f l. mater. de inoff. test.

^g l. si seruus. C. de his qui ad eccl.

^h Bar. l. nã & postea. de iur. reur.

VT SVNT. Enumeratur hic tres exceptiones quæ li-
tis cōtestationē impediunt, si à reo sint oppositæ,
quia litigare se uelle neget, tanquã res minime dubia sit,
quã finitam esse iam constet. Quòd si simpliciter se non
debere asserat, litemq; contestetur, tūc in uim perempto-
riarum obijcientur, co-

gnoscetq; iudex, & dif-
finitive pronuntiabit:

Sanè annotandus est lo-
quendi modus, dum Iu-
risconsultus finita intel-
ligit quæ longioris tem-
poris silētio finita sunt:

IDEM. LIB. SIN-
GVL. S. C. OR

PHITIANI.

LEX CCXXX.

VT sunt iudicio termi-
nata, trāfactiōe cōpo-

quibus uerbis per usucapionem negocium finiri ait, non
autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus
doctoribus diu disputatum fuit ^a, in hocq; tandem de-
uentum, ut usucapione directum dominiū, præscriptio-
ne utile solum acquiratur. Esse autem usucapionem in re-
bus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sen-
tentia omnino mihi non placet: Passim enim ueteres usu-
capionem appellant, etiam immobilium rerum ^b idq; &
Iurisconsultorum uerbis, & ex XII. tabularum lege, cæ-
terisq; autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis,
probari potest. Præscriptionem uero assumere proprie
uidentur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione descen-
dit: & ideo recte iudicio meo definiuerunt ueteres, Præ-
scriptionem esse exceptionē, quæ ex temporis lapsu sub-
stantiam capit, & actioni obijcitur ^c. Licet Neoterici su-
tilibus

^a in rub. de
præscript.
extra.

^b l. ij. l. si fur.
in fin. l. cum
qui. de usu-
cap.

^c l. c. q. iij. in
summa.

tilibus quibusdam argumentis dissentiant. Igitur per usucapionem acquiri uerum & directū dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cum dominium sit iuris, non est dubium, posse autoritate legis proprie & uere transferri. Nititurq; ea ratione lex, quod

qui usucapi rem suam fita, longioris temporis silē permittit, præstare con-
tio finita. sensum translationi uide-
detur^d alioqui nec mo-

bilium rerum usucapio unquam procederet, cum inuito domino contrectate res, uitio reali, id est furti afficerentur. Quo casu lex Attinia usucapionem inhihet. Cum ergo in huiusmodi rerum usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse consensum, meritò dubitandum non est, directum dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cum aduersus scientem & negligētem usu quis acquirit, eadem ratio suadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari posset. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis uerius est, directum transferri: licet ratione naturali perspecta, quandoque dicatur utiliter aduersus eum præscribi^e, idq; eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata, posset naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur possessor qui ab alio usucaptum esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud uulgo cognitum, qui cum mala fide usuceperit, nullum domini ius acquisiuisse^f, sed sola exceptione defendi. Cæterū iure Pontificio nec usucepisse intelligitur^g.

^d l. alienatio-
nis, supra, et

^e l. i. in fin. de
aqua plu. ar.

^f l. si qs empt.
§. j. de præ-
scrip. xxx.
^g c. fi. de præ-
scrip.

g G ; Quod

QUOD dicimus. Superius traditū fuit, eū qui in utero est, haberi pro nato. Quae regula hic declaratur, ut uera sit, quoties de eius utilitate quaeritur, alijs enim nō prodest nisi natus sit. Quapropter in illa cōditione fidei cōmissi, si rex Parthorū sine liberis ex se legitime natis decesserit, talis Respublica sit

heres. Respondit Bal-
 dus^a, qui in utero tem-
 pore mortis fuerit non
 esse impedimento, quo
 minus euenisse conditio
 uideatur: hic enim non
 de uentris, sed de hære-
 dis commodo agitur.

Quod si is heres qui
 grauatus est ipse post-

humi pater sit, aliud mihi uideretur: interest enim haud
 dubie eius qui in utero est, ut pro nato habeatur, sicq;
 paternā hereditatē locupletiorē habeat. Quod & Arc-
 timus^b, licet alia ratione motus, probat. Ceterum ex hoc
 responso tradūt pleriq;, si ei qui Lupum ceperit aliquod
 premiū cōstitutum sit, uenatorē à quo Lupa prægna ca-
 pta fuerit, nō ultra unicū premiū consequi posse, etiā si
 deinde enixa plures Lupulos ediderit: hoc enim casu, nō
 de Lupulorū, sed de uenatoris utilitate agi. Quod ut ue-
 rū arbitror, ita cōstanter negauerim, fictionē hāc in Bru-
 torū partu locū habere, solius enim hominis causa intro-
 ducta est, nec equitas ulla subest, ut in belluis eadem in fin-

gamus

^a Bal. l. qui in utero, de statu ho.

^b Arc. l. qui si liabus, de leg. 1.

IDEM LIB. SIN-
 GVL. AD S. C.

TERTVL.

LEX CCXXXI.

QUOD dicimus, eū qui nasci speratur, pro su-
 perstite esse, tūc
 verum est, cum de ipsius iu-
 re quaeritur: alijs autem nō
 prodest, nisi natus sit.

gamus. Et quod diximus in aliorū cōmodum nō fingi, intelligendū est, ut nec patri quidē prosit: nā ut ius trium liberorū interim habeat, haudquaquā satis est duobus natis, aliū in utero adhuc esse, idq; diuus Seuerus cōstituit^c. Quocirca nec matri quidem proderit, quæ licet prægnaſ puniri summo supplicio nequeat^d, & uentris nomine in possessionē mittatur^e, non tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingatur, sed quia qualiscūq; futura est spes in lucē prodituri hominis, extinguenta non fuit. Subest autem spes illa à cōceptionis die, usq; ad decimum mensem. Diciturq; cōceptus infans, post infusum semē, ab eo enim tempore post decē dies dolores capitis, uertiginesq; oculorū mulieri oriūtur, indicium scilicet, ut Plinius inquit, inchoati hominis: motus uero in utero quadragesimo fit die, sicq; & omnibus antiquis, & etiā Iuriconsultis cōceptum accipi dubium nō est: licet recentiores aliqui, solum quadragesimo die conceptum infantem dici opinentur^f tunc enim infundi illi animam. Sed physicorum celeberrimi quadragesimo quinto in maribus id fieri prodiderūt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus dum in utero sit, propriam animam non habere ullam existimauerunt, sed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animam formato iam in humanam effigiem semine à Deo creari, infundiq; receperunt: quo autem tempore corpus ipsum formetur, in medium reliquerunt. Quod & nos facturi sumus, cum id ad Iuriconsultos minime pertineat, qui, ut diximus, conceptionem ab infuso semine appellant, nō à cōformatione quæ in utero fiat, quādoquidē et inter ipsos Philosophos

c l. ij. de exc. tut.

d l. prægnaſtis, supra de pœnis.

e l. j. supra. de mul. ven. nom.

f in anthē. de resti. & ea. §. vnum.

hac de re minime cōuenit, uarijs Empedoclis Asclepiadaeque sententijs, quarum libro de placitis Philosophorum quinto Plutarchus meminit.

HAEC ENUNTIATIO. Quoties ita loquimur quod in censum detulit Titius, pluris est aureorū xxx. id significare potest, non solum quanti

tatem triginta aureorū in censum relatum, sed etiam tātum rerum seu corporū detulisse, quātum aestimatio triginta aureorum efficere potest.

Superius autem admo-

nui in Caesarum constitutionibus ita taxari aureū^a, ut septuaginta duo aurei libram conficiant, licet aureus qui hodie in usu est, minoris sit aestimationis, cum nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerunt, tametsi constitutum sit, donationem ultra quingentos, nisi insinuata sit^b, non ualere, eam tamen in qua dclxvi. nostrates aurei erogati sint, ualere. Et ita Angel. & Iasoni uisum est^c.

Nobis uidetur, aureum quo hodie utimur, ex generali omnium populorum consuetudine esse, ueteri illi subrogatum, & ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in presentia propter temporum qualitates pauperiores sunt ciues quàm olim essent^d, & ante eas constitutiones, cū Romanum floreret Imperiū, constat grauioris

CAIUS LIBRO I.
DE VERBO.

OBLIGA.

LEX CCXXXII.

HAec enuntiatio, quæ fuit pluris aureorum xxx. simul & quātitatis, & aestimatiōis significatiua est.

^a l. quoties. C. de suscept. lib. x.

^b l. fancimus. C. de don.

^c l. i. §. ex his, in fi. de verb. obl.

^d §. i. Insti. de suc. lib.

uioris ponderis aureos nummos signari solitos. Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoq; signatos fuisse crediderint, iidemq; arbitrantur denarium & nummum esse, uulgarisq; sermonis argumento utuntur: quæ in re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius enim argenteus so-

Docto. in l.
quæ extrin,
fecus. de uer
bo, obli.

IDEM LIBRO II,
AD LEG. XII,
TABVL.
LEX CCXXXIII.

SI CALUNIETUR, et moretur & frustretur: inde & calumniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationè alios vexarent litibus: & inde cauillatio dicta est.

lum erat, ponderis drachmæ, quatuorq; sesterijs nummis cõsebatur, hoc est æris assibus decem, unde & nomen sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latine peritos, quàm ut autorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamen drachmum nõ est aureã quod

que drachmã signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoq; κατὰ χερσὶν αὐτῶν denariũ appellat.

SI CALUMNIETUR. Arbitror enunciatiue uerba hæc posita esse, & ut recentiores dialectici dicunt, materialiter. Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negocium differre, uel per fraudem alios litibus uexare: idemq; & cauillari dicitur, utrunq; enim uerbũ ab antiquo uerbo Calure deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur à quibus per capillos prendendi uidentur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionem inducat, sic defini-

niri potest, ut qui in termino accusationi prosequenda, arbitrato iudicis constituto, non adest, cauillari uidea-

- a I. qui crimē. tur^a: non debet autem is terminus esse longior, quam ut
C. de accus. intra biennium causa expediri possit: is enim est instan-
tia criminalium finis, sicut triennium in ciuilibus^b. Et
b I. j. C. ut int. cer. temp. ideo bis errant uulga-

res latrūculatores, qui ¶ Post Calendas Ianuarias
si reum conuincere ne- die tertio pro salute princi-
queant, eum rebus sic pis vota suscipiuntur.
stantibus absoluunt, ut

quandocumque uel minima coniectura ducti, rursus in
carcerem trudent. Nam elapso biennio inquietari am-
plius non potest, & cū accusatori statutus est terminus

- c I. properan- dum. §. de si quidē. C. de iudi.
d Imol. c. j. de off. ord. l. fustibus. C. de inf.

probationum recipiendarum causa^c, si probatum non
sit, definitiue reus est absoluendus, non autem ea forma,
quam concussores, & *Αυμο Βόποι* iudices reppererūt^d.

Sanē & qui de re minima litem criminalem orditur, ui-
detur non absurde calumniator posse appellari^e: exem-
plo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophantas
uocabant, quòd propter subreptos ficos, minimaq; hu-
iusmodi detrimenta, capitalem questionem excitarent.
Quapropter si qui collitigant de re minima, & uicissim
longas ambages tricasq; accumulunt, non de utilitate
soliciti, sed ut aduersario noceant, putauerim partes re-
ligiosi iudicis fore ut ceu cauillatores eos reiiciat, actio-
nemq; deneget.

¶ *§. POST* Calendas. Votum est alicuius faciēdi, uel nō
faciēdi, uersus Deū deliberata & iusta promissio. Sole-
bāt autē ueteres quāplurima uota pro principe nuncupa-
re. Con

re. Concipiebantur uota anniuersaria ob diem Imperij, cum uidelicet ad Imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mentio habetur ^{f.} Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, cumq; in posterum celebratum, apud autores traditum extat. Concipiebantur ob salutem principis à Sacerdotibus & Consulibus, idq; post tertium diem Calendarum Ianuariarum, ut hic dicitur: pertinebatq; in prouincijs hæc cura ad præfides, qui commilitonibus & Prouincialibus præbant, ut Cæcilius Plin. lib. x. Epistolarum est autor. Calēdis ipsis non autem post tertium diem hæc uota suscipi Corn. Tacitus lib. 1111. sentire uidetur. Idem Tiberium ægre tulisse tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota susciperent, iisdem Dijs filios quoq; Germanici cõmendassent. Sed & lib. xv1. Thraseæ ab accusatore obiectum scribit, quòd principio anni solenne iusiurandum uitaret, nuncupationibusq; uotorum non adesset, quãuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, Tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostēdit. Idem autor est C. Cæsarem Caligulã plerosq; huiusmodi cõualescentes, tanquã impostores per ora hominũ traductos, insulatosq; pessime multasse, quosdam etiã ad necem usq; cõpulsisse. Erant & alia uota quæ in quinquennium publicæ nuncupabantur, habebaturq; tum ludi pulcherrimi, &

^{f.} I. omnes. C.
de ferijs.

Quin

Quinquennalia appellantur. Eorum origo uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, ut in difficilissimis Reip. temporibus uer sacrum uouerēt, si ad quinquennium proximum res ita salua, uti tunc erant, forent, cuius rei lib. xxxi. T. Lilius meminit. Horum uotorum Ludorumq; Quinquennaliū & Nazarius & Mamertinus in Panegyricis mentionem faciunt. Sunt & decennialia uota, quorum rationem Dion in Angusti uita sic exequitur: cū Augustus Rempu. restituere uellet, reclamātibus cūctis, non ultra decenniū

se imperaturum promississe, quo tēpore elapso, precibus adactum, in sequens decennium distulisse, atque item in aliud. Quamobrem eius successores, licet perpetuā administrationem accipiant, singulis tamen decē annis ludos uouent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatū tunc renouare incipiant. Hinc & Vicennialia & Tricennialia dicta sunt. Notātur autem in ueteribus numismatis hoc modo VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in uita Galieni, & Amianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem scribit Arelate Tricennialia celebrasse, Theatralesq; & Circenses ludos ambitioso apparatu.

¶ S. TELVM. Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo, causa

causa hominis occidendi fuerit: dubitatum est quemadmodum telum accipiendum sit, & non solum quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest Iuriconsultus ait: idque argumento ab Etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀρ' τὸ τιλδ, quod longe significat. Probatum idē

hanc significationē inuenire possumus & in Græco noīe: nam quod nos telū appellamus, illi βέλθ appellāt: eoque nomine vulgo quidē id significatur, quod ab arcu mittitur. Sed non minus oē significatur, quod mittitur manu, ἀρ' τὸ βαλλέσθαι, & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidē proprio nomine τό ξευμα vocatur, apud nos autē cōi nomine telū appellatur: sic & Xenoph. τὰ βέλη δμῶς ἔχοντὸ λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλείους ἢ ὀϊσοί.

bit: τὰ βέλη δμῶς ἔχοντὸ λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλείους δ' ὀϊσοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebantur, læcæ, spicula, fundæ, plurimis autē & sagittæ. Sic autem emendandus hic est locus, ex antiquorum codicum lectione, suspicorque eodem modo scriptum fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publicis

& Græci sermonis similitudine: quod enim nos telū dicimus, illi βέλθ dicunt: deduciturque ea vox ἀρ' τὸ βαλλέσθαι, id est à iaciendo. Quāuis quod arcu mittitur, proprie ab eis τό ξευμα dicatur, τόξος enim arcū significat: unde & toxicū: quoniam eo sagittæ itingebantur, ut Plinius ait. Quod autem ita sit in sermone Græco, probat Iuriconsultus autoritate Xenophontis, qui ita scri-

cis iudicijs, ubi Epigramma in Xerolopho scriptum allegatur. Quamuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrammata scribi solerent, ut etiam Priscianus Grammaticus libro primo scribit: Xerolophiq; mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto fit etiam Suidæ: ta-

men conuenire magis uidetur, ut Xenophontis facta sit mentio, acceperitq; Tribunianus eum locū à Iuriscōsulti hoc responso.

QUOS NOS HOSTES. Hostis apud anti-

quos pro peregrino accipiebatur, quòd suis legibus ita uiueret, sicut nos nostris, & ideo par nobis uideretur. Hostire enim æquare significat, unde Hostimētum æquamentū est. Sic Plautus in *Asinaria*: Par pari hostimentū datū est, opera pro pecunia. Deinde coepta est hæc uox in aliū sensum accipi, ut uidelicet perduellem significaret: nam & illi iure gentiū æquali causa ad bellū procedere existimabātur: unde quos eo bello capiebāt, seruos sibi efficiebāt, dominiumq; eo iure acquirebāt: & licet ex sua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniā non per maliciam aut fraudē agere, sed æqua cū Romanis causam gerere existimabantur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamen gentiū æquales cæteris censentur.

Meri

IDEM LIB. II. AD

LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXIII.

QUOS NOS HOSTES APPELLAMUS, EOS VETERES PERDUELLES APPELLABANT, PER EANDEM ADIECTIONEM INDICANTES CUM QUIBUS BELLUM EFFET.

Meritò igitur hostes, publicos inimicos significant: quos ueteres quia cum illis duellum, id est bellum esset, Perduelliones appellabant: ea enim dictione hi solum indicantur aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est, latrones quoque perduelliones non sunt. Vnde & Cicero libro 11. Officiorum: Pirata, inquit, non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum ergo hanc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum sit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accursius intelligat. Hincq; apparet, quod sit perduellionis crimen^a: nimirum cum quis hostili animo aduersus Rempublicam uel principem animatus fuit. Quapropter non onnne læsæ maiestatis crimen, idem & perduellionis est, sed alterum altero generalius est. Sed quid si legatus Cesaris mihi mandet, ut principi aureos centum mutuem sub pœna perduellionis, an nisi id faciam, ceu hostis plecti potero? Et puto non posse legatum statuere id perduellionis crimen esse^b, quod non sit: sicut nec in huiusmodi iussionis exequutionem contumacium bona publicare poterit^c: quod principi, hisq; qui in summa administratione sunt, tantum conceditur. Nec ideo quod extra ordinem id munus aliquibus demandatum sit, uidetur in summa administratione esse: imò hac in re concussoris potius munere funguntur, tyrannicæ auaritiæ satellites, publici fures, & quod dicitur, splen patriæ. Sed quid si ipse princeps aliquem nouarum rerum suspectum, urbe abscedere iubeat, certaq; illi confinia constituat, unde citra suum iussum non abscedat, isq; non paruerit, an læsæ maiestatis reus erit?

^a l. si. ad. l. Iur. maieft.

^b l. famosi. ver si. hoc tamē. eo. tit.
^c l. j. C. ne sine iuss.

erit? Et Bald. ^dnegauit: sed tantummodo arbitrato prim-
cipis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum^c.

- d Bald. conf.
271. in 2.
e l. sacrilegij.
C. de diuer.
rescrip.
f l. ij. supra q
satis d.

¶ **LOCUPLES.** Locupletes antiqui locorum, id est
agrorum plenos appellabāt: unde qui ex prædiorū pos-
sessionibus diues est, is proprie est locuples^f. Cū ergo in

edicto Prætoris qui in
ius uocati sunt, fideiusso
rem locupletem iudicio
sisti dare debeant, cum
intelligemus, qui satis
et idonee habet: in re

¶ Locuples est, qui satis
& idonee habet, pro magni-
tudine rei, quam actor resti-
tuendam esse petit.

bus tamē immobilibus pro magnitudine rei quæ petitur.
Et inde consequens est, ut qui pro qualitate rei, de qua
agitur, satis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto le-
gato pro pauperibus puellis marito tradēdis, poterit hæ-
res etiam nobilis uiri filiam eligere, qui licet habeat unde
uiuat, nō tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis no-
mine alienaret, uiuere possit^g. Scribit Corn. Tacitus Va-
lerio Messalæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos
fuit, obtulisse Neronē in singulos annos quingēta sexter-
tia, quibus paupertatem innoxiam sustentaret. Quæ sum-
ma nostræ pecuniæ est, duodecim milium et quingentorū
aureorum. Eam si qui hodie habent, omnium ditissimi
existimantur, et tamen tunc Messala paupertate labo-
rare credebatur. In arbitrio itaq; ius dicentis erit, ut ex
personarū et rerū qualitate dijudicet, quem locupletem,
quemq; pauperē ducat: ut quis uero ab accusatione pro-
pter paupertatē reijciatur, sufficiet si minus quàm quin-
quaginta aureos in bonis habeat^h. Absurdū fortē uisum
est, illū

- g Bald. l. si qs.
ad decli. C.
de epi. & cl.

- h l. nonnulli.
de accus.

illum ad criminis executionem admittere, qui si aduersus edictum eum cui uenia debetur in ius uocaret, non haberet unde pœnam solueretⁱ.

ⁱ l.f. de in ius voc.

Verbvm uiuere. Superius à nobis tractatum fuit, quemadmodum appellatione uictus, etiam uestimenta continentur: ad-

putabant ad cibum pertinere: sed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & uestimenta & stramenta contineri: sine his enim uiuere neminem posse.

ditur hic etiam stramenta contineri: quo nomine, significatur omne quod solo causa quiescendi insternitur ut storea, phormiones, palea & matta: unde & uul-

IDEM LIB. III.

LEX CCXXXV.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quasi iumento secum ducit: agi ea, quæ animantia sunt,

gò mattaracia uocamus. Sed quod de uerbo uiuere hic dicitur & in uerbo nutrire eandem interpretationem accipiemus^k & apud Corneum respensum extat, idē esse.

^k Corn. c. 6. s. 4. in. 4.

Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cum constet cibum cibariaq; ad esculenta solum referri. Cibi uero appellatione potum quoque contineri^l, dubium nō est: at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigricorem, à quo furfur excretum non esset, sicut simlagineū albicantissimum qui ex solo flore constat.

^l Archid. c. in qbus, de c. 6. sec. dist. ij.

FERRI. Enarrat Iurisconsultus differentiam inter hæc uerba ferri, portari, agi: ut Ferri sit proprio corpore

D. Andreae Alciati de uerb. sig. h H pore

pore baiulare, Portari secum cum iumento ducere. Quæ propter aliqui prodiderūt, cū lege municipali caueretur ne quis triticū extra territorium portaret, solū de eo actū uideri, qui cum iumento duceret: quibus tamen ipse minime assentior, cū enim hoc constituatur, ut uilior sit anno na ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo, quis deferat, par est ratio: nimis enim propria et subtilis est hæc Iurisconsul

¶ Fabros tignarios dicimus nō eos duntaxat, qui tigna dolarēt, sed omnes qui ædificarent.

ti nostri interpretatio. Quandoquidem et portari dicitur, quod quis suis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terentij Horatijq; carminibus, quorū alter, Mi, inquit, homo quid isthuc obsecro? quo puerum portas? Alter uero, Ne fortè sub ala, Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum. Illud non diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non uideri aduersus eam legem fecisse, quod à nobis Dissuncti. lib. quarto annotatum est.

¶ §. FABROS. Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, estq; generale nomen: unde ex adiectione solet distingui, ut cum dicimus, faber lignarius faber murarius, faber aurarius, et similia. Ceterū quia in lege XII. tabul.^a tigni appellatione omnis materia, unde domus cōfici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantum, qualem Græci τεκτονα uocant: cuius uocis meminit Papinianus^b, dū licitum esse tectoni tradit, trochos, id est rotas, extra ergasterium

^a l. tigni. supra eo.

^b l. pen. de uia pub.

gasterium proponere. A fabro deducitur uerbum Fabri
 co, unde & Fabrica, quæ quidem & ipsa generalis di-
 ctio est: sed in cōstitutionibus specialiter accipitur pro
 armorum factione: unde & fabricenses dicti, in quē sen-
 sum & Fabricæ Cremonēsis meminit Aminanus Marcel.

lib. xv.^d Erant & colle
 IDEM LIB. III. AD LIB. x. v.^d Erant & colle
 LEG. XII. TAB. gia fabrūm ea de causa
 instituta, ut quoties in
 urbe aliquod incēdium

LEX CCXXXVI. excitaretur, ad illud cō
 pescendum accurrerēt,
 eorum instrumenta hæc
 cōnumerat Vlpianus^e,
 licet corrupta sint exē
 plaria. Centones, funes,
 perticæ, scalæ, phormio

nes, spongiæ, hamæ, syphones, & acetum: hæc enim incē
 dij extinguendi causa parantur. Syphonis in hunc usum
 & Hamæ, C. Plinius quadam ad Traianum epistola me-
 minit, lib. x. Itemq; Iuuenalis Satyra xiiii. Dispositis
 prædiues hamis: & subdit, Dolia nudi non ardent Cyni-
 ci. Ut appareat de instrumento quod ignium causa ha-
 betur loqui, licet interpretes hoc non perceperint. Est
 autem Hama falcis uel sarculi species: & ita solet Græ-
 cis accipi, sed his in locis aliter uidetur dicendum, nā &
 eo nomine uasculum ferreum significatur Hesychio: est
 & fabrile instrumentum, quod ab igne πυρραίου quoq;
 uocant, Suidæ.

Q VI VENENVM. Venenorum quæ solum
 hH 2 nocit

in auth. de
 armis i prin

d l. pen. §. pe
 de iure im.

e l. quæsitū, de
 fund. inst.

nocumento esse possunt^a, prohibitum est commercium,
^a l. quod sepe. unde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atque
 § j. de con- qui lex Cornelia etiam pigmentarios punit^b, qui temere
 trah. emp. huiusmodi uendiderint, qualia sunt Cicuta, Salamandra,
^b liij, de lica. Aconitum, Pityocampæ, Buprestis, Mandragora, Citha-

rides: quorum uenenorum

remedia diffuse attingit

Dioscorides libro sex-

to. Igitur quoniam in

malis uenenis hæc iure

constituta sunt cum quis

ueneni mentionem facit

explicare debet, an de

istis intelligat, uox enim

hæc media est, et in bo-

nam quoque partem ac-

cipi potest: nam et me-

dicamenta uenena dici

possunt, quod eo nomi-

ne omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum

est, mutet. Vnde Vergil.

Ille malum uirus serpentibus addidit atris.

Vt ostēderet, esse quoque aliquod uirus, quod malum non sit.

Idem et Græci fecerunt, qui φάρμακον, id est uenenum,

adiiectione qualitatis distinguunt, ut Homerus in Odyssæ

seæ quarto:

φάρμακα πολλά ἢ ἐὸδλὰ μεμιγμένα πολλά ἢ λυγρὰ

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Et alibi, φάρμακον ἀνδρῶν φόνου dixit. Sic et Hieronymus

naturam, cui adhibitum est

set, mutat: cum id quod nos

uenuum appellamus, Græci

φάρμακον dicunt, apud illos

quoque, tam medicamenta, quam

quæ nocent hoc nomine con-

tinentur: unde adiectione alte-

rius nominis distinctio fit.

Admodum et nos sumus apud

eos poetarum Home, sic dicens:

φάρμακα πολλά μὲν ἐὸθλὰ

μεμιγμένα πολλά δὲ λυγρὰ.

mus in Rufinū, φάρμακον θανάσιμον, id est letale. Et his exemplis satis constat, eum qui uenenu se dedisse alicui fateatur, nō tamen tanquam ueneficum puniri posse, cum de medicamento salubri intelligi possit. Quod in nō dissimili casu Alexander quoq; respondit ^c. Nam ^c Ver ^c ^{confil. 15.}

gilius: Nec assyrio, in ^{in. iij.}

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Iabolenus ait, exēplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species appellantur ἀκρόδρυα.

quit, fucatur lana ueneno, quū de purpureæ cōchæ spuma intelligeret. Quæ omni nocumento caret. Hodie tamen uulgari consuetudo admittit, ut quoties ueneni

mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona sunt simpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati sermone, forēsibusq; hisce scribligintibus, non putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

¶ S. GLANDIS. Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro suo in alienum agrum caducam glandē, tertio quoq; die legeret. Quæsitum fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione ueniret? respōsumq; est, omnes fructus contineri, exēplo Græci sermonis, apud quos omnes arborū species uocantur ἀκρόδρυα, nimirū ἀκρὸ τῆς δρυός, id est, à quercu: unde eodē sensu ἑ δρυκάρπια omnes arborei fructus dicuntur. Diligentissimi tamē Græmaticorū aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solū uolunt, quæ lignosi exterius fructus sunt, ut nuces castaneæ, pistacia, malum punicum, et si qua sit

l. j. de gl.
leg.

milia: sicuti ὄπῳ ἄγει ἐ conuerso, quæ extrinsecus mollia sunt ut mala omnia: sed nobis Iuriscōsulti sentētia uideatur uerior. Et cum semel atq; iterum Latinas uoces exemplo Græci sermonis hoc in responso declarari uideamus, argumentum sumi potest, nobis quoq; licere uulgare nostrum maternumq; idioma secundum literatum sermonem exponere: unde cū uernacula lingua filiolos suos se institueret testator dixisset, de

IDEM LIB. VI.

LEX CCXXXVII.

Plebs est, ceteri ciues, si ne senatoribus.

Alex. cōf. 2.
col. 6. in. j.

nepotibus quoque quorum pater iam decesserit actum fuisse respōdi. Illud tamen cum Alexandro sentio tametsi probetur in uulgari locutione cōmuni usu aliter accipi legitimum filium quàm legitimatū, nō tamen consequēs esse, ut idem sit in sermone Latino. Quod ab his præsertim annotandum est, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, ut Franci, & Sequani.

PLEBS. Tribus ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu. Quāuis latiore significatione, plebis appellatione, Equites quoq; cōtinerētur. Plebs munera militiæ tributaq; subibat. Equites dicti: quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curā Reipublicæ gerebat. In eū deligebantur à Censoribus, qui ex familijs patritijs erant, uel qui magistratus aliquos gessissent, uel bello donisq; militaribus maxime illustres. Iudicia quoq; aliquo tēpore ad eos spectarūt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centūuiri delecti ius reddebant. Oppressa uero ab imperatoribus Republica, cū

eius

eius curam principes tractarent, cœperunt rursus Senatores in controuersijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus puta Centūuiris, decurijsq; iudicum, & Prætore, cui ipsæ decuriæ assidebant. Sunt

autem Centumuirales

¶ Detestatum, est cum te- causa, in quibus usucap-
statione denuntiatum. pionum, tutelarum, gen-
tilitatum, agnationum,

alluionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminū, stillicidiorū, testamētorū iura uersantur: ut lib. de Oratore primo Tullius scribit, Hinc Cētūuirale iudiciū. Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octoginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent, iudicum uero decuriæ in foro considerant, & in Prætoris erant consilio, ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoscerent, quiq; ipso Prætore præsidente, sententias tabellares ferrent, assedis se se Prætori: datumq; etiam in causa pecuniaria iudicem A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatum erat. Cœperunt & senatores à plebe ex censu discerni. Equitis census erant Quadringenta sesteritia, quæ pecunia est decem serè millium aureorum nostratum. Senatores duplicem eā summā possidebant, deinde etiam triplicem tempore Augusti, ut Tranq. est autor. Equitum insigne erat aureus anulus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauus in iure, id est senatorius.

¶ §. DETESTATVM. Testari est sententiam nostram

h H 4 expo

l. si rufinus.
C. de testa.
mil,

exponere, unde testes dicti, quòd ea quæ de rei gesta ueritate sentiunt, in iudicium proferat. Hinc & testamētum. Cæterum quoniã ut maior fides adhiberetur, etiã per nomen aliquod affirmatio inducebatur, tractũ est, ut testari pro iurare acciperemus, & precari. Vnde & Detestor idẽ est quod deprecor

et abominor, & hæc usi

tator est significatio:

in iure tamẽ detestari,

est cũ testatione denun

tiare, hoc est sententiæ

sue aliquẽ per denũtia

tionẽ admonere, quod

& protestari dicimus.

¶ **PIGNVS.** Pignus proprie esse id cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iuriscõsultus approbat argumẽto etymi, tanquã à pugno dictũ sit: quã

& Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatũ est: cui sententiã etiã Gracũ exemplum succurrit, *ἐνεχυράζειν* enim à securitatis captione ipsi appellat, et

ἐνεχυροποι pignus prætorium. Marcellus tamen pignus & hypothecam solo nominis sono differre existimauit, cuius sententiã Valla accessit, nã cõstat ueteres scriptores de re quoq; immobili pignus dixisse, ut Teren. Ager oppo

situs est pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iurifcõsuli frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio inter uenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili cõ

trahi, est enim Græca uox *ἐνεχυρῶσθαι*, quod est obligationi supponere. Vnde et receptũ est, si quis promi

serit

l. si rem. §. j.
de pign. act.

l. res hypo.
supra de pi.

l. nō solũ. §.
si rē. de vfuc.

Bart. l. fun/
dus. de ann.
leg.

serit decem modios frumenti super tali fundo, uideri huiusmodi uerbis contractam esse hypothecam. Quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Quod si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est: sola enim personalis obligatio inde nascitur.

¶ Noxæ appellatiōe omne delictum continetur.

IDEM LIBRO V.
AD L. XII. TAB.
LEX CCXXXVIII.

¶ §. NOXÆ. Noxam dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, pœna, detrimētum, noxa est. Vnde & lib. xxxiii. T. Liuius, Noxa exoluere, id est

à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoque qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa est. At noxia solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut noxa. Cicero lib. iiii. de legib. Noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas, ignominia. M. Manlius: Quis etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi. Sat sic suspectus sum, cum careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo usus est. Terentius quoque in Phormione: In re incipienda, ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxam eos adscripsisse quisquam dixerit, cum ratio carminis non consentiret. Quæ adducere uolui, ut palam fieret, quàm iniquo iure Iustinianum in elegantijs suis insectetur Valla, & Seruium Be roaldus, dum adiectiuè tantum dici noxiam opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis supra

h h s quoque

quoque disputatum est.

DV O B V S: Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grammatici fatentur: cuius rei illam rationem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, ut quicquid inueniat, destruat: unde si cõsentiua præcedat, eã in negationem redigit, &

contrã. Id tamen perpetuũ nõ est. Quid enim si ad maiorem emphasim iterũ negetur? ut in euãgelio: Sit sermo uester, est, est: non, nõ. Nam &

DVobis negatiuis verbis, quasi permittit lex magis, quàm prohibuit: idq; etiam seruius animaduertit.

Seruius inficiatorias duas quãdoq; mētē scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio quidem? ut in hoc exẽplo, Recte dictũ est nõ obligari, nec fideiussores quidẽ. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neq; errarent, nec aduersarij quidẽ. Quod & receptũ est, quoties eã dictio tacite intelligitur: unde cũ idem sit nemo, quod nec homo quidẽ, si dicamus, nemine nihil faciẽte, locus publicus damnũ infert: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrũ lib.

111. Qua abstinentia uiri mulieresq; Romana fuerint, quòd à rege munera eorũ noluerit nemo accipere, Perinde est atq; dixisset, munera eorũ noluerũt accipere, nec homo quidẽ. Sunt qui per duodecimũ modũ solæcismi id accipiant, fit enim ex geminatione abnuendi, ut cum dicimus, nihil nunquã peccaui, pro nunquã. Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particulares sequuntur, negatiuæ naturã suam seruant: ut nullas à te ac-

cepi

l. j. §. si quis
ita. de verb

Lfluminum.
de dam. inf.

accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verum potius id esse ego arbitror ex ui dictionis nec, quæ uerbi repetitio nem inducit. Vnde & certum est cum duobus uerbis aut positis, aut intellectis duæ negationes adduntur, consensiuam non intelligi: ut nec me amas, nec Titium: subaudi-

tur enim amas. Qua ra-

POMP. LIB. SING.

ENCHIRIDII.

LEX CCXXXIX.

Pvillus est, qui cum im pubes est desijt in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

tione etiã quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiãt, quàm duæ: ut cum lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem, nec præscriptionem^b. De qua re uidendus est Val

^b l. i. C. de ser. fug.

la elegan. 11. lib. Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, nõ tamen absolute permittũt, licet hoc magis inferãt, quàm negent de quibus loqui Iuriscõsultum nostrum ego arbitror: exempli causa, Si prætor dicat: Quo minus scorta prostet, nõ ueto: nõ enim prætor partes suas interponit, ut quicquã iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiam alia uerba prohibitionis tacitam quandam uim habetia, quæ idem possunt, addita, uel nõ addita negatione: ut ue reor, timeo, caueo: si enim dixero, uereor ne adoptio impediatur^c, idẽ est, ac si dixissem, ne nõ impediatur. Et hæc quidẽ pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grãmmaticis relinquamus.

^c l. nõ solum. §. sed uideamus, de rit. nup.

Pvillus. Pupillus diminutiua uox est à pupo, quæ dictio puerum significat, quem Catullus poeta etiam

etiam pupulū dixit: unde ex etymo qui in patris potestate est pupillus dici poterit^a. Seruus quoq; impubes, hoc nomine appellabitur^b, & hæc huius uerbi latissima est significatio. Iurisconsultorum enim frequentior usus aliter accipit, eum scilicet impuberem, qui in patris potestate esse desijt, aut mor-

a l. fi. de verb. oblig.
b l. quam tub. de pecu.

te, aut emancipatione: ¶ Seruorū appellatio ex eo morte, ut quia pater uere fato excesserit, uel in nostrum iubet captiuos uēde exilium missus sit: cuius

rei rationē hęc Caius Institutionum libro primo refert, quia nō potest ciuem Romanum in potestate habere, homo peregrinæ conditionis effectus: unde exiliū hoc casu idem potest, quod naturalis mors posset. Emācipatione, ut quia pater eum sui iuris esse uoluit, misitq; manu. Est enim emancipatio, è manu traditio, introducta à lege ueteri, per quandam uēditionis similitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illū mancipabat, manuq; tradebat, idq; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, & Lipripende qui stateram tenebat, itemq; alio qui Antestatus uocabatur: Eum sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat. Quapropter iure antiquo manumissio in emancipatione proprie interueniebat: quæ omnia diffusius à Caio eo quem citauimus loco referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatae sunt.

¶ S. S E R V O R V M. Iuregentium introductum est,
ut ca

ut capti in bello efficiantur capientium, ceterum quoniam multi hostili odio in captiuos desueiebant, eosque trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusseruntque uendi, non autem occidi, unde serui dicti sunt, quasi seruarentur. Hincque apparet non licere nobis ho-

stem nostrum, postquam

re, & per hoc seruare, nec captus est, interficere. occidere solent.

Quod intelligunt do-

¶ Incola est, qui in aliquam regionem domicilium suum contulit, quem Græci παράγο-

ctores esse obseruandum cum intra præsidia nostra iam deductus est, ante uero quam dedu-

ctus sit occidi iure poterit, cum multa interim possent, accidere: quid enim si fugam capesseret? uel cum hosti-

bus rursus congregaretur? Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idque aduersus eos qui dedere se nolunt.

Nam dedititium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humani-

tate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque consentaneum est, ut si lege municipali exu-

les pro hostibus publicis habeatur, impuneque occidi possint, eum qui captus iam à familia ad quaestorem rerum

capitalium ducatur, occidi impune non posse: cum enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi, alioquin haud

difficiliter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de consocijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiae poe-

naeque eximeretur.

¶ **S. INCOLA.** Incola proprie est, qui cum aduena esset in aliquam ciuitatem ea mente habitatum uenit, ut ibi

perpe

1. in laqueis
de acquirendo
do.

perpetuo sit, summamq; rerum suarum habeat : ea mens ex uarijs coniecturis sumitur, qui enim uenditis quas ali-
bi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia de-

d l. prædia. §
j. de fun. in
stru.

e. l. ij. C. de in-
col. lib. x.

migrauit^d, uerisimile est, sedē in ea suā cōstituerē uelle.
Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habita-

uit^e, credibile est ibi
perseueraturum, nec a-
liō iturum. Ex protesta-
tione quoq; animus de-
claratur, unde qui sta-
tim ubi habitare urbem

cœpit, uelle se in ea domicilium constituere affirmat,
absq; mora incolatum acquirit^f. Idem & in eo habitato-

f Abb. cōsi. de
paroch.
g Dec. consil.
283.

re responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ci-
uitatis petebat^g. Qua ratione etiā efficitur, ut domiciliū
pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si mo-

h l. assumptio.
§ iuris, ad
mun.

do de animo nostro appareat. Nā & h Reges ipsi ut plu-
rimū qualibet in urbe sibi subdita domicilium habent, li-
cet aliquod unum sit principalius, potissimumq; illud at-
tenditur, cui origo etiā accedit. Quōd si res de qua agi-

i Dec. d. cōsi.

tur in domicilio frequentiori sit, illud præualebitⁱ, du-
plex enim causa fortius alligat. Nec quicquā refert in op-
pido aliquo quis domicilium constituat, an in eius fini-

k l. qui ex vi,
co. ad mun.

bus, uico^{ue}, cū uicus perinde ac pars ciuitatis sit^k. Inco-
lā Græci πᾶσαικοι appellāt: unde quod in Psalmo ciiii.
dicitur ἐν τῷ εἰναὶ αὐτῶν ἀριθμῶ βραχεῖς ὀλιγοσῶν
& παροίκος ἐν αὐτῇ. Hieronymus sic transtulit, cum
essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quē lo-
cum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed ma-

le. Est

le. Est enim Accola, non qui aliquo in loco domicilium constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat. Et proprie iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Verg. in VII. Annisq; uadosi Accola Vulturni. Non tamen negauerim

grum^a habent, vt in eum se, quasi in aliquam sedem recipiant.

¶ Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosq; ciues remq; eorum imperio magistratus extra ordinẽ peruenit.

se transferat, incolaq; fiat nihilominus domicilium quoque antiquius retinere, uideriq; cum nouum aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ §. M V N V S. Superius uisum fuit, inter ceteras muneris significationes, munera quoque personalia contineri. Quapropter hic traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officium priuati hominis, quoniã solum priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autem ipsi exequantur. Subijcit, Ex quo commodum ad singulos, uniuersosq; ciues, remq; eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ uerba eam, quæ propriè utilitas

Paræcon Græcis quandoq; simpliciter pro ad uena dici. Quem illi & προσήλυτον uocât, & ἄνοικον, de quo infra uidebimus.

¶ AGRVM. Hinc argumentum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliò

utilitas publica est, comprehendunt. Nam quatuor modis ea consideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter commodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibusq; consistit^l. Secunda, quæ in uniuersum con-

l. j. §. huius de iusti. & iur.

m l. pen. C. de primip. lib. xij.

ducit, non autem singulis, ut quoties de locupletando fisco agitur^m. At qui optimus Impe. Traianus dicere solebat, Fiscum esse ueluti lienem,

quod sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quæ priuata proprie est, licet ex ea consequatur etiam publica: ut cum dicimus, publice interesse

u l. j. sol. mat.

dotes mulieribus conseruariⁿ, liberisq; hominibus ciuitatem repleri, id enim quod consequitur, in uniuersum prodest. Quarta est quoties id quod cōsequitur singulis prodest, nec in uniuersum quemlibet particulariter iuuat, ut cum generaliter dicimus, rei publicæ interesse, ne quis re-

o §. pen. Inst. de his qui sunt sui. p d. l. j.

sua abutatur^o. Quæ omnia diffusius à recentioribus explicata cernere est^p. Quod subditur, Imperio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinem legendum: ut compelli municipes ad subeunda munera dicantur, non iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium^q. Quam interpretationem, etiam Accursius probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis supra tractatum est.

q l. cum filius. si cer. pet.

¶ §. ADUENA. Inter aduenam & incolam hoc interest, quod Incola fixit sedem, domiciliumq; constituit, Aduena non constituit, & ideo eum Græci ἀνοικου appellant,

lant: quasi sine lare aut domicilio: unde qui cū eo cōtra-
hit in loco cōtractus agere nō potest: quia uidetur tāquā
cum recessuro cōtraxisse, domiciliū igitur adire debet^r. l. h. res. §. ij
de iud.
Dicitur autē aduena, quasi aliūde adueniēs, quapropter
à Græcis προσύλυτ & quoq; dicitur: Tametsi ea uoce

in Actis Apostolorum

Decuriones quidā dictos Lucas eos intellexerit,
aiunt, ex eo quod in initio qui diuersæ sectæ nati,
coloniæ, cum deducerētur, in ius Mosaicæ legis re-
decima pars eorum qui de cepti essent. Appellant
ducerentur consilij publici & αἰωνος Græci elegan-
gratia conscribi solita sit. ti epitheto Scythas, qđ

domibus sint nullis, ue-

stātur enim super currus, nullis certis sedibus. Sunt &
Conuenæ collectitiij habitatores, sic dicti, quod plures ex
diuersis regionibus in unum locum conuenerint. Strabo
συγκλήσις uocat: unde & Conuenarum urbs in Aqi-
tanis. Sanè receptum est appellatione populi, eius urbis
incolas contineri, aduenas non contineri^f.

s Feli. c. rodul-
phus. de res-
scrip.

¶ DECURIONES. Vnicuiq; ciuitati secundum mo-
res suos, sui magistratus sunt, qui decuriones dicuntur,
consilij publici gratia primū introducti. Emanauit
autem nominis origo à Colonijs populi Romani, in qui-
bus qui eas deducebant Triumuii decimum quēq; con-
siliij causa ascribebant, ex his magistratus municipales
eligebantur^r. Quorum uaria fuere munera^u: & in pri-
mis Aediles, qui rem frumentariam ponderaq; & mensu-
ras curabant, ἀγορανόμος pleriq; uocant, Iurisconsultus
Arcadius etiam Episcopos^x. Erant Archeiota qui pu-

l. ff. de man-
l. & ideo.
de cōpens.

x d. l. h. n.

D. Andreae Alciati de uerb. signi. il blico

y d. l. fin.

blico archiuio præcrant, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse in quem fontes ducerentur, eum à iunioribus ἀρχαίου appellari⁷. Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbendis hospitij præfuisse. Nicostrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denūciarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indicat. Mastigophori, id est flagelliferi, qui athlatas (seu athlotetas manus) in certaminibus comitarentur. Telephori uectigaliū exactores, uel mancipum præfecti, unde Telephoria munus ipsum. Sitocomæ, Decaproti, Prostata, Logographi, de quibus à me alibi disputatum est. Et hi magistratus Græcorū erant. In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo describebantur, hi carceribus præerāt, publica locabant, fascibus utebantur, quod libro disputationum IIII. à nobis annotatum est. Ad hæc Quartumuiri, qui appellationum causas audiebant, in antiquis monumentis sic annotantur IIII. VIR. A^oP. Sextumuiri & ipsi de his, quæ ad Rempublicam pertinebant, solebant cognoscere². Erant & X. VIRI STL. IVD. id est decem uiri stilibus iudicandis, quorū & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex duobus uetustissimis monumentis, quæ Mediolani conspiciuntur, constat. Fuere & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere alijs retuli, diuersus magistratus ab Alexandrino præfecto³, qui Augustalis & ipse dicebatur. Decurionum census ita ut lege municipali præcipiebatur uarius erat. Plinius libro Epist. primo, Comi fuisse centum millium tradit: quæ summa est nostratis pecunie aureorum duorum milium & quingentorum. Solebant

2 l. ij. §. de in
de. de origi.
iur.

3 l. si quos. C.
de decurio,
lib. x.

Solebant autem, cum in ordinem reciperentur, binos denarios, uel huiusmodi certam quantitatem, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædícula uel dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant^b: ea pecunia ^b l. spurij, de decur. sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautū est, mimo-

¶ Vrbs ab urbo appellata est: urbare est aratro diffinire: & Varus ait, urbem appellari curuaturam aratri, quod in urbe cōdenda adhiberi solet.

res x xv. annis Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragium ferre nequeāt. Et hæc quidem de municipalibus satis sint. In castris quoq; erāt Decuriones, sic dicti, quod

denis equitibus præessent, ut Festus scribit, licet Fronto præfuisse eos turme dicat. Constat turma ex duobus & xxx. equitibus. Erant & in palatina militia, unde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum Decurionem fuisse, sed de his nihil ad præsentem materiam.

Quomodo autem Colonia deducerentur supra uidimus.

¶ §. v r b s. Vrbs ab urbando dicta est: urbare autem est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iunctis bobus, tauro, & uacca, Hetrusco ritu, in cōdendis urbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabantq;: id religionis causa, & auspiciō fiebat, quo eius loci Penates & Genios magis propitios haberent, unde intra eum circuitū, non licebat sepulchra consistituere^c: quod huiusmodi feralibus contaminari san-

^c l. mortuorū, C. de relig.

omnes euocabant Deos, ut non ostenderentur, & expu-
gnatores sacrilegij nomine exoluerēt: Quod iurisconsul-
d l. sacra. de re ti euocare sacra appellant d. Id autē conceptis quibusdā
rum diuis. uerbis fiebat, quæ se apud Serenum Sammonicum legisse
Macrobius refert. Eadem ratione & muri urbium sancti
e l. sanctum. appellatur e, unde &
cod. tit. iure civili sine Princi- ¶ Oppidum ab ope dici-
pis uel Præsidis autori- tur, quod eius rei causa mœ-
tate in eis aliquid com- nia sunt constituta.
f Doct. l. j. S. mitti non potest f, &
siue. de ope. ideo eo iure, nulli populo licitū est urbē constituere, nisi
no. ex principis autoritate: quod in his gētibus nō procedit,
g l. ex hoc. de tium regūtur^s. Quo iure Romani Imperatores nō præ-
iusti, & iu. cellunt. In pontificijs autem, recentioribusq; Canonibus,
h Bald. d. l. ex nō uidentur urbes appellari h, nisi quibus Episcopus da-
hoc. tus est: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo
i c. j. de priui. urbibus Episcopi cōstituti fuere i. Sed tamē hodie quàm
plurimæ in Germanis Sarmatisq; urbes sunt, quibus spe-
cialiter nullus sacrificulus antistes præest. Hæ enim natio-
nes, non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in sã-
cris Christiani sint, nostramq; rem armis à Turcarum
impetu egregie, quantum in eis est, tueantur.

¶ S. O P P I D Y M. Oppidum uidetur mihi id esse, quod
tanquam propugnaculum aduersus hostes constructum
est, & mœnibus uallatum, id enim etymologia arguit,
cum dicatur ab ope, id est auxilio, quod eius causa factū
sit, unde ut plurimum condebantur oppida, ut etiam na-
tura loci tuta essent. Vergilius secundo Georg.

Adde

Adde tot egregias urbes, operumq; laborem,

Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Sic & T. Liuius lib. XLIIII. prohibitum Lacedæmoniorum Tyranno tradit, ne quod oppidū in suo alieno ue agro cōderet: quod uidelicet nollēt Romani habere eū, quò posset se recipere,

¶ Territorium est vniuersi & armis tueri. Sic & tas agrorum, intra fines ciuiusque ciuitatis, quod ab C. Cæsar commentario eo dictum quidam aiunt, inquit, Britanni uocāt, cum syluas impeditas

uallo atq; fossa munierunt, quò incursionis hostium uitā de causa conuenire consueuerunt. Sunt tamen qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas conferant: sed quod Pōponius hic ait, uerius est. Quapropter siue urbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, præfectura, burgus, metrocomia, dum moenibus cingantur, & ab incurso hostiū tuta sint, putauerim dici proprie oppida, idq; cum cæteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum secuti sunt Grammatici, oppidum omnē urbem dici existimauerunt, præter Romā, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit, ut cætere urbes, oppida uocarētur. Est & Oppidò aduerbium, pro ualde, tractumq; id est à consuetudine agriculturalium. Qui cū interrogarentur quantum messium collecturi essent, respondebant, oppidò. Quasi & sibi, & oppidò suffecturas dicerent.

¶ §. TERRITORIUM. Quatuor sunt nomina eiusdem intellectus, territorium, comitatus, districtus,

diocesis : eorum significatio ex diffinitione hic posita intelligitur, & sicut territorium, à terrendo, ita districtus à distringendo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus sumpsisse uideri potest: tametsi sint qui latius patere districtum putent^{lc}, ut hoc nomine significetur, quicquid ultra territorium suū ex alieno ditioni suæ ciues addūt, uel uirtute bellica paratum, uel quaqua alia ra-

κ Clem. pasto-
ralis, de re
iud.

quod magistratus eius loci, intra eos fines terrendi, id est submouendi ius habent.

1 Aret. consil.
77.

tione, quod & crebrius receptum uidetur¹. Quia in re uix est, ut ego disputare uelim^l, qui sciam, uocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus proprie de imperatoria aula dicitur, sed quia tempore Caroli Magni, regnantibusq; Berengarijs, & Othonibus, ad singulas ciuitates regēdas aliquis Comes mittebatur, cœpit Territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phrisingensis in Aenobarbi historia, à comminando comitatum dici existimat, eadem ratione qua & à terrendo territorium. Diocesis Græca uox est, qua administratio significatur, in iure nostro pro prouincia assumitur^m, unde Aegyptiaca diocesis. Sed in patrum decretis, solet ad Episcoporum munus deflecti, non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebant, sed sacra administrabāt, curabantq;: meri δὲ διοίκουσι, id est procuratio, distributioq; in eis proprie locū sibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet, sic Diocesis dicitur quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Acciditq; in limita-

κ 1. j. C. de pri-
ua, carc.

neis vicis, ut non eiusdem sit dicecesos castrum cuius est territorij. Sed finge aliquod castrum à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij uel comitatus dicitur? Et uerius est non esse, cum enim urbis prætor, uel comes, ius terrendi eo in loco non habeat, non uidetur de territorio uel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, ut eius castri legibus deficientibus, ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui ante subijciebatur, non obseruabimus. Quod si exemptum non esset, minime procederet, cum ius commune Romanorum mandet, castra quæ in territorio sunt, urbis suæ legibus coërceri, idq; & Pontano uisum estⁿ. Idemq; arbitrator, si non omnino ab urbe separatum sit, ut quia aliquo casu illi subijciatur, adiuuatur enim origine inspecta, territorijq; nomen seruat, quod ex facto Baldus respondit^o. Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territorium quoque & iurisdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptum à iurisdictione urbis erat, uerius est uideri donatum: plenissimam enim huiusmodi munificentia interpretatione recipit^p. Quod si separatum non erat, haud quaquam de iure ciuitatis uerisimile est uoluisse principem quicquam diminueri^q. Quid item si territorium concesserit, an & proprietates palatiaq; cōcessisse uidebitur? Et Oldradus nō uideri respondit. Territorium enim ad iurisdictionem referretur, non ad eas possessiones quæ dominiij principalis sunt, idq; & cæteri probant^r. Sed quid si exercitus alicuius populi extra fines processit, & alipuis ibi de-

ⁿ Rom.conf.
218. Soci.
81.

^o Bald.conf.
183.in.2.

^p Bar.l.f. qñ.
C.de bo. v2.
^q Bart.l.j. C.
de exc. mu.
lib.x.

^r Alb.hic.

deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et responsum extat ab eo puniri posse. Iure enim gentium eius soli, quod quis bello captum possidet, habetque dominium, iurisque dictio queritur, ut merito territorium suum dici possit, à terrendo, id est submouendo: solebant enim magistratus Populi Romani in summa potestatis signum, Verbum suum, ambiguum lictores habere cum factis, utrum de toto, aut de seibus, quibus mandabatur ut turbam summo iurat suum non esse, adijcere uerent, unde et summo re debet, neque sibi commuere pro terrendi iure mune esse.

accipi ceptum est.

¶ §. VERBUM. suum. Qui fundum, Stichum, domum, huiusmodique certam rem nominat, suamque esse affirmat, de tota re, integraque specie loquutus intelligitur. Quaratione quod commune est, proprie meum dici non potest, nec quod de re, quae propria alicuius sit, à lege constitutum est, in ea locum sibi uendicat, quae partim quoque aliena sit: id tamen perpetuum non est. Nam in indiuiduis, si plures sint insolidum domini, res illa cuiuslibet, etiam proprie, esse existimabitur. Vnde communis libertus, eorum ratione quae ad patroni honorem salutemque pertinent, pro proprio habebitur, is enim honos insolidum debetur. In legatis quoque, quonia uoluntas potissimum locum obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichum, qui suus erit cum morietur, etiam legasse eum intelligitur, si non suus, sed communis erit, eaque pars debebitur, quae ad eum spectat: nec enim dubium est, quin illa proprie sit sua. Caterum et cum

iudex

§ Bart. hic,

† c. fin. eo, tit. in. 6,

¶ l. illud, de ritu nup.

× l. j. §. domini. ad Sylla.

¶ l. cōis. de in ius voc.

z l. ferui. §. j. de leg. j.

iudex pronunciat fundum Titij non esse, intelligetur id pronunciaſſe, ut neq; illi cōmunis ſit. Cum enim in iudicio de ueritate totius ſummæ agatur, cenſetur iudex etiã de qualibet eius parte pronũciaſſe^a, alioquin facile eſſet rē iudicatam eludere. Idem eſt in interrogationibus dicendū

PAVL. LIB. VI. IM= PERIALIUM SENT. IN COGNI. PRO= LATARVM.

CVM QUÆREBATUR, AN SUUM NON ESSE, PERIMDE VERBŪ SOLUTO MATRIMONIO ERIT, ATQ; SI NEQ; SIBI CŌMUNĒ DIXIſſET. Quid ergo ſi iurauerit ſuum non eſſe, & deinde probetur cōmunem eſſe, an punietur tanquã periurus? Et uideretur non eſſe exiſtimandum periurum, ut enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptum eſt^c, etiam abuſiuam uerborum interpretationem admittendã. Vnde cum è duobus teſtibus alter affirmat fundum à Titio poſideri, alter uero negat, concordie cauſa reſponſum fuit^d, de parte alterum, alterum de toto intelligendum. Merito igitur Iuriſcōſultus ambiguum eſſe hunc caſum aſſerit, & ideo debent iudices eum qui iurauit ſuum non eſſe, compellere, ut explicet, ſit ne ſibi communis, ne periurium obtegere uerborum inuolucro poſſit: quamuis uerior ſententia ſit, etiam ſi nihil explicet, cenſeri periurum^e.

CVM QUÆREBATUR. Cum quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotē ſibi reddi, fuere qui

eſt^b, qui enim interro-

gat, an fundus ſit ſuus, non ſolū de toto, ſed &

de qualibet parte interrogatſe cenſebitur. Et

ideo ſi illi reſpondeatur

ſuum non eſſe, perimde

erit, atq; ſi neq; ſibi cō-

munē dixiſſet. Quid er-

go ſi iurauerit ſuum non eſſe, &

deinde probetur cōmu-

nem eſſe, an punietur tanquã

periurus? Et uideretur non

eſſe exiſtimandum periurum,

ut enim crimen illud euitetur,

ex humanitate receptum eſt^c,

etiam abuſiuam uerborum

^a l. ſi quis cum totū, de exce. rei iud. 1
^b l. qui feruū, in ſi, de int. act.

^c c. cum tu, de teſti.

^d Dyn. Bald. l. ij. de cōdi. iuſt.

^e Doct. l. j. §. ſi ſtipul. de verb. obli.

qui crederent, conditionem stipulationis eo solum casu
 euenire quo per diuortium solueretur, non etiam si mor-
 te alterius: quorum sententiam ea ratio adiuuabat, quod cum
 matrimonium consensu contrahatur, proprie contrario con-
 sensu dissolui uidetur. Qui autem moritur, non existima-
 tur dissentire, unde &

uidue iuris interpreta-
 tione in plerisque habentur,
 ac si in priore matrimonio
 adhuc essent. Sed Imper.
 Titus etiam casum mortis
 contineri existimauit: quomodo
 quoties constante matrimonio
 dos petitur, ut si maritus
 facultatibus labatur, locum esse
 stipulationi uideretur,

dotem reddi, non tantum di-
 uortium, sed mortem conti-
 neat, hoc est, an de hoc quo-
 que casu contrahentes senten-
 tiant: & multi putabant non
 de hoc sensisse, & qui us-
 dam alijs contravidebatur:
 secundum hoc Titus Imper.,
 pronunciauit, id actum eo
 pacto, ut nullo casu rema-
 neret dos apud maritum.

a glos. l. si con-
 stante, solu-
 mat.

cum nullo casu dotem remanere apud maritum pronun-
 tiauerit^a. Sed hoc communiter non admittitur, cum solu-
 tum non sit, & beneficium repetitionis mulieri ipsi lex
 concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Do-
 ctiores ea uerba, soluto matrimonio, id est cum matrimo-
 nium solutum erit. Indeque colligunt, ablatiuus absoluti na-
 turam eam esse, ut conditionem inducat. In quo articulo
 sciendum est, ablatiuos quandoque in uim septimi casus, ut
 Diomedes, Seruiusque docuerunt, enunciari: tuncque dubium
 non est ad conditionem non referri. Inducitur autem
 huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cum dicimus,
 te autore

auctore didici, arbitrato Seij ædificauit, saluo consensu do-
 mini alienauit, & si qua similia. Quandoque per partici-
 pium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij
 debemus inspicere, presentis, præteriti, an futuri sit tem-
 poris. Quod presentis temporis est, conditionem non in-
 ducit, ut si dixerim, rato manente pacto pœna soluatur:
 item filio præcedente, patri permittitur, quemlibet in lo-
 cum nepotis, adoptare, hic enim non uidetur subesse con-
 ditio. Quod tamen nõ procedit, cū participium ipsum li-
 cet presentis tēporis, futuros tamen casus respicit, ut si
 constitutum sit, stantibus masculis fœminas à successio-
 ne excludi: illa enim uerba, stantibus masculis, quoniã ab
 eo prolata cēsantur^b, qui ius de ea re statuēdi habet, &
 conditionem inducunt, & dispositionem, quia nõ solum
 fœminas sub cōditiōe excludunt, sed ipsos masculos ad-
 mittunt. Cum participium præteriti est temporis, obscu-
 rior est quæstio, quoniam ex adiectione uerbi potest ad
 omnia tēpora referri, ut supra à nobis ex P. Nigidij sen-
 tentia traditū est^c: unde hæc uerba, soluto matrimonio,
 generaliter accipi ex materia subiecta poterunt siue re-
 tro solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri
 conditio est, non autem respectu presentis præteriti ue-
 ri. Nam & cū sermo Latinus præsens à passiuo uerbo par-
 ticipium nullum habeat, soliti sunt ueteres in eum sen-
 sum præterito uti, ut apud Vergil. Vimq; addere uictis,
 id est qui uincebantur. Et in Georg. Quam quibus in pa-
 triam uentosa per æquora uectis, id est qui uehuntur. Sic
 & in edicto prætoris^d, dum in eum qui rate naue expu-
 gnata quid rapuisse dicitur, actio conceditur, illa uerba,
 naue

^b Bar. l. ij. §.
 ff. ad Tert.

^c in. l. uerbum
 erit. supra
 eod.

^d l. ij. §. de in-
 de. de incēd.

naue expugnata, exponuntur, id est dum expugnatur, & præsens quoque tempus respiciunt. Sumuntur & quandoque huiusmodi participia serè in uim nominis, ut cum dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruatò domini cõsensu alienauit, penñ excepto uino legauit: Quo casu dubium non est dispositionē inferri,

non conditionē. Idemque iuris est, quod de uis septimi casus supra docui. Cum futuri tēporis participium est, tēpus potius quàm cõditio in ducitur, ut in illo Luca ni: Venturo Cæsare Romanam, Ignauæ liquere

Q. MUTIVS LIBRO
SINGVLAR-

R. I. ωγωρ.

LEX CCXLI.

manus, id est cū esset uenturus. Vnde quamuis Bartolus eas condiciones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiusmodi ablatiuos principalius ad tēpus, quàm ad conditionem referri. Nam & illud in confesso est, magis dispositioni eos accedere, quàm conditio expressa faciat. Illud etiã constat, quæ in duobus participia terminantur, nullo modo ad conditionem, neque expressam, neque tacitam attinere, sed id significari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iustiniani, posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis uel exheredandis.

IN RVTVS. Scripsit Q. Mutius singularem librum quem inscripsit ωγωρ, id est horarum, uel etiã annalium: siquidē ωγοι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur: po

e in. l. j. vij. q.
de condi. &
dem.

I Ias. in rub.
fol. mat.

tur: potuit & titulus operis fuisse τ ὄργων per o breue, sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionem, siue ut M. Cicero notationem uocat, nam & certa de aliqua re sententia ὄργων dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius respōsi lemma per o magnum scriberetur, nimirum hoc modo. Q. Mutius libro singulari ὄργων, unde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænam ruta essent & cæsa (solebāt enim domuum uenditores ea excipere, ne empta censerentur) & uidebatur quæcunq; eruta uel cæsa sint significari, id enim uoces illæ denotant: Sed Mutius^a non contineri ea quæ ter^a re fixa sunt existimauit: sed & si qua opere structili uel tectorio cōclusa sunt idem esse^b. Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; constructum est, eaq; proprie pars ædificij est: unde & auferrī nō potest. Tectorium uero incrustatio est, siue expolitio parietum, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq; ex marmorato: quam rem M. Vitruuius lib. v i i. copiose explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeo ut speculorum modo imagines redderet, possētq; in abacorum quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, nō tamē ea eximere uenditori licet, cū hic diffinitum sit, rutorum cæsa^arumq; appellatione non comprehendi. Sed an intesta opera comprehendantur, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia? & contineri quibusdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæsa constent, satis uidentur ex ui uerbi significari. Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorum anti-

^a l. fundi. S. R. ruta. de act. emp.

^b l. sicuti. si ferui. vend.

qui in atrijs & uestibulis conseruabant, sicut Philosophorum, doctrinaq; insigniū hominum in bibliothecis, caterorū in hortis uel horreis? Et M. Cicero. 11. de Oratore, rutis cæsisq; attribuere uidetur. Quapropter uendi

c 1. celsus. S. idem Iul. ad exhib.

ta domo emptorē non sequerentur^c. Quod tamen aliter ab antiquioribus obser-

uatum fuisse Plinius est autor. Is lib. xxxv.

In foribus, inquit, & circa limina animorum ingentiū imagines erāt, affixis hostium spolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Quæ etiā

dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed hæc olim fuisse: Mutij enim sententia deinde recepta est, ut ruta cæsaq; ædium fundi ue esse non censeantur^d, nisi id scriptum sit. Sanè harum dictionū M. Cicero in topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales uenditores, ut cum ædes fundum ue uendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & suo loco positum uideatur. Explicauit hunc locum BVDÆVS quoque.

MALVM. Artemon uelū est addititiū dirigēdæ nauis causa, cuius Iulius Pollux meminit, & in Actibus Apostolorum Lucas: ἐπάραντες τοῦ ἀρτέμωνος τῆς πνεύου, id est, extollētes artemonē ad auræ flatū. Deducitur à Græco uerbo ἀρτέω quod suspendere significat, & assuere. Vnde & ἀρτέω in etymologico magno

pro lo

IABOLENVS LIB.

II. EX POSTE-
RIOR. LAB.

LEX CCXLII.

Malum nauis esse partem, artemonem autē nō esse, Labeo ait, & uerius

d 1. in uendendo. de con-
trah. empt.

pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine artemō trochlea, quā Graci ἐπᾶγοντα uocant, ea ingentis oneris lapides tollūtur: cū enim ceteræ huiusmodi machinæ duas tantummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπασος appellatur, etiā tertiam requirit, quæ addititia est, & ideo artemō epagonq; dicitur, ut M. Vi truius scribit. Est & Artemō machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitam agere cœpit, ut apud Athenæum legi: unde περιφόρις, id est circumlatitius, prouerbio quoq; dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in laboleni respōso de uelo illo extraordinario accipiēdū est. Quod etiam Isidorus, ut tempora sua ferebant, non prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commendari, libro xix. tradidit. Igitur id uelū tanquā addititium, non esse nauis partem hic traditur: Nam & pleræq; naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt. At ex recentioribus pleriq; quid artemon esset ignorantes, temonem exposuerunt, quod sic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur. Hincq; uarie se torserunt, dum rationem nullam uident, cur illud pars nauis non sit, cum alibi expressim traditum legerint gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse^a. Hinc autem apparet uendita uel legata nauī, quid præstādum sit. Sed quid si quis uendat tibi lembulum, an & remos debeat?

^a I. scaphā, de euiā.

debeat? Et deberi uidetur, Nisi ex consuetudine alia uer-
tione aliud actum cōstet. Quid si nauim instructam quis
legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis

b l. fi. de fund.
instr.

non sit^b, tamen non est dubitandum, quin eius instrumen-
tum sit. Quod in scapha contra responsum est: scapha
enim nauis instrumen-
tum non est. Sanè scien-
dum est, nauim ex uni-
uerso quodam cōstare,
& ideo singulis tabulis
euictis, non uideiri par-
tem euictam^c.

c l. naue. de
euict.

¶ **§. INTER PRO-**
IECTUM: Inter pretatur
Priscus labolenus quid
inter proiectum & im-
missum differat, aitq;
Immissum id esse, quod

¶ Inter proiectum & im-
missum hoc inreresse La-
beo ait, quod proiectum
esset, id quod ita prouehere-
retur, ut nusquam conque-
sceret, qualia meniana &
subgrundia essent. Immis-
sum autem quod ita fieret,
ut in aliquo loco requiesce-
ret: ueluti tigna, trabesq;
quæ immitterentur.

ita immitteretur, ut in alieno requiesceret, unde & serui-
tus tigni immittendi nomen sumpsit. Proiectū autem est,
quod prouectū extra parietē uel ædificiū, nusquā cōquie-
scit: qualia sunt meniana, & subgrūdia^d. Meniana Græ-
ci orthas appellant, nomen sumpsere, ut Accursius ait, à
uocibus, cui tamen doctissimi Grammaticorum meritò
aduersantur, ex historiaq; etymologiam hanc adducunt.
Fuisse enim Menium quendam Romanum, qui cum pa-
trimonium abliguriuisset, domum uendidit, quam ad fo-
rum spectantem reliquam habebat, exceptitq; sibi unam
columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podium
efficeret,

d l. pen. C. de
ædi. priu.

efficeret, unde gladiatorios ludos cōspiceret. Hincq; exte-
rius porrecta ædificia appellari cœpere Meniana. Sug-
grundia uero sunt, quas suggrūdas quoq; uulgò dicimus,
prominētes uidelicet tecti partes: Græci γεισ α uocāt, &
ὕψω γεισ α. Varro de re rust. Ciues, inquit, subtus sug-

grundas ab initio uil-
Plumbum autem quod
pro tegulis poneretur, a difi-
cij esse, ait Labeo: sed id
quod hypæthrij tegēdi cau-
sa poneretur, contra esse.

latico usq; tecto. Sed
ædificio prætoris caue-
batur, ne quis in sub-
grunda proiecto ue id
positū haberet^c, quod
alicui nocere posset. Ex

^c l. si uero. §
prætor. de
his q; deie.

tat etiam rubrica de dāno infecto, & subgrundis, & pro-
iectionibus. Sanè non modica iuris est diuersitas, immis-
sum quid, an proiectum dicatur. Nam Immissum meo pa-
rieti de facto mihi deijcere licet, at supra ædes meas pro-
iectum non licet, sed lege Aquilia agendum est^f. Quæ-
propter cum quis ex heliocamino perticas quibus tora-
lia, lintea, uela, idq; genus texta soli exiccanda sustine-
rentur, supra uicini domum projectas haberet, respondi
non licere propria autoritate deijcere, sed legis actionē
superesse. Non solum autem in ædes alienas immissum
proiectum ue habere nō licet, sed nec in ædes communes,
nisi iure seruitutis, uel alia ratione id debeatur^g.

^f l. quæadmo-
dum. §. j. ad
l. Aquilæ.

^g l. si duo. §. la-
beo, uti pos.

¶ §. PLUMBUM. Solebant ueteres, quod in præsentia
penitus non exoleuit, domos plumbo tegere, eoq; tegula-
rum loco uti, id Labeo ædificij esse aiebat: unde domo uē-
dita, & ipsum emptori accedebat. Nec hac in re quicquā
ambigitur. Sed quod subsequitur per quā obscurū est. Ac
D. Andræ Alciati de uerb. sig. kK cursius

cursius ingenue fassus est, se hunc locum non percipere. Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur contra esse: ut censuerit Labeo, id plumbū, quod flumine aduectum in ripa adhuc est, tamen si ea mente paterfamilias adportari fecerit, ut domum contegeret non tamen aedificij esse. Quod quidem iure uerum est, cum cōstet de

h. l. fundi §. itē
l. seq. de act.
i. l. librorum,
§. perferri
pti. de le. iij.

destinationem rei^h, pro ipso facto non haberi, nisi cum aut opus iam coeptū, factoque ipsi proximum estⁱ, aut in id res est destinata, quod prius fuit: ut cum tegulas, plūbum uel quis detraxit, ut reponeret, aedificij enim censebūtur: cū alioquin tegulae nondū impositae, aedificij ipsius non sint. Ceterum haec interpretatio antiquorum codicum lectio ni non congruit, in quibus apertissime legitur, id quod hypathrij tegendi causa poneretur, contra esse. Moris fuit apud ueteres, media spatia quae inter porticus sunt adornare, ambulationesque eas pulcherrimis pauimentis sternere, et hypathria, quod sub aperto aethere sint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto ostēdit. Latinis etiā Subdiales ambulationes dicūtur, ut Plin. lib. xvi. et Subdialia pauimenta lib. xxv. Fieri hypathria etiam ante templorum uestibula consueuisse, autor est Zenodatus in adagijs: qui Bacchi statuum quem Morychū Siculi dicunt, ἐξω τῶν νεῶ collocatam fuisse scribit, πρὸς τὴν ἰσοδοῦ ἐν ὑπαίθρῳ, id est extra templum, iuxta ingressum in hypathro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperebantur, plūbo forte, uel quapiam alia materia tegebantur, quae aestate demum tollebatur: merito id non esse aedificij Labeo sensit, cum ad structuram non pertineat, et perpetui usus causa

causa non apponeretur : Aestate quoque in hypæthrijs solis ardores, expansis uelis defendebant: ea uela Sabinus & Cassius^k supellectili adscribunt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) unde ædificij non magis esse, quam supellectilem constat.

k l. quesitū. § de uelis. de fun. iur.

¶ Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum nō habuisset, appellari, ait Labeo: qui uiduam sic dicta est: quæ si uercors, uesanus qui sine corde, aut sine sanitate esset, similiter uiduam esse dictam sine duitate.

¶ §. VI D V A M. Viduam esse quasi sine duitate Antistius Labeo dixit, quoniam particula, ue, priuatiua quandoque est, ut in uesano, uecordeque diximus. Quapropter etiā quæ nunquam nupta fuit, uiduam recte appellabitur, competentique ei cætera priuilegia, quæ uiduis cōcessa sunt¹. Sed hanc ego La

beonis interpretationem uix scio quantum approbem, non, quod A. Gellij exemplo mouear, qui & ipse quasdam eius similes deriuationes quandoque consutauit, sed quod quacunque auctoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cum si Labeonis uera esset sententia, produci debuisset? sicut & uecors, uesanusque producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumentabimur, ut quia sine duitate puella sit, uiduam dicatur, cū huiusmodi argumē-

Bart. l. j. C. qñ impante pup.

tum non consistere frequentius receptum sit? Sed & non
 m. ¶ Item lex, parum me legis Iulia^m exemplū mouet, quæ uiduam à uir
 inft. de pub. gine separat, licet in utraq; stuprum committatur. Hiero
 iud. n. 34. distin. vi nymus quoq; ad fabiolamⁿ. Vidua, inquit, est cuius mari
 dua, tus mortuus est. Nam & antiqui autores uiduum simpli
 citer pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apol
 lo apud Horatium. Elegantior igitur subtiliorq; Labeo
 o in. c. ex teno nis mihi uidetur sentētia, quàm uerior, ut meritò nō nisi
 re, de fo. cō. ex lata significatione sustineri eam pleriq; respōderint^o.
 Quandoquidem & scientissimi Grammaticorum ab an
 tiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod separa
 re significat: unde & Diuidere uerbū, & Idus dicte Ma
 crobio, sit igitur uidua, quæ à uiro separata est, cui sentē
 tiæ & ceteri antiqui cōmunisq; omniū usus assentire ui
 dentur. Addunt^p aliqui ita demum proprie dici uiduam,
 p. Maria, d. c. si à uiro, cui superstes existit mulier, facta sit: quod ego
 non probo, cum nuptias non cōcubitus, sed consensus fa
 ciat. Sed quid si mortui uiri honorem non procuret, stu
 prūq; patiatur? & nō esse uiduā quibusdā uidetur, quod
 per interpretationē admitti crediderim^q: propter enim
 q. ¶ quæ uero, suū dedecus, eis priuilegijs indigna est, quibus pudicæ ui
 in auth. de nup. due honestantur. Ceterum quæ inutilem maritum nacta
 r. gl. l. ff. C. de est, eadem interpretatione uidua censebitur^r. Sed qua ra
 plag. tione moueri legislatores existimabimus, ut erga uiduas
 indulgētiores sint? Et credibile est sexus imbecillitati mi
 seritum fuisse, qui per alios regitur, ut plurimum infidos
 & dominicarum rerum negligentes. In lege pontificia il
 lud quoque considerari uidetur, ut præmijs uiduitatis ad
 ductæ, non facile ad secundas nuptias relaberentur quas
 ea lex

æd lex non satis approbat, sed in cœlibe lecto castæ essent quod quò difficilius his est, quæ illicium ueneris expertæ sunt, eò & commendatione dignius. Si quidem ut Græco prouerbio admonemur, δὲ σκολα κατὰ καλὰ, quamuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

¶ S. STRUCTURAM.

¶ Structuram loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo, quoniã perpetuo vsui parata essent neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

Fiunt plerunque structuræ ex tabulis exempliles, unde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita ut domo uendita debeantur, & esse Labeo scripsit: cum enim perpetuò in hunc usum paratæ fuerint, tametsi

quandoq; tollantur remanent tamen ædium^t, sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rursus reponantur, ædium permanent. Quo argumento arbitrarer etiam tellaria, uel uitraria, quibus in fenestris utimur licet exemplilia sint, tamen uendita domo deberi, in perpetuũ enim usum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cõuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt. Quod nõ est in cæteris operibus, quæ rutorũ cæsorũq; appellatione recipiuntur. In specularibus uero, licet eundem usum præstet, aliud Pegaso & Cassio uisum est: cũ enim pretiosiora sint in ornamento ædiũ magis, quàm in instrumento habentur; conficiebantur autẽ ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mentio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione

1. fundi. in ff. de act. emp.

1. quæsitum. S. itaq; de feud. instrus

¶ I. fed & si. de usufru.
 x d. l. quæsitâ.
 §. Specularia.
 ¶ Cep. in tra. de fer.

et domus usufructu legato, specularia non deberentur
 quoniam in instrumento non sunt. Sed tamen Vlpiani
 sententia receptior est, qui specularia affixa domus par-
 tem esse censuit: sicut et pegmata. Fuere ex recentiori
 bus doctoribus quidam, specularia existimantes esse, ta-

bulas clatris cæcellis ue
 spissioribus distinctas
 quæ fenestris opponun-
 tur, ne uirgines à præ-
 tereuntibus cõspici pos-
 sint, uulgus zelosias uo-
 cat. Sed hæc sententia
 ex Martialis carmine
 confutatur:

Hibernis obiecta notis
 specularia pueros
 Admittunt soles, et si-
 ne fece diem.

Sed nunquid qui in ui-
 cini domum ex fenestra
 iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere
 possit, unde ipse uicinum, minime illi contra perspicuus,
 uideat? Et non posse quidam asserebāt, durio-
 rem enim uicini conditionem fieri, cū mutuus prospectus ceu à Plu-
 tonis casside, uel Gygis anulo adimeretur. Contra alijs
 uisum: cui libet enim in suo id facere permittendū, quod
 sibi conducere existimauerit.

SCAEVO. LIB. XVIII.
 DIGESTORVM.

LEX CCXLIII.

Scauola respō. Semper
 receptum est, ut liberto
 rum appellatione, etiam hi
 contineri intelligantur, qui
 eodem testamento, vel pos-
 teriore loco manumitterē-
 tur: nisi manifeste is à quo
 peterentur, contra defuncti
 voluntatem doceret peti.

¶ l. j. §. illud, de
 aqua quoti.

¶ l. proculus,
 de dam. inf.

¶ l. j. de assig.
 lib.

SCAEVO L A. Assignauerat paterfamiliâs in testa-
 mento liberos suos uni ex filijs, deinde posteriore
 scriptu

scriptura Titium seruū suum liberum esse iusserat: dubi-
 tari potuit, an is quoq; assignatus esset: cū de eo intellexis-
 se nō uideatur testator, qui cū assignatio scripta est, ad-
 huc libertus nō erat: Sed Scauola aliud uisum est nō enim
 hoc in casu ordo scripturae uidetur diuersitatē iuris indu-
 cere, cū in instrumentis quae ab ultimo tractatu perfectio-
 nem accipiunt^b, eodem tempore censeantur acta omnia,
 idcircoq; parum referat posteriore, an priore loco liber-
 tas data sit. Sed quid si non testamento, sed codicillis post
 aliquod tēpus factis, libertas Titio relicta sit? Et idē esse
 arbitror. Nec enim Scauola hic distinguit qualis fuerit
 posterior scriptura^c: nam & quod codicillis scriptū est,
 perinde est, ac si testamento adnotatum esset, quoniam co-
 dicilli testamenti iam facti pars esse uidentur. Alibiq; tra-
 ditum est^d, & codicillos ad testamenti sensum interpre-
 tatione producēdos, & uice uersa testamentū ad codicil-
 lorū sententiā^e, unde & conditio in testamēto legato ad-
 dita, ex mēte testatoris repetita in codicillis, etiam trans-
 lato legato censetur^f. Quod & Decio uisum est^g. Sic &
 substitutio fideicommissaria in prioribus tabulis facta ex
 his declarationem sumit^h, quae posterioribus codicillo-
 rum tabulis scripta sunt, idq; nisi uerba euidentissime re-
 pugnet, uel contraria uolūtas defuncti, ut hic dicitur pos-
 sit ostendi. Sed quid si uerba quidē omnino nō repugnet,
 sed quaedā alioquin superfluant, quaedā diuersa suadeāt?
 Et Corneus responditⁱ, tum quoque codicillos secundum
 testamenti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuer-
 sali substitutione in codicillis facta, non uideri particula
 res correctas, quae testamento scriptae proponerentur.

^b l. j. §. prius,
de vulg.

^c l. talis, in fin.
de leg. j.

^d l. ij. §. codi-
cillorum, de
iure cod.

^e l. nescennius,
de exc. tut.

^f l. caio, de
ali. leg.
^g Dec. const.
190.

^h l. si, ad treb

ⁱ Corn. const.
44. in 2.

SI QUAE PÆNA. Scripserat Antistius Labeo, pœnam
 & multam idem esse: sed Paulus falsum id existimat,
 & præter cæteras, tres differentias adducit, quibus pro-
 bet aliud esse multam, aliud pœnam. Sententia tamen La-
 beonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoqui-
 dem supra ex uetustissi-
 mis scriptoribus admo-
 nui, multam Oscum es-
 se uerbum quo pœna si-
 gnificetur. Sed Paulus
 secundum temporũ suo-
 rum consuetudinem lo-
 quedi multam accipit,
 qua inspecta, non est du-
 bium expositionem La-
 beonis sustineri nõ pos-
 se. Connumerauimus au-
 tem superius^a quã plu-
 res differentias in ho-
 rum uocabulorum signi-

ficatione: Nunc de tribus solum attingendum est, quæ à
 Iurisconsulto referuntur. Prima est, quod à pœna non
 prouocatur, à multa uero prouocatio est. Quæ uerba
 uario modo à doctoribus accepta sunt. Sed Bartolus in-
 tra tempus prouocandi defuncto reo pœnam deberi, mul-
 tam uero nõ deberi interpretatus est. Hincq; probari exi-
 stimat, pœnæ petitionem in hæredes quoq; cõpetere, mul-
 ta uero morte rei extinguì. Quæ sententia mihi uidetur
 nõ satis recepta esse: crebrius enim traditum est à pœna

non

LABEO LIB. IIIII.

τὸ βιβλίον ΕΧ ΠΑΥ-

ΛΙ ΕΠΙΣΤ.

LEX CCXLIIII.

SI qua pœna est, multa
 est: si qua multa, pœna
 est: Paulus utrunq; eorum
 falsum esse: nanq; harum
 rerum dissimilitudo ex hoc
 quoq; apparet, quod de pœ-
 na prouocatio nõ est, simul
 atq; enim uictus quis ẽ, eius
 maleficij, cuius pœna est sta-

a l. aliud. su-
 pra eo.

nō esse prouocationem: quoniā si de delicto constet, cum à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, nō de facto iudicis, sed de iniquitate legis cōquereretur, & ideo admit tendus non est: quod in multa non procedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita est.

tuta, statim ea debetur: at multæ prouocatio est, nec ante debetur, quā aut nō est prouocatū, aut prouocator victus est, nec aliter quā si is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earum rerū dissi militudo apparere poterit, quia certæ pœnæ singulorū peccatorum sunt, multe cōtra: quia eius iudicis pote stas est quantam dicat, nisi cum lege constitutum est, quantam dicat.

Quapropter si quis eo prætextu à pœna appel laret, qđ innoxiiū se di ceret, uel quod ex lege huiusmodi pœna affici nō posset, dubiū nō est, quin admittēdus foret, nō enim hoc casu de le gis iustitia, sed de ius di centis facto disceptare tur^b. Cui sententiæ non absimile uidetur, quod traditū est, tãet si mani festus usurarius appella re prohibeatur^c, si ta

^b Bal. l. j. col. v. C. ne ex del. def.

^c quam fit. de vsur.

me asserat se tantū fœx noris nō extor sisse, inq; quātītatis modo prægrauari, pro uocationi locum esse: quod Iac. & Albe. probant. Meri tō igitur cū quis facimoris cōiuctus est, statim pœna à le ge constituta debetur, at multa nō prius debetur, quā in rei iudicatæ uim sententia eius indictiua trāsierit. Nā & Corn. Tacitus lib. xiii. Censuit (inquit) L. Piso consul designatus ne multam à Tribunis dictā quæstores ararij in publicas tabulas ante quatuor menses referret, medio

tempore cōtradiceret liceret, deq; eo consules statuerent. Secunda differentia est, quòd pœnā quilibet iudex, qui delicti cognitionē habeat, inferre potest, at multā is solis dicere licet quibus ex lege uel mādatis principū cōcessum est. Quapropter nec magistratus municipales^d, nec defensores ciuitatū, nec delegati iudicum, iurisdictionē suā per multæ cōminationē tueri possunt. Quod & in arbitro dicendū est^e, nisi ex cōpromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia differentia est, quia certæ pœnæ singulorū peccatorum sunt, at multa incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pendet: ubicunq; igitur delictum perpetrātū speciale est, & certam pecuniæ taxationē in ultionem nō habet, ibi proprie multa est: ut si quis contumax fuerit, corā tribunali irreuerēter aliquid egerit, prætorē contumeliose compellauerit, & si qua similia. Hæc enim delicta cōmune aliquod nomen nō habent, sed specialiter designantur. Ea uero quæ cōmuni generali ue nomine dicuntur, ut stuprum, furtum, falsum, peculatus, certas & à lege constitutas habent pœnas, & ideo in eis multa proprie locum sibi non uendicat. Quò fit, ut tamet si ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorū prætori cōcessum sit, quāuis furi, uel adultero pecuniariā pœnam indicat, non tamen proprie multasse dici possit, quoniam huiusmodi delicta communia generaliaq; sunt, at multa de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnam à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea proprie multa dicitur: cum enim ante eam legem incerta esset, quamuis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationem redigatur, seruat tamen nomen suum: uerbi gratia,

^d l. j. si quis ius dic.

^e l. non ex omnibus, de arbit.

gratia, Si clericus frustratorie appellaret f, uel procura-
tor ab exequutione, arbitrio iudicis olim multabatur g, f Lij. C. de ep̄i
deinde constitutum est, ut quinquaginta argenti libras g fco. aud.
solueret, an ideo minus hęc multa dicitur? Et proprie g l. ab exequi.
multam esse dicendum est, idq; etiam ex hoc responso pro C. quo, appe
batur, licet aliter Ac-

POMPO. LIB. X.

EPISTOL.

LEX CCXLV.

STATUÆ affixæ basib⁹ stru-
ctilibus, aut tabulæ re-
ligatæ catenis, aut erga pa-
pellat, & quidem pro-
prie. Illud constat, cum hodie statutum sit, quatenus mul-
tam dicere magistratus possuntⁱ, quoniam minorem infli-
gendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas esse multa-
tas, & in eis nomen id proculdubio proprie locum ha-
bere. Et hęc iure Romano uera sunt: Athenienses enim
aliter obseruasse quandoq; legimus, hi multas in aram
δ'ιὸς σωθῆναι, Id est, Iouis conseruatoris dedicabant,
quas semel illatas remittere non licebat. Quamuis pœnas
iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq; Plato-
nis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias multas con-
stituit. Cætera quæ ad multarum cognitionem pertinent
superius à nobis explicata sunt.

STATVÆ. Explicat hoc responso Pomponius
stres satis dubias quæstiones, quarum prior est hu-
iusmodi, an statuæ affixæ basibus structilibus, sint
ædium. In quo articulo prius sciendum est, quid signi-
ficet

h l. prope-
randum. S. ante
penul. C. de
iudi.

i Leos. C. de
mod. mult.

ficet basis structilis. Et constat basem esse sedem, & pedamentum cuiq; rei sustinendæ: unde bases uasorum Corinthiorum Iaboleno^a, bases catapultæ & columnarum

^a I. hæres. §. pe. de leg. iij.

M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quandoq; fiebāt, quādoque opere structili, id est ex laterculis, calceq;. Igitur si quæ statuæ marmore

is basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari^b, ut supra uidimus: & ideo uendita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases colloca-

^b l. in rutis.

tæ essent, tractatus magis ambiguus est, quoniam structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debēt, in quā tamen re aliter Pomponio uisum est, apponuntur enim magis causa ornatus, quā ut ædes perficiantur. Sequens quæstio est, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis ue affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantioresq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, nō autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quod si in tectorio opere loco crustarum marmorearum inde exemptarum appositæ sint^c, tunc ædium partes sunt, uidentur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, uel ex tabulis pictis, quod illi deest suppleatur. Quid

^c l. fundi. §. ij. de ac. empt.

autem

autem sit tectorium superius, à nobis tractatum est d.
 Hincq; probatur, ornamenta quæ à domo separari com- d. l. in rutis.
 mode possunt, si eã ob rem nihil perfectioni domus deest,
 ædium non esse, & ideo ædibus uenditis uel legatis non
 deberi. Sanè hoc loco antiquorum codicum uaria est
 scriptura, quidam enim habent, Aut similiter quæ cohe-
 rent lignis: Alij, lychnis: Alij, tygnis. In ultima quæstione
 dubitari potuit, an prothyron ædium sit, & responsum
 est, esse. Sed in hoc non modica est difficultas, explicare,
 quid sibi prothyron uelit. Et Græcus sermo indicat ali-
 quid significare, quod ante ianuam uel hostiũ sit, à Græ-
 ca præpositione $\pi\rho$ & dictione $\theta\upsilon\rho\alpha$. Quæ ratione &
 hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam uo-
 cant, sicut Pseudothyron posticum, Hypothyron hian-
 tiam cavitatem uel Ianuæ, Diathyron quod per eam po-
 nitur. Qualis est in ianuis, quam uulgò posterulam uo-
 camus, in hostijs uero, quam uulgò buxulam appellant,
 & extabulis conficitur, ad arcenda, dum ualuæ aperiun-
 tur, irrupentia frigora: sit & quandoq; uice tabularũ,
 appositis tapetibus, uel peripetasmatis, huiusmodiq; ue-
 lamine. Est & Dithyron quod bialuium dicere possu-
 mus, unde Aristoteles de animalibus quarto, genus quod-
 dam ostracon appellat dithyra: quasi bifores testas, quæ
 uox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit $\delta\iota\pi\lambda\eta$
 $\theta\upsilon\rho\alpha$, unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatum
 est usurpant, ut Hesychius & Suidas tradit. Philostratus
 quoq; in uitis Sophistarum autor est, secundum Rhetorẽ
 ab aliquibus $\epsilon\pi\delta\upsilon\gamma\omicron\upsilon\upsilon$ fuisse cognominatum, quod fa-
 bri esset filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod La-
 timi

tini Vestibulū dicūt, unde Pindarus in Olympijs Corin-
 thum Peloponesi prothyron appellat, quasi portam uel
 fauces dicas. Sed & Possidippus in Epigrammate, ἐν πρῶ-
 τῷ ποίῳ, inq̄t, θῆκε δὶ δ' ἀσκαλίῳ, uideturq̄; accepisse pro
 statuariorum pergula, in qua publice ante ianuam spe-
 ctanda opera proponebantur. Hieronymus uero in Eze-
 chielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat,
 limen portæ transtulit: frequentior tamen interpretatio
 est, ut uestibulum significet, Sed in hunc sensum hic acci-
 pi ego non arbitror, non quod me moueat Aelij Galli Iu-
 risconsulti autoritas, quem refert A. Gellius scripsisse li-
 bro de significatione uerborū quæ ad ius ciuile pertinet
 secundo, Vestibulum partē adium non esse: sed quia non
 uideo cur hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis
 dictione quàm Latina, & quidem usitatiorē, uti debue-
 rint, præsertim cū indubitātū sit, ut ego sentio, uestibu-
 lū, tametsi extra ianuā domus sit, adibus tamē adscribi,
 & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac
 uoce posterulam uel buxulā ipsam significari. Interdum
 enim ea, ut hic dicitur, in adibus fit, nam M. Vitruuius
 autor est, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis probāt,
 dithyra dicūt, à Latinis prothyra appellari, Papinianus
 quoque^e prothyron domus, inquit si uelamen est, instru-
 mento domus continetur. Quibus uerbis aperte indica-
 tur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de
 stragulis aliquibus pictis. Quandoquidem Iul. Pollux li-
 bro decimo, inter ianitoris instrumenta prothyra quoq̄;
 connumerare uidetur, πολυπικύλα, id est multifariam
 uariiegata: Distinguendum igitur est, ut buxula, si ex tan-
 bulis

e l. quæsitum.
 S. papin. de
 fun. instru.

bulis simili ue materia confecta sit, pars ædium censeatur, sicut & posterula, si ex uelamine huiusmodiq; aulæis non pars, sed instrumentum sit domus.

A PVD LABEONEM. Scripsit Labeo πιδάξω, id est uerisimilium libros octo, in hoc opere

definiuit quid sit exhibere: Et id esse arbitratus est, qd' eius de quo agitur præsentiam præ-

A Pud Labeonem πιδάξω ita scriptū est, ex-

hibet q; præstat eius de quo agitur præsentiam, nam etiā qui sistit in iudicio, præstat

eius de quo agitur præsentiam, nec tamē eum exhibet,

qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non

enim potest uideri eius præstare præsentiam, nemo enim

ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

tamen eorum præsentia non uidetur præstari, loco enim absentium habentur.

Possit tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominem sistit, etiam exhibere dicamus ut exhibendi uer-

bum generalius sit: est enim exhibere^a, extra secretum

habere: nec simpliciter uerum est, furiosi, infantis, muti præsentiam

definiuit quid sit exhibere: Et id esse arbitratus est, qd' eius de quo agitur præsentiam præ-

stare. Quam definitio-

nem à Pomponio hic

reprobari communi cal-

culo receptum est, idq;

duobus argumentis.

Nam qui in iudicio ho-

minē sistit, præstat eius

de quo agitur præsen-

tiam, & tamen aliud

est sistere, aliud exhibere:

rursus, furiosus,

aut infans, aut mutus

iudicio exhibentur, &

tamen eorum præsen-

tia non uidetur præstari, loco enim absentium habentur.

Possit tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominem sistit, etiam exhibere dicamus ut exhibendi uer-

bum generalius sit: est enim exhibere^a, extra secretum

habere: nec simpliciter uerum est, furiosi, infantis, muti præsentiam

^a l. s. ait prætor. de lib. ho. exhi

praesentiam nullam esse, sed pro absentibus haberi. Quoniam praesentia proprie ad corpus refertur, nec dubium est corpore eos praesentes, licet lex plerumque propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretetur. Quapropter quosdam casus reperire est, quibus furiosus pro absente non habetur, ut cum de

perseuerantia, non au-

tem de nouo consensu solū corpus, sed etiā qui o-

b l. patre. qui sunt sui vel ali. iur.

agitur^b. Itemque cū hoc non tractatur ut consentiat, sed satis est ne contradicat:

c l. ij. §. si. sol. matr.

cuius rei exemplum est in muliere furiosa^c, de cuius dote pater agit, nec de rati habitione cauet. Nam & generali

d l. ij. de proc.

ter furiosorum consensus est nullus, & tamen absentes per procuratorem consentire possunt^d. Quapropter si

e l. stipul. ista. §. hi qui. de verb. oblig.

stipulationem minime cum Accursio senserim^e: sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non diffi-

f l. ij. §. si quis. si quis caut.

teor, si post stipulationem in furorem incidit, promissori competere exceptionem^f. Cum enim de sani hominis

praesentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu quo propter dementiam impediretur. Et quod de

muto hic dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit accipiendum est, huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sen-

tentiae intellectus ue habeant exponere nequeunt, idque in causa est, ut infantibus & furiosis similes existimentur:

alioquin qui simpliciter mutus est, omnes contractus facere potest excepta stipulatione, quoniam expressio uer-

borum in ea necessario requiritur.

¶ §. RESTITUIT. Restituere est rem in ea conditione

tione quæ retro fuit præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem dictio est uniuersalis, quæ accessiones fructus uel continet. Sed & in ea conditione est restituenda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoque reddatur. Sed quoniam non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atque aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiã pertinentia responsa, ut non possim nõ mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano ceteros hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua magisq; necessaria deessent. Scribat Iustinianus quantum uelit, gloriaturq; suos hosce libros causarum negotiorumq; decisionibus satis esse, res ipsa plane reclamat, nemoq; ciuilibus professionis eruditus est, qui apertissime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo unius possit: ut planè sine Bartolo alijsq; quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarum cognitionem excipias, illi aut acutissime nõ excogitarunt aut clarissime non docuerunt, ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iuriscōsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accur-

And. Alciati de uerb. sig.   l L   sij

si, & qui post eum scripserunt, minime necessarias fu-
turas fuisse lucubrations. Sed satis sit, conce-
ptam animi indignationem hactenus
prompsisse ne crabronum
aculeos irri-
tasse ui-
dear.

F I N I S.

INDEX LEGVM SVB RVBR.
DE VERB. SIGNIF.

A bsentē accipere	199	Caterorum	160
A ctionis uerbo	34	Cognoscere instrumenta	56
Aedificia Romæ	139	Collegarum	173
Ager est locus	27	Commendare nihil	186
Alienationis uerbum	28	Cōditionales creditores	54
Alienatū non proprie	67	Coniunctionem enim	29
Aliud est capere	71	Coram Titio	209
Aliud est fraus	131	Creditor autem is	55
Aliud est promittere	174	Creditores accipiendos	10
Anniculus amittitur	132	Creditorum appella.	11
Anniculus non statim	134	Cum bissextus	98
Appellatione rei	72	Cum in testamento	202
Appellatio parentis	51	Cum prætor dicit	81
Apud Labeonem	246	Cum quærebatur	240
Armorum appell.	41	Cum stipulamur	97
Assignare libertum	107	Debitor intelligitur	108
Bona ciuitatis	15	Dedisse intelligendus	76
Bonæ fidei emptor	110	Delata hereditas	151
Bonorum appel.	49	Derogatur legi	102
Bonorum appell.	208	Detestatio est	40
Boues magis.	89	Dimissoria literæ	106
C arbonum appel.	167	Duobus negatiuis	238
Cedere diem	213	Etiam aureos	159
Censere est	111	Etiam ea mulier	143
Cepisse quis	140	Eum qui uectigal	16
Cætera quoque	44	Ex illa parte edicti	227

INDEX LEGVM SVB RVBR.

Facere oportere	189	In generali petitione	60
Faciendi uerbo	175	In timere faciendo	3
Familie appella.	199	In lege censoria	203
Ferri proprie	235	In rutis	242
Filij appella.	84	In usu iuris	198
Frugem pro reditu	77	In uulgari	163
Fugitiuus est	225	Inde tabernacula	184
Fundi appella.	211	Indicasse reum	197
Generi appella.	136	Instratum omne	45
Habere duobus	188	Instructam autem	185
Hec adiectio	192	Intelligendus est	153
Hec enunciatio	232	Inter diuortium	192
Hec stipulatio noxis	200	Iter donū & munus	194
Hec uerba cui	69	Inter hæc uerba	179
Hec uerba ille aut ille	124	Inter illam condi.	217
Hec uerba in stip.	73	Inter publica	17
Hec uerba quanti	153	Inter stuprū & adult.	102
Hæredis appel.	65	Interdum proprietatem	78
Hæredis appel.	170	Intestatus est	64
Hæreditatis appel.	119	Is qui natus est	210
Hæreditatis appel.	138	Iusta interpretatione	201
Herennius ait	122	Labeo & Sabinus	14
Hominis appel.	152	Labeo lib. 1.	19
Hostes ij sunt	118	Lata culpæ	223
Id apud se quis	143	Lege obuenire	130
Illa uerba arbit.	68	Liberationis uerbum	47
Illa uerba optimus	161	Liberorum appel.	120
Impensæ necessariae	79	Liberti appel.	172
In conuentionibus	219	Licet capitalis	103

DE VERB. SIGNIF.

Licet inter gesta	58	Nominis & rei	60
Litis nomen	36	Non est pupillus	152
Littus est quousque	96	Non est sine liberis	148
Littus publicum	112	Non potest uideri	117
Locus est	60	Non tantum	169
Maiore parte anni	156	Notionem accipere	99
Magna negligentia	226	Nurus appel.	50
Malum nauis	242	Ostentum Labeo	38
Marcellus apud	9	Palam est	33
Massurius scribit	144	Pali & pertica	168
Meorum & tuorum	91	Partum non esse	26
Mercis appel.	66	Paterfa. peculium	183
Mercis appel.	207	Patroni appel.	52
Mille passus	154	Paulus respondit	221
Minus solutum	32	Pecuniae appel.	4
Modestinus respon.	105	Pecuniae nomine	212
Morbus fonticus	113	Pecunie uerbum	178
Mouentium item	93	Penes te	63
Mulieris appel.	13	Peruenisse ad te	171
Municipes intelligēdi	228	Plebs est ceteri	237
Munus proprie	472-214	Plus est in resti.	22
Munus tribus modis	18	Portus appellatus	59
Nam quem sine	149	Potest reliquorum	95
Natorum appellatio	204	Potestatis uerbo	215
Natura cauillationis	177	Pratum est in quo	31
Nepos Proculo suo	125	Præuaticatores	212
Neratus Priscus	85	Princeps bona	22
Nihil aliud	54-24	Pronūciatio sermonis	195
Nomen filiarum	164	Probrum & oppr.	42

INDEX LEGVM SVB RVB.

Pronunciatum	46	Scæuola respon.	243
Propemodum	88	Sciendum est	70
Proprie bona	83	Sequester dicitur	109
Pronincales eos	190	Si à te stipulatus	150
Proximus est quem	92	Si calumniatur	233
Proximi appel.	155	Si cum fundum	116
Pueri appel.	204	Signatorius	74
Pupillus est	239	Sylua cædua	30
Queret aliquis	135	Si qua pœna	244
Questio est fundus	115	Si quis sic dixerit	133
Quantum ad iuris	157	Si cui ex empto	12
Qui fundum	205	Soceri & Socrus	146
Qui in continentibus	147	Soluendo esse	114
Qui mortui	129	Solutionis uerbo	176
Qui neque	48	<u>Spadonum</u> 262	118
Qui uenenum	216	Speciosas	100
Qui uti optimæ	90	Sponsio	7
Quibus præcipua	57	Statuæ	245
Quid aliud sunt	86	Sub signatum	39
Quisquis mihi	116	Tabernæ	183
Quos nos hostes	234	Ter enixa	137
Quod dicimus eum	231	Tigni	62
Recte dicimus	25	Transacta	229
Rei appellatio	5	Triplici modo	142
Rei appellatione	23	Tugurij	180
Restituere autem	35	Venisse ad heredem	165
Restituere uidetur	75	Verbum amplius	82
Sæpe ita	54	Verbum erit 249	113
Satisfactionis	62	Verbum exactæ	187

Verbum

DE VERBO. SIGNIFIC.

Verbum facere	218	Vestis appel.	117
Verbum hoc si quis	1	Vinaria uasa	205
Verbum illud pertinere	181	Vinculorum	224
Verbum oportebit	8	Virilis appel.	145
Verbum oportere	37	Vrbana familia	166
Verbum reddendi	94	Vrbana prædia	198
Verbo uictus	43	Vrbis appellatio	2
Verba contraxerunt	20	Vsura pecuniæ	121
Verbis legis	120	Vt Alphenus ait	87
Verum est	215	Vt sunt iudicio	230

F I N I S.

Enfoque de la cultura
cuatro días de estudio
cuanto del año de estudio
los de los - quarenta
años de estudio de los
son de los no de los
no

Jeanne Duby
Gelaucap

J. Duby
Gelaucap

11
12

37
1855

1855
1855

1855

233

233